

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 12562

YIDISHE MOTIVN IN DER
POYLISHER KUNST

Jozef Sandel

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

יום־טב סאַנדעל

ייִדישע באַטוון אין דער פּוילישער קונסט

יוסף סאנדעל

ידישע מאַטיוון
אין דער פוילישער קונסט

נוארשע 1954

פארלאג „ידיש בוך“

JOZEF SANDEL
MOTYWY ŻYDOWSKIE W SZTUCE POLSKIEJ

Redaktor: D. SFARD

רעדאקטאר: ד. ספארד

Okładkę projektował: I. REJZMAN

הילע העצויכטע: י. רייזמאן

Printed in Poland

Wydawnictwo „Idisz Buch“

Warszawa, Nowogrodzka 5

Nr zam. 1169. Nakład 5.000 egz. Papier rotogr. III kl. 150 g. 60 × 84 cm.
Ark. druk. 19,1. Ark. wyd. 15. Druk ukończono w październiku 1954 r.
Druk RSW „Prasa“, W-wa, Tarczyńska 8. 5-B-54538

פאר ווארט

אין דער קולטור-געשיכטע פון די יידן אין פוילן ביזן יאר 1939 האט מען ווייניק אויפמערקזאמקייט געשאנקען דער מאלעריי, סקולפטור און דעקאראטיווער קונסט. פון דעם דרינגט נישט ארויס, אז די שאפונגען פון דער פלאסטישער קונסט זענען געווען אַרעם. פארקערט, אין משך פון אַ ריי יארהונדערטער האט זיך אויך ביי יידן די פלאסטישע קונסט פא-נאנדערגעבליט רייך און אייגנארטיק. אין אַנטיק האט זי געפונען איר אויסדרוק דער עיקר אויפן געביט פון שולן און בית-עולםס. די שולן פלעגן בויען און באַפונן סיי קריסטלעכע, סיי יידישע באַלמעלאַכעס און בוי-מייסטער. לידער, האָבן זיך וויערע נעמען ווייניק אויפגעהאלטן. די אינע-ווייניקסטע איינריכטונגען פון די שולן האָבן אויסגעפירט כמעט אויס-שליסלעך יידישע באַלמעלאַכעס: שניצער, מאלער און מעטאל-גיסער. ביז צו דער צווייטער וועלט-מלחמה זענען אַ גאנצע ריי אלטערטימלעכע שולן אין פוילן באַרימט געווען מיט זייער שיינקייט און ספּעציפישער אינער-לעכער איינריכטונג. אַ סך פוילישע פאַרשער האָבן די דאָזיקע אלטער-טימלעכע געבידעס געווידמעט גרעסערע וויסנשאַפטלעכע אַפּהאַנדלונגען, אַרויסהייבנדיק זייער אייגנארטיקע שיינקייט און הויכן קינסטלערישן ניצואַ פון זייער ארכיטעקטור און דעקאראַטיוון לבוש. אַ באַזונדערע אויפ-מערקזאמקייט האט מען געשאַנקען די הילצערנע שולן פון פּושעדבאַזש, זאַבלודאַוו, ניי-שמאַט, נאַשעלסק, לומאַמירסק און אַנד.

זייער באַראַקטעריסטיש איז געווען די מצבה-קונסט ביי יידן. נאָר אויפן בית-עולם האט זיך אַ יידישער קינסטלער-פלאַסטיקער ביז דער השכלה-עפאַכע געקאַנט אויסלעבן. הגם אויך דאָ איז אים נישט דערלויבט געווען אַרײַנצופירן קיין מענטשלעכע פיגורן (וועלכע זענען פאַרבאָטן גע-ווען דורך דער רעליגיע), האט דאָך די פאַרשידנאַרטיקייט פון דעקאראַ-טיווע מאַטעריאל, וועלכע ער האט געקאַנט אויף דעם געביט אויסנוצן, געגעבן

זיין פאנטאזיע א ברייט פעלד פאר רייכע, פרעכטיקע שאפונגען. דעריבער זענען פאראן אויף די בית-עולם פון די אלטע שמעם, ווי לובלין, קראקע, קאמיאנא-סטרומילאוו, אפאטאו און אנדערע, א סך רייכע און הויך-קינסמלערישע מצבות אין כאראקטער פון רענעסאנס אדער באראק, זייער אריגינעל און אייגנארטיק אויסגעפירט. די דאזיקע שול- און בית-עולם-קונסט איז געווען כמעט אינגאנצן אנאנים.

יידישע פלאסטיקער האבן פונדעסוועגן אויך געשאפן אויפן געביט פון וועלטלעכער קונסט. אנהייבנדיק פון 16-טן יארהונדערט, באווייזן זיך אין פארשידענע פוילישע שמעס יידן-גאלדשמידן, גראוויורער, געצעלט-מא-כער. די לעצטע האבן נישט איינמאל אויך אויסגעפירט אפילו געצעלטן פאר קעניגן און העכטמאנעס. הויך דעם, זענען אויך געווען יידישע מאלער און סקולפטארן. די קינסמלעכע צעכן האבן צוליב רעליגיעזע מעמים נישט אריינגענומען קיין יידן און זענען זייער אפט ארויסגעטראגן מיט א-קלאגעס צוליב דער יידישער קאנקורענץ אין די פארשידענע קינסמלערי-שע פאכן. פון איינער אזא אנקלאגע, וועלכע האט זיך אויפגעהאלטן אין אן ארכיוו, ווערן מיר געוואר, צ. ב., אז שוין אין 16-טן יארהונדערט האט געלעבט אין קאליש א יידישער מאלער ביעניאש, וועלכער האט קאנקורירט מיטן ארטיקן צעך. אין 18-טן יארהונדערט איז געווען מע-טיק עפעס אן אומבאקאנטער סקולפטאר, א ייד פון ביאליסטאק, וועל-כער האט אויסגעפירט א קינסמלערישן ביוסט אין מאראמאר, וואס שמעלט פאר דעם קרוין-מארשאל בראניצקי.

מיר זעען אלוא, אז ס'האט עקזיסטירט א קינסמלערישע שאפונג ביי די יידן אין פוילן ביזן אונטערגאנג פון פעאדאליים. נאר זי איז אין ערגעץ נישט פארצייכנט געווארן און צוליב דעם אין גרעסן טייל פארפאלן גע-גאנגען פאר דער געשיכטע פון דער קונסט. אלס א ביישפיל פון אזא פאר-געסענעם, אבער גרויסן יידישן קינסמלער, וועלכער האט געשאפן אינעם 18-טן יארהונדערט, קאן דינען דער קופערשטיכער הערשקא לייבאוויטש, וועמענס טיילווייזע געשיכטע פון לעבן און שאפן מיר גיבן אין דעם בוך. דאס פראבלעם פון קונסט ביי יידן אין פוילן איז איינגעמלעך אן אינ-טעגראלער טייל פון דעם אלגעמיינעם קונסט-פראבלעם אין לאנד. וועגן דער אנטוויקלונג פון דער קונסט פאר די לעצטע 150 יאר האבן דעצי-דירט די פאליטישע און עקאנאמישע באדינגונגען, וועלכע האבן עקזיס-טירט אין יעדער באזונדערער טייל פון פוילן. די צעטיילונג פון לאנד האט גורם געווען, אז אויך די קינסמלער זענען באאיינפלוסט געווארן פון די דריי פארשידענע לענדער, צו וועלכע די באזונדערע טיילן פון פוילן האבן געהערט. אין משך פון א לאנגן פעריווד האט די צעטיילונג פון לאנד

גורם געווען, אז די באזונדערע טיילן האָבן נישט געהאט קיין מעגלעכ-
קייט איינצואַרדענען קיין געמיינזאמע אויסשמעלונג. און אזוי אַרום בא-
זירקן איינע די צווייטע. ערשט אין יאָר 1887 איז צושטאַנד געקומען די
ערשטע אַלפּוילישע קונסט-אויסשמעלונג, וועלכע איז פאַרגעקומען אין
קראַקע אונטערן פראַמעקטאָראַט פון יאָן מאַטעיקאָ.

אין דער ערשטער העלפט פון 19-טן יאָרהונדערט איז וואַרשע גע-
שטאַנען אויפן ערשטן אָרט אויפן געביט פון אַלפּוילישער קונסט. ביז דעם
נאַוועמבער-אויפשטאַנד זענען די סאַמע ערנסטע קינסטלער אין קאַנגרעס-
פּוילן געווען אַנטאַני בראַדאַווסקי (1784—1832) און אַנטאַני בלאַנק
(1785—1844), ביידע פראַפעסאָרן פון דער אַפּסיילונג פון קונסט ביים
וואַרשעווער אַנווערסיטעט. אַנטאַני בראַדאַווסקי האָט זיין בילדונג בא-
קומען אין פאַריז, ביי לואי דאַויד, וועלכער איז אַ קורצע צייט געווען
דער פּרעזידענט פונעם רעוואַלוציאָנערן קאַטווענט, און אומקערנדיק זיך
קיין פּוילן, האָט ער פאַרשפּרייט פאַרגעשריטענע אידעען. אַנטאַני בלאַנק
האַט געהערט צו די ערשטע רעאַליסטן אין דער פּוילישער קונסט. צווישן
אַנדערע, האָט ער אויך געמאַלט דעם פאַרטעט פון דעם באַרימטן יידישן
געלערנטן (מאַטעמאַטיקער און דערפּינדער), מיטגליד פון דער געוועל-
שאַפט פּריינד פון דער וויסנשאַפט, אברהם שטערן. דאָס דאָזיקע כּילד,
וואָס שטעלט פאַר שטערנען אין דער טראַדיציאָנעלער יידישער הלכּשה,
איז צום ערשטן מאל אויסגעשטעלט געוואָרן אין יאָר 1823 אין זאַל פון
וואַרשעווער אַנווערסיטעט.

די געשיכטע פון דער וועלטלעכער קונסט ביי יידן אין פּוילן איז פאַר-
בונדן מיטן אויפקום פון בורזשואַן קלאַס און מיטן אַריינדריינגען פון די
פאַרגעשריטענע אידעען אין דער יידישער געוועלשאַפט. די יידישע קונסט-
לער דערווייטערן זיך אַלץ מער פון דער רעליגיעזער קונסט, ווענדנדיק זיך
צו די פאַרגעשריטענע שטרעמונגען אין דער פּוילישער געוועלשאַפט. שוין
אין ערשטן השכלה-פּעריאָד באַמערקן מיר ביי די פּוילישע יידן אַ שטאַרקן
וואַקס פון דער קולטור און כּמילא אויך פון דער קונסט. די ברייטערע קרייזן
פון דער יידישער געוועלשאַפט הייבן אָן אַרויסווייזן אַ פאַראַינטערעסירונג
צו קונסט-שאַפונגען. אין די קאַמפּלאַגן פון די וואַרשעווער אויסשמעלונגען
פון די פּופּזיקער יאָרן פונעם פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט איז אַפּגעמערקט,
אין וועלכע טעג פון דער וואַך עס ווערט יידן דערלויבט אין טראַדיציאָנע-
לער הלכּשה צו באַזוכן אויסשמעלונגען. פריער איז באַשטימט געוואָרן
אויף די באַזוכן דער שבתדיקער טאַג, שפּעטער, ווייזט אויס צוליב אַ רע-
קלאַמאַציע, איז ער פאַרמויזט געוואָרן אויף מאַנטיק. די באַקאַנטמאַכונג
וועגן דער באַרגענעצונג צו באַזוכן די אויסשמעלונג האָט אזוי געקלונגען:

„פערזאנען, געקליידעט אין ליבעריעס, קליינע קינדער, און פערזאנען, וואס זענען שלעכט אדער שמוציק געקליידעט, וועלן נישט אריינגעלאזט ווערן. יידן אין זייערע נאציאנאלע מלבושים קאנען באזוכן די אויסשטע- לונג מאנטיק“.

דער ערשטער גרויסער יידישער פלאסטיקער אין פוילן איז געווען דוד פרידלענדער, וועלכער האט געלעבט צום סוף פון 18-טן און אנהייב 19-טן יארהונדערט. די שאפונג פון דעם גרויסן קינסטלער, וועלכער איז געווען אן ארכיטעקט, מאלער און סקולפטאר, איז כלווי טיילווייז באקאנט. דער דאזיקער קינסטלער, וועלכער האט פארמאגט א גרויסע קולטור, האט מייסטנס געשאפן אין מאדארניזם. ער איז דער שעפער פון דער שול אין ווישגראד, וועלכע ער האט נישט נאר אויפגעבויט, נאר האט זי איינג- הענטיק באפוצט מיט פארשידענע פאליכראמיעס און סקולפטורן. פרידלענדער האט אויך אויפגעבויט די שול אין גריצע. חוץ דעם האט ער פראיעקטירט א ריי פאמיליע-קברים אויפן ווארשעווער בית-עולם אויף אקאפאוויע. איינער פון די אינטערעסאנטסטע איז דער פאמיליע-קבר פון בער סאנענבערג, א זון פון שמואל זביסקאווער. פרידלענדער האט אים אויסגעפירט זייער אינטערעסאנט. די ווענט פונעם קבר זענען באפוצט מיט בארעליעפן, וועלכע שמעלן פאר א גאנצע פאנאראמע פון א פייוואזש. אין די דאזיקע סקולפטורן האט דער קינסטלער פארגעשמעלט די גאנצע רייכ- קייט פון די סאנענבערגס גימער; מיר זעען דא דערפער, וועלדער, א טייך, טולן און אפילו א יידישן בית-עולם. אזוי ווי סאנענבערג איז געשטארבן אין יאר 1822, קאן מען דעם דענקמאל פאררעכענען צו די עלטסטע פאמ- ליע-קברים אין ווארשע, וועלכע זענען געבויט אין מאדערניסטישן סטיל. די פאלגן פון די נאָוועמבער- און יאנואר-אויפשטאנדן האבן געהאט זייער אַפּקלאַנג אויך אין די ספּערן פון די פאָרגעשריטענע קרייזן פון די יידן אין קאָנגרעס-פוילן. אין די אויפשטאנדן האבן אויך אַנטויל גענומען יידן. די דאזיקע שטורמישע געשעענישן האבן אויך געהאט אַ ווירקונג אויף אַ טייל יידישע פּלאַסטיקער. איינער פון די אַנגעוועענסטע מאַלער, וועלכער האט אין זיינע ווערק פאראייביקט די געשעענישן בעת די אויפ- שטאנדן, איז געווען אַלעקסאַנדער לעסער. דער מאַלער אַלעקסאַנדער סאַכאַטשעווסקי האט אין זיינע שאַפונגען פאָרגעשמעלט דעם גיהנום פון די סיבירער פאַרשיקטע — די קרבנות פונעם אויפשטאנד.

אן אַנדער אויסזען האט געהאט די קונסט, וואס האט זיך אַנטוויקלט אונטער דער עסטרייכישער הערשאַפט. קליינפוילן איז אין עקאָנאָמישן זין געווען די אַפּגעשטאַנענסטע טייל פון פוילן. די אַרעמקייט און נויט אין דעם טייל פון פוילן האט גורם געווען דעם פויערים-אויפשטאנד אין

יאר 1846. איינער פון די גרעסטע פוילישע מאָלער, פיאָטר מיכאַלאָווסקי (1800—1855), אַן אַנטיילנעמער פונעם נאַוועמבער-אויפשמאַנד, האָט נאָכן באַזעצן זיך אין קראָקעווער קאָנט מיססאָנס געמאַלט פּויעריס, יידישע דאַרפֿס-איינוווינער און אַ ריי היסטאָרישע קאָמפּאָזיציעס פון די צייטן פון נאַפּאָלעאָנען. פון קליינפּוילן שטאַמט אויך אַרטור גראַטנער (1837—1867), דער געניאַלער מאָלער, וואָס האָט פאַרגעשטעלט די מאַרטיראַל-גייע פון פּוילן, וועלכע ער האָט אַרויסגעבראַכט אין זיינע גראַפישע ציקלען „וואַרשע“, „פּאָלאַניאַ“, „מלחמה“. אין קראָקע איז אויך טעטיק געווען אַ באַרימטער פּעדאַגאָג און מאָלער ווויטשעך קאַרנעלי שטאַמלער (1800—1882), דער שעפּער פון דער גרויסער קאָמפּאָזיציע „די מכבּעער“. שטאַט-לער איז געווען דער לערער פון דעם גרעסטן פּוילישן געשיכטע-מאַלער פון פּוילן יאַן מאַטעיקאָ (1838—1893). פון קליינפּוילן האָט אויך גע-שטאַמט דער באַרימטער יידישער מאָלער מאַוריצ גאַטליב, וועלכער האָט געשאַפן אויף היסטאָרישע און פּאָלקאַריסטישע שטוינגער-טעמעס. חוץ די דאָזיקע צוויי קונסט-צענטערס, וואַרשע און קראָקע, האָט אויך די פּאַבריק-שטאַט לאָדזש צום סוף פון 19-טן יאָרהונדערט אָנגעהויבן צו שפּילן אַן ערנסטע ראָל אין דער פּוילישער קונסט. איינער פון די גרעס-טע מאָלער, וועלכער האָט געשטאַמט פון דער שטאַט, איז געווען שמואל הירשענבערג.

די אויסגערעכנטע דריי צענטערס, וואָס האָבן פאַרמאַגט יעדער זיין אייגנאַרטיקן כאַראַקטער אין דער קונסט, האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין זייער ספּעציפיק ביז די צייטן פון פּוילנ'ס ווידערגעבורט.

אין אונזער אַרבעט האָבן מיר צונויפגעזאַמלט פּופצן ביאָגראַפישע שטודיען פון יידישע קינסטלער-פּלאַסטיקער, פאַר די לעצטע 150 יאָר. זיי זענען אַרויסגעקומען פון די דערמאַנטע דריי צענטערס פון דער פּוילי-שער קונסט. אַן אויסנאַם שמעלט מיט זיך פאַר בלויז הערשקאָ לייבאַ-וויטש, וועמענס שאַפונג עס פאַלט אויס אויפן 18-טן יאָרהונדערט, און וועלכער איז דירעקט געווען פאַרבונדן מיט דעם הויף פון די ראַדזשיוילס. די דאָזיקע 15 שטודיען נעמען אַרום אַ פּעריאָד פונעם אָנהויב פון פאַריקן יאָרהונדערט ביז די צייטן פון דער היטלערישער אָקופאַציע. די קינסטלער, וועלכע ס'נעמט אַרום אונזער אַרבעט, דריקן אויס יעדער אין זיין צייט אַ געוויסע טיפישע פּאָזיציע. דערביי האָט יעדער אַריינגעמאַגן אינעם אוצר פון דער פּוילישער קונסט אַ ווירדיקן צושטייער. אויסוויילנדיק די דאָזיקע 15 געשטאַלטן, האָבן מיר אין אַכט גענומען זייער איינשטעלונג צו דער טראַדיציע פון דער פאַרגאַנגענהייט און זייער אַנטויל אין די פאַר-געשריטענע שטרעמונגען אינעם לאַנד.

אלעקסאנדער לעסער (1814—1884), וועלכער האט געשאפט פון די ערשטע געבילדעטע יידישע משפחות אין ווארשע, איז געווען א הייסער פוילישער פאטריאט. זיין ווערק „די פארטיידיקונג פון מרעמבאוועלע“, וואס איז געשאפן געווארן צווישן צוויי אויפשטאנדן — דעם נאָוועמבער-און יאנואר-אויפשטאנד, האט געמאכט א שטארקן איינדרוק אין לאַנד און האט געוועקט די פאטריאטישע שטימונגען אין דער פוילישער געזעל-שאפטלעכקייט. לעסער האט אויך גענומען א דירעקטן אַנטויל אין די געשעענישן, וואס זענען פאַרבונדן געווען מיט דעם יאנואר-אויפשטאנד, און מייל פון זיי האט ער פאַראייביקט אין זיינע בילדער, ווי די דעמאָנס-טראַציע אויף אַלמאָשט אין יאָר 1861 און די לוויה פון די 5 קרבנות, וועלכע זענען דערמאָרדעט געוואָרן בעת דער דאָזיקער דעמאָנסטראַציע. אלעקסאנדער סאַכאָטשעווסקי (1839—1923), וועלכער איז פאַרמשפּט געוואָרן פאַר זיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט אויף 20 יאָר קאַסאַרגע אין סיביר, שטעלט פאַר אין אַ גאַנצער ריי דאָקומענטאַרע בילדער דעם גורל פון די אויפשטענדלעך — די סיבירער פאַרשיקטע.

הענריק רעדליך (1838—1884), איינער פון די גרעסטע אייראָפּעיִשע קופּערשטיכער, האָט פאַפּולער געמאַכט אין לאַנד די ווערק פון יאָן מאַ-טעיקאַ.

פון די מאַטעיקאַ-קרייזן איז אַרויסגעקומען דער גרויסער טאַלאַנטפּו-לער מאַלער מאָריצי גאַטליב (1856—1879). ער איז דער פּיאָנער פון דער יידישער טעמאַטיק אין דער פוילישער קונסט און אַ מיף הומאַניסטישער מאַלער. מ'קאָן אים פאַררעכענען צו די פוילישע היסטאָרישע מאַלער. דער צווייטער גרויסער מאַלער, וועלכער האָט באַהאַנדלט יידישע טעמאַטיק, איז שמואל הירשענבערג (1866—1908). די שאַפּונג פון דעם קינסטלער האָט אַ טיפּע געזעלשאַפטלעכע באַזע. זיינע ווערק — „די ישיבה“, „אוריאל אַקאַסאַ“, „שפיגאַל“, שפיגלען אַפּ די אַפּגעשטאַנענ-קייט און פינצטערן אומטאַלעראַנץ פון די יידישע רעאַקציאָנערע שיכטן. אין די ערשטע יאָרצענדליקער פון 20-טן יאָרהונדערט, ווען די געזעל-שאַפטלעכע אַנטאַגאָניזמען, דער דרוק פון צאַרעם, אומגעזעצלעכקייטן און עזולות ווערן וואָס אַמאָל אַלץ שטאַרקער, דעהיינט אין פאַרשידענע טיילן פון פּוילן צו פאַרגאַמען איבער יידן. די דאָזיקע געשעענישן האָט אַפּגע-שפיגלט אין זיינע בילדער מאָריצי מינקאווסקי (1881—1930). דאָס איז געווען אַ רעאַליסט, וועלכער האָט פאַרמאַגט די איידלסטע אינטענצן. פונעם לעבן פון פּשוטן פּאַלקס-מענטש האָבן געשעפּט זייער קינסט-לערישע אַנרעכונג און ניקה מושה אַפּעלבאַום (1887—1931) און רעגניע מונדליאַק (1887—1942). אַפּעלבאַומען האָט די נויט געיאָגט איבער דער

גאנצער וועלט. פון לאנדאן איז ער אין יאר 1920 צוריקגעקומען קיין פוילן. מונדליאק האט דאס לעבן געצווונגען אויסצוואנדערן קיין דייטשלאנד. א פארבענקטע נאך איר היימלאנד, קערט זי זיך אום קיין פוילן און ארבעט דא ווייטער, נישט ווערנדיק לחלוטין אנערקענט. זי קומט אום אין דער צייט פון דער אקופאציע אין לאגער פון טרעבלינקע.

צו די קינסטלער פונעם עלטערן דור, וועלכע האבן די מאָלעריי טראַק-טירט אינדיווידואליסטיש, האָבן געהערט מאָריצי טרעמבאָטש (1861—1941) און אַרטור מאָרקאוויטש (1872—1934). ביי ביידע מאָלער איז די יידישע מעמאָטיק געווען דער הויפט-מאָמענט פון זייערע פאַראַינטערע-סירונגען. די דאָזיקע קינסטלער נעמען איינזייטיק אויף די ווירקלעכקייט; נישט קונדליק דערויף, וואָרפט דאָס לעבן גופא זיי אָן מאָטיוו, וואָס רעדן אַליין פאַר זיך. מאָרקאוויטש שטעלט פאַר דאָס לעבן פונעם קראַקעווער יידישן קליינבירגער. טרעמבאָטש, וועמענס לאַנג לעבן איז געווען איין גרויסע קייט פון אַנטווישונגען, האָט פונדעסוועגן געשאַפן אַ ריי בילדער פון אַ ספּעציפישן אינהאַלט. זיין „רעקאָנוואַלענסצענטקע“, „דער דרו-טשאַזט“, „די הענדלערקע“, „יאַנקל צימבאַליסט“ — צייכענען זיך אום מיט זייער רעאליסטישער פאַרם.

א באַזונדערע פּאָזיציע פאַרנעמט די שאַפונג פון אברהם ניימאַן (1873—1942). דער דאָזיקער גלענצנדיקער פּייזאַזיסט האָט געקאָנט איבערגעבן די שיינקייט פון דער פּוילישער נאַטור מיט אירע סובטילסטע שאַטירונגען. זיינע פראַכטפולע לאַנדשאַפטן אַטעמען מיט אמתדיקייט און האָבן אַ ספּעציפישן אויסדרוק. ניימאַנס ווערק — דאָס איז די איידלסטע אַפּשפּיגלונג פונעם פּוילישן לאַנדשאַפט.

די מאָלערישע שאַפונגען פון ראַמאָן קראַמשיקן צייכענען זיך אום מיט זייערע הויכע קאָלאָריסטישע וואַלאָרן און פאַרם. דער דאָזיקער מאַ-לער, וועלכער איז אַרויסגעגאַנגען פון די הנחות פון דעם מעאַרעטישן עסמעַיזם, איז דערגאַנגען בעתן טראַגישן פּעריאָד פון דער הימלערישער אַקופאַציע צו דעם רעאליסטישן אמת.

מיר האָבן אויך איינגעשלאָסן אין אונדזער איצטיקער אַרבעט די כאַראַקטעריסטיק פון צוויי סקולפּטאָרן. מיר האָבן בכּוונן אויסגעמיטן הענ-ריק גליצענשטיינען, וועלכער איז, וואָס אָן אמת, געווען דער באַדייטנדיק-סטער קינסטלער, אַכער מיר האָבן דאָ אין אַכט גענומען צוויי מאָמענטן: ערשטנס, האָט גליצענשטיין די גרעסטע טייל פון זיין לעבן פאַרבראַכט אין אויסלאַנד, צווייטנס, איז וועגן דעם סקולפּטאָר פאַראַן אַ גענוג רייכע ליטע-ראַטור. דאָקעגן זענען די שאַפונגען פון די סקולפּטאָרן הענריק האַכמאַן

1880—1942) און יוסף גאבאָוויטש (1862—1939) פאַרהעלטניסמעסיק ווייניק באַקאַנט.

מיר גיבן זיך אָפּ אַ דין וחשבון, אַז אונדזער שטודיום נעמט אַרום בלויז אַ קליינע טייל פון דער רייכער פּלאַסטישער שאַפונג פון די יידן אין פּוילן ביזן יאָר 1939. מיר האָבן דאָ בלויז געוווּן די טיפּישע קינסטלער פון באַזונדערע פעריאָדן. אַכער חוץ זיי האָבן געלעבט און געשאַפן אויך אנדערע אַנגעזעענע פּלאַסטיקער, וועלכע פאַרדינען אין נישט קיין קלער נערער מאַס אויף אויפּמערקזאַמקייט. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט אַזאַ גרוי-סער קינסטלער, ווי דוד פּרידלענדער, זיך נישט דערוואַרט אויף אַ ברוי-טערער כאַראַקטעריסטיק פון זיין שאַפונג. צום פעריאָד פון ראַמאַנטישן פּאַזיטיוויזם געהערן אויך אַזעלכע גרויסע קינסטלער, ווי לעאָפּאַלד האַראַץ-וויץ, וועלכער האָט אַ סך יאָרן פאַרבּראַכט אין פּוילן, הגם געשטאַמט האָט ער פון טשיעכאָסלאָוואַקיע. ער געהערט צו די אַנגעזעענסטע פּאַר-טרעטיסאַן פון זיין צייט. אויך שמעון בוכבינדער האָט זיך פאַרדינט אויף אַ ברייטערער שטודיע. זיינע אויסערגעוויינלעך אינטערעסאַנטע קליינע בילדלעך אינעם האַלענדישן סטיל זענען צעווייט איבער גאַנץ אייראָפּע. אַ נישט ווייניקער אינטערעסאַנטער מאַלער איז ספּאַניסלאָו העימאַן וועלכער איז פאַרגעסן געוואָרן, הגם ער פאַרדינט נישט דערויף. פון די נעענטערע צייטן וואַלט מען באַדאַרפן באַריקזיכטיקן אַזעלכע קינסטלער, ווי מ. א. ליליען, שאול וואל, דוד האַלטערעכט, עדוואַרד הערשטיין, עוגע-ניוש זאָק, לעאָפּאַלד גאַמליב, אַנטאָני סאַלדינגער, אפרים מאַנדעלבאָום, יעזשי מערקל, יוסף זידנבייטל, בער קראַטקאָ, יאַנקל אַדלער און אַ סך, אַ סך אנדערע, וועלכע האָבן צוליב דער רייכקייט פון זייער שאַפונג פאַר-דינט, מ'זאָל פאַרעפנטלעכן אַ כאַראַקטעריסטיק פון זייער שאַפונגס-וועג. מ'דאַרף אונטערשטרייכן, אַז די פּלאַסטישע קונסט ביי די יידן אין פּוילן האָט אַמשטאַרקסטן זיך צעבליט אינעם צווישן-מלחמה-פעריאָד. צענדליקער מאַלער, סקולפּטאָרן און גראַפיקער, וועלכע האָבן געשאַפן אין פּוילן, זענען נישט נאָר באַקאַנט געווען אין לאַנד, נאָר אויך אין אויס-לאַנד. זיי האָט אין דער צייט פון דער הימלעריסטישער אַקופאַציע גער-מאַפן דער שווערסטער גורל. זיי זענען, ווי באַוווסט, אַלע דערמאַרדעט געוואָרן און זייערע שאַפונגען זענען כמעט אינגאַנצן פאַרניכטעט געוואָרן. דאָס זענען:

אפרים און מנשה זידנבייטל, נתן קאזשען, הענעך בארטשנינסקי, יצחק בראַזינער, יוסף ושלזוויצק, דוד גרויפנבערג, טוביה האכער, מענדל רייף, אַטמאַ האַן, אברהם בערמאַן, עמיל שינאָגעל, פעליקס פּרידמאַן א. א.

אינעם דריטן יארצענדליק פונעם לויפנדיקן יארהונדערט איז אנט-
שטאנען אויך אין ווארשע א גרופע לינק-געשיממע פלאסטיקער, פוילישע
און יידישע. זיי האבן איינגעארדנט צוויי געמיינזאמע אויסשטעלונגען פון
זייערע ארבעטן אונטערן לאזונג פון קאמף מיטן פאשיזם און כונד צווישן
ארבעטער און פויערים. דאס אויסזוכן די מאטעריאלן, וואס האבן א שיי-
כות צו דער דאזיקער גרופע, מרעפט אן אויף גרויסע שוועריקייטן.

צו דער דערמאנטער גרופע האבן געהערט: פראנצישעק בארמאשעק,
זיגמונט באבאזסקי, וועלכע זענען אומגעקומען אין יאר 1943, מראגנדיק
הילף דעם קעמפנדיקן ווארשעווער געמא; חיים האנפט, ירחמיאל מינא-
וויצקי, הענריק שערער, י. פעדלע, ספאניסלאוו געדע, וועלכער איז גע-
פאלן ביי מאדריד, וויטאלד מילער, מ. בערמאן, אברהם גוטערמאן, הערש
צינע א. א.

מיר האבן זיך באמיט צו ווייזן אין אונזער ארבעט די קינסטלער,
וועגן וועלכע עס איז אונדז געלונגען צונויפצוזאמלען א מערהוויניק געזונג-
דיקן מאטעריאל. עס איז אונדז ספעציעל געזאנגען ארויסצוברענגען א ריי
קינסטלער-פלאסטיקער, וועלכע האבן געקעמפט פאר פוילן, אדער וועלכע
זענען אומגעקומען פאר פוילנס באפרייונג. מיר זוכן איצט מאטעריאלן
וועגן מאלער-דעאליסטן און אנדערע פלאסטיקער-יידן — קרבנות פונעם
היטלערישן אקופאנט.

מיר גיבן זיך אפ א דין וחשבון, אז אין דער איצטיקער ארבעט זענען
פאראן בלויון, ווייל כדי ארומצונעמען די גאנצע שאפונג פון יעדן קינסט-
לער, וועלכע מיר האבן ארויסגעבראכט, האט אפם געפעלט דער נייטיקע
מאטעריאל, וועלכער זאל בולטער מאכן די געשמאלט פונעם געגעבענעם
קינסטלער. פון די חורבות און פונעם אש, וואס דער היטלערישער אקר-
פאנט האט אונדז איבערגעלאזט אין פוילן, איז אויסערגעוויינלעך שווער
דעם היסטאריקער ארויסצובאקומען די נייטיקע מאטעריאלן. צוליב די
דאזיקע טעמים האט אויך געליטן די איצטיקע ארבעט.

י. סאנדעל

הערשקא לייבאוויטש

אין דער עפאָכע פון פעאַדאליזם ביזן אָנהייב פון 19=טן יאָרהונדערט האָט די מאָלעריי און סקולפטור אין אייראָפּע געדריגט אויסשליסלעך דער קירד און די מאכטהאבער, ד. ה. דעם קעניג און דער מאנאטעריע. קופערשמיכעריי אין אין יענעם פעריאָד געווען די איינציקע רעפּראָדוציר=מעכניק, אדאנק וועלכער די געבילדעטע שיכטן פון בירגערטום האָבן זיך געקאָנט באקענען מיט די קונסט=ווערק פון די גרויסע מייסטער. מיט קופערשמיכן האָט מען אויך אילוסטרירט ביכער. זייערע שער=בלעטער און אילוסטראציעס זענען געווען ווערק פון קינסט=לער, און אַדאָנק זיי קענען מיר איצט אָפּשאַצן די פּלאַסטישע קולטור פון דער געגעבענער צייט. אויך יידישע ספרים, וואָס זענען געדרוקט געוואָרן אין 16—18 יאָרהונדערט אין קראָקע, זשולקעוו און לובלין, האָבן געהאט שער=בלעטער, בא=פּוצמע מיט פאַרשידענע אָרנאַמענטן און אילומינאַציעס, ווינעמקעס און אַנדערע צייכענונגען. די קופערשמיכעריי האָט געשפּילט אן אויסערגעוויינלעך וויכטיקע ראָלע אַלס רעפּראָדוציר=קונסט, ביזוואָנען מ'האָט זיך גישט אָנגעהויבן צו באַנוצן מיט ליטאָגראַפיע, צינקאָגראַפיע און פּאַמאָגראַפיע.

אין אָנהייב פון דער צווייטער העלפט פון 18=טן יאָרהונדערט פרעפן מיר זיך אַן אין פּוילן אויף אַן אויסערגעוויינלעך ווערטפול ווערק פון דער קופערשמי=כער=קונסט. דאָס איז אַ שטאַם=בוך, וואָס באַשטייט פון 165 פאַמיליע=פאַרטרעטן פון אייגער פון די מעכטיקסטע מאַנאַטן=משפּחות אין לאַנד—די פירשטן ראָדזשי=וויילס. דאָס בוך איז געדרוקט געוואָרן אין יאָר 1758 און פארמאָגט א ברייטערע פאַררעדע אין דער לאטיינישער שפראך. אָבער מיט קיין איין וואָרט ווערט אין דעם בוך גישט דערמאָנט דער שעפער פון די דאָזיקע 165 קופערשמיך=פאַרטרעטן. דער מחבר פון די אלע קופערשמיכן איז געווען א באשיידענער קליינשטעטלידיקער ייד, וועלכער האָט געלעבט אין די יאָרן 1700—1770 אין די גימער פון דעם גרויסן מאנאט פירשט מיכאל ראדזשיוויץ, און געהייסן האָט ער הערשקא לייב=באוויטש.

הערשקא לייבאָוויטש איז געווען א קופערשטיכער, וואָס האָט אין 18=טן יאָרהונדערט נישט געהאט זיינס גלייכן אין פּוילן. עס זעט פשוט אויס אומגלויב=לעך דער פאקט, אז א מענטש פון א פארוואַרפענער פּראָווינץ, וועלכער האָט מסתמא נישט פאַרלאָזט זיין געבוירע=שטאַט, זאָל זיין אימשיטאָנד אין אַזאַ מאָס צו באהערשן די מעכניק פון גראווירן אין הארטן מעטאל. די ביזאציטיקע פאַר=שונגען האָבן נאָך נישט באוויזן, אויף וועמען עס האָט זיך געשטיצט אין זיין שאפונג אָט דער דאָזיקער כמעט ווי אנאָנימער קינסטלער. ווען לייבאָוויטש איז געבוירן געוואָרן — וואַרשיינלעך אין יאָר 1700 — איז דער גרעסטער פּוילישער קופערשטיכער יערעמיאַש פאַלק שוין זינט 23 יאָר געווען טויט. דערבײַ האָט פאַלק, ווי ס'איז באַוויסן, די לעצטע צענדליקער יאָרן פון זיין לעבן פאַרבראַכט אין אויסלאַנד. ס'איז נישט אויסגעשלאָסן, אז לייבאָוויטש האָט געזען אייניקע ווערק פון פאַלקן אין דער בילדער=אַלערײַע פון די ראַדזשיװילס. ס'קאָן אויך זיין, אז די דאָזיקע ווערק טאקע האָבן אינספּירירט לייבאָוויטשן צו נעמען זיך צו זיין קינסטלערישער באשעפטיקונג.

צו די קופערשטיכער, וועלכע זענען, אזוי ווי לייבאָוויטש, געווען פארבונדן מיט גיעסוויעזש, קאָן מען אויך פאררעכענען סאַמאַש מאַקאווסקי, וועלכער האָט געלעבט פאר די צײַטן פון מיקאַלאַי קשישטאַף ראַדזשיװיל (1549—1616). מאַ=קאווסקי איז געווען א קופערשטיכער און א קארטאַגראַף. ער האָט באַגלייט דעם אויבן דערמאָנטן ראַדזשיװילן אויף זיין רײַזע קיין פאַלעסטינע און שפעטער האָט ער אילוסטרירט דאָס ביכל, וואָס יענער האָט אָנגעשריבן א. ג. „דאָס עולה=רגל זיין צו דער הייליקער ערד“. דאָס בוך איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין קראַקע אין 1607 יאָר. וואַרשיינלעך האָט דאָס בוך אויך געזען לייבאָוויטש, און ס'קאָן זיין, אז די קופערשטיכונג, וואָס זענען דאָרט פאַרצן, האָבן געהאַט אַ ווירקונג אויף זיין שאפונג.

הערשקא לייבאָוויטשעס קינסטלערישע פעטיקייט פאלט אויס אין דער צײַט, ווען ס'האָט געלעבט דער פירשט ראַדזשיװיל—ריבענאָקא.

ס'איז מעגלעך, אז מען האָט אים פארטרויט אויסגראווירן די משפּחה=פאַר=טרעטן לויט דעם פאַרשלאַג פון ריבענאָקאס פרוי ארשולאַ פון די ווישניאַויעצקיס (1705—1753). זי איז געווען, ווי פאר יענע צײַט, זייער א געבילדעטע פרוי. זי האָט איבערזעצט אויף פּויליש פּהאַנציוזישע דאמאטישע ווערק און באַנייט די פעטיקייט פון דער דרוקעריי, וועלכע האָט געהערט צו די ראַדזשיװילס און איז אין משך פון א לאַנגער צײַט נישט געווען פעטיק. זי האָט אויך פארגרעסערט די שלאַם=ביבליאָמעק ביז 20.000 בענדער.

וויאזוי עס איז מעגלעך געווען, מ'זאָל א פּראָסמן יודן אָנפארטרױען צו מאכן די משפּחה=פאַרטרעטן פון די מאַגנאַטן ראַדזשיװילס, איז ער היים נאָך נישט גענוג אויפגעקלערט. מעגלעך, אַז ער איז שוין פריער באַשעפטיקט געווען אין

דער פאבריק פון גאָבעלינען, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן דורך אנגא ראדזשיװיל, די מומער פון פירשט מיכאל (ריבענקא) און פרוי פון קאראַל סאַניסלאוו ראדזשיװיל. פון דער דאָזיקער פאבריק שטאמען די באדימטע גאָבעלינען מיט די סצענעס, וואָס שטעלן פאַר די טאפן פון יעזשי דעם 1=1 מן און 2=2 מן, קשישמאַף דעם 1=1 און 2=2 מן, יאנוש דעם 9=9 מן, מיראַסלאוו דעם 5=5 מן*. אין דעם העטמאַן זאל האָבן געהאַנגען (לויט ווי עס גיט איבער די כראָניק) אַ גאָבעלין מיט אַן אויסגעשטיקטן פאַרטרעט פון פירשט מיכאל (ריבענקא) אויף א פערד אין דער נאַטירלעכער גרויס. ס'קאָן מעגלעך זיין, אז טאקע הערשאַפֿט לייבאַוויטש איז געװען דער שעפער פון דעם דאָזיקן בילד, וואָס איז שפעטער איבערגעטראָגן געװאָרן אויפן גאָבעלין.

די ערשטע סימנים פון הערשאַפֿט לייבאַוויטשעס שאפן שטאמען פון יאָר 1750, ווען מ'האַט אַרויסגעגעבן אַן אַנדענק-בוך לכבוד אַנגא פון די סאַנעוואַקעס ראדזשיװיל, וועלכע איז געשטאַרבן אין יאָר 1747. אויף איר לוויה זענען געקומען צו פאַרן, חוץ די פיל מיטגלידער פון דער משפחה, אויך אַ סך מאַנאַטן, וועלכע זענען געווען באפריינדעט מיט דער משפחה פון די ראדזשיװילס. מ'האַט דעמלט געהאלטן אַ סך רעדעס, וועלכע מ'האַט שפעטער פאַרשריבן און אַרויסגעגעבן אין א בוך, אין וועלכן עס האָט זיך געפונען פון סאַמע פאַרנט דער פאַרטרעט פון דער פירשטין, וועלכער איז גראוירט געווען דורך הערשאַפֿט לייבאַוויטשן. חוץ דעם איז צו דעם דאָזיקן בוך בייגעלייגט געוואָרן א גרויס בילד פון דער איגעווייניקסטער טייל פון דער קירד, אין וועלכער ס'איז פאַרגעקומען די לוויה-צערעמאָניע. דעם דאָזיקן קופערשטיד האָט לייבאַוויטש אויסגעפירט לויט א צייכענונג אין פעטיט, וועלכע ס'האַט געמאַכט דער ארכיטעקט פעטעטי אויפן שער-בלאַט פון דעם בוך. געבן דעם נאָמען פון פעטעטי האָט פיגורירט אויך דער נאָמען פון לייבאַוויטשן. אָבער דאָס וויכטיקסטע קופערשטיד-ווערק פון לייבאַוויטשן איז געווען די זאַמלונג פון די 165 פאַרטרעטן פון דער משפחה ראדזשיװיל פון די יאָרן 1346—1758. די גאַלעריע פון די דאָזיקע משפחה-פאַרטרעטן האָבן זיך געפונען אין די זאַלן פונעם פּרעכטיקן פירשטלעכן שלאָס אין גיעסוויזש. דאָרט האָט הערשאַפֿט לייבאַוויטש פאַרבראַכט אַ סך יאָרן, אויסקרוצנדיק פּרעציו יעדעס פון די דאָזיקע בילדער. דאָס איז געווען נישט קיין קלוינע אַרבעט פון די מערסטנטייל שוין שוואַרצע אָדער פאַרגעלבטע פאַרטרעטן צו רעפּראָדוצירן געשטאַלטן אַנגעטענע אין טייערע קליידער, פּוטערס, צירונג און שפיצן. פאַרגלייכנדיק די פאַמאַנאַ פיעס פון די דאָזיקע פאַמיליע-פאַרטרעטן מיט די קופערשטיבן, וועלכע לייבאַוויטש האָט געמאַכט, באוואונדערן מיר נישט נאָר די געוויסנהאַפטע רעפּראָדוצירונג פון די פאַרטרעטן און דאָס אומפאַהגלייכלעכע אויספירן די דינסטע דעמאַלן, ווי די

* קאזשאן — די געשיכטע פון פוילן.

פרעכטיקע גיפירן, קלאַמרעס, זשאַבאַטן, בראַשן, נאָר, און דאָס איז דאָס אינטע-
 רעסאַנטסטע, דעם כאַראַקטער פון יעדער געשטאַלט, וואָס לייבאַוויטש האָט אַרויס-
 געבראַכט, אויספאַרמירנדיק יעדנס אייגנאַרטיקע שמייכלן. אַזויארום האָט לייבאַ-
 וויטש געשאַפן 165 קופערשמיד-פאַרטרעטן, וועלכע זענען שפעטער אַרײַן אין דעם
 אַריגינעלן שטאַם-בוך, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר 1758 אין דער
 פירשטלעכער דרוקעריי אין גיעסוויזש. אין דעם ברייטן לאַטיינישן אַרייַנפיר צו
 דעם פאַרטרעטן-בוך, וועלכן עס האָט אָנגעשריבן דער פאַרוואַלטער פון דער ראַ-
 דזשיוויילער גאַלעריע פראַנצויזישע וואַבע, קאָז מען אין ערגעץ נישט געפינען דעם
 נאָמען פונעם שעפער פון די אַלע קופערשמיד-פאַרטרעטן, און אפילו נישט קיין
 אַנדײַמונג וועגן אים. אַז לייבאַוויטש איז דער מחבר פון די קופערשמיכלן, זאָגן
 עדות בלײַז צוויי אונטערשריפטן, פון וועלכע איינער געפינט זיך אויף דעם
 ערשטן קופערשמיד, דער צווייטער — אויפן לעצטן. דער אונטערשריפט לויטעט:

H. Leybowicz Sculp. Nieswisii

בלעטערנדיק דאָס דאָזיקע פאַרטרעטן-בוך, וואָס איז געדרוקט זייער זאָרג-
 פעלטיק אין שײַן, באַוואַנדערן מיר די גרויסע מי, וועלכע דער קינסטלער האָט אַרײַנגע-
 געלייגט אין זײַן שאַפונג, וואָס האָט באַדאַרפט אויפהייבן דעם רוים פון איינער פון
 די דעמלט מעכטיקסטע משפחות אין פּוילן. דאָס דאָזיקע אַריגינעלע שטאַם-בוך,
 וואָס דער ערשטער עקזעמפלאַר איז באשטימט געווען פאַר די ראַדזשיוויילס גופא,
 איז אויסגעפאַרטיקט געוואָרן אויף פאַרמעט, פראַכטפול געבונדן און פאַרזען מיט
 אַ באַגילדעטן פירשטלעכן הערב. שפעטער, ווען עס זענען אָפּגעדרוקט געוואָרן
 די ווייטערדיקע עקזעמפלאַרן, איז עס באַקאַנט געוואָרן אין גאַנץ אייראָפּע. עס
 האָט זיך געפונען אין יעדן אייראָפּעישן קיזערלעכן צי פירשטלעכן שלאָס. מיט
 דעם שעפער פון די דאָזיקע ווערטפולע קופערשמיד-פאַרטרעטן האָט זיך אָבער
 קיינער נישט אינטערעסירט. דאָס איז נישט געווען קיין אויסנאַם-פאַל, ווייל נישט
 איין גרויסער מאַנאַט האָט אויף אַזאַ אופן אויסגענוצט די טאַלאַנטן פון זײַנע
 אונטערטעניקע. מ'וואַלט געקאַנט ברענגען אַ סך אַזעלכע ביישפּילן. איינעם פון
 די דראַסטישע אַזעלכע פאַלן האָט באַשריבן יאָן בערגאָלי, אַ באַרימטער
 קונסט-קענער פון 18טן יאָרהונדערט. רײַזנדיק איבער פּוילן, האָט ער זיך אָנגע-
 קערט אַפּן איינעם פאַלאַץ פון די בראַניצקיס אין ביאַליסטאָק אויף אַ פראַכטפולער
 סקולפּטור אין מאַרמאָר, וועלכע האָט פאַרגעשטעלט דעם קעניגלעכן העטמאַן
 בראַניצקי. ווען ער האָט זיך געפרעגט, וועמענס שאַפונג עס איז די דאָזיקע
 סקולפּטור, איז ער געוואָרן געוואָרן, אַז די סקולפּטור האָט געשאַפן אַ ביאַליסטאָק-
 קער ייד, וועלכער האָט גאָר דעמלט געלעבט. באַרגאָלי האָט זיך גענטער פאַראַינגע-
 טרעסירט מיט דעם דאָזיקן קינסטלער און עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז ער
 איז אַרבעטסלאָז און לעבט אין גרויסער גוים.

הערשקא לייבאוויטש איז געווען אין א גליקלעכערער לאַגע, ווייל טיילמאָל — כאַטש אויף דעם באַשיידנסמן אָרט — האָט ער געגעבן זיין אומערשריפט. גישט פאַרמאָגנדיק קיין גענויערע ידיעות וועגן לעבן און שאַפן פון דעם דאָזיקן פענאָמענאַלן קופערשטיכער פון גיעסוויזש, הויז די דערמאָנטע ווערק זיי גע, וועלכע האָבן באַצירט די משפחה ראַדזשיוויץ, איז כדאי צו ברענגען די אַרויסזאָגונגען פון צוויי אָנגעזעענע פּערזענלעכקייטן (זיי שאַמען אויך פון די ראַדזשיוויצער גיטער פון דער אומגעגנט פון גיעסוויזש), פון דעם פּילאָזאָף שלמה מיימאָן (1753—1800) און דעם פּאָעט סיראַקאָמליאַ. וועגן לייבאוויטשן דערמאָנט בלוז סיראַקאָמליאַ, מיימאָן באַשרייבט בלוז אין זיין אויטאָביאָגראַפיע (1792), וועלכע ער האָט דערלאָנגט דעם קעניג סטאַניסלאָו אויגוסט, דעם ראַדזשיוויצער פּאַלאַץ, אין וועלכן לייבאוויטש האָט אַזויפיל יאָרן געאַרבעט איבער די קופערשטיך-פּאַרטעטן.

די אַרויסזאָגונגען פון די צוויי דערמאָנטע מחברים באַלייכטן אונדז טיילווייז די באַדינגונגען, אין וועלכע ס'האָט געלעבט און געאַרבעט הערשקאָ לייבאוויטש. מיימאָן, שרייבנדיק וועגן זיינע קינדער-יאָרן, דערמאָנט, אַז עס האָט אים שפענדיק געצויגן צו דעם פּראַכטפולן גיעסוויזשער שלאָס. ער פלעגט זיך דאָרט אָפט אַריינגעבען און בלאַנדזשען איבער די ריזיקע, ליידיקע, גישט געהייצטע זאַלן, וווּ ער האָט איבערגעצייכנט די מוסטערן פון די טאַפעטן אויף די ווענט. איינמאָל האָט מען אים אַפילו געפונען אין אייגעם פון די זאַלן אַ האַלב פאַר-פרוירענעם, מיט אַ בליישטיפט און פאַפּיר אין די פאַרשטאַרטע פינגער. הנם מיימאָן האָט געלעבט אין דער זעלבער צייט, וואָס לייבאוויטש, דערמאָנט ער אים גישט אין זיין אויטאָביאָגראַפיע. מעגלעך, אַז אין זיינע וואַנדערונגען איבערן שלאָס איז ער גישט דערגאַנגען צו די זאַלן, אין וועלכע ס'האָט געאַרבעט לייבאָ-וויטש, אָדער זיינע באַזוכן זענען פאַרגעקומען אין די שעה, ווען דער קופער-שטיכער איז גישט געווען ביי דער אַרבעט.

אויך סיראַקאָמליאַ, דרוקנדיק אין יאָר 1853 זיין בוך — „אַמאָליקע וואַנדע-רונגען איבער מיינע געגנטן“, דערמאָנט דעם הערלעכן גיעסוויזשער שלאָס. באַ-שרייבנדיק דעם קעניגלעכן זאַל, וואָס האָט זיך געפונען אויפן דריטן שטאַק און האָט געדינט פאַר אַן עסציימער און אויף אויפצוגעמען נעסט, שמרייבט ער אונטער זיין אויסערנעוויינגלעכע רייכקייט. ער דערמאָנט אויך דעם העטמאַן-זאַל, ד.ה. די גאַלעריע, אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען די משפחה-פּאַרטעטן פון די ראַדזשיוויצן. דאָס איז וואַרשיינגלעך געווען דער זאַל, אין וועלכן לייבאָ-וויטש האָט געקריצט זיינע פּאַרטעטן-שטיכן. סיראַקאָמליאַ, באַטראַכטנדיק די פּאַרטעטן פון די העטמאַנעם, פּוילישע און ליטווישע, זאָגט זיך אַרויס, אַז טייל פון די, וועמענס פּאַרטעטן עס געפינען זיך דאָ, זענען ווירדיקע מענטשן,

אנדערע, דאקטער, האָבן „געלערנט זייערע קינדער צו באַנוצן קראַפט אין נאָוה, כדי אונטערצודריקן די אָרעמע“. באַשרייבנדיק אין זיינע „וואַנדערונגען“ די רייכ־טימער פון די ראָדזשיווילס, מאַכט סיראַקאָמליאַ אַזעלכע באַמערקונגען: „און רייכטימער זענען דאָ געווען אומגעהויערע, מ'קאָן אָן אַ גוזמא זאָגן, אַז אַ העלפט ליטע, אַ באַדייטנדיקער טייל פון אוקראַינע, ווייסרוסלאַנד און כמעט גאַנץ פּאָל־לעסיע האָבן געאַלֶט שטייערן פון זייער תבואה, פון זייערע וועלדער, פון זייערע פיש, וואָס אין די וואַסערן, פון די פייגל און בינען, וואָס אין דער לופט און, ווער ווייסט, מעגלעך, אז אויך פאַר דער לופט גופא. די פּראַצע פון מיליאָנען פּויעריס, וואָס אין פאַרוואַנדלט געוואָרן אין גאַלד, האָט אָנגעפילט די שאַצקאַמערן מיט צירונג, די קלערן מיט די בעסטע וויינען, די וועלט — מיט באַוונדערונג און די סענאַטאָרישע זאַלן מיט אַכטונג און שרעק“.

אין אַ צווייט אָרט פון זיינע דערינגונגען שרייבט דער פּאָעם אַזעלכע ווער־סער וועגן דעם גורל פון די פּויעריס אין דעם ניעסוויזשער אָרדינאַריאַט: „אין אין דער כאַטע באַגייט מען זיך, ווי ס'קומט אויס, טיילמאַל, ווי ס'זאָגט דאָס פּאָלקס־ווערטל, — מיט קוואַס, טיילמאַל — מיט וואַסער, און צום אָפּטסטן מיט 7 פּאָסטנע פּרייטיקן אין איין וואָך, ס'איז גישט אַזוי לייכט צו האָבן אַ גאַרהאַפטע שפייז פאַר אַ קינד; און ווען עס שמעקט עס גישט דאָס האַרצע ברויט פון קאַרנמעל און פלעוועס, אָדער ווען ס'טוט עס לויי, און עס וויינט און רופט די מאַמע, איז, כדי צו באַרויאיקן דאָס געוויין, זאָגט מען עס גישט צו קיין נאָל־דעגעס פּאַסעק, וואָס דאָס קעצל דאַרף ברענגען, נאָר מ'שרעקט פשוט אָן דעם שרייער מיט אַ וואָלף, וואָס קומט פון וואַלד אויפצופּרעסן וויינענדיקע קינדער, אָדער מיט אַ בעטלער, וועלכער וועט עס צונעמען אין זיין טאַרבע, אָדער מיט דעם פּאַן, וואָס וועט עס אָנשלאָגן“. אַזעלכע באַדינגונגען האָבן געהערשט אינעם גאַנצן פּעאַרצאָלן פּוילן.

ביי אַזעלכע באַדינגונגען איז פאַרשטענדלעך, פאַרוואָס עס זענען דערנאָך גען צו אונדז אַזוי ווייניק ידיעות וועגן דעם מחבר פון די פּאַרטערטן פון דער משפּחה ראָדזשיוויל, מיר ווייסן בלויז, אַז די דאָזיקע קיפּערשטיק־זאַמלונג איז אַנגישטאַנען פאַרן לעבן פונעם פירשט מיכאַל קאַזשימיעזש, דעם גרויסן העמ־מאַן פון ליטע, דעם גיינטיגן ניעסוויזשער אָרדינאַט, איינעם פון די מעכטנסטע מאַנאַטן, וועלכער האָט געלעבט אין די יאָרן 1702—1762. זייענדיק אויך דער באַזיצער פון זשולקעוו און פון שטעטל טאַמאַרקאָוו, האָט ריבענקא באַפוילן צו שליסן צוויי יידישע דרוקערייען, וואָס האָבן זיך געפונען אין זשולקעוו נאָך פון די צייטן פון קעניג יאַן סאָביעסקי. פון די דאָזיקע דרוקערייען איז אַרויס איינער פון די ערשטע געדרוקטע תלמודישע ספרים. נאָכן שליסן פון ביידע זשולקעווער דרוקערייען, האָט ריבענקא דערלויבט צו פאַרלייגן איין דרוקעריי אין טאַמאַר־

קאוו. אָבער שוין אין יאָר 1754 האָט ער זי אַוועקגעשאַנקען די יעזואיטן, וועלכע האָבן געשראַקן דעם קראַנקן פירשט, אַז ער וועט נישט געזונט ווערן, אויב ער וועט נישט צוגעמען ביי די יידן די דרוקעריי און אַוועקשענקען זי די יעזואיטן. מעגלעך, אַז לייבאַוויטש האָט אויך געאַרבעט פאַר דער דאָזיקער גאַטאַרקאָווער דרוקעריי, צייכענענדיק שער-בלעמער צו די פאַרשידענע ספרים.

דאָס פאַרטרעטן-בוך פון דער פאַמיליע ראָדזשיוויל איז צום צווייטן מאַל אַרויסגעגעבן געוואָרן אין יאָר 1875 אין פעטערבורג. און האָט דאָס בוך האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם, האָט מען ווייטער זייער ווייניק דערמאָנט וועגן לייבאַ-וויטשן. דאָ אָדער דאָרט זענען אפילו געמאַכט געוואָרן פרוּוון אויפצוקלערן, ווער עס איז געווען דער דאָזיקער קופערשטיכער, אָבער מ'האַט זיך מערסטנס באַ-נגאנג מיטן פעסטשטעלן, אַז די 165 שטיק-פאַרטרעטן פון די פירשטן ראָדזשי-וויל האָט געשאַפן אַ געעסוויזשער ייד, הערשאַף לייבאַוויטש. אין זשורנאַל „קלאַ-סי“ * פון יאָר 1879 דערמאָנט ווייטשיצקי אין געקראַלאַאָ וועגן יאָן (סאַלאַמאָן) מינהיימער די באַרימטע פּוילישע קופערשטיכער און האַלצשניצער, ווי ווייט סמוּאַטש, יאָן זשאַנקאָ און יאַצענטי יאַגעלאַאָ, וועלכער האָט אין די יאָרן 1620—1665 אילוסטרירט אייניקע ביכער אין קראַקע. צו זיי האָט ער אויך פאַר-רעכנט הערשאַף לייבאַוויטשן. אין דער דאָזיקער נאַטיץ שרייבט ער: „אין דעם באַשיידענעם קרייז פון קינסטלער האָט זיך אויסגעצייכנט הערשאַף לייבאַוויטש, אַ ייד, וועלכער האָט מיט זיינע האַלצשניימן באַצירט דאָס ווערק, וואָס איז דער-שיינע אין ווילנע אין דער ערשטער העלפט פון 18טן יאָרהונדערט“. אין דעם זעלבן געקראַלאַאָ שרייבט ווייטשיצקי ווייטער, אַז צו די טרעפּלעכסטע ווערק פון דעם דאָזיקן קינסטלער געהערט די זאַמלונג פון 165 פאַרטרעטן פון דער משפּחה ראָדזשיוויל. די ענציקלאָפּעדיע פון אָרענעלבראַנד, ** דערמאָנענדיק וועגן לייבאַ-וויטשן, גיט אָן: „אַ ייד, איינער פון די באַרימטסטע פּוילישע קופערשטיכער פון 18טן יאָרהונדערט, וועלכער האָט געווינט אין געסוויזש, אויפן הויף פון די פירשטן ראָדזשיוויל. צווישן פיל פון זיינע ווערק צייכנט זיך אויס די זאַמלונג פון 165 צייכענונגען, וועלכע שטעלן פאַר די מיטגלידער פון דער דאָזיקער משפּחה, וועלכע האָבן געלעבט פון יאָר 1346 ביז 1780 (אַ מעות אין דער לעצטער דאַטע, וועלכע דאַרף זיין 1758 — ס.). פון דעם דאָזיקן ווערק זענען פאַראַן צוויי אויפלאַ-געס. ביהדע זענען זעלמנהייטן“. אויך ויליאָן קאַלאַטישקאָווסקי, דער מחבר פונעם

* „קלאַסי“ 1879, ערשטער האלב-יאָר, קאראַל וולאדיסלאַוו ווייטשיצקי — געקראַלאַאָ.

** אלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע פון ס. ארגעלבראַנד, ווארשע 1864, 21טער באַנד,

,ווערטערבוך פון פוילישע קופערשטיכער*, דערמאָנט לייבאַוויטש'ן אין דעם דאָזיקן ווערק אויף פּאָלנדיקן אופן: „לייבאַוויטש ה. געבוירן אין ניעסוויזש (1700—1770), האָט געקריצט אַ סך פּאַרטרעטן און אַנדערע זאַכן. ער האָט אויך געשאפן 105 (א מענות — ס.ס.) פּאַרטרעטן פון די פירשטן ראַדזשוויל“.

פון די דאָזיקע גאָטיצן וועגן לייבאַוויטש'ן, די ערשטע, וואָס האָבן זיך באַוווּזן אין די פוילישע אויסגאבן, קאָן מען, וואָס אַן אמת, אַרויסדרינגען, אַז לייבאַוויטש האָט געמאַכט אַ סך קופערשטיכן, אָבער ער גיט נישט אָן קאָנקרעטע וועלכע. מיר ווערן אויך פון זיי געוואָר, אַז לייבאַוויטש איז געווען אַ האַלצשיגל צער.

ציטירנדיק די גאָטיץ וועגן הערשקאָ לייבאַוויטש'ן, וועלכע ס'האָט געשריבן ערוואהרד ראַסמאַוועצקי אין זיין „ווערטערבוך פון פוילישע קופערשטיכער“**, לייגען מיר אויף דער זייט 171 פונעם ווערטערבוך פּאָלנדיקס: „לייבאַוויטש הערש, לויט סאָביעשטשאַנסקין — אַ האַלצשיגלער, אַ ייד, האָט געאַרבעט אין ניעסוויזש אויפן הויף פון די פירשטן ראַדזשוויל אין דער ערשטער העלפט פון 18טן יאָרהונדערט, הויפּטזעכלעך ביים אָרנאַמענטירן ביכער“. דערנאָך ציט מירט ראַסמאַוועצקי דאָס דאָזיקע אָנדענק-בוך לכבוד דער פירשטין אַנגאַ פון די סאַנגוויטשעס.

דער קולטור-היסטאָריקער סטאַניסלאָו וואַשילעווסקי באַשרייבט אין זיין ווערק „ביי דער פירשטין“*** אויף פּאָלנדיקן אופן זיינע ווייניגרוקן וועגן הערש-קאָ לייבאַוויטש'ן און זיינע ווערק:

„אין אַ ווינקל פון אַן אַלטער ביבליאָטעק האָב איך אויסגעפונען אַ גרויס בוך, וואָס מען קאָן קוים דערשלאָפן צום מיטל. דער פּערנאַמין איז מאַיעס-טעמיש שווער, געקניטשט פון פייכטקייט אין פאַרלויף פון יאָרהונדערטער. אויף דעם באַנד פון אמתער חזיר-לעדער, וואָס איז וואַרשיינלעך אַראָפּגעצויגן געוואָרן פון צוויי יונגע חזירמלעך, האָט אַמאָל געשיינט דער נאָלדענער פירשטלעכער הערב; איצט איז ער בלאַס און אָפּגעריבן. בלעטערנדיק די זאַמלונג, באַמערקן

---

* ווערטערבוך פון פוילישע קופערשטיכער און פרעמדע, וועלכע וווינען אין פוילן, אָדער וועלכע האלטן זיך דאָ צייטווייליק אויף, פון די עלטסטע ביז די נייעסטע צייטן, ווי אַ ביישטייער צו דער געשיכטע פון דער קונסט אין פוילן. געשאפן דורך יוליאַן קאלאַמשקאָווסקי, לעמבערג. געזעלשאַפט א. נ. פון שעוועשענקאָ, אונטער דער פארוואַל-טונג פון פ. סאַרנעצקי, 1874.

** ווערטערבוך פון פוילישע קופערשטיכער און אויך פרעמדע, באַזעסענע, אָדער אזעלכע, וואָס ארבעטן צייטווייליק אין פוילן. ערוואהרד ראַסמאַוועצקי: אויסגאבע פון דער „געזעלשאַפט פריינד פון די וויסנשאַפטן“, פּוּזן 1886.

*** סטאַניסלאָו וואַשילעווסקי „ביי דער פירשטין“, אַרויסגעגעבן דורך דעם פּוילישן פאַרלאַג אין לעמבערג.

מיר, אַז ס'אינטערעסירן אונדז מער די קופער־שטיכן, ווי די געשיכטע פון דער משפּחה. ווי זאָרגפעלטיק עס זענען אויסגעפּאַרטיקט די דאָזיקע קופער־שטיכן, ווי עס קלויבן דאָס אויג די פּראַכטפולע געוועבטע קליידער. אַן אמתע אויסשטעלונג פון מוזאַלעטן: דעליקס, קאָנאָטשן און גראַנאָסאַטען, מיידלשע קריסעס און איטאַליענישע קאַמעטעס, אַטלאַסן, סאַיעמן, סאַמעט, פּוטערנע היטלען, שווערע פּאַנצערס, פּראַנצווזישע גראַדעטורן און זשאַכאַמן. נישט ווייניק אַרבעט האָט געהאַט דער מחבר ביי די דאָזיקע שטיכן. ווער דאָס איז געווען — איז מיר נישט געווען באַווסט, ווייל די אַרבעטן זענען נישט געווען אונטערגעשריבן. אויפן בוך איז דאָ בלויז דער אונטערשריפט פון דעם אַרויסגעבער — דעם פּאַרוואַלעט פון די ניעסוויזשער וואַמלונגען, הער וואַכע. ערשאַ אַ סך ישעטער און כמעט צופעליק האָב איך אָפּגעפונען דעם נאָמען פונעם קופער־שטיכער. ער איז נישט געווען קיין האַלענדער און נישט קיין איטאַליענער. קיין שיינעם נאָמען האָט ער נישט פאַרמאָגט, און די וועלט האָט ער ווייניק געזען. ער האָט בלויז געהייסן הערש לייבאַ וויטש, אַ באַשיידן יידל פון די פּאַרוואַרפענע ניעסוויזשער הייזלעך, וווּ ער איז געבוירן געוואָרן און געשטאַרבן. אפשר האָט ער געהאַלטן איז פּאַכט איינעם פון די פירשטליכע פּאַלוואַרקן, אפשר האָט ער געהאַנדלט מיט האַזענע פעלעכלעך — ס'איז נישט באַווסט. אין די פרייע מינוטן האָט דער דאָזיקער אויסגעוויינלעכער ייד זיך גענומען צו אַזעלכע אַרבעטן, וואָס האָבן ביי די ליטאווישע יידן געמוזט אַרויסרופן פּאַרוואַנדרונג: ער האָט געקריצט אויף אַ בלעד. געוויס האָט מען געלאַכט פון אים איז דער פּאַרשטאַט, געוויס האָט מען געשאַקלט מיט מיטלייד מיט די קעפּ, זאָנגנדיק: „רעד הערשאַק — ער איז געבער אַ גערידער...“

הערשאַק לייבאַוויטש האָט געלעבט 70 יאָר. הויז די פּאַרטרעטן פון די ראַדזשווילס, האָט ער אויך אויסגעפירט אַ צייכענונג צום ווערק „רעדעס און הספדים אויף דער לוויה פון אַנאַ פון די סאַנגושקעס ראַדזשווילס“, ווילנע 1750. אויף דער דאָזיקער צייכענונג איז אויפגעהאַלטן דער איינציקער שפור פון מחבר — דער אונטערשריפט:

H. Leybowicz Sculp. Nieswisii

ווען אין יאָר 1750 איז אויפן סמך פון דער פּרווילעגיע פון קעניג אַנשטאַטען ען די דרוקעריי פון די ראַדזשווילס איז ניעסוויזש, האָט לייבאַוויטש באַקומען אַ שמרענגן באַפעל, אַז ער זאָל צום ערשטן בוך, וואָס וועט אַרויס פון דער דרוקעריי, צוגרייטן אַ שיינעם קופער־שטיך. דאָס איז געווען דער שוין דערמאָנטער בוך פון „רעדעס און הספדים“. אַ געוויסער אויסלענדישער מאַלער מאָרירצי פּעטעטע האָט אָנגעצייכנט די איגעווייניקסע טייל פון דער יעזואיטן־קירד בעת דער לוויה פון דער פירשטין אַנאַ. לייבאַוויטש האָט די דאָזיקע צייכענונג זייער שוין אויסגעקריצט אויף אַ ריזיקער בלעד. ווייזט אויס, אַז די דאָזיקע אַרבעט

הָאָט געמוזט צופרידנשטען, ועם געשמאק פון די נייעסוויזשער מאַגנאַטן, ווייל, גישט לאַנג וואַרטנדיק, הָאָט ער באַקומען זייער אַ בכבודיקן פּאַרשלאַג. דער פירשט, דער פּאַן, הָאָט באַפוילן, מ'זאָל דעם יידן אַריינלאָזן אין שלאַס און אים באַזעצן אין העטמאַן-זאַל. «האַ-האַ!» — הָאָבן געטראַכט די הויפּלייט, — וואָס פאַר אַ צייטן ס'זענען געקומען — עפעס אַ יודל אין העטמאַן-זאַל!». אָבער דער פירשט, דער העטמאַן, הָאָט ווייטער באַפוילן: «זאָל דאָרט לייבאַוויטש זיצן אזוי לאַנג, ביזוואַנען ער וועט גישט אויספירן אַלע 165 פּאַרטעמן אין בלעד, און זאָל דער הער וואָבע אים דערקלערן, וועלכע אַרבעטן ער זאָל שענגער, וועלכע מיטל-מעסיקער מאַכן. און ווען ער וועט ענדיקן, זאָל מען פון דעם צוגנויפשטעלן אַ בוד צום רום פון די אַבות און צום אַנדענג פאַר די ווייטערדיקע דורות». הערשקאָ הָאָט מסתמא גישט קיין קליינעם קלאַפּאַט געהאַט — אויספירן 165 פּאַרטעמן, פון וועלכע טייל זענען אזוי מיאוס געווען, אַז גאָט זאָל שומר ומציל זיין. אָבער ער הָאָט געמאַכט דאָס, וואָס מען הָאָט אים באַפוילן. ער הָאָט עס געמאַכט, אזוי ווי קיינער וואָלט עס גישט געמאַכט אין דעם פינצערן, עס-האַרצישן פּוילן אין די צייטן פון די זאַקסן. ער הָאָט זיך אינגאַנצן גישט געוונדערט, וואָס מען הָאָט אים פאַרגעסן אונטערצושרייבן אויף זיין ווערק, — ווייל, ווי שיקט זיך דאָס: געבן העטמאַנעס און סענאַטאָרן — הערשקאָ לייבאַוויטש.

און שפעטער הָאָט מען אויך פאַרגעסן וועגן דעם קינסטלער פון דער נייעס-וויזשער פּאַרשטאַט, וואָס הָאָט פאַרגרעסערט די קליינע משפּחה פון אונדזערע קופערשטיכער. עס לויגט זיך אים אַרויסצוהייבן פון דער פאַרגעסנקייט, און זאָלן די קונסט-היסטאָריקער הָאָבן אין האַרץ דעם ענין פון הערשקאָ דעם קופער-שטיכער.

אזוי הָאָט געשריבן וועגן הערשקאָ לייבאַוויטשן און וועגן זיין ווערק, און וועגן זיינע פאַרדינסטן פאַר דער פּוילישער קופערשטיכעריי סטאַניסלאָוו וואָסי-לעווסקי, וועמען ס'איז באמת געלעגן אויפן האַרצן, מ'זאָל זיך געבן די מי אויס-צופאַרשן די געשיכטע פון דעם האַזיקן גלענצנדיקן סאַלאַנט. ביז אַהער הָאָט מען כמעט גאַרנישט געמאַן אין דער ריכטונג.

ליבאַוויטש הָאָט באַהאַנדלט יעדן באַזונדערן פּאַרטערט מיט אַ סך וויר-מואָזשיקייט און אינדווידועל אינגערפרעטירט יעדע געשטאַלט. די טעכניק פון קופערשטיך איז דערנאָנגען ביי אים צו הויכער מייסטערשאַפט. טייל פון זיינע שטיכן צייכענען זיך אויס מיט אַ באַזונדערער ווייכקייט פון דער ליניע און פאַרם, און עס שלאָגט זיך אין זיי דורך די קעגנזעצלעכקייט פון ליכט און שאַטן. אין אַ סך שטיכן קאָן מען באַמערקן דאָס פאַרשידנאַרטיקע און דאָס סינגעלמישע. דאָס קומט צוממערסטן צום אויסדרוק אין די קופערשטיכן, וואָס שמעלן פאַר די לעצטע פון די ראַדזשיוילס, וועלכע הָאָבן געלעבט אין דער זעלבער צייט, וואָס

לייבאָוויטש. מעגלער, אַז די דאָזיקע האָט דער קופערשטיכער אויסגעפירט אויפן סמך פון אייגענע שטודיען.

די 165 אַרבעטן פון לייבאָוויטשן באַווייזן אַ קינסטלער אַ קופערשטיכער אין פאַרשידענע סאַדיעס פון זיין שאַפן. געמענדיק אין אַכט די זשמודגעקייט פון דער שטיכער-אַרבעט, אַז די פונקטן און ליניעס, וואָס קומען אַרויס פון אונטער דעם קרייז-שטיך אויף דער קופערנער פלימע, מאַזן זיין אויסערגעוויינלעך פּרעציוז אויסגעפירט — קאָן מען זיך משער זיין, אַז דאָס אויספירן אַ פאַרטרעט אויף איין פלימע האָט געפאַדערט 2—3 חדשים אַרבעט ביי אַ 6—8 שעהדיקן אַרבעטס-מאַג. לייבאָוויטש האָט אַלואָ ביי די פאַרטרעטן פאַרבראַכט עטלעכע און צוואַנציק יאָר.

די מאַכט פון דער פּוילישער מאַגנאַטישער משפּחה פון די ראַדזשיווילס איז שוין לאַנג פאַרביי. די גימער, וואָס האָבן אַזויפיל יאָרהונדערטער געהערט צו די ראַדזשיווילס, זענען אַריבער צו די אייניקלער פון די הונדערטער טויזנטער פּויערים, וואָס זענען אַמאָל עקספּלאַאַמירט געוואָרן דורך די דאָזיקע מאַגנאַטן. הערש לייבאָוויטש, וועלכער האָט געלעבט אין די פינצטערע צייטן פון פעאַדאַ-ליזם, האָט, וואָס אַן אמת, אין זיינע ווערק געצייכנט די דאָזיקע ראַדזשיווילס מיט די פּילגאַרנדיקע מיטולן, אָבער גישט יענע מאַגנאַטן רופן אַרויס אונדזער פאַר-אינפערעסירונג און גישט זייער אַנדענק וועט בלייבן אין פּוילן. בלייבן וועט דער אַנדענק און דער נאָמען פון הערש לייבאָוויטש, דעם פּרעכטיקן קופערשטיכער און קינסטלער, וועלכער האָט באַרייכערט די קולטור פון פּוילישן פּאָלק.

אַלעקסאַנדער לעסער

די קינגסמלערישע טעמיקייט פון אַלעקסאַנדער לעסער, איינער פון די ערשטע מאַלער פון דער געשיכטע פון פּוילן, פאַלט אויס אינעם פּעריאָד פון די פּאָליטישע אויפּטרייסלונגען און געזעלשאַפּטלעכע ענדערונגען, וועלכע זענען אַרויסגע-רופן געוואָרן דורכן מאַרש פון נאַפּאָלעאָנען אויף מאַסקווע און זיין שפּעטערדיקן צו-ריקטריט.

די דירכמארשן פון פּרעמדע היילות דורך פּוילן האָבן, פון איין זייט, גורם געווען א פאַראַרעמונג פון די ברייטע פּאָלקס-מאסן און, פון דער צווייטער זייט, האָבן זיי געשאפן די מעגלעכקייט פאַר א קליין הייפל באנקירן, מיליטערישע ליפּע-ראנטן און כלערליי שפּעקוליאַנטן נתעשר צו ווערן.

נאָך נאַפּאָלעאָנעס מפּלה האָט זיך אין קאָנגרעס-פּוילן, וואָס איז געווען אונז-טער דער הערשאפט פון רוסלאַנד, אָנגעהויבן א געזעלשאַפּטלעכע פּאנאַדערליי-גונג פון דער מאנאַטעריע. עס אנטשטייט א נייער בורזשואַזער קלאַס פון באנ-קירן, וויכערניקעס און אינדוסטריעלער בורזשואַזיע, וועלכע עס געלינגט אויך צוצואיינגען זיך גרעסערע ערד-שמחים, ווייל די אַרעמע שליאכטע פאלם אריין אין חובות ביי די וויכערניקעס און לערמ געצוונגען צו פאַרקויפן אירע גיטער. אמשטאַרקסטן ליידן די לייבאייגענע פויערים, וועלכע ווערן פאַרקויפט צוזאמען מיט די מאַיאָנטקעס פון דער שליאכטע און מיט וועלכע מען האנדלט אזוי, ווי מיט די אומבאוועגלעכע גיטער. די דאָזיקע באציונגען רופן ארויס א יוירונג אין שמאָט און דאָרף.

דער פּוילישער-אויפּשטאַנד איז יאָר 1831, די רעוואָלוציאָנערע באוועגונג פונעם פויערטום אין קליינפּוילן אין יאָר 1846 און הויפּטזעכלעך דער „פעלקער-פּרילינג“, וועלכער האָט אויפגעטרייסלט די פעלקער פון מערב-איייראָפּע — האָבן געפונען אן אָפּקלאנג צווישן די פאַרגעשרומענע עלעמענטן פון דער פּוילישער בורזשואַזער אינטעליגענץ.

די באפרייונגס-באוועגונג קעגן דער צארישער אונטערדריקונג און קעגן די טיילן פון דער פוילישער מאנאמערע, וואָס האָבן אונטערגעשטיצט די צארישע רעגירונג פון געוואלד, האָט סוף-כל-סוף דערפירט צום יאנואר-אויפשטאנד. די גייסטיקע פירער פון דעם פאטריאָטישן טייל פון דער פוילישער געזעלשאפט זענען געווען די ליכטיקסטע גויסמער פון יענער צייט, ווי מיצקעוויטש און לעלעוועל, נאָרוויד און סלאָוואצקי.

די פרייהייטס-באוועגונג האָט געהאט איר איינפלוס אויף דער קונסט. דאָס קומט אמבולטסטן צום אויסדרוק אין די שאפונגען פונעם ראָמאנטישן רעאליזם. דער ערשטער ראָמאנטיקער-פאָזיטיוויסט אויפן געביט פון דער פלאסטיק-שער קונסט איז געווען דער פריינד פון מיצקעוויטש, וויטשער קארנעלי שמאטש לער (1800—1882). זיין בילד, „די מכבעער“, וואָס איז אויסגעשטעלט געוואָרן אין פאריז אין יאָר 1841 און איז באלוינט געוואָרן מיט א נאָלדענעם מעדאל, האָט אין א מעטאפאָרישער פאָרם איבערגעגעבן די טרוימען פונעם קינסטלער. ער האָט אין זיין ווערק פערזאָנליפּיצירט די העלדן גיכער אלס סלאָווישע טיפן. שטאַלער האָט אויך געמאָלט אין רוים א פאָרטרעט פון מיצקעוויטש.

די אידעען פון די פוילישע ראָמאנטיקער-פאָזיטיוויסטן האָט אין זיינע יוגנט-יאָרן איבערגענומען אויך דער מאָלער פון די גרויסע היסטאָרישע געשעענישן — אלעקסאנדער לעסער.

לעסער איז געווען א הייסער פוילישער פאטריאָט מיט א באווסטזיניקער און רעאליסטישער שאפונגס-מענדעניץ. צווישן די קינסטלער-פלאַסטיקער איז לעסער געווען אן אויסנאם — ער איז גישט נאָר געווען א מאָלער, נאָר אויך א געלערנטער, א פאָרשער פון דער אלט-פוילישער גאציאָנאלער קולטור. אדאנק דעם איז ער אימפּשאַנד געווען רעאליסטיש און טיף אויסצודריקן דעם תוד פון דעם ארויסגעבראכטן אינהאלט. לעסער האָט סיי אלס מאָלער, סיי אלס היסטאָריקער גרויסע פארדינסטן. ער האָט געלייגט דעם גרונטשטיין פאר דער היסטאָרישער מאָלעריי, ער האָט אויך אָפּגעראַטעוועט פון פארנעסנקייט א גאנצע ריי פוילישע ווערטפולע ארכעאָלאָגישע אוצרות.

דעם חוש פאר היסטאָרישע אלטערטימלעכקייטן האָט לעסער באוויזן אויף א גליקלעכן אופן צו פארבינדן מיט זיין קינסטלערישער שאפונג, אדאנק וועלכן ער ישאפט א סך יאָרן נאָך פאר מאמעיקאָן א גאנצע ריי בילדער, וואָס שפיגלען אָפּ די פארנאנגענהייט פון פוילן.

אלעקסאנדער לעסער האָט געשמאמט פון אן אלטער משפחה, וועלכע האָט שוין פון נאָר לאנג וויד באוועזט אין פוילן. אין די דאָקומענטן פון דער שטאָט וואָרשע פון אכצנטן יאָרהונדערט פיגורירט דער נאָמען פון אלעקסאנדער לעסערס זיידע — אברהם לעסער, און זיין פרוי זאנעטקע. דער דאָזיקער פרויען-נאָמען

זאגט עדות, אז לעסערס באַבע האָט געהערט צו די אויפגעקלערטע ספערן פון די פּוילישע יידן. זיין זיידע האָט געהאט האַנדלס=באצייגנען מיט אויסלאַנד און געהערט צו דעם ניי=אנטישמאנעם בורזשואזן קלאַס. אלעקסאַנדערס פאָטער, לוי לעסער, האָט נישט בלויז געפירט גרויסע האַנדלס=אונטערנעמונגען, נאָר ער איז אויך געווען אַ באַקאַנטער געזעלשאַפּטלעכער טוער. די עלטסטע פון אלעקסאַנדער לעסערס משפּחה=מיטגלידער איז געווען זיין שוועסטער העלענאַ (1812—1894), וועלכע האָט חתונה געהאט מיט דעם באַרימטן פאַרלעגער און ביבליאָפּיל זיגמונט מערזבאך (1801—1852). דער זון פון דעם דאָזיקן פאַרפאַלק איז געווען דער פּאָעט הענריק מערזבאך (1836—1903) — אן אויפשטענדלעך פון יאָר 1863, אַ פּאַטריאָט — רעוואָלוציאָנער און אַ פּריוויד פון יאָאָכים לעלעוועל.

אין אזא אַמאָספּער איז אויסגעוואַקסן דער יונגער אלעקסאַנדער. ער האָט געענדיקט דעם ליציו און וואַרשע און שוין נאָר פּרי געצויגן אויף זיך די אויפ=מערקוואַמייט פונעם לערער פון צייכענען אין דעם לערנאַנשאַטלעך, פון קינסטלער אַלעקסאַנדער קאַקולאַר.

אין עלטער פון זעכצן יאָר ווערט א. לעסער אָנגענומען אין דער העכערער קונסט=שול ביים וואַרשעווער אוניווערסיטעט, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1818.

די לערער אין דער שול זענען דעמלט געווען אזעלכע גרויסע קינסטלער און פּעדאַגאָגן, ווי אַנטאָני באַרדאָווסקי און אַנטאָני בלאַנק, די פּיאָנערן פון דער רעאַליסטישער קונסט אין פּוילן. די וואַרשעווער קונסט=שול ווערט אָבער נאָכן אויפשטאַנד פון נאָוועמבער 1831 געשלאָסן צוזאַמען מיטן אוניווערסיטעט דורך דער צאָרישער מאַכט.

לעסער הייבט דאן אָן זיך צו לערנען פּריוואַט. ער נעמט לעקציעס ביים קינסט=לער וועף פּאַסקעוויטש, דעם געוועזענעם שילער פון דעם הויף=מאַלער פון סטאַ=ניסלאָוו איגוסט — באַטשאַרעללי. פּאַסקעוויטש האָט זיין שילער געוויזן די סאַ=לאָגען פון קעניגלעכן שלאָס, און דער יונגער תלמיד, וואָס האָט געלעכצט נאָך וויסן און איז פול געווען מיט ענטוויצונג, האָט גיריק איינגעזאַפּט די שיינקייט פון די היסטאָרישע בילדער, וואָס האָבן באַצירט די וועגט פון שלאָס. אָט די דאָ=זיקע אָנשוילעכע לעקציעס האָבן געהאַט אַ דעציירנדיקע ווירקונג אויף דער ריכ=טונג פון זיין שפּעטערדיקן שאַפּן. זיי האָבן ביי אים געוועקט אינטערעס און ליבע צו דער היסטאָרישער טעמאַטיק. לעסער האָט תמיד מיט דאָנקבאַרקייט דערמאַנט זיין ערשטן לערער.

כדי פאַרצוועצן זיינע קינסטלערישע שטודיעס, איז לעסער ארויסגעפאַרן קיין אויסלאַנד. באַראַקטעריסטיש, וואָס דער יונגער לעסער קלייבט אויס פאַר דעם אָרט פון זיינע שטודיעס די הויפטשטאָט פון זאַקסן, דרעזדען, האָט די דאָרטיקע

קונסט-אקאדעמיע איז נישט געשטאנען אויף דער געהעריקער הויך. זיין אויס-
וואל איז פונדעסמוועגן נישט געווען קיין צופעליקער: ער וויל געמלעך שמודרין
אלטערטימלעכע מאטעריאלן, וואָס זענען פארבונדן מיט דער געשיכטע פון פוילן,
ווייל, ווי ס'איז באקאנט, זענען די זאקסישע פירשטן אין משך פון א געוויסער
צייט געווען אויך די קעניגן פון פוילן. אויפן וועג קיין דרעזדען שמעלט זיך לע-
סער אָפּ אין ליגניץ, כדי צו באטראכטן די קברים פון די ערשטע פיאסטן, וועלכע
האָבן זיך געפונען אין די קעלערן פון דער דאָרטיקער קירכע. בעת זיין אויפהאלטן
זיך אין ליגניץ פירט דער יונגער קינסטלער דורך זאָרגפעלטיקע אויספאָרשונגען
און שמודיעס. ער צייכנט פיל און פאָרט אָפּ קיין דרעזדען מיט רייכע צייכנע-
רישע און גרינגלעכע וויסנשאפטלעכע מאטעריאלן. נאָכן באַלייגן זיינע ארבעטן
ווערט לעסער תיכף אָנגענומען אין דער דאָרטיקער אקאדעמיע. די דאָזיקע שול
ניט אים אָבער ווייניק. צוויי גרויסע קינסטלער פון יענער צייט, וועלכע האָבן דאן
געלעבט אין דרעזדען — קאספער דאוויד פרידריך (1774—1840), דער גרעס-
טער דייטשער פיינאזשיסט פון דער עפאָכע, און דער גאטור-פאָרשער, גלייכציי-
טיק אויך קינסטלער קארוס ק. ג. (1789—1869) — א פריינד פון געמען —
האָבן געשאפן, וואָס אז אמת, אין דער שמאָט, אָבער זיי זענען געשטאנען אין
דער זייט פון דער אָפיציעלער קונסט. פרידריך, היגס ער האָט באקומען דעם טיטל
פראָפעסאָר, האָט געלעבט אין גרויסער נויט.

לעסער ניט אָפּ א סך צייט אויף שמודרין די בארימטע דרעזדענער קונסט-
נאלעריע, וואָס האָט אים געבראכט א סך מער נוצן, ווי זיינע שמודיעס אין דער
אקאדעמיע. אויך אין דרעזדען גריבלט זיך לעסער אין די אלטערטימלעכקייטן,
וואָס זענען פארבונדן מיט דער געשיכטע פון פוילישן פאָלק. דאָ געפינט ער דעם
פאנצער, וועלכן יאן סאָביעסקי האָט אויף זיך געפראָגן בעת דער שלאכט מיט
די טערקן היגטער ווין. ער אנטרעפט אויך די טערקישע פעלד-פאלאטקעס, וועלכע
דאָס פוילישע מיליטער האָט פאָרכאָפט ביים שונא בעת דער דאָזיקער שלאכט.
ער געפינט אויך די מלבושים, וואָס עס האָבן געפראָגן בעת דער קרוינגען די
קעניגין אויגוסט דער צווייטער און דריטער. באדייטנדיק זענען אויך די רעזול-
טאטן פון זיינע פאָרשונגען פון די היסטאָרישע אלטערטימלעכקייטן, וואָס זענען
פארבונדן מיט דער פוילישער קולטור און וואָס זענען דורך די זאקסן ארויס-
געפירט געוואָרן פון לאַנד.

אין יאָר 1833 באקומט לעסער זיין ערשטע אויסצייכענונג פון דער דרעזדע-
נער אקאדעמיע. דאָרט באַפריינדעט ער זיך אויך מיט די יונגע פוילישע מאָלער
טיטוס ביטשקאָוסקי און יאן קסאווערי קאניעווסקי. פון דרעזדען אָרדנט לעסער
זיין אויספלוגן אין די מוזייען פון בערלין און דיסעלדאָרף. אין בערלין באקענט
ער זיך מיטן פאָטער פון דעם באַרימטן פוילישן מאָלער יוזעף בראַנרס — דאָס

באָר אלפאָנס בראַנדט. אין דיסעלדאָרף באַקענט ער זיך מיט דעם באַרימטן מאַך
 לער פּר-דריך אָווערבעק (1789—1869), וועלכער איז געווען איינער פון די זיילן
 פון דער נעאַרעליגיעזער ריכטונג פון דער קונסט אין דייטשלאַנד, די אזוי גערופֿע
 פענע „נאָזארענער“, און האָט לעסער האָט נישט אָנערקענט די וועלט-אַנשווינג
 פון דער דאָזיקער קינסטלער-גרוֿפֿע, איז ער דאָך אַרויסגעפאלן אונטער דעם
 איינפלוס פון געוויסע „נאָזארענער“, ווי דעם שוין דערמאָנטן אָווערבעק, קאַרנע-
 ליום און איבערהויפּט שאַך פאַן קאַרלספעלדן, וועלכער איז שפעטער געווען זיין
 פּראָפּעסאָר אין דער אַקאַדעמיע אין מינכען.

נאָך פיר יאָר זיין אין דרעזדען באַקומט לעסער, אַלס רעזולטאַט פון זיינע
 שטודיען אין דער דאָרטיקער אַקאַדעמיע, אַן אויסצייכענונג פון דער ערשטער
 מדרגה. שפעטער פּאַרט ער איבער אויף ווייטערדיקע שטודיען קיין מינכען.

אין יענעם צייט-אַפּשניט, ד. ה. אין יאָר 1836, שיקט לעסער צום ערשטן
 מאַך זיינע אַרבעטן אויף דער אויסשטעלונג אין וואַרשע. אין דעם קאַטאַלאָג פון
 דער דאָזיקער אויסשטעלונג פיגורירן נישט, וואָס אַן אמת, די אַרבעטן זיינע, זיי
 זענען אָבער אָפּגעמערקט צווישן די 56 אַרבעטן, וועלכע זענען אָנגעגעבן אין דער
 אזוי גערופּענער „דערנענצונג צום קאַטאַלאָג“ אויפן סמך פון די באַריכטן און
 רעצענזיעס. אין צוויי יאָר אַרום שיקט לעסער ווידער איבער אויף דער וואַרשע-
 ווער אויסשטעלונג צוויי בילדער פון מינכען, פון וועלכע איין בילד א. ג. „א דיי-
 טשישער פעכטמייסטער פון זעכצנטן יאָרהונדערט“ פיגורירט אינעם קאַטאַלאָג
 פון דער אויסשטעלונג אונטערן נומער 128, דאַקעגן, די צווייטע אַרבעט אויף
 דער ביבלישער טעמע „דער זיג פון דודן איבער גלית“ פיגורירט נישט אין
 קאַטאַלאָג.

אַנהייבנדיק פון יענער אויסשטעלונג, ווערן די אַרבעטן פון לעסערן אַלץ
 אָפּמער דערמאָנט אין די רעצענזיעס פון דער וואַרשעווער פרעסע.

דער „קוריער וואַרשאווסקי“ נר. 166 פון 1838. 6.25, ברענגענדיק אַ גרע-
 סערע רעצענזיע וועגן דער אויסשטעלונג, וועלכע איז געווען איינגעאָרדנט אין
 די זאַלן פון ראַטהויז, שרייבט וועגן דער אַרבעט פון לעסערן: „עס פאַרדינט
 אויף אַ באַזונדערע אויפּמערקזאַמקייט דאָס בילד „א דייטשישער פעכטמייסטער
 פון 16=טן יאָרהונדערט“ — אַ שטודיום פון דער נאַכור פון דעם יונגן קינסטלער
 אַלעקסאַנדער לעסער, וועלכער געפינט זיך איצט אין מינכען. אמתע מבינים און
 אָביעקטיווע קריטיקער האָבן וועגן דער אַרבעט אַרויסגעזאָגט די בעסטע מיינונג,
 אז דאָס איז איינס פון די זאָרגפֿעלטיק אויסגעפירטע קונסט-ווערק, געמאַלן גענוי
 לויט די געזעצן פון דער באַפרייטער קונסט, ביי וועלכן דאָס אויג פון צושויער
 האַלט זיך אויף אַ לענגערע צייט און קומט זיך איין מיט פאַרגעניגן. צום שענסטן
 איז אויסגעאַרבעט דער קאָפּ. פאַראַן אַ האָפּענונג, אז דער יונגער אויטאָר פון

דעם בילד וועט זיך שטעלן אין איין ריי מיט די אלגעמיינ-אָנערקענטע קינסטלע-".
 אין דער זעלביקער צייטונג אין נומער 182 פון 7.12 פון דעם זעלבן יאָר ווערט
 געבראכט א רעצענזיע וועגן דעם צווייטן בילד פון לעסערן, "דער זיג פון דודן
 איבער גליתן". אין דער נאָמיז ווערט געזאָגט: "דאָס צווייטע ווערק אין דעם
 צווייטן סאַלפֿאָן — דאָס איז אַן אַריגינעל בילד פון דעם טאַלאַנטירטן יוגן מאָלער
 אלעקסאַנדער לעסער, וועלכער געפינט זיך אין מינכען. די טעמע, גענומען פון
 דער ביבל, שטעלט פֿאַר דעם זיג פון דודן איבער גליתן. דוד האָט שוין אומגע-
 וואָרפֿן דעם קעגנער מיטן שמיין, מיט דעם רעכטן פּוס דריקט ער צו דעם נאָקן
 פון דעם באַזיגטן, איין האַנט האַלט ער אויפֿגעהויבן אין דאנקבאַרער עקזאַלטאַציע
 צו נאָט, אין דער צווייטער האַלט ער די שווערד פונעם באַזיגטן דוד. די מילד-
 קייט און פרומקייט, וועלכע זעט זיך אויפֿן פנים פון דוד, און דער ווילדער אויס-
 דרוק אויפֿן פנים פון גליתן שפיגלען אַפּ פלאַסטיש פארן אויג דעם מריומף פון
 דער רעליגיע איבער דער געצנדיגער. פונדערווייטנס זעט מען די קאַמפּן פון די
 יידן מיט די פלישתיים. אלעקסאַנדער לעסער האָט זיך מיט דער אַרבעט דער-
 וואָרפֿן א רומפולן נאָמען אין דער ריי פון די שעפֿערישע קינסטלער און די פּרע-
 ציוזע אויספירונג זיינע אַנטשפּרעכט פּולשטענדיק דער שיינקייט פון דער קאַמ-
 פּאָזיציע".

וועגן דעם דערפֿאָלג פון לעסערס בילדער אויף דער דערמאָנטער אויסשטע-
 לונג זאָגט עדות דער פּאַקט, אַז זיין "פעכטמייסער" איז גלייך אויף דער אויס-
 שטעלונג אָפּגעקויפט געוואָרן קיין מאָסקווע.

אין אַ יאָר אַרום הייבט זיך אויך אַן באַווייזן די וויסנשאַפֿטלעך-פּאַרשערשישע
 אַרבעטן פון לעסערן. די ערשטע אַרבעט פאַרעפנטלעכט ער אין יאָר 1839 אין
 וואַרשע, אין דער "גאַזעטאַ צאַרזשענאַ". די אַרבעט האָט געמאַגן דעם נאָמען:
 "וועגן די דעקאַמעלער פון די פּיאַסטישע צייטן אין שלעזיע".

אין יאָר 1841 שיקט לעסער איבער פון מינכען אויף דער וואַרשעווער אויס-
 שטעלונג זיין ווערק, "די פאַרטיידיקונג פון טרעמבאָוליע". מיט דער דאָזיקער
 קאַמפּאָזיציע הייבט ער אַן אין לאַנד אַ גייע, ערנסטע ריכטונג אין דער קאַמ-
 די היסטאָרישע מאָלעריי.

לעסער, וועלכער איז צו יענער צייט געווען איינער פון די געלערנטסטע פֿאַר-
 שער פון פּויליש פאַרנאַנגעהיימ, גיט אין זיין בילד, "די פאַרטיידיקונג פון טרעמ-
 באָוליע" דעם ערשטן פרוו פון דעאָלירן דאָס האָזיקע אַזוי וויכטיקע פּראָב-
 לעם פֿאַר דער גאַציאָנאַלער קולטור.

לויט דער מיינונג פון איינעם פון די ערנסטע קונסט-היסטאָריקער פון יע-
 נער צייט, הענריק סטרווע, איז לעסערס אַרבעט, "די פאַרטיידיקונג פון טרעמ-
 באָוליע" דער לויט איר אידעישער אויפפאַסונג, דער לויטן סטיל — דאָס ערשטע

פוילישע בילד אויף אַ היסטאָרישער טעמע. אין דעם בילד שטעלט דער קינסטלער פאָר די פאַרטיידיקונג פון דער טרעמבאָויליער פעסטונג, וואָס איז באלאָנערט געוואָרן אין יאָר 1675 דורך די טערקן. דאָס דאָזיקע בילד האָט באַקומען זייער אַ גוטע אָפּשאַצונג, עס האָבן זיך באַוווּזן צאָלרייכע רעצענזיעס, וועלכע האָבן דעם יונגן 27-יאָריקן קינסטלער אַוועקגעשטעלט אויף איינעם פון די אָנגעזעענסטע ערסטער צווישן די מאָלער פון זיין צייט. אַזוי, צ. ב., האָט דער באַקאַנטער קונסט־קריטיקער יוזעף קעניג געשריבן אין דער „גאַזעטאַ וואַרשאַווסקאַ“ (גר. 181 פון 1841.11.7): „בײַ דעם יאָר 1820 האָבן קוים אייניקע פּאָליאַקן זיך פאַרנומען מיט קונסט: סטאַבאָוויטש, סמוגלעוויטש און אָרלאָוסקי, וועמענס געמען ס'זען געווען באַרימט; אַלס זייערע גאַכפּאָלער און באַזוגערס אַלס נאָכפּאָלער פון אַנטאַני בראָדאָווסקי, וואָס אַזאַ לערער און מייסטער וועלן מיר אַזוי שנעל נישט האָבן, טרעבן היינט אַרויס אַן ערד 40 מאָלער, וואָס פאַרנעמען זיך אויסשליס־לעך מיט דעם געביט. די היינטיקע גרויסע מייסטער, ווי לעסער, סוכאָדאָלסקי, ברעסלאָווער, לעברון, פענמשאַרסקי, גלאָוואַצקי, און אויך די אַמאָליקע, ווי בראָדאָווסקי, אָרלאָוסקי און סמוגלעוויטש, באַוווּזן, אז מיר האָבן אזעלכע גרויסע מאָלאַנטן, ווי אין אויסלאַנד.“

און ווירקלעך, דאָס דאָזיקע רעאַליסטישע ווערק שטעלט לעסערן אין דער ריי פון די בעסטע היסטאָרישע מאָלער פון זיין צייט. „די פאַרטיידיקונג פון טרעמבאָויליע“, וואָס שטעלט פאָר אַ העלדישע פוילישע פרוי, וועלכע וועקט מוט ביי דער מאַנשאַפט פון דער פעסטונג, האָט די שלאָכטע, וועלכע האָט נישט געגלייבט אין אירע כוהות, האָט געראַטן אָפּצוגעבן די פעסטונג דעם שונא, — איז געווען די ערשטע היסטאָרישע קאָמפּאָזיציע אין פוילן, וואָס האָט אינספּירירט די שפעטערדיקע מאָלער צו היסטאָרישער טעמאַטיק. אויך אייניקע מאָלער, מיטצייטלעך פון לעסערן, ווי אַנטאַני זיעמיענצקי און ווינצענטי סמאָקאָו־סקי, וועלכער איז אויך געווען אַ דאָקטאָר, הייבן אָן צו מאַלן אויף לעסערס אױפן. אַזוי, צום ביישפּיל, שאַפט זיעמיענצקי אַ בילד אויף דער טעמע: „יאָן סאָביעסקי אין דער שלאַכט הינטער כאַמשיס“.

ווען אין יאָר 1845 ווערט אין וואַרשע איינגעאָרדנט די אָרדנמלעכע אויס־שטעלונג, שיקט לעסער, וועלכער איז גאָר דעמלט געווען אין מינכען, פאָר דער דאָזיקער אויסשטעלונג צוויי אַרבעטן: אַ צייכענונג, וואָס שטעלט פאָר צידם טעכטער, און אַ בילד, וואָס שטעלט פאָר דעם ערשטן פוילישן היסטאָריקער ווינג־צענטי קאַדלובעק.

לעסער שטעלט פאָר דעם בראַניק־שרייבער, ווי אַ מאַגאָד אין דער צעלע. ער מאַלט די דאָזיקע פיגור פשוט און מיט עקספרעסיע, אָן איבעריקע אַקצענטן־דיעס, ווי ער שטייט מיט אַ בוך אָנגעשפּאַרט אָן דער קנ.

ווען לעסער איז אין מינבען, שמעלט ער אויס זיינע ארבעטן אין דרעזדען, זיין, קראַקע און מינבען. פון צייט צו צייט נעמט ער אויך אונטער וויסנשאַפט־ לעכע ריזעס קיין פראַנקרייך, האַלאַנד, ענגלאַנד און איטאַליע. ער זוכט אין די ארכיוון, ביבליאָטעקן און מוזייען און געפינט אָפּט ווערטפולע מאַטעריאַלן, וואָס האָבן אַ גרויסע באַדייטונג פאַר די פאַרשונגען פון דער פאַרנאַנגענהייט פון פּוילן. צווישן אַנדערע געפינט ער צווישן פאַרשמויבטע פאַפירן פון נירנבערגער אַרכיוו די אַקטן פונעם פּראָצעס, וואָס איז פאַרפירט געוואָרן קעגן דעם גרעסטן פּוילישן סקולפּטאָר וויט סמוואָש, דעם שעפער פונעם אַלטאַר אין דער מאַריאַצ־ קער קירד אין קראַקע.

אין יאָר 1840 האָט לעסער געענדיקט מיט אַן אויסצייכענונג די אַקאָדעמיע אין מינבען, ער בלייבט ווייטער אין דער שטאָט, וווּ ער דינגט אַן אייגענע אַטע־ליע און אַרבעט פלייסיק, הויפּטזעכלעך איבער פּוילישער היסטאָרישער טעמאַ־טיק. אין מינבען איז לעסער נאָענט באַפריינדעט מיטן ברודער פון יוזעף קרע־מעד, מיט קאַרלען, און נאָכדעם, ווען דער לעצטער פאַרמ אָפּ, זאַמלט ער אַרום זיך די גאַנצע גרופע פּאָליאַקן, וועלכע שמודירן אין דער שטאָט. עס קומען זיך ביי אים צונויף יוזעף סימלער, טאַדעוּש לוקאַשעוויטש, פראַנצישישעק פאַשקאַוו־סקי, אינגאַציי לאַסאַצקי, דער בוימייסטער קשענזשאַנסקי און אַנד. באַזונדער־ם באַפריינדעט איז ער מיט טיבוּס ביטשקאַווסקי, וועלכער איז צוזאַמען מיט אים געקומען צו פאַרן פון דרעזדען קיין מינבען. ביטשקאַווסקי איז געווען אַ פּעיקער און פילבאַרער מאַלער און מוזיקער. אַזוי ווי לעסער, האָט ער אין יאָר 1841 אַרויסגעשיקט זיינע בילדער אויף דער וואַרשעווער אויסשמעלונג. אין אַ פאַר יאָר אַרום איז ער באַנאַנגען זעלבסטמאַרד אין ווענעציע.

די בענקשאַפט נאָך פּוילן האָט גורם געווען, אַז לעסער האָט באַשלאָסן אומ־צוקערן זיך אַהיים. זיינע פריינד האָבן אים איינגעאַרדנט אַ געזעגענונגס־אָוונט, אויף וועלכן עס איז אויך געקומען זיין געוועזענער פראָפּעסאָר שנאַר פאַן קאַרלס־פעלד און אים געשאַנקען אַ צייכענרישן סקיי פון זיין באַרימטן פּרעסקאָ־בילד, וואָס שבעלט פאַר דעם משפּט פון דעם קיזער רודאָלף איבער די רויבער־רייטער.

אין יאָר 1846, נאָך 14 יאָר זיין אין אויסלאַנד, קערט זיך לעסער אום קיין פּוילן שוין אַלס רייפער, באַדימטער און געשעצטער מאַלער. אויפן וועג קיין וואַרשע ברעט דער קינסטלער אָפּ אין קראַקע, וווּ ער באַקענט זיך מיט דעם באַרימטן היסטאָריקער יוזעף קרעמער, וועלכער ווידמעט לעסערן אַ סך צייט און אויפּמערקזאַמקייט. קרעמער פירט אַרום זיין נאַסט איבער קראַקע, באַקענענדיק אים מיט די היסטאָרישע אַלמערטימלעכקייטן פון דער שטאָט. שוין דעמלט מערקט לעסער אַן אַ סך טעמעס פון זיינע שפּעטערדיקע אַרבעטן, ווי צ. ב., די קאַנצעפּציע פון זיין בילד „דער אונטערטעניקייט־אַקט פון פרייסן“ און אַנד.

לעסער באזעצט זיך אויף שטענדיק אין וואַרשע. זיין קומען אַקמינווירט דאָס קינסטלערישע לעבן פון זיין געבוירן־שטאָט. ער הייבט אָן פון באַארבעטן די דאָס־קומענטן, וועלכע ער האָט דורכגעשטודירט אין ליגיניז און דרעזדן. אויפן סמך פון די דאָזיקע דאָקומענטן שאַפט ער אַ ריי בילדער אויף פאַלגנדיקע היסטאָרישע מעמעס: „באַלעסלאָוו קזשיוואָוסטי בעט זיין פאַטער וואַלדיסלאָוו הערמאַן אַ דער־לויבעניש אַנטוויילצונעמען אינעם קריגס־צוג קעגן די מאָרהוויגען“, „סקאַרבעק־האַב־דאַנק“, וויטראַזש־קאַרטאָגען אויף דער סעמע „דאָס אַנטלויפן פון לעשעק דעם־ווייסן“, „דאָס הייליקן די טיר צו דער גניעזער קאַטעדרע אין יאָר 1116“, „דער טויט פון וואַנדען“ און אַנד. די בילדער „האַברדאַנק“ און „באַלעסלאָוו קזשיוואָוס־טי“ זענען פאַרענדיקט געוואָרן ערשט אין יאָר 1850. דאָס הויפט־ווערק פון לע־סערן, איבער וועלכן ער האָט געאַרבעט איבער 20 יאָר, דאָס זענען געווען די פאַרט־עמן פון די פּוילישע קעניגן. צו דער דאָזיקער אַרבעט, וואָס האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט אן אומשאַצבארן היסטאָרישן דאָקומענט, האָט דער קינסטלער דורכגעפירט אין משר פון פיל יאָרן געוויסנהאַפטע אויספאַרשונגען אויפן לעבן פון קאַסטיומאָלאָגיע, פון מינים געווער פון פארשידענע עפאַכעס און אַלטער־מיילעכער ארכיטעקטור. ער האָט זיך אויך געמוזט באַקענען מיט די מידות און מיט דעם שטייגער פון דער גענעבענער היסטאָרישער עפאַכע, אַפּמאַל קאַנס־טרוואַרן פון פראַמענטן און איינצלע אַפּגעריסענע געשעענישן דאָס פולע בילד פון די אמאָליקע צייטן. אזוי, למשל, גישט האָבנדיק קיין שום קאַנקרעטע פאַר־שטעלונג וועגן אויסזען פון קעניג אַקעטעס, גוצט אויס לעסער, כדי צו שאַפן די געשטאַלט, די צייכענונג פונעם זיגל און אויף דער שטייגערגע מצבה, וואָס גע־פינט זיך אין דער קראָקעווער קאַטעדרע. דאָס זעלבע מיטן בילד פון קאַזשױ־מיעזש יאנעלעאַנטשיק, וואָס ער האָט געמוזט רעקאַנסטרוואַרן אויפן סמך פון דער מאַרמאָרענער מצבה. די גאלעריע פון פּערציק פּוילישע קעניגן — דאָס מאָגל־מענטאַלע ווערק פון לעסערן, — וואָס איז געווען די פרובט פון איבער צוואַנציק יאָר פאַרשונגען, האָט לעסער פאַרענדיקט אין יאָר 1860. דעם היסטאָרישן מעקסט צו די דאָזיקע פאַרט־עמן האָט באאַרבעט יאן באַרטאַשעוויטש. די דאָזיקע גאלעריע פון די פּוילישע קעניגן איז געוואָרן דאָס גרונט־ווערק צו דער געשיכטע פון פּוילן. קיינער האָט ביז אים גישט באוויזן. אזוי דורכדרינגלעך און אזוי אמתדיק פאַר־שמעלן די פאַרגאַנגענהייט פון פּוילן און שאַפן אַזא געטריי בילד פון די פאַר־גאַנגענע עפאַכן. יעדער פון די פאַרט־עמן גיט איבער דעם אייגנאַרטיקן קלימאַט פון דער גענעבענער עפאַכע. אין איינעם דרוקט אויס דער קינסטלער דעם העספּאַמיזם פון דער געשטאַלט. אין אַנדערע ווידער, צ. ב., אין די פאַרט־עמן פון באַלעסלאָוו כראָבני, קזשיוואָוסטי אָדער סאַביעסקי, ווערט מיט א סך קענטעניש און רעאליזם אונטערגעשמראַכן זייער באַדייטונג פאַר דער גע־עבענער עפאַכע. להיפוך צו יאן מאַמעיקאָ, וואָס שאַפט מיט 20 יאָר שפּעטער

מיט אזא געוואלדיקער קראפט און איינגארטיקן דראמאטישן סטיל זיינע היים-
נאָרישע קאָמפּאָזיציעס, האָט זיך לעסער נישט געלאָזט אויפן וועג פון עקספע-
דימענטירן. ער איז גיכער געווען א גענויער געשיכטע-באשרייבער, וועלכער האָט
זיך באמיט אין א פלאסטישער פאָרם פּינקטלעך איבערצוגעבן דעם געשיכטלעכן
אמת. דער דאָזיקער רעאליזם איז נישט אַן פּאָעטישן שאַונג, ער דרוקט אויס
גרויסן פאטריאָטיזם אין ליבע צו דער פארגאנגענהייט פון פּוילן.

די דאָזיקע גאלעריע פון די 40 קעניגן — אָנהייבנדיק פון די פיאסמן, יא-
געלאָבער, ביז סטאניסלאָו אויגוסט פּאָניאטאָווסקי — אדאנק דעם, וואָס זי איז
געשאפן אויפן סמך פון גרינטלעכע מקורידיקע ארכעאָלאָגישע און געשיכטלעכע
פּאַרשונגען, שטעלט פאָר מיט זיך גיזן היינטיקן סאָג א ווערמפולן צושטייער פאר
דער נאציאָנאלער קולטור.

אויך באַטשאַרעללי, דער קעניגלעכער הויף-מאַלער, האָט געמאַלט די פּוילישע
קעניגן. זיינע אַרבעטן האָבן וואָרשיינלעך אינספּירירט לעסערן צו פאַרנעמען זיך
מיט דער טעמאטיק. אָבער דער צונאנג פון דעם איטאליענער צו דער זעלבער
טעמע איז אינגאנצן אן אנדערער, ווי ביי לעסערן. באַטשאַרעללי האָט געמאַלן
די קעניגן לויט דעם דעמלטיקן מאַניער — פאַרטיק און מיט אַ סך גלאַנץ, דער-
פאר זענען זיינע פאַרטרעטן פון כראָכרי ביז סטאניסלאָו אויגוסט אויבנאויפיק
און שאַבלאַגאַרטיק. ראַקענן, די געשמאלטן פון לעסערס גאלעריע שטעלן מיט
זיך פאָר עכטע פּוילישע מיפן.

אין יאָר 1857 האָט לעסער אונטערגענומען א דייע קיין בעלגיע. אין בריסל
האָט ער באזוכט לעלעוועלן, וועלכער איז דאָרט געווען אלס פּאָליטישער עמי-
גראַנט. לעסער האָט פארטרויט דעם גרייז-גראַען לעלעוועלן זיינע שעפּערישע פּלע-
גער. זיי האָבן דאן, צווישן אנדערע, ארומגערעדט די געפלאַנטע דורך לעסערן
קאָמפּאָזיציע פון דער געשמאלט פון קאָפּערניקן. אָנקניפּנדיק אין דעם געשפּרעך,
האָט לעלעוועל אינעם בריוו, וועלכן ער האָט איבערגעשיקט מיט צוויי יאָר שפּע-
טער צו לעסערן, אויסגעדריקט זיין מיינונג, ווי מ'וואָלט געדארפט אויפפאסן און
דעאליזירן די טעמע. בעת זיין באזוך ביי לעלעוועלן האָט לעסער אָנגעצייכנט א
קאָמפּאָזיציע אָנעלן סקוץ, אין וועלכן לעלעוועל ווערט פאַרגעשטעלט ווי אן אייג-
זאמער זקן אין זיין אָרעם בוידעם-שטיבל, וווּ דאָס גאַנצע האָב און גוטס בא-
שטייט פון א מיש, א קאָמפּ, א פּאָליצע מיט ביכער און א בענקל, אויף וועלכן
ער זיצט.

דאָס יאָר 1859 איז פאר לעסערן, ווי בכלל פאר דער גאַנצער יידישער פּראָ-
גרעסיווער געזעלשאַפטלעכקייט, געווען א יאָר פון ווייטיקלעכע איבערלעבונגען.
די דעמלטיקע „גאזעטא ווארשאווסקא“ האָט אָנגעהויבן פאבריצירן וואָס אמאָל

אלץ מער פארביסענע בבלולים פול מיט האס קעגן דער ווארשעווער יידישער אינטעליגענץ. דער תירוץ פאר די דאזיקע אָנפאלן איז געווען די כלומרשט בכיוונג דיקע אָפּוועזנהייט פון דער יידישער געזעלשאפטלעכקייט אויפן קאָנצערט פון צוויי שוועסטער-קינסטלעריןס, אין דער צייט וואָס דער קאָנצערט פון רייכערמן האָט געהאט אן אויסערגעוויינלעכע פרעקווענץ פון דעם דאָזיקן פּובליקום.

דער הויפט-רעדאקטאָר פון דער צייטונג האָט איינגעזען אין דעם פאקט א סימן פון באַקאָמ און האָט באשולדיקט די יידישע אינטעליגענץ, אז זי פאר-מאָגט ווייניק בירגער-געפילן. פון דעם דאָזיקן פּאשטווייל האָט זיך געפילט טיף געטראַפן א גרופע פּאָליאקן פון יידישער אָפּשטאמונג און צווישן זיי אויך אלעק-סאנדער לעסער. זיי האָבן אויפגעפאָדערט דעם רעדאקטאָר און אויטאָר פון דער דאָזיקער נאָטיץ, לעשניעווסקי, ער זאָל צוריקציען זיינע אומגערעכטע פּאַרווורפן. ווען אָבער זייער ווענדונג האָט נישט געהאט קיין דערפאַלג, האָבן 23 יונגע אינג-לעלעקטואליסטן איבערגעשיקט א שארפן פּראָטעסט מיט א דראָנג, אז אין פאל, ווען לעשניעווסקי וועט זיך אָפּזאָגן צוריקצוציען זיינע אָנפאלן, רופן זיי אים ארויס אויף א דעל. לעשניעווסקי האָט, אָנשטאַט צו געבן די באַליידיקטע א סאַטיס-פּאקציע, איבערגעשיקט זייער בריוו אין צארישן געריכט, פּאָדערנדיק, מ'זאָל ווי געהעריק באשטראַפן די יידישע „בונטאָווששיקעס“. אלע מחברים פון דעם דאָ-זיקן בריוו, און צווישן זיי אויך לעסער, זענען דורכן געריכט פארמשפּט געוואָרן אויף אייניקע וואָכן ביז אייניקע חדשים טורמע.

שפעטער האָט דער גאנצער ענין אָנגענומען אן אנדערע ווענדונג, ווייל דער מיטערדאקטאָר פון „גאזעטא ווארשאווסקא“, יוזעף קעניג, האָט אריינגעטראַגן אין אפּעלאַציע-געריכט צו אנולירן די באשולדיקונג. אין דער זעלבער צייט איז געשמאַרבן לעשניעווסקי. די דאָזיקע אפּערע האָט אויך גורם געווען אן ארויסטריט פון לעלעוועלן, וועלכער האָט אין פּאַריזדיקונג פון די באעוילהטע, איבערגעשיקט פון וויסלאַנד אַ בריוו „וועגן דעם יידישן ענין“.

אין יענער צייט האָבן יידן אָנגעהויבן געמען א גרעסערן אָנטייל אין דער באוועגונג קעגן דער צארישער טיראניע.

ווען בעת דער דעמאָנסטראַציע קעגן די צארישע אונטערדריקער, דעם 28-טן פעברואר 1861, פאלן אויף די גאסן פון ווארשע פינף קרבנות, געמען אין זייער לוויה אָנטייל ביז זעכציק טויזנט פּאָליאקן און יידן.

אלעקסאנדער לעסער גיט איבער די דאָזיקע געשעעניש אין צוויי בילדער. איינס פון זיי שמעלט פאַר די ריזיקע מאסע דעמאָנסטראַנטן. דאָס דאָזיקע בילד, וואָס פארמאָגט ערנסטע קאָלאָריסטישע וואלאָרן און האָט א באַדייטונג ווי א היסטאָרישער דאָקומענט, איז פארהעלמניסמעסיק ווייניק באקאנט. דאָס צווייטע בילד שמעלט פאַר די לוויה פון די פינף קרבנות, וועלכע איז פאַרגעקומען דעם

2-טן מערץ 1861. דער קינסטלער גיט אין דעם בילד דעם אויפמרייסלענדיקן מאָמענט פאר דעם אראָפּלאָזן די טרומעס אינעם קבר. מיט א גענויקייט, וועלכער איז אזוי כאראקטעריסטיש פאר לעסערן, האָט ער דאָ פאָרגעשטעלט א נאנצע ריי אויטענטישע פערזאָנען. הארט ביים אָפענעם קבר אויף א בערגל זעט מען די געשטאלטן פון ארציביסקופ פיאלקאָוסקי, פון זיין רעכטער זייט שטייט דער עוואנגעלישער פאסטאָר אמטא, פון דער לינקער זייט — דער רב מייזעלס און דער פרעדיקער ד"ר יאסטראו, וואָס טראָגט א קירכלעכן מלבוש אזוי ווי דער פאסטאָר. צווישן די איבעריקע געשטאלטן אויפן ערשטן פלאן קאָן מען אויך דערקענען דעם גענעראל לעווינסקי, ערווארד סמאָוינסקי, אלעקסאנדער טישניַסקין און לודוויק גורסקין. אין דער טיף זעט מען די געשטאלטן פון אנדזשעי זא-מאָיסקי, דעם גראף טאָמאַש פּאַטאַצקי, קאראַל שלענקער, מאמיאס ראָזע, היש-פאנסקי, סטאניסלאָו קראמיטיק. לעסער האָט אויך אין דעם בילד איינגע-קאָמפּאָנירט זיין אייגענע געשטאלט, אלס צייכן פון סאָלידאריטעט מיט דער נאנצער פאטריאָטישער באפעלקערונג פון ווארשע. צווישן אנדערע האָט ער אויך אריינגעפירט אין זיין ווערק די געשטאלטן פון א. ג. קאָזשעניאָוסקי און יוזעף איגנאצי קראשעווסקי צווישן די, וואָס טראָגן די טרומעס.

אין יאָר 1863 פאָרט לעסער אָפּ אויף א געוויסער צייט קיין אויסלאנד. זייַע ענדיק אין נירנבערג, מאכט ער אן אויסערגעוויינלעכע אנטדעקונג: ער שמעלט פעסט מיט דער נאנצער זיכערקייט, אז די סקולפּטור-ארבעטן, וואָס געפינען זיך אין דער אַרטיקער קירכע פון הייליגן סעבאלד, וועלכע די דייטשישע געשיכטע-שרייבער האָבן געהאלטן פאר די שאפונגען פון אראם קראפט, זענען אין דער ווירקלעכקייט געשאפן דורך דעם פוילישן סקולפּטאָר וויט סמוואָש. ער האָט זיין באהויפטונג געשטיצט אויף דעם אונטערשריפט פון סמוואָשן, וועלכן עס איז אים אויף איינעם פון די ווערק געלונגען צו געפינען.

אין יאָר 1863 האָט לעסער אָנגעשריבן אין דער „אילוטרירטער וואָכנ-שריפט“ אַן אַרטיקל וועגן דער ראָזיקער אַנטדעקונג און אויף דער ערשטער זייט פון דעם זשורנאַל געבראַכט אַ רעפּראָדוקציע פון דעם ווערק, אויף וועלכן עס האָט זיך דייַמלעך געזען דער אונטערשריפט פון סמוואָשן.

די דאָזיקע וויכטיקע אנטדעקונג פון לעסערן האָט נעגעבן דעם שמוס צו ווייטערדיקע פאָרשונגען פון אייניקע ווערק, וועלכע זענען דורך די דייטשישע היס-טאָריקער אָנערקענט געוואָרן אַלס די אַרבעטן פון קראַפטן, פּאַכאַרן און וואָלגע-מוסן. עס האָט זיך דערביי ארויסגעוויזן, אז פיל פון זיי זענען געשאפן געוואָרן דורך וויט סמוואָשן.

אין דעם זעלבן יאָר אַנטדעקט לעסער אין מינכען אין שלאָס שלייסהיים די

פארטרעמן פון סאָביעסקי*, נעמאָלן דורך יענשי עלויטער, און אויך די בילדער פון פיער דע מארטען, וואָס האָט אין 8 ארבעטן פאָרגעשטעלט די געשיכטע פון קריגס-מארש פון יאן סאָביעסקי אונטער ווין.

לעסער איז געווען באפריינדעט מיט דער פוילישער דיכטערין דעאָמימא (איר אמתער נאָמען איז לושטשעווסקא (1840—1908)). זי איז געווען די מאַכטער פון נעם פינאנס-מיניסטער אין די צייטן פון ווארשעווער פירשטנטום. דעאָמימא דער-מאָנט אין אירע מאָנ-ביכער, אז אירע עלטערן האָבן אין זייער הויז געשאפן א פרייען אריינמרויט פאר מענטשן פון וויסנשאפט און קונסט, אומאָפהענגיק פון זייער נאציאָנאליטעט און רעליגיע. די דיכטערין דערמאָנט, אז צווישן די יונגע סאלאנטן, וואָס זענען גערן געווען געוואָרן ביי זיי אין הויז, איז אויך געווען אלעק-סאנדער לעסער. דעאָמימא האָט מער ווי צען יאָר געארבעט איבער דער פיעטע, וואָס איז געבויט געווען אויף דער לעגענדע וועגן קראקוסן און וואנדערן. די פיעטע איז מיט דערפאָלג אויפגעפירט געוואָרן אינעם ווארשעווער גרויסן טעאָ-טער, און דעם דערפאָלג האָט די אויפפירונג אין א גרויסער מאָס צו פארדאנקען אלעקסאָדער לעסערן. ער האָט אויסגעפירט אַ פראָיעקט פון אינסעניואַציעס פון לעבעדיקע בילדער, אין וועלכע עס האָבן אָנטיילגענומען ביז 80 פערזאָן, און האָט די אינסעניואַציע אליין איינגערעזשיסירט.

די רעהאקציע פון דער צייטשריפט „קלאָסי“ („זאנגען“) האָט געפועלט ביי לעסערן, ער זאָל מאכן 6 צייכענונגען פון די לעבעדיקע בילדער, וועלכע זענען אין זעקס נומערן רעפראָדוצירט געוואָרן אויף דער ערשטער זייט פון דער צייט-שריפט. די דערמאָנטע ארבעטן צייכענען זיך אויס מיט אן אייגנארטקן חן און פשטות. געבנדיק דער דאָזיקער פאָלקס-לעגענדע א פלאסטישע פאָרם, האָט לע-סער אריינגעמראָגן אין דער פוילישער קונסט א נייעם שייגער-עלעמענט. די לעגענדע וועגן וואַנדאָן האָט לעסער געגעבן אין פארשידענע וואַריאַנטן. עס איז, צום ביישפיל, באקאנט ווין קארמאָן (180—142), וועלכער שטעלט פאָר דעם טויט פון וואַנדאָן, ווי אויך אן אייל-בילד (214—191) אויף דער זעלבער טעמע, וואָס פיגורירן אינעם קאמאָלאָג פון די זאמלונגען פון „זאכענטא“ אונטער די נומערן 230 (קארמאָן) און 286 (אייל-בילד). דאָס אייל-בילד וועגן וואַנדאָן איז אין 1867 אויסגעשטעלט געוואָרן אין פאָרין, וועגן וואָס עס דערמאָנט י. א. קראָ-שעווסקי אין זיינע בריוו, ווי אויך דער באַדרייט-דיקער קולטור-מזער פון יענער צייט ק. וו. וויטשיצקי.

אין דער זעלבער צייט האָט לעסער אויסגעפירט א ביוסט פון יאן קאָכא-נאָווסקי. דאָס איז געווען דאָס ערשטע אויטענטישע בילד פון דעם פאָעט, ווייל די

* „סאָנאָדניק אוילוסטראָוואַני“ פון יאָר 1863, נר 23. „איניקע אַדענקונגען נאָך יאן דעם דריטן אין בייערן“.

בזואהעריקע בילדער, וועלכע זענען אָנגעגאנגען אלס די פּאַרטרעטן פון יאן קאַ-
כאַנאַווסקי, זענען געווען בילדער פון פּיאַטער קאַכאַנאַווסקי. דעם כּוּנסט פּונעם
פּאַעט האָט לעסער געשאפן אויפן סמך פון און אָפּנוס פון דער מצבה פון יאן
קאַכאַנאַווסקי, וועלכע געפינט זיך אין זוואַלין.

אין יאָר 1878 שטעלט לעסער אויס אין ווארשע איינע פון זיינע הויפט-ווערק
„די לעצטע מינוטן פון קאַפּערניקן“. די טעמע האָט דעם קינסטלער שוין פון
לאנג אינטערעסירט. מיר האָבן שוין דערמאָנט, אז אויך לעלעוועל האָט זיך פאַר-
אינטערעסירט מיט דעם דאָזיקן פּלאַן פון לעסער, ראַטנדיק אים, אז ער זאָל
פאַרשטעלן קאַפּערניקן בעת זיין אויפּהאלטן זיך ביים ביסקאָפּ גיזע אין דער גע-
זעלשאפט פון אייניקע געלערנטע. דאָס בילד פון לעסערן איז אָבער געבויט אויף
אין אַנדערער קאַנצעפּציע — עס שטעלט פּאַר דעם גרויסן אַסמאַנאַט אין די
לעצטע מינוטן פון זיין לעבן. אין פאַרבינדונג דערמיט פירט אויך דער קינסטלער
אריין אין דער אומגעבונג פון קאַפּערניקן אַנדערע היסטאָרישע געשטאַלטן. דאָס
בילד שטעלט פּאַר קאַפּערניקן אין זיין אָבסערוואַטאָריע, בעת ער זיצט אין א
טיפּן פּאַטעל און ווערט אונטערגעהאַלטן דורך זיין געטרייען דינער, וואָס שטייט
הינטער דעם אָנלען. לעסער שטעלט פּאַר דעם מאַמענט, ווען דער פאַרלענער און
דרוקער יאָן פּעטראָניוס גיט איבער קאַפּערניקן זיין נאָך וואָס אָפּגעדרוקטע לעבנס-
ווערק. דער שטאַרבנדיקער שפּאַרט אָן גערירט די האַנט אויף זיין ווערק. געבן
דעם פּאַטעל, אויף וועלכן עס זיצט קאַפּערניק, שטייט זיין פּרוינד, יאן דאַנטישעק,
דער ביסקאָפּ פון וואַרמיע, און אַמעהענגער פון קאַפּערניקס טעאָריע. אין דעם בילד-
האַט ער איינגעקאַמפּאַנירט נאָך אייניקע געשטאַלטן פון דעם ביסקאָפּס סוויטע
(מאַנאָכו, ריטער). אויפן ערשטן פּלאַן געפינט זיך אַסמאַנאַטישע אינסטרומ-
מענטן און אַ גרויסער גלאָבוס. די געשטאַלט פון קאַפּערניקן האָט לעסער געמאַלן
לויט דעם עלטסטן דענקמאַל פון קאַפּערניקן, וועלכער געפינט זיך אין דער קירכע
פונעם הייליקן יאן אין דער געבוירנשאַט פון קאַפּערניקן. שפעטער, נאָכן אומ-
קערן זיך פון טאָרו, האָט לעסער פאַרגליכן זיין סקיי מיט צוויי האַלצשניטן פון
שטימערן, וואָס שטעלן פּאַר די געשטאַלט פון קאַפּערניקן. מיר זעען, אז אין
הסכּם מיט זיין געווינהייט, האָט לעסער דורכגעפירט זאַרגעפּלטיקע פאַרשוונגען,
כדי ווי צום פינקטלעכסטן איבערצוגעבן די געשטאַלט פון קאַפּערניקן. דאָס דאָ-
זיקע בילד איז איינע פון די ווערטפולסטע קאַמפּאָזיציעס פונעם קינסטלער.
לעסער האָט אויך געמאַלט פאַרטרעטן און, אין הסכּם מיט די דעמאָליקע
מנהגים, אויך אָנגענומען באשטעלונגען אויף רעליגיעזע בילדער. אזוי האָט ער,
צ. ב., געמאַלן, אויף דער באשטעלונג פונעם ביסקאָפּ באראַנאַווסקי, א בילד, וואָס
שטעלט פּאַר דעם הייליקן וואַלענטי דעם מאַרטירער. ער האָט אויך געמאַלן בילד-
דער פאַר דער קירכע אין אייוואַנגראָד, דינאבורג (א בילד פונעם הייליקן מיסאַ-
לאַ) און אַנד.

אין יאָר 1879 שמעלט לעסער אויס זיין געשיכטלעך בילד אויף דער מעמע:
„דער פרינץ יאן קאושימיעזש אין דער פראנצויזישער סורמע“.

לעסער שאפט אויך היסטאָרישע בילדער, אין וועלכע ער ניט אָנגעזענע
פערזענלעכקייטן צווישן די פּוילישע יידן. מיר האָבן שוין דערמאָנט וועגן זיין
בילד „די לוויה פון די 5 קרבנות“, אויף וועלכן מיר זען דעם הב מיזעלס, דעם
פּיעדיקער יאסמראָוו, מאטיאס ראָזען, סטאניסלאוו קראמשיטיק. הויז דעם בילד,
וואָס דער קינסטלער האָט אין יאָר 1884 געשאַנקען דעם נאציאָנאַלן מוזיי אין
קראַקע, האָט אויך לעסער געמאַלט אזעלכע בילדער, ווי „קאושימיעזש דער גרויס-
סער גיט יידן רעכט“, „קאושימיעזש און אסתרקע“, „בערעק יאָסעלעוויטש“ און
אנד. לעסער האָט זיך אויך שפּאַרק אינטערעסירט מיט יידישע אלטערטימלעכע
קייטן אין פּוילן, איבערהויפט מיט אלטערטימלעכע שולן. דער מוזיי פון מאַ-
טיאס בערסאָן האָט פארמאָגט א סך בריוו פון לעסערן, וועלכע ער האָט גע-
שריבן צו דעם גרינדער פונעם מוזיי און גלייכצייטיק באדייטנדיקן ארכעאָלאָג
און פּאַרשער פון יידישע אלטערטימלעכקייטן, מאטיאס בערסאָנען. אלס אילוס-
טראַציע פאר די דאָזיקע לעסערס פאראינטערעסירונגען ברענגען מיר דעם איי-
האַלט פון איינעם פון זיינע בריוו:

„ליבער מאטיאס!

מיט פארנעגונג האָב איך איבערגעלייענט אין „נירנבערגער אנצייגער“ דיין
פּינקלעכע באשרייבונג פון דער קוזמירער שיל, אויף וועלכער איך האָב שוין
לאנג דיך אויפּמערקזאם געמאַכט. די באשרייבונג איז א גרינסלעכע און איז
געמאַכט זייער זאָרגפעלטיק.

ס'וואָלט ווערט געווען צו געבן א קיצור פונעם ארטיקל צוזאמען מיט דער
באשרייבונג פון עסענווייניגן („די מיטלאלטערטימלעכע קונסט-דענקמלעך פון
דער שטאָט קראַקע“, 1869), ביילינגדיק דעם האַלצשיניט פון דעם אייזערנעם
באלדאכין, וועלכן איך קאָן גישט. דער זשורנאַל „קלאַסי“ וועט דאָס גערן אָפּ-
דרוקן. איך מאך דיך אויפּמערקזאם, אז דער נאָמען פון דעם קינסטלער, וואר-
שיינלעך דער זעלבער, וועלכער פיגורירט צום אָפּטאַטן אין די באשרייבונגען פון
קראַקע, צ. ב., יסאַנטאָ גוצי, האָט געזאָלט פאַר די צייטן פון באַטאַרי איבער-
בויען דעם שלאָס אין לאבזאווע, ווו אסתרקע האָט פאר די צייטן פון קאושימיעזש
געזאָלט וווינען. הויז דעם דארף זיין אויף דער מארמאָרנער מצבה פון באַטאַרי
אַן אויפּשריפט „סאַנטאָ גוצי פאַציט“, וואָס עס וואָלט געלויבט נאָכצוקאָנטראָלירן.
הויז דעם, ווערט דערמאָנט וועגן קאספער גוצי, א פּלאַרענטיגער, וועלכער איז
אין יאָר 1545 געווען א קראַקעווער ראַטמאַן. דיין אויפריכטיקער פריינד

5/IV 1869

אלעקסאַנדער לעסער

לעסער האָט זיך אויך פארנומען מיט היסטאָריש=ארכעאָלאָגישע פאָרשונגען. ער דערמאָנט וועגן דעם נישט איינמאָל אין זיין מאַגנאָד=אַלבאָם, וועלכער האָט אַרומגענומען א צייט=אַפּשניט פון אן ערך 30 יאָר. זיין מאַגנאָד האָט לעסער אָנגעהויבן שרייבן אין יאָר 1853 און דערפירט אים ביז פעברואַר 1884. דאָס מאַגנאָד האָט זיך ביזן יאָר 1939 געפונען ביי דער משפּחה ראָזען, וועלכע האָבן געוווּנט אין וואַרשע. עס זענען אין אים געווען אויך צייכענונגען, סקיצן, שטייכן; חוץ דעם, אויך א סך בריוו און נאָטיצן פונעם קינסטלער.

פון דעם אַלבאָם ווערן מיר אויך געוואָר, אז דעם 27=טן מערץ 1864 האָט ער חתונה געהאַט מיט יוליאַ בערגסאָן, און אַז מסדר קידושין געווען האָט דער רב בער מייזעלס. דאָרט געפינט זיך אויך א נאָטיץ, אז זיין פאָטער לוי לעסער איז געשטאָרבן דעם 10=טן אויגוסט 1870.

אלעקסאנדער לעסער האָט געהערט צו דער גרופע פלאסטיקער=פאָזיטיוויסן, די גרינדער פון דער געז. „זאכענטא שמוק פיענקינד“. לויט דעם יוביליאַ=טאָלג, וועלכער איז ארויסגעגעבן געוואָרן צו דעם 75=יעריקן יובל פון דער עקזיסטענץ פון דער „זאכענטא“, האָט לעסער געהערט אין די יאָרן 1864—1883 צו די מיטגלידער פונעם אויספיר=קאָמיטעט פון דער „זאכענטא“. אין משך פון דעם צייט=אַפּשניט האָט ער אָפּט פארנומען דעם אמת פון וויצע=פאָרויצער.

די געזעלשאַפט „זאכענטא שמוק פיענקינד“ איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1860. אין די גרינדונגס=אקטן פיגורירן: גערסאָן, לעסער, שופּפע, קאניעווסקי א.א. אָפּט פלעגן די ווערק פון באקאנטע און אָנערקענטע קינסטלער אין לאַנד דורכמאַכן מיטעהדיקע וועגן. אזויאָרום איז לעסער געוועוונגען געוואָרן דורכצו=פירן א ליציטאציע פון זיין בילד „באַלעסלאו קזשיוואָוסטי“. דערביי האָט דאָס בילד געקויפט דער באנקיר מאלדאו. דאָס בילד איז ביזן יאָר 1939 געהאַנגען אינעם קעניגלעכן שלאָס אין וואַרשע. וועגן א צווייטער ארבעט פון לעסער, דעם שוין דערמאָנט „קאָפּערניק“, האָט זיך אין יאָר 1880 באוויזן אין „טיגאָדניק אילוסטראַוואַני“ א נאָטיץ פון פאָלגנדיקן אינהאַלט: „מיט א יאָר צוריק האָט די פרעסע געבראַכט די ידיעה, אַז די יידן האָבן ברעיה אָפּצוקויפן דאָס בילד ביים קינסטלער און שענקען עס דעם קאָפּערניק=מוזיי אין ווים. אָבער אין מורצן איז וועגן דעם שייגעס באשלוס שטיל געוואָרן. דער גרינדער פון דעם מוזיי, ד"ר וואָ=לינסקי, האָט זיך געוואָנדן וועגן דעם צום קינסטלער, אָבער לעסער האָט דער=קלערט, אז דאָס בילד געפינט זיך נאָך אלץ אין זיין אטעליע און ווארט אויף א קונה“.

לעסער איז געווען אייגער פון די ערשמע פוילישע היסטאָרישע מאָלער. דער דאָזיקער מין מאָלעריי האָט אין פוילן געהאט א קנאַפע טראַדיציע. אכמנדיק דעם אקאדעמיום, האָט ער זיך נישט געקאָנט באפרייען פון זיין טרוקענעם די=

דאקטוים. ערשט די שפעטערדיקע היסטאָרישע מאָלער, ווי בראַמער, יוליוש קאָסאָק און יאָן מאַמעיקאָ, זייענדיק באַווירקט פון דעם רעאַליסטישן ראָמאַנטיזם, איז געלונגען זיך צו באַפרייען פון דער אקאדעמישער טרוקנקייט.

לעסער, וועלכער האָט זיך באַצויגן מיט גרויס פיעטעט צו די היסטאָרישע אַלטערמיטלעכקייטן, האָט, פאראייביקנדיק זיי אין זיינע ארבעטן, געשאפן א סך מאַטעריאַל. פון וועלכן אנדערע קינסמלער האָבן נעקאַנט שעפן. אזויארום האָבן אַ סך בילדער פון לעסערן, ווי „די פאַרטיידיקונג פון מרעמבאָווליע“, „סקאַרבעק-האַבראַנק“, „קאַרלובעק“ אָדער די קאָמפּאָזיציעס, וועלכע זענען געבויט אויף דער לעגענדע וועגן קראָקוסן און וואַנדען, געשפילט אַ גרויסע ראָל, ווי די ערשטע ווערק אויף געשיכטלעכער מעמאָטיק.

די גרויסע גייסטער פון זיין צייט, ווי לעלעוועל, קראשעווסקי, לענאַרטאָוויטש, קרעמער, לויטשקיעוויטש, הענריק סברווע, ווייטשער גערסאָן און אַנדערע, האָבן אָפּשאַצנדיק לעסערס שאַפונגען, נישט איין מאָל אונטערגעשמראָכן די גרויסע באַדייטונג פון לעסערס טעטיקייט פאַר דער קולטור פון פּוילישן פּאָלק.

מען קאָן אויך נישט אָפּלייקענען דעם פּאָקט, אז לעסער האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויפן יוגן יאָן מאַמעיקאָ. מיר האָבן נישט בדעה צו פאַרגלייכן די שאַפונג פון דעם געניאלן יאָן מאַמעיקאָ, וועלכער האָט דערנרייכט דעם העכסטן שפּיץ פון דער קלאַסישער מאָלעריי, מיט זיינע פּאָרטייער. מע דאַרף אָבער אונטערשטרייכן דעם מאַמענט, אז לעסער איז געווען איינער פון די ערשטע רעאַליסטן צווישן די געשיכטע-מאָלער. מאַמעיקאָ, דאַקעגן, איז אין זיין מאָלעריי נישט געווען אַ וויזאַנער, וועלכער האָט עמאָציאָנעל געשאפן זיינע געשטאַלמן, אפילו אויפן חשבון פון היסטאָרישער אומפּינקטלעכקייט.

וואָס איז שוין זיין פּאָליטישן קרעדאַ, איז דער באַרימטער שעפער פון „רעביאַנען“, „די פּרעדיקונגען פון סאַטאַ“, „דער אַקט פון פּרייסישער אַנטי-טערטעניקייט“, „די שלאַכט אונטער גרונוואַלד“, „די שלאַכט אונטער ראַצלאַוויצע“ און אַנדערע גרויסע היסטאָרישע ווערק אינגאַנצן באַאיינפלוסט געווען פון דער גאַליצישער מאַנגאַמעריע, וועלכע האָט זיך געבוקט פאַרן עסטרייכישן אָקופּאַנט. מאַמעיקאָ האָט נישט געוואָגט אָפּצושפּיגלען אין זיינע שאַפונגען די געשעענישן, וואָס זענען פּאָרעקומען שפּעטער. אזויארום באַריקזיכטיקט ער נישט אין זיין שאַפונג אַזעלכע דערהויבענע געשעענישן, ווי דער יאַנאַר-אויפּשטאַנד, אָדער די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג אין קראָקעווער קאַנט אין יאָר 1846. נאָך מער — מאַמעיקאָ באַטראַכט די געשעענישן פון יאָר 1861 און אפילו דעם אויפּ-שטאַנד אין יאָר 1863 פאַר פּאַטאַלע שריט, וועלכע האָבן געקאָמט ברענגען נישט געוונטשענע פּאָלן פאַרן פּוילישן פּאָלק. אזוי האָט אויך געהאַלטן יוליאַן קלאַטש-קאָ, דער רעאַקציאָנערער פּאָליטיקער און עסעטזיירנדיקער שרייבער, דער

משומד און שפעטער אבערנלייבערישער קאמפאליק, וואָס איז געשטאנען אין דינסט פון דער מעטערניד־רענירונג.

נאָך מערקווירדיקער איז דעריבער די באציונג פון אלעקסאנדער לעסערן צו דער פוילישער באפרייונגס־אידעע, האָט אליין האָט ער געשטאמט פון א רייכער יידישער משפחה. עס איז באהאקטעריסמיש, אז אין דער צייט, ווען זיינע צוויי ברידער זענען געוואָרן גרויסע אינדוסטריעלער — באנקירן — (איינער האָט אפילו פון דעם נעגאר פון פויבס און פאָרטוגאלישן קעניג באקומען דעם טיטל גראַף, דער צווייטער — באַראָן) — איז אלעקסאנדער ווייטער געבליבן א ייד, האָט זיך פארנומען מיט אַרעמע יידישע יתומים און געלעבט אויסשליסלעך פאר דער קונסט אין געוועלשאפטלעכער ארבעט.

אינטערעסאנט זענען די קריטישע אַפשאצונגען וועגן לעסערן און זיין שאַפונג פון אייניקע מיטצייטלעך זיינע.

צום 50טן יובל־יאָר פון אלעקסאנדער לעסערס שאפונג, ה. ה. אין יאָר 1883, א יאָר אלזאָ פארו טויט פונעם קינסטלער, האָט וואַלדיסלאָו לוישמסקע־וויטש* אין 8טן און 9טן גומער פון „אילוסטראַטן וואַכנבלאט“ (2.23 און 3.3 1883 יאָר) אָפגעדרוקט צוויי אַפּהאנדלונגען וועגן לעסערס מעטיקייט, אין וועלכע ער ישריבט צווישן אנדערן: „ווען דעם היסטאָריקער וועט אויסקומען צו זאָגן זיין וואָרט וועגן דעם אַטהייב פון דער געשיכטלעכער מאַלעריי אין פוילן, וועט ער מוזן אונטערשטרייכן די יאָר און די פארדינסטן פון א. לעסערן. אויסדריקן די קאָנערקענונג זיינע ווערק, וואָס זיי האָבן עס ערלעך פארדינט.“ ווייטער שרייבט לוישמסקע־וויטש: „אַנצייכענענדיק אַביעקטיוו די געשאַלט פונעם יובל־יאָר, ווילן מיר איינפלאַנצן ביי דעם לייענער די איבערצייגונג, אז דער דאָזיקער קינסטלער האָט זייער א סך מיטגעוויקט צו דער בעסערער צוקונפט פון דער פוילישער מאַלעריי.“

די מאַלערישע פראָפעסיע פון אלעקסאנדער לעסערן פארמאָגט נישט קיין דראמאטישע מאַמענטן: יער איז נישט געווען קיין ווונדער־קינד, וועמענס מאַלאַנט ס'האָט עמעצער צופעליק אנטפלעקט און אים צוגעגעבן השק אויסצודויערן, אָבער זיין נאָנץ לעבן איז דורכגעזאפט מיט ליבע צו דער קונסט און קינסטלע־רישן וויסן, מיט שעפערדישער ארבעט.“

אויף אַ צווייט אָרט שרייבט לוישמסקע־וויטש: „ער (לעסער) האָט אויך קלאָר געמאכט דעם באַגריף וועגן א היסטאָריש בילד מיט זיין ערשמער זעלבשטענ־

* וואַלדיסלאָו לוישמסקע־וויטש, פראָפעסאָר פון דער העברעער קונסט־שול אין קראָקע; מאַלער און ערשמער דירעקטאָר פון פּאָלקס־מוזיי אין קראָקע; דער ערשמער סעקרע־טאַר פון דער קאָמוסיע צו פאַרשן די קונסט אין פוילן, שפעטער זיין פאַרזיצער; לערער און פרוינד פון יאן מאטעיקאָ; אויטאָר פון פיל ארבעטן אויפן געביט פון קונסט.

דיקער ארבעט, מיט דעם גוט באקאנטן בילד פון נישט גרויסן פארמאט, די פארטיידיקונג פון פרעמבאזיליע דורך זאפיא בזשאנאָוסקא, וואָס שמעלט אָבער מיט זיך פאַר, ווי עס זאָל נישט זיין, א וויכטיקן עטאפּ אין אונדזער קונסט. בלויז דער אויסוואל פון דער סעמע, דער איינפאל און די קאָמפּאָזיציע האָבן די פּוילישע קונסט ארויפגעפירט אויף וועגן, וועלכע זענען ביז אהער נישט באקאנט געווען.

הענריק סטרווע דרוקט אָפּ, שוין נאָכן טויט פון לעסערן, אין דער צייט שריפט, "קלאַסי" אַ ריי אַרטיקלען א. ג. "לעסער, זיין אַנטוויקלונג אַלס קינסטלער און זיין אָרט אין דער געשיכטע פון דער פּוילישער מאָלעריי".* אין די דאָזיקע אַרטיקלען שרייבט סטרווע צ. א. א.: "מאטעריקא אַליין האָט אָפּן מודה געווען, אז אין לעסערס בילדער האָט ער געפונען אן אָנרעגונג צו אנטוויקלען זיין שאפונג אין דער ריכטונג פון נאַציאָנאַלער סעמאַטיק. מיר רעקאָמענדירן דערביי צו באַזוכן די אויסשטעלונג יעדן, וואָס וויל באקומען א גענויעם באַגריף וועגן דעם אָנהייב פון אונדזער היסטאָרישער מאָלעריי, וועגן דעם פונדאָמענט, אויף וועלכן מאטעריקא האָט אויפגעבויט דעם פרעכטיקן היכל פון נאַציאָנאַלער קונסט".**

די דאָזיקע אויסשטעלונג נאָכן טויט פון לעסערן האָבן אָנגאַניזירט: ווייטשער גערסאָן, קסאווערי קאַניעוויטסי און אַלפרעד שופּפע. אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אויסשטעלונג האָט דער באַרימטער מאָלער און קולטור-מועד ווויטשער גערסאָן אָפּגעדרוקט אין "מיגאַרטיק אילוסטראַוואַניע" (2=טער האַלב-יאָר 1885) א גרויסן אַרטיקל וועגן לעסערן און זיין שאפונג, אין וועלכן ער שרייבט:

"דאָס צוגויפגעמען די פאַרטעמז פון די פּוילישע קעניגן און דאָס צוגרייטן זיי ארויסצוגעבן געהערט צו די באַדייטנדיקסטע פאַרדינסטן פון לעסערן. זיי וועלן אויף לאַנג בלייבן די בעסטע זאַמלונג פון די צום פּינקטלעכסטן באַהאַפּטער זירטע דאָקומענטאַלע צייכענונגען פון די געשאַלטן, וואָס זענען געהייסן ליקט דורך דעם מאיעסטעט פון דער געשיכטע".

אַלס דערנענטונג צו די וויכטיקע מאָמענטן פונעם לעבן און טעמיקייט פון אַלעקסאַנדער לעסערן, מוז מען דערמאָנען, אז לויט די ידיעות פון דעם איצט שוין נישט עקזיסטירנדיקן ארכיוו פון דער, ווארשעווער ווילטעטיקייטס-געזעלשאפט פון יאָר 1859, האָט לעסער געהערט צום קאָממעט פון אמאַטאָרן:

* די אַרטיקלען זענען שפּעטער צוגויפגעזאַמלט און אָפּגעדרוקט געוואָרן אין דער פאַרם פון אַ בראַשור מיט רעפּראָדוקציעס פון די אַרבעטן און פאַרברעט פון לעסערן.
** הענריק סטרווע, "קינסטלערישער איבערזיכט פון די אויסשטעלונגען אין וואַרשע", "קלאַסי", נר. 1044, באַנד 12, 20. 6. 1885.

מעאטער. ווען מען האָט אין יאָר 1862 געשאפן אין ווארשע דעם מוזיי פון שייגער קונסט (דער אַמאָהייב פון דעם איצטיקן פּאָלקס-מוזיי), האָט לעסער געהערט צו דער קאָמיסיע, וואָס האָט דעצידירט וועגן אויסוואל פון די ארבעטן, וואָס האָבן געזאָלט ארײַנגיין אינעם צוזאמענשטעל פון דעם דאָזיקן מוזיי.

אין יאָר 1878 ווערט לעסער אויסגעוויילט אלס מיטגליד פון דער קראָקעווער וויסנשאפט-אקאדעמיע. די דאָזיקע ידיעה איז געבראכט געוואָרן אין א סך צייטשריפטן פון יענער צייט. אין „קלאַסי“* לײענען מיר: „די קאָמיסיע פאר קונסט-געשיכטע ביי דער וויסנשאפט-אקאדעמיע אין קראָקע האָט צווייסיג געגעבן רעם (ה' אלעקסאנדער לעסער אין איר בריוו פון 15-טן יוני, אז אָפּשאצנדיק זיינע פארדינסטן פאר דער גאנצער אקאדעמיע, האָט זי אים איינשטימיק אויסגעוויילט אלס איר מיטגליד, און די אָפּטיילונג פון דער אקאדעמיע האָט אײף איר זײַל-זעצונג דעם אויסוואל באשטעטיקט“.

ביז די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן איז לעסער געווען מעטיק גענוי א חודש פארן טױט, ד. ה. דעם 9-טן פעברואר 1884, האָט ער אָפּגעדרוקט אין „אילוסטירטן וואָכנבלאַט“ אן ארטיקל א. ג. „סאָביעששאנא“, אין וועלכן ער רעדט ארום דעם פּאָרטרעט פון סאָביעסקי און זיין משפּחה, וועלכן ער האָט אָפּגעפונען אינעם שלאָס שלייסחיים אינמיטן מינבען (אן איינגוסט פונעם בײַע-דישן עלעקטאָר מאקסימיליאַן עמאנועל, אן איידעם פון סאָביעסקי און דער מאן פון קונעגודא סערעזא).

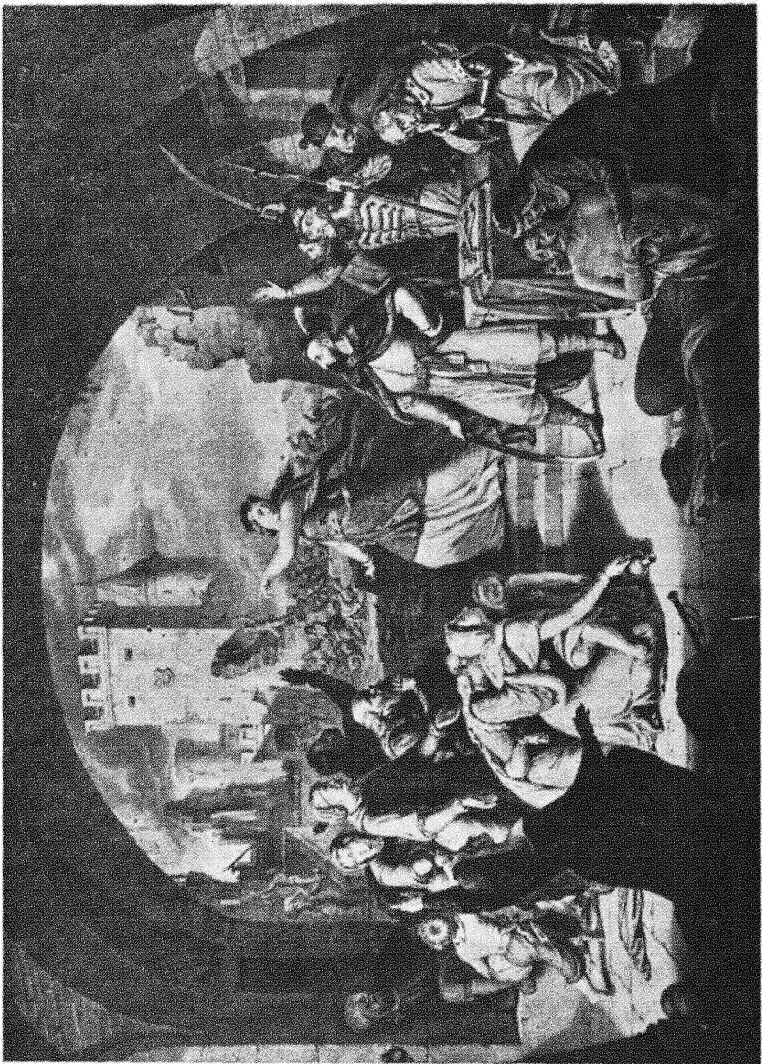
די ידיעה וועגן טױט פון א. לעסערן דעם 7-טן מערץ 1884 איז זיך שנעל פונגאנדערענגעגאנגען איבערן גאנצן לאַנד. דער „סינאָדניק אילוסטראַוואני“, אין וועלכן וואַלדיסלאוו לוישנישקעוויטש האָט מיט א יאָר צוריק אָפּגעדריקט א גרויסן ארטיקל, וואָס איז געווידמעט געווען דעם 50-יעריקן יוביליי פון לעסערס טעטיקייט, — האָט דעם 15-טן מערץ 1884 אָפּגעדריקט פּאָליגנדיקע נאָטיין: „וועגן טױט פון אלעקסאנדער לעסערן ווייט איר שוין מסתמא פון די מעגלעכע צײַט טונגען. דעם פּאָריקן מאָנטיק האָבן מיר באגלייט אויפן בית-עולם דעם פארהינגסטפולן קינגסטלער, וועלכער האָט זיין גאנץ לעבן ערנסט געארבעט פארן ווײַל פון דער קונסט און פון באליבטן פּאָטערלאַנד. אין פּאָריקן יאָר, אין צוזאמענהאנג מיט דעם 50-טן יובל פון זיין ערשטן ארויסטריט אין דער קונסט, האָט אונז דער וואָכנבלאַט געבראכט א פּאָרטרעט און לעבנס-באשרײַבונג פון דעם פארהינגסטער, און אויך א גרינגלעכע אָפּשאצונג פון זיין טעטיקייט. מיר האָבן דעמילט גישט פּאָרויסגעפילט, אז נאָך דעם כאַרען לעסערס פארדינסטן, וועט

* „קלאַסי“, 1878, זײַט 282.

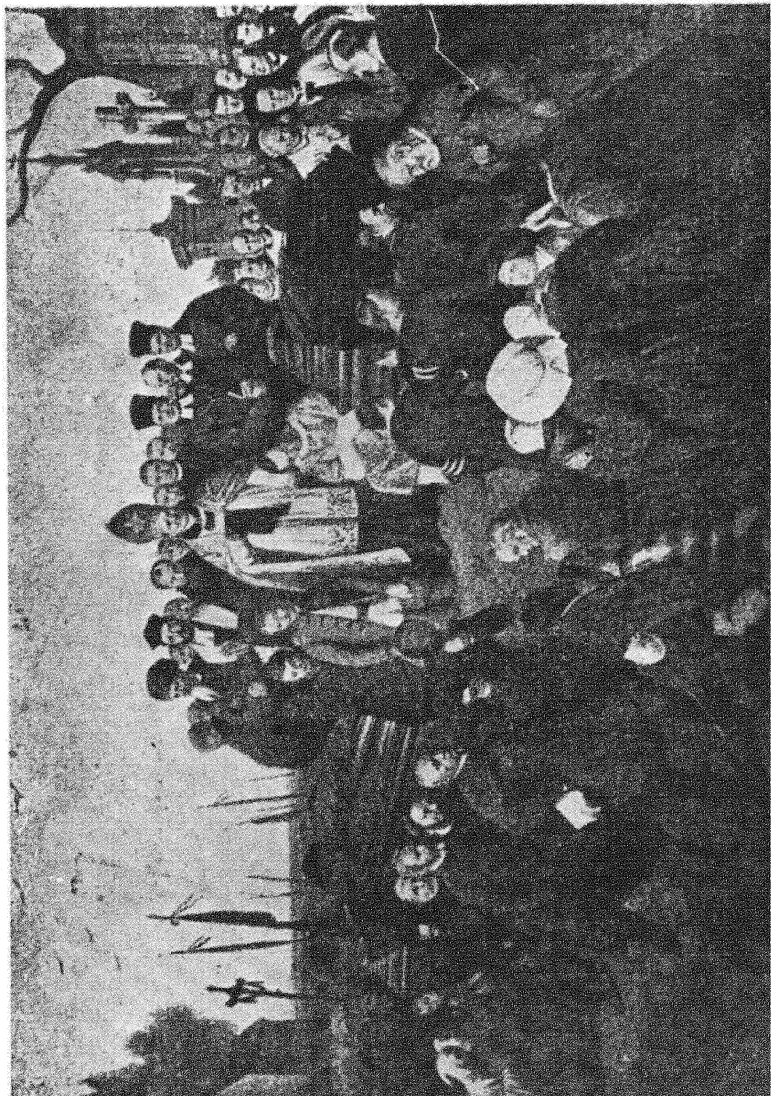

ער אזוי שנעל ענדיקן זיין לעבן. ער איז געשטאָרבן ארוםגערינגלע מיט אכטונג
פון די אלע, וואָס קאָנען אָפּשאצן אמתע פארדינסטן. אלס פּוילישער ייד איז
זיין קבר דורך דער געזעלשאפט באַלייגט געוואָרן מיט בלומען אויפן יידישן
בית-עולם, וואָס עס וועט לאנג און הויך עדות זאָגן, אז דאָס פאָמערלאנד פרעגט
נישט ביי זיינע קינדער וועגן זייער גלויבן, אז פאר זייערע מאַטן, וואָס האָבן
אויפגעבליט פון הייסער ליבע, קאָן זי מיט ליבע און ערע באַצאָלן“.

多
才
多
能
の
人
才
を
用
い
て

上
の
人
才
を
用
い
て
多
才
多
能
の
人
才
を
用
い
て

אלקסנדר לטמער

תלמידי בית המדרש בירושלים, יוני 1861

הַיְיִתִּים הַבְּנֵי

הַבְּנֵי הַבְּנֵי הַבְּנֵי

פאַרשרעט פֿין זיין פֿרוי

אַלעקסאַנדער לעסער

אנימאטור תיאטרון

ד"ר פרידמן

הענריק רעדליך

(קופערשטיכער און מאַלער)

קופערשטיכעריי און דאָדירעריי, ווי דער עלטסטער צווייג פון קינסטלעריי=
שער גראַפיק, האָבן זינט יאָרהונדערטער אָנגעזאַמלט די שענסמע ווערק פון
דער אייראָפּעיִשער קונסט. די ראַזיקע מעכניק איז זינט דער רעגעסאנס=עפּאָכע
ביז די לעצטע צענדליקער יאָרן פון פּאַריזן יאָרהונדערט געווען דאָס איינציקע
קינסטלערישע מיטל צו רעפּראָדוצירן די באַדייטנדיקסטע ווערק פון די פּאַרויס=
נייענדיקע קינסטלער. קופערשטיכעריי איז צומבעסטן געווען צוגעפּאַסט צו מאַ=
סנוויזער פּאַרשפּרייזונג פון די אָריגינעלע ווערק פון די קלאַסיקער פון קונסט
און אויך די בילדער פון די שפּעטערהדיקע גרויסע מייסטער. די געשיכטע פון
קופערשטיכעריי ווייסט צו דערציילן וועגן קופערשטיכער, וואָס זענען געווען נישט
בלויז רעפּראָדוצירער פון פרעמדע ווערק, נאָר זיי האָבן אַליין געשאַפן אין דער
דאָזיקער מעכניק אייגענע, אָריגינעלע ווערק. קופערשטיכעריי האָט דעריבער אַפּ=
געשפּילט אַ פּיאַנערישע ראָל אין אַינעם פאַרשפּרייטן פון קולטור און קונסט צווישן
אַ סך פעלקער פון אייראָפּע. אויך פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער וויסנשאַפט,
איבערהויפּט פאַר די אָפּצווייגונגען אירע, וואָס האָבן פאַרלאַנגט אָנשוילענדיקייט,
האַט קופערשטיכעריי מיט זיך פאַרגעשטעלט אַן אומשאַצבאַר הילפּס=מיטל. מיר
מאָרן דערביי נישט פאַרגעסן, אַז דאָס זענען געווען צייטן, ווען עס זענען נאָך
נישט באַקאַנט געווען די אופנים פון מאַסנ=האַפּטער רעפּראָדוקציע פון גראַפיק,
ווי ליטאָגראַפיע, צינקאָגראַפיע אָדער די מעכניק פון פּאַסאַגראַפירן און אַנד.
דעריבער האָט מען אין יענע צייטן נאָר מיט דער הילף פון דער ראַדיר=מעכניק
און קופערשטיכעריי געקאָנט פאַרפילפאַכיקן אין דרוק נישט בלויז קינסטלערישע
שאַפּונגען, נאָר אויך פאַרשידענע מאָדעלן, אינסטרומענטן, מאַכעלעס, אַנאַטאָ=
מישע אָביעקטן און ענלעכע.

דער אָנהייב פון קופערשטיכעריי רעכנט זיך פון די צייטן, ווען אין איטאַליע
איז אויפגעקומען אַ רייכער קלאַס פון שטאַמישע איינוווינער. די אייראָפּעיִשע

קופערשטיכעריי שטאַמט פון דער צירונג-אַהנאַמענטיק. אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם וכסדרדיקן גאַכפרעג אויף יווועליר-אויסאַרבעטונגען, האָבן די גאַלדשמידן איבערגעשטיגן איינער דעם צווייטן און דער אַהנאַמענטיק פון די פאַרגעלייגטע אויסאַרבעטונגען פון גאַלד און פון זילבער. זיי גראַווירן אין מעטאַל פאַרשידענע אָרנאַמענטן און אויפשריפטן אין עס באַווויזן זיך רומינירטע מייסטער אין דער דאָזיקער קונסט. מ'האַט אָנגעהויבן גראַווירן אין מעטאַל פאַרשידענע בילדער, וועלכע מ'האַט שפּעטער באַדעקט מיט פאַרבן אָדער טוש און אָפּגעדריקט אויף פּאַפּיר. אויף אזאַ וואָפּן האָט זיך אַנטוויקלט די טעכניק פון ראַדירן און פון קאָפּערשטיכן. קופערשטיכעריי איז אַן אויסערגעוויינלעך פּרעציווע קונסט און פאַר-לאַנגט אַ סך געדולד און פּינטלעכקייט ביים איבערטראַגן אַ בילד פון דער צייכע-זונג אויף דער קופערנער פּליטע.

די גרויסע קלאַסיקער פון דער רענעסאַנס-עפּאָכע: מיקל אַנדזשעלֵאָ, ראַפּאַעל, טיציאַן און אַנד. האָבן זיך באַנוצט מיט קופערשטיכעריי, כדי צו דע-פּראָדוצירן די אייגענע ווערק. פאַר אַ טייל פון זיי, ווי, צ. ב., פאַר ראַפּאַעלֵאָ, מיקל אַנדזשעלֵאָ און אויך פאַר אַנדערע מאַלער פון יענער צייט, האָט די קופער-שטיכן פון זייערע ווערק אָסגעפירט דער דעמלטיקער באַרימטער מייסטער-קופערשטיכער מאַרק אַנטפאַנגן ראַימאַנדע. מיט קינסטלערישער קופערשטיכעריי האָבן זיך פּאַרנומען אין איטאַליע אויך פאַל פּאַטאַס, ראַפּאַעל מאַרנהען, קאַלאַמאַטא, פּאַרמאַ טאַשי און אַנד. יענע ווערק באַווויזן זיך אין 17טן יאָר-הונדערט אין דער איטאַליענישער קופערשטיכעריי אויך אַ פּוילישער מאַטיוו. דער קופערשטיכער סטעפּאַנאָ דעלא בעללי גראַווירט אַ בילד, וואָס שמעלט מיט זיך פאַר דעם אַריינפאַר פּונעם אמבאַסאַדאָר יעזשי אָסאַליגסקי קיין רוים אין יאָר 1632.

אין דרום-אייראָפּע, אין האַלאַנד האָבן שוין מיט הונדערט יאָר פאַר רעם-בראַנדטן געשאפן אַזעלכע קופערשטיכער, ווי איזראַעל וואַן מעקענעס (1440 — 1503), לוקאַס וואַן לעידען (1494—1533), וועלכער האָט אַזוי מיינסטערהאַפט אָפּערירט מיט די ווייס-שוואַרצע טענער, אַז זיי האָבן פּולשענדיק אימפּירט די קאַלאַריסטישע שאַטירונג. אין דייטשלאַנד האָבן די באַרימטע מאַלער ט. שאַטנאַוער (1450—1491) און דירער (1471—1528) אַליין אויסגעפירט די קאָפּערשטיכן פון זייערע אַרבעטן און האָבן זיי פאַרשפּרייט אויף די ריידים. דער גרויסער פּלאַמאַנדער פּיאַט-פּאַוועל רובענס האָט, פאַרלייגט הייַן דער מאַלער-אַבעלעיע אויך אַ קופערשטיכער-וואַרשטאַט, אין וועלכן ער האָט באַשעפטיקט ספּע-ציעלע מיטאַרבעטער, וואָס האָבן אין קופערשטיכן רעפּראָדוצירט זיינע מוס-טערן. גרויס דערפאַלג האָבן געהאַט די קופערשטיכן פון רעמבראַנדטן, וואָס האָט זיך מיט אַ ברייטער האַנט באַנוצט מיט דער דאָזיקער טעכניק. אין 18טן יאָר-

הונדערט האָט אין ענגלאַנד דער ערשמער גרויסער מאָלער וויליאַם האָנאָראַט (1697—1764) דעפּראָדוצירט אין הונדערטער שטייגער־שטיבן די סאַמרישע געשיכטע פון די מנהגים פונעם ענגלישן בירגערטום פון זיין צייט. אין פראַנק־רייך אין דער צייט פון דער גרויסער רעוואָלוציע לעבט און שאַפט דער באַרימטער רעאַליסט פראַנצעסקאָ גאָיאַ (1746—1828), אַן עמיגראַנט פון שפּאַניע. אין אַ ציקל פון קופערשטיבן גיט ער איבער דעם גרויל פון דער מלחמה און די בלוטיקע שוישפילן, וואָס די שפּאַנישע אַריסטאָקראַטיע האָט איינגעאַרדנט — די אָקסן־קאָמפּן.

אין דער קופערשטיבער־קונסט און אין ראַדירעריי האָט אויך פּוילן אירע באַדייטנדיקע פּאַרשטייער. איינער פון די עלטסטע קופערשטיבער איז געווען דער באַרימטער סקולפּטאָר און מאָלער לויט סמוואַש (1440—1533). עס זענען באַקאנט זיינע 4 קופערשטיבן, וועלכע שטעלן פאַר די גאָטישע אָרנאַמענטיק פון דער אינעווייניקסטער טייל פון דער מאַריאַצקער קירכע אין קראָקע. אַנדערע 12 פון זיינע קופערשטיבן האָבן זיך געפונען אין מינכען. זיי זענען ערשט אינעם פאַריקן יאָרהונדערט אַנטדעקט געוואָרן דורך דעם פּוילישן מאָלער אַלעקסאַנדער לעסער, בעת ער האָט שטודירט אין מינכען. א צווייטער פּוילישער קופערשטיבער יאן זשאַרנאָ (פּאָלאַנדיש) האָט געלעבט אין דער ערשמער העלפט פון 17טן יאָרהונדערט און איז באַרימט געוואָרן אין פאַריז און אין פּלאָרענץ דורך זיינע מייסטערהאפּטע קופערשטיבן. נישט ווייניקער באַרימט זענען געווען די קופער־שטיבן פון דעם יונגערן פון זשאַרנאָ קופערשטיבער יערעמיאַש פאַלק, וואָס האָט אַ געוויסע צייט געשאַפן אין פּוילן, אויספירנדיק אַ ריי פאַרמערטן פון דעם פּוילישן אַרץ. שפעטער איז פאַלק ארויסגעפאַהן קיין אויסלאַנד און זיינע קופער־שטיבן, וואָס ער האָט געשאַפן אין פראַנקרייך און אין דייטשלאַנד, ווערן פאַר־רעכנט צו די שענסטע מוסטערן פון דער דאָזיקער קונסט. פון די צייטן פון יאן סאַביעסקי איז פאַרבליבן אַ פאַרטרעט־שמיד פון דעם דאָזיקן קעניג, וועלכן ס'האָט אויסגעפירט סאַמועל קאַבאַנאָווסקי (1726—1801). דער גרעסטער פּוילישער קופערשטיבער פון 18טן יאָרהונדערט איז געווען דאַניעל באַדאָויעצקי, וועלכער האָט, אזוי ווי פאַלק, געשטאַמט פון דאַנציק. ער איז אויך געווען איינער פון די פאַרגעשריטנסטע גייסטער פון זיין צייט, נאָר ער האָט אויך געמוזט זוכן אַרבעט אין אויסלאַנד, נישט קאָנענדיק זי געפינען אין לאַנד. באַדאָויעצקי איז געווען אַ פריינד פון לעסינג, וויליאַנד און משה מענדעלסאָן. באַדאָויעצקי איז אויך געווען אַ פּעיקער מאָלער, אָבער הויפּטזעכלעך האָט ער זיך פאַרגנומען מיט קופערשטיבעריי. זיינע צאָלרייכע אַרבעטן האָבן אין דער ערשמער ריי אַ לוסטריה דאָס קולטורעלע און געזעלשאַפּטלעכע לעבן פון דעם דעמליטקן פריי־סן. ער האָט ארויספירט די ווערק פון געטע, וויליאַנד, לעסינג, רוסאָ א. אַנד.

א נאָר באזונדערער און אייגנארטיקער איז געווען דער קופערשטיכער
הערשאַפֿ לייבאַוויטש.

אין די זעלבע יאָרן איז באַרימט געוואָרן דער יידישער קופערשטיכער
בענעט סאַלאַמאָן. אין זיינע וואַנדערונגען האָט ער זיך דערשלאָגן ביז בערלין.
ער האָט דאָרט געשאַפן פּאַרטרעטן פון דעם קעניג פרידריך דעם צווייטן, פון
דער קעניגין לואיזע און פון דינאל כאַדאַויעצקין — דעם דעמלמין דירעקטאָר
פון דער דאָרטיקער אַקאַדעמיע, דערנאָך האָט ער זיך באַזעצט אין ענגלאַנד.
פון יוראַצלאַוו שפּאַמען די פיר ברידער הענשעל, קופערשטיכער, וועלכע
האַבן צווישן אַנדערע געשאַפן אַ קופערשטיך פונעם צאָר אַלעקסאַנדער דעם I-טן,
אילוסטראַציעס צו אייניקע ווערק פון געמען, ווי אויך פּאַרטרעטן פון דעם
יוראַצלאַווער אויבערראַטיגער און זיין זון.

אין די צייטן פון סטאַניסלאַוו אויגוסט איז שטאַרק באַרימט געוואָרן אַלס
מאָלער און קופערשטיכער דער פּראַנצויז יאַן פּיאַטראַ נאַרבוט. די טעמאַטיק פון
זיינע שטיכן איז געווען דאָס לעבן פון פּאָלק און די פּוילישע לאַנדשאַפּט.

אַ שילער פון נאַרבוטן איז געווען דער גרויסער פּוילישער מאָלער און קוּ-
פערשטיכער אַלעקסאַנדער אַרלאַווסקי.

נאָך דער צעטיילונג פון פּוילן פאַרשוויגרט בוסלעכווייז די שטיכער-קונסט,
זייל דאָס פאַרלירן די זעלבשטענדיקייט און די פאַראַרעמונג פון לאַנד, וואָס איז
געקומען אַלס פּועל יוצא דערפון, איז נישט גינסטיק געווען פאַר דער אַנטוויק-
לונג פון דעם דאָזיקן קונסט-צווייג. אין דער ערשטער העלפט פון 19-טן יאָר-
הונדערט זענען אין פּוילן באַקאַנט די קופערשטיכער יאַן פעליקס פּיואַרסקי
(1794—1859), מיכאַל פּלאַגנסקי (1782—1850) און אַנטאָני אַלעשטישינסקי
(1796—1879). וועגן דעם לעצטן דערמאַנט ד"ר לעוויטו אין זיין ארטיקל וועגן
הענריק רעדליכן. ער שרייבט: „אַנטאָני אַלעשטישינסקי, וועלכער האָט זיך באַ-
זעצט אין פאַרז, פאַרנעמט זיך ליידער, ווי עס געשעט אָפּט צוליב ברויט, כמעט
אויסשליסלעך מיט מאַכן שטיכן צו הייליקע בילדלעך פאַר תפילה-ביכלעך. ער
איז באַרימט געוואָרן בעת זיינע שמודיען אין פעטערבורג. עס איז באַקאַנט זיין
ארבעט, „דער זענער“. פאַר זיינע ארבעטן איז ער אָנגענומען געוואָרן אלס מיטגליד
פון דער פעטערבורגער אַקאַדעמיע און פון דער אַקאַדעמיע אין פּלאָרעניץ...“

אַלעשטישינסקי איז געווען דער ערשטער פּוילישער קופערשטיכער פון דער
צייט פונעם אָנהייב פון קאַפיטאַליזם. זייענדיק געצווונגען צו זוכן אַרבעט אין
אויסלאַנד, האָט ער נישט געקאָנט קאָנטינואירן זיין קינסטלערישע טעטיקייט,
צוליב ברויט האָט ער אָפּט אויסגעפירט באשטעלעטע ארבעטן, וואָס האָבן נישט
געהאַט קיין שייכות מיט קינסטלערישער שאַפונג.

נישט קיין סך בעסער איז עס געאנגען אין דער צווייטער העלפט פון 19=טן יארהונדערט דעם גרעסטן פוילישן קופערשטיכער פון יענער צייט, הענריק רעד=ליין, דעם בארימטן רעפארטאזירער פון די בעסטע ווערק פון יאן מאטעיאקא.

* * *

הענריק רעדליך איז ווארשיינלעך געבוירן געווארן דעם 28=טן אויגוסט 1838 אין לאסקא, און גייטט אין 1840 יאר, לויט עס גיבן און די גרעסטע צאל פון בליקאציעס וועגן אים. רעדליכס פאטער איז געווען אן ארעמער וועבער, א כא=לופניק. וועגן די קינדער=יארן פון הענריק רעדליכן ווייסן מיר זייער ווייניק. ס'איז בלויז באוואוסט, אן דער קליינער הענריק איז ארונטערגעפאלן דעם גרויזאמען קאנטאניסטן=געזעץ. אויפן סמך פון דעם געזעץ האט מען אויפן גאנצן שמה פון צארישן היסלאנד רעקרוטירט ינגלעך אינעם עלטער פון 8 ביז 10 יאר צו צוגרייטונגס=דינסט און נאכן ענדיקן 18 יאר זענען זיי אריינגעצויגן געווארן אויף 25 יאר מיליטער=דינסט. דעם דאזיקן געזעץ זענען ארונטערגעפאלן די קינדער פון דער ארעמסטער טייל פון דער באפעלקערונג, זין פון אויסגעדינטע זעלנער, פון פארשיקטע און בכלל פון געמישפטע. פארן צאר גיקאלאזי דעם ערשטן איז דער דאזיקער אוקאז געווען אויך חל אויף יידן. צו וועלכער קאמענאריע עס האט געהערט דער פאטער פון הענריקן, וועלכער איז אויך געצווינגען געווען אפ=צוגעבן זיין קינד, איז גייטט באוואוסט. אין יאר 1850 האבן הענריקס עלטערן בא=קומען א מעלדונג, אז זייער זון וועט בקרוב איינגעשלאסן ווערן אין מיליטער. וויסנדיק, אז א קינד, וואס ווערט הויך דער רעגירונג צוגענומען, ווערט אויף אייביק פארפאלן פאר די עלטערן, — האבן זיי באשלאסן דאס יינגל ארויסצו=שיקן בעסער אין דער וועלט אריין, איידער אים אפגעבן פאר א סאלדאט. די מוטער האט אפגעפירט דאס יינגל צו דער פרייסישער גרענעץ, געגעבן אים א קליין פעקעלע און עמלעכע רובל און אים געהייסן אריבערגיין די גרענעץ. לויט די אג=וויזונגען פון דער מוטער האט ער די אגגעטראפענע סטראזשניקעס רערקלערט, אז ער האט זיך אויסגעקליבן נאך זאלץ פאר די עלטערן. פון די דעמלטיקע אי=בערלעבונגען פונעם קליינעם רעדליכן זענען איבערגעבליבן 2 באשרייבונגען, וועלכע זענען אבער נישט קיין גענויע און גייטיקן זיך אין געוויסע דערנעגצונגען און ענדערונגען.

איינע פון זיי * גיט אן, אז הענריק רעדליך איז געבוירן געווארן אין יאר 1840 און אז צוליב דער רעקרוטירונג פון ינגלעך איז ער אין ווינטער 1848 אנטלאפן קיין פרייסן און נאך א גאנצע ריי פאסירונגען איז ער אגגעקומען

* מ. פיינקנד — „הענריק רעדליך, פראפעסאר פון קופערשטיך=קונסט“, „אלגעמיינע צייטונג דעם יודענטומס“, 1885, זייט 13.

קיין ווראָצלאָוו. אַ סך גענויער זענען די ידיעות, וועלכע מיר שעפן פון די דעריי
 גערונגען פון רעדליכ, וואָס זענען נאָך זיין טויט צוזאַמענגענומען געוואָרן דורך
 ליגע מאָרגענשטערן, אַ טאָכטער פון רעדליכס שפעטערדיקן אַפּוּט-יפּוּס אין
 ווראָצלאָוו. מיר גיבן פּאָלגנדיקן פּראַגמענט פון די דאָזיקע דערינגערונגען: „דאָס
 איז געווען אין אַ שטורעמדיקן און פּראָסטיקן אָונט אין יאָר 1850, ווען מיין
 פאָטער אַלבערט באָוער, גייענדיק איבער די גאַסן פון ווראָצלאָוו, וואָס זענען
 געווען באַדעקט מיט שניי, האָט דערהערט אַ ווייטיקלעכן קרעכץ, וואָס איז געקומען
 מען פון דער זייט פון איינער פון די קאַמיעניצעס. ביים טויער פון הויז האָט ער
 דערזען אַ האַלב-פּאַרפּרוירן יינגל. ער האָט אים אויסגעגראָבן פון שניי און לאַנג
 איינגעריבן דאָס פנים און די הענט, ביז דאָס יינגל איז אימשטאַנד געווען זיך
 אויפצוהייבן פון דער ערד און אויסגלייכן די גלידער.“ ווייטער באשרייבט ליגע מאָר-
 געשטערן, וויאזוי דער פאָטער אירער האָט אריינגעפירט דאָס איבערראשטע
 קינד אין דעם וואַרעמען שטילן עסציימער, וווּ ביים טיש איז געווען זייער נאָנצע
 משפּחה. באָוער האָט דעם קליינעם איבערגעגעבן אין די הענט פון זיין איידעלער
 פרוי, וועלכע האָט דאָס פּאַרפּרוירענע קינד איבערגעזאָן אין דערוואַרעמט. פון
 דעמלט אָן האָט דער קליינער רעדליך זיך געפונען אינטער דער מוטער-לעכער
 אויפזיכט פון דער פרוי באָוער. הענדיק רעדליך האָט ביזן סוף פון זיין לעבן
 געמראָגן אין זיין האַרצן אַ גרויס געפיל פון דאַנקבאַרטיקייט לגבי באָוערס משפּחה
 און באַזונדערס פאָר דער פרוי באָוער, וועלכע ער האָט ליב געהאַט און געאַכטעט,
 ווי אַן אייגענער זון. ווייטער דערציילט זי, אַז ווען דאָס יינגל האָט זיך דערוואַ-
 רעמט און אָפּגעגעסן, האָט ער גענוי דערציילט וועגן אלע ווייגע פּאַסירונגען, האָט
 גענוי באשריבן זיינע איבערלעבונגען, אָנהייבנדיק יפּוּגעס אריבערגיין די פריי-
 טישע גרענעץ, ביז דעם מאָמענט, ווען ער איז געפונען געוואָרן דורכזן באַרמ-
 האַרציקן באַלעבאַס פון הויז. ער האָט דערציילט, וויאזוי ער האָט זיך
 געשלעפט פון דאָרף צו דאָרף, מיינענדיק, אַז ער וועט קאָנען דערגיין צופּוּס קיין
 ווראָצלאָוו. ענדלעך איז ער אָנגעקומען אין עפעס אַ קליין שטעטל. ער האָט זיך
 געפרעגט ביי די דורכגייער, צי ס'איז נאָך ווייט קיין ווראָצלאָוו. מ'האַט דעם קליי-
 געם אויסגעלאַכט, ביז עס האָט זיך געפונען עפעס אַ באַרמ-האַרציקער מענטש,
 וועלכער האָט אוועקגעפירט דאָס יינגל אויף דער פּאַס-סמאַציע און פארן געלט,
 וואָס הענדיק האָט באַקומען פון דער מוטער ביי דער גרענעץ, האָט ער אים גע-
 קויפט אַ בילעט קיין ווראָצלאָוו. די דאָזיקע רייזע האָט דער קליינער רעדליך
 דורכגעמאַכט אין דער צייט פון גרויסע שניי-שטורעמס, וואָס האָבן דעמלט אָנ-
 געהאַלטן. אָנאָמענדיק קיין ווראָצלאָוו אָן אַ פּרוּטה ביי דער גשמה, האָט דאָס
 יינגל גישט געוואָס, וווּ זיך צו קערן. אַ דורכגעפּרוירענער, אויסגעמאַטערטער
 אין הונגעריקער, האָט ער זיך אַנידערגעזעצט ביים שוועל פון אַ הויז, ווען עס

וואָלט מיר נישט געפונען דער הער באַוער, — האָט דאָס יינגל פאַרענדיקט די ווערצייִלונג, — וואָלט איר געווים אַנטשלאָפֿן און פאַרפרוירן געוואָרן. האָט עס איז שוין אַדורך כמעט 60 יאָר פֿון דעם מאַמענט, ווען רעדליך איז אויף אזא ווונדערלעכן אופן אָפגעראַטעוועט געוואָרן, האָט דער מחבר פֿון די דערינגערונג גען וועגן דעם פּריציפּיק פאַרשטאַרבנגעס קינסטלער פאַרגעדענקט יעדע אייג־צלהייט פֿון דער דאָזיקער אויסערגעוויינגלעכער פּאַסירונג.

אויף אַזא אופן האָט זיך פאַרענדיקט דער ערשטער עטאַפּ אין הענריק רעד־ליכס לעבן. דער קליינער הענריק האָט פונדעסטוועגן געהאַט גליק. עס האָבן זיך מיט אים פאַראינטערעסירט איידעלע מענטשן. די פּאַמיליע באַוער האָט געהערט צו די פאַרגעשריטנסטע אין וואַלאַל־לינא (דער מחבר פֿון די דערינגערונג), באַוערס עלטסטע טאָכטער, האָט חתונה געהאַט מיט מאַרגענשטערנען און איז שפּעטער געווען איינע פֿון די מעטיקסטע געזעלשאַפטלעכע טועריגס אין דייטש־לאַנד. זי האָט זיך מיטן גאַנצן האַרצן פאַרנומען מיטן פאַרלייכטערן דעם שאַוערן גורל פֿון די אַרעמסטע. זי האָט אַרגאניזירט אין בערלין פּאָלקס־קיבן, האָט אייג־געאָרדנט קורסן פאַר פּלענעריגס, האָט געגרינדעט אַ געזעלשאַפט פֿון קינדער־שוין און אז. וו. זי איז אויך געווען אַ מעטיקע אַרגאניזאַטאָרין פונעם ערשטן פּרויעק־קאָנגרעס (כורושואַ-ליבעראַלן) אין בערלין אין יאָר 1896.

זי האָט אויך פאַרעפנטלעכט פאַרשידענע אַרטיקלען אויף געזעלשאַפטלעכע מעמעס, הויפּטזעכלעך וועגן הויגענע און קינדער־דערינגונג. * די באַוערס זענען געווען אַ גרויסע משפּחה, זי איז דעריבער נישט אימשיטאַנד געווען צו פאַרהאַל־פֿן ביי זיך דעם קליינעם רעדליך. די באַוערס האָבן פונדעסטוועגן גענומען דאָס יינגל אונטער זייער אויפזיכט. מ'האַט אים אָפגעגעבן אין אַ פענסיאָנאַט און גע־צאָלט פאַר זיין אויסהאַלטונג. גענעסן האָט ער מערסטנס ביי זיינע אָפּטרופּסים. מ'האַט דאָס יינגל אָפגעגעבן אין שול אַרין, און די עלטערע קינדער פֿון די באַוערס האָבן זיך פאַרנומען מיט צולערנען אים. הענריק איז געווען אַ פֿלייסיקער תּלמיד און האָט געמאַכט גרויסע פאַרשריטן אינעם לערנען. ער האָט געצויִגן אויף זיך די אויפּמערקזאַמקייט צוליב זיין ליבע צו צייכענען. ער האָט סקו־צירט אַלץ פֿון דעם, וואָס האָט אים אַרומגערינגלט: ער האָט געצייכנט פּאָרטרע־טן פֿון זיינע חברים, לערער, פֿון דער גאַנצער און פֿון דער פּאַנאָזיע.

גאַנץ אָפּזיין אַ פּאָר יאָר אין וואַלאַל־לינא קומט פאַר אַ נייע ענדערונג אינעם לעבן פֿון רעדליכן. לויטן פּריסישן געזעץ האָט אַ קינד, וואָס האָט געשטאַמט פֿון אויסלאַנד און איז נישט אַדאָפּטירט געוואָרן דורך קיין שום אָפּטרופּוס, גע־

* לינא מאַרגענשטערן — „דאָס פאַראַדיס דעם קינדעס.“ „דערינגערונגס־לערע“, פּרינדיק פּרעבל“ און אַנד.

מוזט, נאָכן פאַרענדיקן 14 יאָר, פאַרלאָזן די גרענעצן פון דער פריישישער מלוכה.

זיינע אפטרופסים שיקן רעדליכן אריבער קיין קאליש צו א באקאנטן דאָקטאָר טאָד גאָלדבערג. אין משך פון א יאָר צייט זאלן די באווערס פאר דער אויסהאלט טונג פון הענריקן ביי זיינע נייע אפטרופסים. רעדליך ווערט דערצויגן צוזאמען מיט גאָלדבערגס קינדער.

איינמאל האָט דעם ד"ר גאָלדבערג באַזוכט אלס פאַציענט דער גובערנאָמאָר גאָליצין. הענריק האָט דערזען דעם הויכן גאַסט, בעת יענער איז דורכגעגאַנגען אין דעם דאָקטאָרס קאַבינעט אַרײַן. בעת גאָליצין האָט פאַרבראַכט ביים דאָקטאָר, האָט דאָס יינגל באַוווּזן צו מאַכן זיין פאַרברעט. ווען דער דאָקטאָר האָט אַרויס־באַגלייט זיין פאַציענט, און דער לעצטער האָט דערזען אין דער האַנט פון יינגל זיין פאַרברעט, איז ער נשתומם געוואָרן און האָט זיך פאַראַינטערעסירט מיט דעם פעיקן צײַכנער. דאָס האָט העצידירט וועגן ווייטערדיקן גורל פון רעדליכן, אין דעם פאַל — וועגן זיין קינסטלערישער קאַריערע. צוזאַמען מיטן דאָקטאָר גאָלדבערג האָט גאָליצין באַשלאָסן צו פאַרנעמען זיך מיט דער בילדונג פון דעם מאַלענטורטן יינגל. מ'האַט אים אַרויסגעשיקט אין דער קונסט־שול קיין וואַרשע, וווּ ער האָט זיך פלייסיק פאַרנומען מיט זיינע קונסט־שטודיען.

אזויאַרום זענען ומקוים געוואָרן רעדליכס יחלומות וועגן בילדן זיך אין זיין באַליבטן געביט. חוץ דעם האָט ער געהאַפּט, אַז ביי זיין פלייסיקייט וועט ער אין משך פון אַ קורצער צײַט קאָנען אַליין פאַרדינען און וועט אויפהערן צו זיין אַ לאַסט פאַר זיינע אפטרופסים. קאַניעווסקי איז דעמלט געווען דער דירעקטאָר און גלייכצײטיק פראָפּעסאָר פון דער וואַרשעווער קונסט־שול. ס'האַבן אויך גע־לערנט די פראָפּעסאָרן: ברעסלאַווער, האַדזעוויטש און זאַלעסקי. וועגן דעם דאָזיקן פעריאָד פון רעדליכס לעבן איז פאַרבליבן אַ גאַנצער, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין יאָר 1861 אין „טיגאָדניק אילוסטראַוואַני“ * און האָט געהאַט אַ שייכות צו דער אויסשטעלונג פון די שילער־אַרבעטן פון פּערטן קורס פון דער וואַרשע־ווער שול. מיר לייענען אין איר:

„צוויי נאַטור־בילדער פון דער קאלישער אומגענגט, וואָס זענען אויסגעפירט דורכן ח' רעדליך, והגם זיי זענען נישט אינגאַנצן גענויע אין איינצלע הייסן, האָבן זיי פונדעסמוועגן מעלות אין זייער לופט־פּערספּעקטיוו“.

די געשעענישן פון די יאָרן 1861—1864 רייסן איבער רעדליכס שטודירן. אויף די וואַרשעווער גאַסן קומען פאַר ריזיקע דעמאָנסטראַציעס. די פּאָלקס־מאַסן טרעפן אַרויס קעגן דער צאַרישער אונטערדריקונג און קעגן זיינע איבער־

* „טיגאָדניק אילוסטראַוואַני“, 1861, נר. 94, זייט 14.

געגעבענע דינער, דעם מארגראביע וויעלאַפּאָלסקי און אנדערע מאַגנאַטן, וואָס האָבן זיך פאַרקויפט דעם שונא. אויך די קינסטלער-פּלאַסטיקער פאַראייניקן זיך מיט די קעמפּניקע. אַ באַזונדערס אינמענסיווע קאַנספּיראַטיווע מעסיקייט אַנט-וויקלט דער מאַלער אַלעקסאַנדער סאַכאַמשעווסקי.* ווען מ'כאַפט אים, ווערט ער פאַר זיין מעסיקייט פאַרמשפט צוערשט צום טויט, וואָס עס ווערט אים שפעטער פאַרטוישט אויף 20 יאָר קאַטאַרגע אין סיביר. דאָס ענלעכע געשעט מיט דעם מאַלער סאַניסלאָוו ווראַגסקי. אויף סאַכאַמשעווסקיס פּראָצעס זענען אַלס עדיט אַרויסגעטראָגן די באַרימטע פּוילישע קינסטלער יוזעף סומלער, יולייש קאַסאַק א. א.

די דאָזיקע געשעענישן האָבן, אַזוי ווי נאָך דעם נאַוועמבער-אויפּשטאַנד, גורם געווען אין קאַנגרעס-פּוילן אַ גאַנצע ריי רעפּרעסיעס. צווישן אנדערע האָט מען אויך געשלאָסן די וואַרשעווער קונסט-שול. אין דער זעלבער צייט פאַרעפנטלעכט די געזעלשאַפט „זאַכענטא שמוק פּיענקידי“ אין וואַרשע אַ קאַנקורס אויף אַ סטיפּענדיע פאַר סטודענטן, וואָס ווילן זיך בילדן אין אויסלאַנד אין דער קונסט פּון קופּערשטיכעריי. צווישן די פּיל קאַנדידאַטן האָט דער קאַנקורס-זשורי אָנערט קענט די סטיפּענדיע הענריק רעדליכין. דאָס דערמעגלעכט אים דאָס ווייטערדיקע לערנען זיך. ער פאַרט אין אָנהייב אָפּ קיין דרעזדען, שפעטער קיין מינכען, וווּ ער מרעט אַרין אין דער דאָרטיקער אַקאַדעמיע און שטודירט אויף דער אָפּטיילונג פון קופּערשטיכעריי ביים פּראָפעסאָר מעמער.

פון דעם דרעזדנער פּעריאָד פון רעדליכס שטודיען זענען געבליבן ווייניק ידיעות, דאַקען, בעת זיין שטודירן אין מינכען פירט רעדליך אַ ברייטע קאַרעס-פּאַנדעגן מיט דער וואַרשעווער „זאַכענטא“. חוץ דעם איז געבליבן אַן אויספירלעכער בריוו, וואָס אַטעמט מיט אויפריכטיקייט און צוגעבונדנקייט צו זיין ער-שטער אַפּוטרופּוסטע די פרוי באַוער. אין דעם בריוו דערציילט ער איר וועגן די ווייטערדיקע אַנטווישונגען, וואָס ער האָט איבערגעלעבט אין יענע צייטן. אַלס ענטפּער אויף דער באַמערקונג, פאַרוואָס ער פאַרקערט בלוז אין דער געזעלשאַפט פון פּאָליאַקאָן, שרייבט רעדליך אין דעם דאָזיקן בריוו, אַז ער וויל טויזנט מאַל גערנער זיינע פּוילישע חברים, ווי די דייטשן, ווייל ער פילט זיך קודם כל אַלס אַ פּאָליאַקאָ, און אַז בלוז צווישן זיינע לאַנדסלייט האָט ער זיך געמראָפּן מיט אַן אמתן און וואַרעמען געפיל פון פּריינדשאַפט.

---

* סאַכאַמשעווסקי פאַרלויגט צוואמען מיט פּראַנקאָוסקין א געהיימע דרוקעריי, אין וועלכער מ'האַט געדרוקט די צייטשריפט „סמראזשניצאַ“. ווען נאָך צוואַנציק יאָר קומט סאַכאַמשעווסקי צוריק פון פאַרשיקונג, מאלט ער א סך בילדער וועגן די לידן פון פּאָליאַקאָן אויף דער פאַרשיקונג.

אין צוויי יאָר אַרום, ד. ה. אין יאָר 1868, טרעפן מיר אין „מינגאָדניק איז לוסטראָואַני“ אַ רעצענזיע וועגן אַן אויסשמעלונג.* אין דער רעצענזיע לייענען מיר: „עס וואָלט נישט איבעריק געווען אויפּמערקזאַם צו מאַכן אויף דעם באַדייט בנדיקן פאַרשריט אין דער קונסט פון דעם קופערשטיכער רעדליך. מיר ווילן דאָ אַרומרעדן די בעסטע אַרבעט פון דעם דאָזיקן קינסטלער, וואָס שמעלט מיט זיך פאַר אַ רעפּראָדוקציע פון אַן אומבאַקאַנטן אַדיגיטאַל א. ג. „מיעמשיניק און מאַריאַ“ מיט דעם טראַגישן בריוו, וואָס זיי האָבן באַקומען (וואַרשיינלעך איז דער דאָזיקער קופערשטיך אויסגעפירט געוואָרן לויטן בילד פון פּלאַריאַן צינק. — צושריפט פונעם מחבר).

דער דאָזיקער קופערשטיך פאַרמאָגט כמעט קאָלאָריסטישע אייגנשאַפטן. די ווייכקייט פון טאָן, דער חוש פאַר דער בהדרגהדיקייט פון דער מאַנאַציע דריכן דאַפּינירטן אָפּערוון מיט דעם שטיך-אינסטרומענט שמעלט דעם קופער-שטיך אין איין ריי מיט די בעסטע מוסטערן פון דעם מין. מ'דאַרף זיך דערוי בער נישט ווונדערן, וואָס פאַר אַ רעפּראָדוקציע איז אָנגעגעבן געווען דער פרייז פון 6 רובל. דאָס איז דער פרייז בלויז פון די געצייגלע ערשטע אָפּדרוקן“.

די ערשטע באַשטעלונג האָט רעדליך באַקומען פון דער קראַקעווער „טאָוואַ-זשיסטוואַ שמוק פיענקינד“. די באַשטעלונג האָט געהאַט אַ שייכות מיט דעם קופערשטיך לויטן בילד פון מ. פּיאַטראָווסקי „אַן אָונט ביי די פליסאַקעס אויפן גיעמאַן“. די דאָזיקע ארבעט האָבן באַקומען די מיטגלידער אַלס פּרעמיע פאַרן יאָר 1866/67.

ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, איז רעדליך אין מינכען געשטאַנען אין פאַר-בינדונג אויסשליסלעך מיטן קרייז פון די פּוילישע קינסטלער. ער פלעגט אויך זיין צוגאַסט ביי בראַנדטן, וועלכער האָט זיך דאָרט באַזעצט. אין מינכען האָט ער זיך באַפריינדעט מיט אַלעקסאַנדער גערימסקי. רעדליך האָט זיך נישט בלויז פאַרגומען מיט קופערשטיכעריי אָדער גראַוירעריי, ער האָט זיך גערן אויך גע-נומען צו דער פאַלעטע און פלעגט מאַלן פאַרביקע פּייזאַזשן און פיגורעלע בילד-דער. ער פלעגט אויך אָפט צייכענען. פון די לעצטע יאָרן, וואָס ער האָט פאַר-בראַכט אין מינכען, ברענגט די פּוילישע פּרעסע** פּאָלאָגריקע גאַטיץ: „מיר ווייסן, אַז יו' רעדליך, דער געוועזענער סטיפענדיסט פון דער געזעלשאַפט „זאַ-כענטאַ שמוק פיענקינד“, גרייט צו אין מינכען אַ קאָפּיע פון בראַנדטס בילד, וואָס שמעלט פאַר אַ סצענע פון פאַסעקס מאַג-בוך (דאָס דאַרף זיין אַ פּרעמיע פאַר די מיטגלידער פון דער „זאַכענטאַ שמוק פיענקינד“). די טעג האָבן מיר

* „מינגאָדניק אילוסטראָואַני“, 1868, נר. 50, זייט 86.

** „מינגאָדניק אילוסטראָואַני“, 1870, 1=טע האַלביאָר, זייט 15.

געהאט די געלעגנהייט צו זען אָפּדרוקן פון איינצלעכע פּראָגעמענטן, וואָס זענען א גוטער באַווויז פאַרן גאַנצן בילד. דאָס וועט זיין זייער אַ געוונטשענע נייעס פאַר די מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט. ווי באַוווסט, איז די קופערשטייכער-קונסט פון זינט דעם טויט פון אַדאַלף דיטריך כמעט אינגאַנצן פאַרלאָזט געוואָרן.

די זעלבע גאַטיץ האָט אויך אָפּגעדרוקט די צייטשריפט „קלאַסי“. אין צווייטן האַלביאָר גיט איבער דער „טיגאָדניק אילוסטראַוואַני“ אין א גאַטיץ פון לעמבערג; „הויז דער קויל-צייכענונג, וואָס שטעלט פאַר א נאכט-בילד פון גראַ-בינסקי, איז ווערט אָפּצומערקן (אין דער אָפטיילונג פון קופערשטייכן) דעם קויל-פערשטייך פון רעדליכן, וואָס שטעלט פאַר דעם לאַגער אין האַרטהוסען לויט פאַ-סעקס סאַג-בוך“. די גאַטיץ גיט אויך איבער, אַז די אַרבעט, וואָס איז אויס-געפירט געוואָרן אין צווייטן האַלבן יאָר פאַר דער „זאכענטא שמוק פיענקיר“, האָט זיך שוין באַווויזן אויף דער אויסשטעלונג. אין יאָר 1871 שאפט רעדליך פאַר דער קראַקעווער „פּאָפּולאַרשיסמואַ שמוק פיענקיר“ א קופערשטייך לויטן בילד פון יוליוש קאַסאַק „מאַהאַרט שטעלט פאַר זיין פּערד-סטאַדע דעם פירשט יוזעף פּאַנאַטאַווסקי“. דער דאָזיקער קופערשטייך ** איז צוגעטיילט געוואָרן די מיטגלידער אלס פרעמיע אויפן יאָר 1870/71.

אין יאָר 1873 באשליסט רעדליך אומצוקערן זיך קיין וואַרשע. ער גלויבט, אז די קענטענישן, וועלכע ער האָט דערוואָרבן אין אויסלאַנד, וועט ער אין לאַנד קאַנען איבערגעבן אנדערע. גאַכן אומקערן זיך קיין פּוילן האָט ער חתונה מיט דער טאָכטער פון דעם פאַרנעשריטענעם געלערנטן און גרויסן פאַמריאַט י. טוגענדהאַלד.

אין יאָר 1877 באקומט רעדליך אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער אויסשטע-לונג אין פאַריז די איינציקע ערשטע אויסצייכענונג, א גאָלדענעם מעדאַל, פאַר זיין קופערשטייך, וואָס איז אויסגעפירט געוואָרן לויט מאטעריאַל בילד, „די פרע-דיקונג פון סקאַרגאַ“. וואָס פאַרא גרויסן אייגנדרוק עס האָט געמאַכט רעדליכס ווערק, זאָגן ערות די מיינונגען, וואָס זענען אָפּגעדרוקט געווען אין שייכות מיט דער אויסשטעלונג אין די פאַריזער צייטשריפטן פון יענער צייט. אָט וואָס עס וואָרט, צום ביישפּיל, געשריבן י. ריינאַר אינעם באַריכט פון דער אינטערנאַציאָ-נאַלער אויסשטעלונג אין פאַריז אין נומער 1163 פונעם זשורנאַל „אויגווערס אי-לוסטריע“ פון 1877.7. גאָך דעם, ווי ער רעכנט אויס און שאצט אָפּ די קופער-שטייכן, וואָס זענען אויסגעשטעלט געווען אין פאַריזער סאַלאָן, שרייבט ריינאַר: „אַבער צו דעם פּאַליאַק וו' רעדליך געהערט דער זיגער-קראַניץ פאַר „די פרעדי-קונג פון סקאַרגאַ“. דאָס איז א ווערק פון אונדערבאַרער קראַפט. ווי אמאָל מאַרק

* „טיגאָדניק אילוסטראַוואַני“, צווייטע האַלביאָר 1870.
** די גרייס 54X32. געדרוקט ביי פ. מאַרגעל, ווין.

אָנמאַניאַ, גיז' און דער גרויסער מייסטער געראַרד אָדריאַן, אַזוי באַנוצט זיך דער ה' רעדליך מיט דעם שפּיד-אייזן דאָרט, וווּ די אקוואפאָרטע האָט נישט דיימלעך אויסגעדריקט. עס איז גוט צו זיין דער אומבאַשפּרייטבאַרער זיגער אין א פּאָמעסונג, אין וועלכן די באַזיגטע זענען פּלאַמענג, ראַיאן און גוסמאוו גרואַ.

דער דאָזיקער זיג אויף דער פּאַרזער אויסשטעלונג איז נישט געווען דער איינציקער דערפּאָלג פון רעדליכן, אדאנק זיין קופערשטיך פון מאטעיקאָס ווערק. פאר אויספירן די דאָזיקע ארבעט ווערט ער אויך אָנגענומען אלס מיטגליד פון דער פעטערבורגער קונסט-אָקאָדעמיע. דער גאָלדענער מעדאַל, מיט וועלכן עס איז אויסגעצייכנט געוואָרן רעדליכס ארבעט, האָט אויף זיין זייט געהאט אויס-געקויצט איינס פון פּוסענס בילדער. דער ווערט פון מעדאַל האָט באַטראַפן 2000 פראַנק.

נישט קונגדיק אויף דעם גרויסן דערפּאָלג אויף דער פּאַרזער אויסשטע-לונג, זענען די מאַטעריעלע לאַגע פונעם קינסטלער וואָס אַמאָל ערגער.

ער האָט נישט קיין שום מעגלעכקייט זיך אויסצוהאלטן אין וואַרשע. עס העלפט אים אפילו נישט דער רום פון א קופערשטיכער פון אן אייראָפּעיִשן פּאַר-נעם. שוין אין יאָר 1880 שרייבט דער „סיגאָדניק אילוסטראַוואַני“: „די מעגלעכע פּרעסע גיט איבער די ידיעה, אז דער איינציקער פּוילישער קופערשטיכער הענריק רעדליך האָט באַשלאָסן צו פּאַרלאָזן דאָס לאַנד און אויפהערן צו ארבעטן פאר דער הוימישער קונסט... די דאָזיקע ידיעה איז לבל-הפחות טיילווייז ריכטיק. דער רעדליך וועט אויך ווייטער ארבעטן, ווי ביז איצט, פאר דער קונסט, אָבער ער איז געצוונגען צו זוכן ארבעט אין דער פּרעמד, ווען ער געפינט זי נישט ביי זיך אין לאַנד“. דאקטן, די צייטשריפט „ביעשאַדא ליטעראַצקא“** דריקט אויף דער זעלבער טעמע, „א בריוו פון א פּאַרוואָרפן ווינקל“ פון יוזעף קראַשעווסקי פון פּאָלנדיקן אינהאַלט: „נאָך מיין לעצטן בריוו פון האַפּ-גאַסטיין האָבן מיר א ביסל אויפגעלעבט אין דעם פּאַרוואָרפענעם ווינקל, צוליב דעם אָנקומען פון פּראַפעסאָר ה. סטרוווע, וועלכער האָט זיך אימגעקערט פון איטאַליע, און שפּעטער פון אונדזער באַרימטן קופערשטיכער רעדליכן. דער ערשטער פון זיי האָט בלוז אייניקע טעג געקאָנט זיך דאָ אַפרוען נאָך זיין שווערער ריזע. דעם צווייטן האָבן מיר געטראָפן אין דער פּרעמד מיט זיין בלייפּדער און מיט זיין רע-זיגנאַציע. מיר וואָלטן נישט געוואָלט אין געאיייל מאַכן וועמען עס איז פּאַר-וורפן, אז אונדזערע הוימישע טאַלאַנטן ווערן נישט ואונטערגעשטיצט; פון אונ-

* „סיגאָדניק אילוסטראַוואַני“, 1880, נר. 252, כראָניק פון דער וואָך.

** „ביעשאַדא ליטעראַצקא“, נר. 227, — 1880.9.3.

זערע פראגן און פון די ענטפערס פונעם ה' רעדליך האָבן מיר געמוזט אורטיילן, אז ער איז געצוונגען צו זוכן ארבעט אין אויסלאנד. דאָס איז געווען פאר אונדז אַ סיוהפריז. ה'רעדליך וועט געוויס ערגעץ אנדערש געפינען דאָס, וואָס ער קאָן אין לאַנד נישט באַקומען, אָבער ס'וואָלט געווען אַ שאַד און אַ הרפה אים דערצו וצו צווינגען.

מיר האָבן אייניקע געזעלשאפטן, וואָס זענען באַשטימט צו איינצופלאַנצן און פֿלעגן ליבע צו שיינער קונסט. צי וואָלט נישט אמריכטיקסטן געווען, אז זיי זאָלן, אָנשטאַט טריוויאלע אייל-אָפֿדרוקן און כראָמאַליטאָגראַפיעס, באַזאָרגן זייערע מיטגלידער מיט אמתע קונסט-ווערק? נישט קענענדיק פון דער נאָענט די באַדינגונגען, אין וועלכע עס געפינען זיך אונדזערע קונסט-פֿאַרטייגער, קאָנען מיר נישט באַשטימטער אַרויסזאָגן זיך וועגן זיי, נאָר אויב אפילו דאָס אויפֿ-האַלטן אין לאַנד אזעלכע קינסטלער, וואָס זענען אונדזער שטאַלץ, וואָלט פֿאַר-בונדן געווען מיט קרבנות, צי וואָלטן מיר דען באַדאַפֿן זיך אַ וואַסל פֿון? מיר קענען נישט קיין קופערשטיכער פֿון די צייטן פֿון פֿאַלקן, וואָס זאָל זיך קענען גלייכן צו רעדליכן. וואָס פֿאַר אַ שאַד וואָלט דאָס געווען, ווען ער וואָלט געצוונג-גען געווען אָנשטאַט צו רעפֿראָדוצירן מאַטעריאַלן, שעמיטראַדזשן, בראַנדטן און אַנז. — אַרבעטן פֿאַר מאַקאַרטן, קנאַווס אָדער פֿאַר אזעלכע שפּעקוליאַנטן, ווי דער פֿאַרזער גופּיל?״

ווי שטאַרק רעדליך האָט געווייטיקט איבער דעם, וואָס צוליבן מאַנגל פֿון אַרבעט מוז ער עמיגרירן קיין אויסלאַנד, זאָגט אמשטאַרקסטן עדות דער בידו פונעם קינסטלער צו ליגע מאָרגענשטערן, וואָס טראָגט די דאַטע פֿון מאי 1880, אין וועלכן ער פֿאַרטרויט זיך פֿאַר איר, אז ער וואָלט אמערגסטן געבליבן אין וואַרשע, נישט קוקנדיק דערויף, וואָס ער באַקומט זייער לאַקנדיקע פֿאַרשלאַנג פֿון פֿאַרזן און פֿון דייטשלאַנד.

נאָך דעם, ווי ער האָט זיך איבערגעצויגן קיין פֿאַרזן, האָט רעדליך זיך אַריינגעוואָרפֿן אינעם געוויבל פֿון אַרבעט. אָבער ביזן סוף פֿון זיין לעבן האָט ער נישט פֿאַרלוירן דעם קאָנטאַקט מיט דעם היימלאַנד. אין פֿאַרזן שאַפט ער אויך שטיבן פֿון די באַרימטסטע אַרבעטן פֿון פּוילישע מייסטער, ווי „סאַנאַטיק“, פֿון מאַטעריאַל, „דאָס אַרייטערען אין דער קירכע-שול“ פֿון מאַטינגסי, און פֿון אַנדערע מייסטער. אָבער צוליב דעם, וואָס ער האָט זיך אויסגעלענקט אַ האַנט, האָט ער בלויז אויסגעפֿירט די געשטאַלט פֿון סאַנאַטיקן. רעדליך אַרבעט זייער אינטענסיב. ער לעבט כמעט אויסשליסלעך אין דער געזעלשאַפט פֿון פּוילישע און רוסישע קינסטלער און ליטעראַטן, וואָס זענען דעמאָלט געווען אין אויסלאַנד, צווישן אַנדערע האָט ער געשאַפֿן אַן אַריגינעלן שטיק-פֿאַרמערעט פֿון אינוואַן טור-געניעוון.

אין יאָר 1883 ברענגט רעדליך אַראָפּ קיין פאַרזי זיין משפּחה. אָבער וואָר-
שיינלעך צוליב דעם, וואָס די קינדער פונעם קינסטלער, וואָס זענען געווען זייער
לעבעדיקע, האָבן אים געשמערט אין דער ארבעט, האָט ער ארויסגעשיקט זיין
פרוי צוזאמען מיט די קינדער אונטער דער אויפזיכט פון זיין פרויגדין, ליגע
מאָרגענשמערן, קיין בערלין. ער אליין בלייבט ווייטער אין פאַרזי, ווו ער פאר-
נעמט זיך אינטענסיוו מיט זיין ארבעט. אין א קורצער צייט נאָך דעם איז רעדליך
שווער קראנק געוואָרן. דאָס איז געשען צוליב דער אויסגעמאטערטקייט פון דער
שווערער ארבעט. דער קינסטלער פאַרט ארויס אויף אַפרו צום ים קיין דרום-
פראנקרייך. ער ליידיט דאָ ווייטער אויף שטארקער קאַפּ-שווינדלעניש, וואָס דער-
כייט אָפּט צו שאוערער חלשות. דאָס איז געווען דער אָנהייב פון זיין מוח-קראנק-
הייט. זיין פרוי, וועלכע מ'האָט ארויסגערופן, האָט רעדליכן ארויסגעפירט אין א
סאנאטאָריע אין גראץ, ווו מ'האָט אים אָנגעהויבן צו היילן. אָבער נאָך דעם, ווי
אלע פרוון ואים אויסצוהיילן האָבן גישט געגעבן קיין רעזולטאטן, פירט אים די
פרוי אריבער קיין בערלין. דאָ, צווישן זיין משפּחה, פילט זיך דער קינסטלער א
געוויסע צייט בעסער. די קראנקהייט האָט אָבער זיך ווייטער אנשוואַלסט און מ'האָט
געמוזט דעם קראנקן ווידער אָפּגעבן אונטער דער אויפזיכט פון דאָקטוירים. די
פרוי רעדליך פירט אונזע דעם מאן זייער ווייט אין א סאנאטאָריע, וואָס איז אָנג-
געפירט געוואָרן דורך א דאָקטאָר, וועלכן זי האָט געקענט. מ'האָט זיך אָבער
ארויסגעוויזן, אז דער צושטאנד פון קראנקן איז א האַפּנונגנסלאָזער. מ'האָט אים
דעריבער אָפּגעגעבן אין א פּריוואַטער סאנאטאָריע אין בערלין, ווו ער איז דעם
7 נאָוועמבער 1884 געשטאַרבן. אין דריי טעג ארום איז ער באגראָבן געוואָרן
אויפן בערלינער יידישן בית-עולם.

דער פּריוויטיקער פּוּט פון קינסטלער האָט געמאכט א שטארקן אייגנדיק
אין לאַנד. אינעם געקראַלאַג, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין „טיגאָדניק אי-
לוסטראָוואני“, האָט ווייטשער גערסאָן איבערגעגעבן, אז רעדליך, אומקערנדיק
זיך קיין ווארשע אין יאָר 1870 (א טעות — רעדליך האָט זיך אומגעקערט קיין
פּוילן אין יאָר 1873 — צושריפט פון מחבר), „האָט געהאט די בעסטע האַפּע-
גונגען און איז געווען אין א באמת פאפּולאַריטישער שטימונג. עס איז זיכער, אז
אינעם קרייז פון פּוילישע קינסטלער איז מינכען האָט ער באשלאָסן ווידער איינ-
צואַרדעגען אין דער הויפּט-שטאָט א קופערשטיכער-ווארשטאט און געבן א סמי-
מול צו דער דאָזיקער איידלסטער פון די רעפּראָדוציר-קונסטן. דאָס ברענגען פון
אויסלאַנד א ווערטפולע פרעס-מאשין צו מאכן אַפּדריקן פון קופער און שטאַל
האָט געזאָלט זיין דער אָנהייב פארן אויפלעבן די פּוילישע קופערשטיכעריי, וואָס
האָט זיך שוין רעפּרעזענטירט, אָנהייבנדיק מיט פאַלקס, טאָראָשעוויטשן, כאָראָ-
וועצקין, מיט די באַרימטע געמען, ווי אַלעשטשינסקי, פּלויגסקי, פּיוואַרסקי און

א סך אנדערע מאָלער, וואָס פלעגן זיך פון צייט צו צייט פארנעמען אויך מיט קופערשטיכערײ. די דאָזיקע לעצטע האָט רעדליך באזונדערס אין זינען געהאט. אין די ווייטערדיקע שורות פון דעם דאָזיקן געקראָלאָג שרייבט גערסאָן: „צום סוף פון יאָר 1880 איז רײַה געוואָרן דער באשלוס אָפצופאַרן פון ווארשע. צוגע- האַלפן דערצו האָבן די אומרוען, וואָס זענען אויסגעבראַכן אין די וויינאכטן, צוליב וועלכע רעדליכס גלויבנס-גענאָסן האָבן שאוער געליטן. פארן ארויספאַרן האָבן זיך נאָך אָנגעהויבן אונטערהאנדלונגען אויף צו מאכן א קופערשטיך פונעם בילד, „דאָס אריינטרעטן אין דער קירכלעכער שול“ פון מאָשינסקי. אין צווא- מענהאנג דערמיט האָב איד פון אים באקומען פון פארוז א בריוו מיט דער דאטע פון יאָר 1881, פון וועלכן איד ברענג אן אויסצוג, ווייל ער באדאקטערײ- זירט אמבעסטן דעם מענטשן אין דער דעמלטיקער סיטואציע: «איד בין גע- צוונגען געווען צוליב בריוו צו פארלאָזן די משפחה און דאָס לאַנד, אָבער לױט מײן איבערצייגונג וואָלט איד נישט באַדאַרפן דאָס פון, ווען אונדזערע קונסט-געזעלשאפטן וואָלטן נישט אָנגעהויבן צו פארסמאקעווען זיך מיט די גיטיקע איילדרוקן, פארדארבנדיק דעם גוטן געשמאק פון דער געבילדעטער ייִל פון אונדזער געזעלשאַפט».

ווייטער שרייבט רעדליך אין דעם זעלבן בריוו: „זייענדיק אפילו אין אויס- לאַנד, וויל איד אָנהאלטן באציונגען מיט די קונסט-געזעלשאפטן אין לאַנד און שטענדיק, ווי ווייט ס׳וועט מעגלעך זיין, צו האָבן עפעס היימישעס אונטערן שטיך- אייזן. דאָס בילד, וואָס דער קאָמיטעט האָט אויסגעקליבן פאר דעם יאָר, איז זייער צוגעפאסט צו מאכן א שטיך“. ווייטער שרייבט רעדליך: „עס טוט מיר וויי, וואָס איד בין געצוונגען געווען צו פארלאָזן ווארשע און דאָס לאַנד, ווי איד וואָלט מיט דער צייט געקאָנט אויסבילדן מייסטער אין דער קופערשטיכער-קונסט. איד בין פול מיט טיפן טרויער. איד בין אין פארוז און לאַנגווייליק זיך, די בענק- שאפט פייניקט מיר טאָג אין נאכט. איד וואָלט קיינמאָל נישט געגלויבט, אז אלס קופערשטיכער און דערצו דער אייגנציקער אין לאַנד, וועל איד, צוליב מאַנגל אין ארבעט, געצוונגען זיין מיט דער פאמיליע, און ס׳קען זיין אז אויף שטענדיק, ארויסצופאַרן קיין אויסלאַנד“. צום סוף פון געקראָלאָג גיט גערסאָן צו: „די גע- זעלשאפט «זאכענטא שטוק פיענקיך» האָט אלץ געטון, וואָס זי האָט נאָך גע- קאָנט פאר דער היימישער קונסט, פארשפרייטנדיק פרעכטיקע צייכענונגען צווישן אירע מיגליכער, און אויך פאר דעם קופערשטיכער, וואָס איז ווייט בארימט געווען מיט זיינע ארבעטן... אָבער די דאָזיקע באציונגען האָבן נישט געקאָנט זיין אזוי פולשטענדיק און אזוי דויערהאפט, ווי עס האָבן זיך דאָס געוונטשן ביידע צדדים“.

און ווירקלעך, די דעמלטיקע באדינגונגען אין לאנד זענען געווען זייער נישט קיין גינסטיקע פאר דער אנטוויקלונג פון דער פוילישער קונסט. די רייך געוואָרענע בודזשואזיע האָט, וואָס אן אמת, ארויסגעוואָרפן געלט אויף אויסער- לעבן גלאַנץ, אויף טאנדעמע זאכן, ווי עס זענען געווען די איילדרוקן, זי האָט אָבער נישט ארויסגעוויזן די מיגדסטע פארשטענדעניש פאר דעם קינסטלער, וואָס האָט מיטן גאנצן הארצן געוואָלט ארבעטן פארן פאָמערלאַנד.

עס וועט נישט איבעריק זיין אויף דעם אָרם צו ציטירן די ווערטער פון באָ- לעסלאָוו פרום, וואָס זענען נאָכן טויט פון רעדליבן אָפּגעדרוקט געוואָרן אין דער וועכנטלעכער כראָניק פון „קוריער וואַרשאַווסקי“ אין יאָר 1884. ער שרייבט: „דער בארימטסטער פוילישער קופערשטיכער רעדליך איז געשטאָרבן אין דער פרעמד און אין נויט. די צייטונגען האָבן אים שוין געווידמעט א סך „וואַרעמע“ דעריבערונגען. מ'קאָן נישט צווייפלען, אז די זשורנאלן וועלן ברענגן ען זיין בילד און ווער ווייסט, צי די קונסט-ליבהאָבער וועלן נישט באשליסן צו שמעלן אים א דענקמאָל אזעלכן, ווי עס האָט פארדינט אזא קינסטלער. ביזוואגען אָבער די דאָזיקע באווייזן פון אָנערקענונג זענען געקומען צום אויסדרוק, איז רעדליך אומגעקומען, ווייל, ווי עס האָט עמעצער פעסטגעשטעלט, איז אונדזער לאַנד געווען צו אָרעם אויסצוהאלטן אזא קינסטלער. יס'איז אָבער א מאָדערנע צו- פאל, וואָס גראַד אין די דאָזיקע צייטן, ווען די נויט האָט ארויסגעטריבן רעדליבן קיין פאריז, האָט די געזעלשאפט „זאכענטא שמוק פיענקינד“ אויסגעדריקט איר באשיידענע האָפּענונג, אז דאָס לאַנד וועט שענקען הונדערט טויזנט רובל אויף אויסצובויען א געביידע פאר דער קונסט... איר וואָלט נאָך פאָרגעלייגט 1000 רובל אלס צוגאָב אויף אן אָנדענק-מאָויל פאר די קינסטלער, וועלכע פאָרן ארויס קיין אויסלאַנד, אָדער זיי פארטאבלעווען זייערע פעיקייטן, נישט קענענדיק זיי אויסנוצן אין דעם צו אָרעמען לאַנד.

ווען די פירער פון אונדזער קונסט, אָנשטאָט דילעמאנטיש זיך צו פאָ- פראכטן וועגן דער יידן-פראגע, וואָלטן זיכער א טראכט געטון וועגן דעם אייגעם יידן, וואָס האָט קאָפירט זייערע ווערק — צי וואָלט זיך נישט געפינען אין עפעס א קונסט-שול א ווינקעלע פאר קופערשטיכעריי אונטער דער לייטונג פון דעד- ליבן? אפשר וואָלטן מיר דעמלט אָנשטאָט דייטשישע איילדרוקן געהאט אייגענע קופערשטיכן פון גראַמערס צייכענונגען, פון די בילדער פון מאמעיקאָ, שעמל- ראדזקי און אנדערע? ס'וואָלט אפשר ביי אונדז אויפגעבליט א ניי צווייגל פון דער אינדוסטריע?”

אויסער די דאָזיקע ביטערע ווערטער פון פרום האָבן זיך, ווי פרום האָט פאָרויסגעזען, באוויזן נאָך רעדליכס טויט אין די פוילישע צייטשריפטן א סך רירנדיקע דעריבערונגען וועגן קינסטלער. צווישן אנדערע גיט די „גאזעטא וואַר-“

שאוסקא" איבער אין איר נאָטיץ* וועגן מױט פון רעדליכן: „מיר האָבן אין אױם פארלוירן דעם איינציקן ביים היינטיקן מאַג מייסטער אין דער שווערער קופער־שמיכעריי־קונסט, וואָס לאָזט זיך נישט פארטרעטן מיט קיין שום צווייטראַנגיקע מיטלען. אייראָפע האָט אין אים פארלוירן איינעם פון די נישט קיין סך קופער־שמיכער, וואָס קאָנען מיטן צויבער פון זייער טאלאנט שאפן א באַגריף וועגן קאָלאָריט מיט דער הילף פון שאוּרצע ליניעס. צווישן די פּױלישע קופערשמי־כער האָט רעדליך איבערגעשטיגן אַלעשטשינסקין, און ער וואָלט זיכער אויסגע־גלייכט זיך מיט פאלקן, ווען ער וואָלט נישט געשטאַרבן אין עלטער פון 44 יאָר. וְ יתומים באווינגען דעם פּאַטער, וואָס האָט זיי אפילו נישט פארויכערט מיט א ביסן ברויט.

פאראלעל מיט דער קופערשמיכעריי־קונסט האָט רעדליך מיט פארגעניגן זיך אָפגעגעבן מיט צייכענען און מאַלן. עס זענען, צ. ב., באקאנט זיינע פּאַר־טרעטן, צו וועלכע עס האָבן פאר אים פּאַזירט איוואן טורגעניעו, יוזעף אינגאצי קראשעווסקי, דער פּױלישער סקולפּטאָר טעאָדאָר ריגער, טשאַפּסקי, דער גר־בערגאטאָר קאצעבו און אַנד. רעדליך האָט אויך געצייכנט און געמאַלט פּױזאזשן און טייל פון זיי האָט ער רעפּראָדוצירט אין קופערשמיכן.

די אלמנה פון רעדליכן, וואָס האָט געמוזט אויסהאלטן די קינדער, איז גע־צוונגען געווען צו פארקויפן א נאנצע ריי ארבעטן פון איר מאן, און צוליב דעם זענען זיי ארויסגעפאלן פון דער עווידענץ פון דעם קינסטלערס שאפונגען. אין זיין נאָטיץ פון לעמבערג גיט איבער דער „טיגאָדניק אילוסטראַוואַני“ פון יאָר 1885** פּאַלגנדיקע ידיעה: „דער ליטעראַריש־קינסטלערישער קרייז אין לעמ־בערג אָרדנט איין אן אויסשמעלונג פון די ווערק און סקיצן פון אלע פּױלישע קינסטלער און אויך די איבערגעבליבענע ארבעטן פון רעדליכן לטובת זיין פאריטומלער משפחה. רעדליך האָט זיך פאָרדינט אויף א דאנקבארן אַנדענק. עס איז אָן שום צווייפל, אז פאר זיין ליבע צו דער קונסט און פאר זיין איבער־געגעבנקייט, מיט וועלכער ער האָט זיך איר געווידמעט, כאָטש ביים לעבן האָט זי אים נישט געקאָנט געבן קיין לאַרבער־קראַנץ און רוים, איז זיין אַנדענק בא־הויכט מיט טיפן געפיל פון סימפּאַטיע“.

* די נאָטיץ איז אויך ציטירט געוואָרן דורך דער צייטשריפט „קראַי“ (פּאַטער־לאַנד), 1884, נר. 45.
** „טיגאָדניק אילוסטראַוואַני“, 1885, 1=טע האַלביאָר, זייט 39.

1911. 02. 28. 1911

1911. 02. 28. 1911 — 1911. 02. 28. 1911

יורן באטראכטן א קופערשטריך

הענריק רעולייך

אלעקסאנדער סאכאטשעווסקי

אלעקסאנדער סאכאטשעווסקי איז געווען זייער אן אינטערעסאנטע גע-
שטאלט. שוין אלס יוגנטלעכער נעמט ער אן אקטיוון אַנטייל אין די קאמפן פאר
דער אומאָפּהענגיקייט פון פּוילן און ווערט דורך דער צאדישער מאכט פאר-
משפּט צום פּויל. נאָך צוליב זיין נישט פּוילעריקייט ווערט אים די פּויל-שטראַף
פארביטן אויף 20 יאָר קאמאָרנע אין סיביר.

אלעקסאנדער סאכאטשעווסקי איז אויפגעוואקסן אין אילאווע, א קליין
שטעטל אונטער לאַמזשע. זיין פאָטער איז געווען אן אַרעמער שמש אין דער
אַרמיקער שול. ער איז געווען פּעיק צו פארשידענע מלאכות און געקאָנט גאנץ
נוט לערנען. ביי די אלע זיינע קענעמענישן האָט ער דאָך פון זיין ארבעט נישט
געהאט קיין פּרנסה.

זיין זון לייב סענדער (אלעקסאנדער) האָט אויך שוין פון די פּרויסלע יאָרן
אַרויסגעוויזן אַ נעגיקייט אין פאַרשידענע פּראַקטישע מלאכות און מ'זאָגט דער
צייט אפילו איבערגעשמיגן זיין טאַטן. אין שול, וווּ דער טאַטע היינער איז געווען
שמש, פלעגט ער מיט גרויס אינטערעס בלעמערו די גראָבע בענדער פון די
גמרות און פאַרשידענע ספרים. דעם יינגל האָט אינטערעסירט נישט דער אינג-
האַלט פון די ספרים, נאָר די צייכענונגען אויף די שער-בלעמער — די קאַמ-
פּליצירטע אָרנאַמענטן, פיגורן פון חיות און גירליאַנדעס פון געוויקסן.

אין די פּרויע מינוטן האָט דאָס יינגל געצייכנט און בסוד געלערנט די פּויל-
לישע שפּראַך. אין משך פון אַ קורצער צייט האָט ער אָנגעהויבן ליינענען פּויל-
לישע ביכער. אין דעם קליינעם פאַרוואָרפענעם שטעמעלע האָט די אויפפירונג
פון דעם קליינעם לייב סענדערן צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט אויך פון דער
פּוילישער סביבה. דער בירגערמייסטער אפילו האָט זיך פאַראינטערעסירט מיט
דעם יוגן בחורל. ער פלעגט אים איינלאָרן צו זיך אַהיים, האָט אים געבעטן ציי-
כענען פאַרטרעטן פון זיך און זיין פּרוי. אין משך פון אַ קורצער צייט איז לייב
סענדער געוואָרן אַן אָפּטער איינגייער ביים בירגערמייסטער און האָט זיך באַ-

פריינדעט מיט זיינע קינדער. דערוויסנדיק זיך, אז אין וואַרשע איז פאַראַן אַ פאַרנעשריטענע ראַבינער-שול, וואָס גרייט צו ייִדישע יונגעלייט פאַר ראַבינער, וווּ מען לערנט פּויליש און אַנדערע וועלטלעכע לימודים, האָט דער בירגערמייסטר מער אָנגעקניפּט אַ קאָנטראַקט מיט דעם דעמלטיקן דירעקטאָר פֿון דער ראַבינער-שול י. טאָענדהאַלדן און אויסגעפּוועלט, מע זאָל לייבן אָננעמען אין שול אַרײַן. דאָס איז געווען אין יאָר 1860. לייב טענדער איז דעמלט אַלט געווען 17 יאָר. אין אָטהייב איז ער זייער צופּרידן געווען פֿון דער אומגעריכטער ענדערונג פֿון זײַן גורל. אָבער ער איבערצייגט זיך שנעל, אז ער פּוּיג נישט פאַר קײן רב. ער וויל זײַן אַ קינסטלער און שטודירן קונסט. ער האָט זיך אָנגעהויבן מאַדנע אויפֿ-צופּירן: אָדער ער פּלעגט אײַנגעשפּאַרט שווייגן, ווען אַנדערע האָבן געפּירט הייסע וויכוחים, אָדער, פאַרקערט, ער פּלעגט מיט גרויס פּאַמפּ און ברען קרײַטיקירן אַלץ, וואָס האָט אים נישט אַנטשפּראַכן. נאָך אַ האַלב יאָר האָט ער פאַרלאָזט די ראַבינער-שול.

פֿון דאָן גיט ער זיך שוין אָן אַלס אַלעקסאַנדער סאַכאַטשעווסקי. ער הייבט אָן צו פאַרקערן אין די קרייזן פֿון די פאַרנעשריטנסמע פּוילישע יידן. אַלע זײַנע באַמיונגען זענען געווענדעט אין דער ריכטונג זיך אַרײַנצובאַ-קומען אין דער וואַרשעווער קונסט-שול. אַדאָנט דער אונטערשטיצונג פֿון דער אַסימילירטער ייִדישער אינטעליגענץ ווערט ער אָנגענומען אין דער שול. ער שליסט זיך תּיכּף אָן אין דעם קרייז פֿון דער פּאַטריאָטישער פּוילישער יוגנט פֿון דער שול, וואָס האָט אָנפּײַלגענומען אין קאַמפּ קעגן דער צאַרישער מיראַ-ניע. אין מישד פֿון אַ קורצער צײַט לעבט זיך סאַכאַטשעווסקי אײַן מיט אַ סך פֿון זײַנע חברים און דערקווערט זיך זייער פּוֹלן צוטרוי. נישט אײַנמאַל זאָגט זיך אַלעקסאַנדער אַרויס וועגן וויכטיקע יעגונים, און מע רעכנט זיך שטאַרק מיט זײַן מײַנונג.

עס איז געווען דאָס יאָר 1861, ווען די אײַגווינער פֿון וואַרשע זענען אַרויס אויפֿ די גאַסן, כדי צו דעמאָנסטרירן קעגן דער צאַרישער אונטערדריקונג. סאַכאַטשעווסקי מאַרשירט תּמיד אין די ערשטע רײען פֿון די דעמאָנסטראַנטן. אין דער רײזיקער דעמאָנסטראַציע דעם 25טן פּעברואַר 1861 אויפֿן מאַרק פֿון דער אַלמטשטאַט נעמט אָנטייל סאַכאַטשעווסקי צוזאַמען מיטן סקולפּטאָר שאַכאַווסקי און זייערע חברים, דעם מאַלער נאַוואַקאָווסקי, פּראַנקאָווסקי און אַנדערע. ער האָט אויך אָנפּײַלגענומען אין חודש מערץ אין דער לווּיה פֿון די פינף קרבנות, וואָס זענען געפּאַלן בעת דער דעמאָנסטראַציע דעם 28טן פּעברואַר. אין אַ קור-צער צײַט אַרום, דעם 6טן אויגוסט 1861, איז אַרויס דער ערשמער גומער פֿון דער פּאַטריאָטישער אונטערדרישער צײַטונג „סמראָזשינאַ“, אַרויסגעגעבן דורך די ברידער יאַן, לעאָן און סטאַניסלאָו פּראַנקאָווסקי און אַלעקסאַנדער

סאָכאַטשעווסקין. דאָס איז געווען אַ צייט פון פאַרבירדערונג צווישן פּאָליאַק און יידן, וועלכע האָבן צוזאַמען זיך סקריב געווען אין קאַמף פאַר דער פרייהייט און אומאָפהענגיקייט פון פּוילן. דעם 17טן אָקטאָבער 1861 האָט די צאַרישע מאַכט פאַרשיקט דעם וואַרשעווער רב און גרויסן פּאַטריאַט בער מייזעלסן, די גלחים יוזעף סטעצקי און ווישינסקי, דעם פּאַסטאָר אָטטאָ און די פּרעדיקער ד"ר יאַסמראָו און קראַמשיק. די דאָזיקע פאַרשיקונג האָט אַרויסגערופן אין די פּאַטריאַטישע קרייזן אַ גרויסע אויפּרודערונג און פאַרביטערונג. עס האָט זיך זייער איבערגענומען מיט די דאָזיקע געשעענישן די אָקאַדעמישע יוגנט און די סטודענטן פון דער קונסט-שול. די ווינגונג פון סאָכאַטשעווסקין ווערט דער טרעף-פּונקט פון דער פּאַטריאַטישער יוגנט. די קונסט-שול איז דעמאָלט אין צוזאַמענהאַנג מיט די דעמאָנסטראַציעס געשלאָסן געוואָרן. צוליב זיכערקייט איז סאָכאַטשעווסקי געוואונגען אויף אַ געוויסער צייט אַרויסצופאַרן צו די עלטערן קיין אילאוו. נאָכן אומקערן זיך קיין וואַרשע וווינט ער אויף כּמיעלנע-גאַס. אין זיין ווינגונג איז תּמיד געווען פּול פון חברים. עס פלעגן אים אויך באַזוכן פאַר-שידענע פּערזענלעכקייטן, ווי מאַריאַ באַגוסלאַווסקאַ, וועלכע האָט זיך שפּעטער אויסגעצייכנט בעתן אויפשטאַנד אין יאָר 1863, סעוועריגאַ דוכינסקאַ, די באַ-קאַנטע דיכטערין און אַנטוויקלעמערין פון אויפשטאַנד אין יאָר 1863, אילניצקאַ און פּיל אנדערע. אַן אויפּטרייסלענדיקן איינדרוק האָבן געמאַכט אויף דעם יוגנט סאָכאַטשעווסקין די עקזעקוציעס איבער לודוויק יאַראַשינסקין דעם 21טן אוי-גוסט 1862, און מיט פינף טעג שפּעטער איבער רילן און זשאַנצאַ. * סאָכאַטשעווסקי האָט בייגעווינט ביידע עקזעקוציעס און אויפן עקזעקוציע-פּלאַץ געמאַכט סקיצן. די סקיצן האָט ער שפּעטער פאַרענדיקט אין דער היים. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען אויך אַרעסטירט סאָכאַטשעווסקין אַלס פאַרשווערער קעגן צאַר. וועגן די איינצלהייטן פון סאָכאַטשעווסקיס אַרעסט ווערן מיר געוואָר פּונעם באַריכט פון וואַלדיסלאַו דאַנילאַווסקי, וועלכער איז אין משך פון אַ האַלב יאָר געווען אַ מימליד פון דער נאַציאָנאַלער רעגירונג און אויך געווען דער פּירער פון די „רויטע“. ווען מ'האַט אַרעסטירט סאָכאַטשעווסקין, האָט זיך דאַנילאַווסקי צייטווייליק געפונען אין דייטשלאַנד. ער האָט אָבער באַקומען פון וואַרשע אַ בריוו, אין וועלכן מ'האַט אים גענוי איבערגעגעבן די אומשמענדן, ביי וועלכע מ'איז פאַרגעקומען דער אַרעסט. דאַנילאַווסקי האָט נישט לאַנג פאַר די דאָזיקע געשעענישן געהייסן באַהאַלטן אין דער ווינגונג פון סאָכאַטשעווסקין אַ גרויסע צאָל קאָנספּיראַטיווע דרוק-זאַכן. ער האָט אויך אויף דער ביטע פון סאָכאַטשעווסקי אַרויסגעגעבן פאַר אים אַ רעוואָלוער צו פאַרטיידיקן זיך אין פּאַל פון אַ

* יאַראַשינסקי איז אויפּגעהאַנגען געוואָרן פאַרן אַמענטאַט אויפן גרויספּירשט קאָנסטאַנטי, די צוויי איבעריקע — פאַרן אַמענטאַט אויפן מאַרגראַביאָ וויעלאַפּלאַסקי.

רעוויזיע. ער האָט דעריבער מורא געהאַט, אַז בעתן פאַרהערן סאַכאַטשעווסקי
 יאָל נישט ארויסשוומען אויך זיין נאָמען. דאָס איז אָבער נישט געשען. סאַכאַט-
 טשעווסקי האָט קיינעם נישט אַרויסגעגעבן, נאָטש מ'האַט אים נאָכן אַרעסט אין
 ציטאַדעל שטאָרק געפויניקט. אין דעם בריוו, וועלכן דאָגל'אָוסקי האָט כאַקומען
 פון וואַרשע * וועגן סאַכאַטשעווסקי אַרעסט, ווערט דערציילט צווישן אַנדערן,
 אַז „די פּאָליציי, האָבנדיק, ווייזט אויס, אַ מסירה אויף סאַכאַטשעווסקי, האָט
 ביינאַכט אַרומגערינגלט זיין וווינונג אויף כּמיעלנע און דורכגעפירט אין זיין
 וווינונג א רעוויזיע, דורכנישטערנדיק אלץ, וואָס האָט זיך געפונען אין צימער.
 סאַכאַטשעווסקי האָט זיך רואיק צוגעקומט, האָפּנדיק, אַז זיי וועלן נישט דערווען
 די דרוק-זאַכן, וואָס זענען געווען באַהאַלטן הינטערן אווון. ווען ער האָט אָבער
 באַמערקט, אז זיי האָבן זיך דערקליבן צו דעם באַהעלטעניש, האָט ער מיטן
 הענטל פון רעוואָלווער א קלאַפּ געטון איבערן קאָפּ פון פּאָליציאַנט, וועלכער איז
 געשטאַנען לעבן אים, אים האַסטיק אָפּגעשמופּט, און איידער די פּאָליציאַנטן האָבן
 זיך געכאַפּט, איז ער ארויסגעלאָפּן אויפן הויף. ער האָט זיך ארויפגעדראַפּעט
 אויף די אייזערנע שטאַכעטן, וואָס האָבן אָפּגעטיילט דעם הויף פון א גערטנדל,
 אראָפּגעשפרונגען אין א צווייט גערטנדל און זיך באַהאַלטן אין די קוסמעס. צום
 אומגליק האָט די לבנה באַלויכטן זיין באַהעלטעניש און א פּאָליציאַנט, באַמערקט-
 דיק א פאַרדעכטיקן שאַפּן, האָט זיך צו אים דערהענטערט. סאַכאַטשעווסקי, זעענ-
 דיק, אז מ'האַט אים אַנטדעקט, האָט אויסגעשאָסן צום פּאָליציאַנט. די קויל איז
 פאַרבייגעפּלויגן פאַרן אויער פון פּאָליציאַנט, און ער האָט אָנגעהויבן צו אַנט-
 לויפן. דעמלט האָט סאַכאַטשעווסקי מיטן רעוואָלווער אין האַנט געיאָגט דעם
 פּאָליציאַנט, אויסשויסנדיק נאָכאַמאָל. צוליב דער דאָזיקער אומפאַרזיכטיקייט זע-
 נען אליאָמירט געוואָרן די איבעריקע פּאָליציאַנטן, און סאַכאַטשעווסקי איז
 אַרעסטירט געוואָרן. ביי דער אויספאַרשונג האָט סאַכאַטשעווסקי גענומען די
 גאַנצע שולד אויף זיך, ווייל קיינער האָט צוליב זיינע דערקלערונגען נישט געלייטן.“
 דאָגל'אָוסקי גיט אויך צו אים זיינע „גאַמיצן“ פון זיך: „איך האָב זיך נישט
 פאַרגעשמעלט, אַז דאָס דאָזיקע קוים זעכציגעריקע יינגל וועט פאַרמאָגן אַזויפיל
 דרייסקייט“.

צום סוף אויגוסט פון דעם יאָר האָט מען אויך אַרעסטירט סאַכאַטשעווסקי
 צוויי חברים: סעאַדאָר פּאַכוצקי און אַנטאָני נאַליאַנסקי און אויך א שילער פון
 דער רעאַל-גימנאַזיע אַלעקסאַנדער באָרטקעוויטשן.** דער פּראָצעס, וועלכער איז

* וול. דאָגל'אָוסקי. די געשיכטע פון יאָר 1863. נאָטיצן צום מאַג-בוך, מקורים
 צו דער געשיכטע פון פּוילן. קראַקע, אויסגאַבע פון דער ווינסשאַפּט-אַקאַדעמיע, 1908.
 ** אַרכיוו פון אַלטע אַקטן פון דעם פעלד-אוודיטאָריאַט, זייט 134, פון דער טעקע
 פון זיגמונט באַטאָוסקי.

פארפירט געוואָרן קעגן סאַכאטשעווסקין און די דריי אויבן דערמאָנטע, האָט בא-
קומען א ברײַטן אָפּקלאַנג.

אין די דערקלערונגען פון סאַכאטשעווסקין, וועלכע ער האָט אָפּגעגעבן אין
ווארשעווער ציטאָדעל דעם 16 סעפטעמבער 1862* גיט ער אָן: „איד הייס
אַלעקסאַנדער סאַכאטשעווסקין, איד בן אלט 18 יאָר, פון משהם גלויבן, איד
בין געבוירן געוואָרן אין דער שטאָט ווילנע ביי די עלטערן שמואל און שיינע
כײַלע סאַכאטשעווסקין. דער פאָטער איז א שמש און פארנעמט זיך אויך מיט
פארשידענע מלאכות.“ אין די ווייטערדיקע דערקלערונגען גיט ער אָן, אז פון דער
פריסטער יוגנט האָט ער ארויסגעוויזן קינסטלערישע גייגונגען, אז אין יאָר 1860
איז ער אָנגענומען געוואָרן אין דער ראבינער-שול אין ווארשע און נאָך א האלב
יאָר איז ער אוועק אין דער קונסט-שול. ווייטער דערקלערט ער, אז ער האָט פאר-
דינט פון געבן לעקציעס אין דער משפחה פון גראַף אַלעקסאַנדער זאַמאָיסקי און
בײַ דער פרוי דזשעקאָנסקא... אלס ערות אויפן פראַצעס זענען ארויסגעטראָטן די
שפּעטער בארימט געוואָרענע טאַלער יוועף סימלער און יוליוש קאַסאַק, און אויך
די יוגנטלעכע — דער 16 יעריקער וויטאַלר און דער 17 יעריקער אַלגערט טשאַר-
טאַריסקי.**

די צאָרנישע פארטריוונגס-מענטשן באמיען זיך אריינזעצן א קליין צווישן
פאַליאַקן און יידן, וועלנדיק אָפּשוואַכן זייער נעמיינזאמען קאמף פאר דער אומ-
אַפהענגיקייט פון פּוילן. צו דעם ציל זאָגט צו דער דעמאָטיקער גאמיעסטניק פון
קרוין-פּוילן, וועלכאַפּאַלסקי, אויסצופּועלן בײַ דער צאָרנישער רעגירונג נעוויסע פרי-
וועלעגיעס פאר יידן. אָבער די דאָזיקע באמיונגען געבן זיך נישט איין. דאָס איז
צו זען דערפון, וואָס אין ראש השנה דעם 6טן סעפטעמבער 1862 האָט מען אין
דער דאָנליאָווער שול בעתן דאווענען געזונגען אויף פּויליש, „באָזשע צאָש פאַלסקעו“.
די צאָרנישע רעגירונג באמיט זיך מיט אלע מיטלען צו דערשטיקן די פריי-
הייטס-באַוועגונג. דער וואַרשעווער ציטאָדעל ווערט פאַרפּולט מיט אַרעסטירטע
פאַטריאַטישע טוער. אָבער אַלס ענטפער דערויף קומט נאָך אַ שטאַדקערע קאַנסאַ-
לידאַציע פון די פאַטריאַטישע רייען. דאָנליאָווסקי גיט איבער אין זיינע „נאָטיצן“.
„אַלס צײַכן פון סאָלידאַריטעט האָבן די יידן, אָדער די פאַליאַקן פון משהם גלויבן
אונדז געשאַנקען א מאָנסטראַנציע פאר דער קירך און מיר האָבן געשאַנג-
ען א מנורה פאר דער שול“.

דער פראַצעס קעגן סאַכאטשעווסקין און זיינע דריי חברים — פאכוצקין,
נאַלאַנסקי און באַרטקעוויטש, איז פאַרגעקומען דעם 24טן אפריל 1863. דער
אורטייל איבער סאַכאטשעווסקין איז געווען טויט-שטראַף דורך הענגען. אין

* ארכיוו פון אלטע אַקטן פון דער פעלד-אודיטאָריאַט, זײַט 41.

** פון דער טעקע פון זיגמונט באַטאַווסקי, זײַט 228.

לעם זעלבן אקט מיט דער דאטע פון 25-טן אפריל 1863 האָט זיך געפונען א צושריפט פון דעמלטיקן נאמיעסמניק, דעם גרויספירשט קאָנסטאנטין, פון פאָלגנ-דיקן אינהאלט: „פארשיקן אויף קאטאָרגע אין די גרובנס אויף 20 יאָר“. וועגן דעם פארבייטן אים די טויט-שמראָף אויף 20 יאָר קאטאָרגע האָט זיך סאָכא-טשעווסקי דערוואָסט, שטייענדיק אונטער דער תליה.

אזוי האָט זיך פארענדיקט דער ערשטער לעבנס-עמאפ פונעם יונגן קינסטלער. אין קורצן נאָכן אורטייל איז ער צוזאמען מיט א פארמיע פון אנדערע פאר-משפמע פארטריבן געוואָרן אויף קאטאָרגע אין סיביר, ווו ער האָט פארבראכט פולע 20 יאָר. וואָס פאר א פיין און מאטערנישן ער האָט דאָרט איבערגעלעבט, קאָן מען זיך אָנשטויסן לויט די סימנים, וואָס די דאָזיקע שרעקלעכע צייט האָט איבערגעלאָזט אין זיין פסיכיק ביזן סוף פון זיין לעבן. אין פארשיקונג האָט סאָכא-טשעווסקי נישט געהאט די קלענסטע מעגלעכקייטן צו פארגעמען זיך מיט קונסט. ער האָט אָבער נישט אויפגעהערט צו פרוימען וועגן ווייזן דער וועלט אין בילדער דאָס לעבן און די לייזן פון די אומגליקלעכע סאָכאָרוזשיניקעס.

גלייך ווי ער קערט חיד אום פון סיביר, זעצט סאָכאטשעווסקי פאָר זיינע מאָלערישע שטודיען. ער פאָרט ארויס קיין בריסל, קיין מינכען. אויפן צווייטן יאָר באַזוכט ער אין לעמבערג זיינעם אַ חבר פון דער ראַביניגער-שול — בערנארד גאָלדמאנען. ער באקענט זיך דאָרט מיט רוזשע לעווענשטיין און דעם 23-טן גאָל-וועמבער 1884 האָט ער מיט איר התוועה. זייער פאמיליעגלעבן האָט אָבער נישט לאנג געדויערט. גאָלד א פאָר וואָכן האָט אים די פרוי פארלאָזט. ווי די פרוי האָט שפעטער דערציילט דעם פראָפעסאָר באלאבאן*, האָט סאָכאטשעווסקי געלעבט אין שטענדיקער גערייצטקייט. ער פלעגט זיך אויפכאפן ביינאכט מיט א גע-שריי, טיילמאָל האָט ער גערעוועט, ווי א לייב, געמאכט מיט די הענט, געכאפט זיך צום געווער, אזוי ווי ער וואָלט געוואָלט עמעצן אָפּשטופן פון זיך.

דערציילנדיק וועגן סאָכאטשעווסקים לעבן אין מינכען, האָט די פרוי איבער-געגעבן, אז בייטאָג האָט ער פלייסיק געארבעט, צוזאמען מיט איר באַזוכט חברים אין פריינד, צווישן וועלכע עס האָבן זיך אויך געפונען יידישע מאָלער. סאָכא-טשעווסקי, וועלכער האָט געלעבט א שטיקל צייט אין ווילטאָג, האָט געהאָלפן דער יוגנט, וואָס האָט דעמלט שטודירט אין מינכען. איין מאָל זענען זיי גע-גאנגען באַזוכן אין שפּיטאָל א יידישן מאָלער. „דאָס דאָזיקע יונגל גיט גרויסע האָפּענונגען — האָט געזאָגט סאָכאטשעווסקי — מע דארף זיך פארנעמען מיט אים“. ער האָט דעם קראנקן איבערגעשיקט געלט און צוקערווארג. דאָס דאָזיקע „ינגל“ איז געווען נישט קיין אנדערער, ווי סאָמועל הירשענבערג.

* „נאָווע זשורנאל“ נר. 1, ערשטער יאָרגאנג, זייט 63.

סאכאטשעווסקי שטרעבט צו פארקערפערן אין מאָלערישע שאפונגען אלץ, וואָס ער האָט איבערגעלעבט און געזען אין משך פון די שרעקלעכע 20 יאָר סײַ בירער קאטאָרגע. ער וויל ווייזן דאָס העסלעכע פייניקן די שוצלאָזע, אין קייטן געשמידטע מענטשן, זייער ארבעט איבער די כוחות, זייערע שרעקלעכע לעבנס- באדינגונגען, די פייגפולע ארבעט אין די גרובנס און דעם גאנצן קאָשמאר פון די ליידן, וועלכע ער און זיינע חברים האָבן איבערגעלעבט.

אויף דער ערשטער אלפּוילישער אויסשמעלונג אין קראָקע, וואָס איז אָרנאָ- גיזרט געוואָרן אין יאָר 1887, געמט אן אָנטייל סאָכאטשעווסקי מיט אַן ארבעט — „אַ פּאַרטרעט פון אַ סיביריאַק“. ער מאַלט כמעט אויסשליסלעך אויף אַ סיביר- דער יטעמאטיק. איינע פון זיינע וויכטיקסטע ארבעטן איז דאָס בילד „דאָס געזעגע- גען זיד מיט אייראָפּע“. דאָס בילד שמעלט פאַר אַ גרענעצלאָזן סמעץ, אַ באַדעקטן מיט שניי. אויפן ערשטן פלאַן שמעקט אַ פירקאנטיקער סלופּ — דער גרענעץ- צייכן צווישן אייראָפּע און אזיע. אַ גרויסע פארטיע פארמשפּע, וואָס ווערן גע- טריבן קיין סיביר, עסקאַרטיק פון קאָזאקן אויף פּערד, פארהאלט זיך דאָ אויף אָפּרו. דאָס איז דער לעצטער עמאפּ פון זייער וועג אין אייראָפּע. די פארמשפּע געזעגענען זיך דאָ ביים סלופּ מיט דער ערד, אויף וועלכער ערגעץ ווייט געפינט זיך זייער פּאַטערלאַנד. אַ סך פון זיי, איבערהויפּט פרויען און אלטע לייט, קניען אויפן שניי און, אראָפּלאָזנדיק אין פאַרצווייפלונג די קעפּ, בלייבן זיי אזוי אין טיפּן טרויער. אנדערע שטייען אין גרופּן, טיילנדיק זיך מיט די אייגנרוקן, אנדערע ווידער ליגן פארטהאכט צופוסנס פון סלופּ, די קעפּ אָנגעשפּאַרט אין דעם קאלטן שטיין. דער קינסמלער איז אויך דאָ אויפן בילד. מיר זעען אים, ווי ער שטייט ביים סלופּ און קוקט זיך צו אים אויפּמערקזאם צו. די דאָזיקע קאָמפּאָזיציע גיט גלענצענדיק איבער די האָפּנונגסלאָזיקייט און פאַרצווייפלונג פון די פאַרשיקטע.

אויף אַ צווייט בילד שמעלט סאָכאטשעווסקי פאַר אַ פאַרשיקטן, וואָס האָט נאָך לאַנגע יאָרן באַקומען דעם ערשטן בריוו פון זיין פּאַטערלאַנד. אַ דרום בילד שמעלט פאַר אַ פאַרשיקטע פּוילישע משפּחה בעת אן אָפּרו. די קראַנקע מוטער איז פּול- שטענדיק אויסגעשעפט און אפּאטיש, דער זיידע טוליעט צו זיך דאָס אייניקל און קאַרמעט עס. אן אויפּטרייסלענדיק בילד איז „פּאַני גודזשינסקאַ“, וואָס שמעלט פאַר אן אויסגעצערטע פרוי, וועלכע קניט אויפן שניי, וכּוּענדיק אויף אירע פאַר- פּרויענע הענט. לעבן איר שטייט דער טשערקעס אסאַנאַ, וועלכער פאַרמעסט זיך איבער איר מיט אן אייזערנעם פּרעגט דערפאַר, וואָס זי האָט זיך דערלוויבט אויף אַ קורצן איבעררייס אין דער ארבעט. אין אַ צווייט בילד מאַלט סאָכאטשעווסקי סקי די זעלבע גודזשינסקאַ אין די לעצטע מינוטן פון איר לעבן. זי זיצט אויף אַ שטול, אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויפן אָנלעזן, און דער דאָקטאָר, וואָס שטייט געבן איר, שמעלט פעסט איר גסיסה. איגעם בילד „דער סויט פונעם דאָקטאָר מאַיי“ זעען מיר וואַ שטאַרבנדיקן פאַרשיקטן — דעם ד״ר מאַי, וועלכער איז געווען

א שווינדזוכטיקער און ס'האָבן אים אומגעבראַכט די שווערע ארבעט וואָן דער שאַרפּער קלימאַט. ביי דעם שטאַרבנדיקן, מיט די קייטן אויף די פיס, שמייט דער גלח קאַמפּאַנאָוסקי, אויך אַ פאַרשיקטער. ס'אַכאַטשעווסקי האָט אויך אָנגע- צייכנט אַן אומהרדיקן ציקל פון בילדער „די געשיכטע פון אַנטלאָפּענע“. איין בילד פון דעם האָזיקן ציקל שטעלט פאַר אַן אַנטלאָפּענע משפּחה פון פאַרשיקטע בעת אַ שניי-שטורעם. אויפן ערשטן פּלאַץ זעען מיר אַ מאַן, וועלכער קעמפט מיטן שטורעם און שניי-געווינדל און האַלט אַ קינד צוגעטוליעט צום האַרצן. אין זיינע ברייט פּאַנאַדערנע עפּנעטע אויגן לויערט די שרעק פאַר דעם אומפאַרמירד- לעבן טויט. אַ ביסל ווייטער זעען מיר אַ פּרויען-געשטאַלט, וואָס ליגט אויפן שניי. דאָס איז דעם אַנטלאָפּענעם טויטע פּרוי. אַן ענלעכע סצענע ווייזט ער אינעם בילד „אין דעם שניי-מדיבר“: אויפן שניי ליגט דער טויטער קערפּער פון אַ מאַן, וועלכער איז העל באַלויבטן דורך דער לבנה. געבן אים זיין געטרייער חבר — זיין הונט, וואָס האַלט הויך פאַרריסן דעם קאַפּ און וואַיעט. ס'אַכאַטשעווסקי האָט אויך געשאַפן אַנדערע בילדער-ציקלען. אין איינעם פון די ציקלען ווייזט ער די פאַרשפּעטע בעת דער אַרבעט פאַרטאַג, און דערנאָך — וויאָזוי זיי זעען אויס שפּעט ביינאַכט.

אַזעלכע און ענלעכע טעמעס האָבן אינגאַנצן באַהערשט ס'אַכאַטשעווסקי. אין מאי 1900 אָרדנט ס'אַכאַטשעווסקי איין אַן אויסשטעלונג פון זיינע בילדער אין קראָקע. אין אַן אַרטיקל פון „טשאַס“, וואָס גיט אַן אַפּהאַנדלונג זענען דער האָזיקער בילדער-אויסשטעלונג, לייענען מיר צו. אַנדר. „גראַמער און מאַלשעו- סקי האָבן צייטנווייז געמאַלט סצענעס פּונעם לעבן פון סיבירער פאַרשיקטע און געמאַלט זיי געניאַל — אָבער פון דער פּאַנאַזיע. די אָריגינעלקייט און די שפאַר- קע ווירקונג פון ס'אַכאַטשעווסקי בילדער איז אין זייער רעאַליזם און זייער אמתדיקייט, ווייל זיי זענען גענומען פון סאַמע לעבן. נישט נאָר די סצענעס זע- גען גענומען פון דער לעבעדיקער ווירקלעכקייט, נאָר אויך די געשטאַלטן שטעלן מיט זיך פאַר פאַרטערטן פון מענטשן, וועלכע זענען געווען צוזאַמען מיטן מאַ- לער אויף דער פאַרשיקונג. דעריבער מאַכן די האָזיקע קונסטלער אַ טיפּן איינ- דרוק. די בילדער, וואָס זענען מיט אַ פאַר יאָר צוריק אויסגעשטעלט געוואָרן אין בריסל, האָבן צוגעצויגן די אַלגעמיינע אויפמערקזאַמקייט. מיר האָבן פאַר זיך בעלגישע צייטונגען פון יענער צייט, וואָס רימען אַלע אין איין קול סיי דעם אויפ- דערנדיקן אינהאַלט פון די בילדער, סיי זייער קינסטלערישע געשטאַלטיקונג.

זייענדיק אין אויסלאַנד, האָט ס'אַכאַטשעווסקי שווער געקעמפט פאַר חיונה. ער האָט געלעבט איינזאַם. ער האָט צום צווייטן מאַל חתונה געהאַט, אָבער אויך מיט דער צווייטער פּרוי איז ער זיך פּאַנאַדערנע אַנגען. ער האָט אויך נישט געהאַט קיין שום גאַנצן מענטשן געבן זיך. ווען ער האָט זיך נאָך 20 יאָר פאַרשיי-

קונג אומגעקערט אהיים, האָט ער קיינעם פון די אמאָליקע פריינד נישט גע=
 טראָפן. טייל האָבן זיך צעשפרייט איבערן לאַנד, טייל זענען אַוועק קיין אויס=
 לאַנד. די קאָנטראַקטן מיט אייניקע מענטשן זענען געווען גאַנץ לויזע. ער האָט,
 וואָס זיין אמת, אייניקע מאָל געשריבן צו געוויסע אמאָליקע באַקאַנטע פון וואַרשע,
 אָבער זיי האָבן אים געקאָנט העלפן בלויז מיט אַן עצה. נישט קוקנדיק דערויף,
 וואָס סאָכאַטשעווסקי האָט גוט באַהערשט די טעכניק פון דער מאָלעריי און האָט
 אַרויסגעוויזן גרויסע פעיקייט אויך צו אַנדערע אַרבעטן, איז אים דאָך נישט
 געלונגען צו פאַרדיגען אויף אַ מעגלעכער אויסקומעניש און ער האָט געליטן
 גויט. די אויסשטעלונג פון זיינע אַרבעטן, פריער אין קראַקע און שפעטער אין
 לעמבערג, האָט טאַקע געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג, באַקומען וואַרעמע אָפרופן,
 אָבער נישט פאַרבעסערט מיט נאָרנישט זיין מאַטעריעלע לאַגע. אין זיין ברייף
 פון 13טן סעפטעמבער 1900, געשריבן צו גאַלענזאָווסקי, * בעט סאָכאַטשעו=
 וסקי אַ הלוואה פון 1500 פראַנק. ער באַשרייבט, וואָס פאַר אַ דערפאַלג ער האָט
 געהאַט אויף ביינע אויסשטעלונגען און באַקלאַנט זיך, אַז נישט קוקנדיק דערויף,
 ליידיט ער גויט און קאָן נישט ווייטער אַרבעטן.

נישט קוקנדיק אויף די באַמיונגען פון אייניקע מענטשן, ווערט זיין לאַגע
 אַלץ ערגער. די ליבעראַלע פּוילישע בורזשואַזיע, וואָס באַנוצט זיך לייכט מיט
 פראַנץ וועגן נאַציאָנאַלער אַהדות, כדי צו באַקומען דעפּוטאַטן=מאַנדאַטן, האָט
 נישט געפונען קיין מיטלען צו העלפן אַ קעמפער פאַר דער פּרייהייט און אומ=
 אַפּהענגיקייט פון פּוילן. אין יאָר 1908 האָט זיך באַוווּזן אין „וואַרשאַווסקי טי=“
 נאָרניק אילוסטראַטאָני“** אַן אַרטיקל, וואָס האָט אַלאַרמירט אין עינין סאָכאַ=
 וטשעווסקי. מיר ציטירן אויסצוגן פון דעם דאָזיקן אַרטיקל: „אין ווין געפינט
 זיך זינט אייניקע יאָר, לעבנדיק אין אַרעמקייט, וואָס גרענעצט זיך מיט גויט,
 אַן אויפשטענדלעך פון 68טן יאָר, אַ פּיליאָריקער סיביריאַק, אַ קונסט=מאַלער,
 אַלעקסאַנדער סאָכאַטשעווסקי. דער דאָזיקער זקן, וואָס איז געבויגן פון יאָרן און
 לאַנגיעריקער פּוילן, האָט אמאָל גענומען אַן אקטיוון אַנטייל אין דער טרויעריקער
 און ווייטיקלעכער צייט פונעם אויפשטאַנד. אַרעסטירט צוזאַמען מיטן גלח סופּ=
 ראַנאַן קאַנאַרסקי, העברייק גראַף אַרלאַווסקי און בראַניסלאַוו שוואַרץ, איז ער
 צוזאַמען מיט זיי פאַרמשפט געוואָרן צום אויפהענגען. דער אורטייל איז אויסגע=
 פירט געוואָרן אויף די ערשטע צוויי. שוואַרץ און סאָכאַטשעווסקי איז די טויט=
 ישטראַף פאַרביטן געוואָרן אויף לעבנסלענגלעכע קאַמאַרוזשנע אַרבעטן. שוואַרץ
 איז לאַנגע יאָרן אָפּגעזעסן אין שליסלבורג. סאָכאַטשעווסקי איז פאַרטריבן גע=

* דער דירעקטאר פונעם פּוילישן מוזיי אין ראפערסוויל.

** וואַרש. טיגאָניק אילוסטראַטאָני, 1908, א. א. א. (אַרשוור אַטמאָן) — „דער מאָלער פון
 סיביר“ (אן ארטיקל מיט דעפּראָדוקציע פון סאָכאַטשעווסקיס אַרבעטן).

לואָרן קיין סיביר. דער דאָזיקער מענשט לעבט איצט אין גרויסער נויט. דייטשן
 האָבן אים געהאַלפן, ווי א טאלאנטירטן קינסטלער, אָבער מיר אלע האָרפן זיך
 פילן פאַרפליכטעט צו פאַרלייכערן דעם גורל פון דעם דאָזיקן אַרבעטזאַמען
 קינסטלער, וואָס בין אַהער האָט ער בלויז געגעבן זון זיך און האָט דערפאַר גאָר
 נישט באַקומען, ווי טרערן און ביטערניש... עס גייט וועגן אַפראַטעווען די ביל-
 דער, וועלכע דער עקזעקוטאָר האָט פאַחחממעט. מען טאָר נישט לאָזן, זיי זאָלן
 פאַרפאלן גיין. עס איז דעמלט אַנטשטאַנען אין ווין אַ פּוילישער קאָמיטעט, וואָס
 האָט וואַרשיינלעך אָפּגעראַטעוועט סאַכאַטשעווסקיס בילדער פון אַ ליציטאַציע,
 ווייל אין יאָר 1915 האָבן זיי זיך באַוווּזן אויף דער אויסשטעלונג אין לעמ-
 בערג. די דאָזיקע אויסשטעלונג איז מאַסגווייז באַזוכט געוואָרן און האָט געהאַט
 אַן אויסערגעוויינלעכן דערפאַלג. דאָס האָט באַוווּרקט די שטאַט-פאַרוואַלטונג פון
 לעמבערג צו ווענדן זיך צו סאַכאַטשעווסקי וועגן אָפּקויפן זיינע בילדער אויף
 סיבירער טעמאַטיק פאַר דער שטאַטישער בילדער-גאַלעריע. אָבער אויך דאָס
 מאַל האָט סאַכאַטשעווסקי אָפּגעזאָגט, ער האָט זיך נישט געקאָנט צעשיידן מיט
 זיינע בילדער. דעמלט האָט דער שטאַט-ראַט אים פאַרגעלייגט אַ לעבנסלענגלע-
 כע רענטיע אין דער הייד פון 4.800 קראָן מיטן באַדינג, אַז נאָך זיין טויט וועלן
 זיינע בילדער אַריבערגיין בירושה צום שטאַט-ראַט. אויף דעם פאַרשלאַג האָט
 דער קינסטלער מסכים געווען. אין אַ יאָר אַרום איז אויסגעבראַכן די ערשטע
 וועלט-מלחמה, און דער גאַנצער אָפּמאַך איז געבליבן בלויז אויפן פאַפּיר. די
 מלחמה-געשעענישן האָבן אָפּגעהאַלטן אויף אַ געוויסע צייט סאַכאַטשעווסקיס
 רענטיע. דעמלט זענען ווידער געקומען פאַרן קינסטלער שווערע צייטן.

דער קרוב אַכציקיאָריקער זקן האָט שוין נישט געקאָנט מער מאַלן און זאָל
 זיך האָבן גענומען צו באַשרייבן זיינע איבערלעבונגען אין אַ סאַג-בוך, וואַרשיינ-
 לעך אין דער דייטשישער שפראַך*.

אין סאַכאַטשעווסקיס שאַפונג איז געווען זייער אַ לאַנגער, כמעט א צוואַנ-
 ציקיעריקער איבעררייס. אלס פארשיקטער האָט ער נישט געהאַט די קלענסטע
 מעגלעכקייט צו פאַרנעמען זיך מיט קונסט. נאָך דעם דאָזיקן איבעררייס האָט ער
 אָנגעהויבן אויפגיין. אָבער ער איז שוין געווען אינגאנצן אַ צעבראַכענער מענשט,
 וועלכער האָט זיך נישט געקאָנט באַפרייען פון די איבערלעבונגען אין זיין שרעק-
 לעכער פאַראַנגעהייט.

אין די יונגע יאָרן האָט ער אָנגעהערט צום קרייז פון דער דעמאָקראַטישער
 יוגנט, צו די אזוי גערופענע „רויטע“. ווען ער האָט זיך אומגעקערט פון פאַר-
 שיקונג, האָבן שוין דעמלט געוווּרקט אנדערע „רויטע“ — „דער ערשטער פראַ-

* „נאָווע זשיטשע“ העפט 1, ערשטער יאָרגאַנג, יוני 1924. מ. באַלאַבאַן, דער פאַר-
 געסענער מאַלער פון דער פּוילישער מאַטיריאַלאָגיע.

לעטאריאט", וועלכער איז אָרגאַניזירט געוואָרן דורך לודוויק וואַרינסקי. עס האָט זיך אָנגעהויבן א געמיינזאמער קאמף פון די פּוילישע, רוסישע און אוקראינישע רעוואָלוציאָנערן קעגן דעם געמיינזאַמען שונא — דער צאַרשישער מאַכט, פרי־צום און קאפיטאליסמן. סאָכאטשעווסקי איז וואָס יענער צייט געווען פאַרוואַקסן אין קרייז פון זיינע דערינגערונגען און זיין טעטיקייט האָט זיך באַגרענעצט צו די צייטן, וואָס זענען שוין פאַרביי. ער האָט אָבער מיט זיין קונסט דאָך געדריגט דעם פּאָלק, שאַפנדיק ווערמפלע בילדער פון די צייטן וואָס אויפשטאַנד אין יאָר 1863, וועלכע זענען דורכגעדרונגען מיט הייסן פאַמרוואַטזום. גראַנגער און מאַלטשעוו־סקי האָבן אויך איינגעשלאָסן די סיבירער מאַרטיראַל־אַגענטע־מעמאָטיק אין זייער שאַפונג, אָבער דער ספּעציפישער געוויכט פון סאָכאטשעווסקיס אַרבעטן איז געווען אַן אַנדערער, ווייל זיי זענען אָנגעזאַפּט מיט זיינע פּערזענלעכע איבער־לעבונגען.

די שאַפונגען פון אלעקסאַנדער סאָכאטשעווסקי זענען אין א געוויסער מאָס, ווי אַ מאַנאָביר, געשריבן אין בילדער. אַזוי, איבערדיקנס, האָט זיך דער מחבר אַליין באַצויגן צו זיינע בילדער. אומקערנדיק זיך פון דער סיבירער פאַרשיקונג, האָט סאָכאטשעווסקי די צווייטע העלפט פון זיין לעבן דורכגעלעבט אין דער פרעמד. ער איז געווען איבערגעטריבן עמפּינדלעך און אַלץ אַרום האָט זיך אים אויסגעוויזן ווערמלאַז, ווייל ס'האָט נישט געהאַט קיין שום שייכות צו זיינע פּריערדיקע אַי־בערלעבונגען. אויך די ערשטע רעוואָלוציע אין יאָר 1905 האָט נישט געפונען ביי אים קיין שום אָפּקלאַנג, ווייל ער איז שוין דעמלט געווען אַלט און קראַנק.

מיר האָבן שוין דערמאָנט וועגן דער אויסשטעלונג, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן אין לעמבערג צום 50-טן יאָרטיאָג פון דעם אויפשטאַנד פון יאָר 1863. אין איינער פון די נאַבלאָטן אויף דער אויסשטעלונג האָט מען געוויזן די קייטן, אין וועלכע אלעקסאַנדער סאָכאטשעווסקי איז געווען געשמידט אין סיביר. אַלס קעמפּער פאַר דער וואַמאָפּהענגיקייט פון פּוילן איז סאָכאטשעווסקי געווען אַן קיין שום פּנס. זיין גאַנץ לעבן האָט ער געווידמעט דער פאַראַייביקונג פון דער אידעע, פאַר וועלכער ער האָט אזויפיל געליטן, און פון די מענטשן, וועלכע ער האָט אזוי שטאַרק ליב געהאַט.

8. KARAKORUM OSTRACODS.

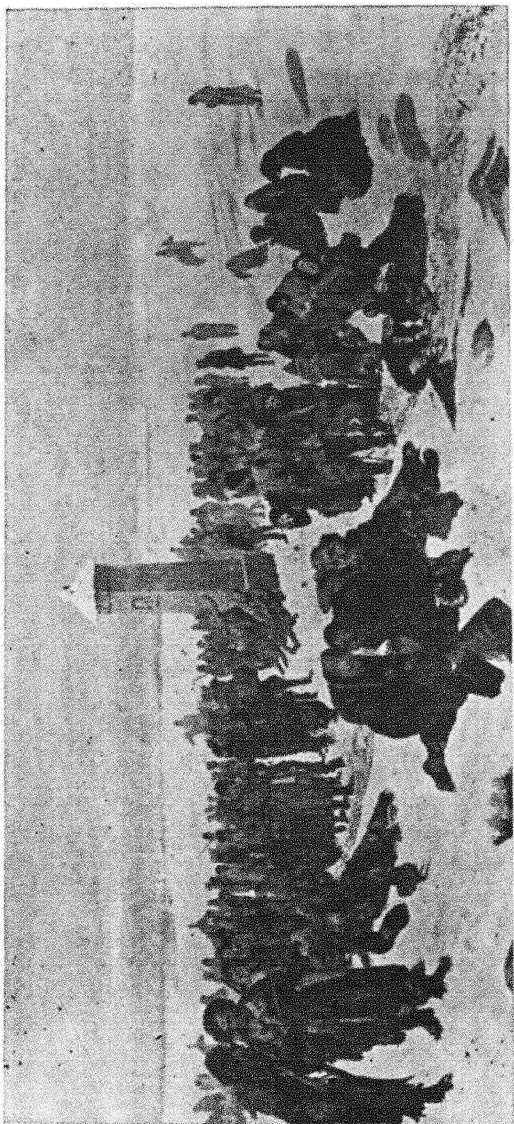
9. THE KARAKORUM OSTRACODS.

פרוי גרוזיטסקא

אלעקסאנדער סאכאטשעווסקי

THE PAPER

THE PAPER

מאוריצי גאטליב

אַרײַנפיר

איינער פון מאוריצים עלטער-זיידעס, ווי עס גיט איבער אן אוראייניקל, האָט זיך פארנומען מיט איבערפירן געהילף איבער דער ווייסל קיין דאנציג; אין די פרייע מינוטן האָט ער זיך פארנומען מיט שרייבן עפעס א פילאָזאָפישע אָפּהאַנדלונג, און דער מאַנסקריפט זאָל זיך האָבן געפונען ביז סעפטעמבער 1939 אין איינער פון די פשעמישלער שולן.

פון דער זעלבער קוועלע שטאמט די ידיעה, אז דער ברודער פון מאוריצים פאָטער — בערויש, איז לאַנגע יאָרן געווען ראש-הקהל אין דעם שטעטל דראָ-האַביטש. מאוריצים פאָטער איז געווען א פאָרגעשריטענער און ענערגישער מענטש. ער האָט געהערט צו די ערשטע גאפּט-אינדוסטריעלער אין גאליציע און אין צו זאמענהאנג דערמיט פלעגט ער מאכן ווייטע, ווי פאר יענער צייט, רייזעס מיט דער באן.

מאוריצים מוטער האָט געשטאמט פון דער משפחה טיגערמאן. א סך מיט-גלידער פון דער משפחה האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט גרויסע מוזיקאלישע פענ-קייטן. פון דער משפחה טיגערמאן שטאמען באקאנטע מוזיקער. איינער איז געווען א דיריגענט פון דער אָפּערע אין קאיר.

נאָך מאוריצי גאטליבן איז דער פעיקסטער פון זיינע ברודער געווען לעאָ-פאָלד (ליפע). ער איז געבוירן געוואָרן 4 יאָר נאָכן טויט פון מאוריצי. לעאָפאָלד האָט אריינגעטראָגן אין דער פּוילישער מאָלעריי א ספעציפישן קאָלאָריסטישן וואריאַנט: ער האָט געמאָלט אין פארשירענע גאמעס פון ווייס. ער האָט געשאפן פארשירענע קאָמפאָזיציעס, ווי „די וועשינס“, „די בעקערס“ און „שטיל-לעבנס“ (טוליפאנען) און וואנד. ער האָט געהאט געוויסע געמיינזאמע שפּריכן מיט מאו-ריצי, איבערהויפט אין פאָרמירן פאָרטרעטן. לעאָפאָלדס פאָרטרעטן צייכענען זיך אויס מיט א ברייטן פאָרנעם און מיט א באזונדערער טיפיקייט פון אריינג-דינגען אין דער פּסיכיק פון דעם פאָרטרעטירטן. די זויכטיקסטע פאָרטרעטן,

וועלכע ער האָט געשאפן אין פּוילן, זענען וולאדיסלאוו רעימאָנט, סטעפּאן זשע-
ראָמסקי, יאן קאספּראָוויטש, ד"ר קופּטשיק. לעאָפּאָלד נאָטליב איז אויך געווען
אין פראנקרייך א געשעצטער פּאָרטרעטיסט. צווישן אנדערע האָט ער אין פאריז
געמאַלן די פּאָרטרעטן פון וולאדיסלאוו מיצקעוויטש, בערגסאָן, מאריע קירי-סקלאָ-
דאָוסקא, פון דעם פראנצויזישן פּאָעט פּאָול וואלערי, פיקסאַ און אנד. פער-
זענלעכקייטן. לעאָפּאָלד איז אויך א געוויסע צייט געווען א לערער אין דער
קונסט-שול, "בצלאל" אין ירושלים. דער קינגסטלער האָט אויך געמאַלט בילדער
אויף יידישע טעמעס, ווי "די לוויה", "תשעה-באב", "תשליך" און אנד. לעאָפּאָלד
איז געשטאַרבן אין יאָר 1934 אין פאריז. זיין פרוי ד"ר אאורעליא נאָטליב איז
געווען אן אַנערקענטע קונסט-היסטאָריקערין. ביזן יאָר 1939 איז זי געווען א טע-
טיקער מיטגליד פונעם פאריזער קאָמיטעט צו שראָגן הילף די קרבנות פון היט-
לעריזם און פליטים פון דייטשלאנד.

נאָך דער אָקופאַציע פון פראנקרייך דורך היטלערס חילות זענען זיי פאר-
שלעפט קיין אַשוויענטישן, וווּ זי איז אימגעקומען.

דער יינגסטער פון די ברודער-מאַלער איז געווען פיליפ. ער איז געבוירן
געוואָרן אין יאָר 1870, האָט שמודירט אין מינכען און פון דאָרט איז ער אָפּגע-
פאָרן קיין אמעריקע, וווּ יעדער שפור פון אים איז פארשוונדן.

דער עלטערער מיט דריי יאָר פון פיליפן, מארטשין, איז געבוירן געוואָרן
אין יאָר 1867 און געשטאַרבן אין יאָר 1931 אין ווין. ער האָט זיך גישט אויס-
געצייכנט אין זיין מאָלערישער שאפונג. ער האָט געמאַלט בילדער אויף יידישע
טעמעס, ווי "די שרפה אין דער שול", "די פרוי וואָס בענשט ליכט", טיפן פון
ווינער יידן און אנד. באקאנט איז געווען בלויז אויך קאָמפּאָזיציע זיינע: "יאן
קאָכאַנאָוסקי ביים טויטן קערפער פון אורשולקא". אין משך פון צענדליקער יאָרן
האָט זיך מארטשין פארנומען מיט קאָפירן די ווערק פון זיין ברודער מאוריצי.
די דאָזיקע אַרבעטן האָט ער אויסגעפירט מיט אַ סך יראת-הכבוד און זאָרגפעלי-
קייט. אויף יעדער קאָפיע האָט ער געגעבן זיין אונטערשריפט און די דאטע.

איינער פון מאוריצי'ס ברודער, וואָס האָט גישט ארויסגעוויזן קיין פעיקייטן
צו פלאסטישער קונסט, איז געווען סטאַניסלאוו. ער האָט שמודירט רעכט און איז
געוואָרן אן אדוואָקאט. ער איז געשטאַרבן אין ווארשע בעת דער אָקופאַציע אויף
דער אזוי גערופענער ארישער זייט.

פון די זעקס מאוריצי'ס שוועסטער האָט די יינגסטע רוזשא חתונה געהאט
מיטן פּוילישן מאָלער מיעטיסלאוו יאקימאָוויטש, א שוועסטער-קינד פון וואָ-
דיסלאוו רעימאָנטן. יאקימאָוויטש איז געווען א פּעיקער מאָלער. ער איז גע-
שטאַרבן אויף פּובערקוואָ אין יאָר 1917 אין זאקאָפּאנע. רוזשא נאָטליב-יאקי-
מאָוויטש איז אימגעקומען בעת ווארשעווער אויפשפאנד.

וואָס שײַד די קינדער פֿון מאָרױצױם פעטער, בערױש, זעגען וועגן זײ פֿאראַן גאָד ווייניקער ידיעות, ווייל צוליב דער הימלערישער קאמאסטרױפֿע זעגען די קוועלן פֿון די ידיעות כמעט אינגאנצן פֿארווישט געוואָרן. מיר קאָנען בלויז ברענגן גען אייניקע פֿון זײ. ימיר ווייסן, אַז יודע, בערױשס זון, האָט געהערט צו די זייער געבילדעטע אין דעם שמעמל זײנעם. ער האָט געלייענט גאליצישע צייטונגען און אָפט פֿלעגט ער אויפֿן ראַנד פֿון די ארטיקלען צײכענען פֿארשידענע קאריקאטורן און ווינעטקעס. אין זײן ביבליאָטעק האָבן זײ געפֿונען די ווערק פֿון מאַרקס און ענגעלס און פֿארשידענע סאָציאליסטישע בראַשורן. בערױשעס טאָכטער — אַננא האָט חתונה געהאַט מיט א געוויסן הערש ראָזענױזען. א זון פֿון דעם פֿאַרפֿאַלק איז געווען ד״ר סאַלעזי ראָזענױזען, א מענטש פֿון גרויסער ערודיציע. חוץ דעם האָט ער אַרויסגעוויזן גרויסע פעיקייטן צו פֿלאַסמישער קונסט, און האָט ער איז בלויז געווען א ליבהאַבער, האָבן זײ זײנע אַרבעטן אויסגעצײכנט הן אין טעכטער־נישן זײן, הן לויט זייער שטימונג. די גאָטליכס און די פיגערמאַנס האָבן אין צווייטן און דריטן דור אָפט זײר משרד געווען; אזוײאָרום האָט מאָרױצױס שאַנעס־מער אַנגאָ, וועלכע ער האָט צום מײסטן ליב געהאַט, חתונה געהאַט מיט איינעם פֿון אירע קוזינען פיגערמאַן. דאָס זעלבע האָט געטון אויך די צווייטע שוועסטער בעטשע.

דאָס וואָלמן געווען מער אָדער ווייניק וואַלע ידיעות, וואָס עס איז אונדז געג־לונגען צוגױפֿצוזאַמלען וועגן דער משפּחה קאָמליב.

מאָרױצױ גאָטליב

פֿון דער צווייטער העלפֿט פֿון גײנצענטן יאָרהונדערט דאַמירט זײ א באַדייטנדיקער אויפֿבלי פֿון דער פּוילישער קונסט. סײ דער דאָזיקער אויפֿבלי, סײ די ירידה פֿונעם פֿאַריקן פֿעריאָד האָבן זייערע וועזנטלעכע סיבות. ביזן 19טן יאָרהונדערט איז דאָס לאַנד פֿול געווען מיט אויסלעגדישע פֿלאַסטיקער. צווישן זײ זענען געווען א סך דורכשניטלעכע קינסטלער. פּײַל פֿלעגן באשעפֿטיקט זײן אין די הױף פֿון דער פּוילישער שליאַכטע און פֿון די מאַגאַטן. ביזן צעטײלן פּוילן און אפּילו שפּעטער האָבן צו די רײכע ערד־באַזיצער געהערט נישט בלויז די דערפֿער צוזאַמען מיט די מענטשן און מיט זייער גאַנצן האָב און נומס, גאָר אויך גאַנצע שמעטלעך און אפּילו שמעט.

אזוײאָרום איז פֿולאוו געווען דאָס אייגנטום פֿון די פּירשטן טשאַהטאַריסקים, זאַמאָשטש האָט געהערט צו די זאַמאָסקעס, ווילאַנאו — צו די בראַניצקיס, זשול־

קעוו — צו די סאָביעסקים און א. וו. די דאָזיקע גיטער האָבן אָפּט געטוישט זייער אייגנטימער, איבערגעגעבן פון האנט צו האנט. די מדרגה פון דער קולטור, און במילא אויך פון דער קונסט, איז אין באזונדערע טיילן פון לאנד געווען ענג פאר-
מינדן מיטן בילדונגס-ניוואָ פון די אייגנטימער פון די גיטער.

דער לעצטער פון די פוילישע קעניגן, סטאניסלאוו אויגוסט פאָנאטאָוסקי, האָט אפילו ארויסגעוויזן פארשטענדעניש פאר די ענינים פון מאָלעריי, סקולפטור און ארכיטעקטור, אָבער אויך אויף זיין הויף האָבן דעם אויבנאָן פארנומען אויס-
לענדישע קינסטלער, ווי באטשארעללי, דער פאָמער און זון לאמפי, גראסי און אנד. אלע האָבן זיי אריינגעבראכט א פּרעמדע, מאטעריעלע קונסט. דער איינציג-
קער נישט פוילישער מאָלער פון יענער צייט, וואָס האָט זיך אקלימאטויזירט אין לאנד און זיך געגעבן מיט צו שטודירן פוילן און דאָס פוילישע פאָלק, איז געווען דער פראנצויזישער מאָלער און סופער-שטיכער יאן פיאָמער גאַרבלין (1745—
1830). אויב עס האָבן זיך צווישן דער פּעאַדאלער אינטעליגענץ געפונען יחידים, וואָס האָבן ארויסגעוויזן סימנים פון קינסטלערישן טאלאנט, האָבן זיי זיך נישט געגעבן קיין מי אים צו קולטיווירן, ווייל מ'האָט געהאלטן פאר אן אומכבוד צו מאָלן, צייכענען אָדער קלעפן. אזא באשעפטיקונג, וואָס מען געהאלטן, פאסט נישט פאר קיין אריסטאָקראט, און מ'פלעגט דאָס איבערלאָזן פאר די אַרטיקע האנט-
ווערקער-צעכן. עס האָבן דעמלט נישט עקזיסטירט קיין קונסט-שולן, וועלכע זאָלן ואויסבילדן קינסטלער, די צעכן דאקענן זענען געווען באלאסטעט מיט צו הויכע שטייערן, אז זיי זאָלן נעמען אויף זייערע פלייצעס אזעלכע מינים קלאָפּאַטן. די רייכע שלאכטע האָט נישט איינמאָל אראָפּגעבראכט פּרעמדע מאָלער, איבער-
הויפט ארכיטעקטן, אָבער דער רוב פון דעם מיטלמעסיקן שיכט פון דער שלאכטע האָט נישט ארויסגעוויזן דעם מינדסטן אינטערעס צו קונסט. באטשארעללי, דער הויף-מאָלער פונעם קעניג סטאניסלאוו אויגוסט, האָט אין זיין פרווואמער ווי-
גונג, וואָס האָט זיך געפונען אין קעניגלעכן שלאָס, געשאפן עפעס ענלעכעס צו א פרווואמער מאָלער-שול. די אייגנטלעכע קונסט-שול אנטשטייט אין פוילן אין יאָר 1818, און דאָס גלייכצייטיק אין ווארשע און אין קראָקע. די ווארשעווער שול האָט לאנג נישט עקזיסטירט, ווייל אין יאָר 1831 ווערט זי געשלאָסן דורך דער צארישער מאכט, ווי איינע פון די רעפּרעסיעס פאר דעם גאָוועמבער-אויפּשאנד.

די דאָזיקע גאָוועמבער-געשעענישן, ווי אויך דער עמוואָס שפעטערדיקער פויערים-אויפּשאנד אין קלויז-פוילן, און איבערהויפט דער „פּעלקער-פּרילינג“ אין יאָר 1848 איילן צו אין א גרויסער מאָס דעם אויפבלי פון דער קונסט. די ראשיקע אנטוויקלונג פון דער פלאסטישער קונסט דאטירט זיך פון דעם באווייזן זיך פון די שאפונגען פונעם געניאלן היסטאָרישן מאָלער יאן מאטעיקאָ. פון דעם דאָזיקן מאָמענט גייט די פוילישע קונסט ארויף אויף דער ארענע פון

דער וועלט־קונסט. יאן מאטעיקא אין געווען דער אויסדריקער פון דעם קלאס, פון וועלכן ער שטאמט, — פון רייכן בירגערטום. פון דער צייט פון מאטעיקא ווערט קראקע דער צענטער פון דער פוילישער היסטארישער מאָלעריי. אונטער דער הערשאפט פון עסטרייך האָט געהערשט א פארהעלטענישמעסיק גרעסערע פרייהייט אין דער הינזיכט פון אויסלעבן זיך אין דער גאנצן־אלער קולטור, ווי אין די איבעריקע טיילן פון לאנד. פון דער צווייטער זייט אָבער מערקט זיך א געוואלדיק שטארקע סענדענץ ביי דער גרויס־בורזשואזיע און ביי דער שלאכטע צו אסימילירן זיך מיט דער דייטשישער קולטור. אין זיינע ארבעטן האָט מאטעיקא מיט א פלאמיקן פאמאָס און אין א רעאליסטישער פאָרם אויסגעדרוקט די בענקשאפט פון א גרויסן טייל פון דער פוילישער אינטעליגענץ. פונדאנען דער גרויסער אייגנפלוס פון דעם קינסטלער אויף דער ווייטערדיקער אנטוויקלונג פון דער פוילישער קונסט.

צווישן די קינסטלער און שילער, וואָס האָבן זיך גרופירט ארום דעם געזאגטן מאטעיקא, האָט זיך מיטן גרעסטן טאלאנט אויסגעצייכנט זיין שילער מאוריצי גאָטליב — א מאָלער מיט גרויסע פאָעטישע גייגונגען — וועלכער איז דורכגענומען געווען מיט די הויכע אידעען פון פראַגראַם. דאָך האָט ער אין זיין שפערישער רעאליזאציע געשטרעבט צו דעם אממייסטן רעאליסטישן און לאַגישן אויסדרוק פון דעם פאָרגעשטעלטן אינהאַלט. זיין סרוים איז געווען צו דינען מיט זיין קונסט דעם באַליבטן פוילישן פאָטערלאַנד און דעם פאָלק, פון וועלכן ער האָט געשטאמט. ער האָט געוואָלט מיט זיין קונסט פארברידערן די פאָליאקן מיט די יידן. הגם דאָס לעבן פון מאוריצי גאָטליב איז געווען זייער קורץ — ער איז, ווי באַוווסט, געשטארבן אין עלטער פון 28 יאָר, און זיין שאפונגס־פעריאָד האָט אינגאנצן געדויערט 5—6 יאָר — האָט דער דאָזיקער געניאלער מאָלער געשאפן א ריזיקע צאָל בילדער, וואָס האָבן א גישט דורכשניטלעכן ווערט פאר דער געשיכטע פון קונסט. די דאָזיקע בילדער זענען ביז די סאמע קלענסטע דע־טאלן אין א קאָנקרעטער פאָרם, די טעמעס זענען דורכגעזאפט מיט פאָלקס־ליב־לעכטייט און ליבע צום מענטשן. אין דעם פעריאָד איז גאָטליב געווען איינער פון די ווייניקע שעפער, וואָס האָבן פארשטאנען, אז די קונסט הארף אין איר וועזן זיין א פונקציע פון געזעלשאפטלעכער גוצלעכקייט, א וויכטיקער אינסטרומענט צו הייבן דעם קולטור־ניוואָ פון פאָלק. מאוריצי גאָטליב איז געווען א ראָמאנטישער רעאליסט, אן ענטוויאסט, א טרוימער און א פלאמיקער פוילישער פאטריאט, וועלכער האָט געזוכט מיט ברען די וועגן, וויאזוי צו דינען דעם פאָטערלאַנד. די באדינגונגען אָבער, וואָס האָבן זיך געשאפן אונטער דער הערשאפט פון עסטרייך אין דעם אזוי גערופענעם גאליציע, די קאָרופציע, מיט וועלכער עס איז דורכגע־פרעסן געווען די ווינער פּלומאַקראטיע, ווי אויך די גרויסע דעמאָקראַטיזאציע אין

די פוילישע בירגערלעכע קרייזן — דאָס אלץ האָט נישט געהאט קיין פּאָזיטיווע ווירקונג אויף דער נאָרמאלער אנטוויקלונג פון דעם טאלאנט פון יוגנט קינסטלער. אין די דאָזיקע באדינגונגען זענען די געניאלע פעיקייטן פון גאָטליבן געווען א דאָרף אין אויג פון די אָפגעשטאנענע קראַקעווער עלעמענטן, און האָבן עס אין אים גענוג שווער אָנגעקומען צו באַקומען א דערלויבעניש פון פאָטער אויף צו שמוּ= דירן אין דער געארטער קראַקעווער קונסט=שול, מוז ער זי נאָך זייער א קורצער צייט פארלאָזן צוליב די שיקאנעס פון שלעכטע מענטשן און בפירוש פייגלעכע אָנפאלן פון זיינע קאָלעגן. דאָס איז געווען א זייער ווייטיקדיקער קלאַפ פאר גאָט= ליבן.

מאוריצי גאָטליב איז געבוירן געוואָרן דעם 21טן פעברואר 1856 אין א קליין בייקארפאטיש שטעטל דראַהאָביטש. די עלטערן זיינע, איזאק און פעניע (פעליציע), פון דער היים טינערמאָן, האָבן דעמלט געווינט אין אַ קליין הילצערן הייל, וואָס האָט זיך געפונען אויפן דראַהאָביטשער מאַרק. אין הסכם מיטן מנהל, האָט מען דעם זון א גאָמען געגעבן לויט אייגעס פון די אבות.

מ'האָט אים א גאָמען געגעבן מאיר און נישט, ווי מיר פרעפן דאָס אין א סך פובליקאציעס וועגן מאוריצי גאָטליבן, — משה דאָס איז געווען די צייט, ווען נאָך דער אנטדעקונג פון אייניקע בייקארפאטישע גאָפּט=קוואַלן, האָט דראַ= האָביטש זיך אָנגעהויבן צו פארוואנדלען אין אן אינדוסטריעלע שטאָט. מאורי= צים פאָטער איז געווען א מענטש א פאָרגעשריטענער און א פראקטישער. ער האָט זיך שנעל אָרענטירט, אז די אנטדעקטע און עקספּלואטירטע גאָפּט=קראַפּע קאָן אים און זיין משפחה שאפן א רואיק לעבן, און ער איז געוואָרן איינער פון די ערשטע קלענערע גאָפּט=אונטערנעמער אין זיין געבוירן=שטעטל. דאָקעגן די הויפּט=עקספּלואטאטאָרן און גרויסע אקציאָנערן פון די גאָפּט=קוואַלן האָבן גע= וווינט הויפּטזעכלעך אין ווין און האָבן זעלמן אריינגעשמעקט אין זייערע גאָל= ציאנער גרובנס. מאוריציס פאָטער, האָט ער איז געווען א פאָרגעשריטענער מענטש, האָט ער אין זיין הויז איינגעהאלטן דעם טראַדיציאָנעלן שפייגער און מנהיגים. נישט קוקנדיק דערויף, האָט ער זיך נישט אָפּגעהאלטן אָפּצוגעבן מאוריציז אין דער שול פון די באזיליאנער. פון דעם מאָמענט הייבן זיך אָן פארן ינגל שווערע איבערלעבונגען און ווייטיקלעכע קאָנפליקטן. אין זיינע גאָטיצן שרייבט דאן דער יוגנטישקער מאוריצי: „ס'איז געשען. מ'האָט מיר פארשריבן אין גימנאָזיע. אמת, אויך אנדערע פאָטערס האָבן זייערע זין פארשריבן אין גימנאָזיע, דאָך האָבן מיר געשאפן אזא קליינע מיגדערהייט, אז די קריסטן האָבן זיך אונדז גוט געגעבן צו פילן.“ אין אנדערע גאָטיצן איז זיך מאוריצי מודה, אז ער איז נישט געווען קיין פלייסיקער שילער, אז ער האָט זיך געלערנט נישט גערן, ווייל נישט אלע געגנשמאנדן האָבן אים אינטערעסירט. בלויז געשיכטע האָט אים מיטגערופן.

אָבער מיט דעם גרעסטן ברען האָט ער געארבעט אויף די לעקציעס פון צייכענען, ערשט דעמל'ס האָט ער אויפגעלעבט, דעמל'ס האָט ער זיך אויסגעצייכנט פון די וויכעריקע קאלענן זיינע. די גאנצע שול, אפילו דאָס גאנצע שטעטל האָט געקענט דעם קליינעם מאוריציו פון זיין צייכערישן טאלאנט. אלץ, וואָס ער האָט געזען, האָט ער געקאָנט גענוי אָנצייכענען. ער האָט געצייכנט גאנצע קאָמפּאָזיציעס, ער האָט געקאָנט פאַרשטעלן דעם גאנצן דראַהאָביטשער מארק, זיינע הייזלעך, פּויע-רישע פּורן, וואָס קומען אָן אויפן ירד, די הענדלערקעס מיט די קוישן כריינווארג און פּרכטן, ער האָט אלעמען אנטציקט מיט זיינע קענטענישן. ווי פּיער עס איז אים געווען אָפּ די באשעפטיקונג, זאָגט ערות פּאָלגנדיקע פּאסירונג: דאָס איז גע-ווען יום-כּפור. אין דער שול איז לויטן פּלאַן דעם טאָג אויסגעפּאלן די לעקציע פון צייכענען. דער קליינער גאָמליב איז פּאַרצווייפּלט, ער וווייסט, אז צייכענען איז אזא יום-טוב איז א פּאַרברעכן, אן עבירה. אָבער ער קאָן זיך נישט גוכר זיין; און ווען אַלע שמוביקע זענען אין שול, גנבעט ער זיך אַרויס, כדי נישט צו פּאַרלירן די באַליבטע לעקציע. ווען ער קערט זיך אום אהיים און מען פּרעגט אים, ווו ער איז געווען, ווערט ער בלאַס און רויט און ברעכט אויס מיט א געוויין: „דו האָסט אָפּגעטון די ערשטע עבירה, פּאַרטרועט זיך מאוריציו אויף א שטיקל פּאפּיר, — און נאָך איר וועלן קומען אנדערע.“ „אין קורצן האָב איך פּאַרדעסן וועגן דער עבירה און כ'האָב זיך צוגעוויינט צו גייע. מיין רוים אלס צייכענער איז אין שטאַט געוואָרן איינגעפונדעוועט. אפילו די קריסטלעכע חברים האָבן זיך «דערנידע» היקט» מיך איינצולאָדן. בעת מ'האָט מיך געצוונגען צייכענען, האָט מען מיך מכבד געווען מיט קאָלאַס און אנדערע מאַכלים, וואָס איז פּאַרווערט ביי אונדן.“ די לערער פּונעם קליינעם מאוריציו האָבן זיך תּיכף אַריענטירט, אז דאָס איז א יינגל, וואָס איז באשאַנקן מיט אן אויסערגעוויינלעכן טאַלאַנט. איינמאָל האָט דער לערער פון צייכענען פּאַרבעטן דעם פּאַטער פון דעם קליינעם מאוריציו אין שול אַרײַן און האָט אים אויפגעקלערט, אָן זיין זון צייכנט זיך אויס מיט נישט דורכ-שניטלעכע צייכערישע פּעיקייטן, און אז מען וואָלט אים באדארפן בילדן אין דער ריכטונג. איינמאָל גאָמליב איז נישט פּאַרווגדערט געוואָרן, ווייל ער האָט שוין פון לאַנג באמערקט ביי מאוריציו זיין ליידישאפט צו צייכענען. מאוריציו און זיינע יונגערע דריי ברודער, לעאָפּאָלד, מארטשין און פּיליפּ — האָבן ווארשיינ-לעך געירשנט די קינסטלערישע פּעיקייטן נאָך זייער מוטער. הן מאוריציו, הן זיין ברודער לעאָפּאָלד און אויך מארטשין האָבן אָפּט און מיט גרויס יראת הכבוד און מיט ליבע דערמאָנט זייער מוטער. זי זאָל האָבן געווען זייער א גוטער און עמפּינדלעכער מענטש מיט קינסטלערישע נייגונגען. פּאַרשטייט זיך, אז זי האָט זיי נישט געקאָנט אנטוויקלען, ווייל ס'איז אין יענע צייטן אוממעגלעך געווען זיך פּאַרצושטעלן, אז א פּרוי, און דערצו נאָך א מוטער פון אריבער צען קינדער, זאָל זיך פּאַרנעמען מיט בילדונג אין וועלכער ס'איז ריכטונג.

צוגערערט דורכן לערער פון צייכענען און פארפאלגט פון די ביטעס פון מאוריצין אליין. האָט זיך איזאק גאָטליב גאָר א לאנגן ישוב הדעת און באראטונג גען מיט ווייב דעצידירט אָפצושיקן דעם זון קיין לעמבערג, ווו ער וואָלט געקאָנט פאַרזעצן דאָס לערנען זיך און אויך צו בילדן אַלס קינסמלער. ער פירט אַליין אָפּ דעם זון, דינגט אים אַן אויף א סמאנציע, פארשרייבט אים אין דער דייטשישער גימנאזיע און אויך אין דער פריוואטער מאָלער-שול פון מיכאל גאָרלעווסקי. מאוריצין איז דעמלט אלט געווען 18 יאָר. גאָרלעווסקי איז אזוי אנטציקט נעוואָרן פון זיין שילערס פעיקייטן, אז ער האָט זיך אָפגעזאָגט פונעם אָפּצאָל פארן לערן גען און אָפּט מכבד געווען דאָס יינגל מיט זיסקייטן און פרובטן. ער האָט מאוריצין געהאלטן, כמעט ווי פאר א גלייכן קינסמלער מיט זיך.

אין גימנאזיע דאקעגן איז אים נישט געגאנגען אזוי פויגלדיק. דאָרט האָט געהערשט א שטייפע נייסמלאָזע דיסציפלין, וועלכע דאָס לעבעדיקע יינגל האָט נישט געקאָנט פארטרעגן. ווען גאָטליב האָט איינמאָל אָנגעצייכנט א קאריקאטור פון איינעם פון די לערער, וועלכן מ'האָט אממייסטן פיינט געהאט, ווערט ער פאר דעם דאָזיקן „פארברעכן“ באווייטיקט פון גימנאזיע. פון דעמלט אָן לערנט זיך מאוריצין פריוואט און די עקזאמענס גיט ער אָפּ אין סטרי.

ווען ער איז אלט געוואָרן 16 יאָר, פירט אים דער פאָטער אָפּ קיין ווין. גאָטליב ליב מעלדעט זיך אין דער דאָרטיקער קונסט-אקאדעמיע און שטעלט פאָר זיינע צייכערישע ארבעטן. אויף דעם סמך, און הויפטזעכלעך אויפן סמך פון דער צייכענונג, וואָס שטעלט פאָר סאָקראטעס, ווערט מאוריצין אָנגענומען אין דער אקאדעמיע. דאָס איז געווען אין יאָר 1872. ער ווערט צוגעטיילט צו דעם קלאס פון פראָפעסאָר וורצינגער, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דער אָפּטיילונג פון היסטאָרישער מאָלעריי. די הויפט-שטאָט פון עסמרייך האָט אויפן יונגן קינסטליכער געמאכט א שמארקן איינדרוק. אָט די אלטע שטאָט ביים דונאי, וואָס האָט בארמאָגט אזויפיל קונסט-זאמלונגען און פראכטפולע מאָנומענטאלע ארכיטעקט-טאָנישע געביידעס, פויגטיעריקע דענקמעלער, האָט שמארק געווירקט אויפן עמ-פיינדלעכן בחור. אין משך פון די ערשטע חדשים פון זיין פארברענגען אין ווין האָט ער מיט זיין גאנצן וועזן איינגעזאפט אלץ נייע און נייע איינדרוקן און איבער-לעבונגען. אין פארגלייך מיט די קונסט-אוצרות, וועלכע גאָטליב האָט כסדר גע-טראָפן, איז די אָרטיקע קונסט-אקאדעמיע נישט געווען קיין שום ערנסטע פאָזיציע, וועלכע זאָל אימשמאנד זיין צו פארנעסערן זיינע קעמפענישן. די ווינער קונסט-אקאדעמיע האָט שוין לאנג נישט ארויסגעגעבן קיין באדייטנדיקע קינסטלער און דער דעמלטיקער פראָפעסאָר-קאָלעקטיוו האָט געלערנט לויט אלטע, שוין אָפגעפרעגטע מעטאָדן.

אזוי, צ. ב., האָט מען געצווונגען די סמודענטן צו צייכענען און מאַכן לויט ניפסענע פיגורן, די מאָדעלן האקענן האָט מען אָנגעטון אין אלטפרענקישע בגדים. חוץ דעם האָט מען א סך אכט געלייגט אויפן ארומדינגלען מיט רום און אפילו אפּאַמעאזירן די טאטן פון דער האַבסבורגער משפּחה.

מאוריצי גאַמליב האָט זיך אין קורצן אַריענטירט, אז דאָס אָנמון די מאָדעלן אין מאַגעס, שילדן און שאוערדן איז בלויז א מאסקאראד און שטעלט מיט זיך גישט פאַר קיין שום וועזנטלעכן קינסטלערישן ווערט.

נאָכן ערשטן פעריאָד פון אנטציקונג מיט דער שיינקייט פונעם היסטאָרישן וויין, הייבט מאוריצי זיך אָן דאָ צו פילן פרעמד. דאָך שטודירט ער ווייטער אין דער אקאדעמיע און אלע עקזאמענעס גיט ער אָפּ מיט אן אויסצייכענונג. די פּראָפעסאָרן זענען צופרידן פון דעם טאלאנטירטן שילער, אָבער מאוריציין באַפרידיקן זיי גישט. ער זוכט און קאָן גישט געפינען קיין מוסטערן פאר זיין שאַפונג. זיי זענען גישטאָ גישט אין דער אקאדעמיע און גישט אויף די דעמאָסטרע ווינער אויסשטעלונגען, וועלכע ער האָט פלייסיק באזוכט. גאַמליב איז פארצווייפלט, וואָס ער פארלירט צייט אין דער אקאדעמיע. דאָס כאהאקטעריסישע פאר דער רייפיקייט פונעם טאלאנט פון דעם 17-יעריקן דעמאָט גאַמליבן איז דער פאקט, וואָס אין דער זעלבער צייט, ווען בעת זיינע אקאדעמישע ארבעטן און איבונגען אינמיטן דער לייטונג פון די פּראָפעסאָרן איז ער געצווונגען צו פּראָדוצירן שטייפע, גייסטלאָזע שאפונגען, שאפט ער אויך איינס פון זיינע באדייטנדיקסטע ווערק — דעם גלענצנדיקן פּאָרטרעט פון איגנאצי קוראנאד, וואָס באצירט איצט איינעם פון די זאָלן פונעם נאציאָנאַלן מוזיי אין קראָקע (ער הענגט דאָרט אין דעם מאַטעריאַל-זאַל).

איינמאָל, באזוכנדיק די אויסשטעלונג אין ווינער בעלוועדער און שוין מיר זייענדיק פון באטראכטן די פיל בילדער, איז ער ווי אן עלעקטרוזירטער שטיין געבליבן פאר איינס פון די אויסגעשטעלטע ווערק. דאָס איז געווען „רעטאן“ פון מאטעריאַל. גאַמליב, קוקנדיק אויפן בילד, האָט תיכף דערפילט, אז אין אָט דער דאָזיקער טעמאטיק און אין אזא פאָרם ליגט דער גייסט, וואָס איז אים צומאָגענטסטן. ער האָט אָפּגעפילט, אז חוץ גרויסע קינסטלערישע מעלות, איז דאָס בילד באהויבט מיט א היימישער אטמאָספּער, דורכגעזאפט מיטן אָטעם פון דער היימער, אַז דאָס בילד רעדט צו אים אין דער מומענט-שפּראַך. ער געפינט אין דעם ווערק עפעס א הערלעכן, קלאנגפולן אקאָרד. ער ווייסט שוין איצט, אז ער האָט געפונען די געהעריקע פּערספעקטיוו וואו אז ער וועט שוין גישט טאפן מער אין דער פינצטער. ער באקומט צוטרוי צו די אייגענע כוחות, ער פילט, אז מיט זיין שאפונג וועט ער קענען דינען א ווירדיקער זאך, פאר וועלכער ס'איז ווערט צו קעמפן און ליידן. די פארריסענע ווינער קינסטלער האָבן זיך גישט אי-

בערוק אנטציקט מיט מאטעיקאָן, א פּאָליאק פון דער פּראָווינג, וועלכער איז בלויז געווען א לערער אין דער קונסט-שול און נישט קיין פּראָפּעסאָר אין דער אקאדעמיע. לויט זייער מיינונג האָט די שאפונג פון מאטעיקאָ נישט פארמאָגט קיין גרויסע וואַלאָרן. מאוריצי גאָטליב ווערט נישט באוויקט פון זייערע מיינונגען. פאָדערט, באקענענדיק זיך מיט דעם ווערק פון דעם גרויסן פּוילישן מייסטער, נעמט ער אויף איצט די דאָזיקע געגאטיווע מיינונגען, כמעט ווי א פּערזענלעכע באליידיקונג. דער יונגער קינסטלער באנערט היים זיך צו באקענען אויך מיט די אנדערע ארבעטן מאטעיקאָס.

אזוי הייבט זיך אַן גאָטליבס ערשטער דראמאטישער קאמף פאר אן אייגענעם פּרזענט פון זיין קונסט. מיט א געוואלדיקער ענערגיע שטרעבט ער צו ענגערן די נישט קינסטיקע פאר אים שטודיר-באדינגונגען. ער וויל פארלאָזן ווין, וואָס גיט אים שוין נישט קיין שום מעגלעכקייטן פון אנמוויקלונג, און איבער-טראָגן זיך קיין קראָקע. ער וויל ווערן מאטעיקאָס תלמיד.

פּערזענלעך קען ער נישט דעם מייסטער. ער שרייבט צו אים א פאטעמישן בריוו, פול מיט יראת-הכבוד און איבערגעגעבנקייט; גלייכצייטיק שרייבט ער א בריוו קיין דראַהאָבטיש צום פאָטער, מודיע זייענדיק אים וועגן זיינע פלענער. מאוריצי קען דעם פאָטער, ער ווייסט, אז עס וועט אים שווער זיין איבערצוצייגן. אינעם הויז פון גאָטליב האָט געהערשט אַן אמת פאָטריאָרשאַלע דיסציפליין. אוואק גאָטליב האָט זיינע פעסטע פרינציפן, און די גאנצע משפחה מוז זיך צופאסן צו זיי. ער איז אָבער נישט פריי פון סענטימענטן און זאָרגט אויף זיין שטייגער פאר דער צוקונפט פון די קינדער. מאוריצי ווייסט, אז דער דאָזיקער געפלאנמער דורך אים ביים פון דער שול וועט זיך אָנטרעפן אויף א קאטעגאָרישע קעגנער-שאפט פונעם פאָטער. ער שרייבט דעריבער צו אים א רירנדיקן בריוו, בעטנדיק ביי אים א דערלויבעניש צו שטודירן אין דער קראָקעווער שול. מאוריצי ווענדעט זיך אויך מיט א בריוו צו זיין שוועסטער אַננא, וועלכע איז דער ליבלינג פונעם פאָטער, און בעט זי הארציק, זי זאָל אונטערשטיצן ביים פאָטער זיינע פלענער. אין יענע צוויי בריוו שפיגלט זיך אָפּ די גאנצע טראגישקייט פון דעם בחורם דעמלטיקע איבערלעבונגען. עס פילט זיך אין זיי דער לעבעדיקער פולס פון מאוריצי'ס טעמפּעראמענט, וועלכער שטרעבט מיט אלע כוחות צו דעם געגארטן ציל. און אָט איז דער מעקס פון מאוריצי'ס בריוו צום פאָטער, וועלכן ער האָט געשריבן אין דייטש:

„מייערסטער פאָטער! דיין בריוו האָט מיר פארשאפן א סך עגמת-נפש און איך אורטייל פון אים, אז דער גורל גרייט צו פאר מיר אן אומגליק, און אז איך וועל קיינמאָל נישט דערגרייכן דעם באגערטן ציל. איך האָב שוין באקומען פון דיר א סך בריוו פול מיט פאָרוורפן, וואָס האָבן מיר פארשאפן א סך אומאָנגע-

געמלעכקייטן, קיין איינער פון זיי האָט אָבער נישט ארויסגעפרעסט פון מייע
 אויגן אזויפיל טרערן, לוי דער לעצטער בריוו. איך אכט דייע באפעלן, ווייל זיי
 זענען פאר מיר הייליק. איך וועל זיך שוין קיינמאל מער נישט ווענדן צו דיר
 מיט אַט דער ביטע, וואָס איז ווערט דערפילט צו ווערן. איך וויל דיר בלוזן אָנ-
 געבן די סיבה, וואָס צווינגט מיר ארויסצורייסן זיך פון ווין. הער מיר אויס! איך
 וועל זיך דאָ, אין ווין, קיינמאל נישט אויסלערנען מאָלן, ווייל איך בין צעקרינט
 מיט דעם פראָפעסאָר, וואָס לערנט מאָלעריי, און פאר קיין שום זאך וועל איך
 זיך נישט דערנידעריקן דערצו, איך זאָל זיך אנטשולדיקן פאר א מענטשן, וואָס
 איז א שונא מאמעטיקאָן. און דעריבער, אַנשטאַט שוין לאנג צו מאָלן, בין איך
 אלץ נאָך געצווינגען צו צייכענען קעפ פון דער נאטור, וואָס איך מו אָן איבעריקן
 חשק. צוליב דעם לאָז איך זיך אָפ און מאך נישט קיין שום פאַרשריטן. די צווייטע
 סיבה איז פאַלגנדיקע: איך האָב אמאָל געלייענט אינעם קאטאלאָג פון אוגדזער
 ביבליאָטעק, אז עס געפינען זיך דאָרט רעפראָדוקציעס פון די דענקמעלער פון די
 פּוילישע קעניגן. איך האָב דעריבער געבעטן דעם אויפזעהר, ער זאָל מיר געבן
 דאָס ווערק. ער האָט געפאָדערט א דערלויבעניש פונעם ביבליאָטעקאר (א פראָפע-
 סאָר); נאָך לאנגע ביטעס האָב איך ענדלעך באקומען א דערלויבעניש, אָבער
 אַנשטאַט יענע דענקמעלער פון די פּוילישע קעניגן האָט מען מיר געגעבן דענק-
 מעלער פון דער איטאליענישער ארכיטעקטור. איך האָב צום צווייטן מאָל העפ-
 לעך געבעטן דעם זייער געשעצטן הער פראָפעסאָר וועגן דעם ווערק, וועגן וועלכן
 ס'איז מיר אזוי שטארק געגאנגען. יענער האָט זיך אָבער אָפגעקערט פון מיר
 מיט פאראכטונג. איך האָב זיך באליידיקט און געזאָגט, אז ער פירט נישט ווי
 געהערדיק די ביבליאָטעק. פון יענער צייט אָן קום איך נישט אין דער ביבליאָטעק,
 וועלכע איז אָבער מיר אומבאדינגט גייטיק. די דריטע, און אפשר די וויכטיקסטע
 סיבה, וואָס צווינגט מיר צו פארלאָזן ווין, איז פאַלגנדיקע: ווען איך האָב איינ-
 מאָל באקומען פון דיר א בריוו, אין וועלכן דו ביסט מיר מודיע, אז הער מא-
 טעויקאָ וואָלט מיר געוואָלט באקענען, האָב איך אין פריידיקער פארשיכורונג דער-
 ציילט אלע פראָפעסאָרן און שילער, אז פון צווייטן סעמעסטער וועל איך ווערן
 א תלמיד פון מאטעייקאָן; כמעט אלע האָבן מיר מסגא געווען און גראטולירט,
 זייל האָבן אפילו באשלאָסן צו פאַרן מיט מיר קיין קראָקע; מיר האָבן אפילו
 באשטימט דעם טאָג פון אָפפאָרן. אזוי ווי שוין די צווייטע וואָך ענדיקט זיך דער
 ערשטער קורס, האָב איך זיך שוין געזעגנט כמעט מיט אלע שילער און פראָפע-
 סאָרן. דו זעסט דאָך אַלואָ, אז אין צווייטן סעמעסטער וועל איך שוין מער נישט
 קענען באַזוכן די אַקאדעמיע, ווייל אַנדערש וואָלט די שילער זיך באַצויגן צו מיר
 מיט ביזול. איך זאָג דיר דעריבער פון פאַרויס אָן, אז פון ערשטן מערץ הער איך
 אויף צו באַזוכן די אַקאדעמיע, אפילו ווען איך וואָלט געצווינגען געווען צוליב

דעם צו זיצן אין דער היים. ווען אבער דער גורל וואָלט געווען לייטזעליק צו מיר און איר וואָלט סוף בל סוף זיך אומגעקערט אהיים, וואָלט איר דיר אויך דער ציילט וועגן אַ סך אנדערע סיבות, וועלכע צווינגען מיר צו פאַרלאָזן ווין. עס גרויס ריך דער זייער שרועריקער און ווארטנדיקער אויף אן ענטפער זון מאוריצי גאַמליב.

פאַסט סקריפטום:

דו שרייבסט מיר, איר זאָל אַרויסקלאָפּן פון קאַפּ דעם דאָזיקן אייגנפאַל. טראָץ מיינע באַמיינגען, בין איר דאָס נישט אימשיטאָנד צו טאָן, ווייל דער געדאַנק האָט זיך אַזוי טיף איינגעוואַרצלט אין מיין האַרץ, אַז ווען איר וואָלט אים געוואָלט אַרויטרייסן, וואָלט איר מיטגעטריסן מיין האַרץ.

דער בריוו צו דער שוועסטער אין דעם זעלבן ענין קלינגט אַזוי:

„מיינערסטע שוועסטער! זיי מיר, קודם-כּל, מוחל, וואָס איר האָב אַזוי לאַנג נישט געשריבן, און, צווייטנס, וואָס איר שרייב דעם בריוו אויף דייטש, און נישט אויף פּויליש. איר מו עס דערפאַר, ווייל איר וויל נישט זוכן אין ווערטער-בוך, און אויך דערפאַר, וואָס איר וויל דיר ווידער באַלעסטיקן מיט אַ ביטע. איר וויל קאַנען ווי מעגלעך דייטלעכער און בעסער זיך אויסדרוקן. דער ענין איז פאַלגנדיקער: בעט דעם פאַטער, ער זאָל דיר ווייזן דעם בריוו, וועלכן איר שיק אים היינט אַרויס און לייען אים איבער. פון דעם בריוו וועסטו געוואָר ווערן מיינע פאַרלאָנגען. אויב דו וועסט האַלטן, אַז זיי זענען ווערט דערפילט צו ווערן, בעט רחמים דעם פאַטער, אַז ער זאָל דערפילן מיין פאַרלאַנג, וואָס דאָס וועט נישט נאָר זיין למוכת מיר, נאָר קאָן איר פאַרהיטן פון אַן אומגליק. איר ווייס, אַז דער פאַטער האָט דיר באַזונדערס ליב. אייל זיך דעריבער אַ טובה צו טאָן דיין ברודער, פאַר וועלכער ער וועט דיר אייביק דאַנקבאַר זיין. דיין ליב-דיקער ברודער גאַמליב.“

דערווייל וואָרט מאַוריצי פול מיט אומרו אויף אַן ענטפער פון מאַמעיקאַן אויף זיין אַרויסגעשיקטן צו אים בריוו. ער קאָן זיך דעריבער נישט קאַנצענטרירן, כדי צו שאַפן עפעס לייטשיעס. אָבער ענדלעך איז אָנגעקומען דער ענטפער. מאַמעיקאַ שרייבט, אַז גאַמליב וועט ווערן אָנגענומען אין דער קראַקעווער שול. מאַוריציס פרייד האָט קיין גרענעץ נישט, ער וואָרט שוין נישט אויפן פאַטערס ענטפער, פאַקט איין זיינע זאַכן און נאָכן קויפן אַ בילעט בלייבט אים אין טאַש 5 העלער. אַ גלוקלעכער זעצט זיך גאַמליב אַריין אין צוג און פאַרט אָפּ קיין קראַקע. אָנקומענדיק גאַנץ פרי אויפן אָרט, איז ער פול מיט פריידיקן גליק. ענדלעך געפינט ער זיך אין דעם אַלטן זיץ-אָרט פון די קעניגן — אין קראַקע. ער איז פאַרשיכורט פון דער אַטמאָספער אין דער אַלטערמיילעכער שטאַט. ער האָט פעסט געאָלויבט, אַז ענדלעך איז געקומען פאַר אים די צייט פון אמתער

שאפונג. ער באשליסט הייליק אין אלעם זיך אונטערצווארפן דעם מייסטער מאַ טעיקאָ, וועמענס בילד ער האָט געמאַכט אין זיין האַרץ, ווי אַ סימבאָל פֿון דער פֿוילישער קונסט. מאַריצי גאָטליב איז אַ הייסער פֿוילישער פּאַטריאָט. ער האָט געשטרעבט צו שאַפֿן ווערק, וואָס זאָלן נוצלעך זיין פֿאַרן לאַנד, ער האָט גע־וואָלט שאַפֿן אין מאַטעריאַלן גייסט, ער האָט געטרוימט, אַז דער איגנאַל פֿון זיינע אַרבעטן וועט זיין אַ פֿוילישער. שפּאַצירנדיק אין יענעם פּרימאַרן איבער די גאַסן פֿון קראָקע, האָט ער פּאַרגלייבט די ארכיטעקטור פֿון דער דאָזיקער אַלמער שמאַט פֿון די פּיאַסטן מיט דער אַרכיטעקטור פֿון זיין. דאָ האָט ער גע־פילט דעם לעבנס־רייט פֿון זיין פּאַטערלאַנד אין דער רייניגער פֿאַרם.

מיטן אויג האָט ער שוין אָנגעצייכנט די קאַנטורן פֿון אייניקע היסטאָרישע געביידעס. ער אַנטציקט זיך מיט די טורעמס, מיט דער מאַריאַק־קירך, סוקענ־ניצעס.

ער הייבט זיך אויף אויף דעם וואַועל־באַרג, פּונטואַנען עס ציט זיך אַ ברייַטע פּאַנאָראַמע. דעם פּאַרהילומן מאַריצי ווייזט זיך אויס, אַז אפילו די פּייגל פּישטשען אין דער מוסער־שפּראַך, וועלכע ער האָט צו זיין גרויסן צער נאָך ער היום גישט באַהערשט צוליב די ספּעציעלע באַדינגונגען, אין וועלכע ער האָט ביז אַהער געלעבט. דער יונגער ענטוואַסט ווערט יעדע רגע פֿון עפעס אַנדערש פּאַרוואַנדערט, יעדע וויילע אַנטציקט ער זיך מיט עפעס אַנדערש. יענע איבער־לעבונגען פֿון די ערשטע מינוטן, וואָס ער האָט פּאַרבאַכט אין קראָקע, זענען אויף אייביק געבליבן אין זיין זכרון.

נאָכן דינגען אַ וווינונג און דערליידיקן די ערשטע פּאַרמאַלימעטן, שטעלט זיך גאָטליב פֿאַר אַ קאָמיסיע פֿון דער העכערער קונסט־שול. ער שמעלט פֿאַר זיינע אַרבעטן, וואָס ער האָט געמאַלט אין ווין אויסער דער אַקאַדעמיע, ווי אויך די אַרבעטן, וועלכע זענען, גישט צוליב זיין שולד, געהאַלטן געוואָרן אי־נעם מאַניער פֿון דער ווינער שול. צווישן אַנדערע ווייזט ער דעם מייסטערהאַפּטן פּאַרטרעט פֿון איגנאַצי קוראַנדא, וועלכן ער האָט פּאַרענדיקט אין יאָר 1873 (דאָס בילד ווערט פּאַררעכנט צו די סאַמע ערנסטע פּאַרטרעטן פֿון 19טן יאָרהונדערט). די קאָמיסיע, וואָס איז באַשאַפֿען פּונעם פּראָפּעסאָרן־קאַמפּלעט פֿון דער שול מיטן דירעקטאָר יאָן מאַטעיקאָ, איז פּאַרוואַנדערט געווען פֿון דער רייפּקייט פֿון טאַלאַנט פֿון דעם יונגן תלמיד. מ'האַט אים צוגעטיילט צו איינעם פֿון די אַפּטיילונגען פֿון מאַלעריי. די באַציונגען צווישן גאָטליב און דעם צוגע־טיילטן אים פּראָפּעסאָר האָבן זיך גישט איינגעשמעלט גליקלעך. מאַריציס ברויזנדיקער טעמפּעראַמענט, וואָס האָט געזאָרן פֿון די שעפּערישע אידעען, האָט זיך גישט געקאָנט צופּאַסן צום סטאַטעטישעם פּראָפּעסאָר זיינעם. אין דעם אומוילן פּונעם פּראָפּעסאָר צום שילער האָט גישט קיין קליינע ראָל געשפּילט

דער פאקט, וואָס גאָטליב האָט גיכער גענומען אַלס מוסטער די אַרבעטן פֿון מאַטעריאַלן, דאַקען וווייניקער זיך צוגעפאַסט צו די אָנווייזונגען פֿון זיין לערער. איצט האָט ער אָנגעהויבן צו מאַלן קאַמפּאָזיציעס אויף היסטאָרישע טעמעס. אין דער צייט אנטשטייט אויך דער אביסל פאמעטישער אויטאָפּאָרטרעט, אין וועלכן ער מאַלט זיך אין אַן אַלמ-פּוילישן טראַכט. נאָרו און ראַמאַנטיש שטעלט ער זיך פאַר מיט אַ שווערד ביי דער זייט. ער טראַגט אַ ווערטפּולן ברויטן פאַס, וואָס איז באַפּוצט מיט אַ רייכן פאַלקס-אַרגאַמענט. אויף די געקרייזלטע האַר ליגט אַ ווייס קאַנפּעדעראַטקע-היימעלע מיט אַ פּעדער, וואָס איז צוגעשפּיליעט מיט אַ ווערמפּולער אַנראַפּע. פֿון זיינע אַרעמס הענגט אַראָפּ אַ טייער פּומער. דער דאָזיקער פּאָרטרעט איז זייער דעקאָראַטיוו, געהאַלטן אין פּאַרטיקע טאַנאַ-ציעס פּונעם הינטערגרונט, און מאַכט גיכער דעם איינדרוק פֿון אַ בילד, איידער אַ פּאָרטרעט. איינס פֿון גאָטליבס בילדער אויף היסטאָרישע טעמעס, וואָס זענען דעמלט אַנטשטאַנען, איז אַ קאַמפּאָזיציע, וועלכע שטעלט פאַר קאַשמישע שוואַרץ אויפן קראַקעווער מאַרק. יחוי דעם קאַמפּאָנירט ער אַ בילד „זיגמונט אויגוסט און גיזשאַנאַ“, ער פּלאַנירט און הייבט אָן אַ ווערק וועגן אַלברעכטן, וואָס געמט אָפּ די אינוועסטטור פֿון זיגמונט דעם אַלטן. דאָס בילד באַווויזט ער שוין נישט צו ענדיקן אין קראַקע און געמט עס שפּעטער מיט מיט זיך קיין ווין. ווי אויפריכטיק גאָטליב האָט געשטרעבט צו באַהערשן די פּוילישע שפּראַך, כדי זיך בעסער צו קאָנען איינלעבן מיט זיין סביבה, באַווויזט דער פּאָליגראַפֿיקער בריוו פֿון קראַקע צו זיין שאַוועסטער אַנאַ, דער ערשטער בריוו אין דער פּוילישער שפּראַך.

קראַקע, 1874.

„טייערסטע שוועסטער! אויף דער ערשטער זייט פֿון דיין בריוו האָב איך מיט דער גרעסטער פּרייד געלייענט, אז דו, שרייבנדיק צו מיר, פּילסט לבל-הפּחות אויס אַ בויגן, און איך האָב זיך שוין געפּרייט, אַז דער בריוו אַנטהאַלט אַזויפיל נייעס פאַר מיר. אָבער צי קאָנסטו דיר פּאַרשטעלן, ווי שנעל מיין פּרייד איז מיר צעשטערט געוואָרן, ווען איבערקערנדיק דאָס זייטל, האָב איך צו מיין באַדויערן דערזען, אַז אויף דער זייט ענדיקט זיך דער בריוו. ווען איך שרייב צו דיר, איז מיין שריפט אזא געדיכטער און די ליניעס אזעלכע שמאַלע, אז מיין איין זייטל סטייעט פאַר אַ נאַנצן בויגן פֿון דיין ברויטן, צעצויגענעס האַנט-שריפט. איך דערקען פֿון דיין בריוו, אַז דו שרייבסט צו מיר מיט אומגעדולד. פּאַרטידיק זיך נישט, ווייל שוין דער אופן, ווי דער בריוו דייער איז איינגע-שמעלט, זאָגט עדות וועגן דעם. איך בעט דיר, ליבע שוועסטער, אַז דו זאָלסט, שרייבנדיק צו מיר, שרייבן באַריכותדיקערע בריוו. איך בין דיר זייער דאַנקבאַר פאַר די אַרויסגעשיקטע ביכער, הגם איך האָב זיי נאָך נישט דערהאַלטן. דעם

נצוץ, וואָס איד וועל האָבן פון זיי, וועסטו דערקענען, ווען איד וועל קומען צו פאָרן צו די עלטערן אויף אַ פאָר וואָכן, כדי אין דער שטילקייט פונעם קליינעם שמעמל זיך אָפצורוען און מיט דיר אויף פויליש, ווי אַ פאָליאַק, צו שמועסן. איד וואָלט גערן דערפילט דיין פארלאַנג, אָבער דער קוואַל פון מיין פאַנג-מאַזיע איז אויסגעשעפט. איד גרום דיר אין גוסטען. דיין ליבנדיקער דיר ברו-דער מ. גאַטליב."

הגם גאַטליב איז שטאַרק פאַרנומען מיט וואָס אַמאָל פרישערע שעפערדישע פראַבלעמען, און ער זוכט כסדר נייע, וואָס אַמאָל בעסערע אויסדרוקס-מיטלען פאַר זיינע אידעען, פילט ער דאָך די פיינטלעכע באַציונג פון דער סביבה צו אים. עס דערגייט אַפילו דערצו, אַז זיינע קאָלעגן אַטאַקירן אים פשוט. דאָס ענדיקט זיך, וואָס אַן אמת, מערסטנס מיט איבערבעטן, דאָך ליידיג מאַוריצ זייער צוליב דער דאָזיקער באַציונג.

דאָס זענען געווען צייטן, ווען די האַבסבורגס, זייענדיק געצווינגען לויזער צו מאַכן דעם דרוק אויף די פעלקער, וואָס זענען זיי געווען אונטערנעאָרדנט, באַמיען זיך פאַנגאָדערצובלאָזן די אַנטאַנאָנימען צווישן די פעלקער גופא פון דער עסטרייך-אונגאַרישער מאַנאַרכיע. דער אויבערשטער שיכט — דאָס זענען געווען עסטרייכישע דייטשן. מיט זיי האָבן זיך פאַרבונדן די פוילישע שליאַכטע און מאַנאַטן. זיי ווידער צוזאַמען האָבן אונטערדריקט די אוקראַינער און די יידן. פאַרמעל האָבן די גאַליציאַנער יידן געהאַט געוויסע קאָנסטיטוציאָנעלע בירגער-רעכט, אין דער פראַקטיק אָבער איז לגבי זיי געפירט געוואָרן אַ פאָליטיק פון דיסקרימינאַציע, הויפּטזעכלעך לגבי די מיטלסטע און אָרעמערע שיכטן פון דער באַפעלקערונג.

מאָריצי גאַטליב האָט, גאַטירלעך, נישט געקאָנט פאַרשטיין דעם דאָזיקן פלאַנעטער פון באַדינגונגען און געזעלשאַפטלעכע באַציונגען. אין די 80-קער יאָרן פונעם פאַריקן יאָרהונדערט איז די פאָליטישע באַוועגונג פונעם פראַלעמאַריאַט גאָך געווען אין די וויקעלעך און דאָס וויסנשאַפטלעכע באַנעמען פון די קלאַסן-ווידערשפּרוכן איז גאָך נישט דערגאַנגען צו דעם אָפגעשטאַנענעם עקאָנאָמיש און פאָליטיש קליינפּוילן.

גאָבן אָפּזיין נישט קיין גאַנץ יאָר אין קראַקע, הייבט מאָריצי גאַטליב אָן צו קוקן אויף דער ווירקלעכקייט, וואָס רינגלט אים אַרום, גאָך פון אַן אַנדערן אַספעקט. די פאַרדיסענע זיגלעך פון די גרויסע ערד-באַזויער און פון דעם קאַרומפּירטן בירגערטום האָבן נישט געקאָנט פאַרטראַגן, אז אין דער הויכשול-זאָל שטודירן אויף גלייכע מיט זיי רעכט אַ סטודענט — אַ ייד. טייל פון זיי האָבן זיך בפירוש פיינטלעך באַצויגן צו דעם טאַלאַנטירטן קינסטלער. גאַטליב איז נישט געווען צוגעגרייט צו אַזעלכע מינים קאָנפליקטן. זייענדיק אין ווין, האָט

ער געטרוימט וועגן זיינע צוקונפטליקע שטודיען אין קראָקע. עס איז אים נישט איינגעפאלן, אז ער וועט זיך אָנטרעפן אויף אַזעלכע קאָנפליקטן. ער האָט זיך פאַרגעשטעלט, אז אונטערן אויג פונעם פאַרגעמערטן מייסטער מאַטעיקאָ וועט ער האָבן די מעגלעכקייט צו פאַרווירקלעכן זיינע בענקענישן: שאַפן אויף פּוילישע לישע היסטאָרישע טעמעס. אָן אַנטווישטער קערט ער זיך אום, נאָך נישט קיין נאַצן האַלבן יאָר שטודירן אין דער קראָקעווער הויכשול, צוריק קיין ווין. דאָר, נישט קוקנדיק אויף דער קורצער צייט, וואָס ער איז געווען אין קראָקע, האָט דער יונגער קינסטלער אַ סך געגאָסן. ער קערט זיך אום קיין ווין, ווי אַ דעצידיר=טער אָנהענגער פון מאַטעיקאָס שול. אין ווין שטודירט ער ווייטער ביים פראַ=פעסאָר וורצינגער. דעמאָנסטראַטיוו זעצט ער פאַר אין דער ווינער אקאדעמיע די קראָקעווער ריכטונג. דאָס אינטערעסאַנטסטע אָבער איז דאָס, וואָס קיין ווין איז ער געקומען מיט צוויי חברים פון דער קראָקעווער שול, וועלכע האָבן אים דאָרט צום מערסטן פאַרפאַלגט, געמלעך — מיט זיגמונט פאַפּיעסקי און וואַלעריאַן קריטשינסקי. פון מאַרויצים בריוו פון יענער צייט, וועלכן ער האָט געשריבן פון ווין צו זיינעם אַ פריינד, וואָס איז געווען אין מינכען (וואַרשיינגלעך צו בע=רעסן), קומט אויס, אז גאָטליב לעבט ווייטער אין דעם אמאָליקן קרייז פון פאַר=אינטערעסירונגען, און אז ער פאַרלירט נישט דעם לעבעדיקן קאָנטאַקט מיט פּוילן. אָט איז דער אינהאַלט פון דעם בריוו:

„ליבער חבר! די פאַמאָרעפּיע, וועלכע איך לייג ביי צו דעם בריוו, וועט דיר אין אַ גענוגנדיקער מאָס איבערצייגן, אז איך לעב בשלום מיט קריטשינסקי און פאַפּיעסקי, און אז צווישן אונדז קומען נישט פאַר קיין שום קריגערייען, וועלכע פלעגן אַזוי אָפט אויסברעכן אין קראָקע. איך בין פון דעם זייער צו=פרידן, איך בין אַפילו דאָנקבאַר דעם גורל דערפאַר, וואָס קריטשינסקי און פאַ=פּיעסקי זענען צוזאַמען מיט מיר אין ווין, ווייל איך האָב אַזוואַרום אַ געלעגנ=הייט שמענדיק צו רעדן פּויליש.

פאַרשטייט זיך, אז דער אַרעמער פאַפּיעסקי ליידט דערפון, וואָס ער קאָן נישט אַזוי שנעל, ווי ער וואָלט דאָס געוואָלט, אויסלערנען זיך דייטש. אָבער דער גוטער מחור ברענגט גערין פאַר מיר דעם קרבן. קריטשינסקי דאַקעגן העלפט מיר מיט אַן עצה ביים אויספירן די קאָלירטע סקיצן אויפן געביט פון דער גע=שיכטע פון פּוילן. דאַקעגן זענען קאָמיש די קריטישע באַמערקונגען איבער איי=גער פון אַזעלכע קאָמפּאָזיציעס, וועלכע עס מאַכט מיין געערטער פראַפּעסאָר, דער וורצינגער, אונטער וועמענס ריכטונג איך אַרבעט. ער איז וואַרשיינגלעך צוליב קנאה אַ שיגא פונעם הער דירעקטאָר מאַטעיקאָ, וועמען איך האָב זיך אויסגעוויילט אַלס מוסטער. אייערנעכטן, ווען איך האָב געענדיקט די קאָמפּאָ=זיציע, אַלבערט דער פרייטישער פירשט באַלייגט פאַר זיגמונט דעם אַלטן די

אונטערטעניקייט=שבועה" און איר האָב די אַרבעט פאַרגעשטעלט פאַר דעם פּראָפּעסאָר צו דער קאַרעקטע, זענען די גרונטיקע באַמערקונגען זיינע געווען פּאַלאַנדיקע:

דער באַלאַדאָר איבערן קעניג, האָט ער געזאָגט, איז צו גרויס, דעם קעניג זיגמונט און אַלברעכטן וואָלט ער, ווען ער וואָלט געווען אויף מיין אָרט (אזוי דריקט ער זיך תמיד אויס), געמאַלט אַנשטאַט אויפן צווייטן פּלאַן, גיכער אויפן ערשטן. ער האָט דערביי באַמערקט, — איר האָב זיך קוים איינגעהאַלטן פון געלעבטער, — אַז אויך מאַטעיאָ באַגייט דעם זעלבן פעלער, אַוועקשטעלנדיק די הויפּט־פיגורן אויפן צווייטן פּלאַן. ער האָט אויך אַנגעוויזן, אַז די קעפּ פון די פיגורן, וואָס געפינען זיך אויפן הינטערשטן פּלאַן, זענען צו גרויס. האָד קאָן מען מיר דעם פעלער מוחל זיין, ווייל אויך מאַטעיאָ, וועמען מען האָלט פאַר אַ גרויסן מייסטער, באַגייט דעמזעלבן פעלער אויף אַלע בילדער. בעת ער האָט געמאַכט איינע פון די דאָזיקע, באמת לעכערלעכע, באַמערקונגען, האָב איר זיך נישט געקאָנט איינהאַלטן פון געלעכטער. דעמלט האָט דער חשובער פּראָפּעסאָר אויפּמערקזאַם אַ קוק געמאַן אויף מיר, אָבער אין דעם זעלבן מאָמענט האָט מיר באַהערשט עפעס אַ שווישפּילערישער גייסט, איר האָב באַוויזן צו באַהערשן דאָס געלעכטער און בין ווידער געוואָרן ערנסט. ער האָט נאָך צוגעגעבן, אַז מיין קאָמפּאָזיציע איז אַ גוטע און איר קאָן זיך ריכטן, אַז איר וועל היינטיקס יאָר באַקומען אן אויסצייכענונג פאַר „קאָמפּאָזיציע“.

פאַרמיטאַג האָב איר געאַרבעט איבער שטודירן קעפּ, דערביי האָט מיר דער פּראָפּעסאָר געמאַכט פאַרוורפן, וועלכע איר האָלט לחלוטין נישט פאַר קיין פעלער, אַז איר מאַד נאָך מאַטעיאָס מאַניער, אויף וואָס איר ענטפער אים תמיד, אַז נישט קוקנדיק דערויף, וואָס איר מאַך נאָך מאַטעיאָן, געהער איר פונדעסט־וועגן צו די בעסטע שילער פון דער אַקאַדעמיע, וואָס דער הער פּראָפּעסאָר האָט איינגעהעטיק איינגעשריבן אין מיין צייגעניש. די דאָזיקע באַמערקונגען פון פּראָפּעסאָר וורצינגער איז ווירקלעך אַ ריכטיקע, ווייל ווי איר האָב שוין דערמאָנט, איז דער הער דירעקטאָר מאַטעיאָ ווירקלעך מיין מוסטער, אפילו מיין אירעאַל, און ווען אפילו מיינער וורצינגערס וואָלטן רעזאָנירט איבער מאַטעיאָן, וואָלטן זיי נישט אימשטאַנד געווען צו פאַרווישן דעם איינדרוק, וועלכן עס האָבן געמאַכט אויף מיר מאַטעיאָס בילדער. איר וואָלט גערן געבליבן אין קראַקע, ווייל שוין דאָס בלוזע באַמראַכטן דאָס ערנסטע געזיכט פונעם הער דירעקטאָר פלעגט מיר אַנטציקן. אויך איצט, אזוי ווי אַ געליבטער, וואָס וויל זען דאָס ליכטיקע פנים פון זיין טייערסטע, לייגט אָן אַ סך וועג, אזוי וואַנדער איר איבער לאַנגע גאַסן, וואָס זענען ווייט פון מיין היים, בלויז דערפאַר, כדי צוצוקומען צו

א געוויס שוויפענצטער פון א קונסט-סאלאן און קענען באטראכטן די רעפרא-
דוקציעס פון מאטעריאלס בילדער און די פאמאנאראפיע פונעם הער דירעקטאר
(דער בריוו איז נישט קיין געענדיקטער — י. ס.).

מאוריצי גאמליב הייבט זיך אן צו לאנגווייליקן אין דער ווינער אקאדעמיע.
ווינער איז ווירקלעך געווען א קנאפער קינסטלער, און גאמליב האט צו גוט,
אפילו טעכניש, באהערשט די מאלעריי, כדי צו קאנען געניסן פון די אנוויי-
זונגען פון זיין פראפעסאר. די ווינער אקאדעמיע איז דעמלט געווען איינע פון
די רעאקציאנערסטע. גאמליב דאקעגן האט געטרוימט וועגן א רעאליסטישער
און פראגרעסיוער קונסט. די חברים זיינע, וואס שטודירן אין מינכען, רעדן צו
דעם ווינגן קינסטלער ער זאל קומען קיין מינכען, וואס האט אין הינזיכט פון
קונסט געהאט דעמלט א שם פון א פארגעשריטענער שטאט, ווייל זי האט גע-
געבן די מעגלעכקייט צו שטודירן און קינסטלעריש זיך אויסלעבן מאלער פון
פארשידענע פעלקער. דעמלט האבן אין מינכען שטודירט מער פאליאקאן, ווי אין
פאריז. דארט איז געווען אלעקסאנדער גערימסקי, פאלאט, יוזעף בראנדט, ווי-
שוולקאווסקי, אלעקסאנדער סאכאטשעווסקי.

אין יאָר 1876 פאָרט גאָמליב אָפּ פון ווין קיין דראָהאָביטש, וווּ ער פאָר-
ברענגט א געוויסע צייט. ער שאפט דאָרט אייניקע פאמיליען-פאָרטרעטן, רוט
זיך אָפּ און נעמט זיך אָן מיט כוחות צו דער ווייטערדיקער אַרבעט.

זייענדיק אין דראָהאָביטש, באַקומט מאַוריצי בריוו פון קריטישינסקין פון
ווין. קריטישינסקי און גאָמליב האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט א פאָרל פון גוט
צונויפגעלעבטע פריינד. עס פאָרבינדט זיך צווישן זיי א לעבהאפטע און הארציקע
קאָרעספאָנדענץ. אין איינעם פון זיינע בריוו באַקלאַגט זיך קריטישינסקי אויף דער
אומגערעכטיקייט פון ווינער דייטשן, וואָס זיי האָבן גאָמליבן נישט צוגעטיילט
קיין אויסצייכענונג פאַר דער אויסשמעלונג פון זיינע אַקאדעמישע אַרבעטן.
ווייטער שרייבט ער, אַז דער פראַיעקט פון מאַוריציס אַרויספאַרן קיין מינכען
האַלט ער פאַר זייער אַ ריכטיקן, הגם ער אַליין וואַלט געליטן דערפון, ווייל שוין
איצט בענקט ער נאָך זיין פריינד. צווישן די דייטשן דאָקעגן וועט אים שווער
זיין צו געפינען א פריינד.

אויפן וועג פון ווין קיין דראָהאָביטש האָט זיך גאָמליב פאַרהאַלטן אויף
איין טאָג אין קראַקע. ער האָט דאָרט באזוכט זיין מייסטער מאטעיקאָ און האָט
אים אָנפאַרטרויט זיינע ווייטערדיקע פלענער וועגן שטודירן אין מינכען ביי פּו-
לאַטין. ביי דער געלעגנהייט האָט אים מאַטעיקאָ געגעבן א רעקאָמענדאַציע-בריוו
צו דעם דעמלט זייער באַרימטן קינסטלער.

גאָבן אַנקומען קיין מינכען ווערט גאָטליב תיכף אָנגענומען אין דעם קלאָס פֿון מאָלעריי פֿון דער אַרטיקער אַקאַדעמיע, און ער שטודירט אונטער דער די־ רעקטער אָנפֿירונג פֿונעם דירעקטאָר פֿון דער אַקאַדעמיע קאַראָל פֿאַן פֿילאָטי (1826—1886).

קאַראָל פֿאַן פֿילאָטי איז דעמלט באַרימט געווען אין דייטשלאַנד אלס איינער פֿון די באַדיינדיקסטע היסטאָרישע מאָלער. ער האָט געהאַט אַ גרויסע וויר־ קונג אויפֿן גאַנצן דור מאָלער, וואָס האָבן דעמלט שטודירט אין דער מינכע־ נער אַקאַדעמיע. אין דער אמתן איז פֿילאָטי געווען אַ טרוקענער נאַטוראַליסט און אַן אַקאַדעמישער עקלעקטיקער. זיינע אַרבעטן האָבן נישט קיין באַזונדערן קינסטלערישן ווערט. ער האָט זיך דאַקעגן אויסגעצייכנט מיט גרויסע פֿעדראַגאָ־ גישע פעיקייטן. כדי זיך אַריינצוקרויגן אין זיין קלאָס, האָט מען באַדאַרפט האָבן אַ סך גליק אָדער פֿראַטעקציע. ס'קאָן זיין, אַז גאָטליב האָט געהאַלפֿן מאַמע־ קאָס רעקאָמענדאַציע־בריוו. ווען פֿילאָטי האָט זיך באַקענט מיט גאָטליבס אַר־ בעטן, איז ער אנטציקט געוואָרן פֿון זיין טאלאַנט. אָבער די בילדער, וואָס פֿיל־ לאָטי האָט געשאַפֿן, האָבן נישט געקאָנט זיין קיין מוסטער פֿאַר אַזאַ קינסטלער ווי גאָטליב, ווייל עס האָט אים נישט אַנטשפּראַכן אַזאַ מין סענטימענטאַל־פּאַטע־ מישע מעמאַטיק, ווי „געראַן, וואָס קוקט זיך צו צו דער שריפה פֿון רוים“, „די גילאָטיניזירונג פֿון מאַריע סטיוואַהט“ אָדער „די טראַגעדיע פֿון וואַלענשטיינען“ מאַוריצי אַרענטירט זיך שנעל, אַז פֿון דער מינכענער אַקאַדעמיע וועט ער געניסן נישט מער, ווי פֿון דער ווינער. דאָך, אין קעגנזאַץ צו די ריגאָריסטישע פֿאַדערונגען פֿון די ווינער פֿראַפעסאָרן, האָט מען אים דאָ איבערגעלאָזט די פּולע פּרייהייט פֿון שאַפֿן. אַדאַנק דעם האָט ער אין מינכען אָנגעהויבן שנעל זיך אויסטרעטן זיין אייגענעם וועג. אין דער צייט אַנטשטייט טאַקע צווישן אַנ־ דערע אייגס פֿון זיינע שענסטע ווערק „שיילאָק און דזשעסיקא“.

קומענדיק קיין מינכען, זוכט גאָטליב פֿריער פֿאַר אלץ די געזעלשאַפט פֿון מאָלער־פּאַלאַקן. ער באַקענט זיך מיט יוזעף בראַנדט, יוליאַן פּאַלאַטין, לעאָן וויטשולקאָוסקי, וועלכע זענען שפּעטער געוואָרן באַרימטע פּוילישע פּלאַס־ טיקער און מיט זייערע אַרבעטן שטאַלצירן איצט די קונסט־גאַלעריעס אין לאַנד און אין אויסלאַנד. עס האָט אים אָפט באַזוכט אין זיין אַמעליע דער יונגער מאַוריצי שטענצעל, וועלכער האָט דעמלט אויך שטודירט אין מינכען. צום אומ־ גליק האָט גאָטליב אָנגעקויפֿט אַ גאַנצן קאָנסאַקט מיט יונגע מאָלער פֿון גישט קיין איבערוק הייבן קינסטלערישן גיוואָ.

די דאָזיקע יונגע סטודענטן האָבן אָפט פֿאַרפֿירט דיסקוסיעס אויף פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע טעמעס, באַשולדיקט די יידן אין אַלע אומגליקן, וואָס זענען געקומען אויף פּוילן. דער עמפֿינדלעכער און באַלעזענער גאָטליב האָט

מיט דער נאָנצער אייגנטימלעכער פאָר אים לעבעדיקייט און מעמפעראַמענט אָפגעוואָרפן די גישט ריכטיקע פאָרוורפן. די דאָזיקע רעאַקציאָנערע איינשמעלונג פון זיינע חברים האָט אָפּט דערפירט גאָטליכן צו טיפער פאָרצווייפלונג.

איינמאָל, ווי ער האָט זיך שפעטער אַליין מודה געווען, האָט ער, נאָך איי= גער פון די דאָזיקע דיסקוסיעס, צוגעשמעלט א רעוואָלוער צום שלייף. דער מאָ= לעדישער אויסדרוק פון זיינע דעמלטיקע איבערלעבונגען איז געווען דער אויטאָ= פאָרטעט, „אהאסווער“ (וואָס הענגט איצט אין איינעם פון די זאלן פון נאציאָ= נאלן מוזיי אין קראָקע). גאָטליב שמעלט זיך אַליין פאָר אין דעם בילד, ווי דער לעגענדאַרער ייד אהאסווער. זיין געזוכט דריקט אויס טיפּע לידן. דער זילבער= מאטער פּראָפּיל פון זיין געזוכט איז קוים באוואקסן מיט שימערע האָר, וועלכע עס האָט נאָך ביז אהער גישט אָנגערירט קיין ראזער=מעסער. דער קאָפּ איז בא= צירט מיט א ווערטפולן בלישמשענדיקן דיאדעם, דאָס אויער איז דורכגעשמאַכן מיט א לאנגן אויער=דינג. דער האַלדז פון אהאסווערן איז אויפגעדעקט ביז די אָרעמס. פון אונטער דעם שווארצן טרויער=מאַנטל קוקט ארויס דער ווייסער פלעק פונעם העמד. אלץ וויבירט אין דעם בילד, אפילו די שווארצע פלעקן, וועלכע זענען שוין אייגנטלעך גישט קיין קאָליר, ווירקן אויך דראמאטיש.

נאָך דעם, ווי ער האָט פארענדיקט דאָס מאַלן פונעם בילד, קערט זיך ביס= לעכווייז אום צו אים זיין גלייכגעוויכט. זיינע איבערלעבונגען אין מינכען, וועלכע זענען פארבונדן מיט די דאָזיקע ווייטיקלעכע דיסקוסיעס, באשרייבט שפעטער גאָטליב אין א בריוו, וועלכן ער שיקט איבער פון דראָהאָביטש צו זיין פריינד קריטישינסקי קיין ווין.

זוכנדיק אן אייגענעם שאפונגס=וועג, שמודירט גאָטליב אָפּט די בילדער פון דער מינכענער פינאַקאָטעק. ער טרעפט זיך דאָ צום ערשטן מאַל מיט א גרעסע= רער צאָל אַריגינעלע ווערק פון רעמבראַנדטן. די בילדער פון דעם מייסטער לער= גען דעם יוגן קינסטלער, וואָס עס איז אזוינס די דעהוויבענע, איידעלע, רעאליס= טישע קונסט. און מען קאָן גישט איבערטרייבנדיק זאָגן, אז גישט די מינכענער אקאדעמיע, נאָך זיינע שמודירונגען אין דער קונסט=גאלעריי, איבערהויפט די בילדער פון רעמבראַנדטן, זענען געוואָרן דער וועג=ווייזער פאר זיין ווייטערדיקער שאפונג. ערשט די רעמבראַנטישע קונסט האָט באוויזן גאָטליבן, וואָס עס איז אזוינס א פאָרטערט. ער האָט פארשטאַנען, אז דאָס יטרעפלעכע פאָרשמעלן דעם מאָדעל ליגט אין דעם טיפּן דערקענען דעם מענטשן. גאָטליב פילט, אז רעמב= ראנדט דריקט אויס דעם טיפּסטן אינהאַלט פונעם קעגנשטאַנד. אין דער פשוט= קייט פון דער פאָרם פון דעם געניאלן מאָלער קומט צום אויסדרוק דער טיפּער הומאניזם פון א פילגדיקן מענטשן. גאָטליב פארשטייט, אז וועלכע מין בילדער האָט געקאָנט שאפן נאָך א קינסטלער, וואָס האָט ליב די מענטשן, וואָס קען זייער

לעבן, שוואכקייטן, בענקענישן און פרוימען. אין די ווערק פון דעם מייסטער אנטדעקט ער וואָס א מאָל נייערע פּרעכטיקערע פּלאַסטישע עלעמענטן. אונטער וייער ווירקונג ווערט ער רייכער און געמט זיך אָן מיט גייע שעפּערישע כוחות. רעמבראנדטס ווערק עפענען פאַר גאַמליכן א גייעס קונסט-אספעקט: יידישע מאָטיוון. ווי ס'איז באווסט, איז רעמבראנדט געווען דער ערשטער קינסטלער, וועלכער האָט אריינגעבראכט אין דער אייראָפּעיִשער קונסט די יידישע טעמאַטיק. פאַר דער רייכער שאפונג פון דעם דאָזיקן האָלענדישן מייסטער איז דאָס געווען אינגאנצן א נאטירלעכע דערשיינונג. רעמבראנדט האָט, ווי באווסט, געוווינט לאנגע יאָרן אין דעם יידישן קווארטל פון אמסטערדאַם. ער האָט געקאָנט יידן און האָט זיך מיט זיי צונויפגעטראַפן אין מאַג-שעגלעכן לעבן, ער האָט גערן פאַר-בראכט מיט דער יידישער איגמעליגעניץ. רעמבראנדט האָט געשאפן צענדליקער שטייגער-בילדער און פאַרטרעמן, וווּ עס זענען פאַרגעשטעלט אמסטערדאַמער יידן. חוץ דעם האָט ער געשאפן אויך בילדער אויף ביבלישע טעמעס, צו וועלכע ער האָט באנוצט יידישע מאָדעלן. די יידישע באפעלקערונג, וואָס האָט ארומגע-הינגלט רעמבראנדטן, האָט געשמאַמט מייסטנס פון שפּאַניע און פאַרמוגאל, פונג-וואגען זי איז אנטלאָפן צוליב די פאַרפאַלגונגען פון דער קאַטאָלישער אינקוויזיציע. די שטודיען פון רעמבראנדטס ווערק מיט א יידישער טעמאַטיק פירן ארויף גאַמליכן אויפן געדאַנק, אז אויך ער וואָלט באדאַרפן אריינפירן אין זיין שאפונג יידישע טעמאַטיק. ער האָט געווסט, אז ביים באַזאַרבטן די דאָזיקע טעמאַטיק, וועט ער זיך נישט קאָנען אָנשפּאַרן אויף קיין שום מוסער, ווייל זעלטן ווען האָט מען דעם דאָזיקן מאָטיוו אין אכט גענומען אין דער ביזאיע-פיקער פּוילישער קונסט. פאַרטראַכטנדיק זיך איבער דעם פּראָבלעם, קומט ער צום אויספיר, אז אויף זיין שאפונג-וועג וועט ער האָבן בייצוקומען מער שווע-ריקייטן, ווי מאטעיאָק, דער מייסטער פון היסטאָרישער מאָלעריי. די דעמאָלט-דיקע היסטאָרישע קונסט האָט זיך געקאָנט אָנשפּאַרן אויף געוויסע מוסערן פון די פאַרגייער, ווי סוכאַדאַלסקי, שטאַטלער, בלאַנק, בראַדאווסקי, לעסער און אַנד. דאַקענן ער, געמענדיק זיך צו דער דאָזיקער לאָקנדיקער טעמאַטיק, וועט נישט קאָנען געניסן פון קיין שום מוסערן, ווייל דאָס פאַרשטעלן מענטשלעכע גע-שמאַלפן איז דורך דער יידישער רעליגיע פאַרבאָטן געווען.

אָבער צי האָט דען נישט מאטעיאָקס טאַלאַנט אריינגעפירט אין דער פּוילישער היסטאָרישער קונסט א גייעס גייסט? צי האָט ער זי נישט אָנגעזאַפט מיט גייע וויזנעס? פאַרוואָס וואָלט די יידישע טעמאַטיק נישט געקאָנט זיך אויסדרוקן אין א געוויסער באשטימטער פאַרם? ווען גאַמליב האָט באמראכט די דאָזיקע פּראָבלעמען, איז ער אַלט געווען קוים צוואנציק יאָר.

אין דער צייט ווערט געשאפן אין מינכען דאָס שוין אויבנדערמאָנטע גרעסטע ווערק פונעם קינסטלער, „שיילאָק און דושעסיקא“. דאָס דאָזיקע בילד, וואָס פאַר-

כאפט מיט זיין ברייטן שווינג און ווינדערבארער רייפקייט, שמעלט פאָר צוויי געשטאלטן פון שעקספירס, „סוחר פון ווענעדיק“ — דעם ייד שיילאָק און זיין טאָכטער. שיילאָק קלייבט זיך צו זיינע בעל-חובות. ער געזענגט זיך הארציק מיט דזשעסיקאן, וועמען ער האָט נאָך וואָס איבערגעגעבן דעם שליסל פונעם הויז. דאָס קלוגע פנים פונעם אלטן איז איינגעבויגן צו דער טאָכטער. ער ווייסט נישט, צי ער וועט זי נאָך ווען עס איז זען. זיין פנים דריקט אויס אומבאשרייבלעכע ליבע און זאָרג. גאָטליב האָט די געשטאלט פאָרגעשמעלט מיט אויסערגעוויינ- לעכער מייסערשאַפט. דזשעסיקא, וועלכע רופט אין די אָרעמס פון איר פאָטער, האלט אין איין האנט דעם שליסל, וועלכן זי האָט נאָך וואָס באקומען, די צווייטע האנט איז צערטלעך אוועקגעלייגט אויפן אָרעם פונעם אלטן. די דאָזיקע הענט דזשעסיקעס, וועלכע דער קינסטלער האָט געמאַלט מיט אויסערגעוויינלעכער מייס- טערשאַפט (ער האָט דערצו באנוצט אלס מאָדעל די הענט פון זיין שוועסטער אַננע), זאָגן זייער פיל.

דאָס פנים פון דזשעסיקא, וואָס איז איינגעבויגן צום פאָטער, איז פאר- טראכט, אָבער מען פילט, אז די געדאנקען אירע בלאַנדזשען ווייט. ביידע פיגורן האָט גאָטליב אָנגעטאָן אין רייכע שטאַמישע קליידער. „שיילאָק און דזשעסיקע“ ווערט מיט רעכט באמראכט פאר די אמבעסטן פאָרגעשמעלטע קלאסישע גע- שטאלטן פון שעקספירס ווערק.

די קאָמפאָזיציע, וואָס איז אזוי פשוט אין איר אויסדרוק, אָבער אזוי פול מיט רייכע קאָלאָריסטישע גאמעס, האָט אלעמען פארווונדערט. קיינמאָל האָט מען ביז אהער אין דער קונסט נישט געטראָפן אזא טיפן אריינדרייגען אין דער פאָרגעשמעלטער איבערלעבונג מיט אזא טראגיש-לירישן אויסקלאנג. ווען פילאָטי האָט דערזען דאָס ווערק, האָט ער געראפן גאָטליבן, ער זאָל עס גלייך אויס- שמעלן. נאָך דעם, ווי דאָס בילד האָט זיך באוויזן, איז דער פרעסמיזש פון דעם צוואנציקיעריקן מאָלער שטארק אויסגעוואקסן. דער וועלט-באדימטער קונסט- פארלאַג פון פ. ברזקמאנען האָט פאָרגעלייגט גאָטליבן צו 'אילוסטרירן די נייע אויפלאגע פון „גתן דער חכם“ פון לעסינג. און דער באקאנטער אנשמאלט, וואָס האָט רעפראָדוצירט די ווערק פון די באַקאַנטע קינסט-מייסטער, פ. האנפמאטענ- געל, האָט זיך געוואָגן צום קינסטלער מיט דער ביטע צו דערלויבן איינצושליסן זיין ווערק אין דעם אלבאָם פון היינטיגייטיקע מייסטער. שפעטער האָט דער אַנ- שטאלט אויסגעפירט פאר גאָטליבן אומזיסט א סך אויפנאמעס פון זיינע ארבעטן, אויסדריקנדיק דערמיט זיין אָנערקענונג פאר דעם קינסטלער.

צו דעם דעמאָסטיקן מינעטענער פעריאָד געהערט אויך דאָס בילד „דער שו- כור“. אין דער דאָזיקער ארבעט קומט צום ערשטן מאָל צום אויסדרוק דער אייג- פלוס פון רעמבראנדטן אויף גאָטליבס שאפונג. דער קינסטלער שמעלט דאָ פאר

דאָס געזיכט פון א שיכור אין שאַטן־ליכט, ווי עס פלעגט אָפט טון רעמבראנדט. אין דעם דאָזיקן בילד האָט גאָטליב אויסגעדריקט די וועזנטלעכסטע אייגנשאפט פון א שיכור: א פארטונקעלונג פונעם באווסטזיין, מאנגל אין גלייכגעוויכט און מעמפטייט פון געדאנק.

נאָכן פארענדיקן דאָס בילד „שיילאָק און דזשעסיקא“, דאָס הייסט אין זומער פון יאָר 1876, באשליסט גאָטליב צו פאָרן קיין דראָהאָביטש.

קומענדיק אַהיים, דינגט ער זיך אין דאָרף מניכאָוו אַ צימער, כדי ער זאָל קען רואיק אַרבעטן. אָבער די מינבענער איבערלעבונגען האָבן אים שטאַרק אויפֿגעטרייט און ער קאָן זיי נישט פאַרנעסן. וועגן די דאָזיקע ווייטיקדיקע פאַר אים איבערלעבונגען שרייבט ער אין אַ ברייטן בריוו צו קריטישניסקין, וועלכן מיר ניבן איבער אין קורצן: „איר נויץ אויס די געלעגנהייט, כדי צו פאַרקלאָגן זיך פאַר דיר אויף מיינע חברים, וואָס וווינען מיט אונדז: א. פ. און קראַ, לאָש און מראַטשקאָוו־סקי. די דערמאָנטע באַשולדיקן די יידן, אַז צוליב זיי איז פוילן אונטערגעגאַנגען. איר, וואָס האָב שטודירט געשיכטע פון פוילן און פון יידן דערקלער זיך זייער אינגאָראַנץ מיט דעם בלינדן אייפער פאַרן קריסטנטום און מיט זייער פאַסרזאָטישן פאַנאַטיזם. פאַפיעסקי, וואָס האָט קוים איין מאָל, און דאָס אויבנאויפיק, איבערגעלייגעט די געשיכטע פון פוילן און וואָס זיין וויסן באַשטייט פון דעם, וואָס ער האָט צופעליק געהערט, און גישט פון גרינטלעכע שטודיען, באַשולדיקט די יידן, וואָס האָבן געלעבט אין די צייטן פון קעניג זיגמונט דעם דריטן, אז זיי האָבן גענומען אין ארענדע די שליסלען פון די קירכעס אין אוקראַינע. עס איז איבער דיק פאַר דיר צו פאַרטיידיקן די יידן, ווייל דו ווייסט דאָך זייער גוט, ווי שטאַרק די יידן האָבן דעמלט געליטן אונטערן דרוק פון די יעזואיטן און פון דעם דאָזיקן פאַנאַטישן קעניג. קיינער, אפילו דער איירלסטער פּאָליאַק, וואָלט גישט געווען בעסער און וואָלט אָנגענומען דאָס אָנגעוויזענע אָרמ, וווּ ער וואָלט געקאָנט פרייער אָפּטעמען. פאַפיעסקי האלט זיך דאָך ביי זיין באַשולדיקונג, אז גישט פּאָליאַקן, גישט די פוילישע שלאַכטע, גישט די יעזואיטן, גישט די לעצטע פוילישע קעניגן, גאָר אויסשליסלעך די יידן טראָגן די שולד פאַרן אונטערגאַנג פון פוילן. קראַיעוו־סקי, וואָס האָט אַ זייער אויבנאויפיקע בילדונג, און וועלכער האָט זיך זי דער־וואָרבן אלס מיטל צו אויפהאַלטן פאַר זיך אַ פּראָטעסטאָר, האלט, אז ס'וועט גאָר דערגיין דערצו, און גלייבט, אז ער וועט גאָר דערלעבן דערצו, אז די פּאָליאַקן וועלן אויסמאַרדן די יידן און אז אין פוילן וועט מען פאַר זיי איינפירן אַן אינקוויזיציע. איר ווונדער זיך שוין אינגאַנצן גישט, אז די דייטשן האלטן פּאָליאַקן פאַר אַ גישט ציוויליזירט פּאָלק, ווען איר אליין הער רייד, וואָס שמעקן מיט מיטלאַטער, פון אַ מענטשן, וואָס פאַררעכנט זיך דאָך צו דער פוילישער אינטעליגענץ. איר ווענד זיך דעריבער צו דיר, ווייל איר בין איבערצייגט, אַז דו, וואָס פילסט אויפֿ־

ריכטיק אָפּ פּוילענס אומגליק, וועסטו אויך קאָנען מיטפילן דעם יידישן פּאָלק, וואָס איז אין משך פון אזויפיל יאָרהונדערטער פארפּאָלנט געוואָרן. ווייל נישט דער האָט באמת ליב די פרייהייט, וואָס וויל זיך זען פריי און אנדערע אלס שקלאפן, נאָר דער, וואָס שמרעבנדיק צו דער אייגענער פרייהייט, באמיט זיך נישט אנדערע אריינצווארפן אין א נאָך גרעסערער שקלאפעריי, אין א נאָך גרעסערער נויט. זען נאָכאמאָל די פּאָליאקן פריי און די יידן אין שרעקלעכער נויט — דאָס איז דער איינציקער פארלאנג פון דעם סעגנט מעגטאלן פאפיעסקי און דעם שיינגייסט קראיעווסקי, די פילאָזאָפיע פון לאשן און פון דעם אויף אלץ „יאָ“—זאָגנדיקן מראַטשקאָווסקי. דו וועסט אליין מודה זיין, אז אזעלכע פארלאנגען זענען באמת בארבראישע. איר ביו א פּאָליאק און א ייד, און איר וויל פאר ביידע, אויב גאָט וועט נעבן, ארבעטן“.

גאָטליב האָט געפירט זייער א באוועגלעך לעבן: דאָ איז ער געווען אין מינע כעז, דאָ ווידער אין ווין, אָבער תמיד איז דראָהאָבטיש געווען דער פונקט, ווו ער האָט פאַרבראַכט צום מייסדן. אין דעם דאָזיקן קליינעם שמעטעלע שאַפט ער אָפט לעבהאפטער, ווי אין ווין אָדער מינעכען. נאָר עפעס א טיפע פאראנטוואָרט לעכטיק פאר זיין שאפונג צווינגט אים צו באזוכן די אקאדעמיעס, וועלכע האָבן אָבער נישט איבערגעלאָזט קיין שום ערנסטע ווירקונגען אויף זיינע בילדער.

עס זענען געבליבן א 10—15 פרויען—פּאָרטערען, מייסטנס פון דעם קינסט לערנס קרובים. צווישן זיי — אויך דער פּאָרטערע פון זיין כלה לאורא. עס איז שווער גענוי פעסצושמעלן, ווען גאָטליב האָט דעם פּאָרטערע געמאַלט. מ'קאָן זיך בלויז משער זיין, אז ער האָט אים געשאפן אין די קורצע פּעריען—איבערדייטן פון די יאָרן 1876—1877. די דאָזיקע פרויען—פּאָרטערען ווייזן שוין ווייניק ארויס דעם איינפלוס פון רעמבראנדטן אויף גאָטליבס שאפן. די אקטיוויטי פון די דאָזיקע געשטאלטן איז אזוי ווי פארשלאָסן אין זיך זעלבסט. זיי לעבן און בליען, וואָס אן אמת, אָבער מ'האָט דעם איינדרוק, ווי מ'וואָלט פאר זיי אויסגעשפּרייט א שווארצן שאַטן. דער קינסטלער הילט זיי איין אין עפעס א לירישע מעלאנאָ כאַליע. אין זייערע געזיכטער איז איינגעשלאָסן זייער גאנצע לעבנסגעשיכטע. דערביי פאראנאלעסיקט נישט דער קינסטלער די גאנצקייט פון דער קאָמפּאָזיציע. עס איז דאָ איין פרויען—פּאָרטערע (וואָס איז געווען ביי לאורא שמערן פון קראָ קע), וועלכער איז אויפגעפאסט אין זייער א רייכער קינסטלערישער פּאָרט. גאָט ליב מאַלט דאָ א יונגע פרוי אין א שטייענדיקער פּאָזיציע. איר שמערן און אויגן זענען פארהילט מיט א לייכטן וואַל. דער אויסערגעוויינלעכער סובטעלער אַוואַל פון פנים, די טרויעריש פארנעפלטע אויגן, ווי אויך דער אויסדרוק פון דער פראכטפול געטאָקטער האנט גיבן צו דעם דאָזיקן פּאָרטערע ממש א לעגענדארן חן. אין זיין סובלימירטער טאַנאציע, טרעט דאָס בילד נישט אָפּ די בעסטע פּאָר-

טרעמן פון די פראנצויזישע מאָלער, ווי ערוואַרד מאַנע (1833—1883) און אויגוסט רענואַר (1841—1920).

א צווייטער פּאַרטרעט (וועלכער געהערט דעם ברודער פּונעם קינגסטלער — ד"ר סטאַגיסלאָוו גאַמליב), שטעלט פּאַר אַ פּרוי, וואָס איז איינגעהערט אין זיך זעלבסט און איינגעהילט אין עפעס אן אויסערגעוויינלעכער שטיקלייט. דאָס איז א רייע פרוי, וואָס שטעלט מיט זיך פּאַר, ווי אן אידעאל פון עלעגאַנץ פון א רענסאַנס-טיפּ.

צווישן דער דאָזיקער פּאַרטרעט-גאלעריע איז איינער פון די איידלסטע דער, וואָס געפינט זיך איצט אינעם הויפט-זאַל פון נאַציאָנאַלן מוזיי אין וואַרשע. די פּאַרטרעט-קינסט האָט נישט אַרויסגעגעבן קיין סך זעלכע פּרעכטיקע ווערק.

דער הויפט-וואַלד פון דעם פּאַרטרעט איז די אויסערגעוויינלעכע סובמעל-קייט אינעם פּאַרשטעלן האָס געשטאַלט פון דער געמאַלער פרוי. און הגם דאָס בילד איז געהאַלטן אין דער שוואַרץ-ווייסער טאַגאַציע, דאָס הייסט אין א פאַרבנ-לאָזן קאָלאָריס — ווידקט דאָך דער דאָזיקער פרויען-פּאַרטרעט עמאַציאָנעל מיט זיין עקספרעסיע. דער צושויער איז אויפגעטריסלט נישט אזוי פון דעם מאָלע-דישן ארויסברענגען די געשטאַלט, נאָר גיכער מיט דעם אנטפּלעקן פאַר דער קונסט אזא מאָדעל. נאָמליב, שאַפּנדיק דעם פּאַרטרעט אין דער גאַמע פון דער קלענסטער צאָל מענער, האָט אין דער קלענסטער מאָס אפילו נישט אָנגערירט די האַרמאָניע פון דער שטימונג. דאָס בילד שטעלט מיט זיך פּאַר אן אייגנאַר-טיקע, ווי אן איינגעשלאָסענע אין זיך מוזיקאלישע פּאַעמע, וואָס איז געשאַפן מיט דער קלענסטער צאָל קלאַנגען.

מיט מורא און אומווילן קערט זיך נאָמליב ווידער אום קיין מינען. דאָס זענען געווען די יאָרן נאָכן זיג פון דעם פרייסישן אימפעריאַליזם איבער פּראַנק-רייך פון נאַפּאָלעאָן דעם 3-טן און פון דעם אַנטשמיין פּונעם קייזערטום פון די האָהענצאָלערן. דאָס געיעג נאָך רווחים, די ברומאַלקייט פון די דייטשישע אויפ-געקומענע גבירים — דאָס אלץ רופט ביים קינסטלער ארויס א ווידערווילן. זיין כורף צווינגט אים אָבער צו זיין אין דער שטאַט, וואָס שוויבלט און גריבלט מיט געשעפטן. נאָמליב שטעלט פעסט, אַז דאָס ווילגאַרזירן זיך פון דער אומגעבונג שלאָגט זיך אויך אָפּ אויף דער קונסט. ער אליין לעבט מיטן גייסט פון זיין לאַנד און ער פאַרענדיקט א טייל בילדער, וועלכע ער האָט געבראַכט פון מיניכאַוו. די נאָענטע אַלפן פאַרדעקן גישט פאַר אים דאָס בילד פון די באַליבטע קאַרפּאַטן. עס איז אינטערעסאַנט, אז ביז איצט האָט נאָמליב נישט געוואַגט צו מאַלן די שיינקייט פון דער נאַטיר, הגם ער האָט געהאַט אַלע געגעבענע, כדי אויך דעם פּינזאָש צו מאַלן אייגנאַרטיק.

דאָס מאָל בלייבט דער קינסטלער נישט לאנג אין מינגען. ער ענדיקט די דאָרטיקע אקאדעמיע מיט אן אויסצייכענונג, באקומט מעדאלן און אויסצייכענונגען און פראָגט זיך איבער קיין ווין. ער באזוכט דאָ ווידער די אקאדעמיע אָן שום נוצן פאר זיך און באקומט די „מייסטערלאטעלע“ ביי דעם בארימטן אין יענער צייט פאָהרמערטס ה. אנגעלי. אָבער אויך דער ניער פראָפעסאָר זייער האָט קיין שום איינפלוס נישט אויף דער ריכטיגער פון זיין שאפן.

אין דעם זעלבן יאָר (1877) איז אין ווין פאָרגעקומען די היסטאָרישע קונסט-אויסשטעלונג, אויף וועלכער גאָטליב האָט אויסגעשטעלט זיין בילד „שיילאָס און דזשעסיקא“. די דעמאָסטרעטע קריטיק זאָגט זיך זייער גוט אַרויס וועגן דעם בילד, וואָס ווערט אויך רעפראָדוצירט אין א סך ליטעראַריש-קינסטלערישע צייטשריפטן. דאָס זעלבע בילד האָט זיך גאָר אין דעם יאָר באוויזן אויף דער אויסשטעלונג אין לעמבערג און אין דער וואַרשעווער „זאכענטא“, און איבעראַל אַרויסגערופן א לעבעדיקן אָפּלאנג.

אין ווין אַרבעט גאָטליב זייער אינטענסיוו. עס אנטשטייען א ריי קאָמפאָזיציעס, פאָרטערעטן און אויספאָרטערעטן, וועלכע פארווונדערן מיט די פאָרשריטן, וואָס דער קינסטלער האָט דערגרייכט בלוז אין דעם איינעם יאָר. אין דעם זעלבן פּעריאָד שאַפט גאָטליב די קאָמפאָזיציע „איריאַל אַקאָסטא און יוריאַל וואַן סטראַמען“.

אָבער דאָס כאַראַקטעריסטישסטע בילד פון יענער צייט איז „די אלטימשקע אינעם טשעפיק“. דאָס מאָל האָט דער קינסטלער אויסגעקליבן אלס מאָדעל צו זיין קאָמפאָזיציע אַן אַלטע פרוי. אין דעם בילד ווויזט גאָטליב אַרויס אַ מייס-טערהאפט אַרויספילן פון סטיל. ער האָט דאָס בילד געמאַלט מיט גרויס פּיעטיעט, ווי א ליבנדיק אייניקל זיין אייגענע באַבע. דער טשעפיק, וואָס די אלטימשקע טראָגט אויפן קאָפּ, פּינקלט מיט בלישמענדיקע באצירונגען. דער פנים פון דער אַלטער פרוי, וואָס איז פול מיט קנייטשן, איז באַחנט מיט א סך מילדקייט און סובטילער חכמה. דאָס גאַנצע בילד איז איינגעהילט אין אן אַטמאָספּער פון שטימונגספולע קאָלירן, וואָס דערמאָנען מיט זייער פראַכטפולער קאָלאָריסטיק די מוסער, וועלכע עס האָט געמאַלן רעמבראַנדט.

צו דער זעלבער קאָנצענטראַציע בילדער געהערט אויך דער שוין דערמאָנטער אויספאָרטערט פונעם קינסטלער, וועלכן ער האָט געשאַפן מיט אַ סך עקספּרעסיע. דער פאָרטערט שמעלט אים פאָר א סך עלטער, ווי ער איז געווען אין דער אמתן, זיין פנים האָט דעם אויסדרוק פון איבערגעטריבענער ערגסטקייט. דאָס דאָזיקע בילד, וואָס זעט אויס צו זיין אן אויסדרוק פון א קינסטלערישן קאפּריוז, שמעלט פאָר דעם קינסטלער אין פארביקע קליידער, וואָס פארמאָגן א בליש-טשענדיקן אַראַבעסקן-אָרנאַמענט; אויפן קאָפּ זעט מען אַ מזהח-טורבאַן. וואָר-

שיינלעך איז דאָס דאָזיקע בילד אנטשטאנען אין דער צייט פון די קארנאוואל־
שפילן, וואָס די קינסטלער פלעגן איינאַרדענען.

די קאָמפּאָזיציע „אוריאל אקאָסטא“, וועלכע איז אויך געשאפן געוואָרן אין
דעם זעלבן פּעריאָד אין ווין, אינטערשיידט זיך פון גאָטליבס אייגנארטיקער
שאַפונג. די אַ טעמע האָט דער קינסטלער גענומען פון קאַרל גוטשקאווס (איי־
גער פון די פּאָרנעשרויינסטע שרייבער פון „יונג־דייטשלאַנד“ (1811—1878)
דראַמע „אוריאל אקאָסטא“. דאָס דאָזיקע סצענישע ווערק, וואָס שמעלט פאָר
דעם פארפּאָלנטן דורך די יודישע פּאַנאַטיקער פּילאָזאָפּ, האָט אויף גאָטליבן גע־
מאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק. די טעמע „אוריאל אקאָסטא“ גרעפן מיר מיט אַ
סך יאָרן שפּעטער אויך צווישן די שאַפונגען פון שמואל הירשנבערג. גאָר הירשנ־
בערג שמעלט פאָר דעם פּאַראיינזאַמטן אַקאָסטא מיט דעם יוגנטישקען שפּיגלאַז, וועלכן
וועלכן ס'דערוארט אין דער צוקונפט דער זעלבער גורל. גאָטליב מאַלט די סצענע,
ווען אַקאָסטאַ, שוין אין העכסטן בלי פון זיין לעבן, זיצט געבן זיין געליבטער יודי־
טאָ וואָס ספּראַכט, וועלכע האָט אָפּגעוואָרפן דעם רייכטן חתן, וואָס איז געווען
באַשטימט דורך איר פאָטער, און איז געקומען צו איר אַקאָסטאַ. דאָס בילד איז
געהאַלטן אינעם סטיל פון יופּ בילדער פון האַנס מאַקאַרט. אַלס אַ מאָדעל פאָר
אוריאל האָט ווארשיינלעך פּאַזירט אַ יוד מיט אַ גישט קיין איבעריק באַייטיקט
געזיכט. יודיטאַ איז פּאָרנעשמעלט אַביסל בעסער. אוריאל איז צו שטייף און גאָ־
טוראליסטיש, יודיטאַ דאַקען איז מער נאַמירלעך. איר געזיכט דריקט אויס ערנסט
קייט און פאַרדראַכטיקייט. דער קינסטלער פּוצט זי אויס אין דייכע קליידער און
שפּיצן, ער גיט איר פּראַכטפולע הענט מיט לאַנגע געטאַקטע פינגער. דאָס נאַנצע
בילד איז איבערגעלאָרן מיט פאַרשידענע אַקצעסאָריען: בלומען, ביכער, אַ מאַג־
דאָלינע און אַנד. מיט זיין בילד האָט גאָטליב געוואָלט אָפּגעבן כבוד דעם דיכטער
קאַרל גוטשקאַוו, וואָס זיינע ליבעראַרישע ווערק האָבן אַטמאָספּירע געליבן. נאָכן
פאַרענדיקן פּין זיין „אוריאל אַקאָסטאַ און יודיטאַ“ שיקט גאָטליב איבער גוטש־
קאַוו אַ פאַטאַגראַפיע פון זיין בילד צוזאַמען מיט אַ בריוו פון פּאָלגנדיקן איי־
האַלט: „זייער גערעכטער הער! איר בעט אייד אָנגעמען די פאַטאַגראַפיע פּין מיין
בילד „אוריאל אַקאָסטאַ און יודיטאַ“ אַלס אַ באַשיידענעם אויסדרוק פון פאַרע־
רונג, וואָס איר האָב פאַרן מחבר פון „אוריאל אַקאָסטאַ“. „אוריאל אַקאָסטאַ און
יודיטאַ“ האָבן צו פאַרדאַנקען זייער אַנטשטיינג מיין אַנטיקוונג מיט אייער
פּאַעזיע. און זייט מוהל, געשעצטער הער, דעם צוואַנציקטער טאָג, וועלכער
האַט געוואַנט אייערע אידעען פאַרצושטעלן אין אַ בילד“.

אין דער צייט האט גאָטליב אויך געשאפן דאָס בילד „שולמית“. ווארשיינלעך
איז דאָס ניכער אַ פאַרמעט פון אַ נאַענטער אים פּערזאָן, איידער אַ ביבלישע
טעמע. ער מאַלט אויך — צום צווייטן מאָל שוין — זיין ווינער מעצענאַט, דעם

באקאנטן ליבעראלן עסטרייכישן דעפוטאט פון רייכסראט און גלייכצייטיק פרעזענט פון דער אָרטיקער יידישער קהלה אינגאנצן קוראנאהא. דאָס דאָזיקע בילד האָט ער אָבער נישט פארענדיקט, ווייל ער האָט עס אָנגעהויבן אין יולי און אין דעם זעלבן חודש איז ער אַרויסגעפאָרן צו זיין משפחה. דאָס מאָל בענקט גאָט ליב באזונדערס שטארק גאָר זיין היים, ווייל ער האָט דאָרט איבערגעלאָזט זיין געליבט מיידל. זי האָט געוויינט אין לעמבערג. מאוריצ שרייבט כמעט אלע סאָג בריוו צו איר און געמט זיך איבער, ווען ער באקומט נישט צו דער צייט קיין ענטפער. ער פארפרויב זיך פאר זיין געליבטער מיט אלע איבערלעבונגען, וואָס זענען פארבונדן מיטן מאָלן פונעם בילד „אוריאל אקאסמא און יודיטא“. ער שרייבט צו זיין לאורא:

„וואָס פארא פרוי דאָס איז די יודיטא — זי איז באמת ווערט אוריאלס ליבע, און דעם יאהאי, וואָס האָט געגלייבט, אז מיט זיין רייכטום וועט ער די נאָנצע וועלט איינגעמען, האָט יודיטא אָפילו נישט געהאלטן פאָר ווערט צו האָסן. ער איז גאָר דערפאר געווען איר חתן, ווייל אזוי האָט זיך געווינטשן איר פאָטער, אוריאל דאקטער איז געווען דער אויסדערנאוויילטער פון איר הארץ.“

מיט א פאָר שורות ווייטער ליעגען מיר: „ווי זיס עס איז געליבט צו זיין פון אזא יודיטא — גליקלעכער אוריאל, אין זיין אומגליק. גאָר נישט יאהאי — איר ווער משיגע פון יודיטא, וואָס איז א מיידל, ווי ס'דארף צו זיין. גליקלעכער אוריאל, אָרעמער יאהאי!“

די ליידיגשאפטלעכע, אימפולסיווע נאטור פון גאָטליכן האָט זיך אמבעסמן אויסגעדריקט אין זיין קאָרעספאָנדענץ צו זיין געליבט מיידל. ער האָט ליב זיין פאָרזאן מיט אַ היים געפיל פון אַ יונגן מאַן, וואָס לעכצט גאָר ליבע, ער בענקט גאָר איר טאָג און נאָכט, און דער געדאַנק וועגן איר לאָזט אים נישט שלאָפן. טיילמאָל באצייט ער זיך צו איר, ווי צו א קינד, וואָס גייטיקט זיך אין אויפויכט (הגם אין דער אמתן איז זי געווען רייפער פון אים), ער וויל זי אָפהיטן, ארום-רינגלען מיט דער ווארעמסטער ליבע.

זיין לאורא, דאקטער, הגם זי האָט זיך אויסגעצייכנט מיט געוויסע ליבעראלישע פעיקייטן (זי שרייבט צו אים טיילמאָל אין א לידער=פאָרם), איז געווען א קליינבירגערלעך מיידל, וואָס האָט זיך ווארשיינלעך נישט פאָרגעשטעלט, אז א מאָלער זאָל איר קאָנען פאָרזוכען אַ פאָרמעגלעך לעבן. הויז דעם, האָט איר מעגלעך איבערגעשראָקן די האסטטיקייט פון מאוריצים מעמפערמענט, וועלכן זי האָט נישט געקאָנט פארשטיין.

פאָרזיכטיק ציט זי זיך צוריק פון איר באצייג מיט גאָטליכן, געבנדיק אין אייניקע בריוו אים אָנצוגעהערן וועגן עפעס אן אומרויאקייט, וואָס פייניקט זי. צום סוף האָט זי אים אָפגעשיקט זיינע בריוו. און הגם גאָטליב האָט שטארק גע-

ליטן צוליב דער געשעעניש, דאך האָט אים זיין פּערזענלעכע ווירדע געהאַלפּן איבערצומראַנגן מוטיק דעם קלאַפּ.

מיר וועלן ציטירן אייניקע פּראַגמענטן פּון די בריוו, וועלכע דער קינסטלער האָט געשריבן צו זיין געליבטער, כדי צו אילוסטרירן, וויאָזוי דער יוגער נאַטליכ האָט זיך אָפּגעגעבן דעם געפיל פּון ליבע מיט דעם זעלבן טעמפּעראַמענט און מיט דער זעלבער פּאָסיע, מיט וועלכער ער האָט געשאפּן.

ווין. 22-טער יוני,

„מיין לאַוראַ! מיין גאַט! מיין אַלין! איר פיל, אַז דו ביסט פאַר מיר דאָס העכסטע, דאָס מיינערסטע, איר פיל, אַז אַן דיר קאָן איר שוין נישט לעבן, איר פיל באַמת, אַז דו ביסט די נשמה פּון מיין לעבן! ווי גליקלעך עס האָט מיר היינט געמאַכט דיין בריוו! ער האָט מיר דערהויבן צו גאַט אַליין! איר וועל דיר אײַ ביז דאָנקבאַר זיין, וואָס דו האָסט זיך בלוז פאַר מיר אָפּגעגעבן. לאַוראַ, איר האָב אַ ביסע צו דיר, נאָר זיי נישט ביז — צי וואַלסטו איצט געקומען צו אונדז קיין דראַהאָבוס? און אויב איר וועל דיר דאָס בעטן אַט אויף די קני? דו וויסט דאָך לאַוראַ, אַז איר האָב פיינט יעדע מין פאַרמעלקייט, איבערהויפט ווען זי ציט צו די עפנטלעכע אויפּמערקזאַמקייט. קום צו פאַרן, לאַוראַ, קום קיין דראַ-האַביטש, און דאָ וועלן מיר שטייל, אַן שום רעש חתונה האָבן. מיין פאַטער איז איצט אין ווין. דערקלער אים, אַז איר באַגער דאָס זייער. ס'איז באַמת איבעריק, אַז די שוועסטער, ברידער, קוזינען, מומעס (און ווי זיי הייסן דאָרט אלע) זאָלן זיין אויף דער חתונה; איר וועל האָבן פּולשמענדיק גענוג בלוז זייערע גראַטולאַ-רונגען. בלוז איר און דו און עדות (וועלכע זענען אויך איבעריק). קום צו פאַרן, לאַוראַ, קום קיין דראַהאַביטש, ווייל אויך דער פאַטער וועט מיט דיר פאַרן. ווי אַ יונג פאַרל וועלן מיר פאַרן קיין ווין, פאַרן. עס גייט מיר ספּעציעל, אַז די חתונה זאָל נישט פאַרקומען אין ווין, אפּשר אין בערלין אָדער אין אַן אנדערער שטאָט. זונטיק אין דער פרי פאַר איר קיין דראַהאַביטש. שרייב צו מיר אויפן דראַהאַביטשער אַדרעס. לעב ווויל און שרייב באַלד. דיין דיר פאַרערנדיקן נאַטל בײַ. אין דעם צווייטן בריוו צו זיין כלה, וועלכן ער האָט געשריבן צו מאַרגנס, דערמאַנט גאַטליב וועגן איר פאַרטרעט, וועלכן ער האָט געשאַנקען דער מומער פּון זיין געליבטער (מעגלעך, אַז דאָס איז געווען דאָס בילד, וועלכן ער האָט אָנגע-רופּן שולמית). צו דעם בריוו קומט אַ צושריפט:

„שלעכט מיידל! ס'איז דאָך שוין צוויי ביינאַכט, פאַרוואָס קאָמו מיר נישט איינשלאָפּן? אומזיסט באַמי איר זיך אָפּצורייסן פּון דיר מיינע געדאַנקען. די ביסט זייער צודרינגלעך. עס שטייט כסדר געבן מיר מיין לאַוראַ, אַזא נוסע און אַזא שלעכטע. לאַוראַ דערקומשעט מיר כסדר, פייניקס מיר, קאָמו מיר נישט שלאַפּן. וואָס איר זאָל נישט טון — געפעלט איר נישט, און זי דערמאַנט מיר

כסדר די לאורקע פון בערלין, וואָס האָט אזוי שטארק ליב איר נעמרייען, גע-
טרייען ביזן טויט גאָטליבן.

אין זיין בריוו, וועלכן ער האָט געשחויבן דעם 11טן יולי פונעם זעלבן יאָר,
שרייבט ער צווישן אנד.: „מיין אָרעם קינד! אד, ווי איר פייניק דיר! אָבער זע
— מיין ליבע איז אזוי ווילד, אז איר קאָן זי נישט באהערשן, און דערפאר האָסטו
מיר נישט פאַרשטאַנען. אָפּט באַרויער איר, וואָס איר האָב זיך נישט אויסגע-
לערנט, ווי אַ סך פון מיינע חברים, דעם „גאַלאַנט-טאַן“. אַד, ווי דאָס וואָלט מיר
איצט צוגוץ געקומען. איר וואָלט דיר געקאָנט שעפּטישען די זיסע חניפה-רייד,
מאָכן דיר קאָמפּלימענטן, מיט איין וואָרט, פשוט, אַזוי ווי ס'איז אָנגענומען,
הנפענען דיר, כדי עס זאָל דיר נישט וויי טון און דו זאָלסט נישט וויינען. אָבער,
ליידער. איר בין זיך מיר אַ פשוטער מענטש און קאָן זאָגן בלויז דעם אמת.“

און ווייטער: „ווען מיין ליבע וואָלט דיר געקאָנט גליקלעך מאַכן, וואָלסטו
געווען די גליקלעכסטע פרוי.“

דאקעגן סוף יולי, אלס ענטפער אויף די אָפגעשיקטע בריוו, שרייבט ער:
„געערמע פרייליך! איר האָב, וואָס אן אמת, נישט קיין רעכט צו שרייבן
צו אייר, אָבער איר וועט מיר דערלויבן צום לעצטן מאָל זיך צו וועגן צו אייר.
די אָפגעשיקטע בריוו האָב איר דורכגעלייענט. זיי האָבן ביי מיר דערוועקט די
אלטע ווייטיקן און מיין הארץ האָט געפילט, פארוואָס עס האָט זיך מיט א ביטער
וואָרט פאַרקלאָנג. דאָס, וואָס איר האָב פאַרוויסגעפילט, וואָס עס האָבן מיר דער-
ציילט די הויזפריינד אייערע — דאָס אַלץ איז אמת (די רעזיקע פריינד האָב איר
געהאַלטן פאַר שלעכטע מענטשן). איר האָט ליב אַ צווייטן און האָט זיך נישט
מודה געווען דערצו?

איר מוז אייד מודה זיין, אז אלע ספקות בנוגע דער אויפריכטיקייט פון
אייערע געפילן האָבן ביי מיר דערוועקט אייערע פריינד. איר האָב זיי נישט גע-
וואָלט גלייבן, איר בין געווען אויפגעבראכט צוליב זייערע רכילות. אד, עס האָט
דאָך אזויפיל געטרייקייט און ערלעכקייט ארויסגעבליקט פון אייערע אויגן; איר
האָב געמיינט, אז אייערע אויגן, וואָס האָבן געקאָנט קוקן אויף מיר אזוי געטריי
און מיט ליבע, אז זיי זאָגן נישט קיין ליגן. איר האָב אייד מער נישט קיין רעכט
צו מאַכן פאַרווירפן (אפילו דערפאר, וואָס איר האָט פון מיר געמאכט א שפּיל-
צייג), אָבער אויב ס'וועט אַמאָל זיך אַפרופן אייער געוויסן, ווענדעט זיך דעמלט
וויידער צו מיר, אפשר וועט מען „אויס“ גאָך קאָנען אַפראַמעווען.

אויב ס'וועט זיך ארויסווייזן פאר ריכטיק, וואָס איר האָט מיר מיטגעטיילט,
אז איר געהערט צו אַ צווייטן אין עס וועט זיך פאַר אונדז פאַרשליסן די מעג-
לעכקייט פון דערנענטערונג, ווינטש איר דיר, אַז דו זאָלסט זיין גליקלעכער, ווי
אייער ליבנדיקער נאָ.

ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, איז גאָטליב געווען אין ווין אין גאַנצע באַ-
ציונגען מיט דעם פּאָליטיקער אינגאָצי קוראַנדאָ. פֿון אים איז גאָטליב געוואָרן
געוואָרן, אז עס איז אָנגעקומען קיין בודאפעשט א מערקישע דעלעגאציע, וועלכע
איז אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס כבוד. גאָטליב האָט באשלאָסן צו מאַלן פארן
אונגאַרישן פּאַרלאַמענט אַ בילד אויף דער טעמע פֿון דער דאָזיקער היסטאָרישער
נעשעניש.

באקומענדיק א רעקאָמענדאציע-בריוו פֿון קוראַנדא צום דעפּוטאט מאוריציו
וואַרמאַן, איז גאָטליב אָפּגעפּאַרן קיין בודאפעשט. ער איז אָנגעקומען שוין נאָכן
אָפּפאַרן פֿון די מערקישע סאָפּטן (שליחים). עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין
בודאפעשט איז ער שוין געווען באַרימט אלס מאַלער. וואַרמאַן האָט אַריינגעפירט
דעם קינסטלער אין אונגאַרישן פּאַרלאַמענט און האָט אים פּאַרגעשטעלט די מי-
ניסטערן. יענע האָבן וואַרעם אויפגענומען דעם פּלאַן פֿון שאַפֿן א ווערק אויף דער
טעמע פֿון דער אויפנאמע פֿון די סאָפּטן דורך דעם אונגאַרישן פּאַרלאַמענט. אויך
די בודאפעשטער פרעסע האָט זיך ברייט צעשריבן וועגן דעם דאָזיקן פּראָיעקט.

די דעפּוטאטן און די מיניסטערן, וואָס האָבן אָנטייל גענומען אין דער אויפ-
נאָמע פֿון די סאָפּטן, האָבן צוגעזאָגט איבערצוגעבן דעם קינסטלער זייערע פּאָ-
טאַנראַפיעס. בעת זיין פאַרברענגען אין בודאפעשט מאַלט גאָטליב דעם פּאַרטערע
פֿון וואַרמאַנען. אויך אנדערע דעפּוטאטן האָבן זיך געוואָנדן צום קינסטלער וועגן
מאָלן זייערע פּאַרטערען. אין דער צווישנצייט איז פּאַרגעקומען אן ענדערונג אין
דער פּאָליטיק פֿון עסטרייך-אונגאַרן לגבי די מערקן, וואָס עס האָט אויך צו נישט
געמאַכט די פּלענער וועגן אויספירן דורך גאָטליבן דאָס בילד אויף דער דער-
מאַנטער טעמע. דעריבער טאקע קערט זיך דער קינסטלער אום קיין ווין.

ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, האָט דאָס אויסשטעלן דאָס בילד „שיילאָק
און רושעסיקע“ צוגעצויגן אויך די אויפמערקזאמקייט פֿונעם פאַרלאַג ברוקמאַן
אין מינכען, וועלכער האָט זיך געוואָנדן צו גאָטליבן מיטן פּאַרשלאַג, ער זאָל זיך
אונטערנעמען צו אילוסטרירן די ווערק פֿון לעסינג און אנדערע.

אזוויי אָבער גאָטליב האָט זיך דעמלט געקליבן קיין דראַהאָביש, איז די
זאך געבליבן הענגען. נאָכן צוריקקומען פֿונעם קינסטלער קיין ווין, באַנייט ברוק-
מאַן זיין פּראָפּאָזיציע דורך דעם ווינער פּאַרשטייער פֿון דער פירמע, א געוויסן
נאָטהאַרד פּאַן קאַפּעל. אין צוזאַמענהאַנג דעחמיט פּאַרט גאָטליב קיין מינכען.
דער קינסטלער האָט געפּאַרערט פאַר אויספירן די אילוסטראציעס דעם הויכן
פאַר יענער צייט פֿרייז פֿון 100 מאַלער פאַר יעדער. די קאַרטאַנען צו די דאָזיקע
אילוסטראציעס האָבן באַדאַרפט זיין פֿון באַדייטנדיקער גרויס (180—110) און
נעהאַלטן ווערן אין א מאַלערישן טאָן, דאַקען אַרויסגעפירט האָבן זיי באַדאַרפֿן

ווערן מיט דער גוואש-מעכניק. מ'האט באשטעלט 10—12 קארמאָנען אויף דער טעמע פון „גתן דער וחקם“ פון לעסינגן.

דער פארלאג האָט אויך בדעה געהאט צו באשטעלן ביי גאַמליכן אילוסטראַ-ציעס צו „אוריאל אַקאַסמא“ פון גוטשקאָוו. ווארשיינלעך, האָט גוטשקאָוו, ווען מען גאַמליב האָט געהאט איבערגעשיקט די פאַנגראַפיע פון זיין „אַקאַסמא און יודישאַ“, מסכים געווען אויף גאַמליכן אַלס אילוסטראַטאָר פון זיין ווערק און האָט איבערגעשיקט דעם פארלאג די געהעריקע אַנווייזונגען, וועלכע סצענעס מ'וואָלט באדאַרפן באארבעטן פלאסטיש. ברוקמאן אליין האָט געזאָלט קומען קיין ווין, כדי אונטערצושרייבן דעם אָפּמאך מיט גאַמליבן. בינו-לבינו איז גאַמליב ווידער אָפגעפאַרן קיין דראָהאַבויטש. די ווייטערדיקע קאַרעספּאָנדענץ אין דער פראַגע פירט ער שוין פון דראָהאַבויטש. ער געמט זיך מיט התמדה צו דער ארבעט איבער די באשטעלטע קאַרמאָנען. די ערשטע אַרבעטן, וואָס גאַמליב האָט צוגעשיקט, האָט דער פארלאג גאָרנישט געהאט וואָס פאַרצווארפן, הויז קליינע פעלערן. אין זיין בריוו פון 30-טן אויגוסט 1877 איז גאַמליב מודיע ברוקמאָנען, אז ער שיקט אים צו צוויי פארטיקע בילדער צוזאמען מיט די סקיצן פון דעם „מאַנאַספיר-ברוו דערל“ און דעם „אַרדן-ריטער“. מיט א צווייטע פאַסט שיקט ער איבער די קאַמפּאַזיציע „דער צוריקקער“ און א סקיצ צו „גתנען“. הויז דעם שיקט גאַמליב ארויס דעם פאַרלאג סקיצ צו „אוריאל אַקאַסמא“ און איז אויך מודיע, אז ער האָט געשאפן א קאַמפּאַזיציע אויף דער טעמע פון פאוסט.

צום סוף יאָר פאַרט גאַמליב ווידער אָפּ קיין מינכען. ער באקומט פון ברוקמאָנען געלט. דאָס איז ווארשיינלעך דער איינציקער פעריאָד אין גאַמליבס לעבן, בעת וועלכן ער פילט נישט קיין מאַנגל אין געלט.

בינו-לבינו פאַרט ברוקמאָן אָפּ קיין איטאַליע און פון דאָרט שיקט ער איבער זיין פירמע אן אַנווייזונג, אז גאַמליב זאָל זיך אָפּהאלטן מיט אויספירן די ווייטערדיקע אילוסטראַציע-קארמאָנען. דאָס זענען געווען די צייטן, ווען אין דייטש-לאַנד אנטישטייט דער זאָלאָגנישער אנטיסעמיטיזם. נאָך דער ערשטער קאַניוקט שור און נאָך דעם אַנזעטיקן זיך מיטן טרוומף פונעם זיג — האָט זיך אין דייטש-לאַנד אָנגעהויבן אן עקאָנאָמישער קרויזס. מיט א געוואלדיקער שנעלקייט הייבט זיך אָן צו אנטיקלען די סאַציאַל-דעמאָקראַטישע פארטיי. אלץ א גרעסערע צאָל סאַציאַל-דעמאָקראַטן גייען אריין אין פארלאמענט. ביסמארק נוצט אויס דעם אטענטאַט אויף ווילהעלם דעם ערשטן (1878), כדי איינצופירן דאָס אַזוי גערופענע „סאַציאַליסטיש-געזעץ“. אין דייטשלאַנד הייבן זיך אָן די ברוטאַלסטע פאַרפאַנגונגען פון סאַציאַליסטן. גלייכצייטיק שאפט די רעאַקציאָנערע בורזשואַזיע די קריסטלעך-סאַציאַלע פאַרטיי, ווילנדיק אָפציען די אויפמערקזאַמקייט פון די ארבעטער-מאַסן פונעם קאמף פאַר זייערע רעכט. די פאַרטיי איז געווען די פאַר-

נייערין (אויך מיטן אנטיסעמיטיזם) פון דער גאציאנאל־סאציאליסטישער פארטיי פון היימלערן. די פילארן פון דער דאָזיקער פארטיי זענען געווען: אדאָלף שמע־קער (1835—1909), א הויף־פרעדיקער און א פאָליטיקער, דער צווייטער איז געווען הערמאן אלווארט (1846—1914) — א מיטגליד פון דייטשן רייכסמאן, און פירשט פיקלער—מוסקאו, אן איינגטימער פון א סך הויפן און שלעסער און צענדליקער טויזנטער העקטאר ערד, אין דייטשלאַנד ווערט איינגעפירט אַ די־מאַטור; מ'האָט איינגעשמעלט אַ שמרענגע צענזור; מ'האָט פאַרבאָטן פאַרזאַמלונגען (חיץ אַנטיסעמיטישע); אַ סך מענטשן ווערן אַרויסגעשיקט פון לאַנד. דער דאָזיקער נײַער קורס איז זיכער געווען די סיבה, צוליב וועלכער מ'האָט זיך אויפֿגעהערט צו אײלן מיטן אַרויסגעבן פּאַז ווערק, ווי „נתן דער הכּס“. בפרט ווען דער אויספירער פֿון די אילוסטראציעס איז געווען א ייד פון פּוילן. וועלנדיק פארדיגען אויף גאַטליבן, רוקט אים ברוקמאן אונטער א גייעס פאַרשלאַג, וועל־כער האָט גאַטליבן אויפגעבראכט. אויב ער וויל — שרייבט ער צו גאַטליבן — קאָן ער אויספירן פאר זיין פארלאַג קליינע בילדלעך, פאר וועלכע ער וועט אים באַצאָלן צו 60 מארק פאר א שטיק.

וועגן דעם דאָזיקן פאַרשלאַג שרייבט גאַטליבן צום פאַמער:

„ברוי מיך נישט איבערצולאָזן אָן באשעפטיקונג, האָט ער מיר פאַרנעלייגט צו מאַלן קליינע בילדלעך אויף א באַליביקער סעמע פארן פרייז פון 60 מארק. איד האָב נאָך ברוקמאנען נישט געגעבן קיין ענדגילטיקן ענטפער. איד וויל, פאַ־מער, פרייער הערן דיין מיינונג. איד האָב זיך דעצידירט צו אילוסטרירן „נתנען“ בלויז צוליב אמביציע, ווייל איד האָב געוואוסט, אז די בילדער וועלן אָפגעדרוקט ווערן, און איד וועלן ווערן באַרימט, הגם איד האָב געוואוסט, אז די ארבעט וועט אויף מיר שלעכט ווירקן, ווייל איד מוז זיי מאַלן גרוי און וועל צוליב דעם פאר־נעסן די האַרמאָניע פון פארבן. איד האלט, אז מאַלן איצט אזעלכע בילדלעך, ביי וועלכע איד וועל זיך גאַרנישט אויסלערנען און וועלכע וועלן נישט האָבן קיין באַדייטונג אין הינזיכט פון מאכן מיך באַקאנט, און דערצו פאר אזא גידעריקן פרייז — דארף איד נישט. איד פריי זיך שמארק, וואָס ברוקמאן האָט מיר גע־הייסן איבעררייסן די ארבעט, איד וועל אויסנוצן די צייט און וועל ווידער אָנהייבן צו מאַלן מיט לעבעדיקע קאָלירן. איד וויל, אז די זאַלסט מיר דערלויבן צו ענ־דיקן דאָס בילד, „דאָס ארויסטרייבן די מאורן פון גרענאדע“. באַמראכט זיך און דערמאָן זיך פאַמער, וואָס פאַר אַ גרויסן דערפאַלג עס האָבן געהאַט מיינע צוויי ערשטע בילדער. אדאנק זיי האָב איד באַקומען א באַשמעלונג פון ברוקמאנען און בין באַרימט געוואָרן. גאטירלעך, גיזן זיי אויס מיין וונגקייט און קנאפע דער־פארונג, אָבער איד גלויב, אז בין ברוקמאן וועט זיך אומקערן, וועל איד פארענ־דיקן דאָס בילד, אין העמלע וועט עס זיין א געפעליקייט פון מיין זייט צו ארבעטן

פאך אים. שוין גישט רעדנדיק וועגן דעם דערפאלג און אָנערקענונג, וואָס איד וועל זיך מיט דעם דאָזיקן בילד דערווערבן. נאָך אויף איין זאך, פאָטער, מאך איד דיר אויפמערקזאָם: ווען מיינע בילדער זענען אויסגעשמעלט געוואָרן אין ווין, האָט מען מיר געגעבן פאר זיי צו 800 ריינער, און איד האָב, פארשטייט זיך, גישט מסכים געווען צו פאָרקויפן זיי פאך אַזאַ פרייז, ווייל איד בין געווען און בין זיכער, אז מען וועט מיר געבן דאָפלט און אפילו מער. דאָס בילד, וואָס איד מאַל איצט, וועט בלי ספק ווערט זיין צוויי מאַל אזויפיל, ווי מיינע ערשמע בילדער. נאָכן פאָר רעדנדיק וועל איד דיר אָפגעבן דאָס בילד צו דיין דיספּאָזיציע, פארשטייט זיך, נאָך אין דעם פאל, אז דו וועסט פאר מיר אויסלייגן אזויפיל געלט, אז איד זאָל קאָנען אָן איבעררייס ארבעטן, ביז ברוקמאן וועט צוריקקומען. איד גיב די זאך איבער אין דיין הענט! אָדער, אויסלייגנדיק דאָס געלט, וואָס איד וועל דיר מיט דאנק אומקערן, וועסטו מיר מאכן פאר א קינסטלער, אָדער איד וועל געצוונגען זיין צוליב דיין אָפזאָג אראָפצונידעריקן מיין טאלאנט צו האנטווערקעריי — מאַלן בילדלעך צו 60 מאַרק און זיך רואיק צוקוקן, ווי מיינע קאָלעגן, וואָס איד האָב געלעזט ווייט הינטער זיך, וועלן מיר איבערלייגן. איד בעט דיר, דו זאָלסט וועגן מיין פּראָפּאָזיציע, צי דו וועסט זי אָננעמען, צי אָפּוואַרפן, גישט דערצוילן קיינעם. וואָס דו וועסט גישט באשליסן — זיי מיר מודיע. די מעג בין איד קראַנק כעווען, עס האָט מיר געהיילט א באַרימטער דאָקטאָר, הער אלטמאן. ער וועט אייך פערזענלעך דערצוילן וועגן מיין קראַנקהייט.

די אליארימירנדיקע בריוו פון מאוריציין רירן קנאפ דעם פאָטער זיינעם. ער פילט זיך בלויז באלידדיקט, וואָס מאוריצי פּראָפּאָנירט אים צו באַרגן געלט, פאָר לינגנדיק אלס משכון זיין בילד. ווערנדיק געצוונגען דורך די באדינגונגען, דער גידעריקט זיך גאָמליב צום שאפן פאר ברוקמאנען בילדלעך צו 60 מאַרק. די פראגע פון אילוסטראציעס צו „נתנען“ ווערט אָפגעלייגט אויף אן אומבאשטימטן טערמין.

נאָמליכס גרויסע אילוסטראציע־קאָמפּאָנען זענען אַזוי איינגאַרטיק, מיט איינפאל און מיט אַ שלל פון רייכקייט אין דער פאָרם, אז יעדער פון זיי שטעלט מיט זיך פאָר אַן ערנסטע שאַפונג. די פאָרגעשמעלטע סצענעס זענען איבערגעגעבן מיט טיפער דוּכדרינגלעכקייט און פול מיט לעבן. די דאָזיקע מייסטערהאפטע בילדער ווייזן מיט דער נאנצער פולקייט, וואָס פארא ראָל עס קאָן שפילן אן אילוסטראציע פאר ליטערארישע ווערק. אין די דאָזיקע אילוסטראציע־קאָמפּאָנען איז נאָמליב געשמעלט געוואָרן פאר דעם פּראָבלעם פון פאָרשמעלן דאָס לעבן פון מזרח מיט זיינע ספעציפישע פאָרמען און קולטור, וואָס איז אים געווען פרעמד. גישט קוגנדיק דערויף, האָבן זיך באקומען בילדער פול מיט לעבנס־אמת, וואָס גיבן ריכטיק איבער די איינגארטיקייט פון יענער ווירקלעכקייט. די פאקטור

פון די בילדער איז אָנגעזעטיקט מיט אזא באַרוישנדיקן עקזאָטישן אַראַמאַט, און זי כישופט אַרויס פאַר די וואַיגן פונעם צושויער אַ פּרעמדע וועלט, פול מיט זאַפּ-טיקע קאָלירן און אויסטערלישע מנהגים. גאָמליב האָט געשאפן 7 קארטאַנען, וואָס יעדער פון זיי איז א קונסט-ווערק. איינס פון די דאָזיקע פּרעכטיקע בילדער האָט געקויפט פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה ראַטשילד פון לאַנדאָן.

אין א קורצער צייט ארום פאַרט גאָמליב ווידער אָפּ פון מינגען קיין ווין. דאָ שאפט ער צוויי גרויסע קאָמפּאָזיציעס, איינע אויף דער טעמע „יעזוס צווישן די פישער אין קאפּערנאָוס“ (ביים ים כנרת) און דאָס בילד „יידן, וואָס דאווענען אין דער שול“. דאָס צווייטע בילד מאכט גאָמליב אויפן סמך פון זיינע דערינגע-דונגען פון דראַהאָביטש. אויך די גרעסטע צאָל פון די פאַרגעשטעלטע אויפן בילד פיגורן נעמט ער פון זיין גאַנצסטער סביבה — פון זיין משפּחה. דאָ זעט מען זיין פאַטער, די מוטער און אנה. די קאָמפּאָזיציע גיט איבער די דערינגע-דונגען פון זיינע יוגנטע יאָרן. איינער פון די כאַראַקטעריסטישע טיפּן אויף דעם בילד איז גאָמליב אליין. ער מאַלט זיך בעתן דאווענען, ווי ער איז פארזינקען אין טיפּ פער פאַרטראַכטיקייט. ער שטייט ביים שטענדער מיטן קאָפּ אָנגעשפּאַרט אויף דער האַנט. האַרט נעבן אים זעען מיר א זיצנדיקן ייד אין א שמרדימל, וואָס האַלט אין דער האַנט אַ ספּר-תורה. דאָס בילד איז ווי צעטיילט אויף צוויי טיילן: אויפן אויספאַרטערט און די אלע איבעריקע. זיין פאַרטערט, איז וועלכן דער כאַראַקט-טעריסטישסטער שמריד איז דער אויסדרוק פון אסקעטישקייט, טראַגט אויף זיך דעם הותם פון דער דינאמיק, וואָס עס פארמאָגן די בילדער פון על גרעקא.

באמתדיק איבערגענומען מיט דער תפילה איז בלוז איין גאָמליב און דער אלטער, וואָס זיצט ביים שטענדער. אויפן ערשטן פלאַן שטעלט דער קינסטלער פאַר א קליין יינגל, וואָס איז אויסגעפּוצט יום-טובדיק מיט אן אויסדרוק פון לאַנגווייליקייט אויפן געזיכט און מיט אזא מינע, ווי ער וואַלט געוואַלט וואָס שנעלער אנטלויפן פונדאנען. אינערעסאנט, וואָס אויפן בילד האָט ער געגעבן אן אויפשריפט אין דער העברעישער שפראך: „פאר דער נשמה פון מאוריצי גאָמליב“. דער פאַטער, וואָס האָט אינעם יאָר 1878 באזוכט דעם זון אין ווין, דערזענדיק אויפן בילד דעם דאָזיקן מצבה-אויפשריפט, האָט זיך דערשראָקן און געבעטן, אז מאוריצי זאָל אים תיכף באזייטיקן. מאוריצי האָט דערקלערט, אז ער האָט געגעבן דעם אויפשריפט דערפאַר, ווייל דאָס ווערק דאַרף איבערלעבן דעם מאַלער. ער האָט דערפילט דעם פארלאנג פונעם פאַטער, אָבער נאָך זיין אוועקגיין האָט ער ווידער געמאכט דעם אויפשריפט.

איצט פלאַנירט גאָמליב ארויסצופאַרן אויף ווייטערדיקע שטודיען קיין אויס-לאַנד. פארוי ציט אים צישט. ער וויל פאַרן קיין רוים. ווי אלע מאַל, אזוי אויך

דאָס מאָל העלפט אים אַרויס קוראַנדאָ, וועלכער פּועלט אויס פאַר גאַטליכן אַ סטיפענדיע אין דער הייד פון 500 גולדן. דער קינסטלער באַקומט נאָך איינע, נישט קיין גרויסע סטיפענדיע, און, זייענדיק זיכער מיטן כּורל פון זיין רייזע קיין אימאַליע, פאַרט יעד אויף זומער אַרויס קיין דראַהאָביטש. דאָס מאָל וווינט ער אינעם קוראַרט פּרוּסקאוועץ. ער דינגט אין האַטעל אַ כּערויס צימער אויף אַן אַרבעטס-אַמעליע. אין דעם פּעריאָד אַנטשטייען צאָלרייכע פאַרטרעטן. ער מאַלט דעמאָלט דעם פּאַטער, די שוועסטער, דעם מוזיקער און פּאַעם — גראַף וולאַדיסל־לאָו פּאַרנאַקאָסקי, אַכענדראַט פון לעמבערג, זיין פּריינד פּלעשער און אַנד. אין דער צייט אין נאַפּליבס פּאַטער שטאַרק פּאַראַרעמט נעוואַרן. דאָס הויז זייערס איז פּאַרברענט געוואָרן. מאַוריצי ווענדעט זיך צו דער דראַהאָביטשער קהילה וועגן אַ הלואָה פון 500 גולדן. אָבער די קהילה וואַרפט אָפּ זיין ביטע, מאַטיווירנדיק עס דערמיט, אַז מ'דאַרף גיכער שטיצן מויערער, ווי מאַלער.

דעם 21-טן אָקטאָבער האָט גאַטליב באַקומען דעם פּאַס קיין אימאַליע. אַדאַנק די באַמיונגען פון קוראַנדאָן באַקומט מאַוריצי אַן אַמיזיסן באַזיכעלעט ביז דער אימאַליענישער גרענעץ.

אימאַליע, דאָס ווינעלע פון דער קלאַסישער קינסט, עפנט פאַר גאַטליבן כּייע האַרזיאַנטן פון שיינקייט. אויפן וועג קיין רוים פּאַרהאַלט ער זיך אין דעם ווונדער-שיינעם ווענעדיק. דער גייסט פון לאַנגע דורות שאַפונג, וואָס פּילט אַן סיי די ראַפּינירמע פּאַלאַצן, סיי די שמאַלע געסלעך פון דער שפּאַט, האָט אויפגע-רודערט דעם יוגן קינסטלער. אין איינעם פון זיינע בריוו באַשרייבט גאַטליב זיין פּאַרברענגען אין ווענעדיק אין אַזעלכע ווערטער: „אין ווענעדיק איז אזוי אַנגענעם-צו זיצן אין דער גאַנדאַלע און לאָזן זיך פירן. איד האָב נעטרוימט וועגן בליק און פּאַרנעטיגן. איינע מאַרק-האַל אין הליוו מיינעלעך. זיי זענען אזוי צוגעווינט צו מענטשן און אזוי מילד, אַז זיי עסן פון יעדנס הענט. איד האָב נעקויפט פאַר זיי שפייז. זענען זיי אלע געקומען צו פליען און גענעסן פון מיינע הענט און פון מיינ מויל. איד האָב דערלויבט, זיי זאָלן מיר צעבלאָטיקן מיט זייערע שנעבעלעך. איד האָב אליץ איבערגעמראָגן, אבי זיי זאָלן בלייבן לעבן מיר. אָבער, ווען מ'האַט אויסגעפּעלט שפייז... זענען זיי אוועקגעפּלויגן. קיין איינס איז מיר נישט געטריי געבליבן, ווען איד האָב שוין גאַרנישט געהאַט. אַזעלכע מילדע זענען זיי די מייבעלעך... און פרויען?“

צו זיין גרויסן ווייטיק מוז ער נאָך צוויי טעג ווייטער פאַרן — זיין באַשיי-דענער געלט-זאַפּאַס ווערט מוראדיק שנעל צעריגען. קומענדיק קיין רוים, דינגט ער פאַר 40 ליר אַ חודש אַ קלויגעם צימער, אין וועלכן ער קאָן נישט אַרבעטן. ער נישטערט דורך אלע ווינקעלעך פונעם אלטן רוים. זיין אַנטציקונג איז אין

לשער. עם האָט זיך דאָ אַנטפלעקט פאַר אים א גייע וועלט פון קונסט. די אַלמע
שמאָץ האָט אים דערציילט וועגן איר טויזנטיעריקער קולטור. דעם בריוו צום
פאָטער, וועלכן ער האָט געשריבן דעם ערשטן טאָג פון זיין זיין אין רוים, הייבט
ער אָן מיט די ווערטער: „כאַזעל גישט אויסהאלטן!“.

ווייטער זאָגט ער, אז קיינמאָל האָט ער נאָך גישט געפילט אין זיך אזא הייסן
כאַנער צו ארבעטן, ווי דאָ, אין דער דאָזיקער שמאָץ פון קונסט.

אַבער, ליידער איז ער פארמשפט אויף ארומצוגיין ליידיק. ער האָט א גע-
בענדיק שטיבל פאַר 40 ליר, אין וועלכן ער קאָן גישט רעאַליזירן זיינע איינפאַלן,
לואָס מאַטערן אים. ער שרייבט, אַז ער האָט זיך באַקענט מיט שעמיראַדזקין,
אז יענער האָט גערימט זיינע בילדער, וועלכע ער האָט געזען אין דער וואַרשע-
ווער, „זאַכענשא“, און אים פאַרנעזאַנט, אז ער וועט זיין א באַרימטער מאָלער.

ער באַקלאָגט זיך, אז ער האָט גישט ווו צו ארבעטן, אז ער דארף האָבן געלט
צו דינגען א ווינגט און איינאַרדענען זיך אן אמעליע. ער שרייבט, אז שעמי-
דאדזקי האָט אים רעקאָמענדירט אן ארבעטס-צימער אין דעם זעלבן הויז, אין

וועלכן ער האָט זיין אמעליע, אָבער דער באַלעבאָס פאַדערט 55 ליר און א קאָג-
פראַסט אויף א קיילעכיק יאָר. ווו וועט ער געמען געלט? צום סוף איז ער זיך

מודה, אַז ער האָט ברעה צו בלייבן אין רוים אייניקע יאָר און אפשר זיך דאָ אייג-
אַרדענען אויף שטענדיק. אין דעם צווייטן בריוו, וואָס איז געשריבן געוואָרן דעם

צווייטן טאָג פון זיין קומען קיין רוים, בעט ער ווידער ביים פאָטער געלט, פאַר-
זיכערנדיק, ואז די בילדער, וואָס ער וועט שאַפן, וועלן ווערט זיין צענפאַכיק, אויב

גישט מער, ווי די, וואָס ער האָט פריער געשאפן. צום סוף דראָגט ער אפילו, אז
ער וועט זיך פארהובען ביי א יידן, וועמען ער וועט מוזן באַצאָלן צוויי מאָל אזויפיל.

ענדלעך דינגט ער אן אמעליע, אָבער, ווי ער שרייבט אין א צווייטן בריוו:
„פאַרפאָלגט אים דער גורל, ווי דעם פאָטער“. און, ווירקלעך, עס גייט אים באַמט

גישט. קיין רוים איז אַנגעקומען גראַף אַרלאַווסקי, וואָס איז א באַקאַנטער פון
אַטליבס פריינד, פון גראַף קולטשיצקין. דער מיליאָנער אַרלאַווסקי פלעגט אָפט

ארויספאַרן קיין אויסלאַנד, און דעמלט האָט ער געקויפט בילדער ביי די אַנגע-
זענסטע פּוילישע מאָלער. ער איז געוואָרן געוואָרן וועגן גאַטליבן און האָט זיך

אויסגעקליבן אין זיין אמעליע, כדי צו זען די ארבעטן פון דעם יונגן קינסטלער.

אַבער אזוי ווי אַטליבס אמעליע איז געווען אויפן דריטן שמאָץ, און אַרלאַו-
סקי איז געווען א קראַנקער, איז ער צוריק אוועק פונעם הויז, אין וועלכן עס

האַבן זיך געפונען די אמעליעס פון ביידע קינסטלער (פון גאַטליבן און שעמי-
דאדזקין).

אין דעם זעלבן בריוו, אין וועלכן ער דערציילט מיט ביסערניש וועגן דער
דאָזיקער געשעעניש מיט אַרלאַווסקי, פאַרטויט זיך מאַוריצי, אַז ער האָט ברעה

צו באזוכן ארמאנד לעווי*, וועלכער האָט שוין א פאָר מאָל פאר גאָטליכס בא-
 קאנטע אויסגעדריקט זיין פארלאנג צו באקענען זיך מיט אים. נאָר ער האָט פאר-
 געסן אין דער היים זיין שווארצע מאריגארקע (ער בעט די שוועסטער, זי זאָל
 אים צושיקן) און ער שעמט זיך צו ווייזן אין זיין סאָגטעגלעכן קאָסטיום. אויף
 דער באקאנטשאפט זיינער מיט ארמאנד לעווי לייגט גאָטליב גרויסע האָפּענונג-
 כען. אין דעם צושריפט צום בריוו גיט ער צו, אז ער ריכט זיך צו קענען בקרוב
 מודיע זיין די עלטערן, אז ער האָט פארקויפט א בילד.

צום סוף פון יאָר 1878 איז געקומען קיין רוים יאן מאטעיקאָ. די פּוילישע
 קינסטלער, וואָס זענען דעמלט געווען אין רוים, האָבן לכבוד זיין קומען איינגע-
 גרדנט אַ פּוילערלעכן מאָלצייט. מ'האָט געטרונקען אַ סך טאָסטן לכבוד דעם
 גרויסן קינסטלער. אין אַ געוויסן מאָמענט האָט זיך אויפגעשטעלט דער מאָ-
 לער באַלעסלאָו לאַשטישניסקי און געזאָגט, אַז צווישן די פּאַראַמלעטע, וואָס זענען
 געקומען באַערן דעם גרויסן מאטעיקאָ, געפינט זיך דער שוין באוואוסטער אין
 לאנד מאָלער מאוריצ גאָטליב, וועמענס ארבעטן עס זענען אַ באווייז, אז אויך
 יידן קאָנען פארשאפן רום דעם פּוילישן פּאַטערלאַנד; אז גאָטליב אַלײן איז אַ
 ביישפּיל, אז מ'קאָן מיט יידן לעבן בשלום. ווען אַלע האָבן אויסגעטרונקען אַ
 טאָסט פארן געזונט פון גאָטליבן, האָט מען אים אויפגעצווונגען, ער זאָל ענט-
 פערן גערירט ביז טרערן, האָט זיך גאָטליב אויפגעשטעלט, און האָט ס'איז אים
 שווער געווען צו רעדן נישט בלויז צוליב דער גערירטקייט, נאָר בעיקר דערפאר,
 וואָס ער האָט נישט באהערשט גוט די פּוילישע שפּראַך, האָט ער דאָך געהאלטן
 א קורצע רעדע, וואָס האָט אויף די אָנוועזנדיקע געמאכט אַ שטארקן איינדרוק.
 ער האָט גערעדט וועגן די עוולות, וואָס ער האָט געהאט אין קראַקע און וועגן
 דעם, וויאזוי דער מייסטער מאטעיקאָ האָט זיך אָנגענומען פאר אים. ער האָט
 אויך געזאָגט, אז מאטעיקאָס שאפונג איז געווען און וועט בלייבן זיין העכסטער
 אידעאל. ווען ער האָט געענדיקט, איז מאטעיקאָ גערירט ראשיש צוגעגאנגען צו
 אים און זיך הארציק מיט אים צעקושט. זיין ביישפּיל האָבן נאָכגעטאָן שעמיראדוקי
 און גראַף קולמשיצקי. אַלע האָבן זיך אויפגעשטעלט פון די ערטרער, יעדער האָט
 געוואָלט אויסדרוקן זיין סימפאטיע צו דעם נליקלעכן גאָטליבן. אונטערן אייג-
 דרוק פון דער טיפּער איבערלעבונג שרייבט מאוריצ אין איינעם פון זיינע בריוו
 צו זיין פריינד: „ווי גערן איד וואָלט אויסגעראַטן דעם האַס, וואָס טראַגט זיך
 איבער דעם ליידנדיקן פּאָלק, ווי גערן איד וואָלט שלום געמאכט צווישן פּאָליאקן
 און יידן, די געשיכטע פון ביידע פעלקער איז דאָך אַ געשיכטע פון ליידן!“

* אַ פּראַנצווזישער ייד, מיצקעוויטשעס אַ פּריינד, מיט וועלכן ער איז געפאָרן קיין
 קאָנסטאַנטינאָפּאָל, כדי צו גרינדן אַ יודישן לעגיאָן. נאָכן טויט פון מיצקעוויטשן איז ער
 צוריקגעקומען קיין פּראַנקרייך, באַגלויטנדיק דעם טויטן קערפּער פון מיצקעוויטשן.

אויף דער דאָזיקער וויכטיקער פאר גאַטליכן פייערונג האָט מאטעיקאָ אים פארבעטן קיין קראַקע, ציוואַנדיק צו באַזאָרגן אים מיט אן אַמעליע. הויז דעם האָט ער געוואָלט, אז גאַטליב זאָל מאַכן א בילד אויף דער טעמע וועגן דעם געבן יידן רעכט דורך קאָזימיעזש דעם גרויסן. ער האָט אויך צוגעזאָגט זיך צו באַ- מען, אז דאָס בילד זאָל געקויפט ווערן.

אין רוים האָט גאַטליב געשאפן 2 בילדער אויף דער טעמע פונעם לעבן פון יעזוסן: „קריסטוס האַלט אַ דרשה“ און „קריסטוס פאַרן געריכט“. דער איינפאַל צו מאַלן בילדער אויף דער דערמאָנטער טעמע איז ביים קינסטלער נישט געווען קיין צופעליקער. ער האָט זיך געפונען אין רוים, אין דעם וויגעלע פון קריסטוס-טום, דער הויפטשטאַט פון די פויפסן. אויף טריט און שריט האָט ער זיך אָנגעטראַפן מיט סימנים פון מעכטיקייט און נלייכצייטיק דעגענעראַציע פון דער קירכע. ער האָט געזען דאָס לעבן און לוקסוס פון אַ הייפל הויכע גייסטלעכע און די נויט פון די אימאַליענישע כרייטע פאַלקס-מאַסן, און אויך די אַרעמקייט פון גידעריקן קלער. גאַטליבס קריסטוס-בילדער זענען באַזיגט פון די דאָזיקע באַצויג-גען. שנעל האָט זיך פאַרשפרייט די ידיעה, אַז אַ יוגער מאַלער פון פוילן האָט געשאפן קאָמפּאָזיציעס, אין וועלכע קריסטוס איז פאַרגעשטעלט אין גאָר אז אַנדער ליכט, ווי מ'האָט דאָס ביז אַהער געטון אין רוים און אין דער נאַנצער וועלט. און ווירקלעך, דער קריסטוס פון גאַטליב איז נישט קיין גאָט, נאָר אַ מענטש, וועלכער בונטעוועט זיך קעגן דער געוואָלד פון די כוהנים און יידישע נבירים.

די דרייטקייט און אַריגינעלקייט פון דעם איינפאַל, ווי אויך די פאַדקער-פערונג פון דער קאָמפּאָזיציע האָט צוגעצויגן אין גאַטליבס אַטעליע אַ היפש פובליקום.

אין דעם בילד „קריסטוס האַלט אַ דרשה“ שטעלט גאַטליב פאַר אן אלטן יידישן מעמפל, געהאלטן אין אלט-רוימישן סטיל. אין הינטערגרונט געפינט זיך א גאלעריע פאר פרויען. אויפן בעלעמער שטייט קריסטוס מיט אויפגעהויבענע הענט. דער קינסטלער שטעלט אים פאַר, ווי א טיפ פון א מזרח-ייד, מיט א בא- גייסערט פנים. אויפן בילד איז די מערהייט פרויען, צווישן די מעגער טיילט זיך אויס א רוימער, וואָס איז פאראינמערעסירט מיט דער דרשה. דאָס בילד איז געמאַלט אין וואַרעמע טאָנאציעס, פארביק און קאָנטראַסטמעסיק.

די צווייטע קאָמפּאָזיציע „קריסטוס פאַרן געריכט“ איז מער רעאליסטיש. עס פלעכטן זיך דאָ דורך עקזאָטיק און לעבעדיקע האַנדלונג: א דינאמישע, ממש מאַטעיקישע, געשמאַלט אין דער ריכטער, וועלכער צעברעכט אין העכסטער עק-אַלטאציע דעם שטעקן איבער דעם פארמשפטן יעזוסן. אים שטעלט קעגן גאָט-

ליב אין דער מילדקייט פון דער האלמונג און באוועגונג — די מאסע פרושים, וועלכע באגיוען א געוואלד-טאץ איבער א מענטשן.

דער הינטערהינט פונעם בילד איז א גאלעריע, אויף וועלכער עס שימערן דא און דארט געפלהאפטע פרויען-געשמאלטן.

נאָכן פארענדיקן די בילדער קערט זיך גאָטליב אום צו דער טעמאטיק פון דער געשיכטע פון פוילן: ער מאַלעט יאנקל צימבאליט פון „פאן טאדעושי“, ער שאַפט אַ סקיצן צו „קאָזימיטש אין אַסתרקע“ און קאָמפּאָזירט אויך אויף אַנדערע געמעס.

בראָך זיין אַנטיציונג מיט דער שטאַט רוים, הייבט ער ווידער אָן צו בענקען נאָך זיין היימלאַנד, ער טרוימט ווידער, ווי אין ווין, וועגן קראַקע. עס האָט דאָך אים פארבעטן מאַטעריאַל אַלץ, ער קאָן נישט גרינגשעצן מיט אזא בכבודיקער אויפ-מערקזאמקייט מצד אזא גרויסן קינסמלער. וואנדערנדיק איבערן אַלטן רוימישן געבאָ, גייט ער אָפּט אריין אין יידישע הייזער. מ'איז אים האָרט מכבד מיט ווין און מען באציט זיך צו אים זייער הארציק. ער אַנטיציקט זיך מיט די יידישע מיידלעך, אָבער זייער אַנבליק וועקט נאָך אויף אין אים א גרעסערע בענקשאפט צו זיין היימלאַנד.

ער טרוימט וועגן איינאַרדענען זיך דאָרט א פאמיליעלעכן. דאָס פארברענג-גען אין רוים ווערט פאַרן קינסמלער ספעציעל אומאַנגענעם נאָך אַן אינצידענט, וועלכן ער האָט געהאט מיט שעמיראדזקין. עס איז אפילו דערגאנגען דערצו, אז דער שטערבלעך באליידיקטער גאָטליב האָט צוגעשיקט שעמיראדזקין זיינע סע-קונדאנטן. ער האָט, וואָס אן אמת, באקומען א סאטיספאקציע, ווייל שעמיראדזקי האָט אים איבערגעבעטן שריפטלעך און מינדלעך. אָבער דער פילכארער גאָט-ליב טראכט איצט נאָך וועגן איין זאך — וויאזוי זיך פונדאנען ארויסצורייסן אהיים. און ווידער הייבט זיך אָן א לעבהאפטע קאָרעספּאָנדענץ צווישן אים און זיין פאָטער.

אָבער דער פאָטער, ווי מיט פינג יאָר צוריק, רעדט אים אָפּ פון פאַרן קיין קראַקע. נאָך גאָטליב, אן איינגעשפארטער, ווי שמענדיק, ווען עס איז געגאנגען וועגן זיינע שעפערדישע פראַיעקטן, פירט ער אויך דאָס מאָל אדורך זיין פאָר-לאנג, ער פאסט איין די זאכן און פאַרט אָפּ קיין קראַקע.

גלייך נאָכן אַנקומען אויפן אָרט באשטימט מאטעריאַל און אטעליע פאר גאָט-ליב, וועלכער הייבט ווידער אָן צו שאפן אויף היסמאָדישע געמעס. זיין אייג-ציקער פארלאנג איז איצט מיט זיין שאפונג מיטוירקן צו דער פארברידערונג פון די פאָליאקן מיט די יידן.

קורץ נאָך זיין קומען קיין קראַקע האָט זיך גאָטליב פארליבט אין א יונג מיידל, א שוועסטער פון זיינעם אַ חבר. אין הסכם מיט זיין טאטור גיט ער זיך

אָפּ דעם געפיל מיט לייב און לעבן. ער האָט אָבער גישט קיין מוט צו דערקלערן זיך דער אויסדערוויילטער פון זיין האַרץ. ווען ער דערוויסט זיך, אז זיין געליבט מיידל איז אַרויסגעפאַרן קיין ווין, געווען איז דאָס אין יולי 1879, טראַכט ער גישט לאַנג און פאַרט איר נאָך.

אין א פאַר טעג ארום האָט ער זיך אומגעקערט קיין קראַקע. ער קאָן זיך גישט באַרוואַקן און וואַנדערט ארום איבער די פּלאַנען. ער האָט דעמלט געפאַקט א גריפע, וועלכע ער האָט פאַרנאכלעסיקט. עס האָט זיך אנמיוולט ביי אים א האַלדז-אנגינע, וועלכע נעמט אָן א דראַענדיקע פאַרם, און מען האָט געמוזט אים בערפירן גאָטליבן אין שפיטאַל אריין.

ס'איז אָבער שוין געווען צו שפעט. און הגם די דאָקטוירים האָבן זיך זייער זאָרעפעליק פאַרנומען מיט אים און האָבן אים געמאכט אן אָפּעראַציע, וועלכע האָט אים געבראַכט א צייטווייליקע פאַרלייכטערונג — איז ער אין א פאַר שעה אַרום, אין דער נאַכט פון 16טן אױפן 17טן יולי, געשטאַרבן. די שפיטאַל-שוועם מער האָט שפעטער דערצײלט, אז ארום איינס א זייער האָט גאָטליב געבעטן לעמאַניאָד. ווען זי האָט אין אַ 2 שעה אַרום ווידער אַריינגעבליקט אין זיין צײַ-מער, איז ער שוין געווען מױט.

דער טױט פון גאָטליבן האָט געמאכט א דערדריקנדיקן איינדרוק אין די פאַרגעשריטענע קרייזן פון דער יידישער און פּוילישער געזעלשאַפט. וועגן דער פּאָפּוליערקייט פונעם יוגן מאָלער זאָגט ערות דער אָנטייל אין דער לוויה פון דער יידישער און פּוילישער אינטעליגענץ. דאָס איז געווען פרייטיק דעם 19טן יולי 1879. עס איז דעמלט געווען אזא שטורעמדיק וועטער, וואָס אזעלכעס האָט מען גישט געדענקט שוין פון לאַנג. דער גרויסער פּוילישער מאָלער ווױטישער גערסאָן, וועלכער האָט אויך אָנטייל גענומען אין דער לוויה, באַשרייבט די לוויה-צעדעמאַניע אין אן ארטיקל*, וואָס איז געווידעמט דעם אָגדענק פון גאָטליבן, אויף פּאָלנדיקן אָפּן: „די לוויה פון גאָטליבן איז פּאָרגעקומען ביי א גרויסן אָנטייל פון יידן, אַ גרויסער צאָל מאָלער און יוגנט, אייניקע ליטעראַטן און אַ באַשיידענער צאָל אינטעליגענץ.

די שילער פון דער מאָלער-שול זענען געגאנגען פאַרן ארון מיט א לאַרבער-קראַנץ. דער ארון איז געווען באַפּוצט מיט קרענץ פון יחברים און פּריינד. נאָך די תּפילות האָט פאַר דער שול געהאַלטן אַ קורצע רעדע ווער מאַרקוס פּעלד**.

דער שרייבער פון די ווערמער האָט געזאָלט דעזן אויפן בית-עולם. אָבער דער שטאַר-

* „קלאַסי“ נר. 734, באַנד 29, 1879. קאז. ב., „מאוריצי גאָטליב“.

** מאַרקוס פּעלד איז געווען דער קאָמיסאַר פון דער צייטווייליקער רעגירונג אין יאָר 1863 פאַר דער שטאַט קראַקע.

קער נאָם=רעגן מיט דעם געוואלדיקן שטורעם האָט בלויז דערלויבט דעם ה' שפּאַ-
קאָוסקי, דעם פרעזעס פון דער ביבליאָטעק ביי דער קונסט-שול, מױט אַ פּאָר
ווערטער צו געזעגענען דעם געשמאַרבענעם: «רו דער גשמה, וואָס האָט ליב געהאַט
דעם אמת און די שיינקייט». אויף דעם זעלבן שפּאַלט פון דער דערמאָנטער
צייטשריפט, הארט געבן גערסאָנס ארטיקל, איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אַ פּאָעמע
פון אלעקסאנדער קראוסהאר אונטערן נאָמען „דעם אָנדענק פון מאוריצי נאָם-
ליב“.

אויך יאָן מאַטעיוקאַ איז אויפגעצייטערט געוואָרן צוליב דעם אַזוי אומגע-
ריכטן מױט פון מאוריצי נאָמליבן. אין זיין בריוו צו זיין ווייב, וואָס איז גע-
ווען אין ראַבקע, שרייבט ער: „מיין אומרו האָט מיך היינט פרייטיק ארויסגע-
טריבן קיין קראָקע. איך בין געפאַרן, זייענדיק וכמעט זיכער, אז כּלֹעַל באַקוּ-
מען פון דיר אַ בריוו. מיין שויערע מאַשאַ, דאָס מאָל ביסמו אַ שלעכטע, איך
האָב געפּראָפּן, ווייסט וואָס? אַ טרויער-קאַרטע וועגן מױט פון מאוריצי נאָם-
ליב, וועלכן דו קענסט פון רוים. איך האָב געמיינט, אַז דאָס איז אַ חלום, איך
האָב איבערגעדרייט די קאַרטע אויף אלע זייטן, ווי איך וואָלט געוואָלט אויפקלערן
אַ טעות. אין דעם איז אָנגעקומען גאָזשקאָוסקי, וועלכער האָט באַשטעטיקט דעם
אומגליקלעכן פּאַקט און צוגעגעבן, אז די לוויה גייט איצט איבער דעם מאַרק.
פאַרשטייט זיך, אז מיר האָבן זיך ארויפגעזעצט אויף אַ פּורל, וואָס איז געשאַמאָנען
ביים הויז, איינדיק זיך נאָך דעם ארון פון אומגליקלעכן. דאָס ערשטע מאָל אין
מיין לעבן בין איך געווען אויף אַ יידישער לוויה. איך האָב דאָרט געזען דעם
פּאַטער, דעם וואָלטן גאָמליב. דער אומגליקלעכער האָט אפילו ווייגען נישט גע-
קאָנט. אַ פאַרגליווערטער, האָט ער מיר געדאַנקט פאַר מיין פריינדשאַפט צום
זון, ער האָט זיך אפילו געזאָרגט, דער רעגן זאָל מיך נישט דורכוויקן, און באַ-
שטאַנען איך זאָל פאַרן מיט עפעס אַ געדעקטער פּור. ס'איז געווען אַ שרעק צו
קוקן אויף דעם מענטשן. אַ רעגן מיט בליצן, וואָס אזעלכן גערענק איך שוין
לאנג נישט, האָט פאַרענדיקט די טרויער-צערעמאָניע, איבערוקנדיק די שווערע
איינדרוקן אויף שפעטער. נאָמליב איז געשטאַרבן פון אַן אנגיגע... ער איז אַ
פּאָר טעג קראַנק געווען, אָבער ער האָט זיך נישט געהיילט. ערשט ווען די קרענק
האָט אָנגענומען אַ דראַענדיקע פּאַרם, האָט מען גערופן דעם דאָקטאָר ריבטשענ-
סקי. אויפן צווייטן טאָג האָט מען דעם אומגליקלעכן אָפּגעפירט אין שפיטאַל פון
הייליקן לאַזאַזש. דאָרט איז ער נאָך אַן אָפּעראַציע אין אַ פּאָר שעה ארום גע-
שטאַרבן.

אַ שאַר! ער איז, חוץ די אויסערגעוויינלעכע פעיקייטן זיינע, געווען אַ מענטש
פול מיט איידעלע שטרעבונגען, וואָס האָט מיט זיין גוטסקייט און אָביעקטיוויטי
געווינען די סימפּאַטיע ביי אַלע, וואָס האָבן אים נענטער געקענט.

מ'זאָגט, אז ער זאָל האָבן געווען פארקנסט פאר דער טאָכטער פון פנחס
אמעסלאַנדער פון פלעשאָוו".

* * *

מאָריצי גאָטליב פאַרדייגט אָן ספק, מ'זאָל ברענגען אין אַרדנונג אַלץ, וואָס
האָט א שייכות צו זיין שאפן, אָבער נישט אלע זיינע בילדער זענען ביז איצט
געפונען געוואָרן. אין לאַנד האָבן זיך געפונען א סך ווערק פונעם קינסטלער, וואָס
זענען געווען דאָס איינמאָס פון פּריוואַטע פּערזאָנען, וועלכע האָבן, וואָס אָן
אמת, געאכטעט דעם אַנדענק פון מאָריצי גאָטליב, אָבער זיי האָבן זיך נישט
געגעבן קיין מי, אז זיינע ווערק, זאָלן זיין צוטריטלעך פאר וויסנשאפטלעכער
באארבעטונג. אזוי, צום ביישפּיל, האָט אלעקסאַנדער קראָוסהאר אָפּגעדראַקט א
נאָטיץ אין יאָר 1926* וועגן דריי ביז אַהער נאָך נישט באַקאַנטע פאַרטרעטן פון
מאָריצי גאָטליב. צווישן אַנדערע שרייבט קראָוסהאר: „אינעם פאַריקן יאָר איז
אין ווין אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך דעם געשאפּענעם קאָמיטעט צו באַערן דעם
אַנדענק פון מאָריצי גאָטליב אן אלבאָם מיט 26 רעפּראָדוקציעס פון גאָטליבס
ווערק מיט אַ פאַררעדע פון פּראָפּעסאָר קאַפּעראַ, דעם דירעקטאָר פון קראָקעווער
מוזיי.

צווישן די דאָזיקע רעפּראָדוקציעס, פון היסטאָרישע, ביבלישע און שטיי-
גער-סצענעס, זענען די גרעסטע טייל פאַרטרעטן, וועלכע געהערן, לויט דער מיי-
נונג פון פּראָפּ. קאַפּעראַ, צו די בעסערע ווערק פון דער היינטיגצייטיקער פאַר-
טרעטן-מאָלעריי. עס וועט דעריבער נישט זיין גלייכגילטיק פאר דער געשיכטע
פון קונסט, אז דער ווינער אלבאָם זאָל דערגענצט ווערן מיט דריי פאַרטרעטן
פונעם קינסטלער, וואָס זענען ביז אהער בכלל נישט באַקאַנט. צוויי פון זיי דאָס
זענען פאַרטרעטן פון זיינע שוועסטער, דער דריטער, וואָס שמעלט פאַר א פּוילישן
רייטער, שטאַמט מסתמא פון דער צייט, ווען דער קינסטלער האָט, אונטער דעם
אייגנפלוס פון זיין מייסטער און אַפּוטרופּוס מאַטעיקאַ, געמאַלט רייטער-עפּיזאָדן
פון סאָביעסקיס צייטן. דער דאָזיקער פאַרטרעט פונעם רייטער געפינט זיך אין
דער קונסט-זאַמלונג פונעם ד"ר ברוגאָן אַסמונד, בערלין, לעאָפּאָלד-שטראַסע
18. די איבעריקע צוויי זענען אין מיין באַזיץ".

לידער האָט די דאָזיקע נאָטיץ ביז דער צווייטער וועלט-מלחמה נישט גע-
האט קיין שום אָפּקלאַנג. קיין אייגס פון די דאָזיקע דריי בילדער איז אפילו נישט
רעפּראָדוצירט געוואָרן. דעם מחבר פון דער דאָזיקער ארבעט איז געלונגען צו

* „שוויאט“, נר. 43, 2=מע האלבע יאָר 1926.

געפונען אין קראָקע אין איינעם פון די געשעפטן, וואָס פאַרקויפן אַלמע קונסט-
ווערק, איינס פון די בילדער, וועלכע ס'האַט אמאָל באזיצט אלעקסאנדער קראָס-
האר. דאָס איז געווען א פאַרטעט פון גאַמליכס שוועסטער אננא. אזוי ווי דאָס
בילד איז נישט געווען אויטערגעשריבן, האָב איד זיך בריוולעד געוואָנדן צו דער
מאָכטער פון דער פאַרטעטירטער, וואָס איז געווען אין פאריז, ביילייגנדיק די
פאַטאָגראַפיע פונעם פאַרטערט. אַלס ענטפער האָב איד באקומען פאַלגנדיקן בריוו
(אין דער פוילישער שפראך):

פאַריז, דעם 18.3.1948.

„געערטער הער! אַלס ענטפער אויף אייער בריוו פון 2.23 בין איד איד
מודיע, אז די פאַטאָגראַפיע פונעם בילד, וואָס איד האָב באקומען, שטעלט וואַר-
שייגלעד פאַר מיין מוטער. איד האָב קיינמאָל דאָס בילד נישט געזען, אָבער איד
ווייס, אז מאוריצי האָט נישט איינמאָל פאַרטעטירט מיין מוטער, און די עג-
לעכקייט איז אזא גרויסע, אז נישט וויסנדיק נאָך דעם אינהאלט פון בריוו און
דערזענדיק די פאַטאָגראַפיע, האָב איד אויסגעשריגן: „מאמא!“ איד באדויער
שמאַרק, וואָס איד בין איצט נישט אין פוילן, איד וואָלט גערן געדינט מיט אלע
ידעות וועגן די פעטערס און וועגן דער מוטער.

זאָפּיא דיטלערסדאָרה“.

דער דערמאָנטער פאַרטערט איז איינער פון די הערלעכסטע, וועלכע האָבן
זווען עס איז עקזיסטירט אין דער פאַרטערט-קונסט. מיט דער גרעסטער געוויסנ-
האפטקייט, מיט וועלכער יעד פלעגט צוטערעמן צו דער רעאליזאציע פון אלע זיינע
בילדער, האָט גאַמליכ דאָ געגעבן אַ בילד פון אַ מענטשלעך געשמאַלט מיט אַלע
שאטירונגען פון איר שיינקייט, ער האָט דאָס דערנרייכט דורך אלע מאָלערישע
מיטלען, וואָס זענען צוגעגלעד פאַר דער קונסט, געמלעד: קאָליר, פאַרם און
דייטם.

הויז דעם דאָזיקן פאַרטערט איז באקאנט געווען נאָך איין בילד פון מאוריצי
גאַמליכן. פון דעם יאָר 1880 האָט דאָס בילד געהערט צו א געוויסער פוילישער
ווארשעווער משפחה אין שטאמט פון דער אויסשמעלונג, וועלכע איז איינגעאָרדנט
געוואָרן נאָכן טויט פון מאוריצי גאַמליכן. דער קינסטלער האָט דאָ פאַרגעשטעלט
דעם מאָדעל פון אן אלטן מאן, וואָס האָט אויך געדינט אַלס מאָדעל מאטעריאַל
צו דער געשמאַלט פון סקאראגא. דער לעצטער פרוואטער אייגנטימער, וואָס האָט
דאָס בילד געירשנט נאָך זיין פאַטער, דערציילט, אז ער געדענקט, וויאזוי דער
פאַטער האָט צום ערשטן מאָל אויפגעהאַנגען דאָס בילד אין זייער וווינונג, און
וויאזוי ער האָט תמיד מורא געהאט פאַר דעם אלטן „זיידן“. איצט באזיצט דאָס
בילד דער יידישער היסטאָרישער אינסטיטוט אין וואַרשע.

כדי אויסשעפנדיק אָפצוואַצן די שאפונגען פון מאוריצ גאָטליב, מוז מען
אין אַכט נעמען אויך זיינע צייכערישע ארבעטן. די צייכערישע ארבעטן פון
דעם קינסטלער פארמאָגן אין זיך א מעכטיקע דינאמישע לאָדונג פון שעפּערי-
שער קראַפט. גאָטליב האָט פולקאָם באַהערשט דאָס געביט פון דער צייכערישער
קונסט. ער צייכט פון זיין פּרויסער יוגנט. אונטער זיין געאיבטער האנט ווערט
די ווייסע אויבערפלאַך פונעם פּאַפיר אָנגעפילט מיט אַ פּאַנאַסמיש לעבן. צווישן
אנדערע האָט גאָטליב געשאפן 2 צייכענונגען אויף דער טעמע פון די מכבעער.
איינע פון זיי, וואָס איז אויסגעפירט מיט סאַננווינע, שמעלט מיט זיך פאַר א
ווערק, וואָס פארמאָגט אויסערגעוויינלעכע וואַלאָרן. די צייכענונג וויברירט מיט
א פּולסירנדיקן לעבן, מיט ריטם און באוועגונג. דער קינסטלער שמעלט פאַר אַז
דער צייכענונג א שטורמישע, עמאָציאָנירנדיקע קאמפּס-סצענע, וואָס פארכאפט
דעם אָמעס. די דאָזיקע גראַפישע ארבעט קאָן מען דרייסט פארגלייכן צו די
כעסטע צייכענונגען פון גאָאָי.

אויך „די יודישע חתונה“ שמעלט מיט זיך פאַר איינע פון די פּרעכטיקסטע
קינסטלערישע צייכענונגען און גיט אַ פּלאַסמישע פאַרשטעלונג פון די מנהיגים
בײַ פרומע יידן. גלענצנד איז אויך דער צייכערישער פאַרטרעט פון דעם דראַט-
פּלעכטער. גאָטליבס סקיצן-בלאָק שמעלט מיט זיך פאַר א קוואַל פון צייכערישע
אוצרות, וועלכע זענען געשאפן געוואָרן דירעקט פון לעבן פון זיין סביבה. גאָט-
ליבס צייכענונגען פארמאָגן א רעאליסטישע פאַרם יאון אינהאלט און זענען זייער
שטימונגספול. אין דעם פרט זענען זיי ענלעך צו די גראַפישע ארבעטן פון אר-
טור גראַטנערן.

וואָס פארא מענטש איז גאָטליב געווען אין זיין פּריוואַטן לעבן? אין זיינע
רעזיגערונגען נאָכן טויט פון גאָטליבן שרייבט גערסאָן, אַז ער האָט זיך באַקענט
מיט אים, בעת ער איז געווען אין קראַקע, נישט לאַנג פארן טויט פונעם קינסט-
לער. ער איז גראַד אַרויסגעגאַנגען, צוזאַמען מיט באַקאַנטע מאַלער פון טעאַטער,
פון דער פאַרשטעלונג „האַרשמינסקי“ פון סלאָוואַצקין. דעמלט האָבן אים זיינע
חברים פאַרגעשמעלט גאָטליבן.

ער האָט געמאַכט אויף גערסאָנען זייער אַ גוטן איינדרוק. עס האָט אים בא-
זיגערט געפּעלן זיין האַרציקייט און אויפריכטיקייט. חוץ דעם איז ער געוואָרן
פארווונדערט פון די טרעפּלעכע מיינונגען, וואָס דער יונגער גאָטליב האָט אַרויס-
געזאָגט וועגן דער גאָר וואָס געזעענער פאַרשטעלונג. זיין לעבןאפטיקייט און אפילו
דער ספּעציעלער נישט פּוילישער אַקצענט איז גערסאָנען געפּעלן געוואָרן. און
וויקלעך, די כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון גאָטליבס כאַראַקטער איז געווען
זיין האַרציקייט, אויפריכטיקייט, ערלעכקייט און גוטסקייט.

ער איז, וואָס אַן אמת, געווען אַ ליידיגשאַפּטלעכער און היציקער, אָבער ער
האַט קיינעם ספּעציעל נישט פאַרשאפן קיין אומאַנגעמלעכקייט. אין זיין באַצי-
=

אונג צו פרויען, ון צו זיין ערשטער כלה, ון צו עטלעכע אנדערע מיידלעך, האָט זיך ארויסגעוויזן זיין קאָמפּראָמיספּלאַזיקייט און פּולקאָמע אָפּגעבן זיך דעם געפיל, וואָס האָט אים באהערשט. זיך האָט געבענקט נאָך ליבע, נאָך א פאמיליעלעכען. ער האָט שטאַרק ליב געהאט זיין משפּחה און תמיד פלעגט אים ציען אהיים. מיט אַ באזונדער ווארעם געפיל האָט ער באשאַנקען זיין שוועסטער אַנאַ, וואָס איז געווען יינגער פון אים מיט עטלעכע יאָר. האָט איז געווען א פרוי, וואָס האָט געהאט אַ גרויסן פּערזענלעכען חן, זי איז געווען זייער סימפּאטיש און אינטעליגענט. מאוריצו האָט זי פיל מאָל פּאַרטרעטירט. ווען ער האָט עפעס באדארפן פויעלן ביים פּאָטער, האָט ער זיך תמיד באנוצט מיט איר פארמיטלונג. זי איז געווען איינע פון די געצייגלעכע פרויען אין דראַהאָביטש, וואָס האָבן אין יענער צייט שמוך דיחט, און גלייכצייטיק די ערשטע יידישע פרוי, וואָס איז געוואָרן אַ לערערין. נאָך מאוריצו'ס טויט האָט זי געארבעט אלס לערערין אין דער שטאָטישער פּוילישער שול אין דראַהאָביטש. אַנאַ איז אויך געווען זייער מוזיקאליש און האָט שוין גע-שפילט קלאוויר. באקומען דעם פּאָסטן אלס לערערין איז איר אָנגעקומען מיט גרויסע שוועריקייטן. מ'האָט זיך באדארפן באנוצן מיט נישט אבי וואָס פארא פּראָטעקציע. אפילו יאן מאמעיקאָ האָט אין דער פראגע אינטערעווענירט.

נאָך מאוריצו'ס טויט האָט מאמעיקאָ אויף דער ביטע פון דעם פארשטאַרבן געמס פּאָטער איבערגעשיקט צום שול-קוראטאָר א בריוו פון פּאָלנדיקן אינהאלט:

„זייער גערטער הער! צום צווייטן מאָל זייל איך איר באמיען מיט דער פראגע פון ה. גאָטליב. דאָס איז דער פּאָטער פון דעם פארשטאַרבן געמס מאָלער מאוריצו, וועלכער האָט געגעבן גרויסע האָפּענונגען, וואָס זענען ליידער אַזוי פרי פארלאָשן געוואָרן. מ'וואָלט באדארפן ארויסהעלפן דעם אומגליקלעכען פּאָטער, וואָס איז דערשלאָגן צוליבן טויט פון דעם עלטסטן זון, לכל הפחות דערמיט, וואָס מ'וועט אים אָנטקעגן קומען לנבני אַ צווייט סינד זיינס, געמלעך — זיין טאָכטער, וואָס גרייט זיך צום לערער-פּאַר. אויב די טאָכטער איז ענלעך צום פארשטאַרבן געמס ברודער, וועט נישט שווער זיין אָפּצושאַצן אי אירע פעיקייטן, אי די איידעלע שטריכן פון איר באראקטער. איך גלויב דעריבער, אז דער הער ראַטנעבער, געמעג-דיק אין אכט די אומשטענדן פון דעם אומגליק, וואָס האָט געטראָפן די משפּחה גאָטליב, וועט נישט אָפּזאָגן אין זיין אונטערשטיצונג ביים באשטימען דעם לערער-פּאָסטן, וועלכן יעס פארלאנגט ה' גאָטליב פאר זיין טאָכטער.

יאן מאמעיקאָ.

דעם 29-טן יולי, ה. יח. זען טעג נאָך דער לוויה פון מאוריצו, האָט גערסאָן באזוכט די משפּחה גאָטליב. ער איז געקומען פון טרוסקאוועץ, ווו ער האָט פאר-בראכט דעם זומער. דעם פּאָטער פונעם פארשטאַרבן געמס קינסטלער האָט ער נישט געטראָפן אין דער הויים. אדאנק דער העפלעכקייט פון מאוריצו'ס שוועסטער,

ווי עס באשרייבט דאָס גערסאָן מיט אַ טאָג שפעטער אין זיין אַרטיקל וועגן גאָטליבן, האָט ער זיך באקענט מיט דער גאנצער ירושה פון פארשמאָרבענעם. אַנגאָ האָט איר געוויזן גערסאָנען מאַריציזם ערשמע ארבעטן פון זיינע קינדער-יאָרן און אויך זיינע גישט פארענדיקטע בילדער. גערסאָן האָט אָפגעקליבן אן ערד 30 ארבעטן, וועלכע מ'האָט שפעטער ארויסגעשיקט קיין וואַרשע אויף דער אויס-שמעלונג, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן גאָבן טויט פונעם קינגסמלער. אין דער היים איז געבליבן בלוין איין אויסאָפאָרטרעט פונעם קינגסמלער, מיט וועלכן די שוועסטער האָט זיך פאַר קיין פאַל גישט געקאָנט שוידן.

גערסאָן דערמאָנט אויך וועגן צוויי מאַריציזם סאַלאַנטירטע ברידער: דעם 12-יעריקן מאַרטיאָן און דעם 9-יעריקן פיליפ. דער פעיקסטער גאָב מאַריציזן לעאָפּאָלד איז געבוירן געוואָרן 4 יאָר גאָבן טויט פונעם ברודער. גערסאָן האָט באוואונדערט די צייכענונגען פון ביידע פעיקע יינגלעך, איבערהויפט פון מאַרטיאָ-גען, און האָט אויסגעדרוקט די האָפענונג, אז די דראַהאָביטשער קהילה וועט ריינוואַשן איר שולד גנוגע מאַריציזן (וועמען זי האָט אָפגעזאָגט, ווי מיר האָבן עס שוין דערמאָנט, צו טעבן אַ הלואָה אויף אַרויסצופאַרן קיין אַיטאַליע) און וועט זיך פאַרנעמען מיט דער בילדונג פון זיינע צוויי ברידער. מאַרטיאָן (1867—1931) האָט גישט דערפילט די האָפענונגען, וועלכע מאַריצי האָט אויף אים געלייגט. ער איז געווען אַ שטייגער-מאַלער און פאַרטרעטיסט. עס איז באקאנט בלויז איין קאָמפּאָזיציע זיינע, „יאָן קאַכאַנאָוסקי ביים טויטן קערפּער פון אורשולקאַ“. אין די לעצטע צענדליקער יאָרן פון זיין לעבן האָט ער זיך פאַרנומען הויפטזעכלעך מיט קאָפּירן די ווערק פון מאַריצי, און האָט דאָס סיגנירט אַלס קאָפּיעס. דער צווייטער ברודער, פיליפ, האָט שמודירט מאַלעריי אין מינכען, פונקטאָנען ער איז אָפגעפאַרן קיין אמעריקע. לעאָפּאָלד, דער פעיקסטער פון מאַריציזם ברידער (1883—1934), איז געווען אַ גלענצנדיקער פאַרטרעטיסט. אין פּוילן האָט ער געמאַלט די פאַר-טרעטן פון זשעראַמסקי און קאספּראָוויטשן, מיט וועלכן ער איז געווען באַפרייגט דעם. אין פראַנקרייך האָט ער געשאפן צייכענערישע פאַרטרעטן פון א סך באַרימטע געלערנטע און קינגסמלער, ווי קירי-סקלאָדאָווסקא, וואַלאַדיסלאָו מיצקעוויטש, בערגסאָן, א. רובינשטיין, פּאָל וואַלערי, פּיקאַסאָ און אַנר.

פאַרן לעבן פון מאַריציזן זענען אין דער משפּחה פון די גאָטליבס הויך אַנגאָ געווען גאָב 5 שוועסטער. איינע פון זיי רוזשאַ האָט חתונה געהאַט מיט דעם פּוילישן ליטווישן מאַלער מיטשויסלאָו יאַקימאָוויטש. אַנגאָ איז אומגעקומען בעת דער היטלער-קאָפּאָזיציע אין ספּאַניסלאָוואָו. רוזשאַ איז אומגעקומען בעת דעם וואַר-שווער אויפשמאַנד.

* * *

דער פּריציפּיקער טויט האָט איבערגעריסן אין פּעריאָד פונעם העכסטן אויפבלי די שעפּערישע טעטיקייט פון אַ מאַלער מיט אויסערגעוויינלעכע פעיקייטן.

גאָמליב האָט פאָרמירט יעדע אַרבעט זיינע מיט אַ ביישפּיללעךער געוויסנהאַפּטיג-
קייט. ער האָט געשטרעבט דערצו, אז אין זיינע קינסטלערישע שאפונגען זאָל דער
איגהאלט האַרמאָניזירן מיט דער רויכער פאָרם. יעדע שאפונג זיינע, וועלכע האָט
קאָנצענטרירט די שענסמע קאָלירן, איז געווען אזוי ווי אַן אָפּשפּיגלונג פון דעם
הייסן מעמפּעדאמענט פונעם קינסטלער.

ער האָט געפאָדערט פון זיין ווערק, אז ס'זאָל פארקערפערן די העכסטע
פאָסטלאָמן פון דער קונסט. ער האָט זיך גישט פארבונדן מיט קיין איינע פון די
בורזשאַנע איבערסטייליזירנדיקע ריכטונגען, וואָס זענען אנשטאַנען, ווי אן אויס-
דרוק פון דער דעגענעריירונג פון קאפיטאַליזם.

גאָמליבס ווערק קאָן מען נישט באַמראַכטן בלויז פונעם שטאַנדפונקט פון
האַרמאָניע פון פאָרפן. זיין בילד איז געבויט אויף פּלאַסטישע יסודות, וואָס פאָר-
מאָגן די דויערהאַפּטסטע עלעמענטן. די קאָנסטרוקציע פונעם בילד, אין וועלכן
עס פאָרמירט זיך די מעמע, דארף האָבן אַ געזונטן, פעסטן געבוי, איינגעהילט אין
אַ שיינער פאָרם מיט לעבעדיקע פאָרפן. יעדשט די דאָזיקע גאַנצקייט שמעלט מיט
זיך פאָר אַן אמתדיק ווערק. אויף אזעלכע יסודות האָט גאָמליב געבויט זיינע אר-
בעטן. ער איז געווען אַ מאָלער א הומאַניסט, מיט זיין קונסט האָט ער געוואָלט
דינען דעם מענטשן. ער האָט זיך באַמיט פארשטאַנען צו ווערן דורך יעדן.

מאָריצי' איז עפנטלעך אַרויסגעטרעטן אלס זייענדיק קיים 20 יאָר. שוין
דעמלט האָט מען אַרויסגעפולט דעם ספּעציפישן שניט פון זיין סאַלאַנט. גאָמליבס
דעביוט איז גלויבצייטיק געוואָרן זיין פּריומף. די פיר בילדער, וואָס זענען אויס-
געשטעלט געוואָרן אין די יאָרן 1876/78 אין מינכען, ווין, וואַרשע און לעמבערג
(„שיילאָק און דזשעסיקע“, „אוריאַל אקאַסטא און יודיסא“, „דער אראבער“,
„די זקנה אינעם פּשעפיק“), זענען געווען אַ גרויסע קינסטלערישע געשעעניש.
כדי צו אילוסטרירן דעם איינדרוק, וואָס עס האָבן געמאַכט גאָמליבס אויסגע-
שמעלטע בילדער, וועלן מיר ברענגען אייניקע אַרויסזאָגונגען, וועלכע זענען אין
זענער צייט געווען אָפּגעדרוקט אין פאַרשידענע פּוילישע צייטונגען:

„מיגאַנדיק אילוסטראַוואַני“* דריקט אָפּ אין יאָר 1877, אין דער אָפּטיילונג
קאַרעספּאָנדהניץ פון לעמבערג, אַן ארטיקל פון ב. זאַוואַדזקי, ווו עס ווערט געשריבן
צווישן אנדערן: „גאָמליבס בילדער (דאָס האָט אַ שייכות צו די בילדער: „שיילאָק
און דזשעסיקע“ און „אוריאַל אקאַסטא און יודיסא“) האָבן געמאַכט א רושם אין
דער היגער קינסטלערישער וועלט. עס קומט אונדז צו אין זיין פּערזאָן אַ נייער,
מעכטיקער, זעלבשטענדיקער סאַלאַנט פון דער ערשטער מדרגה. אונדז זענען
נישט באַקאַנט די ערשטע פרובוון פונעם קינסטלערס טאַלאַנט, אָבער די בילדער,
וועלכע ער האָט געגעבן אויף דער איצטיקער אויסשטעלונג, פּראָגן שוין אויף זיך

* „מיגאַנדיק אילוסטראַוואַני“, באַנד 4, נר. 941. 1877.10.6.

דעם חותם פון א פולקאָמער דייפֿקייט. ער זוכט נישט איצט זיין וועג, נאָר ער האָט אים שוין געפונען און ער גייט אויף אים מיט א שטאַרקן, זיכערן פּראָט. און עס זאָל דאָך זיין א מענטש נאָך זייער א יונגער.

די צייטשריפט „קלאַסי“ הרוקט אָפּ אין אָנהייב פון יאָר 1878 צוויי גרעסערע ארטיקלען פון א מחבר, וואָס שרייבט זיך אונטער מיט די איניציאלן נ. ע. ל. אין דער אָפּהאַנדלונג וועגן די 4 בילדער פון גאַטליבן שרייבט ער: „צום ערשטן מאל האָט זיך אויף דער לעמבערגער אויסשטעלונג פאַרגעשטעלט עפנטלעך דער ה' מאוריצי גאַטליב, א יונגער קינסטלער, א יוד, שטאַמט פון דראָהאַבויטש, און ער איז גלייך געפעלן מיט זיין אויסערגעוויינלעכן פאלאנט, מיט זיינע קאָמפּאָזיציעס, וועלכע זאָגן ערות וועגן א הויכער גייסטיקער שמימונג.“ צום סוף פון ארטיקל שרייבט ער: „ה' גאַטליב איז נאָך זייער יונג. אין זיין פּערזאָן קומט אונדז צו אַ קינסטלער פון אן אומגעהויערן פאלאנט, וועמען מיר קאָנען פאַרוויסן אַז א גלענצנדיקע צוקונפט.“

אין יאָר 1880 איז פאַרגעקומען די ערשטע זאַמל-אויסשטעלונג נאָכן פּוילישן גאַטליבן. אין צוזאַמענשטעל פון די בילדער זענען אַרײַן די אַרבעטן, וועלכע זענען אָפּגעקליבן געוואָרן דורך ווייטשעד גערסאָנען גלייך נאָכן פּוילישן פּונעם קינסטלער און אויך אַ סך בילדער, וואָס זענען צוגעשיקט געוואָרן פון פּרוּוואַטע זאַמלונגען. די אויסשטעלונג איז פאַרגעקומען אין די זאַלן פון דער וואַרשעווער „זאַל-כעמאַ“ און אויך אין די זאַלן פון אונגערס פאַרלאָג.

וועגן דער אויסשטעלונג האָט הענריק סמרוווע געשריבן אַן ארטיקל א. ג. „אַ קינסטלערישער איבערבליק“. דאָס ארטיקל האָט ער אָפּגעדרוקט אין דער צייטשריפט „קלאַסי“. צווישן אַנדערע לייגען מיר דאָרט: „צו די שפּעטסטע און גלויבצווייטיק באַראַקטערטע בילדער פאַר גאַטליבס שאַפּן אויף דער אויסשטעלונג פון ה' אונגער געהערן דריי גרויסע לייונגסן: „קריסטוס לערנט אין קאַפּערנאַום“, „קריסטוס פאַרן געריכט“ און „וידן דאַווענען“. זיי פאַרדינען פון אַלע שטאַנדפּונקטן, מ'זאָל זיי גענויער באַהאַנדלען. עס איז שווער פאַרוויסן אַזאָן, אין וועלכער הויפטזעכלעך ריכטונג עס וואָלט זיך אַנטוויקלט גאַטליבס שאַפּונג, ווען דער גרויזאַמער פּוילישער זאָל נישט האָבן אַזוי פּלוצלינג איבערגעריסן זיין לעבן. אָבער פון אַלע געגעבענע, וואָס מיר באַזיצן, קאָן מען אורטיילן, אַז ער וואָלט וואַרשיינלעך געוואָרן אייגער פון די באַרימטסטע און אפשר דער באַרימטסטער מאַלער פון דעם מאָדערנעם יודאָים.“

דער קאָפיטאַליזם מיט זיינע מערקאַנטיליסישע סענדענצן האָט אויך באַ- הערשט דאָס געביט פון דער קונסט אין פּוילן. די רעאַליסטישע קונסט, וואָס האָט אַרויסגעגעבן אַזעלכע פּרעכטיקע פּרוכטן אין דער צייט פון מאַטעיוקאַ, ראַדאַ-

* „קלאַסי“ באַנד 30, 1880, זייט 3.

קאָאָוסקי, גראָמנער, בעלמאָנסקי, גערימסקי און גאָמליב, איז אַראָפּגעשמויסן געוואָרן פֿון איר פֿירנדיקער פּאַזיציע דורך פּאַרשידענע מומטע, פּאַרמאַליסטישע און קאַפּיטאַליסטישע ריכטונגען. אַלץ, וואָס איז אין דער פּוילישער קונסט געווען געזונט, פּאַטריאַטיש און כאַראַקטעריסטיש, איז אָפּגערוקט געוואָרן אין שאַפּן, פּרעמדע פּאַרמען האָבן גענומען הערשן. כלויז אַדאַנק דער ווירדיקער האַלטונג פֿון די אַממיינסטן באַוווסטזיניקע און פּאַטריאַטישע קרייזן פֿון דער פּאַרגעשריִטע מענער אייגענענץ איז געלונגען אָפּצוראַמעווען די פּוילישע קונסט פֿון אַ שטאַר־קער ירהה. אין יאָר 1932 איז מיט גרויסער מי געלונגען איינצואַרדענען אַן אויס־שטעלונג פֿון גאָמליכס אַרבעטן, געווידמעט דער פּופּליקסטער יאָרצייט נאָך זיין טויט. אין משך פֿון דריי יאָר האָט זיך דער ענין געשלעפט (די 50־טע יאָרצייט איז אויסגעפאַלן אין יאָר 1929), ביז עס איז ענדלעך געגרינדעט געוואָרן אַ קאָ־מיטעט פֿון דער אַנדענק־אויסשטעלונג פֿון די ווערק פֿון מאָריצי גאָמליב. די אויסשטעלונג איז צושטאַנד געקומען אין מערץ 1932 אין גאַציאָנאַלן מוזיי אין קראַקע. אַ גרויס פּאַרדינסט אין דער רעאַליזאַציע פֿון דער אויסשטעלונג האָט געהאַט דער דעמלטיקער דירעקטאָר פֿון גאַציאָנאַלן מוזיי פּראָפּ. ד״ר פעליקס קאַפּעראַ.

די סאַנאַציע־רעגירונג האָט פּולשטענדיק איינגאַרירט די אויסשטעלונג פֿון דעם דאָזיקן פּלאַטיקן פּוילישן פּאַטריאַט. די פּוילישע רעאַקציע האָט אַלץ געמאַן, כדי צו פּאַרשווייגן די שאַפּונג פֿון דעם דאָזיקן גרויסן הומאַניסט און רעאַליסט. אין די ראַמען פֿון די פּיערונגען, וואָס זענען געווען פּאַרבוירן מיט דער דערפּע־גונג פֿון דער אויסשטעלונג, האָט וולאַדיסלאָו טערלעצקי געהאַלטן אין גאַציאָנאַלן מוזיי אַ לעקציע א. ג., „די היינטיגייטיקייט לגבי די ווערק פֿון גאָמליב“. דער דאָזיקער רעפּערטאַט איז שפּעטער איבערגעדרוקט געוואָרן אין יערלעכן קאָמפּילעט פֿון דער צייטשריפט „שמוקי פּיענקע“. מיר וועלן ברענגען אייניקע אַרויסזאָגונגען פּונעם פּרעלעגענט, וועלכע כאַראַקטעריזירן די דעמלטיקע באַציונג פֿון די קינסט־לערישע קרייזן צו דער רעאַליסטישער קונסט בכלל און צו די שאַפּונגען פֿון מאַטעיקאַ און גאָמליבן בפרט: „די פּאַרשטייער פֿון דעם יוגנטן קינסטלערישן דור באַהאַלטן נישט אויס זייער אומוילן צו מאַטעיקאַס קונסט. אַ מענטש איז ער אַ גרויסער, אין דער צייכענונג איז ער נישט קיין דורכשניטלעכער מייסטער, אָבער קיין מאַלער איז ער בכלל נישט. די שטעלונג פֿון דעם קינסטלערישן אַוואַנ־נאַרד קאָן מען זיך פּולשטענדיק אויסמייטשן. דער יוגנער דור פּאַדערט, אַ דאָס בילד וואָל ווירקן פּרייער פּאַר אַלעמען מיט קאָליר און פּאַרם אַלס אַזעלכע, ווייל דאָס זענען די ספּעציפּישע אויסדרוק־מיטלען פֿון דער מאַלעריי, פּונקט ווי אין דער מוזיק — דער קלאַנג און דער ריטם. דער איינהאַלט דאַקעטן איז פּאַר זיי אַ צווייטראַנגיקע זאַך. מען מוז ווירקלעך מודה זיין, אַז ביי מאַטעיקאַן האָבן די ריין פּאַרמעלע איינגשאַפּטן נישט געהאַט די באַדרייטונג, וואָס זיי האָבן היינט,

אָדער וואָס זיי האָבן געהאַט אין געוויסע היסטאָרישע עפאָכן, ווי צום ביישפּיל, אין דער עפאָכע פונעם נאַטיק אָדער פרייען רענעסאַנס. אָבער וואָסלעך געווען נישט יושרדיק די דאָזיקע פריערדיקע קונסט אָפצושאַצן לויט היינטיגער קריטיקע. עס מעג דאָס פון דער יוגער דור, וועלכער קעמפט פאַר נייע ווערטן. אַזא אױס-שליסלעכקייט איז די פּריווילעגיע פון דער יוגנט. אָבער זי וועט גאָרנישט אויפ-קלערן, זי וועט אונדז נישט אויסווייטשן דעם שמאַרן אייגנדיק, וועלכן די קונסט פון מאַטעריאַל און נאַטירליכן האָט געמאַכט אויף די מיטצייטלעך, זי וועט נישט אויפּקלערן דעם דערפאַלג, וועלכן עס האָט די איצטיקע אויסשמעלונג פון די ווערק פונעם קינסטלער. די כרייטע קרייזן פון דער אינטעליגענץ פילן אַרויס אינסטיגן-פיוו אין דער דאָזיקער קונסט וואָניקע, נישט פאַראיבערגריינדדיקע ווערטן. צום סוף פון זיין רעפעראַט זאָגט ער: „אזוי ווי דאָס ליד זיינס דאָס לעצטע, אזוי איז די נאַטצע שאַפונג נאַטירליכס אַן אויסדרוק פון זיין שטאַרקער עמאָציאָנעלע קייט. אַ וויזיאָנער מיט אַ פּלאַטיק האַרץ, האָט ער איבערגעלאָזט אויף אַלי, צו וואָס ער האָט זיך צוגעדיהט, דעם הוהתם פון פאַעטישן חן און טיפן געפיל. ער איז געווען אַ קינסטלער פון גרויסן סטיל. און אין דעם דאָזיקן טיפן געפיל איז ער אַמאָנעטסטן געווען צו מאַטעריאַל. ער האָט זיך נישט אונטערגעגעבן קיין שום איינפלוס, אַמוויוויקסמאן איז ער געווען אונטערן איינפלוס פון מאַטעריאַל קינסט. אָבער אין גייסט איז ער געבליבן קרובהש צו מאַטעריאַל. די קונסט זייגע האָט גאָרנישט פאַרלוירן פון איר אַמאָליקן חן און רעדט צו אונדז מיט דער זעלבער קראַפט היינט, ווי פריער, ביים לעבן פונעם קינסטלער.“

די אויסשמעלונג אין יאָר 1932 האָט אַרומגענומען 94 אַרבעטן פון מאָרויזי גאַטליבן, צווישן זיי איז די געסעטע טייל געווען איילבילדער. די צייטונג „משאש“ האָט אָפגעדרוקט דעם 3=טן מערץ פון יענעם יאָר אַ גרעסער אַרטיקל פון ד״ר י. דאַבזשיצקי. אין דעם אַרטיקל ווערן איר איבערגעדרוקט פראַגמענטן, וואָס זענען גענומען פון געקראַלאַג, וואָס איז אָפגעדרוקט אין דער זעלבער צייטונג דעם 20=טן יולי 1879.

צוערשט וועלן מיר ברענגען די צום צווייטן מאָל אָפגעדרוקטע פראַגמענטן פונעם געקראַלאַג פון מיט 53 יאָר צוריק:

„א ריזיקער טאַלאַנט, אַן איידעלע נאַטור, וואָס האָט געהאַט אַ דעהוובענע אידעאַלע באַציונג צו דער קונסט, אַ האַרץ אַ פּלאַטיקס, וואָס איז צוגעבונדן צום לאַנד, האָט פאַרבונדן יעדן, וואָס האָט זיך דעהנענטערט צום יוגנט קינסטלער מיט אַ געפיל פון סימפּאַטיע.“

דאָס איז געווען אַ קינד פון גליק, וועמענס לעבן איז איבערגעריסן געוואָרן גראָד אין דער מינוט, ווען עס האָט מער צוגעזאָגט, ווי אויסגעפילט, ווען מ'האַט אַ סך גאָר דערוואַרט, איז ער פריצווייטק געשמאַרבן פאַר דער פּיילישער קונסט... יא, פּיילישער קונסט. ווייל פון מאַטעריאַל פריער פאַר אַלעמען און פון דעם באַ-

ליבמן פוילן, זיין היימלאנד, איז געבוירן געוואָרן זיין גרויסע שאַפונג אין האָט אויפגעבליבן, ווי אַ שמעקעדיקע בלום אין פריען פּרילינג, אירער עס האָט זי פאַרצוקומ דער פּריציפּיקער אָמעס פון דעם אייזיקן שמורעם-ווינט.

אָבער דער דעמלטיקער מחבר פונעם אַרטיקל וועגן גאַמליבן אויסשטעלונג קאָן זיך נישט איינהאַלטן אַרויסצושלעפּן פון דעם אַרסענאַל פון דעמלטיקע באַ-גריפן, וואָס האָבן געהאַט פאַר אַ ציל אָפּצומיילן יידן פון פּאַליאַקן, אַזעלכע אויס-דריקן: ווי חסיד, געמאַ און ד.ג.ל. מיר צייטירן:

„עס איז עפעס פאַרזאָן אין דער שאַפונג פון דעם דאָזיקן ווינג חסיד פון דעם פאַרוואַרפּענעם דראַהאַבימשיער געמאַ, וואָס צווינגט פון דעם ערשטן אויגנבליק צו אַ פּויערלעכן, פּרומען שטילשווייגן; און יעס איז דאָ עפעס, וואָס צערייסט דעם שפּיגנוועכס פון טרויער און אייביק נישט דערפילטער בענקשאַפּט.“

וויאָזוי דאָכזשיצקי שאַצט אָפּ די שאַפונג פון גאַמליבן, זאָגט ידות זיין אַרויסזאָגן זיך וועגן דעם בילד „אהאסווער“, וועמען ער גיט צו עפעס אַ מיסטישן אונטערשלאַג: „אין דעם גלענצדיקן און אַממייסמן באַקאַנטן „אהאסווער“ פון קראַקעווער נאַציאָנאַלן מוזיי פּילט זיך אין די פאַרלן פון דעם רוימן פאַרהאַנג, אונטער דעם טרויעריקן אָפּגעדעקטן געזיכט פון דעם קינסטלער, דער טויט, וואָס טשאַטעוועט, נישט דעם צינישן, פיזיש דערשפּירבאַרן טויט פון דעם באַקאַנטן אויספאַרטרעט פון בעקלינגען, נאָר אַן אַנדערער, אַ שטילער און פאַר די חושים נישט דערגרייכבאַרער, און דערמיט נאָך שרעקלעכער, פאַרבאַהאַלטענער אַנטי-טעזע פונעם לעבן.“

די אויסשטעלונג פון די ווערק פון מאָריצי גאַמליבן אינעם קראַקעווער נאַציאָ-נאַלן מוזיי האָט געהאַט אַזאַ גרויסע פּרעסווענץ, וועלכע דער מוזיי האָט שוין לאַנג נישט געהאַט פאַרצייכנט.

די גרעסטע טייל באַזוכער — דאָס זענען געווען אַרבעטער און אַרבעטגריקע אינטעליגענץ פון קראַקע. פאַרשירענע פּראַפעסיאָנעלע און בילדונגס-אינסטיטוט ציעס האָבן איינגעאַרדנט קאָלעקטיווע איספּלוגן, און בעת די באַזוכן זענען פאַר-געקומען געלעגנהייטלעכע פאַרלעזונגען.

עס איז געקומען סעפטעמבער 1939. די הימלערישע אָקופאַציע אין די יאָרן 1939—1945 האָט אויך נישט געשוניט די ווערק פון גאַמליבן. אַ סך פון זיי זענען צעראַבירט געוואָרן. דעם דאָזיקן גורל האָבן געהאַט מיינסטנס די בילדער, וועלכע האָבן זיך געפונען אין באַזיץ פון דער נאָענטער און ווייטער משפּחה פון גאַמליבן און פון אַנדערע יידן.

צופעליק זענען אָפּגעראַטעוועט געוואָרן די אַרבעטן פון גאַמליבן, וואָס גע-פינען זיך אין קראַקעווער נאַציאָנאַלן מוזיי. די הימלערישע וואַנדלען האָבן נישט געשוניט אַפּילו גאַמליבס קבר. מ'האַט פאַרגיכטעט זיין מצבה, וואָס האָט זיך געפונען אויפן אַלמן יידישן בית-עולם אין קראַקע אויף דער מיאָדאַווע גאַס. דעם

25=מ: אפריל 1951 איז דער שרייבער פון די שורות צוזאמען מיטן יוגן קונסט-
היסטאריקער האלינא געלקען אוועק אויפן בית-עולם, כדי אויפצוזוכן דעם קבר
פון גאמליבן.

גאָד לאַנגע זוכענישן האָבן זיי זיך אָנגעשמויסן אויף דער מצבה, וואָס איז
געווען צעקלאַפט אויף דריי טיילן. צוויי טיילן זענען געלעגן פאַרוואָרפן ווייט פון
קבר, דער דריטער טייל האָט אַרויסגעשטעקט פון קבר. גאָבן אַפרייניקן די טיילן פון
בלאָטע אין אומרייגקייטן האָבן זיך אויסגעטיילט פאַלגנדיקע אויפשריפטן:

„מאָריצי גאָמליב,

געבוירן 1856.2.21, געשטאָרבן 1879.7.17. פּאָעט און מאָלער“

אויף דעם צווייטן טייל פון דער מצבה זענען געווען פאַלגנדיקע פערון:

„מיט פאַחבן געשריבן דערהויבענע לידער,

צו פרי האָט דער מייט אים פאַרקיהצט זיינע יאָרן,

געליבט האָט ער מעגטשן, ווי לייבלעכע ברודער,

זיין ליכטיקן אָנהענק טראָגט וועלט אין זכרון.

לאַנדסלייט“.

די מצבה איז געשטעלט און אַנמיהילט געוואָרן צו דער 50=טער יאַרצייט גאָבן
טויט פון מאָריצי גאָמליב, ד. ה. אין יאָר 1929. אַדאָנק דער הילף פונעם פאַר-
וואַלטער פון בית-עולם און מצבה-קריצער מ. קינסטלינגער איז די צעשמעהטע
מצבה דערהפירט געוואָרן צו אַ געהעריקן צושטאַנד.

גאָבן זיג פונעם ראַטנפאַרבאַנד איבער די הימלער-דייטשן, גאָבן באַפרייען
פּוילן פון דעם אָקופאַנט און פון דער אינזערדריקונג פון היימישע פאַבריקאַנטן,
פּריצים און באַנקירן — ווערט אַלין ענגער דער בוגד פון דער פּוילישער געזעל-
שאַפט מיט דער נאַציאָנאַלער קולטור, און דאָס אַזוי מיט דער היינצטייטיקער,
ווי מיט דער רייכער ירושה פון דער פאַרגאַנגענהייט. די זאַרג פון דער רעגירונג
און פון דער פאַרטיי האָט צוריקגעשמעלט די אמתע באַדייטונג פון די שאַפונגען
פון גרויסן קינסטלער-פּלאַסטיקער, וואָס זענען אַזוי לאַנג באַעוולהט געוואָרן אין די
סאַנאַציע-צייטן. איינער פון די פאַרגעשרימנסטע מאָלער-רעאָליסטן פונעם פאַרוקן
יאָרהונדערט, וואָס האָבן זיך געזאַמלט אַרום יאָן מאַטעיקאָן, איז געווען מאָריצי
גאָמליב. זיין שאַפונג איז איצט ערשט איינגעשלאָסן געוואָרן אינעם אוצר פון דער
נאַציאָנאַלער קונסט. די בעסטע בילדער פון דעם יוגן מייסטער, וואָס זענען פאַר-
בליבן אין די מוזייען, זענען אויפגעהאַנגען געוואָרן אויף כּכּבורדיקע ערשער אין
די זאַלן פון די נאַציאָנאַלע מוזייען פון וואַרשע, קראַקע און פון אַנדערע נאַלעריעס
פונעם לאַנד.

אויך אין דעם ווערק, וואָס איז אַרױסגעגעבן געװאָרן אינעם פּאָלקס־פּױלן א. נ. „500 יאָר פּױלישע קונסט“, געפּינען זיך רעפּראָדוקציעס פּון גאָטליכס בילד־דער און אויך אַ כאַראַקטעריסטיק פּון זײַן שאַפּונג און אויך באַדײַטונג פּאַר דער פּױלישער קונסט.

אין דער גרױסער פּױלישער אויסשטעלונג אין מאַסקױע — „100 יאָר פּױלישע רעאַליסטישע מאַלעריי“ — איז די שאַפּונג פּון מאָריצי גאָטליב רעפּרעזענטירט געװאָרן דורך זײַן פּאָרטרעט, וואָס שטעלט פּאַר אינגאַצױ קוראַנדאָן. דאָס זעלבע בילד איז שפּעטער רעפּראָדוצירט געװאָרן אין דער סאָװיעטישער צײַטשריפט „איסקוסמוװ“.

צום סוף װעלן מױך ברענגען אַ בײסל אײנפאַרמאַציעס װעגן גורל פון גאָטליכס הױפּט־שװערק. פון דער װאַרשעװער אויסשטעלונג נאָך זײַן טױט זענען אָפּגעקױפט געװאָרן דורך ראטװאנד און װאַװעלבערגן (די גרינדער פון דער װאַרשעװער מעכט־גיש־אױנזשיגערײשער שול אויף זײער נאָמען) — צװײ בילדער. ראטװאנד האָט אָפּגעקױפט „שײלעך און דזשעסיקאַ“, װאַװעלבערג — „אוריאל אַקאַסאַ“. אין יאָר 1932 איז „שײלעך און דזשעסיקאַ“ געװען אין באַזײ פון אַ נעװיסער פּרױ לאַבענדזקאַ. „אוריאל אַקאַסאַ“ איז נאָך פאַר דער ערשטער װעלט־מלחמה גע־װאָרן דאָס אײנגטום פון לענינגראַדער „ערמיטאַזש“.

דאָס בילד „אהאסװעד“ האָט דער קראַקעװער קונסט־מוזײ באַקומען אַלס מתנה פון דעם באַקאַנטן אינהאַבער פונעם קונסט־סאַלאָן א. קרױװלט. דעם פּאַר־טרעט פון קוראַנדאָן האָט דעם זעלבן מוזײ געשאַנקען דער דױלאַרזשימיטשװ פּאַרהאַרסקי. אין װאַרשעװער נאַצי־אַנאַלן מוזײ געפּינט זיך אַ שטודיע פון אַ מאַן מיט אַ באַרד, װאָס איז אָפּגעגעבן געװאָרן אין דעם מוזײ אַלס דעפּאָזיט דורכן דאַמיניק װיטקע־יעזשעװסקי. דאָ געפּינט זיך אויך אַ קלײן בילדל (18x28) פון מאָריצי גאָטליבן „סאַלאָמעאַ“, װאָס איז געמאַלט אויף האַלץ אין יאָר 1878, אַ מתנה פון װײצענטי װאַלעװסקי. פאַר דער מלחמה האָט זיך געפונען אינעם װאַרשעװער מוזײ „קריסטוס האַלט אַ דרשה“. אײנס פון גאָטליכס הױפּט־װערק „די יידן אין דער שול“ — איז געװאָרן אַן אָביעקט פון אַ גרעסערער ספּעקולאַ־ציע. דעם 1918.6.4 איז מודיע די װײנער צײטונג „נױעס װײנער פּאַנעבלאַט“, אַן זײ האָט באַקומען אַ מעלעגראַפּישע ידיעה װעגן דעם, אַז דאָס בילד איז אָפּגע־קױפט געװאָרן פאַר 300.000 עסטרײכישע קראַנען דורך דער גרױסער פּירמע א. לעסקע, װאָס האָט זיך פּאַרנומען מיט פּאַרקױפּן בילדער אויף ליציטאַציעס. שפּע־מער האָט דאָס בילד געװאַנדערט פון האַנט צו האַנט, ביז ס׳איז ענדלעך, אַ פּאַר יאָר פאַר דער צװײטער װעלט־מלחמה, געװען אין באַזײ פונעם מיליאָנער אײװאַן בלאַך אין ציריך.

מאוריצי גאטליב

אויסגאב פון דער

שׂוֹלֵמֶן און דוּשעֵסניקע

מאָררֵיצִי גאַטליב

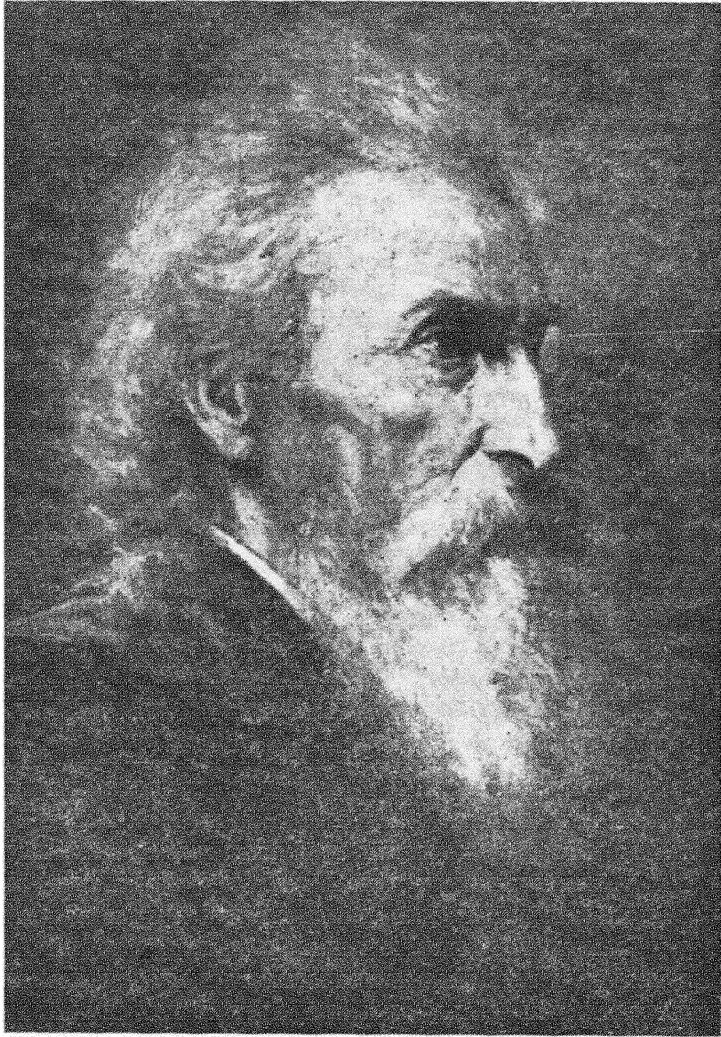
אין שול

מואריצי באטליב

א פארטרעט פון א פרוי

מאוריצי גאטליב

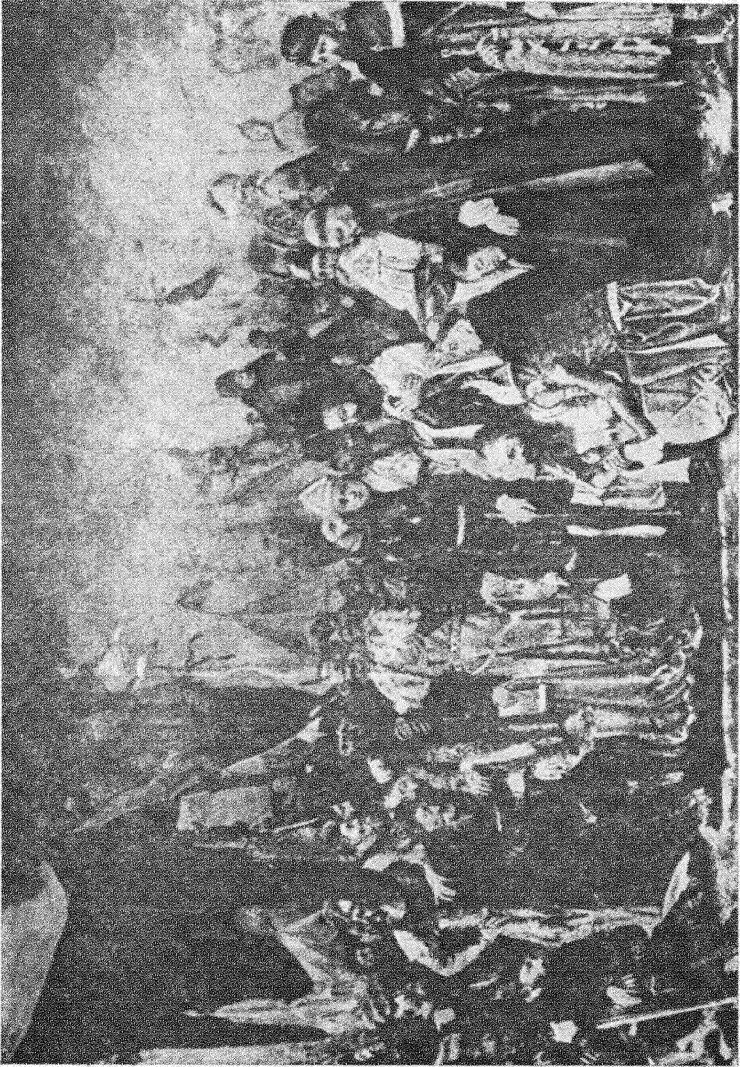
© קאמפ פון א זקן

מאוריצי גאטליב

א פארטרעט פון א פרוי

מאריציו גאטליב

○ 公 演 中 ○
 五 分 鐘 演 出

錦 江 船 二 曲 二 景 一 段 六 分 鐘 演 出 地
 芝 草 園 演 出 日 期 二 月 十 日 演 出 日 期 二 月 十 六 日 演 出 日 期 二 月 廿 二 日 演 出 日 期 二 月 廿 八 日 演 出 日 期 三 月 六 日 演 出 日 期 三 月 十 三 日 演 出 日 期 三 月 三 十 日 演 出 日 期 四 月 六 日 演 出 日 期 四 月 十三 日 演 出 日 期 四 月 二十 日 演 出 日 期 四 月 二十 七 日 演 出 日 期 五 月 四 日 演 出 日 期 五 月 十一 日 演 出 日 期 五 月 十八 日 演 出 日 期 五 月 二十五 日 演 出 日 期 六 月 一 日 演 出 日 期 六 月 八 日 演 出 日 期 六 月 十五 日 演 出 日 期 六 月 廿 二 日 演 出 日 期 六 月 廿 九 日 演 出 日 期 七 月 六 日 演 出 日 期 七 月 十三 日 演 出 日 期 七 月 二十 日 演 出 日 期 七 月 廿 七 日 演 出 日 期 八 月 三 日 演 出 日 期 八 月 十 日 演 出 日 期 八 月 十七 日 演 出 日 期 八 月 廿 四 日 演 出 日 期 八 月 三 十 一 日 演 出 日 期 九 月 七 日 演 出 日 期 九 月 十四 日 演 出 日 期 九 月 廿 一 日 演 出 日 期 九 月 廿 八 日 演 出 日 期 十 月 五 日 演 出 日 期 十 月 十二 日 演 出 日 期 十 月 十九 日 演 出 日 期 十 月 廿 六 日 演 出 日 期 十 一 月 二 日 演 出 日 期 十 一 月 九 日 演 出 日 期 十 一 月 十六 日 演 出 日 期 十 一 月 廿 三 日 演 出 日 期 十 二 月 一 日 演 出 日 期 十 二 月 八 日 演 出 日 期 十 二 月 十五 日 演 出 日 期 十 二 月 廿 二 日 演 出 日 期 十 二 月 廿 九 日 演 出 日 期

פארטעט פון זיין שוועסטער אנה

מאריציו גאטליב

שמואל הירשענבערג

שמואל הירשענבערג געהערט צו יענע קינגסטלער פון יוסף 19=טן און אָנהויב 20=טן יאָרהונדערט, וואָס זענען געווען יום שטאַרקסטן דורכגעדרונגען מיטן גייסט פון הומאַניזם. אין זיינע עיקרדיקע אַרבעטן שפּילט זיך אָפּ דאָס גאַנצע בייז פון צאַרן ווילקאָר און צוזאַמען דערמיט — די אוממענטשלעכע באַדינגונגען, וואָס ס'האַט מיט זיך געבראַכט דער אַנטשטיינדיקער קאָפיטאַליזם. הירשענבערג גופא פילט אָפּ פון זיין פּריסטער יוגנט די גאַנצע ברוטאַלקייט אין באַצונג צום אַרבעטס־מענטש, וואָס איז אזוי איינגעמיסלעך פאַר זענער צייט.

הירשענבערג איז געבוירן געוואָרן אין דער פּאַבריק־שטאָט לאָדזש, ביי אַן אַרעמער וועבער־משפּחה. פון די ערשטע מאַמענטן פון זיין לעבן ברעפט ער זיך פנים אל פנים מיט דער אומטעהויערער עקספּלאַטאַציע פון מענטש. זיין דירעקטע סביבה האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט קיין שום שיינס. פונדעסמוועגן אַנט־וויקלט זיך ביי דעם יוגן שמואל אַן אויסערגעוויינלעכער חוש פאַר שיינקייט און אַ ווילן דאָס איבערצוגעבן. ער אַבסערווירט די דערשיינגען, וואָס ציען צו זיין אויפּמערקזאַמקייט און ער פאַרצייכנט זיי אין זיין העפּט. דאָס, וואָס עס איז מערעסירט דעם יוגל מערער, מאַלט ער אָפּ מיט פאַרשידנערליי קאָלירטע קרייד־לעך.

זיין שטאַרקע פאַראַנטווערעסירונג מיט מאַלן און צייכענען גייט יאָרן־לאַנג פאַרביי אומבאַמערקט פאַר זיינע גאַנצסטע. אין דער אַטמאָספּער פון שאווערן האַרטיגעקין קאַמף פאַר אַ שטיקל ברויט און פון טאַג־מעגלעכע דאגות רופט אַרויס דעם יוגלס ליידיגשאַפט צום מאַלן אַ קעגנערשאַפט מצד זיינע עלטערן. די מומטער פלעגט אָפּט זיך בייזערן, פאַרוואָס איר עלטסטער זון, אַנטשטאַט צו העלפן אין שטוב, פאַרנעמט זיך גאָר מיט ליינענען ביכער, אָדער ער באַמאַלט יע־דעם שטיקל ריין פּאַפּיר און אַפילו די ווענט און מירן.

ווען שמואל ווערט אַלט 11 יאָר, גיט אים דער פאַטער אַוועק אין אַ וועבער־שול. דאָס איז געווען אַ גרויסע אַנטווערענגונג מצד אַן אַרעמען יידישן אַרבעטער. דאָס לערנען וועבעריי באַפּרידיקט אָבער נישט דעם יוגל און ער פאַרנעמט זיך

ווייטער מיט צייכענען. די לערער אנטציקן זיך מיט זיינע צייכענונגען, זיי רעגן אים אָבער נישט אָן צו שמודירן מאָלעריי.

אומגעריכט קומט די ענדערונג אין הירשענבערגס לעבן. די עלטערן האָבן אַרויסגערופן צו אַ קראַנק קינד דעם דאָקטער מיטשיסלאָוו קאַן, וועלכער האָט זיך פאַראַינטערעסירט מיט די מאָלערייען אויף די ווענט אין אַרעמען שטיבל פון וועבער און מיט זייער שעפער — דעם יונגן, קוים 15-יעריקן שמואל. דער דאָקטער איז געווען דערשטוינט פון דער רייפֿקייט און דרויססקייט פון דער אויספירונג און אויך פון דער פאַרשידנאַרטיקייט פון דער מעמאַטיק, און ער האָט זיך באַמיט איבערצוצייגן די עלטערן, אַז זיי זאָלן לערנען זייער זון מאָלעריי. אָבער דער אַלטער הירשענבערג האָט זיך גאַנץ קאַלט באַצויגן צו דעם ענין. ער האָט געוואָרט, אַז שמואל זאָל אָנהייבן פאַרדינען און העלפֿן דער משפּחה. דער דאָקטער איז אָבער נישט אָפּגעשטאַנען און צוגויפּנעזאַמלט צווישן זיינע באַקאַנטע אַ סומע פון 25 רובל און געגעבן אַ מעגלעכקייט שמואלן אָנצוהייבן זיינע קינסמלעריישע שטודיעס.

מיט אַ העקאַמענדאַציע-בריוו פונעם דאָקטער קומט הירשענבערג קיין וואַרשע, וווּ ער לעבט איבער אַ גרויסע אַנטווישונג. קיינער פאַראַינטערעסירט זיך נישט מיט דעם אומדרייסטן יונגל, וואָס רעדט שוואַך פּויליש. קיינער פאַרנעמט זיך נישט מיט זיינע אַרבעטן ווי געהעריק און קיינער העלפֿט אים נישט. ער קומט צוריק קיין לאַדזש, אָבער ער פאַרלירט נישט דעם מוט. אינגיכן פאַרט ער ווידער אַרויס שמודירן, דאָסמאָל אין דער ווייטער קראַקע*.

אין דער אַלט-פּוילישער שפּאַט גייט הירשענבערג אַרום אַ פאַרכוישונגספּער. די מאַריאַצקע קירד, די סוקעניציעס, דער וואַוועל, די אַלטע שול, די פּלאַנען — דאָס אַלץ רופֿט ביי אים אַרויס אַנטציקונג.

הירשענבערג גייט אַוועק מיט אַ מעקע צייכענונגען אין דער הויכשול פאַר שיינער קונסט. אַ נישט דרייסטער, שעמעוודיקער און דערצו גאָך אַרעם אָנגעמאָן, שמעלט ער זיך פאַר דער שול-דירעקציע און לייגט אַוועק זיינע אַרבעטן.

פאַרזיצער פון דער קוואַליפיקאַציע-קאָמיסיע איז געווען דער שול-דירעקטאָר, דער באַרימטער מייסטער יאַן מאַמעיקאַ. מיט גייער באַקומט ער סיי די צייכענונגען, סיי דעם אויפֿאָר. שמואל איז געווען דער יינגסטער און אַרעמסטער צווישן אַלע ביז איצטיקע קאַנדידאַטן, וואָס האָבן געוואָלט אָנקומען אין דער קונסט-שול. דאָסמאָל איז זיין מרוים מקוים געוואָרן. ער ווערט אָנגענומען אין דעם מאָלער-קלאַס. ער באַזוכט פלייסיק אַלע לעקציעס און געמט אַנטווייל אין די איכונגען. אין משך פון אַ קורצער צייט מאַכט ער גרויסע פאַרשריטן.

* קראַקע האָט זיך דעמלט געפונען אונטער דער עסטרייכישער אָפּפּאַציע.

אין דער פרייער צייט וואָנדרערט ער איבער די גאַסן פון דער אַלטער קראָקע. עס ציט אים צום ייִדישן קוואַרטאַל. דאָ זעט ער די מוראָדיקע קאַנטראַסן אין לעבן. פון איין זייט, אַ גוט געקליידטע און עלעגאַנט-אַנגענומענע געזעלשאַפֿט, שפּיגלדיקע שווי-פענצער מיט טויערע מאַמעריאַלן, זעלטענע סחודות, און פון דער אַנדערער זייט — אַ מחנה מענטשן, אַפּגעריסענע, פּאַפּייניקמע, בעמלער און הענדלער. דער רייך און כּיִשוף פון די שיינע ווינקעלעך פון קראָקע ווערן פאַרשטעלט דורך דער החקות און מענטשלעכער גוים. די העמלטיקע א. ג., „ליבע“ ראלע“ פאַרהעלטענישן אין גאַליציע אין די צייטן פון קייזער פּראַנץ-יאָזעף האָבן זיך אַרויכגעוויזן נאָך ערנער, ווי די, וועלכע ער האָט געקענט אין זיין היימישלאַט לאַדזש. קראָקע איז פול מיט אַרבעטלאָזע, און די אַרבעטנדיקע באַקומען נאָך קלענערע לוינען, ווי אין לאַדזש.

אים אַלײן איז אויך גישט בעסער געווען. זיינע לאַדזשער אַפּמורפּסיס האָבן פאַר אים באַשטימט חודשלעך 25 רובל. די סומע איז גישט גענוג געווען אַפילו אויף דעם באַשיידנסמן לעבן. דעריבער האָט הירשענבערג גאַנץ אַנדערש געלעבט, ווי דער גרעסטער טייל פון זיינע קאַלעגן, וואָס האָבן געשטאַמט פון רייכן בירגער-טום, פון פּריצישע פּאַמיליעס, אָדער פון העכערע באַזאַמטע. די קאַלעגן האָבן זיך צו הירשענבערגן באַצויגן זייער גוט. ער איז געווען אַ באַשיידענער און חבּרשער, גישט פאַרמאָגט די גאווה פון די בירגערלעכע קינסמלער.

ווען הירשענבערג האָט זיך איינגעלאָ אומגעקערט פון די לעקציעס, האָט ער געזען אויף די קראָקעווער גאַסן אַ מאַסע ייִדישע פּליטים. דאָס זענען געווען אַנט-לאַפענע פון די שוואַרצמאהדיקע פּאַגראַמען אין צאַרישן רוסלאַנד. מיט צער האָט זיך דער יוגער קינסמלער צוגעקוקט צו דער גלייכגילטיקייט מצד די רייכע יידן צום גורל פון די היימלאָזע. די טעמפע גלייכגילטיקייט מצד די רייכע צום גרויסן אומגליק האָט טיף אויפגערודערט הירשענבערגס נשמה. ער האָט די דאָזיקע איבערלעבונגען שפּעטער פאַראייביקט אין זיין מאַנומענטאַלער אַרבעט: „די פּליטים“.

שנעל ווערט רייף דער טאַלאַנט פון יוגן קינסמלער. נאָך צוויי יאָר זיין אין קראָקע פּילט הירשענבערג, אַז ער האָט שוין אויסגעשעפּט אַלע מעגלעכקייטן, וואָס עס האָט אים געגעבן די הויכשול. ער געזענט זיך מיט די פּריינדלעכע פּראָ-טעסאַדן און קאַלעגן און טראַגט זיך איבער קיין מינען. די מיינענער אַקאַדעמיע, ווי מינען בכלל, האָט דעמלט געשמט אַלס אַ זייער באַלעבטער קונסט-צענטער אין אייראָפּע. אַ סך פּוילישע קינסמלער האָבן זיך לענגער אָדער קורצער געלערנט אין דער שטאָט. אין דער צווייטער העלפט פון 19-טן יאָרהונדערט האָבן דאָרט שטודירט יוליוש קאַסאַק, אַהטור גראַטנער, יאַן מאַטעיוקאַ, יוזעף בראַנד, יוזעף בעלמאַנסקי, אַלעקסאַנדער גערוימסקי, מאַוריצי גאַפּליב א. א. הירשענבערג ווערט אַנגענומען אין דער אַקאַדעמיע, וווּ ער לערנט זיך כּיים פּראַפּעסאָר אַלעקסאַנדער

וואנגער, וועלכער האָט געשטאַמט פון אונגאַרן. אין מינגען הייבט זיך אָן דער שווערסטער פּעריאָד פון דעם קינסטלערס אַזוי אויך בייערן לעבן. די 25=רובלדיקע שטיצע פון די לאַדזשער מעצענאַטן (וואָס אין אָנגעקומען גאַנץ אָפּט מיט אַ פּאַר=שפעטיקונג) האָט אים געגעבן בלויו אַ הונגער=עקזיסטענץ. פון די פּאַר רובל האָט ער געמוזט באַצאָלן שכר=לימוד, קויפן פּאַרבן, פענדלזען, לייזונג — אַזוי, אַז אויף אויסהאַלט אין אים געבליבן נאָר אַ פּאַר גראַשן אויף טרוקן ברויט.

אין אַזעלכע באַדינגונגען האָט הירשענבערג געאַרבעט איבער זיינע ערשטע צוויי גרעסערע קאַמפּאָזיציעס. איינע פון זיי שטעלט פּאַר דעם יידישן הענקער פון 17=טן י. ה. אוריאל אַקאַסטאַ צוזאַמען מיטן קליינעם שפינגאַז (ער איז דעמלט אַלט געווען 8—9 יאָר). דער אינהאַלט פון בילד איז געבויט אויף דער קאַנווע פון קאַמף פּאַר פּאַרשירט אין אַמסטערדאַמער געמאַ. אוריאל אַקאַסטאַ איז איי=גער פון די ערשטע קעמפּער פּאַר אַ פרייען געדאַנק צווישן די יידן אין מערב.

צו יענער צייט פון אַקאַסטאַן האָט געלעבט און געשאפן אין אַמסטערדאַמער געמאַ דער געניאַלער מאַלער רעמבראַנדט. ער איז געשטאַנען אין אַ גאַנצן קאַנג=סטאַט מיט דער אינטעליגענץ צווישן די האַלענדישע יידן. רעמבראַנדט האָט אויך געשאפן אויף בובלישער מעמאַטיק. אַלס מאַדעלן פּאַר זיינע בילדער נעמט ער פון די אַרטיקע יידן. הויז דעם מאַלט ער אַ סך פּאַרטערען פון רבנים און שטייגער=בילדער פון יידישן לעבן אין אַמסטערדאַם. ער מאַלט אויך פּאַרטערען פון אַ גאַנג צער ריי יידישע פּערזענלעכקייטן, ווי שמואל מנגשה בן ישראל, ד"ר אפרים באָנום. לויט אייניקע קוועלן, האָט ער אויך געמאַלט דאָס בילד פון שפינגאַז.

דאָס געשטאַלט פון אוריאל אַקאַסטאַ, זיין לעבן און טראַגעדיע, האָבן הירש=שענבערגן באַווירקט צו ערנסטע שמודיעס איבער דער צייט פון האַלענדישן פּראָג=גרעסיוון געזעלשאַפּטלעכן לעבן און איר קונסט. אין דער ערשטער קאַמפּאָזיציע זעט ער מיר מאַקע אַ שטאַרקן איינפלוס פון דער רעמבראַנדישער מאַלעריי. אין זיין „אוריאל אַקאַסטאַ“ שטעלט הירשענבערג פּאַר דעם פריידענקער, ער וועמען עס טוליעט זיך דער קליינער שפינגאַז. דאָס איידעלע געזיכט פון אַקאַסטאַ איז פּאַר=טויפט אין רעיונות; שפינגאַז שפּאַרט אָן זיין גאַלדהאַריק קעפל אויפן אָרעם פון אַקאַסטאַ, הערט זיך איין זיינע נאָר וואָס אַרויסגעוואַנגענע ווערפער. אויפן מיט ליגט אָן אַפן ספר. דאָס ינגל האַלט אין איין האַנט אַ בינגל פעלד=בלומען. דער לערער הערקלערט דעם שילער די סודות פון דער נאַטור.

אַ יאָר פּאַר זיין טויט קערט זיך הירשענבערג אום צו דער זעלבער טעמע, שאַפּנדיק די קאַמפּאָזיציע „שפינגאַז“, אין וועלכער ער שטעלט פּאַר דעם גרויסן פּילאָזאָף, ווי ער גייט, לייגענדיק, איבער דער גאַס, צווישן דעם פיינגמלעכן יידישן חמוץ.

כמעט גלייכצייטיק מיט „אוריאל אַקאַסטאַ“ באַאַרבעט הירשענבערג זיין באַרימט ווערק, „די ישיבה“. דאָס בילד שטעלט פּאַר אַ הושכדיקע, טוינקעלע שטוב,

אין וועלכער עס רייסן זיך קוים אריין דורך די פארהאנגענע פענצער די ערשמע שמרצ'ן פון טאג. ביים מיש, אויף וועלכן עס פלאמט א צוגעשמאקצן ליכט, רומט אפ דער רבי מיט פיר תלמידים. א נאנצע נאכט האבן זיי עוסק געווען אין דער תורה. איינער פון זיי האט איינגעדרימלט, אַנלעגענדיק דעם פארמאטערטן קאפ אויף די הענט, פארלויגטע אויף אן אַפענעם ספר. אין עק פון מיש, זוי אַפגעזונג דערט, זיצט דער רבי פארטיפט אין רעיונות. אויסגעמאטערט, מיט א בלאס פנים, לעגט ער אן דעם מידן קאפ אויף דער האנט אויפן ספר. אויפן אנטקעגנאיבער דיקן עק מיש געפיגען זיך דריי בחורים. איינער פון זיי שטייט געבן דער וואנט. אין זיין גזיריש, פארביסן פנים זעט מען א מוראדיקן פאַנאַזיסם. אין דער געשטאַלט פון אַט דעם בחור האָט דער קינסטלער אויסגעפורעמט די נאַנצע אייגן זייטיקייט פון דער דעמלטיקער דערציונג פון דער יידישער יוגנט.

שוין אין די ערשמע ווערק טיילט זיך אויס ביים צוואנציגן הירשענבערג די עיקרדיקע ריכטונג פון זיין שאפונג. די קונסט — לויט אים — דינט נישט אויסשליסלעך, כדי פאָרצושמעלן די שיינקייט און פרייד, נאָר זי דארף זיין א פאַקטאָר אין קאמף פאַר פראַגמעס און פאַר די דעהויבענע אידעאלן פון הומאַניזם. אין בילד „די ישיבה“ פאַרטיפט זיך הירשענבערג אין דער פסיכיק פון אַפּגעשטאַנענעם, טראַדיציאָנעלן ייִדנטום, אַזוי ווי דער גרויסער שרייבער י. ל. פּרץ האָט עס געטאָן אין דער ליטעראַטור.

אַזוי ווי פּרץ באַשרייבט אין „מקובלים“, אַזוי מאַלט הירשענבערג אין בילד „די ישיבה“ דעם זעלבן גורל פון די מענטשן, פאַרטרעבענע אין טעמפל ווינקל פון אומגייטיקן פּאָפּול און מוה-גיימנאַסטיק, און דעם טראַגישן גורל פון דער יוגנט, וואָס וועלסט איבער די פאַרשטויבטע ספרים, פאַרלירנדיק די טייערסטע, פּרייַדיק סמע צייט, ווען אַ מענטש שאַפט, קעמפט און דעראַכערט דאָס לעבן.

* * *

אין יאָר 1887 באַוווּיזן זיך הירשענבערגס ביידע בילדער אויף דער אויסשטעלונג אין מינכען און דופן אַרויס אַ גרויסע פאַראינמערעסירונג און פיל קאָמענטאַרן. „די ישיבה“ ווערט אין זעלבן יאָר אויסגעשטעלט אויף דער ערשמער אַלפּוילישער אויסשטעלונג אין קראָקע, אין יאָר 1889 — און דער אינטערנאַציאָנאַלער פאַריזער אויסשטעלונג, און אין יאָר 1891 — אויף דער גרויסער בערלינער קונסט-אויסשטעלונג. דאָס, וואָס אַ ווערק פון אַן 21-יעריקן קינסטלער באַקומט אַן אָרט אויף דער קראָקעווער אויסשטעלונג, באַוווּיזט, אַז מ'האָט הירשענבערגן געשאַצט אַלס אַ ווערטפולן מאַלער. אויף דער דאָזיקער ערשמער אַלפּוילישער אויסשטעלונג זענען געווען רעפרעזענטירט די ווערק פון אַזעלכע קינסטלער, ווי יאַן מאַטעיקאָ, יוליוש קאַססאָ, יוזעף כעלמאַנסקי, וויאהעלם לעאַפּאָלסקי, יוזעף בראַנדט און יאַצעק מאַלמשעווסקי.

ס'איז כדאי צו ברענגען אייניקע אַרויסזאָנגען אין דער פּוילישער פרעסע אין צוזאַמענהאַנג מיטן אויסשמעלן דירשענבערגס אַרבעטן. אין אַ בראַשור, צו וועלכער עס האָט געשריבן אַ פּאַררעדע וווימשעד גערסאָן, לייענען מיר וועגן דירשענבערגס אַרבעטן:

„דאָס בילד וואָלט אַרויסגערופן אַן אויסגעצייכנטן אייגנרוק, ווען נישט דער אומגליקלעכער קאַלאָריט אין אַ סך יערטער, וואָס פאַלט אַרײַן מערסטנמײל אין אַזאַ טינגט=מאַן. דער פּאַן פון בילד איז נישט קיין גומער און ס'איז אַ גרויסער שאַד, ווייל די קאַמפּאַזיציע גופא, די גרופירונג און די ופנימער=אויסדרוקן פון די דאַווער (פּערנער — י. ס.) גיבן אַ באַווײַז וועגן דער אינטעליגענץ פונעם קינסט=לער, וואָס מאַלט, ווייזט אויס, זיינע מיטברידער אויפריכטיק און האַרציג. נישט געקומט דערויף, וואָס מיר האָבן געזאָגט אין אַטהײב, טײלט זיך אומבאַדינגט דאָס בילד אויס צום גונסטן.“

אויך אין דער בראַשור, אָנגעשריבן דורך וואַלדעיסלאַו לושטשקעוויטש,* ווערן פּאַרזימוו דערמאָנט דירשענבערגס אַרבעט. אין וואַרשעווער, „מינאַרטיק אילוסטראַ=וואַגין“ פון יאָרנאַנג 1890 שרייבט י. קאַלענבאַד וועגן דעם זעלבן בילד אַזוי: „אויף וואַפּל העכער מיט זיין גײסטיקער שטימונג הייבט זיך אויף דאָס בילד פון יונגן מאַלער דירשענבערג א. ג. „די ישיבה“, וואָס שמעלט פּאַר, ווי יידן זיצן איבערן תּלמוד. דאָ זענען פּאַראַן צוויי טיפּן פון רעליגיעזן עקסמאַז, איבערגעגעבן מיט אַן אומפּאַרגלייכלעכער וואַדהאַפּטיקײט. נאָך די באַלייכטונג, וואָס איז צו שמוציג און פּאַנטאַסטיש, פּאַראַט, אַז עס איז נאָך אַ יונגער, נישט אויסגעאַרבעטער מאַ=לאַנט, וועמען מען קאָן אָבער פּאַרויסזאָגן אַ שײנע צוקונפט.“

דאָס בילד „די ישיבה“, וואָס איז געוואָרן אַזוי באַרימט, האָט דירשענבערג אָנגעהויבן מאַלן, ווי ס'איז שוין דערמאָנט, נאָך אין זיינע שמודיה צײַטן אויף דער מינבעטער אַקאַדעמיע. נאָך צוליבן כּסדרדיקן הונגערן ווערט דער קינסטלער שווער קראַנק אויפן מאַגן און איז געצוונגען צו גיין אין שפּוטאַל אַרײַן. צום שליסל הערן אויף אין דער זעלבער צײַט די לאַדזשער אַפּטרופּסים צו שיקן די נישט באַדייטנדיקע אונטערשטיצונג פון 25 רובל הודשלעד. דירשענבערג איז דעריבער געצוונגען צו העזיגנידן פון זיין ווייטערדיקן לערנען אויף דער אַקאַדע=מיע און ער פּאַרענדיקט זיינע צוויי ערשטע קאַמפּאַזיציעס אין אַן ענגן, פינצמערן צימער, וואָס איז געווען אַזוי קליין, אַז בעתו מאַלן האָט ער געמוזט עפענען די טיר צום קאַרדאַך און שטיין אויפן שוועל.

מ'וואָלט אויך באַדאַרפן דערמאָנען די אַרויסזאָנגען פונעם גרויסן רוסישן קונסט=טוער וו. וו. סמאַסאָון וועגן דער פּוילישער קונסט פון יענער צײַט און דרד=

* ערשטער דירעקטאָר פון דער נאַציאָנאַלער קונסט=גאלעריע אין קראַקע און פּאַר=זיצער פון דער קאַמיסיע פאַר קונסט=פּאַרשונג.

אנב איד וועגן הירשענבערגן. סמאסאוו איז געווען א גוטער קענער פון דער פויגלישער קונסט און איינער פון די ערשטע, וועלכע האָבן פאָרויסגעזאָגט דער פויגלישער גאַציאָנאַלער קונסט אַ גרויסע צוקונפֿט. סמאסאוו האָט באַזוכט די פאָרזיער אויסשטעלונג אין יאָר 1889 און שפעטער די בערלינער קונסט־אויסשטעלונג אין יאָר 1891, אויף וועלכע די פויגלישע קינסטלער זענען אַרויסגעטרעטן ווי אַ געשלאָסענע, איינהיימלעכע גרופע. אויף ביידע דערמאָנטע אויסשטעלונגען האָט ער אויך באַטראַכט הירשענבערגס בילדער, צווישן זיי די קאַמפּאָזיציע „די ישיבה“, וועלכע איז אויסגעשטעלט געוואָרן אויף ביידע אויסשטעלונגען. אין זיינע אַרטיקלען אין דער פּראָגרעסיווער רוסישער פרעסע וועגן ביידע אויסשטעלונגען האָט סמאסאוו שאַרף קריטיקירט די מאָלער־עקלעקטיקער (רוסישע און פויגלישע), ער האָט אויסגעלאַכט די כלומרשטע גרויסע אויפמוען פון הענריק שעמיראַדזקי, וועלכער האָט געמאַלט בילדער אויף טעמעס פון דער גריכישער מיטאַלאָגיע און אַלפֿן רוים, ווי „פּרינע און עלעוסיס“, „בעראַנס פּאַסעלן“, „לויפֿן ביי־שפּיל פון די געטער“, אָדער „דער פּאַנץ מיט די שאַוערדן“ און אַנדערע — יעלכע, וואָס האָבן קיין שום שייכות נישט מיט דער גאַציאָנאַלער קונסט. דאַקעגן, האָבן זיך די בירגערלעכע קונסט־קריטיקער פון יענע צייטן באַמיט אויפֿצוהייבן דעם דאָזיקן מאָלער און באַווייזן, אַז ער שטייט העכער פון מאַטעיקאַ, ראָדאַקאָווסקי, געדימסקי און אַנדערע.

אין צוזאַמענהאַנג מיט די דאָזיקע צוויי אויסשטעלונגען האָט סמאסאוו אין יאָר 1891 געשריבן: „מ'קאָן נישט נישט שעצן און נישט ליב האָבן די נייע פויגלישע קונסט־שול. שוין מיט 20 יאָר צוריק האָב איד זיי באַגריסט מיט פּרייד, ווען זיי האָבן זיך צום ערשטן מאָל באַווייזן אין ווין אויף דער וועלט־אויסשטעלונג אין יאָר 1873 אַלס גאַנצע גרופע. איד זאָג — צום ערשטן מאָל, ווייל הגם אויך פאַר דער אויסשטעלונג אין יאָר 1873 האָבן די פויגלישע קינסטלער אָנגעהויבן צוצוציען אויף זיך די אַלגעמיינע אויפֿמערקזאַמקייט, האָבן זיי נאָך דאָך אין 1873 געמאַכט צום ערשטן מאָל אַן אייגנדיק אין אייראָפּע אַלס אַ געשלאָסענע, שטאַרקע גרופע. דעמלט האָב איד זיך באַמיט צו באַווייזן דעם רוסישן לייענער די באַדייט פונג פון דער אַנטשמייענדיקער קונסט־שול און אויך אָנגעוויזן אויף אַזעלכע באַדייט דייטנדיקע מאָלער, ווי מאַטעיקאַ, געדימסקי, בראַנדט, ראָדאַקאָווסקי, קורעללאַ, גראַמער און אַנד. דאָס, וואָס געוויסע דייטשישע קונסט־קריטיקער האָבן געהאַלטן פאַר אַ חסרון פון דער דאָזיקער מאָלעריי — די דאָזיקע זיכערע און פעסטע גאַציאָנאַלע ריכטונג, האָט מיך אַממייסטן אַנטצויקט, דאָס האָט פאָרויסגעזאָגט דער פויגלישער מאָלעריי אַ גרויסע צוקונפֿט.“

שרייבנדיק וועגן די צוויי אויסשטעלונגען — דער פאָרזיער און בערלינער — קריטיקירט סמאסאוו די וינגע פויגלישע קינסטלער, צווישן זיי אויך הירשענבערגן, פאַר זייער צו שטאַרקן אַרונטערפאַלן דער ווירקונג פון דער מינסטענער שול. אין

שייכות דערמיט שרייבט יער: „זעלכע מאַלער, ווי זויערוש-קאָואַלסקי, קורעללאַ, קאָואַקעוויטש, הירשענבערג און פיל אנדערע, — דאָס זעגען זייער אינטערעסאַנטע קינסטלער, דאָך זענען זיי צופיל אַרומטערגעפאַלן אונטער דער ווירקונג פון מינבען און פאַרדויטשט געוואָרן. בלויז די פּוילישע פּאַלקס-מעמאַטיק ראַטעוועט זייער שאַפונג און גיט זיי צו לעבן.“

אומאַפהענגיק פון די באַמערקונגען, איז דאָס בילד „די ישיבה“ געוואָרן איינע פון די שטאַרקסטע פּאָזיציעס פון הירשענבערג, וואָס האָט באַקומען גיטש בלויז דעם זיכערעם מעדאַל אין פאַרזי, גאָר אויך אויסצייכענונגען אין קראַקע און אין בערלין.

הירשענבערג קומט קיין פאַריז און טרעט אַרײַן אין דער דאָרטיקער אַקאַדע־מיע. ביידע ערשטע ווערק האָט הירשענבערג געמוזט אַוועקגעבן פאַר גראַשנס זיינע געוועזענע לאַדזשער אַפּורופּוסים, כדי צו קאָנען זיין כאַטש איין יאָר אין פאַריז. דאָ שאַפט יער זיין בילד „המן און אסתר“.

שפעטער קערט יער זיך אום קיין מינבען, וווּ יער הייבט אָן אַרבעטן איבער אַ טעמע, וואָס איז אַ רעמיניסצענץ פון זיינע איבערלעבונגען אויפן אַלמן יידישן בית-עולם אין קראַקע. דער קינסטלער שטעלט פאַר אַ לייבט פאַרשנייט פעלד, וווּ צווישן קרומע, איינגעפאַלענע גרויע מצבות שטייען דריי פרויען. פון דער קאָמפּאָזיציע ווײַעט מיט טראַגישקייט, מיט שטומען צער. די טעשאַלטן פון די פרויען זענען ווי שאַטנס פון אַ פאַרגאַנגען לעבן, מע פילט, ווי זיי קאַרטשען זיך פון אינעווייניקסטן ווייטיק. דער אויסדרוק פון פאַרצווייפונג פון די איינזאַמע גע־שטאַלטן אויף די קברים פון זייערע גאַענטע איז ווי אַ שרעקלעכע קללה פאַר זייער פאַרלויזן לעבן. דאָס בילד איז געווען דאָס ערשטע פון אַ ציכל סאַציאַל־שטייגערדישע אַרבעטן, פאַר וועלכע הירשענבערג האָט די טעמעס געשעפט פון דעמלטיקן לעבן. ער ווייזט אין בילד די קלאַסן-אונטערשידן אין דער בורזשאַזער געזעלשאַפט, וואָס קומט אַפילו צום אויסדרוק אויפן אָרט פון אייביקער רוי. ער ווייזט אַ פאַרוואַרלאָזט גאַקעט שטיק בית-עולם ביים פאַרקאַן, וווּ עס סטאַרטשען אַרויס קליינע אַרעמע און פאַרוואַרלאָזטע מצבות, און פון דער צווייטער זייט — די אַפּגעטיטע הויפט-אַלײַען מיט אירע פּראַכטפולע מאַרמאָרנע דענקמעלער.

מיט דעם דאָזיקן ווערק פאַרענדיקט הירשענבערג זיין ערשטן, מינבענער פּעריאָד. די קאַמאַסטר־פּאַלע מאַטעריעלע לאַגע אין דער היים צווינגט אים תיכף זיך אומצוקערן קיין לאַדזש. הירשענבערגס פאַטער, וואָס האָט אַ געוויסע צייט געפירט בשותפות מיט גאָר אַ וועבער אַ קליינעם וואַרשאַטאָ, איז געוואָרן רואי-גירט דורכן קריזיס. שמואל הירשענבערג איז געווען געצוונגען צו פאַרקויפן זיינע אַלע בילדער און אַפילו וואָס שטעלער קומען אין זיין היימישאַט. געקו-מען קיין לאַדזש, דערנעבן קודם-בל דער קינסטלער, אַז אויף זיינע פּלייצעס ליגט די אויסהאַלטונג פון אַ שטוב מיט 10 קינדערלעך. דער 24-יעריקער פאַרדינער

מוז זארגן נישט בלויז וועגן דערנערן זיי, נאָר אויך וועגן זייער דערציונג. ער מוז זיך דעריבער איינשפּאַנען אין עול פון פרנסה.

דורך דער צייט פון זיין אָפּוועזנהייט זענען אין לאַדזש אויסגעוואַקסן אַ סך נייע גרויסע וועבער-פאַבריקן. ס'איז אָבער אויך געוואַקסן פּילפאַכיק די גייט פון פּראָלעמאַריאַט. הירשענבערג האָט נישט קיין אַנדערע בדיחה, ווי פאַרדיגען דורך מאַלן פאַרטרעמן פון די אויפגעקומענע גבירים — סוחרים און פאַבריקאַנטן. אָבער נישט געקומן אויף אַס די כאַשמעלונגען, הערט הירשענבערג נישט אויף צו אַרבעטן שעפּערויש.

צען יאָר פאַרבלייבט הירשענבערג אין לאַדזש. די טעמאַטיק פון זיין שאַפן געמט הירשענבערג דירעקט פון זיין סביבה. ער מאַכט אָן איבעררייס. עס אַנטשטייען אַ גאַנצע ריי בילדער מיט סאַציאַלע מאַטיוון. איינע פון די לאַדזשער טעמעס רופט ער אָן „זאָל ער וואַרטן“. דאָס בילד שמעלט פאַר אַן אָפּגעריסענעם זקן אָן אַ הימל און אָן אַ פאַלט, וואָס זיצט דערשלאָגן און איינגעהוויקעלט אין אַ קאַרי-דאָר פון אַ גביר. די גאַנצע פיגור אַטעמט מיט צערפולער העוויגנאַציע, פאַרבייטערונג און גרענעצלאָזער אַפּאַטיע. ער ווייסט, וואָס עס דערוואַרט אים, זען מ'זעט אים ענדלעך אויפגעמען. מיט דעם דאָזיקן בילד גייט הירשענבערג אַרויף אויפן וועג פון געזעלשאַפּטלעכן רעאַליזם, להיפּוד צו דער אימפרעסיאָניסטישער ריכטונג און אַנדערע מאָדערניסטישע שטרעמונגען, וואָס האָבן בשעתו געהערשט אין דער פּוילישער קונסט.

געווען איז דאָס אַ פּעריאָד, ווען עס זענען אַנטשטאַנען פאַרשידנאַרטיקע מאַלערישע ריכטונגען און סיסטעמען, וועלכע האָבן כּסדר זיך געענדערט און קעגנזייטיק זיך באַקעמפט. מע האָט מעאַרעטיזירט וועגן די פּרינציפּן פון דער א. ג. „ריינער“ קונסט. אין דעם אַלעם אָבער האָט זיך פאַרלוירן דאָס וועזנטלעכסטע פון דער קונסט — דער מענטש. ס'ריב פּלאַסטיקער האָבן נישט דערזען די מיליאָ-ניקע אַרבעטער-מאַסן, די שרעקלעכע באַדינגונגען פון זייער עקזיסטענץ און זייער אַנגעשמרענגטן קאַמף קעגן די עקספּלאַאטאַטאָרן.

אין די גרויסע פּראָלעמאַרישע צענטערס באַווייזן זיך נאָך פּראָגרעסיווע מאַלער, פאַרבונדענע מיטן פּאָלק, וואָס נעמען אַלס טעמע דעם אַרבעטס-מענטש אין יאָד פון קאָפיטאַליזם. אזוי אַנטשטייט אין צאָרישן רוסלאַנד די גרופּע פּלאַס-טיקער אונטערן נאָמען „פּעריעהוויזשניקי“. זייער קונסט האָט געהאַט פּראָגרעסיווע געזעלשאַפּטלעכע סענדעצן. דער אידעאָלאָג פון דער דאָזיקער קינסטלער-גרופּע איז געווען איוואָז גיקאָלאָעוויטש קראַמסקאָי (1837—1887). צו דער גרופּע האָט געהערט וואַסייל וואַסיילעוויטש ווערעשמאַנין (1842—1904), וועלכער האָט געמאַלן כמעט אויסשליסלעך באַטאָליסטישע בילדער, פאַרשטעלנדיק אין זיי דעם גרויל פון דער מלחמה. אין אַ סך בילדער האָט ער געוויזן די ענגלענדער, וועלכע מאָרדן מאַסנווייז די אינדישע פּאַטריאַטן. אַן אַנטיילגעמער פון דער גרופּע

איז אויך געווען דער באדייטנדיקער יידיש-רוסישער סקולפטאר אנטאקאלסקי, וועלכער האָט צווישן אנדערע געשאפן אַ סך סקולפטורן אויף יידישע מאָטיוון (חויז זיינע באַרימטע סקולפטורן וועגן דער אינקוויזיציע און „שפיגאַזא“ האָט ער אויך געקלעפֿט אויף מאָטיוון פֿון אַרומיקן לעבן, ווי למשל „דער שניידער“, „דער קמצו“ און אַנד.). אַ וויכטיקער פּאַרשטייער פֿון דער דאָזיקער גרופּע איז דער באַרימטער מייסטער י. רעפּין.

אין מערב, ווי למשל, אין דער שטאַרק אינדוסטריאַליזירטער בעלגיע, אָנט שטייען ווערק, וואָס שפיגלען אָפּ די לאַגע פֿון די אַרבעטער, וועלכע ווערן עקספּלאַצירט דורך די קאָפיטאַליסטן. דער גרויסער סקולפטאר קאַנסאַטאַנטין מעניע (1831—1905) שמעלט פֿאַר אין זיינע אַרבעטן די קוילנגרעכער און די קאַמפּ סטראַפּעס אין די קוילן-גרוכנס, וועלכע אָנטשטייען צוליב דער פּאַרברעכערישער קמצנות און דער אָפּשפּאַרונג אויפֿן חשבון פֿון דער זיכערקייט פֿון די קוילנגרעכער. עיוושען לערמאַנס ווידער, אויך אַ בעלגיער, ווייזט אונז אין זיינע בילדער שוויגד-זיכטיקע און שיכורים, וועלכע ווערן אַ לאַס פֿאַר די אַרעמע אַרבעטער-משפּחות. די פּראַנצויזישע פּראַגרעסיווע קינסטלער, וואָס האָבן שוין געהאַט די טראַדיציע פֿון קורבע, דאַמיע, מילע — קינסטלער מיט אַן אויסגעשפּראַכענעם סאָציאַלן מאָן — זענען געגאַנגען ווייטער, פּאַרשמעלנדיק אין זייערע בילדער דאָקומענטן פֿון קאַמף פֿון פּראַלעטאַריאַט. אַזוי האָט זשיל אַדלער — דער ערשטער אין פּראַנקרייך — געשאַפֿן אַ גרויסע קאַמפּאַזיציע וועגן שמרייך אין דער פּאַבליק קרעזאָ. חויז דעם האָט ער געמאַלט דאָס לעבן פֿון די פּאַריזער אַרבעטער און פּאַרנעשמעלט, ווי ווי גייען פּאַרטאַג צו דער אַרבעט אין די גרויסע פּאַבליקן און ווי זיי קערן זיך מידע אום אַהיים אין אַוונט. ער האָט געצייכנט אַרבעטלאָזע, וועלכע כע שטייען פֿאַר די ביליקע גאָרקיכן א.א.וו. דער קינסטלער יאַנאַס מאַלט אין יאָר 1907 אַ גרעסערע קאַמפּאַזיציע, וואָס שמעלט פֿאַר אַ קאַמף פֿון שמרייכע-דיקע אַרבעטער קעגן שמרייכערעכער. אין דייטשלאַנד שאַפט דעמלס די באַקאַנטע פּראַלעטאַרישע גראַפיקערין און צייכנערין קעמע קאַלוויטין, וועלכע שפּיגלט אָפּ אין אירע ערשטע אַרבעטן דעם הונגער און די נויט צווישן די דייטשישע וועכער און זייער בונט קעגן די פּאַבליקאַנטן. דאָס זענען געווען אירע אילוסטראַציעס צו געהאַררט הויפּטמאַנס דראַמע „די וועכער“.

איינער פֿון די געצייגלע קינסטלער אין פּוילן, וועלכע האָבן געוווּן אין זייער שאַפּונג סאָציאַלע מאָטיוון, איז געווען שמואל הירשענבערג. די סעמאַטיק, וועלכע ער האָט אויסגעקליבן, איז געווען אַ ספעציפישע. ער שמעלט פֿאַר ס'רוב די פּאַר-פּויגיקע יידישע אַרעמקייט. הירשענבערג איז געווען געבונדן מיטן שמאַטישן פּראַלעטאַריאַט, מיט דער ענגשאַפט פֿון די פּויגצערע פּאַרשטעט, דערפֿאַר זענען זיינע ווערק געהאַלטן אין גרויע מענער, זייער נאַענטע צו דער שמימונג פֿון יוזעף

כעלמאנסקים פיינזאזשן. הירשענבערג האָט געמאָלן ס'רוב גרויע מענטשן, אַרבע-
 מער און אַרעמע, עקספּלאַטירטע, איינגעשפּאַממע אין יאָך פון קאַפּיטאַליזם.
 איינע פון וויינע אינגערעסאנטסטע לאָדזשער שטייגער-בילדער האָט ער מיטוואָ-
 לירט „א ביסל פּאָליטיק“. דער קינסטלער שמעלט דאָ פּאָר יודישע באַלמעלעכעס,
 שוסטער, שניידער, בלעכער — מענטשן פּאָליטיש גישט באַוווסטזייניקע, וואָס
 אין ביזאָהשמוות, צווישן מנחה און מעריב, פּאַרנעמען זיי זיך מיט פּאָליטיק.
 געווען זענען דאָס צייטן פון ברומאַלע פּאַרפּאָלגונגען מצד דער צאַרישער מאַכט,
 פון פּאַנאַרמען און אָנפּאַלן אויף יידן אין דער ברוזשואַזער פרעסע. דאָס זענען
 געווען צייטן פון ווילקיר און אומרעכט. די דאָזיקע מענטשן, וועלכע הירשענבערג
 ווייזט, ווייסן נאָך גישט, וויאזוי צו פירן דעם קאַמף קעגן שלעכטס. דערפּאַר צייכנט
 זיי הירשענבערג ווי אומדרייסטע, צעשראַקענע, גישט זיכערע אין זייער כוח.

אין דעם זעלבן פּעריאָד מאַלט הירשענבערג אַן אַנדער בילד — „עונג שבת“.
 אין אַ שבתדיק-אויפנערוימטער שטוב, ביי אַ באַדעקסן טיש זיצט די באַלעבאַסטע.
 אויף דער צווייטער זייט טיש, אין שאַטן, זעט מען אַ מאַנצפּאַרשויז, וואָרשיינלעך
 דער מאַן. אַן איינגעהווקערטער זיידע מוליעט צו זיך אַן אייניקל, וואָס שטייט ביי
 זיינע קני. ביים פּענצטער שטייט אַ מיידל, וואָס הערט זיך צו מיט אויפּמערק-
 זאַמקייט צו די ווערטער פון אַ יונגן סחור, וואָס ליינט אַ בראַשור. דאָס זענען
 „בריוו פון אַרענטמינע“, אין וועלכע די ערשטע יודישע קאַלאָניסטן באַשרייבן
 זייער גורל אויף דער פרעמדער ערד. אין בעט, וואָס שטייט ביי דער וואַנט, ליגט
 אַ זקנה. אויף די פּנימער פון די עלטערע שפּיגלט זיך אָפּ לייכטער אומרו, אַ מורא,
 אַן די יוגנט זאָל גישט נאָכטאָן דעם כיישפּיל און אויך פּאַרלאָזן די היים.

וועגן דעם בילד שרייבט די צייטשריפט „קראַז“ אין פעמערבורג פון יאָר
 1896: „ווער עס האָט גישט ליב דאָס גלאַטיקע מאַלן, ווער עס וויל בעסער
 זען אַן ענערגיש וואַרפן די פּאַרבן אויפן לייזונט און אַ געוויסע אַריגינעלקייט אין
 דער מעכניק, דער וואַלט אָנערקענט די פרעמיע הירשענבערג...“ דער „סיגאַרניק
 אילוסטראַוואַני“ פון יאָרנאַנג 1896 אין דער רובריק „פון קראַקע“ דריקט זיך
 אויס וועגן דעם בילד צווישן אַנדערן, אַן ס'האָט „מיט זיין פּשוטקייט און פּאַעזיע
 פאַראַינטערעסירט ברייטערע קרייזן פון פּובליקום“.

נאָך דעם דאָזיקן בילד מאַלט הירשענבערג זיין קאַמפּאָזיציע „אהאסווער“,
 וואָס שמעלט פּאָר אַ שוידערלעכע וויינע פון אַ קאַטאַקליזם. מ'זעט אַ וואַלד פון
 הויכע קרייצן און איבער זיי אַ געלבלעך-גרויען הימל, וואָס פאַרחושט אַלץ אַרום,
 צופּוסנס פון יעדן קרייץ ליגן צונויפנעדרייט נאָטעמע מתים. ווי אַ געשפּענסט
 שפּאַנט צווישן די צלמים אַ נאָטעמער זקן, וואָס מדעט איבער די ליגנדיקע מתים.
 ער הייבט אויף די לינקע דלאַגיקע צו די דערשראָקענע אויגן, מיט דער העכטער,
 אַזוי ווי אַ בלינדער, מאַכט יעדן זיך אַ וועג. פיר יאָר האָט דער קינסטלער געאַרבעט
 איבער דער קאַמפּאָזיציע. נאָכן פאַרענדיקן שמעלט ער זי אויס אין לאָדזש. שפּע-

מער ווערט דאָס בילד אויסגעשמעלט אין וואַרשע. ווען ער באַמיט זיך אַוועקצוֹ= שיקן דאָס ווערק אויף דער פאַרזינער אויסשמעלונג, מרעפּט ער זיך אָן אויף שוועֹ= ריקייטן מוצד די רעאַקציאָנערע קינסטלער־קרייזן. אין נאָך אַראַנק דעם באַקאָ= מענעם מעדאַל „אַר דע קאַנקור“ האָט די וואַרשעווער זשורי זיך נישט געקאַנט אַנטקעגנשמעלן און דאָס בילד איז לסוף אָנגעקומען קיין פאַריז.

צוליבן שפעטן אָנקומען ווערט דאָס בילד אויפגעהאַנגען נישט אויף קיין געהעריק אַהט, ביי אַ נישט פּאַסיקן ליכט, און פאַרלירט דעריבער אַ סך פון זיינע מאַלערישע מעלות. הירשענבערג נעמט זיך שוואַרץ איבער מיט דעם דורכפאַל און ווערט קראַנק. נישט געקומט אויפן נישט פּאַסיקן ליכט, באַקומט דאָס בילד אַ בראַנזענעם מעדאַל.

אין 1898 קומט הירשענבערג קיין רוים. דאָרט וווינט זיין שוואַגער, דער סקולפּטאָר הענעד גליצענשטיין, וועלכער שטאַמט אויך פון פּוילן. איטאַליע באַ= ווירקט הירשענבערגן צו שאַפן העלע, פּרוידיקע בילדער. מערסטנטייל מאַלט ער לאַנדשאַפטן, וואָס פאַרוואַנדערן מיט זייער רייכער קאַלאָריסטיק. לויפּור צו זיינע פּריערדיקע מאַלערייען, וועגען הירשענבערגס איטאַליענישע בילדער לירישע. ער מאַלט וועשעריגס ביי אַ ברויגעס אין קאַפּרי, שטילע דרימלענדיקע אַזוערעס, וויֹ= ליעס איינגעהילטע אין בלומוען, וועלדלעד אדגל.

פון איטאַליע קומט הירשענבערג ווידער קיין מינכען. אונטערן איינפלוס פון די איבערלעבונגען אין איטאַליע שאַפט ער ווייטער האַרמאָנישע דעקאָראַטיווע קאַמפּאָזיציעס. די פּאַרם און דער ריטם פון די אַרבעטן, אין וועלכע ס'איז קענטיק אַ ווונדערלעכע האַרמאָניע פון דעם צוזאַמענלעבן פון מענטש און נאַטור — איז נאָענט אין דער אינטערפּרעטאַציע צו דער שאַפּונג פון האַנס פּאָן מאַרע. דער דאָזיקער פּעריאָד פון אַפרווען זיך פון דער פּראַבלעמאַטישער מאַלערייֹ דויערט ביי הירשענבערגן קורץ. באַלד נאָך דעם הייבט ער אָן אַרבעטן איבער זיין מאַגנֹ= מענטאַל ווערק „די פּליטיס“*.

אין אָקטאָב 20=טן י. ה. האָט די קאַפּיטאַליסטישע געזעלשאַפט איבערגע= לעבט אַ מוראדיקן עקאָנאָמישן קריזיס. אויך דאָס אָפּגעשטאַנענע צאַרישע רוס= לאַנד ווערט אַרומגעכאַפט דורך דער צערודערונג. נויט און אַרבעטלאָזיקייט נע= מען אַרום אַליץ ברייטערע קרייזן, עס וואַקסט דער צאַרן און פּראַטעסט פון די אַרבעטגרויקע מאַסן, עס ברעכן אויס שמרייקן, עס קומען פאַר דעמאָנסטראַציעס. די צאַרישע מאַכט אונטערדריקט בלוטיק די אומרוען. זי נוצט אויס די שאַוויניס= טישע עלעמענטן און רייצט אָן איין פּאַלק קעגן צווייטן, און אַלע רעאַקציאָנערע עלעמענטן קעגן יודן. די צאַרישע מאַכט=האַבער באַפעלן אַרויסצושרייבן די יודן

* די ידישע רעאַקציאָנערע קרייזן האָבן טענדענציען אָנגערופּן דאָס בילד „גלות“ און אונטער דעם פּאַלשן טיטל איז עס זייער ברייט באַקאַנט.

פון אייניקע גובערניעס. די היימלאַזע צווינגט מען צו באַזעצן זיך אין גובערניעס, וואָס זענען שוין איבערבאַפֿעלקערט. גויס, אַרבעטלאָזיקייט און עפידעמיעס מאַכן אַן אַ גרויסן חורבן צווישן די פליטים. זוכנדיק אַן אויסוועג, הייבן זיי אַן וואַנדערן פון איין אָרט אויפן אַנדערן.

אונטער דער צאָרישער הערשאַפט איז אַזאַ איך געווען דער גורל פון רוסישן פויער. די רוסישע ליטעראַטור באַשרייבט זייער אָפט די וואַנדערונגען פון רוסישן פויער, וואָס האָט זיך גישט געקאָגט דערנערן פון קליינעם, אַרעמען שטיקל ערד. ס'האָבן אויך געוואַנדערט, עמיגרירט די אַרבעטער פון עסטרייך, אונגאַרן, איטאַליע און אַנדערע לענדער — אַזוי איבערן אַקעאַן. מ'האָט זיי באַהאַנדלט ווי אַרבעט-בחהמות. ווערבירט דורך אַגענטן, פלעגט מען זיי אויפלאַדן אויף פראַכט-וואַגאַנען, שפעטער אויף שיפן, וווּ זיי האָבן זיך געשטיקט פון ענגשאַפט.

הירשענבערג גיט אין וויין בילד, „די פליטים“ אַ פראַגמענט פון דער טראַגאַדיע. ער ווייזט איינגעהויקערטע, אויסגעמאַגערטע געשטאַלמטן פון פאַרשידענעם עלטער און געשלעכט. רבנים, וואָס פראַגן ספר-תורות, טאַמעס, וואָס טוליען צו זיך פאַרפרויערע קינדערלעך, ציימערנדיקע פון קעלמ. אין דעם פרויערדיקן צוג זעט מען אויך יוגנט. איין מיידל פראַגט אין האַנט אַ טשייניק, דעם איינציגן פראַקטישן קעגנשאַפֿט, וואָס מען זעט אויפן פּאָן פון דער טונקעלער מאַסע, וואָס איז באַרויבט פון וואָסער גישט איז האָב און גויס. פאַרויס פון צוג שפאַנט אַ הויכער, איינגעבויענער זקן. הינטער אים, אַ ביסל דערווייטער, גייט אַ פרוי איינגעהילט אין אַ טור, מיט אַן אויסדרוק פון גרענעצלאָזן ווייטיק אויפן פנים. הינטער זיי, אַ ביסל אָפּגערוקט, זעען מיר אַ מאַן, פאַרטיפּט אין טרויער, וואָס גייט ווי נאָך אַ לוויה. יעדע געשטאַלט פון דער גרופע, וואָס גייט הינטער זיי, איז ציזעלירט מיט אַן אויסערגעוויינלעכער עקספרעסיע. איבער דער פאַרצווייפלטער מאַסע, אין דער קאַנצענטרירטער שטיקלייט פראַגט זיך אַן אימה. אין די „פליטים“ גיט הירשענבערג, וואָס אַן אמת, אַ בילד פון דער ווירקלעכקייט. ס'פעלט אָבער דאָך דער אַממייגסאַן-וויכטיקער עלעמענט — דער אויסדרוק פון בונט קעגן דעם אומרעכט. דערפאַר טאַקע דערנרייכט גישט דאָס דאָזיקע ווערק די פולשטענדיקייט פון רעאַליזם. באַראַקטערויסט איז, אַז אין דאָזיקן צוג שפעלט הירשענבערג אַרײַן אויך זיך אַלײַן.

נאָכן פאַרענדיקן „די פליטים“ קערט זיך אום הירשענבערג צוריק קיין לאַדזש. דאָ שאַפט ער אַ סך בילדער פון לעבן פון אַרבעטער, באַלמעלאַכעס, מיט וועלכע ער טרעפט זיך דירעקט. ער מאַלט אַלע לייט, קאַליקעס, בעטלער, היימלאַזע און פאַרוואַרלאָזטע.

אין 1905 יאָר פאַרט הירשענבערג אַריבער קיין קראַקע און ברענגט באַלד צו זיך זיינע אַלע עלטערן. אין קראַקע קערט ער זיך אום צו דער פעמאַטיק פון די מינבענער צייטן, און ער מאַלט דאָס געשטאַלט פון פילאָזאָף שפינאָזאַ.

ער שמעלמ אים פאָר אַ פאַרמיפּמן אין ליינענע אַ בוך. דאָס געמאַ, אין וועלכן מיר זענען דעם ליינענדיקן שפּיגאַזאַ, האָט גישט קיין אויסזען פון אַ האַלענדישער שמאַט. דער פּאָן און די געשמאַלמן פון דעם בילד זיינען גענומען פון דער יידישער סביבה אין קלוינפּוילן. בלויז שפּיגאַזאַ טיילט זיך אויס אויף דעם בילד מיט זיין האַלענדישער קלוינפּויל. די יידן, וועלכע הירשענבערג שמעלמ דאָ פּאָר, — דאָס זענען טיפּישע פרומע פּאַנאַטיקער, וואָס זענען גרייט צו באַליידיקן דעם שפּאַצירנדיקן פּילגראַף. די פּאַרנעשמעלמע טיפּן יידן שמאַמען פון דעם שיכט פּראָסאַקישע, אויפגעקומענע גבורים, וואָס חוזקן אָפּ מיט פּאַרבוסיקייט פון דעם פּאַרנעשרייטענעם שפּיגאַזע. איינער פון די אָנפאַלער בייגט זיך איין אויפֿ צוהייבן אַ שטיין פון דעם ברוק. אין דער קאַמפּאַזיציע ווייזט הירשענבערג אויך אַ יונגן מענטש, אָנגעטאַן ווי אַן אַרטיאָדאַקסישער האַלענדישער ייד, וואָס שטייט גישט זיכער פאַרן טויער פון זיין הויז און מיידט אויס אָנטיילצונעמען אין דער ברוסאַלער העצע.

אין דער זעלבער צייט מאַלמ הירשענבערג אַ בילד א. נ. „די שוואַרצע פּאָן“. דאָס ווערק שמעלמ פּאָר אַ גרויסן לוויה=ציג. די טונקעלע מענטשן=מאַסע גישט זיך צוזאַמען מיטן גרויען האַריוואַנט פון הימל. דער אַרון, געמראָגן דורך פיר מענער אין שוואַרצן טרויער=פּראַכט, איז איינגעהילט אין שוואַרצן. אויף אים זעט מען אַ ווייסן פּלעק — אַן אָפּן בוך. די פּנימער פון דער מענטשן=מאַסע זענען פול מיט וואַנקעלע קנייטשן, פון וועלכע עס קומט אַרויס דער פּחד פאַרן אייגענעם זעלביקן גורל. יעדע געשמאַלמ איז איינגאַרטיק, רעאַליסטיש באַהאַנדלט און גיט בילד איבער די דערשייטערנדיקע איבערלעבונגען פון יעדן פון זיי.

דאָס איז געווען איינע פון הירשענבערגס לעצטע ארבעטן.

אין יאָר 1906 שמאַרבן אין קראַקע הירשענבערגס עלטערן. אין אָנהייב 1907 יאָר ווערט הירשענבערג פאַרבעטן קיין ירושלים איבערצונעמען די לייטונג פון דער קונסט=שול „בצלאל“. נאָך אַ 10=תּדשימדיקן פאַרברענגען אין ירושלים פאַר= שארפּט זיך זיין מאַגן=קראַנקהייט, וואָס ער האָט באַקומען אין דער צייט, ווען ער האָט געהונגערט אין קראַקע און אין מינכען. די פּרוי זיינע אין די פּרוינג האַבן אים צוגעדעהט, ער זאָל זיך אָפרוען און ארויספאַרן אין די בערג, ווייל דער דאָר= טוקער קלימאַט האָט אים גישט געדינט. הירשענבערג האָט אָבער געאַרבעט ביז די לעצטע כּחות. ער האָט באַקומען היץ און ס/האָט שוין גישט געהאַלפּן די גע= וואַלדיקע איבערגענעבנקייט פון זיין פּרוי, וועלכע האָט זיך מיט אלע כּוהות באַמיט ארויסראַמעווען אים פון טויט. הירשענבערג איז געשמאַרבן דעם 15=טן סעפטעמ= בער 1908.

הירשענבערג איז געווען איינער פון די ערשטע, וואָס האָט פּאַרנעשמעלמ אין זיינע בילדער די אַממייסטן באַעוולחטע שיכטן פון דער געזעלשאַפּט. ער האָט

געהערט צו די ראָמאַנטישע רעאַליסמ, ווי גערימסקי, בעלמאַנסקי און שערמענ-
מאַוסקי.

מע דארף נישט מיינען, אז הירשענבערג איז געווען בלויז א געמאַ-מאַלער.
פון די ווייניקע בילדער, וואָס ער האָט געמאַלן פון דער פּוילישער לאַנדשאַפּט,
פילט מען ארויס דעם גאַנצן צויבער פון א דעההויבענער שיינקייט, וואָס בלויז
א מענטש פון טיפער ליבשאפט צו זיין היים-ערד קאָן האָן אזוי אויפגעמען. אזוי
מאַלס הירשענבערג, צ. ב., א פּויערישע כאַמע מיט א שמרווענעם דאָד און נישט
ווייט אויפן הויף געפינט זיך א פרימיטיווער ברונעם מיט א זשוראול און א קייט,
לעבן דעם ברונעם — א ונגע באַהוועסע פּויערמע אין א פאַמישילע. דאָס גאַלדיק-
רוימע ליכט שלאָגט זיך אָפּ אין די קלוינע שייבעלעך פון די פענצטער. דאָס בילד
גיט איבער דעם גאַנצן אַראַמאַט פון אַן אַרעם פּויליש דאָרף-לעבן אויף דעם פּאָן
פון נאַטור-שיינקייט. מען זעט די בליענדיקע גרינע ביימלעך, די לאַנקע אין א הער-
לעבן פּרילינג-באַגן, אָבער מען זעט אויך, ווי ביטער-שווער עס לעבן די מענטשן,
וואָס וווינען דאָרט. הירשענבערגן האָט קיינמאַל נישט געפעלט קיין מיטלען, כדי
אויסצודריקן זיינע געפילן. שוין דעמלט האָט ער פאַרשטאַנען אַנצויווענדן דעם מעטאָד
פון ליכט און שאַטן, כדי אויסצודריקן די אטמאָספּער נישט ערגער פון די אימ-
פרעסיאָניסמן, פאַר וועלכע די העל-מאַלעריי איז געוואָרן א וועלט-אַנשוואַנג. ביי
הירשענבערגן קומען ארויס די נאַטור-בילדער אוממיטלבאַרער, קאָנקרעטער און
טאַקע אויך אמתדיקער.

הירשענבערג איז געווען א גלענצענדיקער צייכענער. מיט א בליישיפט אין
דער האַנט האָט ער, נישט ערגער ווי מיטן פענזל, געקאָנט ארויסברענגען פאַרשי-
דעגע שטייגער-סצענעס. אויב די צייכענונג, ווי ס'האַט זיך אויסגעדריקט אַ גע-
וויסער בארימטער מאַלער, איז דער מאַנסקרויפּט פון קינסטלער, איז די ריינע
גראַפישע ירושה פון הירשענבערגן אן אינטעגראַלע טייל פון זיין קינסטלערישער
שאַפונג. עס זענען באַקאַנט די צייכענונגען פון הירשענבערגן, וועלכע שמעלן פאָר
בלאַסע, אָפּגעצערטע זינגלעך. טיילמאַל צייכנט דער קינסטלער אַרעמע שילעכלעך,
אין וועלכע עס שטייען לאַמע ווישן און פאַרקרוממע פון אלטקייט שמענדערס.
א סך צייכענונגען זיינע שמעלן פאָר קבצנים, אלטע לייט, קאליקעס, אָדער אַרעמע
שמיכלעך, אין וועלכע ס'ריגט פון דאָד און דאָס וואסער קאפעט אריין אין אן
עמער, וואָס איז אונטערגעשמעלט. עס טרעפן זיך ביי הירשענבערגן אויך ליכטי-
קערע מאַמענטן, ווען ער שאַפט פּריידיקע, געמיטלעכע בילדער. צו די דאָזיקע
אַרבעטן זיינע קאָן מען אויך פאַרדעכענען אַ סך פאַרטרעטן. איינעם פון זיי, וואָס
טראַגט דעם נאָמען „שולמית“, האָט דער קינסטלער געשאפן פון זיין פרוי. די
ווייסע הויט פון דער פרוי טיילט זיך פּרעכטיק אויס פון אירע פּעד-שוואַרצע האָר
און איר שמערן איז באַצירט מיט א טייערן דיאדעם. פאַרגלייבדיק די „שולמית“
פון הירשענבערגן מיט דער „שולמית“ פון מאָריצי נאָטליבן (אין וועלכער דער

יונגער קינגסמלער האָט פאַרקערפערט זיין אומגליקלעכע ליבע צו לאוראַן. — איז „שולמית“ פון הירשענבערג א פרוי, וועלכע איז באמת פול מיט פרייד און גליק. הירשענבערגס פרוי איז געווען זיין געמיינעסמער חבר. ס'איז איבערעסאָנא, אַז אין יאָר 1898 האָבן זיך אויף די לאַרזשער אויסשטעלונגען באַוווּן בילדער, וואָס זענן געהתמעט געווען „נאעל הירשענבערג“. מ'קאָן דערפון דרינגען, אז הירשענבערגס פרוי איז אויך געווען א מאָלערין.

צו די דאָזיקע פריידיקע בילדער פון הירשענבערגן געהערט אויך זיין בילד „דאָס צוריקומען פון שול“. דאָ שטעלט דער קינגסמלער פאַר דרוי פרויען געשטאַלטן, וועלכע גייען אויף דער גאס אין איין ריי. דאָס זענען א באבע, א טאָכטער און אן אייניקל. די מאַכטער, וואָס איז העכער פון איר מאמען, טראָגט א געפאַסט סאמעטן קלייד. אויפן קאָפּ טראָגט זי א שיינעם משעפּיק, א צייכן, אז זי איז א ווייבל. דער דינגערונט פונעם בילד זענען געמיינערע הייזער מיט הילף צערגע מויערן און פענצטער, וואָס זענען אַזוי גידעריק, אַז זיי דערגרייכן כמעט ביזן מאַטאָר. אויפן צווייטן פלאַך זעט מען יידן יום־טובדיק אָנגעטאָן, וואָס גייען פון שול. פון דער דאָזיקער צייט שטאַמט אויך דער פאַרטערט פון אַ יונגער פרוי מיט אַ רייד אָרנאַמענטירטן הינטערונט. דאָס דאָזיקע בילד האָט אַ סך געמיינע זאַמעס מיט די ווערק פון וויספּיאַנסקי — עס איז, איבעריקנס, געמאַכט געוואָרן אונטערן איינדרוק פון פרויער צוליבן מוויט פון סטאַנדיסלאָו וויספּיאַנסקי.

הירשענבערג האָט טיף אָפּגעפּילט די פּוילישע נאַטור. זיגע געצייילטע פּוילישע שטעטלעך בילדער זענען דאָס אָנטישע, שטימונגספּולע, שטאַרקע אין זייער אויסדרוק. וואָס שייך דער טיפּיקייט פון דער איבערלעבונג, קאָן מען זיי פארנאָלייכן צו די בילדער פון יוזעף שעהמענטאָוסקי, יוזעף כעלמאַנסקי אָדער פראנציזשעק קאַסזשעווסקי.

הירשענבערג האָט זיך געשטיקט אין די ענגע מויערן פונעם פּראָלעטאַרישן לאַהזש, וווּ א גרעזל איז געווען זעלבענער פון א רענדל. די דאָזיקע שטאַט פון אָרעמקייט און עקספּלאָאָאָציע האָט מיט איר כמורהקייט אָנגעוואָרפן אויף הירשענבערגס פּאלעמע אן אומעטיקע, גרוי־קאַלאָריסטישע גאמע. דעם קינגסמלער האָט אדומגערינגלט א קליינטיגערלעכער עלעמענט, וואָס האָט געלעבט אונטערן פּסיכאָן פון צוועקלאָזיקייט און פּאַסיווקייט און האָט דאָס גאַנצע לעבן זיינס פאַר־וואַנדלט אין א בלינד געסל, פון וועלכן ס'איז נישט געווען קיין אויסוועג. הירשענבערג האָט די דאָזיקע מענטשן גענומען אַזעלכע, ווי זיי זענען געווען; זייערע ליידן האָבן אים טיף געדריקט, יעדער האָט פאַר זיי געהאַט אַזויפיל מיטלייד, אַז ער האָט אַפּילו נישט באַמערקט זייערע חסרונות. דערפון שטאַמט די עלעגישע לירישיקייט פון זייגע בילדער, דער מאַנגל אין קרימיציזם. אין תּהום הירשענבערג איז סיי אלס מענטש, סיי אלס קינגסמלער געווען פאַרנעשריטן, האָט דאָך זיין מיטגעפּיל פאַרן מאַדעל אים פּאַרבלענדט, און דער גירל פון מאַדעל איז געוואָרן ווי עפעס א פער־

זענלעכער ענין פונעם קינסמלער. בלויז די ריזיקע קראפט פון זיין ווילן האָט אויפֿ- געהאלטן אין אים דעם כוח צו ארבעטן אינגאנצן קעגנזעצלעך צו דעם כאראקטער פון די דאָזיקע מענטשן, וועלכע פלעגן זיך איינברעכן ביי דער קלענסטער שווערי- קייט.

הירשענבערג איז אין די ערשטע יאָרן פונעם לויפנדיקן יאָרהונדערט געווען א באקאנטער קינסמלער סיי אין לאַנד, סיי אין אויסלאַנד. זיינע בילדער האָבן זיך באוויזן אויף די כאַרימטע אויסשמעלונגען אין פאראן, פעטערבורג, בערלין, ווארשע און דאָך האָבן זיך געפונען ווייניק בעלגים זיי צו קויפן, ווייל די מאַטיוון פון זיינע ארבעטן זענען געווען דורכגענומען מיט אזא כמורנער, אומעסיקער שטימונג, אז די דעמלטיקע לייטער פון די קינסמ-גאלעריעס האָבן סוף כל סוף פארמאכט פאר זיי די טירן.

הירשענבערג האָט געמאַלט ליידיגשאפטלעך און מיט האַרץ די מאַטיוון פון זיין היימלאַנד אפילו דעמלע, ווען ער איז געווען אין דער פרעמד. א סך פון זיינע זוערק פארהונדערן מיט דער ריינקייט פון דער כוונה און קאָנסעקווענטקייט פון געדאנק, וואָס האָבן אינספירירט די געגעבענע ארבעט. א זון פון ארבעטער-לאָדזש, האָט ער אָנגעהויבן מיט „אוריאל אקאָסטא“, דעם קרבן פונעם פאנאטיזם. אויפן זעלבן באַדן מאַלט ער אויך אנדערע דראמעס פון יינגע מענטשן, וואָס זענען פאר- פירט און צעבראַכן געוואָרן אויפן גאנצן לעבן דורך דער פילפוליסטיק.

הירשענבערג איז געווען א דורכויס יידיש-פּוילישער מאַלער. ער איז געווען ענג צונויפגעבונדן מיטן פּאָלק און איינער פון די אקטיווסטע קעמפער פאר די אידעען פון הומאניזם. כאַראַקטעריסטיש איז די ארויסזאָגונג וועגן הירשענבערגן פון געשעצטן פּוילישן קינסמלער-סקולפטאָר סטאַניסלאָו ראָמאַן לעוואַנדאָווסקי, פארעפנטלעכט אין „סיגאָדניק אילוסטראַטיוו“ אין צוזאמענהאנג מיט הירשענ- בערגס אויסשטעלונג אין קרויוולטס סאַלאָן אין יאָר 1902. צווישן אנדערן לייע- גען מיר דאָרט: „עמעץ האָט אים אָנגערופן „הער מאַלער פון יידן“. גיין, קיין מאַלער פון יידן איז ער נישט, ווייל דאן וואָלט ער איבערגעגעבן זייערע גוטע און שלעכטע אייגנשאפטן, ער וואָלט געמאכט פון זיי קאדיקאטורן אָדער העלדן, אזוי ווי עס טוען דאָס די קינסמלער, וואָס מאַלן אייביק יהודית מיט הילופרנוסעס קאָפּ, אָדער די געסט פון דער צוקערניע אויף „דזשיקע-גאס“.

הירשענבערג איז ווידערלעך געווען אַ פּוילישער פּאַטריאָט. ער איז געווען איי- גער פון די ערשטע, וואָס האָבן פּאַרגעשטעלט די אממייניסן באַעוולחטע געזעל- שאַפטלעכע שיכטן.

דער גרעסטער טייל פון זיינע ארבעטן זענען קינסמלערישע דאָקומענטן פון דער איבערבירד-צייט אויף דער גרענעץ פון 19=20 י. ה. און פון דער צייט, ווען עס הייבט זיך אָן וועקן דער באוויסמזיין ביי די ארבעטער-מאסן און עס אנטשטייט זייער קאמף פאר פרייהייט.

הירשענבערג איז געווען יונגער פון גאָטליכן מיט 10 יאָר און איין פּאָג. וואָלמ
גאָטליב געלעבט, וואָלמ זיי ביידע אין פיל הינזיכטן געווען זיך דעהגענצט. סיי
גאָטליבס, סיי הירשענבערגס אַרבעטן טראָגן דעם זעלבן שורש פון הומאַניזם און
פאַלקסמילעכקייט. הירשענבערג גייט אין דער הינזיכט נאָך ווייטער. זיינע מאַ-
פיוון זענען גענומען פון ארבעטער-לעבן, פון די אונטערדריקטע יידישע מאסן אין
פאבריק-שטאָט לאַדזש. דער ברודער פון מאוריצי גאָטליב, לעאָפּאָלד, וועלכער
האַט געדינט אלס מאָדעל פאר הירשענבערגס הויפּטגעשטאַל אין בילד „שפיגאַל-
זא“, האָט געווען אין הירשענבערגן דעם ווירדיקסטן קאַנטיגואאַטאָר פון זיין ברודער.
אויך באדוימנדיקע קונסט-קריטיקער און קונסט-טוער האָבן דערקענט ביי הירשענ-
בערגן דעם זעלבן גייסטיקן קוואַל, די זעלבע קינסטלערישע קולטור, וואָס ביי
גאָטליבן. דער אונטערשיד צווישן זיי איז געווען דער, וואָס גאָטליב איז געווען
אַ סך דינאַמישער און אוממיטלעכער, און הירשענבערג אין אייניקע שאַפונגען צו
אינטעלעקטועל און מיד. אָבער ביידע האָבן זיי געהאט דרייטע געדאַנקען און
געחלומט בייצוטראָגן מיט זייער קונסט צו דער פריינדשאפט און ליבע צווישן יידן
און פּאָליאָקן.

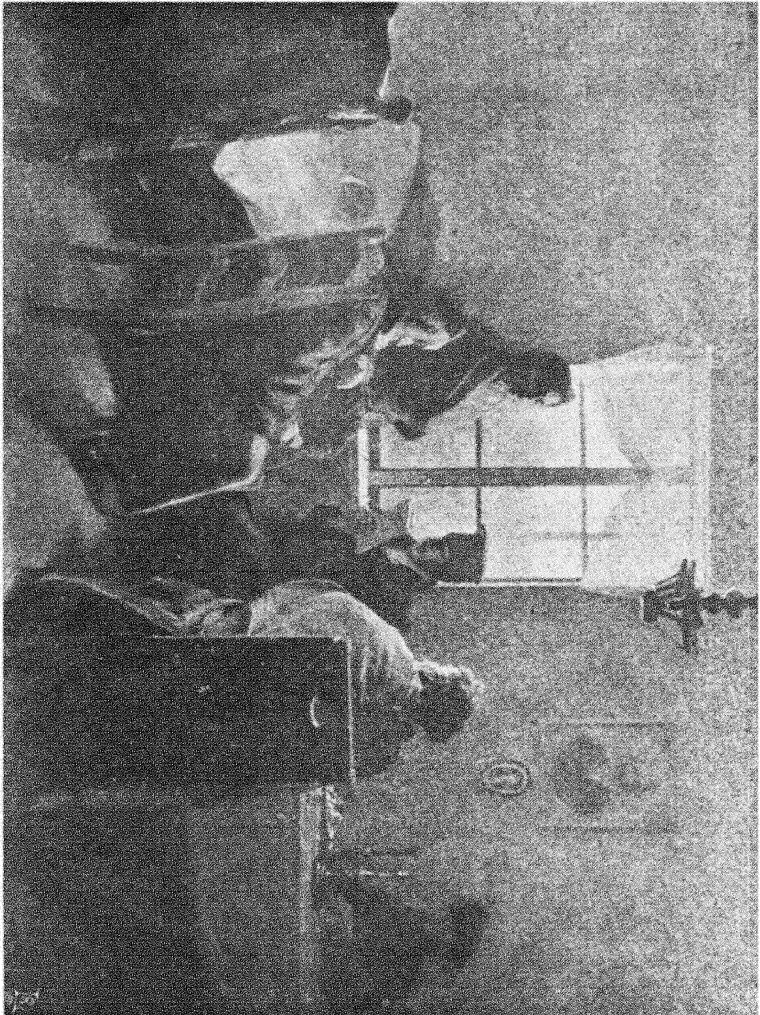
שמאל הירשענבערג

א פויגאיש

האמריקאים בארץ

האמריקאים בארץ

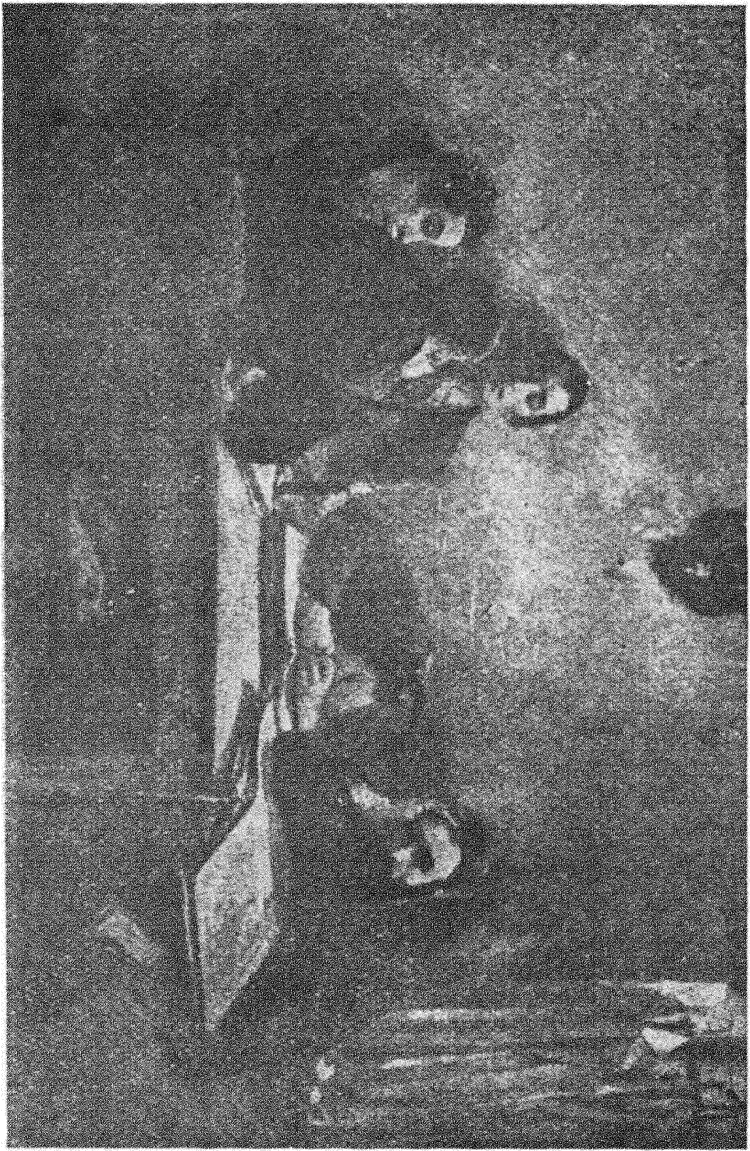

עונת 1927

שמואל הירשנבערג

LA VILLE DE LILLE

LA VILLE DE LILLE

מאוריצי טרעמבאטש

אין דעם יידישן היסטאָרישן אינסטיטוט אין וואַרשע געפינט זיך דער אָפּגע-
דאַטעוועטער פּערזענלעכער אַלבאָם פֿון דעם געסמאָד פֿון די ייִדישע קינסטלער
אין פּוילן מאַוריצי טרעמבאָטש.

דער אַלבאָם גיט אַ בילד פֿון פּריוואַטן און געזעלשאַפּטלעכן לעבן פֿון קינסט-
לער ביז סעפטעמבער 1939. דעהנאָך איז דער קינסטלער אַרײַנגעפּאַלן אין די
מערדערישע הענט פֿון היטלעריסטן אין לאַדזש. פֿון דער צײַט זענען שוין קיין
דאָקומענטן גישאַץ, נאָך דריי פּאַטאַגראַפֿיעס פֿון דעם פּאַטאַגראַף גראַסמאַן. מיר
זעען אויף זײ דעם טױט־קראַנקן קינסטלער, װױ ער ליגט אין בעט מיט אויפגע-
דיסענע אויגן אין פּחד פּאַרן דרויסן. אַרום אים זיצן אַ פּאַר מענטשן און זײַערע
פּנימער דריקן אויס די זעלבע שרעק.

דער אבציקויריקער קינסטלער איז געשאַרבען אין לאַדזשער געטאָ דעם
29-טן יאָנואַר 1941 יאָר.

מאוריצי טרעמבאטש איז געבוירן געוואָרן אין וואַרשע דעם 1861.5.3. אין
עלטער פֿון 16 יאָר ווערט ער אויפגענומען אין דער באַרימטער צײַכנונגס-שול,
מיט וועלכער עס האָט אָנגעפירט דער באַרימטער פּוילישער קינסטלער וואַיטשער
גערסאָן. די שול פֿון גערסאָן, ווי מען פּלעגט זי פּאַפּולירער אָנרופֿן, איז געווען אין
אַמאָליקן קאָנגרעס-פּוילן די איינציקע בילדונגס-אינסטיטוציע פּאַר קינסטלער,
נאָך דעם, ווי די צאָרישע מאַכט האָט אַלס רעפּרעסיע פּאַרן אויפשטאַנד אין 1863
פּאַרמאַכט די קונסט-שול. די שול פֿון גערסאָנען איז געוואָרן אַן ערנסטע פּאַזיציע
אַדאַנק איר פּאַטריאַטישער דרייסטקײט און, קודם־כּל, אַדאַנק די ערשטקלאַסיקע
פּעדאַגאָגישע פעיקײַטן פֿון גערסאָנען.

אַ גרויסע צאָל פֿון די שפּעטער באַרימט געוואָרענע פּוילישע קינסטלער, ווי
זװעף בעלמאַנסקי, יאַן סטאַניסלאַווסקי, לעאַן וויטשולקאָווסקי, אײסמאַנד, פּאַנצע-
וויטש א. א., האָבן זײַערע ערשטע טריט אין דער קונסט אָנגעהויבן אינמיטן דער
אָנפירונג פֿון גערסאָנען. גערסאָנס מאַקסימע איז געווען, אַז יעדער אַרם אַרבעט
איז גיבט... אָבער זי מוז זײן גוט — האָט ער מיט אַ שמיכל באַטאַנט. און כדי

די ארבעט זאל זיין א גוטע, האָט ער געהאַלטן, מוז זי זיין פרעזיו געצייכנט, ווייל די צייכענונג איז די מאַטעמאַטיק אין דער פּלאַסטישער קונסט.

ביים מייסטער גערסאָן האָבן אויך שפעטער שמוּדירט די יידישע קינסטלער, ווי שמעון בוכבינדער, לעאַפּאַלד פּיליכאַוסקי א.א. די ערשטע צייגעניש איז טרעם באַטשן אויסגעשטעלט געוואָרן דעם 1=טן סעפטעמבער 1880 אויף אַ רוסישן געדרוקטן בלאַנקעט, נר. 299, מיט אַ רוסישן שמעמפל, אונטערגעשריבן פון גער סאַנעו. לויט דער צייגעניש האָט טרעמבאַטש זיך גוט אויפגעפירט און אַרויס געוווּן אַלגעמיינע נומע פּעיקייטן אין צייכענען. טרעמבאַטש באַקומט אויך דאָן זיין ערשטע אויסצייכענונג.

טרעמבאַטש פאַרט נאָך אין דעם זעלבן יאָר שמוּדירן קיין קראַקע אַראַנט לעאַפּאַלד האַראָוויץ, וועלכער האָט אין די 80=ער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָר הונדערט געלעבט אין קאַנגרעס=פּוילן און איז געווען אַלס פאַרטרעטיסט זייער באַליבט ביי דער פּוילישער אַריסטאָקראַטיע. האַראָוויץ סטאַרעט זיך אויס אַ סוף פּענדע פאַר טרעמבאַטשן.

די קראַקעווער קונסט=שול האָט שוין געהאַט אַ נומן שם אין גאַנץ פּוילן. דאָרט האָט געאַרבעט אַלס דירעקטאָר דער באַרימטער קינסטלער יאַן מאַטעיקאַ. טרעמבאַטש טרעט אַריין אין דעם קלאַס פון וו. לושעקוויטש, וועלכער האַלט זיך, אזוי ווי גערסאָן, אויך אין דער הנהלה פון געבן גרינטלעך די פּוילאַנאַטיע פון אַ זאך. אויך דאָ האָט זיך טרעמבאַטש דערוואָרבן אַנערקענונג פון זיינע פּראָפּעסאָרן און באַקומען די בעסטע צייגעניש פאַר צייכענען די אַנטיקע גיפּסן. די צייגעניש איז אויסגעשטעלט אין דער פּוילישער שפּראַך, אונטערגעשריבן פון דירעקטאָר יאַן מאַטעיקאַ און פון די באַרימטע קינסטלער=פּראָפּעסאָרן S. לעפּלער, וולאַדיסלאָוו לושעקוויטש, פּלאָרין צינג, איזידאָר יאַבלאָנסקי און נאָך אַ פּראָפּעסאָר. די האַמע פון דער צייגעניש איז דער 25=טער יולי 1881.

דערהינאָך פאַרט מאַרוויץ טרעמבאַטש קיין מינכען, אין דער דעמלטיקער הויך געשעצטער און אפשר איבערגעשעצטער קונסט=אַקאַדעמיע. מען נעמט אים גלייך אויף, ווי נאָך ער באַווויזט זיינע אַרבעטן. ער שמוּדירט ביי די פּראָפּעסאָרן זיין און ליצענטיער. מינכען באַשענקט גלייך טרעמבאַטשן מיט אויסצייכענונגען און מעדאַלן. דער דירעקטאָר פון דער אַקאַדעמיע איז געווען דער דעמלטיקער באַרימטער קאַרל פּאַן פּילאַטי, ביי וועלכן עס האָט שמוּדירט מיט אַ פאַר יאָר צוריק מאַרוויץ נאַטליב. אָבער אין קעגנזאַץ צו גאַטליבן און שפעטער צו שמואל הירשענבערגן הייבט אַן טרעמבאַטש צו ווערן אַ „מינכענער“. עס ווירקט אויף אים די פּענעט, די אַנעקדאָטן=מאַלעריי, וואָס האָט מיט איר מינסענער סענטימענטאַלישקייט איבער געוואַקסן דעם ריין=קינסטלערישן פאַרמעסן. פון דער מינכענער צייכענישער סוף ליסטיק האָט זיך טרעמבאַטש קיינמאַל גישט געקאַנט באַפרייען. אפילו די יידישע טעמאַטיק איז געווען ביי אים באַווירקט פון דעם סטיל. טרעמבאַטש איז אין מינ-

כען גשוואָרן אַן אייגענער. דער עסמרייכיש-אינגאָרזשער אַמבאַסאַדאָר ביים הויף פון קעניג פון בייערן לאָרט איין מאָרציו טרעמבאַטשן אויף אַ פייערלעכער אויפֿגאַבע. ער קויפט ביי אים אַן אידליש בילד, ווי צוויי גרויס-גרויסע, אָבער באַלענאָפֿישע מאַנאַכאָן וויצן ביי אַ ווייס-געדעקטן מיט און מדינקען זיך צו. עס פעלט גישט אויפֿן מיט פון עסן, קלויסמער-פלאַשן מיט געמראַנקען. אַן אַנדער בילד פון דעם מין פאַרקויפט ער אין דער שטאַרק-קלעדיקאַלער שטאַט ווין. פירסט ווידערע לאָזט מאַלן טרעמבאַטשן זיינע טעכטער. אין דעם מינגענער פּערזאָנאַל מאַלט טרעמבאַטש די בעסטע בילדער, וועלכע ער האָט אין זיין לאַנגן לעבן געמאַלט. פון יענער צייט שטאַמען די בילדער: „דער באַרעמהאַרציקער אַמבאַרזשער“, „די רעקאַנוואַלעסציענטקע“, „יאַנקל דער צימבאַליסט“ און אַ פּאַר קלענערע ווערפּולע בילדער. ווי ווייט טרעמבאַטש האָט זיך אין מינגען „פאַרמינגעוועט“, זאָגט עדות זיין גרויסע קאַמפּאָזיציע, „סאַלוואַטאָר בירקעלער אין מינגען“, וועלכע אידעאָלאָגיק די מינגענער ביר-שטאַט-באַלענאָפֿים. דאָס בילד האָט אַרויסגעוואָרן באַזייטערונג אין דער דייטשישער, באַזוגדערס אין דער בייערזשער פּרעסע, וועלכע האָט דער אַרבעט געוויחעט פיל פעליעמאַנען.

אויף אַ גרויסן לייזונגס ברענגט טרעמבאַטש אַרויס אַ סומלדיקע מאַסע פון ליידיקייטערס, וועלכע פאַרוויילן זיך אין הויף פון דער ברויעריי ביים שטיין-קרוגל פון ביר. מיר זעען עלטערע און מיטלמעסיקע מענער אין פרויען, פרוילעכע און אַנגעטרונקענע, צווישן זיי קעלנער און קעלנערקעס, מידע פון אַרבעט, אין די ווייסע באַלאַטן. אָט ווערט אַ קעלנערקע, מיט דריי קרוגלעך ביר אין איין האַנט, פאַרהאַלטן פון אַן „אינטעליגענט“ אין אַ שוואַרץ קאַפקלע און צוגעשיצט בער-דעלע פון אַ דייטשן דאַביגער, וועלכער גלעט זי אין דער באַק. ביים פּאַס ביר, ביים שפּונט, שטייט אַ פאַחהאַרעוועמער, מידער און פאַרשלאָפּענער אַרבעטער. אָט די פאַרהערלעכונג פון דער בורזשואַזער פרוילעכקייט האָבן אַ סך מינסטלער פון יענער צייט געמאַלן, צווישן זיי אַ גרויסע צאָל פּעיקע, אָבער גישט קיין פּראָ-גרעסיווע. איד טרעמבאַטש מאַלט מיט פּאַסיע די יוסטע מיליע פון פּאַסן לעבן, באַטש שוין דעמלט איז געווען גישט שווער צו דערקענען דעם קאַנטראַסט צווישן דעם דאָזיקן לעבן און דעם פאַחהאַרעוועטן לעבן פון די אַרבעטער-מאַסן. ווייט גיכסטנס האָט טרעמבאַטש אין מינגען נאַכנישט אימפּראָוויזירט. די מינגענישע פּסיידאָ-קלאַסיק האָט געפאַדערט דורכצודרינגען די אַרבעט מיט צייכענישע קאַנ-טורן, מיט אַנאַטאָמישע קענטענישן פון קערפּער-בוי. די דאָזיקע קאָנאַליטעט האָבן געהאַט די בילדער, וועלכע ער האָט צוגעשיקט פון מינגען אויף די פּוילישע אויס-שמעלונגען. דעבויטירט האָט ער מיט אַ טעמאַטיש בילד „אַרעמעלייט“ אין יאָר 1884 אין וואַרשע, אין סאַלאָן פון קרוואַלד. אָבער מיט דריי יאָר שפּעטער געמט ער שוין אַנטייפֿל, סיי אין וואַרשע, סיי אין קראָקע, מיט וועזנטלעכע אַרבעטן. מען לאָרט טרעמבאַטשן איין אַנטיפֿילצונעמען אין דער ערשמער אַלגעמיינער קונסט-

אויסשטעלונג פון פאליאקן אין קראָקע. דער פרעזידענט פון דער אויסשטעלונג
 איז געווען יאָן מאַטעיקאָ. צו דער אָרגאַניזיר-קאָמיטע פון דער אויסשטעלונג
 האָבן געהערט די באַדייטנדקסטע קינסטלער, זיי יוליוש קאַסאַק, וולאַדיסלאָוו
 לויסקעוויטש (דער ערשטער דירעקטאָר פון דער נאַציאָנאַל-גאַלעריע אין קראָקע
 און פּאַרזיצער פון דער קאָמיטע פאַר קונסט-פאַרשונג אין פּוילן), די פּראָפּע-
 סאַרן שטאַבעוויטש, לעוואַנדאָוסקי, טאַמקעוויטש א. א. די אויסשטעלונג האָט
 באַווירקט דאָס דערשינען פון אַ גרויסער צאָל פּובליקאַציעס, בראַשורן און אויפ-
 זאַצן. עס איז דערשינען אַ גרויסער קאַטאַלאָג, וווּ צווישן די ווייניקע רעפּראָדוק-
 ציעס האָט טרעמבאַטש געהאַט די זכיה, אַ זיין בילד זאָל רעפּראָדוצירט ווערן.
 אין דער ערשטער פּוילישער קונסט-אויסשטעלונג אין דער סוקעניצע פון
 קראָקע זענען פון די יידישע באַווויסטע קינסטלער געווען פאַרטרעטן: שמעון בוכ-
 בינדער — מיט צוויי בילדער, לעאָפּאָלד האַראָוויץ — מיט 8 פאַרטרעטן פון דער
 אַריסטאָקראַטיע (די סאַפּיעהאַס, פּאַטאַצקיס, וואַלעווסקיס, מיסקעוויטשעס
 און איין בילד פון יאָן בערסאָן), מאַוריצי גאַטליב מיט זיין אויטאָפּאָרטעט אַלס
 אַחשוּרויש, וואָס הענגט היינט אין דער זעלבער נאַציאָנאַל-גאַלעריע, און דער 21-
 יעריקער שמואל הירשענבערג מיט זיין באַרימט בילד „די ישיבה“. טרעמבאַטש
 האָט אויף דער אויסשטעלונג געוויזן זיין גרויסע קאַמפּאָזיציע „דער באַרעמהער-
 ציקער סאַמאַריטאַנער“. פאַר דעם 26-יעריקן טרעמבאַטש איז דער דערפּאָלג גע-
 ווען אַ גאָר גרויסער. אויפן סמך פון די אָנערקענונגען פון דער דעמאָנסטראַטיר-
 גערלעכער פּוילישער אינטעליגענץ נאַמינירט טרעמבאַטשן די פּויליזער געזעל-
 שאַפט „פּריינד פון וויסנשאַפט“ אַלס מיטגליד-קאָרעספּאָנדענט.

פאַר דעם אויסגעשטעלטן בילד „דער באַרעמהערציקער סאַמאַריטאַנער“
 באַקומט טרעמבאַטש אין קראָקע אַ מעדאַל. דאָס זעלבע בילד ווערט אויסגע-
 צייכנט מיט אַן אָנערקענונג אויף אַ קאָנקורס אין וואַרשע אין „זאַכענשאַ“. צו די
 בעסטע בילדער פון מינבענער פּעריאָד דאַרף מען פאַררעכענען „די רעקאַנוואַלעס-
 צענטקע“. דאָס איז פאַקטיש אַ טעמאַטיש זינפולע אַרבעט, שטרענג געהאַלטן
 אין די ראַמען פון אַן אָפּגעשלאָסענער קינסטלערישער גאַנצקייט. אין אַן ענג קליין
 צימערל זענען מיר אַ יונג מיידל זיצנדיק אין בעט און לייגענדיק אַ ברטן. אויפן
 קאָפּ האָט זי נאָך נאַסע טיכער. די גאַנצע אַטמאָספּער דריקט אויס פאַרלאָזנקייט
 פון אַן אַרעם קראַנק מיידל. ביים עק בעט שטייט אַ מישלעע מיט אַ פלעשעלע
 מעדיצין און אויף דער וואַנט אַ פּאָר קלייניקייטן. טרעמבאַטש האָט די טעמע
 גלענצנד געלעזט מיט אַ סך איבערלעבונג און איינגעהאַלטענער מאַלערישער גע-
 צוימקייט.

פון דער מינבענער צייט געפינען מיר אין דעם אַלבאָם אַ קליין ברייזעלע
 פון דער גרויסער דיכטערין מאַריאַ קאַנאַפּניצקאַ. די דיכטערין האָט דעמלט מיט-
 געאַרבעט אין „מינאַדזשיק אילוסטראַוואַני“, וועלכער איז אַריינגעגאַנגען אין וואַר-

שע. זי בעט פאקע טרעמבאטשן — קאנאפניצקא האָט דעמלט געווינט אין מינ-
 כען, קארפּלאַ-פּלאַץ 30 — ער זאָל איר אָנגעבן דעם טאָג און די שעה, ווען זי
 קאָן אים באַזוכן, ווייל זי האָט זיך פאַרפליכטעט לַגבּוּ דעם זשורנאַל צו שרייבן
 אַ ריי אַרטיקלען וועגן די פּוילישע קינסטלער אין מינכען. מיר געפינען אָבער
 אין דעם אַלבאָם נאָר איין רעצענזיע מיט דער אונטערשריפט מאַרויס וועגן די
 פּוילישע קינסטלער, וואָס האָבן אויסגעשמעלט אין קינסטלער-הויז אין ווין, וווּ
 עס ווערט געלויבט די אַרבעט פון טרעמבאטשן. אין דער אויסשמעלונג זענען
 געווען פאַרטרעמן פון די באַוואוסטע פּוילישע קינסטלער: יוזעף בראַנד, אַלנאַ
 באַזאָנסקאַ, קאזשימיעזש פּאַכוואַלסקי, וויערוש קאַוואַלסקי א. א.

די „רעקאָנוואַלעסצענטסקע“ ברענגט טרעמבאטשן אויף דער פאַרזיידער אויס-
 שמעלונג פון 1889 אַ בראַנזענעם מעדאַל, אין „דער באַרעמהערציקער סאַמאַרי-
 טאַנער“ אויף דער וועלט-אויסשמעלונג אין סאַן-פּראַנציסקאָ אין 1894 — אַ נאַל-
 הענעם מעדאַל.

מיט דעם דאָזיקן קינסטלערישן סטאַזש קערט זיך דער קינסטלער אום אין
 ווין היימשיטאַט וואַרשע.

טרעמבאטש מאַלט ווייטער גוטע בילדער, פינאַנצן, פּאָרטרעטן, אָבער ער
 האָט נישט די אַמביציע זיך צו פאַרמעסן אויף הויכע דערגרייכונגען. ער מיינט
 פּראַנציפּיעל אים געזעלשאַפּטלעכע פּראַבלעמאַטיק. צו זיין 25-יעריקן שאַפּונגס-
 יוביליי שרייבט ה. פּיאַנקאווסקי אין דעם „מינאַרהיט אילוסטראַוואַני“ פון יאָר
 1909:

„ווי אַן אויסגעוויינלעכער פּאַכמעניש-אויסגעבילדעטער קינסטלער, איז
 דער שעפּער פון „סאַמאַריטאַנער“ דער עיקר גענייגט צו דער אַקאַדעמישער ריב-
 טונג.“

מיט דער אַקאַדעמישער ריכטיגונג זענען געווען פאַרבינדן זיינע שיפּלען און
 מעדאַלן, זי האָט אָבער נישט געהאַט קיין דערציערישע ווירקונג אויפן פּאָלק.
 טרעמבאטש האָט זיך צופיל געהאַלטן ביי די רייכע ספּערן, רעכענענדיק זיך נאָר
 מיט זייער געשמאַק. נישט געקומט דערזיף, האָט ער נישט געקאַנט מאַכן קיין גוט
 לעבן. צו זיין 30-יעריקן שאַפּונגס-יוביליי, האַרט פאַר דער מלחמה פון יאָר 1914,
 שרייבט אַ רעצענזענט אין אַ לאַדזשער צייטונג אינטער דעם קעפל „דליאַ-
 משענאַ?“,

„דער קינסטלער טרעמבאטש, וועלכן מע האָט באַערט אין אויסלאַנד פיל
 מאָל מיט מעדאַלן פאַר זיינע אַרבעטן, האָט איינגעאַרדנט צו זיין 30-יעריקן שאַ-
 פּונגס-יוביליי אַן אויסשמעלונג פון זיינע בילדער. דער ה' טרעמבאטש איז אַ קינסט-
 לער פון נישט קיין דורכשניטלעכער מאָס: ער מאַלט גוט, ער מאַלט אַ סך פון
 לעבן פון די יידן און אויך איינאַרטיקע פינאַנצן.“

איינארדענענדיק די אויסשמעלונג, האָט פֿרעמבאַמיש באַזונדערס אויסגע־
רעכנט אויף די רייכע קאָרזשער פּאַבריקאַנטן. דערזוייל זענען די פּאַבריקאַנטן
נישט געקומען..."

פֿון יענער צייט שטאַמט אַ גרויסע קאַמפּאַזיציע פֿון פֿרעמבאַמישן: „דאָס
פּאַרשאַלמעגע פּאַלק" אויפֿן מאַטיוו פֿון תּשעה־ב־בֶּאָב. פֿרעמבאַמיש איז, אַן שום
ספק, צו דער דאָזיקער טעמע אינספּירירט געוואָרן פֿון דעם דייטשיש־ייִדישן
קינסטלער עדוואַרד בענדעמאַן (1811—1889), וואָס זיינע ביבלישע מאַטיוון: „די
טרויערנדיקע יידן פֿון בבֿל" און „ירמיהו ביי די חורבות פֿון ירושלים", האָבן
אין יענער צייט געמאַכט אַ גרויסן רושם. בענדעמאַן האָט אָבער די דאָזיקע בילד־
דער געמאַלט מיט אַן אויסערגעוויינלעכער קלאַסישער פּרעזיקטיוויט. פּאַר דער
דראַמאַטישער קאַמפּאַזיציע האָט ער געפֿונען די מאַלערוישע שפּראַך, נישט בלויז
זיך קאַנצענטרירט אויף דעם אויסדרוק, אויספֿורעדריק אַ לעבעדיקע קאַמפּאַזי־
ציע. פֿרעמבאַמיש, דאָקטער, שאַפט פֿון דעם קאַלענדאַרישן טרויער־מאַג פֿון די
פרומע יידן אַ פּאַנטאַזיע־בילד מיט אַ פּאַטעטישן גערויש.

איין פּליגל פֿון דעם בילד האָט געוואַלט פּאַרשטעלן ישעיהו, אָבער דאָס,
וואָס ער האָט אָנגעמאַלט, איז אַ גרויז־גרויער איינערלעך־אַפּגעשטאַרבֿענער זקן אין
ווייסן אָנגעמאַן. מען פּילט נישט די פּערספּעקטיוו, וואָס זאָל אין דער אַלעגאָריע
אַנדייטן אויף ירושלים. דער מיטן פֿון בילד שטעלט פּאַר אַ סצענע פֿון תּשעה־
בֶּאָב אין אַ שול פֿון אַ קליין פּויליש שטעטל. דער דריטער טייל פֿון דעם אינפֿער־
נאָלישן בילד איז כמעט גראַמעסק. ער שטעלט פּאַר אַן אַלטן, איינגעשלאַפּענעם
ייד אין טלית און תּפּילין; עס הלומען זיך אים גאַקעטע גקבות, געמאַלן ווי מלאכים
מיט פּליגלען, וואָס דאַרפֿן סימבאָליזירן משיח'ס צייטן. אַט אַזוי טעאַטראַליזירט
פֿרעמבאַמיש אַ היסטאָרישע טעמע, וועלכע איז אים פּאַקע נישט געלונגען און
שפּעטער אינגאַנצן פּאַרגעסן געוואָרן. זיינע אַרבעטן אויף דער וואַרשעווער אויס־
שמעלונג אין יאָר 1902 זענען פֿון „טרויער וואַרשאַווסקי" אַראַפּגעריסן געוואָרן.
אין צוזאַמענהאַנג דערמיט האָבן די פּוילישע קינסטלער, זיין שטודיום־קאַלעגע פֿון
מינבען, אַפּפּאַרטיגוש קענדזשערסקי, די מאַלערין סטאַניסלאַוואַ פּאַלקאַווסקאַ און
סטאַניסלאַו פּאַנסקי אים צוגעשיקט אַ בריוועלע, אין וועלכן זיי שרייבן, אַן זיי
זענען נישט אינגאַנצן מיסכים מיט דער קריטיק פֿון דער דערמאַנטער צייטונג,
באַזונדערס מיט די פּאַרגלויבן. זיי האַלטן, אַן פֿרעמבאַמיש דאַרף זיך אינגאַנצן
נישט געמען די קריטיק צום האַרצן, נאָר ווייטער אַזוי לעבחהפט שאַפֿן, ווי ביז
איצט. דאָס בריוועלע טראַגט די דאַטע פֿון 1903.

ביי פֿרעמבאַמישן איז פּאַקע וואָס ווייטער אַלץ שאווערער געווען צו דערקענען,
וואָס איז דער זין פֿון זיין שאַפֿן. אין יאָר 1919 האָט פֿרעמבאַמיש געפּייערט זיין
40־יעריקן שאַפּונגס־גיוביליי. עס איז זייער באַראַקטעריסטיש, וויאָזוי אַ דייטשישע
קאָרזשער צייטונג שטעלט דעם קינסטלער פּאַר פּאַר אירע לייטער. „ווער איז

טרעמבאָטש? איז ער אַ מאָדע-מאָלער, אַ רעוואָלוציאָנער, אָדער אַן אָנהענגער פֿון אַ נייעם איזמוס? איז ער אַן אימפרעסיאָניסט, אָדער פֿימוריסט, אָדער קוביסט, אָדער עקספרעסיאָניסט? ניין. טרעמבאָטש שטייט אין אַ זייט פֿון יעדן איזמוס. ער איז אַ מאָלער, ער האָט ליב די נאַטור און די מענטשן און מאַלט זיי אַן מאַ-ניערן, ער איז צו געזונט, כדי מיטצומאַכן פֿאַרשידענע מאָדעס“.

און ווירקלעך, אויף טרעמבאָטשן אין, טראַץ די 40 יאָר, געווען שווער זיך צו דערקענען. מיר געפינען אין זיין אַלבאָם כל-המינים רעפּראָדוקציעס: בילד-דער פֿון עלעגאַנטע דאַמען, קאַמפּאָזיציעס פֿון גלחים, בילדער פֿון יידן. ווי מענטש-לעך-דערהיטערנדיק זענען די געטאָ-יידן ביי רעמבראַנדטן, ביי יוסף איזראַעלסן. אַפילו ביי סטרוקן און הירשענבערגן טראַגן זיי אין זיך ווידער און טיפע מענטש-לעבקיט. אָבער ביי טרעמבאָטשן זענען די אָפּגעמער פֿון זיינע בילדער געווען — לויט די אונטערזויפּטן — רייכע יידן, וועלכע האָבן אַזוי און נישט אַנדערש גע-וואָלט זען די אָרעמקייט.

נאָך די יאָרן פֿון 1905 האָט זיך צווישן דער פּוילישער רעאַקציע נאָך מער פֿאַרשטאַרקט דער אַנטיסעמיטיזם, וועלכן עס האָבן אויך אָנגעהויבן גוט צו פּילן די יידישע קינסטלער. טרעמבאָטשן פֿאַרגעסט מען אַלץ מער און מער איינצו-לאַרן אויף פּוילישע אויסשטעלונגען. נאָך אין קלײן-פּוילן באַגעגענען מיר פּיל מאָל זיינע אַרבעטן אויף אויסשטעלונגען.

אין יאָר 1906 שמעלט טרעמבאָטש אויס אַ גרעסערע צאָל פֿון זיינע אַרבעטן צוזאַמען מיט סטאַניסלאָו וויספּיאַנסקי, וואַסטימיל האַפּמאַן און קאַנדינסקי, וועלכער איז געווען דער אָרגאַניזאַטאָר פֿון די פֿאַרמאַליסטישע און אַבסטראַקטע קינסטלער פֿון דײַטשלאַנד.

די „נאַוואַ רעפּאָרמאַ“ אין קראָקע אונטערשטרייכט, אַז טרעמבאָטש אַר-בעטן צוויכענען זיך אויס מיט זייער קינסטלערישן טאַלאַנט און לײַדנשאַפט. זיי זענען געמאָלן מיט אַ סך רומיון, און די פּראָבלעמען פֿון בילד-בוי איז אין זיי מייסערשאַפט אַנטוויקלט.

מיט אַ יאָר שפּעטער, אין יודיש מערץ 1907, שמעלט טרעמבאָטש אויס זיינע בילדער צוזאַמען מיט דעם קינסטלער געאַרג מערקעל אין לעמבערג. וועגן דער אויסשטעלונג שרייבט די וואַכנשריפט „וואַכנור“ פֿון 1907.3.29:

„טרעמבאָטש איז אַ קינסטלער, מיט וועלכן מען מוז זיך רעכענען, אָבער עס פֿעלט אין זיינע אַרבעטן דער העכערער פֿאַרמעסט, די ערנסטקייט און אויפֿ-ריסטיקייט צו זיך אַלײן. מען קען נישט לײַקענען, אַז די אויסגעשטעלטע לאַנד-שאַפּטן און פֿאַרטעטן זענען געמאַכט געוואָרן סימפּאָטיש און אָנגענעם. אָבער מאַקע די סימפּאָטיקייט איז פֿאַר זיי באַדראַענדיק. דער קינסטלער, וואָס האָט זיי געשאַפּן, רעכנט זיך מיט דעם געשמאַק פֿון דער געזעלשאַפט (געמײנט די בירגערלעכע), אין דאָס איז זייער שעדלעך“.

כאַראַקטעריסטיש זענען די מעמעס פון די בילדער, וועלכע פֿרעמבאָטש האָט געהאַט אויף יענער אויסשמעלונג: „אַ שווערע אויפנאַבע“, „אַ קינד אין אַ וויג“, „אַנגענעמע בלומען“, „גייגערין“. מיט איין וואָרט — מעמעס, וועלכע האָבן אַפילו דעם בירגערלעכן רעצענווענט, וואָס האָט געוואָלט אויסשמעלן דעם קינסטל-לעד אַ גוטע צייגעניש, אויסגעזען סענטימענטאַל און באַנאַל.

פונעם יאָר 1911 נעמט שוין פֿרעמבאָטש אָנטייל אויסשליסלעך אין ייִדישע אויסשמעלונגען. אין דער גאַלעריע לוקסעמבורג אין וואַרשע איז דערעפֿנט געוואָרן די צווייטע אויסשמעלונג, אין וועלכער עס האָבן אָנטיילגענומען צוויי סקולפּטאָרן, אַליהו גינזבורג און אברהם אייזענבערג, און די מאָלער פֿרעמבאָטש און יעקב וויינלעך. כאַראַקטעריזירנדיק פֿרעמבאָטשעס שאַפונגען, שרייבט דער רעצענווענט פֿון „היינט“ פֿאָלגנדעס:

„דער מאָלער פֿרעמבאָטש קוקט מיט פֿאַרהלוממע בליקן אויף דער פֿאַר-אַנגענהייט. מיט דער וועלכער פֿאַרהלומטקייט זעט ער אויך די קוזמירער געסלעך, היילעך און חתובות“.

פֿרעמבאָטש האָט אין וואַרשע געלעבט ביזן יאָר 1909 אויף דער מאַזאַוויע-צקע-גאַס, וווּ ער האָט אַן ערשמקלאַסיקע אַטעליע. אין דעם אַלבאָם געפינט זיך אַ קופּערנע דעפּראָדוקציע פֿון פֿרעמבאָטשעס אַ בילד „פֿרעמבאָטש אין זיין אַטעליע“. דאָס בילד דערמאָנט מיט זיינע עפעקטן און סטיל דעם מאַניער פֿון האַנס מאַקאָרט, וועלכער האָט אַזוי פֿאַרזיסלעכט די קונסט, אונטער וועמענס השפּעה מען האָט אָנגעהויבן צו שאַפן עחאַצן, פֿאַפּירענע בלומען, געשמאַקלאַזע מאַפעטן אד״גל. פֿרעמבאָטש מאַלט זיך אין זיין אַטעליע, די וועגט און די פֿאַר-לאַגע באַדעקט מיט דיוואַנעס. דעם סיפּוט טאַפּיצירט ער מיט שטאַף אין דער פֿאַרם פֿון אַ גרויסן שטערן, פֿון וועלכן עס לאָזט זיך אַראָפּ אַ לאַמפּ, וועלכער איז צוגלייך אַ לייכטער. אויף אַ טאַפּיצירטן קעסטלע שטייען בלומען, אַלאַ מאַקאָרט. אויף אַ ברויטן לאַנגן טאַפּטשאַן, אויך באַדעקט מיט פֿאַרשידענע שטאַפּן, ליגט אָנגעלענט אַ יונג לאַכנדיק ווייב מיט אַן אויפגעטאַכטן פעכער, און אין דעם אַנדערן עק — דער קינסטלער מיט אַ פּייז-געשפּיצט בערדל און סאַמעפֿן רעקעלע. ער זיצט און גאַפּט אויף דער פּרוי, האַלמנדיק אַ פּולע האַנט מיט פענדולען. גאָך זיין אַריבערזיען זיך קיין לאַדזש, הייבט ער אָן אַליץ מער צו מאַלן ייִדישע זשאַנר-מאָטיוו, ווי צ. ב., מלמדים מיט זייערע תלמידים אין פֿאַרשידענע וואַריאַציעס, אַ פֿאַרהער פֿון אַ תלמיד אין אָטוועזנהייט פֿון פֿאַטער, יידן פֿאַר דער שוועל, יידן ביים עסן א. א. בילדער פֿון טאַג-מעגלעכן לעבן, שקיצינהאַפּט, נאַטוראַליסטיש, ווי מיט איין מאָל אָנגעמאַלן, און אויך געוויסע פֿאַרטרעפֿן, וועלכע זענען מיט אַ סך טאַלאַנט געשאַפֿן און מאַכן דעם צושויער דייטלעך און באַענט די פֿאַרט-רעטירטע פֿאַרשיונגען. ווינע אויטאָ-פֿאַרטרעפֿן בילדן אין זייער געזאַמטקייט אַ מין רעאַליסטישע אָפּשפּיגלונג פֿון קינסטלערס איינזאַמקייט און שוואַכקייט לגבי זיין

צייט. טרעמבאטש האָט באַהערשט די קונסט, ווי אויסצומאַלן אַ דאַמע, וואָס וואָל אויך זיך אין בילד געפֿעלן. אזוי מאַלט ער מאַדאַם גאַרמענבערג — די פֿרוי פֿון אַ רייכן אינדוסטריעלער אין דראַהאַביטש, אַ פֿרוי אין די פֿימין ווייס אין לאַדזש, זיין אייגענע פֿרוי אין אַ ברויטן הויכן הומ, אַ פּאַרטמע, וועלכער איז אין שטייגער פֿון בילד-קונסט פֿון 19-טן י"ה, אַ הויך קוואַליפֿיצירט ווערק. מיר געפינען אויך קינדער-פּאַרטמעס, זיינע אייגענע מיידלעך, וועלכע ער האָט גיך געמאַלן, אָדער די צוויי קינדער פֿון די גאַרמענבערגס, מיט זייער הוינטעלע און רייכן צימער, באַפּוצט, ווי אַן אמתדיק קלאַסיש בילד, ווי עס האָט אַמאָל ליב געהאַט די רייכע מערב-אַריסטאָקראַטיע. צווישן די קאַנווענציאָנעלע פּאַרטמעס זענען פּאַראַן בילדער פֿון מענער, וועלכע ער האָט געמאַלט מיט אַ סך פּאַרשטענע-דעניש פּאַר זייער איינגאַרט. ער האָט געפֿרוווט אַרײַנצופֿירן אין בילד אַ מין האַרמאָניע און דערפֿירט די ענלעכקייט פֿון מענטשן ביז צו אַ פּאַרטמע-ענלעכע קייט. מיט גרויסן פּאַנעם האָט ער געמאַלט דאָס בילד פֿון לעווינסקי. פֿון דעם ערשטן בליק באַנעמען מיר די קאַנצעפּציע אין דער פּולסטער דייַלעכקייט. איך זעלבן ספּיל האָט ער געמאַלט אַ געוויסן ה' לאַנדראָט, די קשמײַן און אַנדערע. צום 55-יעריקן שאַפּונגס-יובּילײַ פֿון טרעמבאָטש האָט די „ידישע געזעל-שאַפּט צו פּאַרשפּרײַטן קונסט“ אין וואַרשע פּייערלעך דערעפּנט דעם 6-טן אַפּריל 1931 אַן אויסשטעלונג פֿון זיינע בילדער. וועגן דעם אַקט פֿון דער פּייערונג גיט איבער די „שמוקי פּיענקע“ פּאַלנגדיקס: „מאַנטיק, דעם 6-טן אַפּריל, איז פּאַרגעקומען אין אַ זייער געהויענער שטימונג די פּייערלעכע דערעפּענונג פֿון דער אויסשטעלונג פֿון דעם געסטאַר פֿון ייִדישע קינסטלער אין פּוילן, מאַרויצי טרעמבאָטש. בײַ דער דערעפּענונג האָבן געהאַלטן רעדעס אַדאַלף פּרײַז — אין גאַמען פֿון יובּילײַ-קאַמיטעט, ד"ר ס. גאַלדפּלאַם און ד"ר י. לײַפּונער — אין נאַך-מען פֿון דער „געזעלשאַפּט צו פּאַרשפּרײַטן קונסט“. אַן אויסעדעווינגלעך טיפּע און האַרציקע רעדע האָט געהאַלטן דער קונסט-מאַלער יאַן סקאַמיניצקי, דער געוו. דירעקטאָר פֿון דעפּאַרטאַמענט פּאַר קולטור און קונסט“.

עס איז אַוועק אַ יאָר, און ווידער באַשעפּטיקט זיך מיטן קינסטלער די בראַניק פֿון „שמוקי פּיענקע“ פֿון יאָר 1933, ז. 31, דאָסמאַל אונטערן קעפּל „אַ טרויעריקער גורל פֿון אַ קינסטלער“, דער פּאַרדינסטפּולער קינסטלער מאַו-ריצי טרעמבאָטש, אַ מענטש אַ באַיאָרטער, לעבט איבער שאַווערע צרות. מען קוועלט אים מיט פּראַצעסן פּאַר גישט באַצאָלן די-הה-געלט, ומען דראַט אים מיט עקסמיסיע. צו דעם אַלעם — שרייבט די „שמוקי פּיענקע“ — פּאַרלאַנגט מען איינצט פּונעם קינסטלער, אַז ער זאָל אָפּגעבן אַן יעקוזאַמען פֿון מאַלערייַ“. די קינסטלער-פּלאַסטיקער פֿון דער שטאַט לאַדזש — שרייבט ווייטער די „שמוקי פּיענקע“ — זענען גישט ווייניק געווען דערשטוינט אין איין שיינעם פּרימאַרגן, נעגו דעם 6-טן דעצעמבער, צו באַקומען אַ בריוו פֿון דער פּאַרהייַניקונג פֿון די

קינסטלער אין לאַדזש, וועלכע פאָדערט אויף אירע מיטגלידער נאָכאמאָל זיך ווערפּוּצירן... דאָס איז געווען ערב דעם קומען פון היטלערן צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד.

אין דעם אַלבאָם האָבן מיר אָנגעטראָפּן אויף אַ הויפּט-געשריי פון פרעם-באַמפּשן צו דעם דעמאָליקן פרעזידענט מאַשאַטשיצקי פון 1933.2.8. אָבער ער האָט אויף דעם בריוו קיין ישׁום ענטפּער גישט באַקומען. מיר געפינען דאָרט אױך אַן אָפּשריפט פון אַ ביטע פון טרעמבאַמפּשט טאַכטער, וועלכע בעט אין 1929 יאָר דעם מאַניסטראַט, מען זאָל איר געבן די וואַקאַנטע שמעלע פון אַ מאַשין-שריי-כערין. אָבער אויף איר ביטע איז אױך קיין ענטפּער גישט געקומען.

די לעצטע וויכטיקע געשעעניש אין לעבן פון טרעמבאַמפּשן איז געווען די פייערונג פון דעם 60-יעריקן שאַפּונגס-יוביליי אין לאַקאָל פון „כני ברית“ אין לאַדזש. דער קינסטלער איז שוין דעמאָלט אַלט געווען 78 יאָר.

ווי מיר זעען, האָט טרעמבאַמפּש ביי דער בורזשואַזיע קיין שום גליקן גישט געהאַט, אָבער ער האָט גישט אויפּגעהערט צו האָבן אילוזיעס. ער האָט זיך נאָכמעט צוגעווינגט דערצו, אַז מען זאָל אים פּראַווען יוביליען, אָבער פון יעדן זאַץ יוביליי, באַגלייט געוויינלעך מיט אַן אויסשמעלונג, איז ער אַרויס גאָד אַרעמער, ווי פּריער.

ביי טרעמבאַמפּשן זענען פּאַראַן גישט ווייניק אַרבעטן, וועלכע האָבן אַ רעאַלן ווערט. צו אַזעלכע אַרבעטן געהערן גאָד היינט, „די רעקאָנוואַלעסציענטקע“, „יאַנקל דער צימבאַליסט“ און אַ גרויסע צאָל אַנדערע, וועלכע האָבן זיך קיינמאָל גישט באַ-וווּן אויף אויסשמעלונגען. מיר געפינען פּאַטאַגראַפיעס פון אַזעלכע בילדער, ווי „אַ פּויער“, געמאַלט אין מינגען, וואָס איז גלייך אַריבערגעגאַנגען אין באַזיץ פון זיין פּראָפּ. זייץ; אַן אַלטע פּרוי מיט צוויי קינדער אויף דער ערד, וואָס ציילט די לעצטע גראַשן, וועלכע זענען איר געבליבן; אַן עפּל-הענדלער מיט אַ קינדער אונטער דעם אַרעם, אַ הערלעכע אַרבעט וועגן אַ יוגנט דרוםשאַזש, וועלכער זיצט אויף דער ערד מיט אַ מיידעלע, וואָס איז גישט קיין סך יינגער פון אים. מען זעט די צערויסענע שיד ביים דרוםשאַזש, און ווי ער ווייזט אַן אַ פּאַרוויינט קינד אויף אַ גרויסן לאָד אין אַ טאַפּ; אַ סך איינצל-געשמאַלטן פון פּרויען, אויסגעפּאַשעטע, פּיין באַראַקטערזירטע, און אַנדערע גורל-בילדער, מאַמענט-באַאַבאַכטונגען פון דער גאַס, פון ירד און פון דער פּליאַזשע אין קוזמיר, ווי פּערד און וועגעלעך, טרעגער, בעמלער, אַלטע און קראַנקע, האָט ער אין איין אונגבליק צייטנעריש איבערגעגעבן. אָבער די אַלע שקיצן, וואָס האָבן געקענט ווערן סיפע אינהאַלטן, סעמען, האָט ער גישט אויסגעבויט.

וואָס אַמבאַלאַנגט די קינדער פון מאַריצי טרעמבאַמפּש, האָט זיך איין סאַכ-טער, בראַגיסלאַוואַ, אָפּגעגעבן מיט מוזיק, דער זון פון זיין ברודער, טאַדעושי, איז געווען אַ באַקאַנטער מאַלער אין אָפּט אויסגעשמעלט זיינע אַרבעטן. ער איז גע-ווען אַ מיטגליד פון לאַדזשער קינסטלער-פּאַרבאַנד.

אין דער צייט פון דער היסטאריע-אקאדעמיע איז ער געווען אין ווארשעווער
 געמא אין מיטגעארבעט אין דער שאפ פון די קינסטלער. יאנאס טורקאו דער-
 מאנא אים גאנץ אפט אין זיין בוך „תורבו ווארשע“. מיר ווילן נאך דערמאנען,
 אז דער קינסטלער מאריצי טרעמבאטש האט געהאט א ברודער בערנארד, וועל-
 כער האט אמאל אויך אנטויל גענומען אין אויסשטעלונגען. דער „מינאדניק אי-
 לוסטראוואני“ פון יאר 1894, ז. 319 גיט אין זיין כראניק פאלגנדיקע באקאנט-
 מאכונג: „דער ברודער פון קינסטלער מאריצי טרעמבאטש האט אריינגעשיקט
 אין קונסט-סאלאן צו אן אויסשטעלונג זיינע ארבעטן“.
 30 יאר האט טרעמבאטש אפגעלעבט אין לאדזש. די שטאט האט אויף
 דעם קינסטלער נישט געווירקט שעפעריש. דערצו האט ער דארט אן א שיעור
 אנטווישונגען געהאט פון די ספערן, אויף וועלכע ער האט געבויט זיינע האפענונגען.
 דער לאדזשער מוזיי פאר געשיכטע און קונסט באזיצט פון אים נאך איין
 איינציקע ארבעט, איינגעקויפט אין יאר 1926 אויף דער אויסשטעלונג צו זיין
 50-יעריקן יוביליי. דאס בילד איז באטיטלט דורך דעם קינסטלער — „די מאד-
 מירלאגאיע“, געמאלט אויף א דיקט, פארמאט 135X90, און עס שמעלט פאר
 א טויפן נאקעמן מענשט, מיט א שמארק פארווייטיקט פנים, וועלכער ליגט אויפן
 רוקן אויסגעצויגן אויף דער ערד און נעבן אים ליגט א געפאלדעוועט שטיק פון
 א לילער. דאס בילד איז געמאלן אין קלאסישן סטיל און אויך א קלאסישער
 עדות פון דעם סאלאנט פון אן אומגליקלעכן קינסטלער אין א פארשאלטענער
 קאפיטאליסטישער ארדנונג, ווו יעדער קינסטלער ווערט מאראליש און אידעיש
 סיסטעמאטיש אויסגעהוילט. טרעמבאטש האט נישט פארשטאנען, אז אמתדיקע
 קונסט שטייט אין קאמף קעגן די, וועלכע ברענגען גויט, דעהידערוקונג און פאר-
 גיכטונג פאר דעם מענטש און זיין קולטור. כלוין פון צייט צו צייט האט ער לויב-
 טיקע און בונטארישע בילדער געשאפן. איינס פון אזעלכע דערשימענדיקע ביל-
 דער איז דאס בילד אין לאדזשער מוזיי.

דער מאַג-פּרוּן

מאָריציו טרעמבאַטש

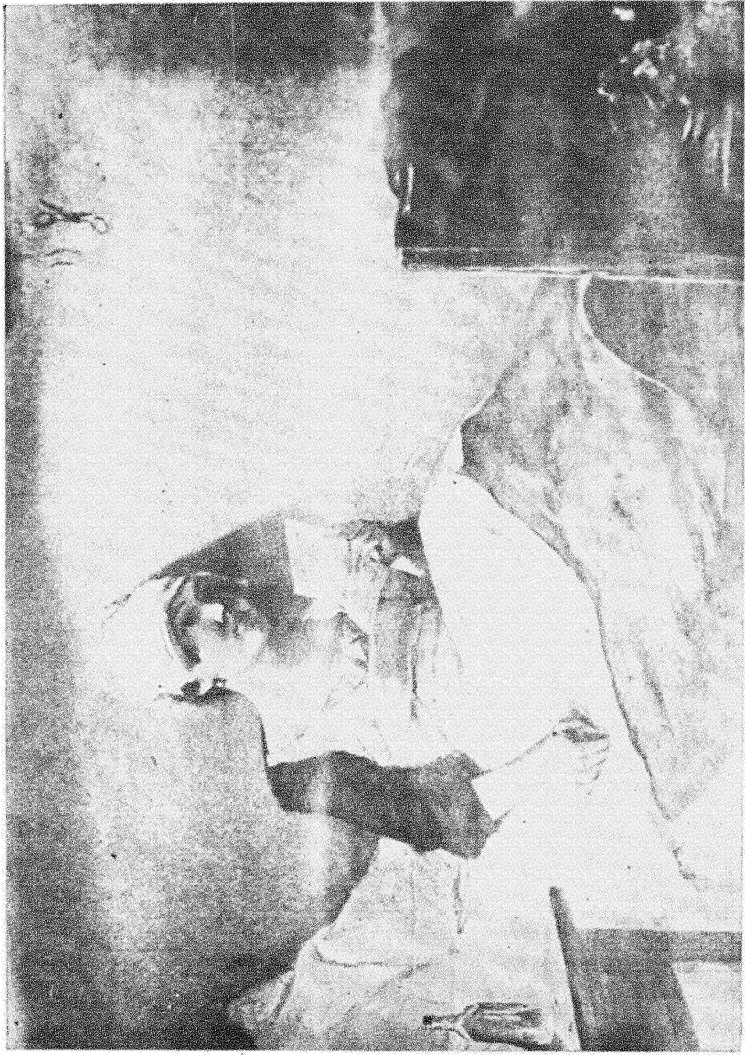

יאסקל צימבאלויכט

מאוריצי טרעמבאטש

מחצית מיליון

א. מיליון

מחלקת המידע

מחלקת המידע

מאוריצי מינקאווסקי

מאוריצי מינקאווסקי האָט פארמאָגט א פלאַמוסקע און איידעלע נאַטור. ער איז שטענדיק געווען פול מיט יעגמוזיאום און ארבעטס־פרייד, כּאָמט די נאַטור האָט אים באַעוולחט, צורויבנדיק ביי אים די מעגלעכקייט גאַנצאַל זיך צו קאָגל־טאַקמירן מיט דער סביבה. ער איז געווען טויבשטום פון קינדווײַז אָן, פון זינט ער איז אלס פינפֿעריק קינד אראָפּגעפאלן פון הויכע שטיבן אינעם הויז פון זיינע עלטערן. נישט קוקנדיק אויף דעם ווייט־לעבן פּעלער, האָט מאוריצי מינקאווסקי אָפּגעשפּילט א באַזונדערע ראָל אין משך פון די ערשטע דרייסיק יאָר פון דעם איצטיקן יאָרהונדערט. זיינע בילדער האָבן געווירקט מיט א געוואַלדיקער קראַפט, זיי זענען געווען, ווי א פאַרבישופּט בוך, וועלכן עס האָבן געקאָנט ליינען און פאַר־שטיין אפילו אנאלפּאבעטן. יעדער האָט תּיכּה פאַרשטאַנען די קינסטלערישע שפּראך פון דעם דאָזיקן מאָלער. דאָס איז נאָך מערקווירדיקער געווען דערפאַר, וואָס אין יענע צייטן פון פּוילנדיקן קאפיטאַליזם האָט אויפן געביט פון דער פּלאַס־טוישער קונסט געהערשט א געוואַלדיקער כאָאָס. ס'פּלעגט פרעפּן, אז די „קינסט־לער“ אליין האָבן נישט געוואוסט, וואָס זיי שאפּן.

די קינסטלערישע שאפּונג פון מאוריצי מינקאווסקי וואָלט מען געקאָנט צע־טוילן אויף דריי פּעריאָדן. דער ערשטער, דער שווערסטער, פאַלט אויס אין דער צייט פון דער טרום־אלער טיראַגיע פון צאַרום לגבי די ארבעטער־מאַסן און גאַ־ציאָנאַלע מינדערהייטן. מינקאווסקי איז געווען איינער פון דער קליינער צאָל מאָלער, וואָס האָבן געוואָלט און געווען אימשטאַנד די דאָזיקע אכזריות־דיקייטן מיט אן אויסערגעוויינלעכער עקספּרעסיע ארויסצוברענגען אין זייערע קינסטלערי־שע אַרבעטן. די, וואָס האָבן דעמלט באַזוכט אויסשטעלונגען און זיך אָנגעטראָפּן אויף מינקאווסקיס בילדער, זענען געוואָרן אויפגעשרייטלעט פון דעם אמת, וואָס האָט ארויסגעקוקט פון זיינע ליינונגן. יעדער צושייער האָט געפּילט, אז פאַר זיינע אויגן געפּינט זיך אַ ספּעציעלער דאָקומענט פון נאָך פּרישע געשעענישן, וועלכע

דער קינסטלער האָט פּאַרגעשטעלט מיט אזא איבערצייגנדיקן רעאליזם, אז זייער
באַשיינפערלעכער אמת לאָזט זיך אין קיין פּאַר נישט אָפּליקענען. ס'האָבן זיך
געטראָפּן אויך אזעלכע, וואָס האָבן דעם מאָלער פּאַרגעוואָרפּן מענדענציעזקייט,
אַבער אין צווישנצייט זענען אינעם לאַנד פּאַרגעקומען נאָך גרוילעכערע פּאַלן פון
ווילקיר מצד דער צארוישער מאכט און מצד דער היימישער בורזשואזיע, וועלכע
האָבן באקערעפטיקט די אמתדיקייט פון מינקאַווסקי'ס בילדער. דאָס קאָמפּראָמיס-
לאָזע ארויסברענגען די עוולות פון די פשוטע מענטשן האָט ארויסגערופן ווילדן
כעס נישט נאָר ביי די דירעקטע צארוישע אונטערדריקער, נאָר ס'איז אויך נישט
געווען צום הארצן דער אַרטיקער בורזשואזיע. אזוי די פּוילישע, ווי די יידישע
בורזשואזיע האָבן געוווינגלעך זיך נישט געמאכט זעענדיק די קלעפּ, וואָס זענען
אראָפּגעפאלן אויף די אַרעמסטע שיכטן. די פּאַנאַמען, ווי באווסט, האָבן זעלבן
ווען אָנגערירט די יידישע גבירים.

מאוריצי מינקאַווסקי האָט געשטאַמט פון א רייכער אינטעליגענטער יידישער
משפּחה פון ווארשע. ער האָט זיך אָבער, ווי א שאפּנדיקער מענטש, שטאַרק אונט-
טערשיידט פון זיין סביבה. פאר ליידנדיקע האָט ער געהאט א הארץ פול מיט מיט-
געפיל, עס האָט אים וויי געמאָן די גוים, דער הונגער און די היימלאָזיקייט, וועלכע
ער האָט אָנגעטראָפּן, און ער האָט געשטעמפלט דאָס ביזן, וואָס האָט אים ארום-
גערינגלט.

אין דער זעלבער צייט, ווען די גרעסטע פייל קינסטלער האָבן דאָס אלץ פאר-
שוויגן, מאָלנדיק אזוי, ווי עס האָט זיך געווינגטשן די בורזשואזיע, האָט מינקאַווסקי
קאָמפּראָמיסלאָז געשטעמפלט די הערשנדיקע באציונגען.

מאוריצי מינקאַווסקי איז געבוירן געוואָרן אין ווארשע אין יאָר 1881. פון
דער משפּחה מינקאַווסקי האָבן געשטאַמט עפלעכע געלערנטע, ווי, צ. ב., דער
אַנאַטאָם מעטשיסלאָו מינקאַווסקי און זיין ברודער עזענגיוש. פון דער זעלבער
משפּחה שטאַמט אויך דער בארימטער מאטעמאטיקער הערמאן מינקאַווסקי, ביי
וועלכן איינשטיין האָט שטודירט אין ציריך.

ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט, האָט מינקאַווסקי אלס קליין קינד פארלוירן
דאָס געהער און דאָס לשון. נאָך דעם דאָזיקן אומגליקלעכן פאל איז מאוריצי
אַ לאַנגע צייט געלעגן אין שפיטאַל, און די משפּחה האָט אינגאנצען פארלוירן די
האַפּטענונג, אז דאָס יינגל וואָל געזונט ווערן. מ'האָט מורא געהאט, אז אלס טויב-
שמומער וועט ער זיך שפעטער נישט קאָנען קיין עצה געבן אין לעבן. אָבער מיט
דער צייט איז ער געוואָרן אלץ פעסטער און געזונטער, און, הגם ער איז געבליבן
טויב און שטום, איז ער הויך דעם געווען פולקאָם געזונט. ביים יונגן מינקאַווסקי
הייבט זיך אָן צו אנטוויקלען, ווי א פארגיפיקונג פאר זיין פעלער, זיין פאלאנט
פון א מאָלער, וואָס דערלויבט אים ארויסצוברענגען די איבערגעלעבטע אייגנדיקן
כעסער, ווי ביי א סך פון די בארימטע קינסטלער אין זיין צייט.

שוין אלס דרייצניערדיק יינגל מאַלט מינקאַווסקי דעם פאַרטרעט פון ווארשע
ווער געבעראל-גובערנאמאַט, דעם פירשט עמערשטשענסקי, פאר וועלכן ער בא-
קומט 300 רובל.

אין יאָר 1900 הייבט מינקאַווסקי אַן שמודירן אין דער קראַקעווער העכערער
שול פאר שיינער קונסט. ער שמודירט דאָ ביי די כאדימסטע פּוילישע קינסטלער
פון יענער צייט, ווי יאַן סטאַניסלאַווסקי, מעהאַפער און וויטשילקאַווסקי. אין
דער דאָזיקער שול שמודירט ער 4 יאָר, באקומענדיק יעדעס יאָר אויסצייכענונגען
אויף די אויסשטעלונגען פון די שילער-ארבעטן.

אין דעם פּוילישן ליטעראַדיש-קינסטלערישן הודשן-שודנאַל, „ווענדראָויעץ“
פון יאָר 1903 לייגען מיר: „אויף דער קראַקעווער אַקאדעמיע איז פאַרענדיקט
געוואָרן אַ קאָנקורס אויף אַן אַקט. אויפן קורס פון מאַלעריי פון פּראָפ. וויטשיל-
קאַווסקי האָט דעם ערשטן פּריוו באקומען מאַוריצי מינקאַווסקי. זיינע שמודיען
האַט מינקאַווסקי פאַרענדיקט אין יאָר 1905 מיט אַ גאַלדענעם מעדאַל.

אין קראַקע לעבט זיך אויס מינקאַווסקי אין דער פּרעכטיקער נאַטור פון
קלוינפּוילן, וועלכע ער האָט פאַרגעשמעלט אין צאָלרייכע פּייזאזשן, וואָס ער האָט
געצייכנט און געמאַלט בעת די פאַרשידענע אויספּלונג, וועלכע עס פלעגט אָפט
איינאַרדענען מיט זיינע שילער-דער מייסטער-פּייזאזשיסט סטאַניסלאַווסקי. הויך
דעם מאַלט אויך מינקאַווסקי אנדערע מאַטיוון, וועלכע זענען קאָמפּאָזירט געוואָרן
אויפן סמך פון מאַדעלן.

נאָכן פאַרענדיקן די שמודיען אויף דער אַקאדעמיע קערט זיך דער קינסטלער
אום קיין ווארשע. דאָס איז געווען נאָך דער מפּלה פון צאָר אין דער מלחמה מיט
יאפּאן. אין לאַנד האָט דעמלט געהערשט הונגער און נויט. אויף די פאַרענונגען
פון די פּוילישע ארבעטער-מאַסן פון לאַדזש, ביאליסטאָק, שעדלעץ און אַנד.
שמעט אויסצובעסערן זייער עקאָנאָמישע לאַגע ענטפּערט די צאָדישע מאַכט מיט
די ברוטאַלסטע רעפּרעסיעס, און, כדי אָפּצווענדן די אויפּמערקזאַמקייט פון די
אַמתע סיבות פון דער שווערער עקאָנאָמישער סיטואַציע אין לאַנד, העצט זי
אונטער די אונטערוועלט-עלעמענטן און די שוואַרצמאַהניקעס צו אַנטיסעמיטישע
עקסצעסן. מינקאַווסקי, אַן אויפּגעטרייסלעטער פון די דאָזיקע געשעענישן, רייסט
איבער זיין ארבעט איבער די גאַמור-בילדער און פאַרמ, אלס אַ דעלעגירטער פון
אַ ווארשעווער צייטונג, קיין ביאליסטאָק, וווּ עס איז גישט לאַנג צוריק פאַרגעקומען
אַ בלומיקער פאַגראָם. די דאָזיקע געשעענישן, וואָס האָבן אויפגעבראַכט די גאַנצע
פאַרגעשריטענע געוועלשאַפט, האָבן גורם געווען, אַז מינקאַווסקי זאָל אָנהייבן
פאַרשטיין, אַז די קונסט איז גישט עפעס אַ געבויט, וואָס שטייט אין דער זייט,
כאַונדער, פאַרקוקט אין זיך זעלבסט, נאָר דארף און מוז ווערן אַ ווירקזאַם מיטל
פון קאַמף פאַר רעכט און גערעכטיקייט. דער ערשטער אויסדרוק פון דעם דאָזיקן
גייסטיקן איבערברוד פון קינסטלער איז זיין בילד „די היימלאַזע“.

די דאָזיקע קאָמפּאָזיציע שטעלט פאָר א טראַקט. אויף ביידע זייטן פון וועג
 געפינען זיך נידעריקע, ווייסע הייזלעך. אויפן ערשטן פלאַן זענען מיר א פור, וואָס
 איז איינגעשפאנט אין א פאָר פערד. די פור איז פול מיט מענמשן. גלייך נאָך איר
 גייט נאָך א גרופע מענמשן אין דער זעלבער ריכטונג, ווי די פור. אויף ביידע זייטן
 טראַקט זיצן אויסגעזעצט ביי די ווענט פון די הייזלעך היימלאָזע יידן, וואָס האָבן
 פארלוירן דעם דאך איבערן קאָפּ. אויפן ערשטן פלאַן זיצן 2 פרויען, איינע האַלט
 אַ קינד אויף דער האנט. דאָס בילד איז געמאָלט, ווי א פיזיאָזש; עס האָט א טיפע
 פערספעקטיוו, אין דער סטרוקטור און טאָנאציע איז עס געפרעסט און שטייט
 נאָענט צו די בילדער פון טעטמאיערן. אין דעם בילד ווייזט מינקאָוסקי דעם
 אמת פון די געשעענישן, מיט וועלכע ער האָט זיך געמאָלט נאָך דעם ביאליסטאָ-
 קער פאָגראָם. פאר דער דאָזיקער ארבעט האָט מינקאָוסקי אויסגעפירט א סך
 רעפּאָרטאַזש-סקיצן, אין וועלכע עס קומען צום אויסטרוק די אייגנדיקן, וואָס ער
 האָט געהאט, בעת ער איז געקומען אין באַרירונג מיט די קרבנות פון די פאָגראָמען.
 שוין פון דער פרויסער יוגנט שטעלט מינקאָוסקי פעסט, אז אמתע קונסט
 דאַרף גישט בלוין שאפן א דאָקומענט פון דער צייט, נאָך דארף פארמאָגן דערצי-
 ערישע טענדענצן, דארף זיך שטעלן פאר אן אויפנאכע צו מאכן דעם מענטש
 איידעלער, אויפהייבן אים אויף א העכערן גיוואָ פון געזעלשאַפטלעכן לעבן און
 קולטור.

בערנער פון אלץ האָט מינקאָוסקי געמאָלט קינדער. זיינע מאָדעלן זענען
 געווען די אַרעמסטע קינדער, אויסגעדאַרבעט, הונגעריקע, נאַקעטע און באַרוועסטע.
 צו די דאָזיקע אַרעמע, פארוואָרלאָזטע קינדער האָט מינקאָוסקי זיך באצויגן,
 ווי א הארציקער טאַטע. ער פלעגט זיי אָפט קויפן וועמען א פאָר הייזעלעך, וועמען
 שייבלעך, האָט זיי געבראכט זיסווארג. אָבער אויף די בילדער זענען די קינדער
 אַרויסגעקומען רייגע, ציכטיקע, אָפט אפילו ווירדיקע. ער האָט געגלויבט, אַז אַזוי
 וועלן זיי אויסזען, ווען ס'וועט קומען די צייט פון געזעלשאַפטלעכער גערעכטיקייט.
 ווייניק קינסטלער האָבן זיך באצויגן צו דער אַרעמקייט און גויט מיט אזוי
 פיל געפיל און איידלקייט. אין זיינע בילדער שליסט ער אינגאנצן אויס דעם עלע-
 מענט פון מיאוסקייט און גראָקייט און גיט צו זיינע מאָדעלן איידעלע מענטשלעכע
 שטריכן. ער אינגערפּרעטירט די טעמאטיק פון זיינע ארבעטן פשוט און גישט
 געקוינצלט. א סך פון זיי זענען באהויכט מיט א ליטישער שטימונג, עס פילט זיך
 אין זיי די אנטציוונג פונעם קינסטלער. מינקאָוסקיס מאָדעלן זענען אזוי ווי איינ-
 געהילט אין מאיעסעפטישן שוויגן, וואָס ס'איז שווער צו באצייכענען מיט ווער-
 מער, וואָס ווירקט אָבער מיט א גרויסער קראַפט אויפן צושויער. אָפט איז דאָס
 מאָדן געוויסע מאָטיוון געווען פארבונדן מיט געפאר. דער באקאנטער פילאָלאָג,
 שרייבער און געזעלשאַפטלעכער טוער, גח פּרילוצקי, דערציילט אין זיין בוך, ווי
 אזוי זיי האָבן ביידע — ער און מינקאָוסקי — ריזיקירט מיפן לעבן, ווען זיי זענען

געפארן קיין שעדלעץ אין דער צייט, ווען דאָרט איז נאָך פאַרגעקומען דער פאַנגראָם. כדי וואָס אמתדיקער ארויסברענגען דעם שוידער פון די געשעענישן, האָט מינקאווסקי געוואָלט האָבן פאר זיינע אויגן די אויסגענישע בילדער. פונקט אזוי האָט ער געהאַנדלט, ווען יעדער האָט געוואָלט פאַרשמעלן די אַרעמקייט פון די פארוואַרפֿענע יודישע געסלער. ער האָט געדינגען א שטיבל אין איינעם פון די אַרעמסע הייזער אויף גענישע=גאס און דאָרט געמאַלט. אויפן הויף פון דעם הויז האָט ער פארזאמלט די קינדער פון די פינגערע קעלער=שטובן און בוידעמער, ווו עס האָט געווינט די שוידערלעכסטע אַרעמקייט, ווו ס'האָט תמיד אויסגעפעלט דער גראָשן אויף א ביסן ברויט. אָבער די דאָזיקע קינדער מיט די בלייבע פנימלעך און אומעטיקע אייגעלעך האָבן אויף זיינע בילדער אויסגעזען אזוי, ווו ער האָט זיך זיי אויסגעטרוימט אין זיינע חלומות: זיי זענען געווען שוין געקליידעט און האָבן אויסגעזען דעהויבן. ווען זיי האָבן זיך שפעטער באטראכט אויף זיינע לייזונגן, האָבן זיי געפילט, ווי זיי וואָלטן זיך איבערגעטראָגן אין גייע, אומבאקאנט=מע, שענדערע זעלמן. און ווירקלעך, אין א סך מינקאווסקיס ארבעטן פילט זיך א דערפרישנדיקע אַטמאָספֿער, ווי בעת עם פאלט ארויס דער ערשמער שניי.

מינקאווסקי האָט דעביטירט אויף דער אויסשמעלונג אין „זאכענטאָ“ אין יאָר 1904. ער האָט דעמלט ארויסגעשמעלט צוויי איילבילדער: „בלומען“ און „א דאָרפס=מיינל“. אין א יאָר ארום שיקט ער ווידער איבער אין „זאכענטאָ“ אן ערנסטע טעמאטישע ארבעט, „ביים קראנקן=בעט פון דער שוועסטער“.

שוין זיין ערשמער אַרויסטריט שאַפט אים אַ רעפּוסיציע פון אַ פּילצוזאַנג=דיקן קינסטלער. אין זיינע ווייטערדיקע ארבעטן גייט מינקאווסקי איבער אויס=שליסלעך צו טעמאטישער שאפונג. ער מאַלט, ווי מיר האָבן שוין דערמאנט, בילדער אויף טעמעס פון אמתע געשעענישן. די טעמאטיק פון זיינע ערשמע ארבעטן האָט א שייכות צו די פאַנגראָמען, וואָס זענען פאַרגעקומען אין אייניקע געגנטן פון לאַנד. אין זיין צווייטן שאפונגס=פּעריאָד ווידערמט זיך מינקאווסקי דער יודישער אַרעמקייט. אין דעם דריטן, דאקעגן, זוכט ער און געפינט א גייע, ספע=ציפישע פאַרם פאר דער יודישער טעמאטיק.

אין יענער צייט איז פיל דיסקוטירט געוואָרן איבערן פּראָבלעם פון דער פאַלקסטימלעכער פאַרם. אין די לעצטע צענדליקער יאָרן פונעם פאַריקן יאָרהונג=דערט איז אלץ שפאַרקער געקומען צום אויסדרוק אין דער פּוילישער פּלאַסטישער קונסט די ווענדונג אין דער ריכטונג פון פאַלקסטימלעכקייט, בעיקר צו פּויעריס=טעמאטיק. אזוי ווי ריימאָנט אין דער ליטעראַטור, אזוי האָבן אין דער פּלאַסטיק וויספאנאסקי, טעמאטיער, סטאַניסלאַוו וויטקויעוויטש, שפעטער סטאַניסלאַווסקי אַרויסגעבראכט נישט נאָר די שיינקייט פונעם פּיזיאַזש, נאָר אויך דעם פאַלקלאָר פון די איינזווינער פון קליינפּוילן.

אין די יידישע ליטעראריש-קונסטלערדישע קרייזן, ווי בכלל צווישן דער יידישער אינטעליגענץ, זענען דעמלט פאָרגעקומען לעבןאפטע און ליידישאפטלעכע דיסקוסיעס וועגן דער נויטווענדיקייט צו שאַפן אַ נייעם אויסהרוק פאַר דער יידישער פּראָבלעמאטיק. די דאָזיקע וויכוחים האָבן אָבער געגעבן קנאַפע רעזולטאַטן. ערשט מיטן טויב-שמועזן מאַלער מינקאַווסקי הייבן זיך אָן צו באַווייזן די דאָזיקע מאַטיוון. מינקאַווסקי איז געלונגען צו געפינען די געהעריקע פאַרם פאַר דעם ספּעציפישן יידישן אינהאַלט, צו פאַרקערפערן אין בילדער די באַזעצטע פון פאַלקס-לעבן. כדי צו שטודירן דעם יידישן פאַלקלאָר, פאַרם מינקאַווסקי איבער שמעם און שמעטלעך און זאפט אין זיך איין דעם אייגנאַרטיקן רייז פונעם לעבן פון די פשוטע מענטשן אויף דער פּראָווינץ. עס הייבט אים אָן ספּעציעל צו פאַראינטע-רעסירן דאָס אלטערמיטלעכע יידישע לעבן, וואָס ווערט שפּעטער די באזע פאַר זיין שאפונג. ער זוכט אלטערענישע פרויען-קליידונג, ער ציט ארויס פון די שווע-רע קופערטן פאַרשידענע אלטע סאַלאַפּקעס און טשעפיקעס, באפּיצטע, באצירטע מיט בלישטשענדיקע פלימעלעך און פערלען אָדער מיט דעליקאַטע שפיצן; פאַר-שידן קאָליריקע געהאַפטענע פאַרמעכער, בענדער מיט בילדלעך, געמאַלטע אָדער אויסגענייטע מיט קאָלירטע פּעדעס, וואָס האָבן פאַרגעשמעלט פאַרשידענע משפּה-תּה-פּיערונגען, ווי תּנוּגות, כּריתן א.א.וו. ווי אַ קליין קינד, פּלעגט ער זיך פּרײַען יעדעס מאָל, ווען ס'איז אים געלונגען צו געפינען אַ ווערטהפולע אַלטערמיטלעכע זאָך. ער פּלעגט אָפּקויפן זעלטענע קליידער אָדער פאַרשידענע פּײַן-אויסגעפירטע פאַלקס-שאפונגען, ווי בשמים-ביקסלעך, מנורות, פּסחדיקע שייסלען, לייכטערס און אַנד. די האָזיקע אַלטערטימליכעקייטן, וועלכע ער האָט אויסגעזוכט, האָבן שפּעטער געדינט דעם קינסטלער צו זיינע קאַמפּאָזיציעס צו דער געשיכטע פון יידישן לעבן אין פּוילן.

אין איינעם פון זיינע שענסטע בילדער — „א יונג ווייבל אין שול“ שמעלם מינקאַווסקי פאַר א יונג ווייבל אין אן אלטער שול, ארומגערינגלט מיט פאַרשידענע גע פרויען-טיפּן, וואָס זענען אָנגעמאַן, ווי די רייכע פרויען פון 18-טן יאָרהונדערט. אויפן ערשטן פּלאַן שמעלם ער פאַר א יונגע פרוי, א טיפישע מזרח-געשטאַלט, כמעט א מאָנגאָלקע, מיט קוים באמערקבארע קרומע, אומעפיקע אויגן. די דאָזיגע קע געשמאלט אָמעט מיט עפעס א מיין ווידריקייט און ערנסטקייט, דאָס געזיכט דריקט אים טיפע קאַנצענטרירטקייט. זי איז אָנגעמאַן אין זעלפן רייכע קליידער פון טייערע איידעלע שמאַפן, באפּיצטע מיט קינסטלערדיש געהאַפטענע שפיצן און גיפּורן. די שוואַרצע האָר זענען צוגעדעקט מיט א רייך אויסגעהאַפטענעם טשעפיק.

אויפן דריטן אָמענעם סאַראפּאן איז פאַרוואָרפן א טייערע העלע זיידענע שאַל, וואָס פאַלט אראָפּ דעליקאַט אויפן קאַרק. אין די פּראָכטפול מאָדעלירטע הענט האַלט זי אַ ספר. אויך די אַנדערע פרויען-געשטאַלטן אויפן צווייטן פּלאַן זענען

אָנגעטאָן אין רייכע פארביקע קליידער פון בראָקאט און אדאמאשעס. יעדע פון זיי טראָגט אויפן קאָפּ אן אויסגעהאָפּטענעם משעפּיק — א צייכן, אן זיי זענען ווייבלעך. דער הינטערגרונג, אויף וועלכן דער קינסטלעך-האַט געמאַלן די פרויען-גרופע, דאָס איז א באפּוצטע וואנט פון א שול און צוויי עפענונגען פון פאר-קראטעוועטע פענצער. די גאַנצקייט פון דער קאָמפּאָזיציע איז אן אויסערענע וויינלעך האַמאָנישע און פאַרכאַפּט דעם צושויער. דאָס האָזיקע בילד איז קאָמפּאָנירט אין גייסט פון דער גאַמישער מאָלער-קונסט. די האָזיקע פאַלקלאָריסטישע עלעמענטן קומען אויך צום אויסדרוק אין די בילדער פון מינקאַווסיס ערשטן שאפּונגס-פּעריאָד, אין וועלכער ער מאָלט די געשעענישן פון יענער צייט. נישט אין אלע ארבעטן געלונגט מינקאַווסיקין אָנצווענדן זיין אָריגינעלע פאַרם. אין די מאָטייוו אויף דער טעמע פון די געוואָלדטאַטן, רציחות און רויבערייען באַזוגט דער קינסטלער, וואָס איז געווען אונטער דעם אוממיטלכארן איינדרוק פון די געשעענישן, מיינסטנס מינקעלע פאַרבן. אָבער נישט קונקדיק דערויף, וואָס אין די האָזיקע קאָמפּאָזיציעס דאָמינירן קאלטע, שווארצע פּלעקן; שלאַגט זיך דאָך דורך א זעלפטענע העלקייט, וואָס דריקט אויס די ווירדיקייט פון דעם אומשולדיק ליידיג-דיקן מענטשן. מינקאַווסיקי ברענגט גערן צום אויסדרוק די ליבע פון עלטערן צו זייערע קינדער און אנדערע מיט מענטשלעכע געפילן. זיינע בילדער רודערן אויף מיט וויער פּשמות און מיט דער קלאָרקייט פון זייער אויסדרוק.

מינקאַווסיקי ווייזט די גראַע, אָרעמע מאסע פון קבצנים, וואָס זענען געבליבן אויף גאַסס באראָט. דער קינסטלער פירט אריין דעם צושויער אין די גרויסע אומע-טיקע וואָקזאל-צימערן, ווו עס שטופן זיך די קרבנות פון די פאַגראָמען, וואָס זענען נישט זיכער מיטן מאָרגן, וואָס האָבן פאַרלוירן דעם גלויבן און האָפּענונג אין א בעסערער צוקונפט; און האָט דאָ, אין דעם זאל, זענען זיי כלומרשט אויסער דער געפאר, דאָך דריקן אויס די האָזיקע אומגליקלעכע דעם גאַנצן גרויל פון די נישט לאנג צוריק איבערגעלעבטע טראגעדיעס און די שרעק פאר דער צוקונפט.

מינקאַווסיקי גיט אויך בילדער פון לעבן פון די יידישע בירגערלעכע מאַסן אין לאַנד. ער מאָלט צווישן אנדערע „די תנאים“, ווו ער שמעלט גלענצנד פאַר דעם האָזיקן טראדיציאָנעלן אקט מיט דעם טראדיציאָנעלן אויפן פון אונטערשרייבן אים דורך ביידע צדדים. אין דעם האָזיקן בילד גיט מינקאַווסיקי איבער דעם טיפן אָפּטימיזם און די גרויסע לעבנס-פעיקייט פון די פּשוטע מענטשן, ער פאַרקער-פערט פלאסטיש דאָס טרעפּלעכע ווערטל פונעם קלאסיקער פון דער יידישער ליטעראטור, שלום-עליכמען, וואָס זאָגט: „וואָס מער זאָרג, אלץ מער זיכערקייט, וואָס גרעסער דער דלות, אלץ מער בטחון“. דאָס בילד „די תנאים“ זאָגט עדות וועגן דער הארציקער באציונג פונעם קינסטלער צום פאַלקס. מינקאַווסיקי גייט נישט אין אפּאָטעזירן די מנהגים און טראדיציעס, ווי מיר טרעפן עס ביי דער גרעסער טייל מאָלער אויף יידישע טעמעס, אים גייט זיכער צו לויפן פאַרשי-

דענע געזעלשאפטלעכע שיכטן און אונטערשמייבן זייער ספעציפישקייט, בולמער מאכן זייער פסיכיק און זייערע האנדלונגען, פאָרשטעלן דאָס ווירקלעכע לעבן פון די מאסן. מיט א סך פיעטעט האָט ער וויד באצויגן צו די אוצרות פון פאָלקס-אַדוואַמענט, וועלכע ער האָט אין זיך אייפערק איונגעזאפט און קינסטלעריש ארויסגעבראכט. ער האָט זיך אנטציקט מיט די ווערק פון אַנאָנימע, אָבער פיל-בארע גרויסע קינסטלער און האנטווערקער, ווי דאָס איז געווען די שייגע שול איז פשעריבאָזש, אָדער די הערלעכע שניצעריווען פון די שולן אין ווארשע, פינגשעוו, גאַמבין א.א. ער האָט באוונדערט די גוצלעכקייט און די פונקציע פון יעדן קעגנ-שמאַנד און פון יעדן דעפאל. די דאָזיקע שאפונגען זענען געווען פאר אים מוסטערן פון פאָלקסמילעכקייט פאר זיינע קינסטלערישע ווערק.

אין 19טן יאָרהונדערט, ווען דאָס לאַנד איז אלץ מער אינדוסטריאליזירט געוואָרן, און די פאָרגעשריטענע אידעען זענען אלץ שיפער אריינגעדונגען אין די ברייטערע קרייזן פון די יודישע מאסן, וואקסט איר אים די גומענדיקייט אין א פראַגרעסיווער קונסט. אזוי ווי אומעטום, האָט דער קאפיטאליזם אויך ביי די יידן אונטערגעגראָבן די יסודות פון אמתער קונסט. די בורזשוואיע שטיצט די דורכשניטלעכסטע און פלאכסטע יחידים, וואָס האָבן צוליב פארדינסטן פולשטענ-דיק זיך צוגעפאסט צו איר געשמאק. ס'האָט געטראַפן, אז ס'איז איר געלונגען אימברענגען אויך טאַלאַנטירטע קינסטלער, ווי דאָס איז געשען מיט מאוריצי טרעמבאמשן צום סוף פון זיין לעבן.

מינקאַווסקי האָט זיך נישט גענייטיקט פאַר זיין קונסט אין קיין שום דעקלאַ-מע. מיט די גרויסע אותיות פון דער פלאסטיק האָט ער געשריבן זיינע דאָקו-מענטן פון דער צייט. און וואָס גרעסער עם ווערט דער מהלך, וועלכער טיילט אונדז אָפּ פון דער צייט, ווען יעדער האָט געשאפן זיינע ווערק, אַלץ שטאַרקער און קלאַרער רעדן זיי צו אונדז.

מיר האָבן שוין א פאָר מאל דערמאנט, אז מינקאַווסקי האָט זייער ליב געהאט קינדער און האָט זיי גערן געמאַלט. איינס פון אזעלכע בילדער זיינען אין „דער חדר“. דער חדר איז געווען א העסלעכער סראַגאט פון א שול, ווו מ'האָט אריינגעפאקט א סך קינדער אין שמוציקע צימערן און מ'האָט זיי געצוונגען צו לערנען תורה אין א נישט פארשטענדלעכער פאר זיי שפראך. אָפּט פלעגט דער רבי שלאָגן די אַרעמע קינדער, ווי ער וואָלט געוואָלט נקמה נעמען פאר זיין בימערן גורל. מ'פלאַדיק דאָס דאָזיקע בילד, האָט מינקאַווסקי געשמעמפלט דאָס ביזן און די שוולה, וואָס די קינדער האָבן געליפן אין אַ צייט, ווען בילדונג איז געווען צוטריט-לעך נאָר פאר די רייכע. א צווייט בילד, וואָס שילדערט די שווערע לעבנס-באדינג-גונגען, איז „די וקנים“. אויף דעם בילד שמעלט אונדז דער קינסטלער פאָר אן אַלט פאַרפאַלק, וואָס מאכט דעם איינדרוק, ווי זיי וואָלטן מיט בענקשאפט אויס-געקוקט דעם טויט. און הנם ער אליין איז געווען נאָר יונג, האָט ער מיט א סך

געפיל געמאלט די אלטע לייט, וואָס קאָנען שוין נישט פארדינען און פאמעלער
 דערנענטערן זיי זיך צום טויט, נישט האַבנדיק קיין שום אַנשפאַר אין לעבן. צו
 די דאָזיקע בילדער געהערט אויך „די באַבע מיטן אייניקל“. אויך אין דער ארבעט
 זעען מיר די טיפע, מענטשלעכע באציונג פונעם קינסטלער צו דער מעמע.

אַפט איז שווער פעסטצושמעלן דעם כראַנאַלאָגישן סדר, אין וועלכן מינקאַוו-
 סקי האָט געשאפן זיינע באזונדערע בילדער. די מעמאטיק פון זיינע ווערק איז
 אזוי פארשידנארטיק, אז וויילמאָל דאכט זיך, אז עס האָט זיי נישט געשאפן איינע
 און די זעלבע האנט. מינקאַווסקי לאָזט נישט דורך אין זיינע ארבעטן קיין איין
 וויכטיקע זייט פון לעבן, קיין שום טעמע איז נישט מינדערווערטיק פאר אים. דעם
 דאָזיקן קינסטלער קאָן מען פאררעכענען צו די גרויסע קונסט-מייסטער, וואָס
 האָבן, אזוי ווי רעמבראנדט, וועלאסקע אָדער נאָיא, זיך דערלויבט דרייט צו
 מאַלן סצענעס פון טאַג-שעגלעכן לעבן, אָן שום באפוצונגען און שמויקע. די בילד-
 דער פון די דאָזיקע קינסטלער וועלן קיינמאָל נישט זיין פארעלטערט, ווייל זיי
 שמעלן מיט זיך פאָר דאָקומענטן פון דער געשיכטע פון דער מענטשהייט. אזוי,
 צום ביישפיל, שמעלט מינקאַווסקי פאָר דאָס געזעגענע זיך פון א יודישן סאָלדאט
 מיט זיין משפחה פארן אַוועקגיין אויף דער מלחמה. אין אַ ריין קליין שטיבל שמעלט
 ער פאָר 4 פיגורן הארט איינע לעבן דער צווייטער. א פרוי האלט אויף דער האנט
 אַ קליין קינד, נעבן איר שטייט א קליין מיידעלע. דער מאן — אַנגעטאָן אין
 אַ מיליטערישן מונדיר — געמט ארום אָפּ די דאָזיקע גרופע זיינע באַענטע
 מענטשן. דאָס פאָרפאָלק איז נאָך יונג, און, הגם אויך ביז איצט איז זיי געווען
 נישט איבעריק גוט, אָבער אצינד פארציט זיך איבער זייערע קעפּ נאָך א גרעסע-
 רע כמארע — די מלחמה — דער דאָזיקער גרויזאמער שייולאָגישער כוח, וואָס
 צערייסט דאָס גליק פון משפחות, ברענגט טויט און שריפות און שפייט פון זיך
 אויס אומנוצלעכע קרבנות — קאַליעקעס. אין אַ צווייטן בילד ווייזט אונדז מיט-
 קאָווסקי בעטלענדיקע קינדער, ווי ער וואַלט געוואַלט אַנווייזן אויף די פאָלגן פון
 דער מלחמה. די דאָזיקע אומגליקלעכע קינדער זענען קרבנות, אזוי ווי ווייערע
 פאָטערס, וועלכע מע האָט געצווינגען צו קעמפן און אומצוקומען פאָר פרעמדע
 אינטערעסן. די קינדער, וואָס מינקאַווסקי מאַלט, ווייגען קיינמאָל נישט. פונקט
 פארקערט — דער קינסטלער הייסט זיי זיין פארהארטעוועט צולעכעס דער געזעל-
 שאַפט, וואָס באַעוולחט זיי, ער באַוואַפנט זיי מיט עפעס א גרויסן כוח, וואָס דער-
 לויבט זיך פאָרצושמעלן, אז שפעטער, אין דער צוקונפט, וועט די וועלט געהערן
 צו זיי. אין אן אנדער בילד פירט אונדז מינקאַווסקי אריין אין עפעס א מין קינד,
 וווּ מ'גייט צו דאָס מאַלאַצייט פאָר א משפחה, וואָס דארף צוריקקומען פון דער
 ארבעט. מיר זעען דאָ שרוקן ביזויט און עפעס פון גרינווארג, וואָס דארף אַנפילן די
 הונגעריקע מאַגנס. ווען מינקאַווסקי זאָל זיין סתם א מאַלער, וואָלטן אים אזעלכע
 טעמעס נישט אינטערעסירט. מיר ווייסן דאָך, אז די בורזשאַווע מאַלער, וואָס

האָבן זיך אויסגעלעבט אויסשליסלעך אין קאָלאָריסטישע עפעקטן, האָבן זיך גיכער געקוויקט מיט שטילע לעבנס, וואָס זענען געווען איבערגעלאָרן מיט פּרוכטן, פּליישן, הינער און נענדן, און דאָס אלץ האָבן זיי דורכגעפּלאַכטן מיט שיינע בלוזען. מינקאַווסקין, דאקטאָר, איז אויסשליסלעך געגאנגען אינעם לעבנס-אמת, אינעם ווייזן דאָס שווערע לעבן פון די פּאָלקס-מאָסן.

אין א סך בילדער באַמײַט זיך מינקאַווסקי בולמער צו מאַכן די קאָנטראַסטן, אויף וועלכע מיר שמויסן זיך אָן אויף יעדן טריט און שריט אין דער קאָפיטאַליסטישער אַרדענגיג. דער קינסטלער ווייזט אויף די שרעקלעכע גוים, וואָס עקזיסטירן מיטם האַרשן נעבן דעם לוקסוס און דער שפע, אין וועלכע די דייכע באַרן זיך. שוין אין יאָר 1906 ברענגט די פּאָרגעשריטענע פּאָליטישע פּרעסע אייניקע אַרבעטן פון מינקאַווסקין. אזויאָרום באַווייזט זיך אויף דעם שער-בלאָט פון דעם ליטעראַרישן זשורנאַל „סינאָקריטי אילוסטראַוואַני“ א רעפּראָדוקציע פונעם בילד „היימלאַזע“. אויף דער 550-טער זײַט פון דעם זשורנאַל לייגען מיר: „די היימלאַזע“ פון מאַוריצ' מינקאַווסקי — דאָס איז א ייִדישע משפּחה נאָך א פּאָרגאָס, וואָס די באַרבאַרישע געזעלשאַפט האָט אַרויסגעוואָרפן אויף דער גאַס. דאָס גאַנצע האָבט און גוטס איז פאַרניכטעט, דער פּאָטער, וואָס האַלט א קינד אויף דער האַנט, האָט א פאַרבאַנדאזשירטן קאַפּ. ער האָט וואַרשיינלעך געקעמפט, פאַרטיידיקנדיק זײַן קינד. אויף די פּינער פון די איבעריקע מיטגלידער פון דער משפּחה זען מיר א טויטע מירקייט און אפּאַטיע. די מענטשן זענען קוים אַרויס מיטן לעבן. ס'קאָן זײַן, אז אין א וויילע אַרום וועלן זיי ווידער דערהערן דאָס וואַינען פון די כוילגאַנגעס: «שלאָגן ייִדן». די קאָמפּאָזיציע איז געהאַלטן אין רואיקע אָבער אויסדריקלעכע ליניעס. די אַרבעט איז א ווייכע, א סובטילע און גישט קיין איבער-געלאָדענע מיט פּרטיים. עס פילט זיך אן אמתער, געוויסגהאפּטער סאַלאַנט. וועגן מינקאַווסקיס א צווייט בילד, וואָס איז רעפּראָדוצירט אויף דער 657-טער זײַט פון דעם זעלבן זשורנאַל פון דעם ציקל „קרכנות פון פּאָרגאָס“, געפינען מיר פּאָליטיקע נאָטיצן: „ביי דעם גאַנצן רעאליזם אין פּראַקטירן די טעמע, האָט דער מאַלער גישט איבערגעכאַפט די מאָס און איז גישט אַריינגעפאַלן אין מגושמדיקן גאַטוראַליזם, נאָך געשאפן א קאָמפּאָזיציע, וואָס רופט אַרויס א טרויעריקע שטיי-מונג. אָבער גישט קיין עקל“. צו דער זעלבער קאמפּאָזיציע געהערט אויך מיין קאָווסקיס בילד „עמיגראַנטן“. אויך אין דעם בילד שמעלט דער קינסטלער פּאָך די פּאָלן פון דיסקרימינאַציע. לגבי די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן אין די צאָרישע צײַטן, א בילד, וואָס נעמט אַדורך מיט גרויל. יאָר-יערלעך זענען הונדערטער טויזנטער ערלאָזע פּויערים אַרויסגעשמויסן געוואָרן פון זײַערע היימען און אויס-געוואַנדערט קיין זאַסן, אַמעריקע, קאַנאַדע און אַנדערע לענדער מעבר לײַם. דעם זעלבן גורל האָט אויך געטראָפן די ייִדישע אַרעמקײט, וואָס האָט נאָך הויך לזה געליבן פון דער אוממענטשלעכער נאַציאָנאַליסטישער דיסקרימינאַציע. מינקאַוו

סקים בילד „עמיגראנטן“ ווייזט אונדז אן אָפּשניט פון דער דאָזיקער פראגעדיע פון דער גראָער יידישער מאסע.

אין א גרויסער האלע זענען מיר פארזאמלט יידישע משפחות מיט די רעשט פֿעד פון זייער פארמעגן. זיי ווארטן אויף א טראנספֿאָרט. די דאָזיקע אומגליקלעכע זיצן פארוואַרטס, ווער אויף די בענק, ווער אויף די פֿעקלעך אָדער קעסטלעך. די פֿנימער זענען אומעטיק און זייער טרויעריק. עס איז זיי נישט לייבט זיך צו שוידן מיט זייער היימלאַנד. באַזונדערס שווער איז די פֿרויען. זיי זיצן איינגעהילט אין טופן טרויער, טוליענדיק די קינדער צו זיך. אין זייערע אויסגעצערטע פֿנימער און איינגעהויקערטע פיגורן ווייזט אונדז דער קינסטלעך דעם גרויסן ווייטיק, וואָס זיי האָבן איבערגעלעבט און לעבן איבער. אייניקע פון זיי זענען פון מידקייט איינ־געשלאָפֿן, און דער שלאָף האָט נישט אָפּגעמעקט פון זייערע פֿנימער דעם אויס־הרוק פון לידן און זאָרג. פון דער דאָזיקער קאָמפּאָזיציע ווייעט ניער אַ לוויה־שטימונג, איידער א האָפּענונג אויף א בעסערער צוקונפט.

אין יאָר 1923 האָט מינקאָווסקי איינגעפֿאָרדנט אין וואַרשע אַן אויסשטעלונג פון זיינע אַהבתים. די אויסשטעלונג האָט אַרויסגענומען איבער 100 בילדער. אַ יסר פון זיי זענען געווען אויף דער אויבן־באשריבענע נאָך־פֿאַגראַם־מעמאָריק. אונטערן נומער 55 פון קאמאלאָג פון דער אויסשטעלונג האָט פיגורירט א בילד אויף דער מעמע „1־טער מאי“. ווייניק קינסטלער אין יענער צייט האָבן געהאט דעם מיט פֿאַרצושטעלן דעם דאָזיקן אַרבעטער־יום־טוב. דער נומער 56 שמעלט פֿאַר א בילד פון א טורמע. אויך די דאָזיקע אַרבעט ווייזט אונדז, ווי קריטיש מינקאָווסקי האָט זיך באַצויגן צו דער דעמאָסטיקער ווירקלעכקייט. אויפן בילד, וואָס פיגורירט אונז טערן־נומער 38 פון קאמאלאָג, שמעלט מינקאָווסקי פֿאַר אַ די מענטשן פֿאַר א „ביליקער קיר“. ער ווייזט אונדז אויסגעדארטע, גראָע געשמאַלטן פון הונגערי־קע, וואָס וואַרטן געדולדיק שעהטווייז אויף אַ ביסל ביליקע, שיטערע זופ. אין אַ צווייט בילד זענען מיר אַ הונגעריקן, וואָס קאָן זיך בשום אופן נישט אָנזעציקן. אַ ווייטערדיק בילד דערציילט אונדז וועגן דעם גורל פון אַן אלטן מענטשן, וואָס קאָן שוין נישט אַרבעטן און איז געצוונגען צו לעבן פון גדבות. דאָס בילד אונז טערן־נומער 34 שמעלט פֿאַר אַ הויז פֿאַר היימלאָזע. אַ צווייט בילד שמעלט פֿאַר אַ געזעגענונגס־סצענע. דאָס דאָזיקע בילד גיט גלענצנד איבער די פֿאַלגן פון די שווערע לעבנס־באדיינגונגען אין די קליינע שמעלעך און אויפן דאָר. מיר זענען אויף דעם בילד, ווי איינער געזענגט זיך מיט זיין משפּחה, קלייבנדיק זיך אין וועג אַרײַן צו זוכן אַרבעט. דער אַרבעטלאָזיקייט־מאָטיוו טרעפט זיך ביי מינקאָווסקי אָפּט. אויפן בילד „קאָן אַ וועג“ ווייזט ער אונדז אַ גרופּע מענטשן, וואָס רוען זיך אָפּ ביים ראַנד פון וועג, זיי זענען מיר פון לאַנגן שלעפּן זיך צופּוס. די דאָזיקע בילדער אויף סאָציאלע מעמעס קאָן מען פֿאַררעכענען צו דעם דריטן פֿעריאָד פֿון מינקאָווסקיס שאַפּונגס־וועג. דער באַראַקטעריסטישער שמירך פון דעם פֿעריאָד־

איז דאָס, וואָס דער קינסטלער סאָלדאריזירט זיך, האָט אפילו ריין סוביעקטיוו מיטן ארבעטער-קלאַס און טאָרלט די עוולות, וואָס ווערן אָפגעטאָן לעבן די אָרעמסטע.

אָבער מינקאָווסקי האָט אויך ריין לירישע, שטימונגספולע ארבעטן. ער איז אנטציקט מיט דעם פּוילישן פּייוואַזש, און, כדי ארויסצובאקומען די גאנצע שיינע קייט פון דער היימישער לאַנדשאַפּט, מאכט ער אדורך גענוג ווייטע רייזעס אין די פאַרשידנסטע ווינקעלעך פון לאַנד. אין דער אַרבעט אונטערן נומ. 71 ווייזט אונדז מינקאָווסקי אַ פעלד מיט אַ לאַנגער ריי גאָלדענע סנאָפּעס. אויף אַנדערע בילדער זען מיר אַ קלויסטער ביי אַ באַרג-שיפּוע, אַ מענטשן אין אַ מאַפּאָלן-אַלויע, אַ פּייגעלע ביי אַ קאלוזשע וואַסער, והאַרבסט-כמאַרעס, אַ יריד אין אַ שמעל, אַן אַלייע אין האַרבסט. 7 בילדער שטעלן פאַר אַ סעריע פון איין און דעם זעלבן יידישן בית-עולם. פון די אַריגינעלע בילדער אויף דער אויסשטעלונג זענען געווען די, וועלכע ער האָט אָנגערופן „דאָס אלטערטימלעכע יידישקייט“. אין קאמפאָזיציע פּיגורירן זיי אונטער די ערשטע נומערן. אַ סך פון די דאָזיקע בילדער זענען אויפן ניוואַ פון דער קלאַסישער קונסט. שוין דאָס ערשטע בילד, „אַסתר'ס מלכה“ זאָגט ערות וועגן אַ גרוניקן איבערבנדן אין מינקאָווסקיס שאַפּן. דאָס דאָזיקע בילד איז געהאַלטן אין גאָר און אַנדערע סאָנאַציע, ווי די איבעריקע בילדער. עס פאַר-מאָגט עלעמענטן פון און איינאַרטיקער פאַרם. די ספּעציפישע פּאַלקסטומלעכקייט, וואָס מינקאָווסקי פירט אַריין אין זיינע אַרבעטן, דערמאָנט די פּאַלקסטומלעכקייט, וועלכע לעסער האָט באַנוצט פאַר זיין אַרבעט אויף דער לעמעע פון דער לעגענדע וועגן קראָוס אין וואַנדען.

צו דעם זעלבן ציקל געהערט אויך דאָס שוין דערמאָנטע בילד „אַ יונג ווייבל אין שול“, „די געצווונגענע תנאים“, „די חתונה“, „קדיש“, „דאָס צוריקקומען פון שול“, „יום כיפור“ (אַ נישט פאַרענדיקט בילד), „די באַגעגעניש מיט דער כלה“, „רבקה“, „יוסף און פּוטיפּחה“, „קבלת שבת“, „די פּרוכטן-הענדלערקע“, „די פאַרבענקטע“ און אַנד. אין זיינע בילדער רעדט נישט צו אונדז מינקאָווסקי מיט דער וואַכעדיקער שפראַך, נאָר דער פּאַהגעשטעלמער אינהאַלט פאַרמאָגט דעם גלאַנץ פון דעהויבנקייט און איז געהאַלטן אין די איירלסטע פאַרמען. דאָ קאָן מען אָפּסערווירן דעם פּרינציפּ פון קאָמפּאָזיציע-אַנעלן סדר אין זיין ריינסטן סטיל. אין אים איז נישט פאַרדאָן די מינדסטע דיסהאַרמאָניע. די פאַרם איז דאָ אַמענגסטן פאַרבונדן מיטן פּראָבלעם. און האָט מינקאָווסקי באַנוצט צו די דאָזיקע ארבעטן לעבעדיקע מאָדעלן, באַקומען זיי דאָ אַ קלאַסישע פאַרם. ער פירט אַריין אַ סך דעקאָראַטיווע עלעמענטן. כדי צו הייבן די קאָלאָריסטישע וואַלאָרן האָט דער קינסטלער באַזונדערס אכט געלייגט אויף דער אָרגאַמענטיק און ריטם פון די איינצלהייטן. מען דאַרף אויך אונטערשטרייכן, אַז די דאָזיקע ארבעטן זענען פול מיט געמיט און זייער האַרמאָנישע. האָט מינקאָווסקי האָט אַפּט דיספּאָנירט בלוין

מיט רעשמלעך פון מוסטערן, האָט ער דאָך אזוי געשיקט געקאָנט אויסקאָמפּאַג
 נירן די גאַנצקייט, און דאָס בילד האָט ארויסגערוּפן אַנטציקונג צוליב דער אמת־
 דיקייט פון אויסדרוק. אזוי, צום ביישפּיל, זענען די פּרוּיעקט־קליידער, אין וועלכע
 ער מוזט אָן זיינע מאָדעלן, אזוי פּיין צוגעפּאסט, און עס ווויזט זיך אויס, און זיי
 זענען גענומען אינגאַנצן פון דער ווייטער פּאַרגאַנגענהייט. ער מאַלט זייער פּרע־
 ציון די כלערליי צוגעניימע טיילן אין אויסהעפּטונגען, בראַקאַטן און אַראַמאַזשקעס.
 מע זעט די פּאַרשיהנסטע מוסטערן אויף די שטאַפּן, אָרנאַמענטן אין דער פּאַרם
 פון בלוּמען, וויינמרוּבן, בלעטער, שטערנס. אויך די פּאַרשיהנסטע משעפּיקעס,
 שאַלן אָדער פּאַרשעבלעך זענען רייך באַפּוצט. יעדן דעמאַל ברענגט ארויס דער
 קינסטלעך מיט אַן אויסערהעלטן זיינלעכער פינעווע. אַדאַנק דעם וועט דער קאַסטיומאַג
 פּאַנשישער און אָרנאַמענטלישער עלעמענט פון מינקאַווסקיס אַרבעטן בלייבן אַ
 ווערטפּולער צושטייער צו דער געשיכטע פון קליידונג און מנהגים ביי פּוילישע יידן
 פאַר דער עפּאָכע פון קאַסימאָליזם.

דער גרויסער יידישער שרייבער י. ל. פּרץ פלעגט נישט איינמאַל זאָגן, און
 ס'איז אַ נליקלעכער צופאַל, וואָס מינקאַווסקי איז אַ שטימער. ס'קאָן זיין, האָט
 ער צוגעגעבן, און ווען דער קינסטלעך וואַלט געקאָנט רעדן — וואַלט ער באַזונט
 און אנדערע שפּראך, כדי אויסצודריקן זיינע געדאַנקען, און דעמלס וואַלט מיר
 פּאַרלוירן זיין אזוי איבערצייגנדיקע מאַלערישע שאַפּונג. ווען ער וואַלט געהערט —
 וואַלט אים שוין עמעצער אַ שעטטשע געמאַן אין אויער ארין, און עס דערוואַרט
 אים אַ גרויסע צוקונפט ערנען דאָרט אין אויסלאַנד. ווען פּרץ וואַלט אַבער לענגער
 געלעבט, וואַלט ער זיך איבערצייגט, און האָט מינקאַווסקי אין און אויסלאַנד געווען
 שטאַרק געשעצט, האָט ער זיך פּונדעסוועגן מיט גאָרנישט נישט געענדערט.
 ער האָט ווייטער געשעפּט פון דעם זעלבן קוואַל, פון וועלכן פּרץ האָט זיינע זאַפּטן
 געשעפּט. עס איז אינטערעסאַנט, און נראָך דער האַזיקער טויב־שטומער מאַלער
 איז געוואָרן פּאַפּולער נישט נאָר אין לאַנד, נאָר אויך אין אויסלאַנד, ווי דער
 מיפּסטער אינטערהערעמאַטאָר פּונעם לעבן און לייזן פון די יידישע פּאַלקס־מאַסן
 אין פּוילן.

מינקאַווסקיס אויסשטעלונג אין פּאַריז, לאַנדאָן, אַנטווערפּן, דיסעלדאָרף,
 בערלין האָבן צוגעצויגן די אויפּמערקזאַמקייט פון פּובליקום. גרויסע אַנערקענונג
 האָבן ארויסגערוּפן נישט נאָר די בילדער, וואָס האָבן געשילדערט דאָס אוצמיקע
 לעבן פון די יידן אין פּוילן, נאָר באַזונדערס זיינע ווערק וועגן לעבן פון די אַמאָג־
 ליקע יידן. מינקאַווסקי האָט דער ערשטער באַוווּן ארויסצובאַקומען פון אונטער
 דעם שטויב פון דער פּאַרגאַנגענהייט די גאַנצע שיינקייט פון דער פּאַלקס־קונסט
 און זי איינשליסן אין דער היינטיגקייט.

אין יאָר 1925 האָט מינקאַווסקי איינגעאָרדנט אַן אויסשטעלונג פון זיינע
 אַרבעטן אין דער באַדימטער גאַלעריע פון זשאַרוזשעפיט. זי האַזיקע אויסשטעל־

לונג איז געווען א גרויס געשעעניש אין די פאריזער קינסטלערישע קרויזן. בארימט מע מיכנים און קונסט-קריטיקער האָבן זיך אנטציקט מיט זיינע ארבעטן. מ'האָט מינקאָוסקין באלוינט אין פאריז מיט הויכע אויסצייכענונגען. צווישן אנדערע האָט ער באקומען א קרויץ פון דער ערן-לעגיע. די פאָררעדע צום קאמפלאַנג פון מינקאָוסקיס אויסשטעלונג האָט אָנגעשריבן דער דעמלטיקער פראנצויזישער מיניסטער פון קולטור און קונסט דע מאַנזוי, דערביי האָט ער דעם דאָזיקן טויב-שוממען קינסטלער באצייכנט אלס א פענאָמענאלן פאָרטרעטער.

די דאָזיקע הויכע אָפשאצונג פון א פוילישן מאָלער דורך די מאַסגעבנדיקע קינסטלערישע ספערן פון פראנקרייך איז גאָך מערקווירדיקער געווען דערפאר, וואָס פאריז האָט זעלמן ווען אָנערקענט די קונסט פון א פרעמד לאַנד אלס א קונסט, וואָס שטייט אין איין דיי מיט דער פראנצויזישער. אנדערש האָבן זיך באצויגן צו דעם דאָזיקן מאָלער די ענדעקיש-סאנאטאָרישע מאָלער-ספערן און איבערהויפט די פובליציסטישע קרויזן פון סאנאציע-פּוילן.

אזוי, למושל, קאָמענטירט די ליטעראַריש-קינסטלערישע ענדעקישע צייט-שריפט, „פּאָלודניע“* מינקאָוסקיס אויסשטעלונג, וואָס האָט געמאכט א שטאַרקן איינדרוק אויף דער ווילנער געזעלשאַפּטלעכקייט, מיט פאָלגנדיקע צייטשע ווער-טער: „מיר דערלויבן זיך צו ווידמען אייניקע ווערטער דער דאָזיקער ביו גאָך דורכשניטלעכער אויסשטעלונג צוליב דער גרויסער פאראימערעסירונג, וואָס זי האָט אַרויסגערוּפן ביי דער ווילנער געזעלשאַפּטלעכקייט... ווי לאַנג ווילנע איז ווילנע, האָבן דאָ גאָך קיינמאָל אזוי גישט געארבעט די צייטונגען, לויבנדיק איינע גאָך דער צווייטער דעם הויבן ווערט פון די ווערק פון דעם מאָלער. איינע גאָך דער אנדערער האָבן זיך געשאַפן די מעלדונגען וועגן אלץ פרישע טיי-אַוונטן, באַנקעטן, ראַטן, וואָס זענען איינגעפאָרנט געוואָרן לכבוד דעם מייסטער, וועגן דער אנטציקונג פון די הערן שיינקאָוסקי, פונעם ה' רושטיז, וועגן זיין פאר-בעטן ה' מינקאָוסקין אויפן פאקולטעט פון קונסט ביים אוניווערסיטעט א. ג. פון סמעפאן באַמאָרי, כדי איבערצולאָזן דעם אויטערשריפט אין דעם אָנדענק-בוך פון בארימטע מענטשן, און צום סוף — וועגן דער חתונה פון ה' מינקאָוסקי אין דער הויכער אָנוועזנהייט פונעם דיעקאן פון דעם פאקולטעט פון קונסט, פון קינסטלער, קריטיקער און זשורנאליסטן. צי האָט באמת א געני באַמאָטן דעם גראַען באָדן פון ווילנער אמען? גיין, די בילדער פון מינקאָוסקין זענען גישט קיין ווערק פון קיין געני, אפילו גישט פון קיין טאלאנט.“

פון דעם ציטירטן זעען מיר, וואָס פארא גרויסן דערפאָלג עס האָט געהאט אין ווילנע די אויסשטעלונג פון מינקאָוסקיס ארבעטן, און ווי ווילד עס זענען צוליב דעם געוואָרן די ענדעקישע „קונסט-מבינים“. עס געפּלעט גישט דעם זשור-

* „פּאָלודניע“ נר. 3, 1922, זייט 59.

נאל, וואָס אזא גרויסער קינסטלער, ווי פערדינאַנד רוישמיץ, וועמענס בילדער פון אזא הויבן קלאס, ווי „דאָס אקערן“, „ערד“ און אַנד. געהערן צו די פערל פון דער פּוילישער קונסט — גיט אָפּ כבוד אַן ערלעכן מאָלער — א יוד.

נאָך די אויסשטעלונגען אין לאַנד ווערט מינקאָווסקי איינגעלאָרן אין יאָר 1925 קיין פּאַריז, כדי דאָרט איינצואַרדענען אַן אויסשטעלונג פון זיינע אַרבעטן. נאָך פאַר דער ערשטער יועלם-מלחמה באַקומט מינקאָווסקי אויף דער אויסשטעלונג אין פּאַריז, אויף וועלכער ער האָט אויסגעשטעלט נאָך אייניקע פון זיינע אַרבעטן, אַן איינציילענדיג, און די אויסגעצייכנטע אַרבעט ווערט איינגעקויפט פאַר די מלוכהשע זאַמלונגען.

נאָך דער מלחמה זענען מינקאָווסקי אַרבעטן נאָך פּאָפּולערער געוואָרן.

אין יאָר 1928 אָרדנט מינקאָווסקי איין אַן אויסשטעלונג פון זיינע אַרבעטן אין בערלין, זי קומט פאַר אין דער אזוי גערופענער קונסטקאמער (לאָמבאר ברייגער — וואסערפאנעל). די פאַררעדע צום קאמפּאָזיט פון דער אויסשטעלונג האָט ווידער אָנגעשריבן אַנאַטאָל דע מאַנזן, „איד קען פערזענלעך מינקאָווסקי פאַרטרעטן, — שרייבט צווישן אַנדערן דע מאַנזן, — זיי זענען אזעלכע, וועלכע נאָך א מייסטער פון פאַרטרעטן-קונסט קאָן שאפן, — דורכדרינגענדיקע, מענטשלעך און איינפאַרטיק“.

גיט ווייניקער פּאָזיטיוו האָט אָפּגעשאצט מינקאָווסקי שאפן דער פּראָפּאגאַנדע צווישער קונסט-היסטאָריקער לואי פּאַסעל. ער שעצט פריער פאַר אלץ דעם טיפן הומאניזם פון זיינע אַרבעטן, דער אַימאָר קומט צום אויספירן, אַז מינקאָווסקי קונסט האָט אַ פּאָזיטיוו אינהאַלט און דעריבער איז זי צועקעמסיק.

וועגן דער בערלינער אויסשטעלונג שרייבט אויך אַדאָלף דאַנאַט אינעם זשורנאַל „דער קונסט-וואַנדערער“. צווישן אַנדערן שרייבט ער: „זיינע בילדער פון געמאַ זאָגן עדות וועגן אַ רייפער פערזענלעכקייט, וואָס רוקט אַרויס אינעם מענטשן די צום מיינסטן מענטשלעכע שמדיכן זיינע. דער קינסטלער שטייט אין אַ זייט פון אַלע מאָדישע ריסטונגען פון זייט צייט. מינקאָווסקי האָט באַהערשט גיט נאָך די טעכניק פון קאָלאָריסטיק ביים פאַרמירן די גרופּן-קאָמפּאָזיציעס און פּיוזאָזש, נאָך ער ברענגט אויך גלענצע אַרויס איינצלנע געשטאַלען“.

נאָך דער בערלינער אויסשטעלונג אָרדנט איין מינקאָווסקי אויסשטעלונגען פון זיינע אַרבעטן אין אַנטווערפן, בריסל און האָאַג. שפעטער פּראָגט ער איבער די אויסשטעלונג קיין לאָנדאָן. אין די אַלע שטעט ווערן מינקאָווסקי אַרבעטן אויפגענומען מיט גרויס אָנערקענונג.

נאָכדעם באַשליסט דער קינסטלער אָפּצופאַרן מיט זיינע בילדער קיין אַרגענטיינע. אין כּווענטאָ-איירעס האָט זינט אַ לענגערער צייט געווינט זיין פרויס ברודער און דאָס האָט אים באַווירקט אויסצוקלייבן גראַד דאָס דאָזיקע לאַנד.

הוין די פלאנירטע אויסשטעלונגען האָט ער אויך בדעה געהאַט צו מאַכן יידן= עמיגראַנטן פון פּוילן און פון רוסלאַנד, וואָס פאַרנעמען זיך אין אַרבעטמיטע מיט ערד=אַרבעט. אין אויגוסט 1930 האָט ער אין פּראָנציוויזשן פאַרט זיך אויפגעזעצט אויף דער שיף צוזאַמען מיט זיין פרוי און ברודער. אי די אַרבעטמיטער געזעל= שאַפטלעכקייט, אי די פּרעסע האָבן מינקאַווסקין זייער האַרציק אויפגענומען. דעם 25=טן סעפטעמבער איז פאַרנעקומען די פּייערלעכע דערעפּענונג פון דער אויס= שמעלונג. אין איר האָט זיך צאָלרייך באַטייליקט די אַרטיקע אינטעליגענץ. פאַר די אַרבעטער און פּויערים, מינקאַווסקיס לאַנדסלייט, איז די דערעפּענונג פון דער אויסשמעלונג געווען אַ גרויסער יום=טוב. אין דער אַרבעטמיטער פּרעסע — אין דער שפּאַנישער, יידישער און אויך אויף אַנדערע שפּראַכן האָבן זיך באַוויזן כרייסע דעצענזיעס און אַרטיקלען, וואָס האָבן אין אַ פּריווידלעכן מאָן אַרויסגע= הויבן די וואַלאַרן און די ספּעציפיק פון מינקאַווסקיס שאַפן. אין כמעט אַלע אַרויסזאָגונגען האָט מען אונטערהעשמאַרען דעם הימאַניסטישן אינהאַלט פון זיינע בילדער און די אייגנאַרטיקע פאַרם פון דער אויספירונג.

קיין כּווענט=אירעס זענען אָנגעקומען דעלעגאַטן פון די אַרבעטמיטער יידישע קאָלאָניעס און האָבן איינגעלאָרן דעם קינסטלער צו באַזוכן זייערע ישובים. צווישן די דעלעגאַטן האָבן זיך געמאַרען מינקאַווסקיס אַלמע באַקאַנטע פון פּוילן, וואָס האָבן געקענט די געשיכטע פון אַ סך פון זיינע בילדער.

דער קינסטלער דערמאַנט זיך די צייטן, ווען ער האָט געמאַכן די בילדער אויף דער טעמע „עמיגראַנטן“; ער וואַלט געוואַלט זיך באַקענען מיט זייער איציפיק לעבן און פאַרשטעלן דאָס אין זיינע בילדער. אָבער די דאָזיקע פּלענער איז נישט באַשערט געווען צו פאַרווירקלעכט ווערן. ווען מינקאַווסקי האָט דעם 28=טן גאַוועט= כּער 1930 איבערגעפירט זיינע בילדער פון דער אויסשמעלונג אהיים, איז אויף זיין אויטאָ אָנגעפאַרן אַ לאַסמאויטאָ און מינקאַווסקי איז דערהגעט געוואָרן.

די ידיעה וועגן דעם פּראָגישן טויט פון דעם גרויסן מאַלער האָט איינגע= הילט אין טרויער די אַרבעטמיטער געזעלשאַפט. די דאָזיקע טרויעריקע ידיעה האָט אויך אַרויסגערופן אַ געדריקטע שטימונג צווישן די פּוילישע פּראָגרעסיבוע קינסט= לער און צווישן די אַרבעטמיטער אין לאַנד. דעם דאָזיקן טויט=שטומען מאַלער האָבן די פּשוטע מענטשן געהאַלטן פאַר דעם באַווינגער פון זייער גורל און עלגט.

נישט לאַנג נאָכדעם האָט מינקאַווסקיס ירושה דורכגעמאַכט אַ מערקווירדיקן גורל. דער קינסטלער איז כּמעט ווי פאַרגעסן געוואָרן. ביי זיין לעבן האָט נישט איין גביר פון כּווענט=אירעס זיך געוונטשן צו האָבן אַ פאַרטעם, וואָס זאָל געמאַלט זיין דורך מינקאַווסקין. איצט האָבן די דאָזיקע מענטשן אינגאַנצן פאַר= געסן וועגן אים. בלויז אין דער ערשטער יאַרצייט האָט מען גאָר דאָ און דאָרט דערמאַנט, אַז דאָ אין לאַנד איז געשטאַרבן דער פּוילישער מאַלער מאַרוציו מינ=

קאָאָוסקי. אָבער אין משך פון די ווייטערדיקע יאָרן האָט מען מינקאָאָוסקין אינגאנצן נישט דערמאָנט.

דערווייל איז אין דייטשלאַנד געקומען היטלער צו דער מאַכט. דאָס איז געווען אין יאָנואַר 1933. דער דייטשישער פאַשיזם האָט גורם געווען אַ ספעציפישע עמיגראַציע פון דייטשלאַנד. פון איין זייט האָבן פון דייטשלאַנד עמיגרירט דייטשן אַנטיפאַשיסטן, פון דער צווייטער זייט — יידן, וואָס זענען מאַסנױז אַרויסגעװאָרן געוואָרן פון לאַנד. שיפן מיט די האַזיקע אומגליקלעכע עמיגראַנטן האָבן זיך געשלעפט פון פּאַרט צו פּאַרט, ווייל אומעטום האָט מען זיי אָפּגעזאָגט די רעכט פון לאַנדן. די העסלעכע פּראָפּאַגאַנדע פון געבעלסן האָט אירם דערגרייכט אויך אין אַרענטיינע. די יידישע בורזשואַזיע, וואָס האָט געזוכט אַ פּשרה מיט דעם אַלץ מער וואַקסנדיקן פאַשיזם און זיך באַמיט צוזאַמען מיט אים צו גרעסערן די געזעלשאַפטלעכע פּרויהייט-באַוועגונג, האָט זיך אויפגעפירט אַזוי ווי מיט 30 יאָר צוריק, בעת די שוואַרצמאַהדיקע פּאַגראַמען — זי האָט פאַרשוויגן דעם טראַגישן אמת.

אין די באַדינגונגען האָט, פאַרשטייט זיך, גאָר נישט געקענט זיין קיין רייד, אַז אין אַמעריקע אָדער אַרענטיינע זאָלן געוויזן ווערן אַזעלכע בילדער פון מינגאָאָוסקין, אין וועלכע ער שטעמפלט די באַרבאָרשע באַציונג צו יידן. די רייכע אַרענטיינער יידן האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו קויפן מינקאָאָוסקים בילדער, אַפילו אויף נישט קיין „שאַקיהנדיקע“ טעמעס, ווי שטייגער-בילדער און פיזיאָאָן. מינקאָאָוסקים ברודער און פרוי, זייענדיק געצוונגען דורך דער געשאַפענער לאַגע, האָבן דאָן אָפּגעגעבן די בילדער פונעם קינסטלער די אַרענטיינער גבירים אַלס משכון פאַר קליינע הלוואות.

אין דער זעלבער צייט, ווען די יידן אין פּוילן האָבן איבערגעלעבט זייער שרעקלעכסטע טראַגעדיע, ד. ה. אין יאָר 1942, האָבן די אַרענטיינער בענק אויסגעשטעלט אויף ליציטאַציע מינקאָאָוסקים בילדער. גאָר אייניקע עמיגראַנטן פון פּוילן האָבן זיך אַרענטיינער, אַז די האַזיקע מאַכנאַציעס וואָלטן געווען אַ שאַנד פאַרן פּאָלק, און זיי האָבן אויסגעטיילט פון זיך אַ גרופע געזעלשאַפטלעכע פּוער אין מענטשן פון גוטן ווילן, וועלכע האָבן אָפּגעקויפט אויף דער ליציטאַציע אַ גרויסע צאָל בילדער, ווי „אויף די פעלדער פון אוקראַינע“, „אין אַזיל“, „אַ בעט-לענדיק קינד“ און אַנד.

אזויארום האָט מען אָפּגעראַטעוועט אַ גרויסע צאָל פון מינקאָאָוסקים ווערק פון ווייטערדיקן ספעקולאַציע-האַנדל. גאָר אין דעם זעלבן יאָר (1942) האָט מען געעפנט אין בוענאָס-אירעס אַ מוזיי פון יידישער קונסט א. ג. פון מאָריצי מינגאָאָוסקי, ווו עס געפינט זיך אַ גרויסע צאָל בילדער פון דעם האַזיקן פּראָגרעסיוון פּוילישן מאַלער.

சென்னை, சென்னை

சென்னை

בפולחן, ייגור, אש

תמונים

קרבנות פונעם פאגראם

מאוריצי מינקאווסקי

אין דער וווייבער-שול

מאָריצי מינקאווסקי

מאוריצי מונקאווסקי

יתומים

ארטור מארקאוויטש

ארטור מארקאוויטש איז געבוירן געווארן אין יאר 1872 אין פארגוזשע, וואָס האָט דעמלט נאָך נישט געהערט צו קראָקע. דער זיידע פון קינסטלער איז געווען אַ חב און האָט זיך פאַרגומען אויך מיט שרייבן פאַרשידענע חבורים. אַרמורס פאַמער איז געווען אַ פראַקטישער מענטש און האָט זיך פאַרגומען מיט מסחר. אַרמורס עלטערן זענען געווען דערפאַר, אַז די קינדער זייערע זאָלן זיך אויסקלייבן אַ פראַקטישן פאַר, וואָס זאָל זיי געבן די מעגלעכקייט צו פאַרויכערן זיך אַ מאַמע־דיעלע עקזיסטענץ. אַרמורס עלטערער ברודער, סטאַניסלאָוו, איז געוואָרן אַ גע־ריכטס־אַמעסאָר אין טאַרנאָוו. אַרמור אליין האָט באַזוכט אַ דעאַל־גומאַזיע אין קראָקע און נאָכן ענדיקן זי אַריינגעטרעפן אין פּאָלימעכניקום. ער האָט אָבער נישט אַרויסגעוויזן קיין איבעריקע פאַראַינערעדערעסירונג צו טעכנישער בילדונג; פרייע צייטענגונג האָט אים מער אַנטשפּראַכן, ווי געאַמעטריע. אַרמורס ברודער האָט געהאַט אַ פריינד אַ מאָלער (מאַרקאוויטש האָט ליידער נישט אָנגעגעבן דעם נאָמען פּינעם קינסטלער), וועלכן ער האָט פון צייט צו צייט געוויזן אַרמורס צייט־כענונגען. ווען דער דאָזיקער קינסטלער האָט באַמערקט די אַלין וואַקסנדיקע קינסט־לערישע רויפּקייט פון אַרמורס אַרבעטן, האָט ער צוזאַמען מיטן ברודער און אַר־מורן אַזוי לאַנג אַיינגעטענהט מיטן פאַמער, ער זאָל אים דערלויבן זיך צו פאַר־נעמען מיט קינסטלערישער אַרבעט, ביז זיי איז סוף־בל־סוף געלונגען זיך צו דער־שלאָגן זייערס.

אַרמור מאַרקאוויטש האָט דאָן אָנגעהויבן שטודירן אין דער קראָקעווער קונסט־שול, מיט וועלכער עס האָט נאָך דעמלט אָנגעפירט יאָן מאַמעיקאָ. מאַר־קאוויטש האָט שטודירט ביי די פראַפעסאָרן לעפלער און לושטישקעוויטש. שפע־טער איז ער אַרויסגעפאַרן קיין מינכען.

אין דער מינכענער אַקאַדעמיע האָט ער זיך געלערנט ביי דעם באַרימטן אין יענער צייט מאָלער פראַנץ פּאָן סמוק — דעם גרויסן קאָלאָריסט, וועמענס אַר־בעטן עס האָבן געטראָגן אַ סימבאָלישן כאַראַקטער.

נאָכן אָפּזיין אַ געוויסע צייט אין מינכען, טראָגט זיך מאַרקאָוויטש איבער
 קיין פּאַרזי, וווּ ער שמוּדירט ביים פּראָפּעסאָר זשעראַם, וועלכער איז אין פּראָג-
 רייך זייער פּאָפּולער געווען אי אַלס לערער, אי אַלס קינסטלער. די שמוּדיען פון
 מאַרקאָוויטש אין פּאַרזי האָבן געדויערט צוויי יאָר. זייענדיג נאָך נאָך יונג, האָט
 מאַרקאָוויטש שוין געהאַט דערפּאָלג אַלס קינסטלער. שוין אין יאָר 1901 שטעלט
 ער אויס אין פּאַרזער סאַלאָן אַ פּאַסעל-בילד „דאָס דאַווענען אין שול“ און
 אַ ליטאָגראַפישע אַרבעט „מחשבות“. אין קראַקע דאַקען העביוּמירט ער שוין
 אין יאָר 1897, אַרויסשטעלנדיק, אַ פּאַרטרעט פון אַ מאַן. אין יאָר 1902 שטעלט
 ער אויס אין קראַקע „יום-כיפור“ (פּאַסעל), „אַן אומגעריכטע ידיעה“ (פּאַס-
 סעל) און אויך אין דעם זעלבן יאָר „מחשבות“ (ליטאָגראַפיע). אין יאָר 1903
 שטעלט ער אויס די אַרבעט „די קירכע סען זשערמען“ און „שאַן געף אין פּאַרזי“.
 די לעצטע צוויי אַרבעטן שטעלט ער אויך אויס אין דעם זעלבן יאָר אינעם האַרבסט-
 סאַלאָן אין פּאַרזי. אינעם צווייטן יאָר באַזווייט זיך אויף דער פּאַרזער האַרבסט-
 אויסשטעלונג זיינע בילדער: „אין לוקסעמבורג“, „דער 14-טער יולי“.
 אויף דער לעמבערגער אויסשטעלונג שיקט מאַרקאָוויטש אַרויס זיינע ביל-
 דער: „אַ פּירלינג-אַוונט“ און „אַ טאַמע אין דער זייט“. אויף דער יוביליי-אויס-
 שטעלונג פון דער קראַקעווער קונסט-געזעלשאַפּט אין יאָר 1904 באַזווייט זיך
 זיין בילד „דער פּערדע-שליסער“ (אייל). פּאַר די בילדער, וואָס זענען אויס-
 געשטעלט געוואָרן אין יאָר 1903 אין פּאַרזי, באַקומט מאַרקאָוויטש די אויסציי-
 כענונג „דער ריטער פון אַקאָדעמישן אָרדן“. פּאַר די בילדער, וועלכע ער האָט
 אויסגעשטעלט אין יאָר 1904 אין פּאַרזער האַרבסט-סאַלאָן, האָט ער באַקומען
 אַ גאָלדענעם מעדאַל פון אַנמאני, דעם קעניג פון פּאַסאַנאָיע און אַראַקאָניע.
 צוויי מער ווייניק, שטעלט זיך פּאַר אין קורצן מאַרקאָוויטשעם דערפּאָלג אַלס
 קינסטלער ביזן יאָר 1904. אין דער זעלבער צייט נעמט ער אויך נישט איינמאַל
 אַנטויל אין די אויסשטעלונגען אין וואַרשע, קיעוו, ווענעדיק און אַפילו אין באַל-
 טימאָר.

אין אַנהייב פּענעם לויפנדיקן יאָרהונדערט קערט זיך מאַרקאָוויטש אום פון
 פּאַרזי קיין קראַקע. די סיבה פון זיין אומקערן זיך אין זיין געבוירן-שטאָט איז
 די קראַנקהייט פון זיין מוטער. מאַרקאָוויטש בלייבט אין קראַקע ביז איר טויט.
 ער ציט זיך אַרײַן אין אַ בוידעם-שטיבל פון דעם קראַקעווער יידישן מושב-זקנים,
 כדי ער זאָל האָבן די בעסטע מעגלעכקייטן צו געניסן פון די מאַרעלן פּאַר זיינע
 אַרבעטן. דער דאָזיקער פּערוואָך שטעלט מיט זיך פּאַר אַ נייעם עטאַפּ אין דער
 שטעפּערישער פעטיקייט פון מאַרקאָוויטש. האָס, וואָס דעמבראַנדט האָט געגעבן
 דער וועלט-קונסט, אַריינפירנדיק אין דער האַלענדישער מאַלעריי יידישע טעמאַטיק,
 טראָגט אַזײַן מאַרקאָוויטש אין דער פּוילישער קונסט, שאַפנדיק פּרעכטיקע ביל-
 דער פונעם יידישן פּאָלקס-לעבן אין קליינפּוילן. קיין שום מאַלער, סײַ אַ יידישן,

סײ א פוילישן, איז נישט געלונגען אַרויסצוברענגען די דאָזיקע טעמאַטיק אין אַזאַ פאַרמיפּטער, אייגנאַרטיקער פּאַרם און עלײכצײטיק אַזױ אויסשעפּנדיק אין איר פּראָבלעמאַטיק. סײַז דערײַבער נישט קײן װונדער, אַז אין די פּוילישע מאַג- לערישע קרײזן האָט מען מאַרקאַװישן געהאַלטן פאַר דעם בעסן מאַלער, װאָס איז אײַמשאַנד אײַבערצוגעבן די ספּעציפּישקײט פּונעם לעבן פּון דער ײִדישער באַפּעלקערונג, װאָס װױנט אין די פּעריפּעריעס פּון קראַקע.

אין דער זעלבער צײַט װאַט זיך אין פּוילן אָנגעהױבן אַרױסצורוקן אַ געװיסע טרױוואַלע ריכטונג אין דער קונסט, װעלכע מ׳האַט אָנגערופּן די ײִדישע „פּאָלקס- טײַלעכע“ קונסט. די דאָזיקע „קונסט“ איז באַשטאַנען אין צוקלעפּן בערד און פּאות, גאַנץ אָפּט צו ברױטאַלע פּנימער. מיט דער דאָזיקער „קונסט“ האָט מאַר- קאַװישײַש נישט געהאַט קײן שום געמײנזאַמעם.

מאַרקאַװישײַש איז געװען אַ קינסטלער מיט אַ סובטעלן געפיל, אַ סך טאַקט און מאַס, װאָס האָט געשעפּט זײַן טעמאַטיק פּון דעם רײַנטן קװאַל, װאָס עס קאָן נעבן נאָר די װירקלעכקײַט. די אמתע קונסט האָט איז דאָך דאָס אַרױסברענג- נען די פּאַרנעשטעלמע פּאַקטן אין זײַער אײַגנאַרטיקסטער פּאַרם און דערבײַ דאָס אמתדיק און רעאַליסטיש פּאַרשטעלן זײַ. װי יעדער אמתדיקער קינסטלער, באַנגונגט זיך נישט מאַרקאַװישײַש מיט סתם מאַלן דאָס געזעענע, נאָר פּריער מוז ער אײַבערלעבן זײַן װעגנאַטלעכן אײַנהאַלט. דערפּון געמט זיך, װאָס ער װױזט זיך פּיילמאַל אױס צו זײַן צו סענטימענטאַל, דערפּון טראַגן מאַרקאַװישײַשעם בילדער מײַנסטנס דעם חותם פּון אַ ספּעציפּישער סטײַלזאַציע, װעלכע ישׂטרייכט נאָך מער אונטער די באַצײונג פּונעם קינסטלער צו דעם געזעענעם גופּא. מען קאָן אַפּילו דרײַסט זאָגן, אַז מאַרקאַװישײַשעם מאַטײוון זענען שטאַרק דורכגעדרונגען מיט אַן אומעטיקער שטימונג, װעלכע װערט געמילדערײַט דורך דעם פּײַנעם געשמאַק פּונעם קינסטלער מיטן באַזונדערן אַרט פּון זײַן קאָלאָריסטיק, װאָס נישט גלענצנד אײַבער די דאָזיקע שטימונגען.

די גרעסטע צאָל בילדער פּון מאַרקאַװישײַשן שטעלן מיט זיך פאַר אַ מײַן אילוסטראַציע פּון דעם אַלטן קראַקעװער קאַזשימיעװש. דאָך איז נישט דיכטיק דער עפּיטעם, װאָס די רעצענזענטן האָבן אָפּטמאַל צוגעקלעפּט צו מאַרקאַװישײַשן, אַז ער איז דער מאַלער פּון געטאַ. מאַרקאַװישײַש האָט אױפּדיכטיק און טײַף לײַב געהאַט זײַן תּײַמישע קראַקע. פּון זײַן פּריסטער לונגט האָט ער אין זיך אײַנגעזאַפּט דעם צױבער פּון אירע גאַסן און געסלער. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער קינסטלעריש אַרױסגעבראַכט פּיל פּון די צאָלרײַכע טעמעס, מיט װעלכער ער האָט זיך דורכגעדרונגען אין זײַנע יוגנט-יאָרן. אין לױף פּון דער צײַט איז זײַער װעגנאַטלעכער אײַנהאַלט געװאָרן אין אים אַלץ רײַפּער און טײַפּער. מאַרקאַװישײַש האָט אָבסערווירט זײַנע מאַדעלן יאָרן לאַנג, אײַדער ער איז צוגעטראַפּן זײַ אײַבער- צוגעבן אין בילד. אין יענער צײַט איז קראַקע געװען באַהערשט פּון דער פּראָכט-

לעמאטיק פון פאלקסמימלעכקייט. די דאָזיקע מענדעגן איז אמבולטסמן געקומען צום אויסדרוק בײַ אַזעלכע קינסטלער, ווי סטאַניסלאָוו וויספּיאַנסקי, וולאָדושי מיכוש טעטמאַיער, יוזעף מעהאַפּער, וואָס האָבן פאַרביק און שטימונגספול, אָפּט אויך דעקאַראַטיוו געמאַלן די אייגנווייגעד פון דער קראַקעווער אומגעגנט. צו די דאָזיקע מאָלער איז ער אַמאַנאַענטסמן, והגם אין זיינע אַרבעטן פלעכטן זיך אָפּט דורך מאַטיוון פון אומעט און לעבנס-טראַגיק.

פון דעם סאַנאַטענלעכן לעבן פון די מענטשן, וואָס האָבן געוווינט אין די ענגע, קויטיקע געסלער פון קאָזשימיעזש, האָט מאַרקאָוויטש געשאַפן פיל פרעכט-טיקע שפייגער-מעמעס. די סיבה דערמאָן איז די, וואָס אין קיין שום אַנדער אָרט זענען נישט אַרויסגעטרעטן אַזוי כולט די געזעלשאַפטלעכע קעגנזאַצן, ווי גראַד אין דעם דאָזיקן קאָזשימיעזש, כאַטש מען מוז דערביי באַמערקן, אַז מאַרקאָוויטש האָט נישט געהערט צו די מאָלער, וואָס האָבן זיך מיפּער פאַרטראַכט איבער די סיבות און פּראַבלעמען פון קלאַסן-אויגערשיידן.

דאָס לעבן אַליין האָט אים אָנגעוואַרפן אַ סך מאַטיוון, וואָס האָבן געהאַט אַ ריין געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער. דער קינסטלער האָט אויפגעכאַפט און אַקצענט-טירט אַ סך מאַמענטן, וועלכע האָבן דעצידירט, אַז פיל פון זיינע אַרבעטן זענען געוואָרן ווערפּולע דאָקומענטן פון דער צײַט. דאָס דעמלטיקע קראַקע איז נישט געווען קיין שום ערנסטער אינדוסטריעלער צענטער. ערשט נאָך 1—2 שעה רײזע אין מיסלאָוויץ און קאַטאָוויץ האָט זיך אָנגעהויבן די געגנט פון קוילן און שווע-רער אינדוסטריע. אמת, אויך דאָרט האָט געהערשט דלות, אַרבעטלאָזיקייט, אי-בערבאַפּעלקערונג, אָבער די דאָזיקע אָרעמקייט האָט אויסגעזען אַנדערש, ווי די, מיט וועלכער ס'האַט זיך באַגעגנט מאַרקאָוויטש אין קאָזשימיעזש. די מענטשן בײַ מאַרקאָוויטשן זענען מיט אויסגעלאָשענע אויגן, זיי זענען אויס, ווי זיי וואַלטן זיך צוגעזעצט ערנעץ אין אַ פינצער געסל און געוואַרט אויף עפעס. דאָס זענען נישט קיין אַרבעטער, נאָר שעמעוודיקע, קליינבירגערלעכע באלמעלאַכעס און קליינע מענטשעלער, וואָס לעבן פון נישט באַשטימטע פּהנסות און זענען אָפהענגיק פון אַ צופאַל פון גורל. זיי קרעכצן איבער דעם שאווערן גירל, אָבער זיי וואַגן נישט צו שרײַען און אורדאי נישט אויפצוהייבן אַ פּויסט.

דער קינסטלער, וואָס פילט אַרויס אָט די סיבה, וועלכע ער קען פון קיגדאָוויץ אָן, דריקט זייער כולט אויס אין זיינע בילדער זיין מיטגעפיל צו זיינע מאַדעלן. ס'איז דערבייער נישט קיין ווונדער, וואָס זיינע אַרבעטן זענען באַפאַרבת מיט אַן עלעגישער שטימונג און אָפּט זענען זיי אַפילו דורכגעזאַפט מיט סענטימענטאַליש-קויט. נישט געקומט דערויף, שפּעלן זיי מיט זיך פאַר אין ווייט גרעסטן טײל אַ בילדלעכע רעגיסטראַציע פון דעם אַלעמען, וואָס עס האָט פאַרגעשטעלט דאָס אָפּגעשטאַנענע און אָרעמע לעבן פונעם קראַקעווער יידישן ישוב סוף 19=טן און אַטהײב 20=טן יאָרהונדערט.

הָאָם דֶּאָזיקע לעבן, וואָס דער קינגסמלער האָט אזוי גוט אָבסערווירט, הייבט זיך אָן פונעם געבורט פון אָרעמאַן אין ענדיקט זיך מיט זיין טויט און לוויה. צווישן די דאָזיקע צוויי לעבנס־פּאַליוסן זעען מיר די דאָזיקע מענטשן, ווי זיי שלאָפן איין פון מירקייט שטייענדיקערהייט, אויסגעדרומט און אויסגעמאַטערטע. אָט איז אַ זקנה, וואָס ויצט אין איר ענג שמיכל אויפן בעט, מיט אַ פאַרלאָשן פנים, וואָס איז באַדעקט מיט קניישטן, האָ לוינדער אַ קבצניש פאַרל, וואָס בעט דעם רב, ער זאל זיי געבן אַ גט. עס שוויבלט און גריבלט פון כלערליי הענדלער, אָרעמעלויט און אַזעלכע, וואָס האָבן גישט קיין אַרבעט. זיי ויצן דעריבער אין די דושנע שמוב־לעד זייערע, אָדער אין די שולן, געבויגן איבער דיקע ספרים. ווען מאַרקאָוויטש גייט אָבער אַרום אויסער דער גרענעץ פון קאַזשימיעזש, זעט ער אַ ברייטן האָרי־וואַנט, וווּ די ברוסט אָטעמט פריי, עס רינגלט אים אַרום אַ נאַרמאַל לעבן, וואָס איז דורכגעזאַפט מיט עפעס אַ האַפּענונג אויף אַ בעסערן מאָרגן. די אַרבעטן, וואָס גיבן איבער דעם דאָזיקן ברייטן, פרייען אָמעס, זענען דורכגעזאַפט מיט לע־בעדיקע קאַלירן, טייל פון זיי זענען אַפילו זייער הייטערע. דאָס באַווייזט, אַז מאַר־קאָוויטש האָט געזונט אויפגענומען דעם אַרום און אַלע אויסדרוקן פון לעבן. ער ווייזט אונדז די פּוילישע לאַנדשאַפט אינעם שיין פון זון־אויפגאַנג, ביימער, וואָס זענען פול באַזעצט מיט צווייטשערנדיקע פייגל, אָדער אַן אַנדער פרוישן און היי־טערן מאַטיוו. אָבער מאַרקאָוויטש איז הויפטזעכלעך אַ שטייגער־מאַלער און דער־ביי אַ קינגסמלער פון אַ גרויסן סטיל. הגם די געשמאַלטן זייגע שטאַמען פון אַ וועלט, וואָס שמאַחבט אָפּ, איז יעדע פון זיי איינגעהילט אין עפעס אַ ווייכע אייג־טימלעכקייט, יעדע פאַרמאָגט אַ טיפע ווירדיקייט. כדי אַרויסצובאַקומען די דאָזיקע אַטמאָספּער, באַנוצט זיך מאַרקאָוויטש מיט אַ ספּעציפישער פאַרם און מעכניק. די גרעסע טייל פון זייגע אַרבעטן פירט ער אויס אין דער פאַסטע־שטענדיק. עס געלונגט אים מיט דער הילף פון דער דאָזיקער מעכניק בולטער צו מאַכן די אייג־דרוקן און שטימונגען פון טיפּסטער עמאַציאָנעלקייט. דאָס פאַרכינדן די פאַרם מיטן אינהאַלט אין מאַרקאָוויטשעם אַרבעטן שמעלט מיט זיך פאַר אַ ספּעציפישן סטיל. מיט זייגע קאַלירטע קרעדקעס האָט דער קינגסמלער באַוויזן צו שאַפן די אויסדרוקספולסטע בילדער. זייגע מאַדעלן שמעלט ער אָפּט פאַר אין האַלב־פּיגז־מעחניש. יעס פילט זיך, אַז ווייער לעבן איז פאַרקלעמט אין אַן ענגן חלל. אַ טיפע האַפּנונגסלאָזיקייט וויעט פון יעדער אייגער פון זייגע געשמאַלטן, גלויבלייטיק אָבער פילט זיך אין זיי די בענקשאַפט נאָר אַן ענדערונג, ווי זיי וואַלטן געפילט, אַז זיי ווערן דאָ פאַרפאַלן, אַז זייער ענערגיע קאָן גישט געפּינען דעם גייטקן אויסגאַנג.

מאַרקאָוויטש זוכט גישט קיין מאַטיוו צו זייגע בילדער, זיי קומען אים אַליין אַנטקעגן, און ער באַדראַיקט זיך נאָר דעמלט, ווען ער פאַרקערפערט זיי אין ווייגע אַרבעטן. מאַרקאָוויטשעם קאַלעגן האָבן זיך באַמיט, אַז זייגע אַרבעטן, איבער־

ה'יבט אויף געזעלשאַפּטלעכע טעמעס, זאָלן וואָס ווייניקער געוויזן ווערן אויף אַלגעמיינע אויסשטעלונגען. צי וואָס דאַרף מען באַליידיקן דעם עסמעטישן געפיל פון די יעלענאָנטע דאַמען און פייגשמעקער. זיי האָט מען באַדאַרפן ווייזן פייגע, צוציענדיקע טעמעס, ווי אַקטן, בלומען, שטיף-לעבנס. מאַרקאָוויטשן האָט מען קוואַליפֿיצירט ווי אַ מאַלער, וואָס מאַלט די גידעריקע שיכטן פון דער געזעלשאַפט, נאָך ערגער, ווייל זיי זענען פון די גאַציאָנאַלע מיגדערהייטן; און דאָס איז דער פּוילישער ברושואַזיע נישט איבעריק געפּעלן געוואָרן. כּיין דעם אַלעמען איז מאַרקאָוויטש נישט געווען פון דער נאַטור קיין בוגמאַר. זיין קונסט איז קעגן זיין ווילן געוואָרן דער שפּיגל פון דער ווירקלעכקייט, וואָס האָט אים אַרומגערינגלט. האַנט ביי האַנט מיט די דאָזיקע בילדער, וואָס שמעלן פאַר האַפּטונגסלאָזע עקזיסטענצן, ירעפּן מיר ביי מאַרקאָוויטשן אויך אַנדערע, אין וועלכע ער ווייזט אונדז קינדער און אויפּבלענדיקע יוגנט. זיי שמעלן מיט זיך פאַר אַ שאַרפן קאַנג-טראַסט צום לעבן פון די דערוואַקסענע. פּייל פון די דאָזיקע בילדער זענען זייער פאַרביק און פּריש. מיט דער הילף פון אַ געלונגענעם צוקלייב פון וואַרעמע פאַרבן, פון נאָלד, בראַנז אָדער געל, האָט מאַרקאָוויטש דערנרייכט אויסערגעוויינלעכע, דערהויבענע שטימונגען. זיינע בילדער, וואָס שמעלן פאַר קינדער, און די בילדער, וואָס זייער טעמאַטיק האָט ער געשעפּט פון אימאַליענישע, פּראַנצוויזישע צי האָט לענדישע מאַטיוו, באַווייזן, אַז דער דאָזיקער קינסטלער איז קיינמאַל נישט אַריינגעפאַלן אין קיין מאַניערלעכקייט. די קאָלאָריסטיק פון יעדער אַרבעט זיינער איז האַרמאָניש צוגעפאַסט צו דעם געהעריקן מאַטיוו און שטימונג. מאַרקאָוויטש שטעלט מיט זיך פאַר אין אונדזער קונסט אַ באַזונדערע פּאַזיציע, ווייל אין דער פּוילישער מאַלעריי איז קיינער פאַר אים נישט אימטאַננד געווען אַרויסצובאַקן מען מיט דער הילף פון דער פאַסטעל-טעכניק אַזויפיל שאַטירונגען.

מיט יידישער טעמאַטיק האָבן זיך אויך אָפּגעגעבן גרויסע פּוילישע מאַלער. יאַן מאַטעיקאָ האָט איינגענוצט אין אַ סך פון זיינע אַרבעטן יידישע מאַטיוו. צווישן אַנדערע האָט ער געמאַלט די שול אין אַסמיראַפּאָל און אַ טאַג פאַר דעם, ווי עס איז פאַרברענט געוואָרן דער אַלטער יידישער קוואַרטאַל אין ווישניץ, פאַר-אייביקט אין איינער פון זיינע אַרבעטן זיין פּרעכטיקן, אַלמערטימלעכן סטיל. אַ צווייטער גרויסער פּוילישער מאַלער מיכאַל עלווידאָ אַנדריאַללי האָט אויסגעפירט אַ ציקל פון פּרעכטיקע אילוסטראַציעס צו דעם באַרימטן ווערק פון אָזשעשקאָוואַ — „מאיר עזאָפּאָוויטש“. עס האָבן אויך געמאַלט יידישע מאַטיוו מאַקסימיליאַן גערימסקי, יוליאַן פאַלאַט און אַנד. יאַן גומאַוסקי האָט געשאַפן צוויי טעקעס מיט צייכענונגען פונעם אַלטן לובלין און פון קראַקע. אָבער די אַלע מאַלער, חוץ גומאַוסקי, האָבן די יידישע טעמאַטיק באַהאַנדלט בלויז געלעגנהייט-לעך. בלויז מאַרקאָוויטש האָט די דאָזיקע טעמאַטיק אַזוי אויסשעפּלער באַהאַנדלט אין זיינע בילדער, אַז זיי שמעלן מיט זיך פאַר אַזוי ווי די געשיכטע פונעם לעבן

פון די יידן אין קלויגפולן מיט זיינע העלע און פינקלעע זיימן. זיי זענען אזוי ווי אן אויסקלאנג פונעם פארשפעטיקן באראק, וואָס פארמאָגט דאָך אַ געוויסן אייגנארטיקן, דערהויבענעם ליריזם. אַ סך פון מאַרקאָוויטשעס בילדער ווירקן אזוי, ווי אַ קאָלירטער לויטראַזש אָדער עקספרעסיווע מאַזאַיק, פאַרשטעלנדיק מיט זיך אַ באַזונדערן מין צווישן די מאַדערנע שאַפונגען. די ספעציפישקייט פון מאַד-קאָוויטשעס קאָמפּאָזיציעס באַשטייט דערין, וואָס זיי צווינגען דעם צושויער צו כסדרדיקן אַנשטרענגען די אויפמערקזאַמקייט, און ערשט דעמלט אַנטפלעקן זיך פאַר אים וואָס אַמאָל מער נייע איינצלעייטן פונעם איטהאַלט. ער באַמערקט אויך דעמלט זייער דעליקאַטע, לייכט באַשאַנצע מאַמענטן דורך מאַרקאָוויטשעס אייגנ-טוילעכער פאַרביקער קאָלאָריסטיק. די דאָזיקע דוכט זיך צווייטראַנגיקע איינצל-הייטן זעען אויס, ווי פּרעכטיקע שמערנדלעך, וואָס זענען באַהאַלטן ווייט אין הימל-רוים, וועלכע ווירקן מיט זייער צויבער, ווי נאָך מען באַמערקט זיי.

לאָמיר, צ. ב., באַטראַכטן איינע פון די טעמעס פונעם קינסטלער: „דער סופּר“. וואַרשיינגלעך איז דאָס אַ סצענע אין דער אַלטער קראַקעווער שול. אין אַ טיפּער אויסוועלבונג ביים טונקעלן ליכט פון דער אונטערגיינדיקער זון, וואָס פאַלט אַריין דורך דער פּענצטער-שויב, זעען מיר אַ זקן, וואָס שרייבט אַ ספר. דאָס גאַנצע בילד ווירקט, ווי אַ פּראָנמענט פון קלאַסישן מיטלאַלטער. דער קינסטל-לער ווויזט אונדז אַ געשאַטלט, וואָס אין דער אומגעבונג פון דער פּראַכטפולער אַיכטיקעטאַנישער סטרוקטור מאַכט זי דעם איינדרוק, ווי עפעס אַ נזיר, וואָס איז אָפּגעריסן פון דער וועלט.

מען דאַרף אונטערשרייבן נאָך אַ מאַטיוו, וואָס חזרת זיך אָפּט איבער ביי מאַרקאָוויטשן, נעמלעך — „דער וויכוח“. אין די בילדער אויף דער טעמע ווייזט ער אונדז מענטשן, וואָס פאַרלירן צייט און ענערגיע ביי פּרוכטלאָזע וויכוחים איבער ענינים, וואָס זענען שוין קיינעם נישט נויטיק. לאָמיר, צ. ב., באַטראַכטן מאַרקאָוויטשעס צוויי בילדער, וואָס שמעלן פאַר צוויי וואַריאַנטן פון דער אויבן דערמאָנטער טעמע. אין איינעם פון די דאָזיקע בילדער, וואָס איז אויסגעשטעלט געוואָרן אין יאָר 1914, אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם 60-יעריקן יוביליי זינט ס'איז גענידעט געוואָרן די קראַקעווער קונסט-געזעלשאַפט, ווייזט דער קינסטלער צוויי פשוטע פאַלקס-מענטשן, מיט ערלעכע, גוטע פּינטער, וואָס האָבן זיך אַ וויילע צוגעזעצט, כדי צו פירן אַ וויכוח. די שטוב, אין וועלכער זיי זיצן, איז אַז ענגע, אַן אָרעמע. מען זעט אַ פשוטן, נישט געדעקטן הילצערנעם טיש, פון סופּיט הענגט אַראָפּ אַ פּראָסטער גאַפּט-לאָמפּ. איינער פון פּערסאָנאַזש מאַכט דעם איינדרוק פון אַ מענטשן, וואָס איילט זיך „שאַראַק“, אָסער נישט געקוקט דערויף, ווייל ער כאַטש אין געאוייל הערן די מיינונג פון דעם צווייטן. דאָס גאַנצע בילד איז גע-האַלטן אין אַן אַטמאָספּער פון מילדקייט און גלייכצייטיק ערנסטקייט, וואָס מאַכט דעם איטהאַלט אָנגענעם, אַפילו צוציענדיק. להיפּוך צו דעם ווייזט אונדז

דער קינסמלער א צווייט בילד אויף דער זעלבער טעמע. ער שמעלט פאר צוויי תלמידים-חכמים, וואָס פירן אַ וויכוח. די דעקאָראַציע איז דאָ אינגאנצן אַן אַנדערע: אַ צימער מיט הייבטע פענצער, קאַלירטע שוויבן, ווי וויטראַזשן, מיט סאַלירע ווענט. פונעם סופים הענגען אַראָפּ הענג-לייכטער אין באַדאָקס-סמיל, רייך פאַנגאַ-דערגעצוווינגט; דער טיש איז באַדעקט מיט אַ טויער טישטעד. אַן אַלמער גרויז-גראַעך יוד זיצט אין אַ פאַמעל, וואָס זיין אַנשפאַר איז באַדעקט מיט עפעס אַ בלויען שמאַף. דער צווייטער, וואָס זיצט אַנטקעגן, איז אַ ביסל זינגער פון אים, נאָר האָט ושוין אויך אַ גרוילעכע באָרד. דער שמעלט קשיות. דער אַלמער איז גע- לויס ביז, אויפגעטראַט און, אַרײַנגלייגנדיק אַ פינגער צווישן די בלעטער פונעם ספר, וואָס ליגט פאַר אים אויפן טיש, האַלט ער אויפגעעפנט דאָס מויל, ווי ער וואָלט געוואָלט אויסשרײַען דעם אמת זיינעם. דאָס האָזיקע בילד פאַרמאָגט, וואָס אַן אמת, אַ סך מאָלערישע וואַלאָרן, און אינעם באַטראַכטן די וועמע איז עס זייער קאָרעקט אויסגעפירט, אָבער עס ווירקט נישט אַנגענעם אויפן צושייער. די זאַמע, געפּלעגטע פּיגמער פון די צוויי פאַרגעשמעלטע יודן פאַרמאָגן אַ נישט אַנגעגעמען, ציבענדיקן אויסדרוק — און דאָס דערלויבט נישט אין דער פּולער מאָס זיך צו אַנטציקן מיט דער מאָלערישער שיינקייט פונעם בילד.

צו דער זעלבער טעמאַטיק געהערט אויך מאַרקאָוויטשעס בילד, וואָס ווערט אָפט אויסגעשמעלט — „די שאַכמאַטיסן“. דער קינסמלער ווויזט אונדז דאָ צוויי שפּילער יודן, וואָס זיצן טיף פאַרמאָכט איבערן שאַך-ברעט. דאָס זענען צוויי באַהערשטע קעגנער, וואָס פירן אַ פאַרויכטיקן סמראַטעגישן קאַמף אויף דעם שוואַרץ-ווייסן שאַך-ברעטל. דעם דאָזיקן מאָטיוו מאַדפיצירט מאַרקאָוויטש אין אייניקע וואַריאַנטן.

אויף דער זעלבער טעמע איז אויך מאַרקאָוויטשעס בילד, וואָס שמעלט פאַר אַ וויכוח איבער אַן אַתרוג. אַ גרופע יודן אין אַ לאַנגע קאַפּאַטעס. צוויי פון זיי זיצן ביים טיש, אַנדערע שמויען אין הערן זיך צו צום געשפּרעך, וואָס עס פירן די צוויי. דער אַלטימסקער, וואָס זיצט, האַלט אין דער האַנט, וואָס איז עטוואָס אויפ- געהויבן אַרויף, דעם געלבלעכן אַתרוג, דער צווייטער הערט זיך אויפמערקזאַם צו צו זיינע דערקלערונגען. דאָס האָזיקע בילד האָט מאַרקאָוויטש געמאַלט אין אַ מעלאָדישן טאָן, פאַרשטעלנדיק הענערדיק די ערנסטיקייט, מיט וועלכער דער- וואַקסענע מענטשן פאַרגעמען זיך מיט דער דאָזיקער פּראָבלעמאַטיק. דער מאַלער ווויזט אונדז אַלטע איבערבלייבענישן פון מנהגים, וואָס האָבן זיך אויפגעהאַלטן צוליב אַפּגעשטאַנענקייט און אַבערגלויבן.

די בילדער אויף דער דאָזיקער טעמע זענען אַזוי ווי אַן אַנטימעזע צו זיינע אַרבעטן, וואָס שמעלן פאַר פאַרברענגטע לומדים. אַזוי, למשל, פירט אונדז דער קינסמלער אַרײַן אין אַ באַשיידן שטיבל, וואָרשיינלעך אום שבת. מיר זעען דאָ אַ בעט, וואָס איז פאַרבעט הויך און באַדעקט מיט אַ בלויע קאָלדער, און אַ קאַמאַד.

ביים טיש, איבער א ספר, זיצט א קליינער, איינגעהוויקערטער אלטער ייד. דאָס מישמער, וואָס ליגט אויפן טיש, גרייכט קיים מיט זיינע פּרענדן צום ראַנד פון טיש-דעק. דאָס דאָזיקע בילד איז פול מיט שטימונג: עס פילט זיך די שמאַרקע איינזאַמקייט פונעם אַלטן, פאַר וועמען די איינציקע טרייסט איז דער ספר. די קאַלירן, וואָס דער קינסטלער האָט באַנוצט צו דעם בילד, זענען הויפטזעכלעך זילבערנע, וואָס פאַלן אַרײַן אין געלקייט פון קופּער. אויף דער גראַפער באַרד פונעם אַלטן פאַלט, זעט אויס, דער שאַטן פון זײַן קליין, געקנייטשט פנים. דאָס איינציקע פאַרמעגן פון דעם זקן איז זײַן פּיטערן שמרײַמל, וואָס איז בײַ אים פון גרויסער הישיבות.

אין צאָלרייכע קליינע שמודיען ווײַזט מאַרקאָוויטש יודישע פּרײַען, וואָס זיצן אויף דער שוועל און וואַרעמען זיך אויף דער זון, אָדער זײַ שמועסן צווישן זיך, אָדער זײַ באַלעבאַטעווען אין זײַערע אַרעמע שטיבלעך, אָדער שמרײַקן. איינע פון די פּרעכטיקע און זײַער שטימונגספולע קאָמפּאָזיציעס פון מאַד-קאָוויטשן איז דאָס בילד, וואָס שמעלט פאַר יודן, וואָס זענען מחדש די לבנה. די פאַנגאַראַמע, וואָס ווילקט זיך דאָ פּונאַנדער, איז איינגעהילט אין אַ זילבערנער בלוקײַט, וואָס איז דורכגעוועבט מיט דער שײַן פון די ליכט, וואָס בלישטשען אין די הענט פון די מתפללים, און פון דעם יערופּ פון דער לבנה, וואָס באַשײַנט די גאַנצע פאַנגאַראַמע. די סצענע איז פאַרגעשמעלט אַזוי ווי אַ פּלענער-אויפּטאַמע. אין דער אמתן אָבער גיט זי איבער די פּאָעזיע פון פאַרבן-שפּיל, עפעס אַ מאַד-געם נעמיש פון ליכט-עפּעקטן, וואָס זענען דורכגעפּלאַכטן מיט דער טונקלקייט פון דעם אומעט פון דער ווירקלעכקייט. מיר זעען דאָ אַ געסל פון אַ פּויליש שמעפל, וואָס שײַלט זיך אַרויס, ווי פון אַ געפל. הילצערנע הייזלעך, פּלײַזן באַ-זילבערטע פון לבנה-ליכט. מיט איין וואָרט — אַן אינטימע אַטמאָספּער פון אַ פאַרוואָרפּן היימיש ווײַנקל. די דאָזיקע סצענע, וואָס איז אַזוי ווי אַרויסגענומען פון אַ חלום, זעט אויס היינט — נאָך דער בלוטיקער, היטלערישער אינוואַזיע, ווי אַן אַרבעטלעגישע אויסגראַבונג, וואָס איז פאַרשיט מיטן אַש פון לעבן. די דאָזיקע קאָמפּאָזיציע פאַרקאָוויטשעס גיט איבער איינעם פון די עפעקטפולסטע קאַלאָריסטישע אייגנדרוקן, וואָס דער קינסטלער האָט דערגרייכט, פאַרבינדנדיק האַרמאָניש דעם אינהאַלט מיט קאַליר און דיטם.

נישטאַלע מאַרקאָוויטשעס אַרבעטן זענען אויף יודישער טעמאַטיק. אַ גרויסע צאָל פון זיינע בילדער שמעלן פאַר דעם פּרײַען, ברייטן רײַם פונעם היימישן קראַקע און איר אומגענוג. דאָ ווײַזט זיך מאַרקאָוויטש אַרויס אַלס נלעגנדיקער פּיינזאָטיסט, וואָס האָט ליב די פּעלדער, בערג און טײַכן פונעם היימלאַנד. און האָט ער האָט אַ לאַנגע צײַט פאַרבראַכט און געאַרבעט אויפן קאָזשימיטש, האָט אים תמיד געצויגן צום היימישן פאַרגוזשע, וווּ ער איז געבוירן געוואָרן און פּונאָ-וואַנען עס האָבן געשטאַמט זיינע עלטערן און זיידעס. איז אייניקע בילדער שמעלט

פאָר מאַרקאָוויטש די ברוי, וואָס פאַרבינדט קראַקע מיטן אַלמאָן פאַרגוזשע, דאָ אין ליכט פון זון־אויפגאַנג, דאָ ווידער אין אַ נעפֿלדיקן פאַרדאַמטן טאָג. דער קינסטלער האָט שמענדיק און אומעטום געטראָגן מיט זיך זיינע מאַלערישע ״מכשׁײַ״ רים, וואָס זענען צום מייסטן באַשטאַנען פון קאַלירטע קרעדקעס און בליי־פעדערס. אין אַלע פּוילישע צייטשריפטן שמויסן מיר זיך אָן אויף רעפּראָדוקציעס פון די אַרבעטן, וועלכע ער האָט אויסגעפירט בעת די דאָזיקע שפּאַצירן. ער פלעגט אָפט אַרײַנגיין אין שלאָס אויפן וואַועל, פּונדאָנען עס האָט זיך פּונדאָנען געוויקלט פאַר זיינע אויגן אַ ווייטע פּאַנאָראַמע פון דער אַרומיקער געגנט. פון דער דאָזיקער קער פּערספעקטיוו מאַלט מאַרקאָוויטש זיינע לאַנדשאַפטן און די אַלמע ווייסל, וואָס לעקט די טריט פון וואַועל. אַ סך פון די דאָזיקע אַרבעטן זיינע זענען איינ־געהילט, ווי אין אַ נעפֿל פון מעלאַנכאָליע. קראַקע איז טאַקע דעמלט געווען זייער אָפּגעלאָזן, אירע אַלמערטימלעכקייטן האָבן זיך געקרישט, די נישט רעגולירטע ווייסל האָט זיך אַלץ מער איינגעשרומפן אין איר געלענער, אויפֿדעקנדיק ברייטע איינגעאָניקע זאַמדיקע שטחים. אַרום זענען געשאַנען קליינע, איינגעהויקערטע הייזלעך, וואָס האָבן מיט דער ווייסקייט פון זייערע ווענט פאַרשמעלט די איינ־ווייניקסטע אַרעמקייט. אויף איינעם פון זיינע בילדער ווייזט אונדז מאַרקאָוויטש אַ מעגנע מענטש, וואָס האָבן זיך פאַרזאַמלט אויפן ברעג פון דער ווייסל, — דאָס זענען פּיש־הענדלער. זיי זענען אַרומגערינגלט פון דער שטאַטישער אַרעמ־קייט, וואָס דינגט זיך פאַר יעדן גראַש. די גאַנצע אַטמאָספּער איז ווי אַנגעזאַפט מיטן עיפּווש, וואָס טראַגט זיך פון די קוישן, וואָס זענען פול מיט פאַרשידענע סאָרטן פּיש. אַ צווייט בילד ווייזט אונדז דעם מאַרק אַרום דער קירכע פון באַזישע שישאַלץ אין קראַקע. אין רעגן און אין אַ פּראָסט זיצן דאָ איינ־טערן פּרייען הימל די הענהלעךקעס, כדי צו פאַרדינען אַ פאַר גראַשן אויס־ציהאַלפּן זייערע פאַמיליעס. די מענטשן, וואָס דרייען זיך אַרום זיי, זענען די זעלכע קבצנים. אויך אין די דאָזיקע אַרבעטן ווייזט זיך מאַרקאָוויטש אַרום אַלס אַ גוטער קאַלאָריסט. אין דעם בילד „דער אָונט ביי דער ווייסל“ באַנוצט דער קינסטלער די דעליקאַטסטע טענער, כדי צו ווייזן, וויאָזוי דער טאָג טרעט אָפּ פאַר דער אָנקומענדיקער נאַכט, וויאָזוי די פינצטערניש שליינגט איין אַלץ מער די ליכטיקייט. אין דער דאָזיקער שטיקל קייקלען זיך, ווי אונטער אַ נעפֿל, די וואַסערן פּונעם שייך, וואָס איז אויסגעצערמלט מיטן זילכער פון דער טאָנאַציע. אַ צווייט בילד: „דער קראַקעווער יריד“ — שמעלט פאַר אַ פאַרשידנאַקאָליריקע, יירעוודיקע מאַסע: פּויערים פון די אַרומיקע דערפער, אייגווינער פון די פּעריפּע־ריעס, יידן. עס הערשאַט דאָ אַ לעבאַפּטע באַוועגונג. מען קויפט און מען פאַר־קויפט די פאַרשידנסטע סחורות. דאָס אַלץ ווייזט דער קינסטלער אין די פאַר־שידנסטע שאַמירונגען פון פאַרבן, א פּערעלע איז דאָס בילד, וואָס שמעלט פאַר די טאַנאַווער קאַטעדרע פון איגעווייניק. דאָס בילד איז אַנטשטאַנען אין יאָר

1908 און איז רעפראדוצירט געוואָרן אין דער וואַרשעווער צייטשריפט „שוואַץ“. אין דער מיט, אויפן פּאָן פון דער מעכטיקער, מאַנומענטאַלער אַרכיטעקטור, געפינט זיך די געשמאַלט פון קריסטוסן אויפן קרויץ. אויסוועלבונגען, קאַלאַנגעס, צווישן זיי רייכע אַלמאַרן, וואָס זענען באַצירט מיט רייכן קולט-רעקוויזיט. האָס בילד זווזיט אונדז, וויפיל סענטימענט מאַרקאַוויטש האָט פאַרמאַגט פאַר די פאַר-שידנסטע היסטאָרישע אַלמערטימלעכקייטן. אָבער די זעלטיגקייט פון די דאָזיקע מאַטיוון באַוווינט, אַז זיי זענען אַנטשטאַנען אונטער דער ווירקונג פון אַ צייט-ווירליקן אימפּולס. אַממייסן אינטערעסירט מאַרקאַוויטשן דער מענטש.

מאַרקאַוויטש איז אייניקע מאָל אַרויסגעפאַרן קיין איטאַליע: קיין האַלאַנד און איטאַליע. אין האַלאַנד האָט דעם קינסטלער ספעציעל אינטערעסירט די באַפעלקערונג, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט פיש-פאַנג. ער מאַכט אַ סך בילדער, וואָס שמעלן פאַר פיש-האַפּנס און פישער. אין האַלאַנד האָט מאַרקאַוויטש זיך באַקענט מיטן אַלטן יידיש-האַלענדישן מאַלער יוסף איורדעלסן (1824—1911), וועמענס שאַפּונגען זען האָבן געמאַכט אויף אים אַ טיפּן איינדרוק. אָבער מאַר-קאַוויטש גייט אינטאַסען אַנטוהשן צו זיינע פישער-מאַטיוון, ווי איורדעלס, אָדער ליבערמאַן, וואָס האָבן איר אָפּט באַאַרבעט די דאָזיקע מאַטיוון. גייט קוקנדיק אויף דער ספעציפישקייט פון דער קאַלאַרוסיק, זענען מאַרקאַוויטשעס בילדער אויסדריקלעך רעאַליסטישע. לויט די רעצענזיעס, וואָס האָבן זיך באַוווּן פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט מאַרקאַוויטש איינגעאַרדנט אין האַלאַנד אויסשטעלונגען פון זיינע אַרבעטן אויף אַרטיקער טעמאַטיק, און די דאָזיקע בילד-דער זענען אַממייסן אָפּגעקויפט געוואָרן אויפן אָרט.

פון זיינע איטאַליענישע אַרבעטן איז אינטערעסאַנט דאָס בילד „ווענעדיג אין געפּל“, וואָס איז געהאַלטן זיין זילבער-מענער, איז פליסיק און לייכט. אָבער, פאַר-גלייכנדיק עס מיט די פּוילישע אין האַלענדישע אַרבעטן פונעם קינסטלער, ווירקט האָס בילד אַ ביסל איינפאַנגיק.

נאָכן אומקערן זיך אַהיים מאַכט מאַרקאַוויטש ווידער זיינע אימעטיקע טע-מעס, אַרויסבאַקומענדיק פון די פאַרגעשמעלטע מאַדעלן די עכטסטע שטימונגס-מענער.

עס איז אינטערעסאַנט, אַז ביי אַזאַ רייכער און פאַרשידנאַרטיקער טעמאַטיק טרעפן מיר נישט צווישן זיינע שאַפּונגען קיין אַקסן. מאַרקאַוויטש האָט איר זעלמן געמאַכט שטיל-לעבנס אָדער בלומען.

מאַרקאַוויטשן קאָן מען פאַררעכענען צו די מאַלער, וואָס האָבן אויפּגיין אַנטדעקט די איינגאַרטיקע שיינקייט פון פאַלקס-מאַטיוון און איר פון היימישן פּוילאָזש. ער איז געווען אַ מיטצייטלער פון סאַנאַיסלאָו וויספּיאַנסקי, הענריק אויזעמבלאַך, וואַלדזשימיעזש פישערווא-טעמאַיער, יוזעף מעהאַפּער, וועלכע האָבן אין לעצטן-צענדליק פון פאַריקן יאָרהונדערט געמאַכט אַן איבערברוד אין דער פּוילישער קונסט, אַריינברענגענדיק אין איר אַ גייעס פרישן גייסט דורך דעם אַריינג-

פירן אין איר פאָלקס־מאַטיוון. צו דעם קרייז האָט אויך געהערט מאַרקאָוויטש.
ער האָט באַרײכערט די פּוילישע קונסט מיט דעם ייִדישן מאַטיוו.

מאַרקאָוויטש האָט אויך געאַרבעט פאַר דעם קראַקעווער וויטראַזשן־אַנשטאַל
פון י. ג. זשעלינסקי, פאַר וועלכן עס האָבן אויך געאַרבעט באַרדימע פּוילישע
מאַלער. אויף דער פּרילינג־אויסשטעלונג אין יאָר 1914 האָט זיך באַוווּן איינע
פון די דאָזיקע אַרבעטן א. ג. „דערינגערונגען“. איינס פון מאַרקאָוויטשעס שענסמע
בילדער, אין וועלכן ס'קומט בולט צום אויסדרוק די אַטמאָספּער פון דעם דאָזיקן
קראַקעווער מאַלער־קרייז, איז אַ קליינער פאַרטעט פון אַ מיידעלע. דאָס דאָזיקע
שיינע קעפל, מיט די אויסדרוקספולע אויגן און אויסערגעוויינלעך סובטילן פּנימל,
מאַלט דער קינסטלער אויף אַ הינטערגרונט, וואָס איז געהאַלטן אין די וואַרעמע
פאַרבן פון נעל און פאַמעראַנגן־קאַליר. דאָס דאָזיקע בילד שטייט לויט זיין כאַ-
ראַקטער נאָענט צו די סמיליאַציעס פון וויספּיאַנסקיס אַרבעטן, דערביי האָט
דער פאַרטערע אַלע וואַלאַרן פון אַן אַרכיטעקטאַנישער קאָנסטרוקציע. די אויגן
פונעם מיידעלע פּינקלען, ווי דימענטן. דאָס איז איינער פון דער קליינער צאָל
פאַרטעטן, וואָס מאַרקאָוויטש האָט געשאַפן, וועלכער איז אויסגעפירט אין לעבע-
דיקע קאַלירן.

די ערשטע וועלט־מלחמה פון 1914—1918 האָט מאַרקאָוויטש דורכגעמאַכט
אַלס זעלנער. ער האָט אַ סך געזען און איבערגעלעבט אין די דאָזיקע שווערע צייטן,
דורכגעפאַרן דורך אַ סך ישמעט און שמעטלעך פון קליינפּוילן, וווּ ער האָט פון דער
נאָענט זיך צוגעקוקט צו דער גוים און היימלאַזיקייט פון די מענטשן, וואָס זענען
ארויסגעטריבן געוואָרן פון זייערע היימען. דער קינסטלער געמט זיך דעמלט אויך
צו דער דאָזיקער טעמאַטיק. אזוי שמעלט ער צווישן אַנדערע פאַר די רואינען פונעם
שמעל גאַרליין, אָדער אַ לאנגע ריי פון מענטשן, וואָס וואַרטן פאַר אַ געווענליכ
פון געבעקס. די שמעטע איז גענומען פון זיין היימישן קראַקע. גאָר דער מלחמה
מאַלט מאַרקאָוויטש אַ דעמאָנסטראַציע, וואָס קומט פאַר אין וויעלאַפּאָליע. מען
זעט דאָ אַן אומענדלעכע מענטשן־מאַסע מיט רוימע פענער.

מאַרקאָוויטשעס שאַפונג ווערט גאָר דער מלחמה דרייטער און אינהאַלטס-
רייכער. ער איבערצייגט זיך, אז דאָס לעבן איז נישט קיין אידיליע. אין דער דאָ-
זיקער צייט פירט מאַרקאָוויטש אויס אַ סך אינטערעסאַנטע קאָמפּאָזיציעס. אזוי,
צ. ב., שמעלט ער פאַר אַ גרופע שוסטער־אַרבעטער ביים אַרבעטס־וואַרשטאַט.
אין דעם דאָזיקן בילד נוצט דער קינסטלער אויס די ריינישע רעאַליסטישע עלע-
מענטן.

מאַרקאָוויטש האָט קיינמאַל נישט געאַרבעט איבער טעמאַטיק פון דער פאַנג-
טאַזיע, ער האָט נישט געשאַפן קיין סימבאָלן, ווי לעסער־אורי. אַלע מאַטיוון פון
זיינע אַרבעטן זענען גענומען פון דער ווירקלעכקייט. ווען מאַרקאָוויטש האָט רעאַ-
ליזירט אזא טעמע, ווי „גאַכן פאַגראַם אין קישעניעוו“, איז דאָס בילד נישט

ארויסקעקומען אזוי, ווי מ'וואָלט געדארפן איבערנעבן אזא מעמע. צום בעסמן
האָט מאַרקאָוויטש געמאַלן מענטשן פון די מיטעלע שיכטן און פון דער אָרעמקייט,
וועלכע ער האָט אזוי גלענצנד געקאָנט.

מאַרקאָוויטש איז אויך געווען א גלענצנדיקער צייכענער און גראַפיקער. עס
איז געבליבן א גרויסע צאָל פון זיינע צייכענונגען און שמודיען, ווו ער האָט גאָר
מער, ווי אין זיינע פּאַסטעלן, אָפּגעשפּיגלט דאָס מאַג-מעגלעכע לעבן. ער צייכט
אויך אויף פאַרשידענע רעליגיעז=שטייגערישע מעמעס, ווי חתונות, כריתות, לוויות,
שולן, וסוכות און ד. ג. אַנדערע פון זיינע צייכענונגען שטעלן פאָר פאַרשידענע
פרויען=טיפּן ביים גייען, שמריקן, צירעווען, אָדער זקנות, וואָס רוען זיך אָפּ און
אַנד. אין אַלגעמיין שטעלן מיט זיך פאָר די דאָזיקע צייכערישע אַרבעטן, הגם
זיי זענען געשאפן געוואָרן אין פאַרשידענע צייטן, איין געשלאָסענע גאנצקייט,
אַ סעריע סקיצן אויף א קרוםהשער מעמע.

מאַרקאָוויטש איז אויך געווען זייער א גיטער פאָרטרעטיסט. בעת ער איז
געווען אין מינכען, איז זיין רוים אלס פאָרטרעטיסט געווען אזוי גרויס, אז ער
האָט באקומען א פאָרשלאג צו מאַלן דעם פאָרטרעט פונעם בייזערישן פירשט לודוֹ
וויק פערדינאַנד. אין קראַקע פאַרנעמט ער זיך זעלמן מיט מאַלן פאָרטרעטן. זיך
אליין מאַלט ער זייער אָפט אין פאַרשידענע צייטן און פּאָזעס.

מאַרקאָוויטש איז געווען א מיטגליד פון דער ערשטער אין פּוילן געזעלשאַפט
פון פּלאַסטיקער, די אזוי גערופענע „שמוקא“, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן דורך
די באַדימטסטע פּוילישע קינסטלער=פּלאַסטיקער, ווי מעדאַד אַקסענטאָוויטש,
יוזעף מעלמאַנסקי, אַנטאָני פּיאַטראָווסקי, וואָלדזשימיעזש מעטמאיער, סמאַניס=
לאַז וויספּיאַנסקי, לעאַן וויטשולקאָווסקי. דער איניציאַטאָר פון דער דאָזיקער
ערשטער גרופע פּוילישע קינסטלער איז געווען דער באַדימטער פּיזאָזשיסט יאן
סמאַניסלאָווסקי. מיט דער צייט, ווען עס האָבן זיך באַוווּן נייע שעפּערישע טאַ=
לאַנטן, זענען אָנגענומען געוואָרן אלס מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט אזעלכע
קינסטלער, ווי דער סקולפּטאָר קסאַווערי דוּגיקאָווסקי, קאַנסטאַנטי לאַשמאַקאָ און
פון די מאַלער — אַלגאַ באָזנאַנסקאַ, וויטשעד ווייס און אַנד. אַרטור מאַרקאָוויטש
איז געווען דער איינציקער יוד וואָוישן דער דאָזיקער גרופע קינסטלער. ער האָט
אויך אן אַנטייל גענומען אין א סך אויסשטעלונגען פון „שמוקא“, וואָס זענען
איינגעאָרדנט געוואָרן אין לאַנד און אין אויסלאַנד.

אַרטור מאַרקאָוויטש האָט זיך אויך פאַרנומען מיט געזעלשאַפטלעכער אַר=
בעט. זיין קראַקעווער וווינונג אויף קאַלאָנטיי=גאַס נר. 2 האָבן אָפט באַזוכט פאַר=
שידענע מאַלער, געניסנדיק פון זיינע אָנווייזונגען.

אין יאָר 1930 איז אין קראַקע געגרינדעט געוואָרן די יידישע קונסט=געזעל=
שאַפט, וועלכע האָט אַלס איר פאָרזיצער אויסגעוויילט אַרטור מאַרקאָוויטש. דער
ערשטער טאַט פון דער געזעלשאַפט איז געווען דאָס אָרגאַניזירן אן אויסשטעלונג

פון א גרופע קינסמלער. צווישן די קינסמלער, וואָס האָבן אויסגעשטעלט זייערע ארבעטן, זענען צווישן אנדערע געווען: אבראם ניימאן, משה אפּעלכאָם, שמעון מילער, יאקוב גלאסנער, אדמונד סאַלדינגער, דער סקולפּטאָר הענריק האָטמאן.

דעם גרעסן טייל פון זיינע ארבעטן האָט מאַרקאָוויטש אויסגעפירט אין דער פאסטעל-טעכניק, אין וועלכער ער איז געווען א מייסטער. דאָך האָט מען ווייניק אויפּמערקזאמקייט געשאַנקען דער דאָזיקער הויכער קונסט זיינער. עס זענען באקאנט די בילדער פון אקסענטאָוויטש, מאַרקאָוויטשעס א מיטצייטלער, וועלכע כער איז געווען א פרופּעסאָר פון דער קראַקעווער קונסט-אקאדעמיע און וואָס האָט זיינע בילדער אויסגעפירט אין דער זעלבער טעכניק. אקסענטאָוויטש האָט פונדעסטוועגן נישט דערנרייכט אין זיינע פאסטעלן צו דער הייד, וואָס איז איינגעטיילט פאר מאַרקאָוויטשעס בילדער. אקסענטאָוויטש האָט אָפּט באזוכט מאַרקאָוויטש אין זיין אמעליע. געניסנדיק פון דער דערפארונג פון דעם דאָזיקן מייסטער פון פאסטעל. עס איז אפילו דאָ א יידישער מאָדעל, פון וועלכן ביידע קינסמלער האָבן צוזאמען געענאָסן. אקסענטאָוויטש האָט אים ווארשיינלעך געמאַלט בעת איינעם פון זיינע באזוכן אין דער אמעליע פון מאַרקאָוויטש.

מאַרקאָוויטש איז געווען באַפריינדעט מיט דעם עלטערן פון זיך מיט א פאָר יאָר שמואל הירשענבערג, און ווען ער איז געווען אין האַלאַנד, האָט ער זיך באַקענט מיט דעם גרויסן ייִדיש-האַלענדישן מאָלער יוסף איזהאַעלס. די האַוויקע צוויי מאָלער-הומאַניסטן האָבן געהאט א גרויסע ווירקונג אויף דער שאַפונג פון מאַרקאָוויטש, וועלכער איז דער עיקר געווען און געבליבן דער מאָלער, וואָס האָט אין דער פלאַסישער שפראַך איבערגעגעבן די געשיכטע פון די פּעריפּעריען פון זיין געבוירן-שטאָט קראַקע. אין דער שטאָט האָט זיך דעמלט צוגויפּגעקליבן אַ קליינע גרופּע קינסמלער, וואָס האָט געשאפן אויף יידישער טעמאַטיק. מען מוז רעכטן באַמערקן, אַז דער דאָזיקער געביט איז דעמלט געווען. זייער פאַחמיסיקט דורך מאַנדעטנע מאָלער, וואָס האָבן גורם געווען דאָס אַרצאָפּגידעריקן פון דעם אזוי אויך זייער גידעריקן קינסמלערישן געשמאַק פון דער יידישער ברוזשואַויע.

25 יאָר נאָכן טויט פון מאַריצי גאַמליב האָט א גרופּע פון פאַטריאַטיש דענקנדיקע מאָלער, וועלכע האָבן זיך געזאַמלט ארום שמואל הירשענבערג, זיך אונטערגענומען ארויסצוברענגען דאָס, וואָס איז פאַרוואַרעלט געווען אין דער היימישער שטאָט, אָבער וואָס האָט אויפּגעהאַלטן גלייכצייטיק די ספּעציעלישע יידישע באַפאַרונג. איינער פון די מאַלאַגטירמסמע מאָלער, וואָס האָט אויסגעדריקט די דאָזיקע ריכטונג, איז טאַקע געווען מאַרקאָוויטש. די דאָזיקע מאָלער האָבן נישט עסגעטוישט, ווי עס פלעגן דאָס זיין די עקספּרעסיוואַניסטיש. זייער שאַפונג איז געווען אַ וואַסלעטע און פאַרשטעטלעכע. צו היינטיגע צייטן גרופּע האָבן אויך גע-העפּט אַזעלכע קינסמלער, ווי הענריק קוגאַ און ישׂושי מערקעל. קוגאַ, וואָס האָט זיך דעמלט געשמעקט פיר יאָרן די אָפּגעשטאַנענע זומהנים און מאַרדעוועס, אַזוי

לויים, אז ער האָט נאָך נעטראָגן א ייִדישע קאָפּאַטע אין פּאָות, — האָט אין אַ בלייז־שנעלן טעמפּ דורכגעמאַכט א גרויטיקע עוואָלוציע. ער האָט מיטאַמאָל אראָפּגעוואָרפּן דעם גאַנצן באלאַסט, וואָס האָט געדריקט אויף אים, און האָט זיך אינגאַנצן איינגעטויכט אין דער שיינקייט פון דער קלאַסישער גרוישיער קונסט. פּאַרמאַנענדיק א גרויסן סקולפּטאַר־פּאַלאַנסט, איז ער שטעל געוואָרן באקאַנט אלס גרויסער סקולפּטאַר פון א הויכער קינסטלערישער קולטור. זיינע סקולפּטורן זענען אויסגעשטעלט געוואָרן אויף די אויסשטעלונגען אין כמעט אלע גרעסערע מעטראָ־פּאַליען, ווי מאַסקווע, פּאַריז, בערלין און לאַנדאָן, וווּ זיי האָבן באקומען די העכסטע אויסצייכענונגען. אויך יענשי מערקעל הייבט זיך אָן נאָך א געוויסער צייט צו אינאַלירן, און, אוועקוואהפּנדיק די געטאַ־מעמאַטיק, טרעט ער צו צו שאפּן אויף ברייטערע טעמעס.

טייל יונגע קינסטלער פון הירשענבערגס גרופּע האָבן געטרוימט וועגן צען־שפּערן די באַריערע, וואָס טיילט אָפּ יידן פון פּאַליאַק, אין וועגן פּאַרברידערן זיך מיט די פּוילישע קינסטלער, אין, אַנשטאַט שטיינער־ און פּאַלקס־מעמאַטיק, האָבן זיי אָנגעהויבן אַרײַנפירן אין זייער שאפּונג סימבאָליזם און אימפּרעסיאָ־ניזם און אויך אנדערע פּאַרמען, וואָס זענען געווען אָנגענומען אויף מערב, וועלכע האָבן פּולשטענדיק פּאַרווישט די אייגנאַרטיקע פּאַלקס־מילעכע אייגנשאפטן. איי־ניקע יונגערע מאָלער, צו וועלכע ס'האָט אויך געהערט דער יונגערער ברודער פון מאוריצ גאַמלייב — לעאָפּאַל, האָבן זיך אָנגעהויבן איינשמעלן אויף אַרויסצו־באַקומען אין זייערע בילדער העכערע קאַלאָריסטישע וואַלאָרן, די טעמע, דאַקענ, שצעלן אויפן צווייטן פלאַן.

אַרטור מאַרקאָוויטש איז געבליבן קאָנסעקווענט ביזן סוף. אין מיש פון זיין גאַנצן ארבעטזאם לעבן איז ער אין זיין שאפּונג נישט אַרוםגעדרעפּאלן קיין שום אָפּטייגונגען און האָט נישט בלינד אָנגענומען די ריכטונגען, וואָס זענען דעמלט געווען אין דער מאָדע. אָן דעם איבערזעקסלען זיך אויף נייע וועגן, האָט ער פּאַרפיינערט דעם אינהאַלט פון זיינע טעמעס, און אין קאַלאָריסטישן זין נישט אָפּגעשטאַנען פון די בעסטע אימפּרעסיאָניסטן. די קינסטלערישע ירושה פון מאַר־קאָוויטשן באַווייזט, ווי דעזידירט און אומבוגזאם דער קינסטלער האָט אָנגע־האַלטן די פּאַרביטרונג מיט דער סביבה, פון וועלכער ער האָט געשטאַמט. און אין דער צייט, ווען די מאָדערניסטן האָבן איינער דעם צווייטן איבערגעשטיגן אינעם קאָנסטרואירן דאַפּינירטע עפעקטן, האָט מאַרקאָוויטש זיך באַמיט אלץ מער צו פּאַרטיפּערן דעם אינהאַלט, אָנפירן אים מיט שטימונג און אַמישטאַרקסטן אונטערשרייבן די ספעציפיק, וועלכע די אימפּרעסיאָניסטן האָבן שוין לחלוטין נישט באַמערקט. זיין שאפּונג איז אין פּוילן געווען אַן אַנזאָג פון אַ נעזונטן קער צו אינהאַלט אין פּאַלקס־פּאַרם, איז געווען א מוסער פון שאפּן פון א מאָלער אַ פּאַטריאַט, וואָס האָט ליב זיין פּאַטערלאַנד און זיין פּאַלק.

Figure 10.10.10

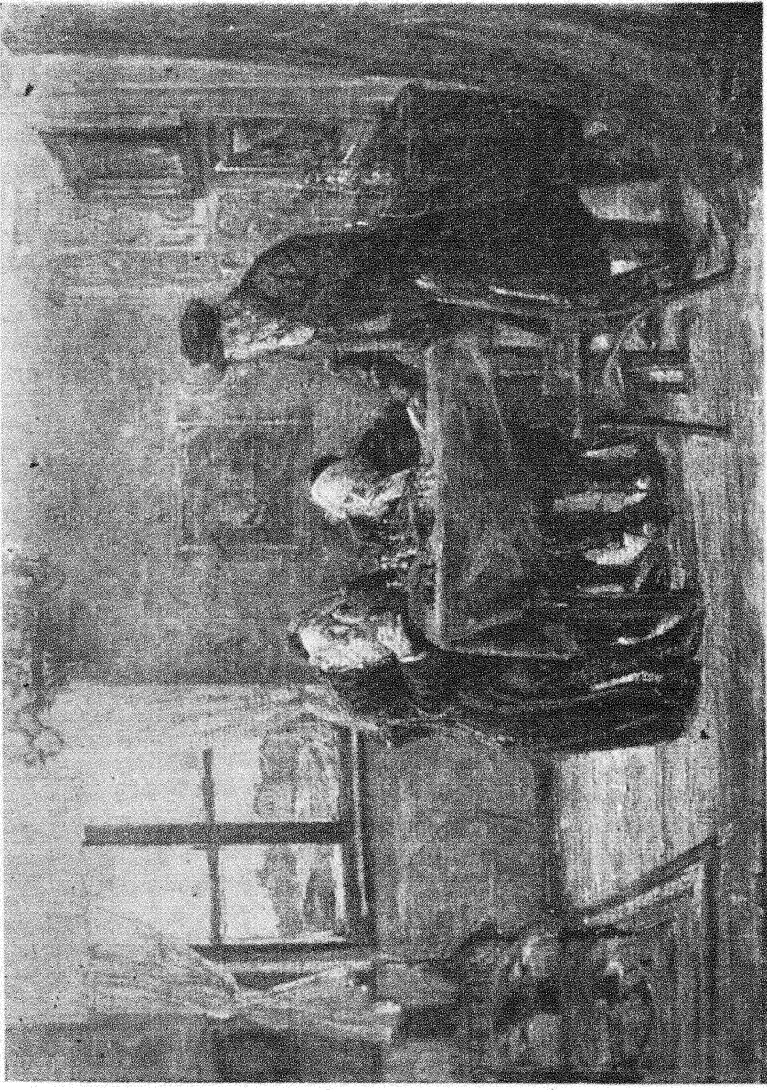

Figure 10.10.11

יודן זעכען מחדש די לבנה

ארטור מארקאוויטש

קלעזמער

ארטור מאַרקאוויטש

אברהם ניימאן

די טעמע פון ניימאנס שאפונגען איז געווען הויפטזעכלעך דער פוילישער פיוזאזש. ניימאנס נאָטור־בילדער זענען אויסגעהעוויינלעך אויסדרוקספול, אומת־דיק און פול מיט חן, און הנם דער קינסטלער באַמיט זיך נאָכעקטיוו צוזונגיין צו דעם קעגנשטאַנד, זאָפט ער אים דורך מיט אַ וואַרעמער שטימונג. יעדעס גאָנצער בילד, וואָס ניימאן האָט געשאפן, מאכט דעם איינדרוק, ווי דער שעפער אליין וואַלט געשטאַנען פון דער זייט און באַטראַכט אַ שטיקל היימישע ערד. אדאנק דער האַזיקער אוממיטלבארער איבערלעבונג איז דער קינסטלער אימשטאַנד געווען ארויסצובאקומען פון יעדן קעגנשטאַנד דעם לעבעדיקסטן אימהאלט. יעדעס פון זיינע בילדער זעט אויס, ווי אַ קליינער אויסשניט פון דער וועלט, וואָס רירט אונדז מיט זיין היימישקייט. עס פילט אונדז אַן האַ מיט גרויס גליק, האַ ווידער מיט גרענעצלאָזן אומעט. דער קינסטלער מיינט דערביי אויס וועלכע ס'איז איבער־פרייבונג, ער יאָגט זיך גישט נאָך פיקאנטקייט — ער גיט בלוז דאָס, וואָס ער זעט אליין און וואָס ער פילט. דאָס קאָן זיין אַ שטיקל ערד מיט אן אָרעם שטיבל, אָדער אַ ריטשקעלע, וואָס פליסט, — נאָר וואָס האָט געמאכט אויפן קינסטלער אַ טיפן איינדרוק. ניימאנס שאפונגען זענען ווי געבוירן פֿין עפעס אַ בענקשאפט, איבערהויפט די, וואָס שמעלן מיט זיך פאָר אַ נאָטור־בילד אין בילד־השמושת. ווי מאכן דעם איינדרוק, ווי זייער שעפער וואַלט זיי איינגעהילט אין עפעס, וועלנדיק זיי באַשיצן פאר פינצטעהניש און אומעט, און זיי זענען געמאָלן מיט אַ געוויסער מעלאנכאָליע פון איינזאמקייט, ווי ארום זאָל גישט עקזיסירן קיין לעבעדיק ווען און פון דער זייט זאָל לויערן די שרעק.

דאָס האָט אַן איינטימע שייכות מיט די יוגנט־יאָרן פון אברהם ניימאנען. זיין פאָטער איז געווען אַ וואַלד־שרייבער. אין די טונקעלע מאַנאָווישער וועלדער האָט דאָס יונגל מיט די שוואַרצע אויגן איינגעזאָפט אין זיך די פינצטעהניש און די אויפשיינען פונעם וואַלד, און בלוז זעלמן איז צו אים דערנאָנגען אַ מענטשלעך קול.

אין וואַלד האָט מען ווייניק געדערט, נאָר דאָ ואין דאָרט האָט מען געהערט דאָס קלאַפן פון די האַלצהעקער, און די דאָזיקע קולות האָבן זיך מיט א ווידערקול אָפגעשלאָגן אין די ביימער-שטאַמען. די פייגל האַקען האָבן הויך און אָן איבער-דיים געפיששעט אויף פארשידענע טעגער, אַנטרעפנדיק אינעם קליינעם יינגל אן אייפמערקזאמען צוהערער. דער פאָטער איז געווען זייער פארנומען, ער האָט אַכטונג געגעבן אויף די אַרבעטדיקע האַלצהעקער, וואָס האָבן אַראָפגעלאָזט די ביימער, איינגעלייגט זיי, שפעטער אָנגעלאָרן אויף פורן און אוועקגעפירט אין דער זייט פון דער ווייסל. פונדאנען זענען זיי ווייטער געשוואמען. צו דעם האָט דאָס קליינע יינגל זיך צוגעקוקט טאָג איין טאָג אויס.

אברהם ניימאן איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1873 אין שערפיץ, אַ שמעטל, וואָס ליגט האָרט ביי אַ וואַלד און וואָס איז באַוווינט געווען הויפטזעכלעך דורך יידן, באַלאַמלאַכעס און קליינהענדלער. צווישן זיי האָט געוווינט אַ קליין הייפל פוילישע באַאָממע. אין פּרילינג האָט דאָס יינגל געוואָרט מיט אומגעדולד, ס'זאָלן ווידער שוין גרין ווערן דער וואַלד און די פעלדער, ער האָט געוואָרט, ס'זאָלן ווידער אָנהייבן בליען די בלומען. דער וואַלד — דאָס איז נאָר עפעס אַנדערש, ווי דאָס שמעטל, וווּ אַ נאַטן טאָג האָט מען בלויז געזען אַרומדרייען זיך יידן אין לאַנגע קאָפּאַטעס און לאַנגע עהנסטע בעהר. מיט בדייט פאַנאַדערעגעפטע אויגן האָט ער געקוקט ווייט איבער די דעכער פון די קליינע הייזלעך און גיריק געזוכט תמיד עפעס גייעס, אינטערעסאַנטס. איינמאָל איז אים אַריינגעפאלן אין די הענט שטיק-לעך פון עפעס אַן אילוסטרירטער צייטשריפט. און דאָ האָט ער דערזען אַזעלכע בילדער, וועלכע ער האָט געזען נאָר אין חלום. דאָס יינגל איז געוואָרן סיף אויפ-געטרייסלע. ער האָט אָנגעהויבן טרוימען וועגן האָבן די מעגלעכקייט אָפטער צו באַטראַכטן אַזעלכע שיינע בילדער.

צוערשט האָט אים דער פאָטער אַליין געלערנט. ער פלעגט אים מיטגעמען אין וואַלד אַרײַן און דאָרט, אין אַ פרייער מינוט, לערנען מיט אים עברי, חומש. שפעטער האָט ער אים אָפגעגעבן צו אַ גמרא-מלמד. דער קליינער האָט נישט געהאַט קיין השק צו זיצן גאַנצע טעג איבערן ספר. גלייך פונעם גערויש פון פינג-טערן, געהיימיגשפולן וואַלד איז ער אריינגעפאלן אינעם טומל פון חדר. אברהמען איז שאווער געווען דאָרט, ער פלעגט אָפט אַרויסלויפן אין פעלד, אָדער אין וואַלד, און האָט נישט בלויז אין די שיינע זומער-טעג, נאָר אָפילו אין די געפליקע האַרבסט-טעג. אין יענע יאָרן האָט ער זיך איינגעשאַפן אַ נאָטיץ-ביכל און אַ בליי-ער, וועלכע ער האָט געהאַלטן באַהאַלטן אין טאַש. ווען ער פלעגט באַמערקן, אַן קיינער איז אין דער גאַנצט נישטאַ, האָט ער אַרויסגעצויגן דאָס נאָטיץ-ביכל און אָנגעהויבן צייכענען, יעדעס מאָל עפעס אַנדערש. פון צייט צו צייט איז אים גע-לונגען צו פאַקן אַ פוילישע אילוסטרירטע צייטשריפט און האָט די אילוסטראַ-ציעס קאָפירט אין זיין נאָטיץ-ביכל.

ווען אברהם איז אלט געווארן 18 יאָר, האָט דער פאָטער זייער — ווי דער מנהג איז געווען — באַשלאָסן אים חתונה צו מאַכן. דעמלט איז אברהם אַנטלאָפֿן קיין וואַרשע, אין דער האָפֿטנונג, אַז דאָ וועט ער איד קאָנען אויסלערנען צייכענען און מאַלן. נאָר אין וואַרשע איז ער געוואונגען געווען קודם-כל זיך פֿאַרמאָווקן נאָך אַרבעט, וואָס זאָל אים פֿאַרזיכערן די מעגלעכקייט צו עקזיסטירן. ער געמט זיך צו רעמושירן פֿאַרגרעסערטע פֿאַטאָגראַפֿישע אויפנאַמעס און ווייזט אַרויס גרויסע פעיקייטן אין דער אַרבעט, אַזוי אַז אין משך פֿון אַ קורצער צייט איז ער שוין אימשטאַנד צו דיגען אַליין אַ צימער, וווּ ער הייבט אָן אַרבעטן פֿאַר זיך — צייכענען און מאַלן אַקוואַרעלן.

אין יאָר 1898 קלייבט זיך ניימאַן אויס קיין קראַקע, וווּ ער ווערט אָנגענומען אין דער קונסט-אַקאַדעמיע. עס גליקט אים אָפֿ. אַ יאָר פֿאַר זיין אַנקומען קיין קראַקע, האָט יוליאַן פֿאַלאַט, דער דעמאָליקער דירעקטאָר פֿון דער אַקאַדעמיע, באַשטימט אַלס ליימער פֿון דער אָפּטיילונג פֿון פֿינאַנצן-מאַלעריי אַן סטאַניסלאָווסקין. סטאַניסלאָווסקי איז געווען איינער פֿון די בעסטע מאַלער פֿונעם פּוילישן פֿינאַנצן. ער האָט ליידיגשאַפֿטלעך פֿראַפּאָגירט דעם לאַזונג, אַז די פּוילישע לאַנדשאַפֿט איז ווערט, עס זאָלן זי מאַלן די בעסטע פּוילישע מאַלער. ביז אַהער האָט מען די פּוילישע לאַנדשאַפֿט געהאַלטן פֿאַר צו אַרעם, ווי זאָל צוציען די אויפֿ-מערקזאַמקייט פֿון אַן ערנסטן קינסטלער. און אויב עמעצער האָט זיך שוין גענוג מען צו מאַלן אַ ווינקעלע פֿונעם היימלאַנד, האָט ער דאָס געמאָן לויפֿן מאַניער פֿון מערב, אַזוי אַז דאָס דאָזיקע בילד האָט נישט פֿאַרמאָגט די היימישקייט און די אַטמאָספֿער פֿון דער פּוילישער נאַטור. ערשט סטאַניסלאָווסקי האָט דערהויבן דעם פּוילישן פֿינאַנצן צו דער הייד פֿון אמתער קינסטלערישער שאַפֿונג.

דער דאָזיקער געבילדעטער מענטש און בעסטער אויסדריקער פֿונעם פּוילישן פֿינאַנצן, טרעפֿנדיק זיך מיט דעם יונגן ניימאַנען, איז אנטציקט געוואָרן פֿון זיין מאַלאַנט. סטאַניסלאָווסקים קלאַס האָט געצויילט בלויז אייניקע שילער, אָבער די דאָזיקע קליינע גרופּע צוזאַמען מיט דעם באַליבטן לערער זענען געווען ענטוויאָסטן פֿון דער פּוילישער נאַטור. סטאַניסלאָווסקי האָט איינגעאַרדנט מיט זיינע שילער נאָענטע און ווייטע אויספֿלוגן. עס זענען געבליבן פֿאַטאָגראַפֿישע אויפנאַמען, אויף וועלכע מיר זען סטאַניסלאָווסקין אין דער געזעלשאַפֿט פֿון זיינע שילער. אויף איינער פֿון די פֿאַטאָגראַפֿיעס זעען מיר אים, ווי ער זיצט אויף אַ באַנק אין אַ פּויערישער כאַפּע צוזאַמען מיט זיינע תלמידים, אויף אַ צווייטער — אויפֿן וועג קיין זאַקאָפּאַנע אין אַ פֿראַסטיקן ווינטערדיקן טאָג אויך אין דער באַגלייטונג פֿון זיינע שילער, צווישן וועלכע עס געפינט זיך אויך ניימאַן.

סטאַניסלאָווסקין האָט נישט אָפּגעשראַקן נישט קיין שניי-שמורעם, נישט קיין קנאַקעדיקער פֿראַסט, און והגם דאָס קריכן אין די בערג האָט אים זייער אויס-געמאַטערט, האָט דאָך די ליבע צו דער היימישער נאַטור און דאָס איבערנעמען

זיך מיט דער מיטע פון דערציען א גרופע מאַלער פון פּוילישן פּינאַזש גוכר געווען אַלע שוועדיקייטן. זיינע תלמידים פלעגט ער נישט צווינגען צו מאַלן אזוי, ווי ער. ער האָט גלענצנד אויסגעפילט, וועלכער פון זיינע תלמידים פארמאָגט סאַלצנט און ווער עס האָט ווייניק וואָס צו זאָגן. ער פלעגט צווערן זיינע שילער אויפכאַפן די נאַטור אין געגעבענעם מאָמענט, ווייל ס'איז אַ שאַך נישט צו פאַר פוקסירן איר שיינקייט אין יעדן מאָמענט פון אויפבלי. דער מייסטער אַליון פלעגט אין זיינע קליינע בילדער אויסדרוקן די טאַנצע רייכקייט און שיינקייט פון דער אַרומיקער נאַטור. אין די דאָזיקע קליינע פּינאַזשן האָט ער אויסגעדריקט די זייטע פּערספעקטיוון פון די פּעלדער און וועלדער, פון די בערג, באַדעקטע מיט געדיכטע געוויקסן, וואָס באַדן זיך אין דער שיינ פון דער זון, און איבער דעם אַלעס דער פּרעכטיקער פּוילישער הימל. די אַלע ווונדער האָבן פאַרנומען נישט קיין גרעסערן אויבערפלאַך פון אַן אַכטל בויגן.

גיימאַנס שאַפן איז געווען אַן אַנדערע, ווי ביי זיין לערער און מייסטער. עס פילט זיך אין דעם אַ געמיש פון אוראַלער קראַפט און פון רינדריקן אומעט. גיימאַנס בילדער זענען אין זייער טאַנצאָיע ערנסטער און מער רעאַליסטיש. די פאַרבינדונג פינעם קינסטלער מיט דער נאַטור איז געווען גאָר אַ באַזונדערע, אָבער אַלס רעזולטאַט פּינעם צוגויפטערפן זיך מיטן מייסטער סטאַניסלאָווסקי, האָט גיימאַנס סאַלצנט באַקומען קינסטלערישע קולטור. גיימאַנס ערשטע חברים — צווישן וועלכע עס זענען געווען אַזעלכע סאַלצנטן, ווי מאַדענש נאַסקאַווסקי, זיאָמעק, מיטאַחסקי, שטשיגלינסקי, וואַלאַסימיל האַפּמאַן — האָבן, באַטראַכטנדיג די זיינע ערשטע אַרבעטן, גלייך אָנגעהענגט זיין סאַלצנט.

גיימאַן האָט נישט גערן עקספּערמענטירט מיט דער פאַרב אין זיינע פּינאַזשן. זאָשן. פּייל פון זיינע ערשטע אַרבעטן טראָגן אויף זיך דעם הוּתם פון דער ראַך מאַנטיק פון רואיסדאלן, פאַרשטייט זיך מיט אַ פּוילישן אַראַמאַט. גיימאַן האָט וועגן רואיסדאלן אַפילו נישט געהערט. די אַגרעגונג צו זיין שאַפונג האָט ער געשעפּט פון די מאַזאַוושער וועלדער, אַדער פון דער ווייסל, וואָס אירע וואַסערן זענען געפלאָסן צופוסנס פון וואַוועל.

גאָר צוויי יאָר שמוּדירן איז גיימאַן אַוועק פון דער אַקאַדעמיע, כדי צו מאַלן פאַר זיך. ער איז שוין דעמילט נישט געווען יונג, און ס'האַט אים געצויגן צו זען אַ ביסל די וועלט. עס געלויבט אים צו פאַרקויפן עפּלעכע בילדער, און ער באַשליסט זיך אויסצוקלייבן קיין פאַרוז. קומענדיק קיין פאַרוז, האָט ער זיך פאַרשריבן אין דער אַקאַדעמיע. אָבער גאָר אַ פאַך חדשים איז ער געצווינגען געווען זיך אפּצוזאָגן פון ווייטערדיקן שמוּדירן, ווייל עס האָבן אים אויסגעפּלעט מיטלען צום לעבן. כדי זיך צו קאָנען ווייטער אויפהאַלטן, קאָפּירט ער די ווערק פון די גרויסע מייסטער, וואָס געפינען זיך אין לוור. אַדאַקט דעם האָט ער די מעגלעכע קייט צו שמוּדירן באַדימטע ווערק און אויך אַרבעטן פאַר זיך אין דער היים. זיין

פארברענגען אין פראנקרייך איז גיכער געווען אן ענין פון בילדן זיך, ווייל גיימאן איז געווען און געבליבן אויסשליסלעך אַ פיינאזשיסט פון דער פוילישער גאמור. נאָכן פארברענגען אַ קורצע צייט אין פראנקרייך, שפעטער אין האַלאַנד, ענגלאַנד און דייטשלאַנד — קערט זיך גיימאן אום צוריק אהיים. מיט דער ליידנשאַפט פון אַ קינסטלער, וואָס איז פארליבט אין דער היימישער גאמור, געמט ער זיך ווידער צו מאַלן דעם פוילישן פיינאזש. די פוילישע גאמור, אפילו די אַרעמסטע, האָט פאַר אים אַ ספעציעלן חן און אינספירירט אים צו שאַפן. אַ טייל פון גיימאנס פוילישע מאַטיוון זענען בלויז אַן אַפּשפּיגלונג פון זיינע רירנדיקע איבערלעבונגן גען — אַזוי פשוט זענען זיי און אַזוי שפאַרק רעדן זיי צום צושייער. זיי אַמעמען מיט אַ רייכער סקאַלע פון אייגנדרוקן, און עס שטראַלט אַרויס פון זיי אַ שטאַרקע דערהויבונג און פאַטאָס. אין דער שאַפונג פון דעם דאָזיקן קינסטלער איז גישׁ מאַך קיין אַרט פאַר עפעקטן פון קאָלאָריסטישער פאַרבן-שפּיל, ווען ער ישמעלט פאַר אַ וועלכע ס'איז לאַנדשאַפט, איז ער ווי אַ טייל פון איר. גיימאן האָט קיינאָ מאַל גישׁ געמאַלט קיין פיינאזש, שמוצנדיק זיך אויפן געפיל פון פאַרגעניגן, וואָס די לאַנדשאַפט האָט אים פאַרשאַפן, דעריבער האָבן גישׁ זיינע בילדער קיין סמנים פון איבערראַפּינירטקייט. דער גרונט-עלעמענט פון גיימאנס פיינאזשיש-קונסט איז די שיינקייט פון דער גאמור, אָדער די מעלאַנכאָליע, די ליידיג, וואָס דריקן אויף דער לאַנדשאַפט צוליב דער אַרעמקייט און זאָרג פון אירע אייגענווייער. גיימאן קאָנסטרוירט גישׁ די דאָמאַנטישע שיינקייט, אַזוי ווי די אימפרעסאָ-ניסמן, וואָס האָבן, כדי צו געפעלן, גישׁ געשאַפן זייערע בילדער פון דער גאמור, נאָך האָבן אַמפּאָגנירט עפעס אַזעלכע סימבאָלישע שאַפונגען, וואָס זענען איר אייגנאַצין פרעמד געווען. גיימאנס בילדער זענען פול מיט פּשמות און אוממיטל-באָדער איבערלעבונג.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אויסשמעלונג פון ספּאַניסלאַאוסקיס אַרבעטן נאָך זיין טויט (ער איז געשטאָרבן אין 1907), האָט מען אויך אויסגעשמעלט די אַר-בעטן פון זיינע בעסטע שילער. לויטן קאַטאַלאָג פון דער אויסשמעלונג האָבן זיך דאָרטן געפונען צוויי בילדער פון אברהם גיימאנען (אונטער די נומערן 50 אין 51), „האַרבסט“ און „דער וואַלד-שמראָם“, פון וועלכע דאָס צווייטע איז רעפּראָ-דוצירט געווען אינעם קאַטאַלאָג. עס שמעלט מיט זיך פאַר אַ ווייטער-מאַטיוו אין זאַקאָפּאָנע. דער קינסטלער וווינט אונדז אַ ווייטע פערסעקטיוו פון די סאַטערן: אויפן ערשטן פּלאַן זעען מיר אַ שמראָם, וואָס איז פול מיט אייז-קרויעס, באַדעקטע מיט פּוד פון פּריש אויכגעפאַלענעם שניי. אין דער פּיט, פון ביידע זייטן, איז דער שמראָם אַרײַנגעפאַסט צווישן ביימער. עס איז גלענצענד איבערגעגעבן די וואָג פון דער גרויסער אייז-מאַסע, וואָס שמערט דעם פּרייען לויף פון שמראָם. אין סובמעלע פּענער האָט דאָ איבערגעגעבן דער מאַלער דעם נאַנצן צויבער פון דעם רוישיקן באַרג-שמראָם, וואָס שמרענגט זיך אָן דורכצוגליטשן פון אונטער דעם

שנייאיקן צודעק. דער פיינאזש סאוווייזש א פולקאמיע באהערשוונג פון דער פאָרם און פון דער שטימונג.

אין א צווייטן מאַטיוו, „דער אונטערנאָנג פון דער לכנה“, שמעלט גיימאָן אויך פאָר אַ באַהגלענדשאַפט אין ווינטער, וווּ פון אונטער דעם זילכער פונעם געפיל רייסט זיך דורך דער גלאַנץ פון דער זון און אויפן ווייטן הימל־רוים זעט מען נאָך די אונטערגייענדיקע לכנה. דאָ, ווי אויך אין אַ סך אנדערע גיימאָנס בילדער, קאָן מען אָבסערווירן דעם אָנהייב און די פרישקייט פון אַ דערשיינונג, וואָס איז נאָר וואָס אַנטשטאַנען, ווי אזוי זי אַנטוואַקלט זיך און לויקט.

אַ צווייט בילד זיינס שמעלט פאָר דעם ראַנד פון אַ וואַלד, וואָס איז אַרום געדינגלט מיט הויכע, אַלמע ביימער. ס'איז מערז. פליצעס גייט אויף די זון, דער שניי, וואָס ליגט צופוסנס לעבן די ביימער, הייבט אָן צו צעגיין און פון אונטער אים באַווייזן זיך סונגעלע פלעקן פון דער ערד, וואָס איז דורכגעזאַפט מיט פייכט־קייט.

גיימאָן אַנטוואַקלט זיך, אָבער ער לעבט אויך איבער ספקות אין וויין קאָמף אין ראַנגלעניש פאָר דערגרייבן וואָס אַמאָל העכערע פאָרמען. ער וויל די שיינ־קייט פון דער פּוילישער נאַטור אויסדריקן אין איר ריינסטער אייגנאַרטיקייט. און וואָס מער ער פאַרטיפט זיך אין דעם דאָזיקן קוואַל פון צוויבער און שיינקייט פון אנהדער נאַטור, אַלץ רייכערע עלעמענטן פון שיינקייט פירט ער אַרײַן אין זיינע שאַפונגען. נאָך סטאַטיסלאַוסקיס טױט זענען בלוזן געצײלמע תלמידים גע־בלײבן טרױן זײַן שאַפונגס־ליגייע, מאַלנדיק דעאַליסטיש דעם פּוילישן פּײַנאָזש. צווישן זיי געפינגט זיך אויך גיימאָן. די גרעסטע טײל מאַלער, וועלכע זענען גע־וואָרן באַוואַרקט פון די פאַרשידענע פּראַנצױזישע ריכטונגען, ווי אימפרעסיאָניזם, עקספרעסיאָניזם און ענלעכע, האָבן געמאַלן אזוי, ווי זיי וואַלן זיך געפינען גישט אין זייער פּוילן, נאָר ערגעץ אין דרום־פּראַנקרייך אָדער איטאַליע. גיימאָנס כײל־דער טראַגן דעם חותם פון גישט געפעלשמע שמריבן פון דער היימישער ערד. אזוי, צ. ב., מאַלט גיימאָן אַ קליין קאַשמשאַלכל אין פאַל בײַהשמשות. די אַרכײ־טעקטור פון דער געביידע איז פרעמד צו דער אַרומיקער לאַנדשאַפט. אין די פּענאַלע צײַטן האָבן גישט די עהד־באַזױצער, גישט דער קלער זיך געזאָרגט דער־פאַר, אַז די געביידע, וואָס איז דורך זיי געשמעלט געוואָרן, זאָל גישט צו שטאַרק קאַנטראַסטירן מיט די קלײנע אַרעמע הײזלעך און גישט שאַקירן אויפן פּאָן פון דער לאַנדשאַפט. דאָס קאַשמשאַלכל איז אַ קלײנס, אָבער עס פאַרמאָגט אַ פּראַכט־פולע באַראַק־אַרביטעקטור. עס שטײט אויף אַ בערגל און קוקט אַראָפּ אין דער נידער, וווּ ס'וויינט די אַרעמקײט.

אין אַ צווייט בילד מאַלט דער קינסלער כמאַרעס, וואָס יאָגן זיך אויפן הימל און שווימען אָן אויף אַ דאָרף איבער די כאַמעס, ווי זיי וואַלן זיי געוואַלט איינ־שלינגען.

אָדער אַזאַ בילד, ווי דאָס האָרף אין שניי. דער שניי דערגרייכט דאָ ביי די נידעריקע דעכער פון די כאַמעס. הינטער די כאַמעס ציט זיך אַ וואַלד אַלץ העכער און העכער, ווי זיין סוף וואַלט דערגרייכט צום הימל. דאָס האָרף איז אַפגעשניטן פון דער וועלט, איז פאַרוונקען אין טיפן שניי.

אין דער רייכער שאַפונג פון ניימאַנען פעלן נישט, נאַטירלעך, אויך קיין זומער=מעמס. אַט ווייזט ער אונדז אַ לאַנדשאַפּט אין מאַל אין אַ הייסן זומער=טאָג. מיר זעען בלוין דאָ פאַחטהלעך און פאַרצוימונגען, אויפן פּאָן פון וועלכע עס רייסט זיך אַ קליינער, ווייסער הינט אויף אַ קייט. עס זעט אויס, ווי ער וואַלט זיך געוואַלט וואַרפן אויף עמעצן, וועלכער געפינט זיך אויסער דער דאָס פונעם בילד. ניימאַן מאַלט אויך איינציקע ביימער אין צווייט און גאַנצע בליענדיקע סע=דער. ווי אַ שוומענדיקער קוואַל, רייסן זיך אין דער הייד צווייגן, באַשימע מיט צווייט און ווייסן פּוּר. ניימאַן גיט אויך דאָס דערוואַכן פונעם פּרילינג אין דעם שענסטן מאַמענט זיינעם.

אין יאָר 1908 באַוווינן זיך אינעם „מינאָדניק איילוסטראַוואַני“ פינף רעפּראָ=דוקציעס פון ניימאַנס אַרבעטן, ווי אַן איילוסטראַציע צו אַ ברייטערן אַרטיקל פון אַסמאַפּ אַרמווין (פּסעוּדאָנים אַרמאַט). דאָס אַרטיקל הייבט זיך אָן מיט די ווער=טער: „וויזן די וועסט נישט גיי, ווויזן די וועסט זיך נישט ווענדן, אַ פּאַליאַק, וואָס ביסט אַפגערויטן פון דער היימישער געסט — איבעראַל וועלן זיך באַגלייטן די בילדער פון דער ערד, פון דער ווייטער ערד... און בענקען וועסטן נאָך איר...“ דאָס פאַנאָדערשטעלן די רעפּראָדוקציעס פון ניימאַנס בילדער אין די ראַמען פון דעם דאָזיקן פעליעטאָן, ווי אויך פונעם 40=טן פראַמאַנענט פון ריימאַנס „פּויע=רים“, וואָס איז אויך געהרוקט געווען אין דעם זעלבן גומער פונעם חודש=זשורנאַל, באַווויזט, וואָס פאַראַ ערנסטע פּאַזיציע עס האָט דעמלט פאַרנומען ניימאַן אין לאַנד. דער האַזיקער קינסמלער, וואָס איז אַזוי שמוציגלעך געווען אויף דער שיינ=קייט פון אונדזער נאַטור, איז אימשפּאַנד געווען אַרויסצובאַקומען פון די כּערג=שפיצן, באַדעקטע מיט שניי, די זעלנסטע פענער און אויך גלענצנד איבערנעבן זייער מאַנאָמענטאַלע ספרוקטור. וויפּיל היימישן חן פאַרמאָגט דער איינזאַמער סאַכטע=בוים מיט זיין פונקלעך, צעשוּכערטער צווייגן=קרין, וואָס וואַקסט ביים ראַנד פון ערד=אַפּריס, אָדער די ביימער=אַליע אין דער פּרילינגדיקער זון אויפן פּאָן פון די ווייסע הייזלעך. די צווייגן פון די ביימער זענען צוגיפגעפלאַנצטערט, שאַפּנדיק אַ מייסטערהאַפּטן געפלעכט. אין אַנדערע בילדער, ווי „באַגיינען“ אָדער „בינאָהשמוּת“, הערשט אַן אייגנאַרטיקע שמילקייט, אַן אומעטיקע אַכער הייליג=דיקע.

ניימאַנס קינסטלערישע רייפּקייט וואַקסט פון יאָר צו יאָר. אין יאָר 1911 אַרדנט אין די געזעלשאַפּט „זאַכענאַט ישמוק פּענקינד“ אַן אויסשטעלונג פון זיינע אַרבעטן אין אַ באַזונדערן זאַל. אין די איבעריקע זאַלן האָט מען דעמלט

איינגעארדנט א גאסמפריינדלעכע אויסשטעלונג פון די בארימטע פראנצויזישע אימפרעסיאניסמן, ווי מאנע, מאנע, פיסארף און אנד. די אויסגעשטעלטע פייזאזשן פון די פראנצויזישע מאלער האָט מען דעריבער לייכט געקאָנט פאַרגלייכן מיט ניימאָנס לאַנדשאַפטן. בעת דעם דאָזיקן פאַרגלייך האָט מען בולט געזען, ווי גע- וויסנהאַפט אונדזער קינסטלער אין צוגעגאַנגען צו דעם פאַרגעשטעלטן דורך אים אָביעקט. אין דער דעצענזיע וועגן דער אויסשטעלונג, וואָס איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אינעם „מיגאַרניק אילוסטראַוואַני“, לייגען מיר: „זעלטן טרעפן מיר מענטשן, וואָס וואָלן פאַרמאָגן אַ גענוג ושמאַחקן וויילן אין חשק אויסצוקעמפן נישט נאָר מיט לען צום לעבן, נאָר אויך מיטלען, מיט וועלכע דער מאַלער דריקט זיך אויס, וואָס דאָס איז אַ סך שווערער צו דערגרייכן. צו די דאָזיקע שטאַרקע מענטשן דאַרף מען פאַררעכענען אברהם גיימאַנען.“

אויף דער דאָזיקער אויסשטעלונג האָט זיך צווישן אַנדערע געפונען דאָס בילד „דאָס קוועלכל ביים מאַרסקע אָקאָ“, וואָס ווייזט אַ ריזלידיק קוועלכל, וואָס קיינמאָל זיך אַראָפּ פון אַ באַרג-שיפּוע. מיר זעען, ווי מורמלענדיק עס פאַלט אַראָפּ. אויף פאַרשידענע אופנים ווייזט אונדז גיימאַן דאָס צעניין פון שניי אין די בערג. מיר זעען, ווי די זון אין די בערג, וואָס האָט זיך צעגליט אין אַ גאָלדענעם פלאַם, באַניסט מיט הייסע זון-שמעראַלן דעם פּויכיקן שניי, וועלכער ווערט שגעל צערונען. מיר זעען אויך אַ באַרג-אַפּריס, אויף וועלכן עס פאַרשווונדן די שניי-פּלעקן, אין פון אונטער דעם אייז, וואָס צענייט, רייסט זיך אַרויס פריילעכע ריטשקעלער. אויף אייניקע בילדער זיינע שטעלט פאַר דער קינסטלער סנאַפעס תבואה. אונטער דער ברענענדיקער זון שטייען הויכע תבואה-סטערדעס, און אויפן ליידיקן פעלד וויקלט זיך דער אומעט פון פאַראיינזאמקייט. איינס פון ניימאָנס שענסטע בילדער איז „דאָס קאָשטשאַלכל אין פאַראַנין“. ער מאַלט דאָס קאָשטשאַלכל אויפן פּאָן פון אַ ווינטער-פייזאזש. דער קינסטלער ווייזט אונדז אַ פראַנמענט פון אַ דאָרף אין די בערג, אַזוי ווי אַרויסגענומען פון עפעס אַ מעשהלע. עס דוכט זיך אויס, אַז דאָס דאָזיקע צויבער-וויינקעלע איז אינגאַנצן פאַרטרונקען אין שניי, און אַז דאָס קאָשטשאַלכל בייגט זיך אונטער דער פּויכיקער שניי-משא.

פון אונטער ניימאָנס פאלעטע זענען אַרויס וואָס אַמאָל גייערע, אויסגע- צערטלעטע אויסשניטן פון דער פּוילישער נאַטור. די ערד מיט אירע געוויקסן, אַלצייגס צו דאָס איז תבואה, צו בלומען, קאַרטאַפּל, בוריקעס, אָדער גידעריקע ביימעלער, וואָס בייגן זיך אונטער דער משא פון רייע פעל צו באַדן — איז איבערגעגעבן אמתדיק, עכט, פול מיט פּולסירנדיק לעבן. דאָס זעלבע, ווען ער מאַלט די נאַטור אין דער צייט, ווען עס שטרעקן זיך צום הימל נאקעמע צווייגן, ווען אויף די שאַראַצע קערפערס פון די ביימער און אויף דער גאַנצער ערד ניסט אַ שניידיקער, קאַלמער רעגן און די לעצטע בלעטער רייסט אוועק אַ שאַרפער האַרבסטיקער שטורעם.

אין די ערשטע יארן נאָכן ארויסגיין פונעם וואַלד האָט ניימאן געמאָלט די שפיצן פון די מאַטצען אין זאַקאָפּאַנע, די באַרג־שפּאַלען אַרום־ניי־סאַני און נאָווי־טאַרג, אַרעמע פּויערישע ווירטשאַפּטן, קליינע היי־סטערדעס. ער האָט דעמאָלט ווייניקער אַכט געלייגט אויף ארכיטעקטאָנישע אָביעקטן, האָט אין זיינע בילדער „דאָס קאָשטשאַלכל“ און „דאָס קאָשטשאַלכל אין פּאַראַדיז“ — האָט ער באַוווּזן, אַז אויך די קונסט פון איבערגעבן אזעלכע מאַטעריאלן איז אים נישט פּרעמד. אין איינעם פון זיינע שענסמע בילדער ווייזט ער אונדז אַן אויסבליק אויף זעכוש־דאָווער קאַלוואַרע, אויסגעפירט אין פּאַסטעל. דאָס איז א ווערק פון א גרויסן שוונג. דער קינסטלער ווייזט דאָ אַן אַרעם ייִדיש געסל, וואָס גייט משופּעדיק ארויף. פון ביידע זייטן איז דאָס געסל פאַרבויט דורך אַרעמע, הילצערגע הייזקעס מיט קליינע פענצטערלעך. די זון גייט אונטער. אין געסל, וווּ עס גייען צוויי פּויער־טעם, איז שוין טונקל. בלוז די לעצטע זון־שטראַלן שלאָגן זיך נאָך אָפּ אין די קליינע שייבלעך פון די פענצטערלעך. אין דער טיף, דאַקען, איז דאָס קאָש־טשאַלכל, וואָס געפינט זיך דאָרט, און די הייזלעך, וואָס רינגלען עס ארום, פאַר־נאָסן מיט גאָלד פון דער אונטערגייענדיקער זון. אין דעם דאָזיקן בילד ווייזט זיך ניימאן ארויס שוין נישט אלס דער אידלישער מאַלער פון דער שיינער לאַנד־שאַפּט, נאָר ער הייבט שוין אויך אַן צו פאַרבינדן דאָס לעבן פונעם מענטשן מיט זיין אומגעבונג.

אויף אַ צווייט בילד ווייזט אונדז ניימאן אַן אַרעם געסל זומער־צייט. גידע־ריקע, ליימעגע הייזלעך, דאָס געסל איז אויסברוקירט מיט קיילעכיקע שטייגער, אויף וועלכע ס'איז שווער צו ווערען. דער קינסטלער ווייזט די גאַנצע גרוויקייט פונעם דלות, וואָס האָט דאָ געבלאָזן פון יעדן ווינקל אין דער טרויעריקער פאַר־נאַנגענהייט. די דאָזיקע ניימאַנס אַרבעטן האָבן עפעס אַ פּילאָזאָפּישן אויסקלאַנג. צווישן זיינע בילדער זענען דאָ אזעלכע, וואָס שמעלן פאַר אויסגעהוילטע ווער־בעס, וואָס שטייען אומעטיק ביים וואַסער, זייערע צווייגן הענגען שווער אַראָפּ און אלץ ארום איז דורכגענומען מיט האַפּנונגסלאָזער פּוסטקייט און פאַרלוירנקייט. אָדער ער מאַלט א דאַרפישע כאַטע, וואָס כאָרט זיך אין דער זון. אָבער דער שיינער אויסזיכט פון בערג, וועלכע מען זעט פונדערווייטנס, פרייט נישט דאָס אויג, ווייל די ערד איז אַרעם און פּרוכטלאָז און דאָס מענטשלעכע לעבן איז דאָ אזוויי אינגאַנצן נישט נייטיק. נישט קוקנדיק דערויף שלאָגט זיך דורך אין די בילדער פון ניימאַנען פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה א דאָמאַנטישער סענ־סימענט פון די זעלמענע אויפבליצן פון שיינקייט. ניימאַנס דאָמאַנטיזם איז, נישט קוקנדיק אויף דער ווירקונג פון סטאַניסלאַוויסקי, גיכער פאַרבונדן לויט דעם באַנע־מען פון פּייזאזש מיט דער קונסט פון יוזעף שערמאַנטאָווסקי, ווויטשעד גערסאָן און קריסטיאַן ברעסלאַווער, וואָס שמאַמען פון דעם צפון־טייל פון לאַנד, וווּ דער ריטס און כאַראַקטער פון דער נאַטור איז שאַרפּער און שטרענגער.

בעתן אויסברוד פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך ניימאן געפונען אין ווין. דאָ איז ער שוין באקאנט געווען אין די פאָרגעשריטענע קינסטלערישע קרייזן, ווייל די פאָרגעשריטענע „סעצעסיע“ האָט אים אָפּט פאָרגעלייגט אויסצוגיין שטעלן. אין ווין האָבן דעמלט געלעבט נאָך צוויי מאָלער — יהודה עפשטיין און לאזאר קרעסטיין, מיט וועלכע ניימאן פלעגט פארברענגען. פון צייט צו צייט האָבן זיך באוויזן אויף די וויגער אויסשטעלונגען פארשידענע ארבעטן פון ניימאנען.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה פאָרט ניימאן קיין אמעריקע. אָבער ער דערפילט זיך דאָרט שלעכט. ס'זעפעלט אים נישט דער אמעריקאנער לעבנס־שטייגער. הויך דעם, געפינט נישט דאָרט זיין קונסט קיין פארשטענדעניש. נאָך א פאָר יאָר וואַנדערט ער ווייטער. ער איז אפילו א שטיקל צייט אין פאלעסטינע, זוכט דירק פאר זיין קונסט א נייעם איגהאלט. אָבער אויך דאָ איז ער נישט לאנג. ער קערט זיך אום קיין פוילן, מיטברענגענדיק מיט זיך א סך בילדער אויף מוזהאָ מאָטיוו. פיר פון זיי האָט אין יאָר 1927 אָפגעקויפט דער נאציאָנאלער מוזיי אין קראָקע. זיי שטעלן פאָר פאלעסטינער לאַנדשאפטן.

און ווידער הייבט ניימאן אָן זיינע וואַנדערונגען איבערן לאַנד, זוכנדיק נייע טעמאטיק. אָבער דער באַגריף וועגן קאָלאָריסטיק באקומט איצט אנדערע וואַגלעך, און די שטימונגספולע מאָטיוו טרעטן אלץ אָפּטער אָפּ פארן איגהאלטס־עלעמענט. אין זיינע בילדער הייבט זיך אָן אלץ דייטלעכער אדורכצושלאָגן דער געזעלשאפטלעכער אספעקט.

דאָס זענען שווערע צייטן. דער דייטשישער פאשיזם, וועלכער איז געקומען צו דער מאַכט, וואַרפט זיינע שאַטנס אויך אויף דעם שכנותדיקן פוילן. ניימאנס שיינע פיינאזשן ווערן שוין נישט צוגעלאָזט צו די פוילישע אויסשטעלונגען, ווייל עס זענען שוין דאָ אזעלכע, וואָס האַלטן, אז דאָס בלוזע מאָלן די פוילישע לאַנד־שאפט דורך די ניימאנס — איז א פארברעכן. אין יאָר 1929 באקומט נאָך ניימאן אין דער „זאָכענטאָ“ אַן ערנפולע אויסצייכענונג פאָרן בילד, „אין אַ קאָביגעט“ און אפילו אין אַנדערמאָלן יאָר אַרום האָט נאָך דאָס מיניסטעריום פון רעליגיעזן קולט און בילדונג איינגעקויפט איינס פון זיינע בילדער. אָבער אַנהייבנדיק פון יאָר 1930, באווייזן זיך ניימאנס בילדער שוין אלץ אָפּטער נאָך אויף די אויס־שטעלונגען, וועלכע זענען איינגעאָרדנט דורך דער „יירישער געזעלשאפט צו פאר־שפרייטן קינסט“ אין וואַרשע און אין קראָקע. ניימאן מאָלט אין יענער צייט קוז־מיר ביי דער וויסל, די לאַנדשאַפט פון זיין געבוירן־אָרט. אין זיינע פיינאזשן פאָרנעמט דער מענטש אַלץ מער און מער אָרט.

אין יאָר 1936 וואָרט ניימאן געוויינט אין נאָו־סאָרג. פון דאָרט פלעגט ער זיך אָפּט אויסקלייבן קיין קראָקע, ווו ער האָט גענומען אן אקטיוון אַנטייל אין דער אַרבעט פונעם פאָררין פון די יירישע פלאַסטיקער, אין וועלכן זיין פריינד אַרטור מאַרקאוויטש איז געווען דער פאָרויצער.

שוין אין די ערשטע יצע פון סעפטעמבער 1939 אָרדנט זיך איין דער דיי=
 משישער פעלקער-מערדער פראנק אין קראָקע. באלד נאָכן איבערנעמען די מאכט
 אין דעם אזוי גערופענעם גענעראל-גאווערנאמענט הייבט פראנק אָן פלאנמעסיק
 און מיסעמאטיש איינצופירן אין לעבן זיין פלאן צו פארטיליקן די יידישע בא=
 פעלקערונג. ניימאן איז שוין דעמלט געווען א גרויער זקן, אָבער נישט קוקנדיק
 אויף זיין קראנקהייט, האָט ער זיך נישט אונטערגעגעבן. נאָך אין יאָר 1940 האָט
 ער זיך דערלויבט ארויסצוגיין מחוץ די גרענעצן פון דער שמאָט און מאָל לאַנד=
 שאפטן. אָבער שוין דעמלט הונגערט ער מוראדיק. ער איז טיילמאָל געצוונגען
 געווען אוועקצוגעבן א בילד פאר א לעבל ברויט. אין יאָר 1941 באקומט ער א
 „קענקארטע“ און ווערט איבערגעפירט אין געמאָ אריין אויף דער גאס יאנאָווא
 וואָליא. ניימאנס נאָענטסטער שכן איז געווען דער יידישער דיכטער מרדכי גע=
 בורטיג. ביידע קינסטלער זענען געווען פארשידן לויט זייער מענטשליכע. גע=
 בירטיג — א סטאָלער-אַרבעטער, וועלכער האָט פון דער געדיכטעניש פון די
 פאָלקס-מאָס געשעפט די זאפטן פאר זיינע רינדדיקע לידער — איז געווען א
 פשוטער פאָלקס-מענטש. ניימאן, דאָקטן, האָט ער האָט די ערשטע יאָרן פון זיין
 לעבן פאַרבראַכט אויפן שוים פון דער נאַטור, האָט ער דאָך אין די שפעטערדיקע
 יאָרן איינגעזאָפט אין זיך די אייראָפּעישע קולטור. ער איז אָפּט געווען אין זא=
 קאַפּאָגע, ווו ער פלעגט זיך פרעפן מיט וויטקעוויטשן, בעטמאיערן, וויספיאַנסקין
 און מיטן פאָעט יאָן קאַספּראָוויטש. חוץ יאָן סטאַניסלאָווסקי, זענען זיינע
 לערער געווען אויך יאַצעק מאַלבישעווסקי און לעאָן וויטשולקאָווסקי. שפעטער
 זענען ניימאָנס אַרבעטן אַלץ מער אָנערקענט געוואָרן אַפילו אין דעם דייטשלאַנד,
 פּינאָאָנען עס איז געקומען קיין פּוילן די פאַשיסטישע פעסט. ער האָט אויך גע=
 האָט פּריינג אין ווין, וואָס איז אַרונטערגעפאַלן דעם פאַרברעכערישן היטלע=
 רישן רעזשים. ניימאָנען האָט געקענט און געשעצט אַזאָ גרויסער מאַלער ווי
 מאַקס ליבערמאַן, וועלכער האָט אים אַמאָל אין זיינע יוגנט-יאָרן געהאַלפן איינ=
 אָרדענען אַן אויסשטעלונג פון זיינע לירישע פּוילישע לאַנדשאַפטן. אויבט איז
 ער געזעסן אין אַ קליין שטיבל מיט זיין גערוועזער ווירטין, פּרוי פּריי, און עס
 האָט זיך אים אַלץ אויסגעדאַכט, אַז דאָס איז נישט מעגלעך, אַז די דייטשן
 זאָלן באַפּלעקן זייער גוטן נאָמען און מאַכן אַ שטריד איבער זייער קולטור, וואָס
 ציילט הונדערטער יאָרן.

ניימאָן קומט אָפּט אַריין צו געבירטיגן, וועלכער איז באַהערשט און רואיק,
 נישט קוקנדיק אויף זיין קראַנקהייט און שווערער מאַטעריעלער לאַגע. ניימאָנען
 רעגט דאָס אויף, ער קאָן נישט פאַרשמין, וואָזוי אַ מענטש, וואָס איז נאָך אין
 אַ שווערערער לאַגע פון אים, וואָס שטיקט זיך אין אַ קליין שטיבל צוזאַמען מיט
 נאָך 5 נפשות און דערצו נאָך אַ קראַנקער — וואָזוי ער קאָן זיין אזוי רואיק.

אין יענער שוידערלעכער צייט האָט גיימאַן געמאַלט זיין אויטאָפּאָרטרעט, וואָס שטעלט אים פּאָר, ווי ער מאַלט דעם פּאָרטרעט פון געבירטיגן. גיימאַן פלעגט זעלמן מאַלן מענטשלעכע פיגורן, דעריבער איז דאָס דאָזיקע בילד געווען אַ גרוי־סע אָנשטרענגונג פאר אים, נאָכמער דערפּאָר, וואָס ער האָט זיך אַליין געמאַלט. ס'זעט אויס, ווי אַ מעכטיקער כוח וואַלט אים געצוונגען צו פּאָרפיקסירן דעם צושטאַנד פון דער גערוון־געשפּאַטטייט, אין וועלכער עס האָט דעמלט געלעבט די גאַנצע געזעלשאַפט, וואָס האָט אים אַרומגערינגלט.

געבוירטיג האָט אויסגעדריקט די בענקשאַפט פון אַרעמע, באַעוולחטע מעג־טשן. גיימאַן האָט געוווּן, ווי שײן עס איז די נאָטור. די קאָמפּאָזיציע, וואָס גיי־מאַן האָט געשאַפן אין געטאָ, אין וועלכער ער שטעלט זיך פּאָר, ווי ער אַרבעט איבערן פּאָרטרעט פון געבירטיגן, איז אַנטשטאַנען אין די טראַגישסטע מינוטן פון זיין לעבן. די געשיכטע פון קונסט קאָן נישט קיין סך קאָמפּאָזיציעס, וועלכע זאָלן פּאָרשטעלן דעם שעפּער פון בילד אין אָנבליק פון טויט. אין גיימאַנס פּאָר־טרעט באַמערקט מען אָבער נישט וועלכן ס'איז ציטער פאַר דער פּאָרניכטונג, וואָס שטייט אויף דער שאַעל, זי פּאַרטונקלט אים נישט דעם באַוווסטזיין. פאַר־אייביקנדיק צום לעצטן מאַל זיין פּערזאָן, קלייבט ער אויס די העלסטע פּאַרבן, כדי צו אַקצענטירן זיין איד. אויך דעם דיכטער, וועלכער שטייט קעגנאיבער אים, און איז פונקט אַזוי ווי ער פאַרמשפט צום טויט — שטעלט ער פּאָר מיט אוי־סערגעוויינלעכער פשוטקייט, ווייזנדיק פונדעסטוועגן זיין גרויסע אויסגעשעפט־קייט. דער קאָפּ און די אייבערשטע ווייל פון קערפּער פון זיין מאַדעל זענען עט־וואָס אויסגעבויגן פּאַרויס, גלייך ווי ער וואַלט זיך געוואַלט צוהערן צו דעם, וואָס ליגט באַהאַלטן אויסער דער טונקעלער נאַכט. דער דיכטער און דער מאַל־לער זענען אויס, ווי זיי וואַלטן זיך איינגעהערט אין זיך. ביידע זענען אַזוי ווי ערות און באַשולדיקער פון דער דאָזיקער שאַנדע, מיט וועלכער דער היטלערי־שער באַרבאַר האָט באַדעקט דעם מענטשן. גיימאַנס בילד איז אַ ליידנשאַפט־לעכע באַשולדיקונג, וואָס פּאַרוונדערט מיט זיין פשוטקייט און רעצידיקייט. מאַלנדיק זיך צוזאַמען מיט געבירטיגן, האָט גיימאַן אַרויסגעבראַכט די פאַר־צווייפלונג פון די מאַסן, וואָס קומען אום, אַזוי, אַז דער היינטערונגט האָט אויס־געזען, ווי ער וואַלט גרוי געוואָרן פונעם גרויל. דער מאַלער און דער דיכטער קוקן זיך אָן, ווי פאַרשטייענדיק זיך אָן ווערטער, און יעדער פון זיי לעבט איבער אויף זיין אופן דעם שטרעם, וואָס וויל־עוועט אין דרויסן. דאָס פנים פון גיימאַנען ווערט ווי אַלץ מער געקנייטשט צוליב די אַפּקלאַנגען, וואָס קומען פון דער גאַס. אין דער אָנשטרענגונג פון די מוסקולן פון זיין פנים, פון די ברעמען און אין דעם אויסדרוק פון פאַראַכטונג — קומט צום אויסדרוק די באַציונג פונעם קינסט־לער צו די כוחות פון געוואַלד. דאָס בילד איז דורכגעגאַנגען אַלץ נייע ענדערונג־

גען. די לעצטע פאָרם שטעלט פאָר דעם קינסטלער אין אַ יאָקאָבינער בערעט
אויפן קאָפּ, אין ברילן און אין אַ ווייסן מאָלער-קימל. עס איז אַ בילד, וואָס
שטעלט מיט זיך פאָר אַ מעכטיקן, אָבער שרעקלעכן מאָנומענט פון אַ מאָלער
אין אַ דיכטער, וועלכע געפינען זיך-אין די הענט פון מערדער, פאָר וועלכע ס'איז
נישטאָ קיין שום באַהעלטעניש...

* * *

דעם פערטן יוני 1942 האָט די געסטאָפּ אַרומגערינגלט די גאָס יאָנאָוואַ.
פון גאָרעם אין אָרעמע ווויגונגען האָט מען אַרויסגעשלעפט אויסגעמאַרטע און
פון הונגער געשוואָלענע מענטשן: זקנים, פרויען און קינדער, צווישן זיי האָט
זיך אויך געפונען ניימאַן און מרדכי געבירטיג. זייער לעצטער וועג צוזאַמען האָט
געדויערט זייער קורץ. דער דייַטש, וואָס האָט זיי באַגלייט, האָט מיט דער קאָלבע
גלייך צעשמעמערט גיומאַנס גרויען קאָפּ. מיט עטלעכע צעטרליק טרוט ווייטער
האָט אַ קויל פון די היטלערישע היצלעס געמראָפּן געביחטיגן.
אויף אַזאַ אופן זענען אומגעקומען דער באַרימטער פּוילישער פּיוזאַזשיסט
אַ ברודערס גיימאַן און דער גרויסער פּאָלקס-דיכטער מרדכי געבירטיג.

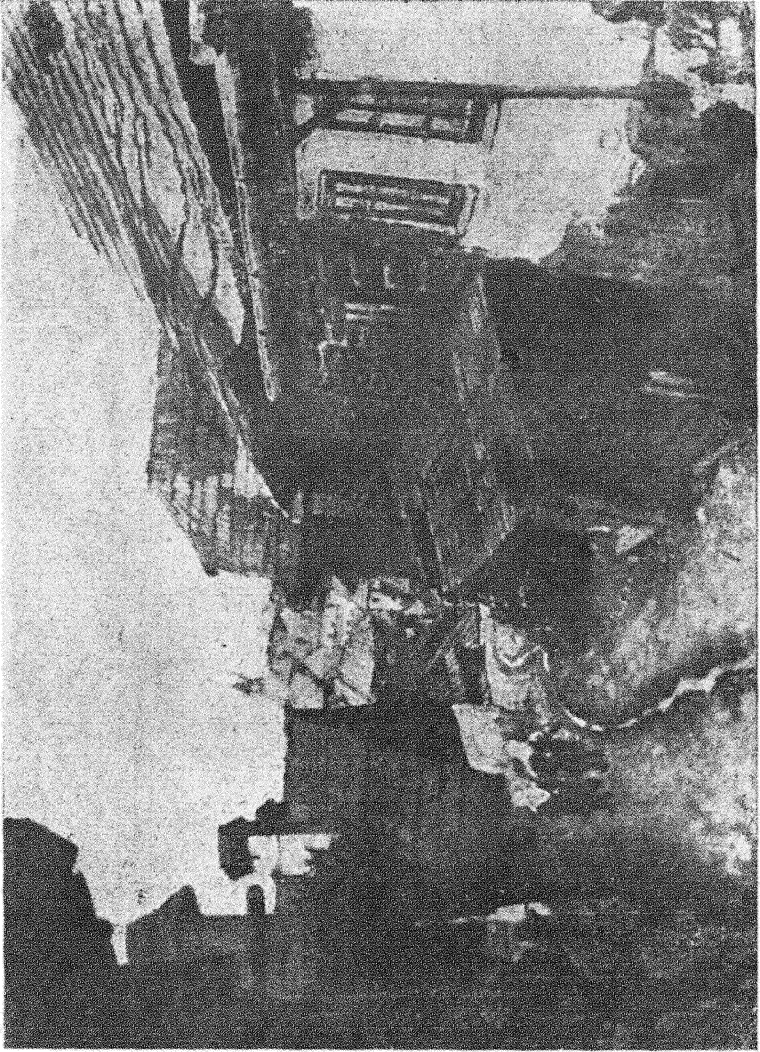
אויספארטרעט געמאלט אין קראקעווער געטא

אברהם נוימאן

א וואלד

אברהם ניימאן

THE GREAT WALL

THE GREAT WALL

משה אפעל באום

משה אפעל באום איז געבוירן געוואָרן דעם 15טן אפריל 1887 אין משטשאַן נווו און געשטאַרבן אין יאָר 1931 אין קאטאָוויץ. אפעל באום האָט געשאפן אין פּוילן נישט קיין גאַנצע 10 יאָר. אָבער אין דעם איינעם יאָרצענדליק האָט ער זיך דערוואָרבן אַ גרויסע פּאָפּולערקייט נישט בלויז צווישן יידן, נאָר אויך צווישן די פּאָרגעשרימענע פּוילישע אַרבעטער פון דאָמבראָווער געגנט. פאַרן פאַרווירקלעכן זיינע טרוימען צו ווערן אַ קינסטלער האָט אפעל באום אָפּגעגעבן אַ העלפט פון זיין לעבן. ער האָט געאַרבעט איבער זיך מיט אויסערנעוויינלעכן אויסרויער אין אַפּט איבער די כוחות.

זיינע קינדער יאָרן האָט אפעל באום פאַרבראַכט אין אַ קליין שמעטל אין אַ סביבה, אין וועלכער מ'האָט אָפּילו נישט פאַרשטאַנען דעם זין פון וואָרט קינג סטלער. אויך דער קליינער מושה האָט. פאַרשמויט זיך, נישט געאַנט, אַז די קראַפט, וואָס ציט אים צו צייכענען און צו באַטראַכטן די פאַרענדערלעכע פאַרמען און קאָלירן פון דער נאַטור, וואָס רינגלט אים אַרום, וועט ווערן דער ציל און אינגע האַלט פון זיין לעבן.

אין דער היים האָט ער זעלט געהאַט מער, ווי אַ שטיקל טרוקן ברויט. ווען די טאַמע פלעגט ברענגען פון מאַרק אַ ביסל גרינוואַרג, האָט דאָס יינגל זיך דאָפלט געפרייט: פון איין זייט, מיטן קאָנען צייכענען די מויערן, ציבעלעס, אָדער קאַרטאַפּל, פון דער צווייטער, מיט דעם געשמאַקן מאַלאַצייט. ער האָט תמיד געזוכט עפעס אַ שטיקל פאַפיר, כדי ער זאָל האָבן אויף וואָס צו צייכענען. ביז 12 יאָר איז ער געווען אין דער היים, געאַנגען אין יחדר אַרײַן און געלעבט אין דער סביבה פון דער קליינשטעטלדיקער לאַנגווייליקייט. ווינטער-צײַט, ווען דער טאַמע איז נישט געווען אין דער היים, פלעגט דער קליינער משה זיך זעצן ביים טיש און ביים ליכט פון אַ קליין לעמפל צייכענען מיט ברען, מאַכנדיק דערביי דעם אָנשטעל, ווי ער וואָלט לערנען. נישט קאָנענדיק אָבער שוין לענגער אויסהאַלטן אַזאַ מין לעבן, איז דאָס 15טע יאָר צו אַטלאָפן פון דער היים. ער דערשלאָנגט

זיד קיין קאָליש. דאָ דינגט ער זיד אָן ביי אַ שילדן=מאָלער צו דער אַרבעט און
גלייכצייטיק לערנט ער זיד. אין די פרייע מינוטן פלעגט ער ווייטער צייכענען מיט
התמחה. צו 18 יאָר האָט ער אזוי ווייט אַוואַנסירט אינעם צייכענען, אַז די אָר-
טיקע טעקסטיל=פאַבריק האָט אים באַשעפטיקט ביי זיד אַלס אַ צייכענער פון
מוסטערן פאַר טעקסטיל=אויסאַרבעטונגען. איצט, הגם ער איז שטאַרק פאַרנו-
מען אין דער פאַבריק, אַרבעט ער שטאַרק איבער זיד און ווערט רייף אַלס קינסט-
לער. סוף כל סוף וואַרפט ער די אַרבעט אין דער פאַבריק און לאָזט זיד אין דער
וועלט אַריין שטודירן. ער דערשלאָגט זיד קיין ווין. דאָ געלונגט אים נישט איינ-
צואַרדענען זיד צו קאָנען שטודירן. ער הונגערט. ער באַשליסט זיד לאָזן ווידער
אין וועג אַריין. צופום לאָזט ער זיד קיין דייטשלאַנד, וואַנדערנדיק פון דאָרף צו
דאָרף. ער לעבט דערפון, וואָס דאָ און דאָרט מאַכט ער צייכענונגען, וועלכע
ער פאַרקויפט פאַר פעניגן, אָדער ער צייכנט פאַרטרעטן, פאַר וועלכע מען צאָלט
אים פון 50 פעניג ביז 1 מאַרק פאַר אַ פּאַהמערט. ער האַפט, אַז אויף אַזאַ אופן
וועט אים געלונגען זיד צו דערשלאָגן ביז אַמסטערדאַם. ס'איז אים אַמאָל אַריינ-
געפאלן אין דער האַנט אַ ביכל וועגן רעמבראַנדט, אין וועלכן ס'זענען אויך גע-
ווען רעפּראָדוקציעס פון די אַרבעטן פונעם גרויסן מייסטער. דאָס האָט געווירקט
אויף אַפעלבאַומען צו מאַכן די גרעסטע באַמונגען צו דערשלאָגן זיד קיין האָ-
לאַנד. אָבער אויך אין האַלאַנד, ווהיין עס איז אים סוף כל סוף געלונגען זיד צו
דערשלאָגן, האָבן זיינע אילוזיעס געפלאַצט. דאָס דאָזיקע לאַנד האָט, פונקט ווי
אַמאָל, נישט פאַרמאָגט קיין האַרץ פאַר אַרעמע קינסטלער. רעמבראַנדט אַליין
איז דאָך אין ווין דיימלאַנד געשטאַרבן אַז אַרעמאָן. זיינע אַרבעטן, וועלכע באַ-
צירן די מוזייען פון האַלאַנד און פון דער גאַנצער וועלט, זענען פאַרקויפט גע-
וואָרן אויף ליצימאַציעס, ווייל דער גרויסער מייסטער האָט נישט געהאַט מיט
וואָס צו באַצאָלן זיינע בעלי-חובות! אַפעלבאַום קאָן דעריבער לאַנג נישט פאַר-
בלייבן אין אַמסטערדאַם. ער לאָזט זיד ווייטער אין וועג אַריין. ער האָט בלויז
צוויי פאַרלאַנגען: קאָנען אַפּעסן צו דער זעם און שטודירן מאָלעריי. צו 20 יאָר
לאָזט ער זיד אַלס בלינדער פאַסאַזשיר קיין ליווערפּול. אין דער דאָזיקער רויש-
קער פּאַרט=שטאַט פאַרדינט ער זיין ביסן ברויט אַלס טרעגער. ער פאַרברענגט
אַפט און שענקן, וווּ עס קומען מאַטראָסן. דאָרט צייכנט ער פאַרשידענע טיפּן פון
מאַטראָסן און פון די פאַרדינטע גראַשנס שלאָגט ער זיד מיט גרויס מי אַדורד.
איינמאָל האָט ער זיד אָנגענומען מיט מוט, צונויפגענומען זיינע צייכענונגען אין
אַוועק אין דער אַרטיקער קונסטגעווערב=שול. די צייכענונגען פון דעם יונגן בחור
האָבן אזוי פאַראינטרעסירט די פּראָפּעסאָרן, אַז זיי האָבן אים גלייך אויפן אָרט
אָנגענומען. אין שול. דאָ שטודירט אַפעלבאַום 2 יאָר. אָבער די ליווערפּולער שול
האָט זיד לגמרי נישט אינטרעסירט, וויאָזוי ס'לעבט דער דאָזיקער טאַלאַנטירט-
סער שילער. אַפעלבאַום מוז זיד פאַרנעמען מיט די שווערסטע אַרבעטן: ער

שלעפט משאות, האקט האַלץ און פון צייט צו צייט פאַרדיגט ער אויך פון זיין קונסט. קיינער פון אַפּעלבלאָומס חברים לעבן נישט אין אַזעלכע שווערע באַדינג-גונגען, נאָר נישט קוקנדיק דערויף, ווערן די בילדער פון דעם דאָזיקן יונגן קינד-סטלער אַלץ רייפער און טיילן זיך אויס פון די אַרבעטן-פון זיינע חברים. אָבער אויפן פנים פון דעם יונגן מאַלער באַזוייזן זיך אַלץ טיפּערע קנייטשן פון גויט אין ליידין.

אין יאָר 1914, אין וועלכן עס ברעכט אויס די ערשטע וועלט-מלחמה, שטאַ-דירט אַפּעלבלאָום אין דער לאַנדאָנער קונסט-אַקאַדעמיע. די ענגלישע רעגירונג פאַרערט אויף אַלע רוסישע עמיגראַנטן אַרײַנצומרעטן אין מיליטער. אַפּעלבלאָום זאָגט זיך אָפּ צו דינען אין די רייען פון דער אימפעריאַליסטישער אַרמיי און ער ווערט אַרעסטירט. היות אָבער ער איז זייער אָפּגעשוואַכט, ווערט ער נאָך אַ קור-צער צייט באַפרייט.

ער געמט זיך מאַלן בילדער, אין וועלכע ער שטעלט פאַר דעם גורל פון פשוטע מענטשן אין דער צייט פון דער מלחמה, ווייזט אַלערליי קאַנפּליקטן, וואָס אַנטשטייען אויפן באַדן פון עקספּלאָאָטאַציע, ווייזט, וויאזוי די קאַפיטאַליסטן פאַראַזיטירן אויפן קערפּער פון פּאָלק, וויאזוי זיי דרייען זיך אַרויס פון מיליטער-דינסט, אין דער צייט, ווען אַנדערע מוזן אָדער שווער האַרעווען אין די פאַבריקן, אָדער אומקומען אויפן פּראָנט.

צום סוף פון יאָר 1918, נאָכן פאַרענדיקן די מלחמה, שטעלט אַפּעלבלאָום אויס צום ערשטן מאַל אין לאַנדאָן זיינע אַרבעטן, פון וועלכע אַ סך זענען אויף מאַטריוווּן פון ווייטשעפל, דעם יידישן קוואַרטאַל אין לאַנדאָן, און אַ היפשע צאָל אויך וועגן לעבן פון די ענגלישע אַרבעטער. מערסטנטייל זענען דאָס נישט-קוואַ-ליפּיצירטע אַרבעטער, וואָס פאַרדינגען זיך אויף טאַג-אַרבעט, אָדער פיזיש שוואַ-כע, דעמאָראַליזירטע און אויסגעלענקטע, וואָס לעבן פון נעבעכדיקער אויסקומע-ניש. אַפּעלבלאָום גיט אַ רייכע טיפּן-גאַלעריע פון לאַנדאָנער גויט, איבערהויפּט פון דעם קוואַרטאַל, וואָס איז באַזוייגט געווען דורך די אַנטלאָפּענע בעת די צאַרישע פאַגראַמען. די דאָזיקע מאַטריוווּן האָבן אויף דער לאַנדאָנער אויסשטעלונג געהאַט אַ באַזונדערן דערפּאָלן. אַדאָנק דעם, וואָס ער האָט זיך דערוואָרבן אַ געוויסע צאָל אָנהענגער, וואָלט אַפּעלבלאָום זיך געקאָנט איצט איינאַרדענען אין דער הויפּט-שטאָט פון ענגלאַנד. ער באַשליסט פּונדעסטוועגן אומצוקערן זיך אין זיין היימ-לאַנד. אין משך פון די אַלע יאָרן, וואָס ער האָט פאַרבראַכט אין אויסלאַנד, האָט ער נישט אויפגעהערט צו בענקען נאָך דער קולטור פון דעם פּאָלק, פון וועלכן ער האָט געשטאַמט און כסדר געטרוימט וועגן דעם, אַז ווען ער וועט פאַרפּולקאַ-מען זיין שאַפּן, וועט ער זיך ווידער אומקערן קיין וואַרשע. ער האָט געפּילט, אַז דאָרט וועט ער האָבן אַ ברייטער פעלד צו אַרבעטן, ווי דאָס פאַרשטעלן די עמי-גראַמישע סביבה פון ווייטשעפל.

קומענדיק קיין פוילן, אנטוויקלט אפעלבאום א באזונדערס לעכהאפטע טעם
 טיקייט אויפן געביט פון דעקארטיווער קונסט. ער האט זיך אונטערגענומען
 כמעט א פינגערדישע ארבעט: מאלן דעקארטציעס פארן יידישן טעאטער אין
 ווארשע. אפעלבאום האט אויף דעם געביט געטראפן א גרויסע פארנאכלעסיקונג
 און געשמאקלאזיקייט, וועלכע האבן איבערגעפירט אפילו די בעסטע אויפפירונג.
 א ביישפיללאזער דילעטאנטים האט געהערשט אין אלע פראגן, וואס האבן גע-
 האט א שייכות צו דער וויזועלער זייט פון דער יידישער בינע. אפעלבאום האט זיך
 געווידמעט דער דאזיקער ארבעט מיטן גאנצן ברען. צוזאמען מיט זיגמונט טור-
 קאו האט ער דורגעשטודירט יעדע פיעסע, וועלכע מ'האט געגרייט צו שמעלן, און
 קאמפאנירט אינטערעסאנטע קאסטיומען און דעקארטציעס. די סצענעס מיט זיי-
 גע דעקארטציעס האבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער אויסגעהאלטענעם סטיל און
 געשמאק און האבן געגעבן דעם צושויער א באמת עסמעטישע איבערלעבונג. די
 סצענישע אקציע האט אין אפעלבאום דעקארטיווער ראם געווענען אין אויס-
 דריקלעכקייט און ארגינעלקייט. אפעלבאום איז געווען דער ערשטער, וואס האט
 אנגעהויבן א גייעס, איידעלערן סטיל פון בויען דעקארטציעס אין יידישן טעא-
 טער, אויפהייבנדיק דערמיט זיין ניווא. אויך אין זיינע בילדער האט אפעלבאום
 זיך באמיט, אז יעדע טעמע זאל האבן איר ספעציפישן אויסדרוק, איבערהויפט,
 אז זי זאל זיין פארשטענדלעך. ער איז געווען א קינסטלער מיט א ברייטן הארץ
 זאגט און האט ארויסגעוויזן א סך דרייטקייט און איינפאלערישקייט און אויך
 הומאר. ער האט געקאנט אונטערווארפן זיין שאפונג דעם גרויס-פרינציפ, אז מען
 טאר נישט דעפארמירן דעם מענטשן. די טיפן, וואס אפעלבאום האט פארגע-
 שמעלט, זענען מענטשן פשוטע, גאיווע, גוטמוטיקע, טייל פון זיי זענען אזוי ווי
 שוישפילער אויף דער סצענע פון לעבן, אזעלכע דאמאנטישע שלימולען און אומ-
 רואיקע גייסטער. אפעלבאום האט ארויסגעהויבן דעם מענטשן פון איינזאמקייט,
 וויזנדיק אים, ווי א רעזולטאט פון די געזעלשאפטלעכע באציונגען. זיינע גע-
 שמאלטן זענען נישט קיין געפאלענע מענטשן, וואס קאנען נישט געפינען קיין
 אויסוועג פון זייער לעבנס-סיטואציע, נאר מענטשן פול מיט אפטימיזם און גע-
 מוטלעכקייט. פון אפעלבאום בילדער שטראלט אויס עפעס א לעבנס-קראפט; עס
 פילט זיך, אז דער קינסטלער האט זייער טיף אריינגעבליקט און ארויסגעפילט די
 באדינגונגען, אין וועלכע זיינע מאדעלן לעבן. דער קאמף מיט עקספלאאמאציע
 און קאפיטאליסטישן ווילקיר און גויט קומט צום אויסדרוק אין אפעלבאום
 ארבעטן אויף א פארשידנארטיקן אופן. אזוי, צום ביישפיל, מאגליך א בילד,
 וואס שמעלט פאר דעם קוילן-ראיזן, שמעלט ער פאר א פרוי, וואס קלייבט צונויף
 קוילן אפפאל. בלויז די טעמע אליין רייטעט שוין אן אויף דער שוידערלעכקייט
 פון די באדינגונגען, וואס האבן דעמלט געהערשט אין אויבערשעצזיע. די מענטשן,

וואָס לעבן אין אַ געגנט פון די רייכסטע קוילן=שיכטן, האָבן אַפילו נישט אויף אַפצואַמאָכן אַ לעפל עסן. זייער אָפּט שפּילן אין אַפּעלבאַומס בילדער נישט קיין קליינע ראָל זאָכן פון טאַג=טעגלעכן געברויך. דער קינסטלער ווייזט אונדז אויך, ווי פאַרצווייפלט עס איז געווען די לאַגע פון קינסטלער אין דעם זאַמאָליקן פּוילן. ער האָט, צום ביישפּיל, געמאַלט אַ בילד פון יידישע מוזיקאַנטן, וואָס האָט פאַר געשטעלט מיט זיך אַ געבענדיקן אַנסאַמבל, וועלכער שפּילט אויף חתונות אָרער ביי אַנדערע ענלעכע געלעגנהייטן. אַפּעלבאַום ווייזט, ווי דער דאָזיקער אַנסאַמבל מאַכט אַ פּראָבע אין אַזאַ ענג צימער און אין אַזאַ געבענדיקער אומגעבונג, אַז דער ברען, מיט וועלכן זיי גיבן זיך אָפּ דעם שפּילן, פאַרווונדערט דעם צושויער. עס וואַרפט זיך גלייך אין די אויגן אַרײַן, אַז דאָס זענען מוזיקאַנטן, וואָס האָבן ליב גיגנה.

אַפּעלבאַום באַגעמט און שמרײַכט אונטער דאָס שווערע לעבן פון דער יידישער אַרעמקייט מיט אַ סך טאַקט און געפיל. די פאַרגעשטעלטע פיגורן אין דעם דערמאָנטן בילד זענען זייער סימפּאַטיש און רעאַל. דאָס זענען פשוטע יידן מיט בערד און לאַנגע קאַפּאַטעס, וועלכע פאַרווונדערן אָבער מיט דעם ברען פון זייער שפּילן אין דער קעלער=שטוב אָדער בוידעם=שטיבל, וווּ די איינציקע צוהערער איז די קאַץ, וואָס שטייט אונטערן טישל, און אַ נאַנדז, וואָס איז אַרויסגעטריבן געוואָרן פֿון ערגעץ אַ ווינקל. דאָס צימער איז באַלויכטן מיט איין ליכטל, וואָס איז אַרײַנגעשטעקט אין אַ לייכטערל אויפן טיש. ווייזט אויס, ס'האָט אויסגעפעלט נאַפט אין דער לאַמפּ, וואָס הענגט אַראָפּ פון סופּיט. די אינטערעסאַנטסטע פיגור אויף דעם דאָזיקן בילד איז דער אַלטער פּידלער. ער שפּילט מיט עקסמאַז, זיין גאַנצער קערפּער דריקט אויס דאָס טיפע איבערגעמען זיך מיטן שפּילן; מיט אַ פאַרוואַרפּענעם קאַפּ און פאַרגעפּלטע אויגן באַקומט ער וואַרשיינלעך אַרויס פון אונטער די מערקווירדיק שיינע פינגער פון דער האַנט זייער אומעטיקע טענער. דער דאָזיקער זקן איז ווי רורכגעזאַפט מיט דעם ריטם פון דער מוזיק, וואָס פליסט פון זיינע סטרונגעס. ער זיצט אויף אַ הילצערן בענקל, וואָס איז צוגויפּגעקלאַפט פון עטוואָס צוגעהעבלעוועמע ברעטלעך, אַזוי ווי דער טיש, אויף וועלכן ס'זאַנקט דאָס ליכטל. אויף דער צווייטער זייט פון טיש געפינט זיך דער מוזיקאַנט, וואָס באַדינט די פּויק מיט די מעשענע טעלערס. דער דאָזיקער מוזיקאַנט, מיט דער טיילוואַגניש=כיטערער מינע און לאַבוסעוואַטן לאַכנדיקן פנים, קלאַפט ענערגיש אין די טעלערס. דאָס איז די איינציקע פיגור אין דעם דאָזיקן קוואַרטעט, וואָס טראַגט היינטיקע מלבושים. אויפן קאַפּ טראַגט ער אַ היטל, פאַר דרייט אויף דער זייט, וואָס שמרײַכט נאָך מער אונטער די גראַממעסקאַרטמיקייט פון דער געשמאַלט. דער וויאָלענטשעליסט, דאַקעגן, איז אַ מענטש אַ דאַרער, אַז אויסגעמאַטערטער, וואָס ציט קוים דעם סמייטיק. דער פּערטער פון דעם דאָזיקן

אנסאמבל איז דער, וואָס שפּילט אויפן פּלייט. דאָס איז אַ קאָמישע פיגור, פּול מיט הימאַך .

אין דער האַלב-אַפּענער טיר זעט מען נאָך אַ געשמאַלט — דאָס איז אַ פּרוי, מעגלעך די באַלעבאַכטע פּון דער דירה, וואָס קוקט אויף די מוזיקאַנטן מיט אַ זייערער מינע און פּאַרדרום. דאָס דאָזיקע בילד, וואָס שילדערט דעם פּאַלקס-שטייגער אין די צייטן פּון דער סאַנאַציע, שטעלט מיט זיך פאַר אַן אמתע פּערל. מאַלגרויך די דאָזיקע טעמאַטיק, שטרענגט זיך דער קינסטלער נישט אָן צו שאַפן אַ סאַטירע, ער גיט פּשוט איבער די ווירקלעכקייט.

אַפּעלבאַום האָט אויך נישט פּאַרנאַכלעסיקט די טעמאַטיק פּון טאַג-טעגלעכן לעבן. אַ באַזונדערע אויפּמערקזאַמקייט האָט ער געשאַנקען דעם לעבן פּון אַרבעט-פּער און סתם פּשוטע גראַע מענטשן. ער לעבט טיף איבער די דאָזיקע טעמאַטיק ביזוואַגען ער ברענגט זי אַרויס אין אַ וויזועלעך פאַרם און קאָלירן. אויך דעמלט, ווען ער מאַלט דאָס פּוילישע דאָרף, פּילט מען, אַז ער איז מיטן דאָרפס-לעבן ענג פּאַרבונדן. דאָס איז דאָך די ערד, נאָך וועלכער ער האָט געבענגט, זייענדיק אין דער פּרעמד. ער מאַלט די דאָזיקע ערד, אַזוי ווי די קלעזמער, מיט אומעם; עס מוט אים ווי די אַפּגעשפּאַנענקייט פּון פּוילישן דאָרף, זיין פינצערניש און דלות. ער מאַלט נישט קיין רייכע הויפּן, נאָך אַרעמע כאַטעס, געדעקטע מיט שמרוי און אין זעלבענע פּאַלן מיט שינדלען.

אַפּעלבאַום קינסט האָט קיין שום שייכות נישט מיט דער אַזוי גערופּענער שטימונגס-קינסט. זיינע בילדער האָבן געפּאַדערט, אַז דער צושויער זאָל זיך פּאַרטראַכטן איבער זיי, ווייל זיי האָבן פּאַרגעשטעלט דעם דערשיטערנדיקן לעבנס-אמת. דאָס הייסט אַבער נישט, אַז אין זיינע שאַפּונגען פּעלן פּרעכטיקע אומפּרע-סיעס, וואָס זענען אויפגעכאַפט געוואָרן אין פּריידיקע מאַמענטן, ווי די נאַטור איגעס פּוילינגס-בליי, רייכע סערער, ביימער, וואָס בייגן זיך אונטער דער משא פּון פּרוכטן, זעלדער און וועלדער. אַזוי, צום ביישפּיל, מאַלט ער אַ וואַלד אין מאַזאַ-ווע אין זיין טיפּער, פּולער שטילקייט. קונגרויך אויפן בילד, פּילט מען די פּרייד, וואָס דער מאַלער האָט איבערגעלעבט, בעת ער האָט זיך פּאַרטיפט אין זיין קילן שאַטן און האָט זיך איינגעהערט אין זיין געהיימנישפּולן גערויש. אַ צווייט בילד שטעלט פאַר אַ געווייטער מיט בליצן. אַפּעלבאַום גיט גלענצנד איבער דעם זינאָג פּונעם בליץ, וואָס באַלייכט אויף אַ וויילע די גאַנצע געגנט. די בילדער אויף דער און ענלעכער טעמאַטיק זאָגן ערות, אָן שום יספק, וועגן דער טענדענץ פּון זייער שעפּער צו פּאַרשאַפן דעם צושויער וואָס מער פּרייד. איז אַ קאָמפּאָזיציע, וואָס שטעלט פאַר דעם ים, מאַלט דער קינסטלער די אומענדלעכע טיפּקייט אין איר גרויזאַמע מאַכט, ווען די אויבערפּלאַך פּונעם ים שווימט מיט מעכטיקע כוואַליעס, וואָס דראַען יערע רגע מיט אַ שמורעם. אַדאַנק דעם טיפּן עפּישן חוש, וואָס אַפּעל-

באום האָט פאַרמאָגט, איז ער אימשטאַנד געווען איבערצוגעבן אַ סך פאַרשידנ־
 אַהטיקע מאַטיוון און מעמעס. ווי יעדער ערנסטער קינסטלער, האָט ער געאַרבעט
 סיסטעמאַטיש מיט אַ סך ענערגיע און האָט זיך נישט געלאָזט פאַרפירן דורך
 דעם גסיון צו מאַלן אַ בילד בלויז צוליב דעם פאַרגעניגן פון מאַלן. זיין שאַפונג
 ברענגט צום אויסדרוק די טיפסטע און פאַרגעשריטנסטע געדאַנקען אין סאַציאַליז
 פראָבלעמען, פאַרשטעלנדיק אַ פאַרשידנאַרטיקע פאַנאַראַמע פונעם לעבן. דאָ
 האָבן מיר אַ בילד פון אַן איינזאַמען קבצן, וואָס בלאַנדזשעט אַרום ביינאַכט, און
 דער קינסטלער גיט איבער דעם גאַנצן שוידער, וואָס דריקט אויף דעם דאָזיקן
 מענטשן אין זיין גרענעצלאָזער הילפסלאָזיקייט. אַ צווייט בילד גיט איבער די
 איינזאַרטיקייט פון אַ זון-בלום, וואָס וואַקסט אויף אַ האַרבסטטיק פעלד, אַנדערע
 ווידער — אַרבעטער, וואָס רוען אויף דער וועראַנדע פונעם הייזל, פרויען, וואָס
 וואַשן וועש, הענדלער מיט גרינוואַרג אין פרוכמן.

קומענדיק קיין וואַרשע, האָט ער אַלס איינער פון די אָרגאַניזאַטאָרן פון דער
 יידישער קונסט-געזעלשאַפט איבערגעגעבן געאַרבעט אין קאָמיטעט, בעת עס איז
 אָרגאַניזירט געוואָרן די ערשטע אויסשטעלונג פון דער געזעלשאַפט אינעם יאָר
 1922. גלייכצייטיק האָט ער געאַרבעט אַלס לערער אין דער האַנטווערקער-שול פון
 „אַרט“. ווען ער האָט געוווינט אין וואַרשע, האָט ער באַפוזט פון אינעווייניק די
 שול אין לאַמזשע מיט אָריגינעלע בילדער און פּרעסקן, דעקאָריט דעם זאַל פון
 יידישן ליטעראַטור-פאַריוון און וואַרשע. אָבער ביי זיין גאַנצער לעבן האַפּט ער טעמיג
 קייט האָט אַפּעלבאַום געלעבט אין גרויסער גוים. קיינער האָט זיך נישט געאַרנט
 פאַר זיין מאַטעריעלן קיום. און ער אַליין, וויסנדיק אין וואָס פאַר אַ שווערע באַדינג־
 גונגען עס לעבט נישט איינער פון זיינע חברים, האָט ער בעת די אויסשטעלונגען
 צוגערעהט די רעפּלעקטאַנטן, אַז זיי זאָלן קויפן די בילדער דאָ פון דעם, דאָ פון
 אַן אַנדערן חבר זיינעם. ער האָט זיך דעריבער איבערגעצויגן מיט דער פרוי און
 קינד קיין קאַטאַוויץ. אין דער נייער סביבה פון דער דאָזיקער אינדוסטריעלער
 שטאָט ווייזט אַפּעלבאַום אין זיינע בילדער די ראַשיקע אונטערשיידן צווישן צוויי
 טיילן פון דער געזעלשאַפט: דעם לוקסוס און די פאַרשווענדערישקייט פון די
 מאַגנאַטן און דירעקטאָרן פון די גרובנס און אַנדערע עקספּלאַאַטאַטאָרן, פון
 דער צווייטער זייט — דעם גורל פון טויזנטער אַרבעטער, וואָס שאַפן די דאָזיקע
 דייכטימער, זייער גוים און שווערע פּראַצע, אינוואַלירן, בעמלער, קבצנים, היים־
 לאָזע און אַרבעטסלאָזע. דער קינסטלער מאַלט אויף אַ ריי בילדער פונעם לעבן
 פון הענדלער און קליינע האַנטווערקער. אויף איינעם פון די דאָזיקע בילדער ווייזט
 ער אויבן אַ סמאָליער־וואַרשטאַט, ביי וועלכן עס אַרבעטן צוויי מענטשן: דער מיי־
 סטער און זיין געזעל. דאָס צימער, אין וועלכן עס געפינט זיך דער וואַרשטאַט,
 איז אַזוי ענג, אַז ביידע קאָנען זיך קוים באַוועגן. דאָס איז אין אַ געוויסער מאָס

א דאָקומענט פון דער צייט, וואָס באַווייזט, וויאַזוי די פאַרניכטנדיקע קראַפט פּוֹ-
נעם קאַפיטאַליזם האָט צעקרישט די לעבנס-באַזעס פּון טויזנטער האַנטווערקער,
קליינע אונטערנעמער און מייסטערס. אַפּעלבאַום איז געווען איינער פּון דער
נישט גרויסער צאָל קינסטלער, וואָס האָבן אָנגעוויזן אויף דעם דאָזיקן פּראָבלעם.

בנוגע דער פּאַרם, מיט וועלכער ער האָט זיך באַנוצט, איז דאָס אָפט געווען
דער אימפּרעסיאָניזם, מיט וועלכן ער האָט אַרויסגעבראַכט די געשמאַלפּן אין אַ
צו ראַשיקן פּאַרבן-שפּיל. אָבער הגם די קינסטלערישע פּאַרם, איז וועלכער ער
האָט אַרויסגעבראַכט די טעמאַטיק פּון זיינע כולדער, האָט מיט זיך פּאַרנע-
שמעלט אַ באַדרייטנדיקע אָפּווייכונג פּון רעאַליזם, איז דאָך אַפּעלבאַום געווען אין
דער צייט פּונעם צווייטן און דריטן יאָרצענדליק פּון איצטיקן יאָרהונדערט איינער
פּון די, וואָס האָבן צומריכטיקסטן פּאַרפיקסירט די קלאַסן-אונטערשיידן, וועלכע
האָבן דעמלט עקזיסטירט אין פּוילן. איינע פּון די באַזונדערס סימפּאַטישע דער-
שיינגען, אויף וועלכע דער קינסטלער האָט אָנגעוויזן, איז געווען דער מאַטיוו
פּון די גאַסן-מוזיקאַנטן. דאָס דאָזיקע בילד זייגט וואָלט מען געקאָנט באַטראַכטן,
ווי אַ מין דערנעגנצונג צו דעם שוין באַשריבענעם בילד „די יודישע קאַפעליע“.

אין די „גאַסן-מוזיקאַנטן“ זעען מיר צוויי זייער אויסדרוקפולע געשמאַלטן, וואָס
שפּילן אויף אַן אַרעם געסל פּון אַ שמעטל, אָדער אין עפעס זייער אַן אַרעמער
געגנט אין דער פּעריפּעריע פּון דער שמאַט, קאָן זיין אַפילו פּון קאַטאַוויץ אַליין.
איינער שפּילט אויף אַ פּידל, דער צווייטער זינגט, אַקאָמפּאַנירנדיק זיך אויף אַ
מאַנדאַלינע. דאָס זענען געווען צייטן, ווען איז די שמעט און שמעטלער האָבן זיך
אָרגאַניזירט נרעסערע אָדער קלענערע מוזיקאַנטן-גרופּעס, וואָס זענען באַשטאַנען
פּון אַרבעטסלאָזע, וועלכע האָבן אַזוי אַרום געפרוּווט פּאַרדינען אויף אַ שטיקל
ברויט. צווישן די דאָזיקע אומגליקלעכע זענען אָפט געווען ערשטקלאַסיקע סאַ-
ליסטן, וואָס האָבן פּאַרלוירן די מעגלעכקייט אויף אַ נאָרמאַלן אופן זיך צו פאַר-
נעמען מיט זייער באַרוף און זענען געצוונגען געווען צו באַווייזן זייער קונסט
אויף דער גאַס פאַר אַ בעמלעך-גראַשן. די ביידע מוזיקאַנטן, וועלכע אַפּעלבאַום
האָט געמאַלט, זעען יאַקע אויס, ווי אַזעלכע קוואַליפּיצירטע מוזיקער. ס'איז
נישט שווער אָפּצופּילן, אַז דער דאָזיקער אופן פּון פּאַרדינען פּאַרשאַפט זיי וויי-
טיק און דערנידערטיקט זיי. ביידגס פּנימער דריקן אויס לייזן און כעס. מע זעט,
אַז ס'איז נישט לאַנג, ווי זיי זענען אַרויסגעשמויסן געוואָרן פּון זייער לעבנס-
קרייז, ווען זיי האָבן געהערט צו דער סביבה פּון בעסער סיטואַציע
קינסטלער. ביידע זענען נאָך גאַנץ ליימיש געקליידט און האָבן גומע מוז-
זיקאַלישע אינסטרומענטן. הינטער די פּלייצעס פּון די מוזיקער זעט מען פּשוטע
מענטשן, וואָס הערן זיך צו צום שפּילן. דער און יענער ציט אַרויס פּון טאַש זיין
אַרעמען גראַשן, כדי אים אָפּצוגעבן די צוויי אַרבעטלאָזע. אַזעלכע סצענעס

זענען דעמלט געווען אַ וואַנט-טעגלעכע דערשיינונג און האָבן מיט זיך פאַרנעם-
שטעלט בלוז אײנעם פון די צאָלרײכע אויסדריקן פון דער הערשנדיקער ארבעטס-
לאַזיקײַט. דאָס בילד „די גאַסן-מוזיקאַנטן“ שטעלט פאַר אײנעם פון די גלענצנד-
אויפגעכאַפטע מאַמענטן פונעם לעבן.

אין דער זעלבער צײַט האָט אפּעלבאום די מעגלעכקײַט זיך צו באַווײַזן אין
אַ צווייטן געביט פון דער קונסט, אין וואַנט-מאַלעריי. די פאַרוואַלטונג פון דער
בענדיגער שול האָט אים פאַרגעלייגט צו באַצירן די שול פון איגעווייניק. דאָס איז
דעם קינסטלער געווען זײער אויף דער האַנט, ווייל גראַד אין יענער צײַט האָט
ער געוואָלט מאַכן אין גרויסן, מאַנומענטאַלן פאַרמאט. ער וואַרפט דעריבער אָן
פלענער און סקיצן, ער פאַרטיפּט זיך אינעם שטודירן דעקאָראַטיווע מאַלעריי אין
באַזונדער פאַרשט ער די אָרנאַמענטיק פון שולן. צו דער ארבעט אין דער בענ-
דיגער שול צײַט אפּעלבאום צו גאָד צוויי קינסטלער: דעם סקולפּטאָר חיים האַנפּט,
און דעם גראַפיקער און מאַלער סאַמעל ציגלער. די דאָזיקע דריי קינסטלער,
שטיצנדיק זיך אויף אלטע מוסטערן פון וואַנט-מאַלעריי אין דער רענעסאַנס-
עפּאָכע, האָבן געשאַפן אַ פרעכטיק קינסט-ווערק.

אין דער צײַט ווערט אפּעלבאום קראַנק אויף שווינדזוכט. ער האָט שוין פון
לאַנג געקרענקט, אָבער זײנע מאַטעריעלע באַדינגונגען האָבן אים נישט דערלויבט,
ער זאָל איבערוק אכט לײגן אויף זײן געזונט. דערצו גאָד האָט זײן קינסטלערישער
סעמפּעדאַמענט אים געשטויסן צו דעאָליזירן וואָס אַמאָל אלץ נייע שעפּערישע
פּלענער. גאָד צום סוף פון יאָר 1930, ווען ער האָט אָנטיילגענומען אינעם אָר-
באַניזירן די ערשטע אויסשטעלונג פון דער „ידישער קונסט-געזעלשאַפּט“ אינעם
אַקאַדעמישן הויז, איז שוין דער דאָזיקער הויכער, ברויטפלייציקער און, אויפן
ערשטן בליק, געזונטער מענטש געווען פּולשטענדיק אויסגעשעפט. אין ווינטער
פון יענעם יאָר האָט די קראַנקהײַט, וואָס האָט שוין לאַנג אונטערגעגראָבן זײן גע-
זונט, אים אוועקגעלייגט. ער איז געשטאַרבן דעם 3-טן יאַנואַר 1931 אין קאַטאַוויץ.
— משה אפּעלבאום איז געווען נישט בלוז אַ מאַלער, גאָד ער האָט נישט אײנ-
מאַל געשריבן אַרטיקלען אויף פאַרשידענע טעמעס אויפן געביט פון קונסט, אײ-
בערהויפּט וועגן דער קונסט פון יידן אין פּוילן. ער איז אויך געווען אַ טעטיקער
געזעלשאַפּטלעכער מועד, אײנער פון דער נישט גרויסער צאָל, וואָס האָבן שמענג-
דיק גערן און איבערגעגעבן געהאַלפן זײערע חברים.

קלעזימער

מושה אפעלבאום

גאס-מוויקאנטן

משה אפעלבוים

רעגינע מונדליאק

רעגינע מונדליאק איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך טראַגישע געשטאַלמ. עס קאַנען זי נישט אפילו די, פאר וועלכע זי האָט אָפגעגעבן איר גאנץ אומדערמיד= לער לעבן, וואָס איז פון די פריסטע יאָרן ביז איר טראַגישן טויט אין דעם לאַגער פון טרעבלינקע געווען איין קייט פון ליידן, איינזאמקייט, דחקות און וואַגלעניש. אָבער אלס קינסטלערין האָט מונדליאק געהאט זייער פיל מיטגעפיל פארן שווערן גורל פון אַנדערע. אירע בילדער דערציילן וועגן דעם אויף דער שפראך פון דעם דיינסטן, קאָמפראַמיסלאָזן אמת, פארפיקסיהנדיק דעם גראַען טאַג=טעגלעכן מענטשן מיט זיינע גרויסע זאָרגן און קליינטשיקע פריידן. די מענטשן, וועלכע זי שטעלט פאַר, זענען אזוי העאל, ווי מיר וואַלט זיך מיט זיי נאָר וואָס געבראַפן אויף דער גאס. ווען ס'וואַלט זיך איינגעגעבן ציוניספּאַזאמלען די צייכענונגען פון יהונדערטער מחברים, וואַלט מען יעדע שאפונג פון רעגינע מונדליאק דערקענט נישט בלויז לויט דער טעמאַטיק, נאָר אויך לויטן כאַראַקטער און אופן פון צייכע= נען. אָן שום פאַטאָס גיט זי איבער דעם גורל פון א יסד מענטשן פון דער מאסע. די וועלט, וועלכע זי אנטפלעקט — דאָס איז די וועלט פון קליינע פשוטע מענטשן. די יידישע ברוחשואויע האָט זיך באצויגן צו איר מיט קאלטער גלייכגילטיקייט.

רעגינע מונדליאק איז געבוירן געוואָרן אין דאָרף קאַלעסקאַווע ביי לאַמזשע אין יאָר 1887. אלט זייענדיק 14 יאָר, איז זי צוזאמען מיט איר מוטער געקומען קיין בערלין. עמעצער האָט מאַסס ליבערמאנען געוויזן די ארבעט פונעם יוגן מיידל און דער גרויסער מייסטער איז אנטציקט געוואָרן פון איר טאלאַנט. ער דערמעגלעכט איר צו שטודירן. אָבער רעגינע איז נישט אליין. איר מוטער איז שווער צו געפונען ארבעט אין דער ריוויקער, פרעמדער שטאָט, און זיי ליידן גויס. גישט געקוקט דערויף, אנטוויקלט זיך אלץ שטאַרקער איר טאלאַנט. דער בראַקאַנ= טער קינסטלער ע. מ. ליזיען, וועלכער האָט דעמלט געוויינט אין בערלין, האָט אין יאָר 1902 אָפּגעדרוקט אין דער צייטשריפט „אַסטרוועסט“ אַן אַליאַמירנדיק ארטיקל, וועלכער האָט גערופן צו שאפן הילף פאר דער יונגער, טאלאַנטפולער

קינסטלערין. ער שרייבט וועגן איר פענאָמענאלן טאלאנט און וועגן דעם, אין וואָס פארא גוים זי לעבט. נאָר קיינער האָט זיך אויף דער ווענדונג פון ליליען נישט אָפגערוּפן. מונדליאק איז דעריבער געצווונגען געווען אין יאָר 1903 אומצוקערן זיך מיט דער מוטער קיין פּוילן. דאָ הייבט זיך ווידער אָן די אלטע גוים, דאָס כסדרדיקע ראנגלען זיך מיט מאמעריעלע זאָרגן.

אין אַ קורצער צייט אַרום איז אויסגעבראָכן די רוסיש-אָפּאָנישע מלחמה. די קינסטלערין פאַרלאָזט ווידער דאָס לאַנד, אַוועקפאַרנדיק צוזאַמען מיט דער פאַמיליע קיין בערלין. דאָס מאָל צוליב דער שרעק פאַר פאַרגאַמען. רעגניעס מוטער געמט אויך מיט מיט זיך די צווייטע טאָכטער אירע, וואָס איז ביים ער-שטן מאָל, ווען זיי זענען געווען אין בערלין, געבליבן אין דער היים. רעגניע איז דעמלש אַלט 18 יאָר. אורטיילנדיק וועגן איר לויט אירע דעמלטיקע אַרבעטן, האָט מען זיך געקאָנט פאַרשטעלן, אַז זי איז אַלט צומווייניקסטן 30 יאָר.

אויך דאָס מאָל האָט זיך מיט איר פאַרגומען מאַקס ליבערמאַן, צוהעלפּנ-דיק איר דערמיט, וואָס דער בארימטער קונסט-סאַלאָן פון קאַסירער אָרדנט אײן אַן אויסשטעלונג פון אירע אַרבעטן. די בערלינער פּרעסע דרוקט באַריכות-דיקע רעצענזיעס וועגן רעגניע מונדליאַקס שאַפונג. אויך דער יידיש-דייטשישער קינסטלער הערמאַן שמרוק פאַרעפנטלעכט וועגן איר אַ גרויסן אַרטיקל, אין וועלכן ער גיט אויך רעפּראָדוקציעס פון דער קינסטלער׳נס אַרבעטן. אָבער די, וואָס אינטערעסירן זיך מיטן גורל פון רעגניען, זענען בלויז איינצלענע. דער מאַנגל פון אַ ברייטערער פאַראינטערעסירונג מיט רעגניע מונדליאַקס שאַפונג שטאַמט דערפון, וואָס דער קינסטלערין איז נאָענט דער גורל פון גראַען מענ-שין. אירע אַרבעטן האָבן אין זיך עפעס פון האַנטווערקעריי און גלייכצייטיק ווירקן זיי, ווי פרימיטיוון פון געמעלן, וואָס מ'טרעפט אויף וויטראַזשן. דער דאָזיקער איינדרוק שטיצט זיך נישט אויף דער סטרוקטור אָדער פאַרביקייט, נאָר אויסשליסלעך אויף דעם, וואָס אירע טיפן פאַרמאָגן פונקט אַזאַ אייגנאַר-טיקע אויסדריקלעכקייט. די, וועלכע זי שמעלט פאַר אין אירע אַרבעטן, — דאָס זענען יידישע קליינבירגער, וואָס שטייען האַרט ביים ראַנד פון דעם אַרבעטער-שיכט און וועלכע אונטערשיידן זיך אָפט מיט גאַרנישט פון אים. יעדער טראַגט אויף זיך דעם הותם פון גוים, עוולות, און דערגיידעריקונגען.

רעגניע מונדליאַק פאַרמאָגט אין זיך אַ סך הומאַניזם און מיטלייד פאַר דער מענטשלעכער גוים, וואָס איז אַזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער דייטשישער קינסטלערין קעטע קאַלויץ. אַפילו אין איר שאַפונגס-פאַרם דערגענטערט זי זיך צו דער דייטשישער קינסטלערין, אָבער רעגניע מונדליאַק פעלש דער פאַמאָס און די באַוווסטזיניקע שאַפונגס-טענדענץ פון דער גרויסער מאָלערין פונעם דיי-טשישן פּראָלעטאַריאַט. און ס'איז קלאָר די סיבה דערפון. דאָס דעמלטיקע

דייטשלאַנד האָט געהאַט אַ מעכטיקע אינדוסטריע, וואָס האָט יאָרשעפטמיקט הונדערטער טויזנטער אַרבעטער, וואָס זענען אונטערדריקט און עקספּלאָאטירט געוואָרן דורך די קאָפיטאַליסטן. אין דעם לעבן, וואָס רינגלט אַרום רעגנע מוגד ליאַק, זענען אָבער פאַראַן מאַסן קליינהענדלער, במלגים, מלמדים, שוחטים, שדכנים און ענלעכע קבצנים. אַלע ליידן זיי גלייך גוים, אָבער זיי ווייסן אַפילו נישט, אַז מ'קאָן זיך בוגטעווען קעגן אַזאַ לעבן. אין דעם פרט זענען זיי ענלעך צו דער קינסטלערין גופא. רעגנע מוגדליאַק האָט נישט איבערגעטריבן אינעם פאַרשטעלן די שוידערלעכקייט פון דער אַרעמקייט, און זי האָט אויך נישט פאַרשענערט די סימבאָזיעס. אירע טיפן וואָלטן זיך אונטערגענומען צו טאָן די שווערסטע אַרבעט, אַבי צו קאָנען מפרנס זיין זייערע הונגעריקע קינדער. די דאָזיקע מענטשן זענען פּולשטענדיק אָפּגעשמויסן פון דער לעבנסאַרענע, וווּ עס קומט פאַר דער קלאַסן־קאָמף. נאָר שוין אין די קינדער פון די דאָזיקע פאַרשמויסענע קאָן מען זען אַ געוויסע אימרוואיקייט, אַ באַגער צו בונט.

די טעמאַטיק, וואָס רעגנע מוגדליאַק האָט זיך אָפּגעקליבן, האָט שטאַרק דערמאָנט אין אירע אייגענע איבערלעבונגען.

שטאַרק ענלעך צו איר איז געווען דער גורל פונעם יעדערלייגער קינסטלער היינריך ציללע. צענדליקער יאָרן האָט ער געווינט אין אַ קליין שטיבל אויפן פינפטן שטאַק אין אַן אַרעמען אַרבעטער־קוואַרטאַל פון בערלין. פונדאָנען האָט ער זיך צוגעקוקט און צוגעהערט צום לעבן פון פּראָלעטאַריאַט. שפעטער האָט ער אין צאָלרייכע סצענעס פאַרגעשטעלט די גוים, אין וועלכער עס האָט געלעבט די דאָזיקע מאַסע דערוואַקסענע און קינדער, דערביי האָט ער קאָמפּראָמיסלאָז געוויזן, וויאזוי זיי ווערן צעדריקט דורך דעם קאָפיטאַליסטישן געוואָלד. אין זיינע צייכענונגען האָט ציללע געוויזן די פאַרשידנסטע טיפן, וואָס האָבן זיך אויסגעגלייטשט אין לעבן, ווי פּראָסטיטוטקעס, אינוואַלידן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט קליינהאַנדל אויף דער גאַס, שוויגרויכטיקע, היימלאָזע, בעמלענדיקע קינדער און אַנד. אין האַס דער קינסטלער ווייזט אונדז שמוץ, גוים און טראַגט טעם, טרייסלט אויף דעם צושויער די מראַגישקייט פון די פאַרגעשטעלטע געשטאַלטן, זייער שוואַכזיקייט. אָבער ווען ציללע שטעלט פאַר די מענטשלעכע גוים אַזוי ווי אויף דער האַנט, איז ביי רעגנע מוגדליאַק די גוים, וואָס פרעסן דעם מענטשן, גיכער באַהאַלטן אין דער טיף. די פאַרגעשטעלטע דורך איר געשטאַלטן זענען אויס, ווי זיי וואָלטן זיך געשעמט מיט דער גוים זייערער. עס רוכט זיך, ווי זיי וואָלטן אויסגעקוקט עפעס אַ גס, וואָס זאָל אַראָפּטרייסלען פון זיי זייער פאַרשאַלטענעם גורל.

קאָמיר נעמען אַלס ביישפּיל איינס פון אירע בילדער: אויף אַ שמאַלער באַנק זיצן צוויי עלטערע פרויען, הענדלערקעס; יעדע פון זיי האָט געבן זיך

אָוועקגעשטעלט אַ קיישל מיט פֿרוכטן. קיין קונוים זעט מען נישט. ביידע פֿרויען האָבן אָפּגעצערטע פֿנימער, ס'איז נישט שווער צו באַמערקן, אַז זייער לעבן איז האַפּנונגסלאָז שווער. דאָך זעט מען נישט אין זיי קיין שום סימן פֿון בוגט קעגן זייער שווערער עקזיסטענץ. אין דער באַשריבענער טעמע איז דאָ עפעס פֿונעם גורל פֿון דער קינסטלערין גופא. פֿונקט אַזוי האָבן אַ סך פֿון די דעמאָלט־קע קינסטלער לאַנג געוואַרט, און קיינער האָט זיך נישט באַוווּן, וואָס זאָל וועלן קויפֿן אַ בילד.

אינעם קרייז פֿון אירע קינסטלערישע פֿאַראַינטערעסירונגען שליסט מונד־ליאַק איין נישט בלויז די שטאַמישע, נאָר אויך די דאָרפֿישע אַרעמקייט; זי האָט זי איבעריקום געקענט פֿונקט אַזוי גוט, ווייל זי אַליין איז דאָך געבוירן געוואָרן אויפֿן דאָרף.

עס וואָלט שווער געווען אויסצורעכענען אַלע טעמעס פֿון די אַרבעטן, וועל־כע זי האָט אין מישד פֿון איר לעבן געשאַפֿן. זי צייכנט אַ פֿרוי, וואָס לאַטעט אַ פֿאָר הויזן פֿון איר מאַן ביים ליכט פֿון אַ קליין נאַפֿט־לעמפל; אַ יירושן טרע־גער, אַן אויסגעצערטן, דאַרן הויקערל; אַ שוסטער, אַ סטאָליער, אַ קעב; מיפֿן פֿון זקנים־הויז, אַ מיידל מיט אַ פֿיעמרישקע, אַ סופֿר, אַ פֿרוי וואָס קוקט אַרום דורכן פענצטער פֿון אַ נידעריק הייזל און אויך אַ האַרבסט־פֿייזאַזש מיט זיין געפֿלדיקער אַטמאָספֿער. די אַלע פֿשוטע מענטשן צייכנט רעגנע מיט גרויס געפֿיל און טיפֿער אמתדיקייט. דערביי זענען אירע צייכענונגען מאַדנע לאַפֿי־דאָר, אַז וועלכע ס'איז איבעריקע באַפֿוצונגען. אָפט מאַכן אירע אַרבעטן אַן איינ־דרוק, ווי זיי וואָלטן געווען אַ פרעלודיע צו עפעס, וואָס דאָרף ערשט אין דער צוקונפט פֿאַרקומען. אַלע בילדער פֿון רעגנע מונד־ליאַק טראַגן דעם חותם פֿון עפעס אַ שפּאַנגונג, וואָס איז שווער צו באַצייכענען. באַטראַכטנדיק זיי האָט מען אַן איינדרוק, אַז אויף דער ווייסער פֿלאַך פֿון פּאַפֿיר האָט זיך פֿאַרפֿיקסירט עפעס אַ געשעעניש, וואָס איז מיט אַ וויילע פֿריער פֿאַרגעקומען אין אַ שטוב אָדער אויף דער גאַס. איר באַראַקטעריסטישע לייניע פֿאַרמאָגט עפעס אַ ספּע־ציעלע זאַפֿטיקייט, וואָס גיט צו איר סטיל אַ באַזונדערע אייגנאַרטיקייט. דערביי פֿאַרמאָגט איין, וואָס זי שטעלט פֿאָר, אַ גרויסע צוציוונגס־קראַפט, איז דורכגע־זאַפט מיט ליבע צום מענטשן, מיט עפעס אַ באַזונדערער פֿאַמיליאַרישקייט לִגבי דעם פֿאַרגעשטעלטן אָביעקט, זיי זעען אויס אַזוי, ווי די קינסטלערין וואָלט מיט אַ ספּעציעלער סימפּאַטיע אויסגעפרעגט יעדן באַזונדער וועגן זיין לעבן, זיין גורל, און הערנדיק זיין דערציילונג וועגן שווערער גויט, האָט זי זיך באַ־מיט צו טרייסטן דעם אומגליקלעכן. די אַרבעטן פֿון רעגנע מונד־ליאַק איז נישט לייכט צו סערגעירן, ווייל זיי אַלע שטעלן מיט זיך פֿאַר אַ רייכע מאָזאיק פֿון פֿאַרשידענע פֿאַסירונגען. זי האָט פֿאַראַייביקט געשעענישן און טיפֿן, וואָס

שמעלן מיט זיך פאָר אַ פאַרנאַנגען בלאַט פון דער געשיכטע, וואָס דער קאמאָק-ליזם פון דער אָקופאַציע האָט אָפגעמעקט אויף אייביק.

בעת דער לעצטער מלחמה איז רעגניע מונדליצק אריינגעפאלן אין וואַרשעווער געמאָ. מיר האָבן גישט קיין שום באַווייזן, אַז בעת יענער שרעקלעכער צייט האָט זי פאַרגעזעצט איר שאַפן. אַ באַשיידענע און הילפסלאָזע, האָט זי אין די באַדינגונגען פון געמאָ זיך גישט געקאָנט קיין עצה געבן און געלעבט אין גרענעצללאָזער נויט. פון צייט צו צייט פלעגט איר אַרויסהעלפן באַשע בערמאַן. אין דער צייט פון געמאָ איז די קינסטלערין שוין געווען גישט יוג, קראַנק און אויסגעמאַטערט. אין זייער „נאַטיצן פון וואַרשעווער געמאָ“ דערמאָנט ד״ר עמנואל רייגעלבלום וועגן טראַגישסטן מאַמענט אינעם לעבן פון רעגניע מונדליצק. ער שרייבט, אַז צוזאַמען מיט דער פּיאַניסטין העלענע דיקשטיין און דעם געלערנטן ד״ר ליפּאַווסקי האָט זי אין זומער 1942 זיך געפונען אויף דעם אַזוי גערופענעם אומשלאַנג-פּלאַץ. רייגעלבלום האָט זיך געווענדעט צום קאָמעדיאַנט פון פּלאַץ, שערינגסקי, ער זאָל די דאָזיקע דריי פּערזאָן דערלויבן אומצוקערן זיך אין געמאָ. אָנשטאַט אַן ענטפּער, האָט שערינגסקי געוואָרפן זיך אויף רייג געלבלומען מיט זיין שפיצרוט. און אַזוי איז רעגניע מונדליצק ארויסגעפירט געוואָרן קיין טרעבלינקע.

די שאַפונגען פון רעגניע מונדליצק זענען, ווי אַן אויסשניט פון דער פאַר-נאַנגענהייט, געוויזן אין בילדער. אמת, די קינסטלערין, אַזוי ווי אַ סך פּראַגראַע-סיווע פּלאַסטיקער, האָט גישט געקאָנט דערגרייכן צום סאַמע קערן פון די גע-זעלשאַפטלעכע פּראַבלעמען, זי האָט אָבער אַריינגעטראָגן איר צושטייער אין דער פּוילישער קונסט. זי האָט זיך קיינמאָל גישט אינערגעוואָרפן די באַדינגונג גען, וואָס האָבן געהערשט אַרום איר; זי האָט זיך קיינמאָל גישט געלאָזט אויפן וועג צו שאַפן אַזוי, ווי עס האָט דאָס פאַרלאַנגט די בורזשאַזיע. אין דער שאַפונג פון רעגניע מונדליצק איז גישט פאַראַן קיין שום ווילדגראַץ — דאָס איז אפשר דער שענסטער שטריך אינעם כאַראַקטער פון דער קינסטלערין. כדי זי צו פאַרשטיין און איר קונסט, דאַרף מען געדענקען וועגן דעם באַרן, פון וועלכן זי האָט געשעפט איר קינסטלערישע יניקה און אויף וועלכן זי האָט געלעבט. מונדליצק איז געווען אַ רעאָליסטקע. אין איר אינעםערפּרעטאַציע באַקומען די באַזונג-דערע געשמאַלטן זייער אייגנאַרטיקן אויסדרוק און עקספרעסיע. און הגם אירע סיפּן זענען שווינגדיקע און אַזוי ווי אויסגעשלאָסענע פונעם אַרומיקן לעבן, פילט מען דאָך, אַז די דאָזיקע דערשיינונג איז אַ פאַריבערגייענדיקע, און אַז די געשעענישן, וואָס דאַרפן אָנקומען, וועלן זייער לעבן אָנפילן מיט אַ סיפּערן אינהאַלט. די שאַפונגען פון רעגניע מונדליצק, איבערהויפּט אירע צייכענונגען, זענען שטודיעס פונעם לעבן פון גראַע מענטשן, וועלכע מיר טרעפן אויף טריט און שריט.

אין פאָרגעשטעלט זענען זיי דורך דער קינסטלערין אַזוי, ווי נישט אינאָנ-
 גאַנצן דערזאַגטע, ווי די שעפּערין וואָלט נאָך ברעה געהאַט ווען עס איז אומצו-
 קערן זיך צו זיי. די דאָזיקע מענטשן לעבן אין עפעס אַ מיין פּסיכישער פּאַרגליי-
 ווערטקייט, ווי זיי זאָלן זיך אויסבאַהאַלטן פאַר דעם ביזן, וואָס לויערט אויף
 זיי פון אומעטום. געבוירן אין באַדינגונגען פון געזעלשאַפּטלעכער און פּאַליטי-
 שער רעכמלאַזיקייט, זייענדיק אַרײַנגעוואַקסן אין די דאָזיקע באַצײונגען און גלייכ-
 צײטיק אָנגעשראַקן דורך זיי — דרײַען זיי זיך אין דעם דאָזיקן ענגן חלל. רע-
 גינע מונדליאַק וויקלט זעלטן פּאַנאַנדער די גאַנצע פּאַבולע פון די איבערלעבונג-
 גען פון אירע מאַדעלן. ס'איז אָבער גענוג צו כאַפּן אַ בליק אויפן אויסדרוק פון
 פנים ביי אירע געשטאַלטן, כדי צו פאַרשטיין, וווּ עס ליגט די פּראָבלעמאַטיק פון
 זייער לעבן. און טאַקע דערפאַר, וואָס די קינסטלערין רייסט זיך נישט נאָך פאַר-
 כאַפּנדיקע טעמעס, נאָר נעמט בלויז דאָס, וואָס זי אָבסערווירט אינעם לעבן,
 וואָס רינגלט זי אַרום, איז איר שאַפן אַזוי אמתדיק. די אויסדרוק-פאַרם אירע איז
 געוואַלדיק עקספרעסיוו, און מיט דער הילף פון דער קרישטאַל-רייגער צײכענונג
 גיט זי איבער דאָס פּראָזאַישע לעבן פונעם גראַפן, פשוטן מענטשן. צוקוקנדיק
 זיך צו אירער אַ געצײכנטער געשטאַלט, האָט מען דעם אײגנדרוק, אַז די קינסט-
 לערין שטרעבט פון גאַנצן האַרצן צו באַפרייען דעם פּאָרגעשטעלטן מענטשן
 פון זיין שווערן גורל. דעריבער באַווײזן זיי זיך אין אירע אַרבעטן, ווי האַרמאָ-
 נישע און אַפילו איבערלער שײגע.

טיילמאָל ווײזט די קינסטלערין אַרום אַ קריטישע באַצײונג צו אַ וועלכער
 ס'איז סיטואַציע. קיינמאָל אָבער האָט זי נישט קיין סאַטירישע באַצײונג צו איר
 טעמע. דאָס באַקומט נישט קיין אויסדרוק אין איר שאַפן. נישט בלויז ביי איר קאָן
 מען באַמערקן די דאָזיקע דערשייגונג. אויך ביי אַנדערע גרויסע קינסטלער פון
 יענע צײטן פּעלט דאָס דאָזיקע טיפּערע באַגעמען דעם זין פון די פּאָרגעשטעלטע
 געשעענישן. אַזוי האָט אויך רעגײע מונדליאַק פאַרזען דעם קאַמף פון דעם
 מענטשן מיטן ביזן. זי אַליין איז געווען דערדריקט פון די געזעלשאַפּטלעכע
 באַדינגונגען. מיט טױזנטער פּעדעס איז זי געווען פּאַרבוגדן מיט אַ געוויסן גע-
 זעלשאַפּטלעכן שיכט, וואָס האָט כּסדר געליטן אונטערן דרוק פון פּאַרפּאָלגונג-
 גען און דיסקרימינאַציעס. אירע געשטאַלטן זענען שווינגנדיק, איינזאַמע, ווי
 זיי וואָלטן מורא געהאַט הויך צו פּאָדערן זייערע מענטשלעכע רעכט. אויף זײע-
 רע פּינמער האָבן די שווערע לעבנס-לאַסטן אויסגעקריצט טיפּע קײטשן, אָבער
 זיי האָבן נאָך נישט פאַרשטאַנען, וויאָזוי מ'דאַרף קעמפן פאַר בעסערע באַ-
 דינגונגען.

אין טרײַשאַפט און איבערגעגעבנקייט צו דער דאָזיקער סביבה איז אויך
 אַדורכגעגאַנגען דאָס גאַנצע לעבן פון דער קינסטלערין אַליין, וואָס איז אַזוי

פארטיפט געווען אין איר אַרבעט, אַז אידער זי האָט זיך אומגעקוקט, האָט זי שוין געהאַט גראַע האָר. אויך פיל פון אירע צייכענונגען זענען אַזוי ווי איבער־געצייטיקטע פרוכטן, וואָס זענען אויסגעוואַקסן אינעם שאַטן פון לעבן, געקנייטש־טע זינגע פנימער, וואָס זענען איינגעהילט אין אומעטיקן דעהנער־קראַנץ.
די שאַפונג פון רעגנע מונדליאַק איז ווי אַן אויטאָביאָגראַפישע געשיכטע פון דער קינסטלעריזן גופא. מיט די זעלבע מענטשן, וואָס האָבן זי אַרומגעהינגלט דאָס גאַנצע לעבן, מיט וועלכע זי האָט געלעבט און געבלאָנדזשעט, מיט זיי צו־זאַמען איז זי אויך אומגעקומען.

די הענדלערקע

רעגינע מונדליאק

א יוד ביום לערנע

רענע מנהלאך

אלטע יידן

רענינע מונדליאק

ראמאן קראמשיטיק

ראמאן קראמשיטיק איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1885 אין וואַרשע. ער שטאַמט פון אַן אינטעליגענטישער משפּחה. זיין פאָטער יוליאַן איז געווען אַ דאָקטאָר פון קינדער=קראַנקהייטן, די מוטער, העלענע, האָט געשטאַמט פון דער משפּחה פּאַיאָנס. איינער פון קראַמשיטיקס זיידעס איז געווען איזאַק קראַמשיטיק, אַ פּרעדיקער פון אַ רעפּאָרמירטער שול אויף נאַלעווקעס, אַ גרויסער פּוילישער פּאַטריאָט, וועלכער איז צוזאַמען מיט בער מייזעלסן און אנדערע פּאַרשיקט גע= וואָרן דורכן צאַראַט נאָך די מערז=געשעענישן אין יאָר 1861. ראַמאַן קראַמ= שטיק האָט געענדיקט די 4=טע וואַרשעווער גימנאַזיע. ער האָט באַקומען אַ זייער זאָרגפעלטיקע דערצויגונג, וואָס עס האָט אין אַ גרויסער מאָס געהאַט אַ ווירקונג אויף זיין שפּעטערדיקער שאַפּונג. אַדאַנק זייער גוטער מאַטעריעלער לאַגע, האָבן ראַמאַנס עלטערן אים געקאָנט פאַרזיכערן אַ זאָרגלאָזן שטודיום. פאַר דער ער= שטער וועלט=מלחמה איז קראַמשיטיק אַרויסגעפאַרן קיין בערלין, וווּ ער האָט שטודירט ביים פּראָפעסאָר הערשטיין. אין יאָר 1910 האָט ער זיך באַזעצט אין פּאַריז. קיין פּוילן איז ער צוריקגעקומען פאַרן אויסברוד פון דער ערשטער וועלט=מלחמה אין צוזאַמענהאַנג מיט דער שווערער קראַנקהייט פון זיין מוטער, וועלכע דער קינסטלער האָט שמאַרק ליב געהאַט.

ראַמאַן קראַמשיטיק האָט אָנגעהויבן מאַלן אין דער צייט, ווען די פּלאַס= טישע קונסט האָט זיך געפּינען אין צושטאַנד פון אַ ירידה. די אָפּנעמער פון קונסט=שאַפּונגען זענען געווען צופעליקע מענטשן, ספּע= קוליאַנטן, אָדער באַזיצער פון גרויסע בענק. זיי האָבן איבערגעטראָגן זייערע בירושע=מעמאָרן אין דער ספּערע פון קונסט, ווירקנדיק אין דער ריכטונג אויף די קינסטלער גופא, וואָס עס האָט זיי דערפירט צו אַ געיעג נאָך עפעקטן, נאָ= וואַטאָרישקייטן און אפילו צום פשוטן אָפּנאַרן די רייכע סנאָבן מיט פאַרשידענע פּלאַסטישע „קונצשטיק“. עס איז אַלעמען באַווסט געווען, אַז די מער פאַר= מעגלעכע קינסטלער אין פּאַריז האָבן געצאָלט „קריטיקער“ פאַרן אָפּדרוקן זייע=

רע ביאָגראַפֿיעס אָרער פאַר שרײַבן גינסטיקע אַרטיקלען וועגן זייער שאַפונג.
די בורזשואַזע פּלאַסטישע קונסט פון 19-טן יאָרהונדערט איז געוואָרן אַן אָבֿ-
יעקט פון פאַרשידענע ליציטאַציעס, אויף וועלכע די אויפקויפער פון בילדער
האַבן זיך איינגעדעם צווייטן איבערליציטירט אינעם פרייז, גישט פאַרשטייענדיק
דעם אמת ווערט פון דעם געגעבענעם קונסט־ווערק. די קונסט איז געוואָרן אַ
בירושע־אַרטיקל, אויף וועלכן מע האָט ספּעקולירט.

גרויס איז די צאָל פון די קינסטלער, וועלכע זענען פאַרוונקען געוואָרן אי־
געם זומפ פון קאַפיטאַליסטישער ספּעקולאַציע. גאַנץ אָפּט פלעגן שוואַכע און
זייער שוואַכע קינסטלער מיט דער הילף פון פיפיקע מאַכניגאַציעס באַקומען
צייטווייליק לאָרערס פון אָנערקענונג און „ווערן באַרימט“. אָבער ביי פיל מאַ-
לער הייבט זיך דאָ אָן וועקן דאָס קינסטלערישע געוויסן, און זיי באַמיען זיך
אַרויסצורייסן פון דעם דאָזיקן זומפ, אין וועלכן עס האָבן זיי פאַרנאָרט די פּי-
פיקע קונסט־הענדלער דורך דעם לאָקנדיקן מיראַזש פון גרויסע פאַרדינסטן. די
נייע ריכטונג פון די אַזוי גערופענע געאַקלאַסיקער, צו וועלכער עס האָבן ביי
אוינז געהעט עוגעניוש זאַק, יעזשי מערקעל, קונץ, פאַנקעוויטש, קאַוואַרסקי,
סקאַטשילאַס און ראַמאַן קראַמשיטיק, האָט אויפגעוויבן די פּאָן פון דער קונסט
אין קאַמף קעגן נאַטוראַליזם, קעגן דער סעמפּקייט פון זשאַנר־מאַלעריי און
קעגן דעם סכעמאַטיזם פון דער רעליגיעזער מאַלעריי. זיי האָבן אויפגעעפנט
אייגענע מויערן, וואָס האָבן באַדאַרפט אַרויספירן די קונסט פון דער טאַג־מעג-
לעכקייט צום דערהויבענעם. די דאָזיקע קינסטלער האָבן געטרוימט וועגן אומ־
ענדלעכער שיינקייט, קולטיווירט אינערלעכע קינסטלערישע ווערטן, טראַכטנ-
דיק, אַז דערמיט וועלן זיי אָפּראַטעווען די אמתע קונסט.

ראַמאַן קראַמשיטיקס בילדער האָבן זיך שוין אין יאָר 1912 באַוווּן אויף
דער אויסשטעלונג אין בערלין, וועלכע איז איינגעאָרדנט געוואָרן דורך דער בער-
לינער „סעצעסיע“. דער פירער פון דער דאָזיקער אַוואַנגאַרדיסטישער קינסטלער־
גרופע איז געווען ליבערמאַן. די דייַטשישע קונסט האָט זיך דעמלט געפונען אי־
געם צושטאַנד פון טיפער יריחה. אויך אין דייַטשלאַנד האָבן די אָנגעזעענסמע
קינסטלער־פּלאַסטיקער פון 19-טן יאָרהונדערט, ווי האַנס פּאָן מאַרעס אָרער
אַהנאַלד בעקלין, זיך באַהאַלטן אין דער וועלט פון אויסגעטראַכטער ראַמאַניטיק.
אַרום ליבערמאַנען האָט זיך גרופירט אין דייַטשלאַנד אַלין, וואָס האָט געהאט אַ
וועזנטלעכן קינסטלערישן ווערט. נאָך אַזוי ווי די דייַטשישע גרופע האָט גישט
געהאַט גענוג קראַפט, כדי צו קעמפן מיט דער היימישער אָפּגעשטאַנענקייט
אין דער עפּאָכע פון ווילהעלם דעם 2-טן, האָט ליבערמאַן צוגעצויגן אויף די
אויסשטעלונגען פון דער „סעצעסיע“ אַלין, וואָס איז געווען ווערטפול און פאַר-
געשריפן אין איראָפּע. די דייַטשישע „סעצעסיע“ איז געגרינדעט געוואָרן אין

יאר 1889. אויף איר 24-טער אויסשטעלונג, אויף וועלכער ס'האָט דעביטירט ראָ-
 מאַן קראַמשיטיק, זענען רעפרעזענטירט געווען די בילדער פון אַזעלכע מאָלער,
 ווי וואַן גאַג, וועלכער האָט שוין דעמלט נישט געלעבט, פון יוגנ פּיקאַסאָ, די
 ווערק פון דעם פאַרשטאַרבנעם אַנרי רוססאָ, היינריך ציללע (ער האָט נאָך דעמלט
 געאַרבעט אין אַ לײַטאַנראַפּישן אַגשטאַלט), פון דעם האַלענדישן מאָלער יוזעף
 איזראַעלס, ויליוש פּאַסקין, וועלכער האָט געשטאַמט פון בולגאַריע. פון די די-
 טשישע מאָלער האָבן אַנטיילגענומען אין דער אויסשטעלונג די איצט באַקאַנטע
 קינסט-מייסטער: לאַוויס קאַרינט, דאַכערט סטערל (מיט זיינע בילדער, וואָס
 שמעלן פאַר אַרבעטער), סלעפּאנט, ווילהעלם טריבנער און אַנד.

די איינציקע פּאַליאַקן, וועלכע האָבן אויסגעשמעלט ביי דער „סעצעסיע“
 זענען געווען: ראָמאַן קראַמשיטיק (2 פּאַרטערטן), עגעניוש זאַס און אַדאַלף
 ערוואַרד הערשטיין, וועלכער האָט מיט יאָרן צוריק געהאַט פּאַרלאָזן וואַרשע צו-
 ליב קאָנספּיראַטיווער טעטיקייט קעגן צאַרראַט אין די יאָרן 1905—1906. די
 אויסשטעלונגען פון דער „סעצעסיע“ האָבן מיט זיך פּאַרנעשמעלט אַן אויסוואַל
 פון וועזנטלעכע ווערטן פון דער מערב-קינסט. אין די אויסגעשמעלטע אַרבעטן
 זענען געווען זוימען פון אמת, פאַרשטייט זיך, פונעם אַספּעקט פון די קינסטלער,
 וועלכע האָבן געשטאַמט פון דער ראַדיקאַלער בורזשואַזיע. די אויסשטעלונגען
 פון דער „סעצעסיע“ זענען געווען געווענדעט קעגן יעמזענדן מין נאַציאָנאַלן
 שאַוויגזום, קעגן דער גאַוה און פאַרריסגקייט, וואָס זענען געווען כאַראַקטעריסטיש
 פאַרן דעמלטיקן פּרויסן. צו די ערן-מיטגלידער פון דער דאָזיקער גרופע האָבן
 געהערט אַזעלכע קינסטלער מיט אַ וועלט-גאַמען, ווי אויגוסט ראַדען, קאָנסטאַנט-
 טין ומועניער, אַרנאָלד בעקלין, יוזעף איזראַעלס. ראָמאַן קראַמשיטיק אין דעמלט
 געווען איינער פון די יינגסטע קינסטלער צווישן די, וועלכע האָבן אויסגעשמעלט
 זייערע אַרבעטן. בלויז די איינלאַדונג אַנטיילצוגעמען אין דער אויסשטעלונג
 פון דער „סעצעסיע“ איז געווען אַ גרויסער כבוד. הויז דעם, האָט מען דעם דאָ-
 זיקן יוגנ קינסטלער אויסגעטיילט דערמיט, וואָס אינעם קאַמפּאַלאַג פון דער
 אויסשטעלונג האָט מען אויך אָפּגעדרוקט אַ רעפּראָדוקציע פון איינעם פון די
 אויסגעשמעלטע פּאַרטערטן (אינעם קאַמפּאַלאַג האָט מען געגעבן רעפּראָדוקציעס
 פון בילדער אויסשליסלעך פון די אַנגעזעענסטע מאָלער).

קראַמשיטיק וויינט שוין דעמלט אין פּאַרזי, ווו ער האָט זיך דערוואַרבן דעם
 גאַמען פון אַ גומן מאָלער, אויפהייבנדיק דערמיט אין אויסלאַנד דעם אַנזען פון
 דער פּוילישער קונסט. די מאָלעריי פון קראַמשיטיקן שפּודלעט מיט קראַפּט,
 איז פול מיט געפיל און באַווייזט, אַז דער קינסטלער קאַן ווי געהעריק קאָאַרדי-
 נירן דעם צוזאַמענשמעל פון קינסטלערישע מאַטיוון. קראַמשיטיקן קאַן מען פאַר-
 רעכענען צו דער קאַמענאַריע מאָלער, וועלכע, זוכנדיק נייע וועגן, אונטעראַרדע-

נען זיי זייער פאנטאזיע א געוויסן סיסטעם. קראמשיטיקס ערשטע בילדער, וועלכע האָבן זיך באַוווּזן אויף די אויסשטעלונגען, האָבן שוין עדות געזאָגט, אַז דער קינסטלער פאַרנאַכלעסיקט אויך נישט די טעמאַטיק פון זיינע אַרבעטן. אָבער אין דער ערשטער צייט פון זיין שאַפונג ציט שטאַרק צו די אויפמערקזאַמקייט קודם-בַל די קאַלאָריסטישע דינאַמיק. עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר קראַמ-שטיקן דאָס באַנוצן זיך מיט דער גרינער פאַרב, כאַזונדערס אין זיינע נאַטור-בילדער, אין וועלכע עס מערקט זיך אין יעדער איינצלעהייט די גרויסע צילבאַ-וווסטקייט און פראָפּאָרץ פון די פאַרמען. קראַמשיטיק באַנוצט זיך נאָך דעמלע מיט דער בלאַק-פאַרם, כדי אַרויסצובאַקומען די פּערספּעקטיוו און דימענסיע פונעם קעגנשטאַנד. ער פאַרמירט זיין טעמע הויפּטזעכלעך מיט דער הילף פון דער ליניע און טאַנאַציע, וועלכע מאַכן בולטער דעם כאַראַקטער פון דעם פאַר-געשטעלטן קעגנשטאַנד. אינעם לאַגישן פאַרמירן און צוזאַמענשטעל פון די פלאַכן האָט זיך קראַמשיטיק שטאַרק דערנענטערט צו סעזאַנען. אין אַלגעמיין גענומען איז דער סעזאַניזם געוואָרן אינעם לעצטן פּערטל פון פאַריקן יאַרהונ-דערט אַ באַוועגונג, וועלכע האָט זיך באַטראַכט פאַר אַזאַ, וואָס שאַפט נייע יסו-דות אין דער קונסט. פון דער צווייטער זייט אָבער, ווירקט אויף קראַמשיטיקן אויך דעלאַקרואַ.

עוזשען דעלאַקרואַ האָט פאַרמאַגט אַ פלאַמיקע פּאַלעטע; אין דער טאַנאַ-ציע פון זיין שאַפונג שלאָגן זיך דורך מזרח-טענער. דער דאָזיקער ראַמאַנטישער רעאַליסט האָט געשאפן אין פלאַמיקע קאַלירן אויך דאָס מעכטיקע בילד „די באַריקאָדן“. נישט אָפּגעבנדיק זיך קיין דיין וחשבון פון דער וואָג פון דער טעמע, האָט דעלאַקרואַ געשאפן איינס פון די דערהויבנסטע ווערק, וועלכע אילוסטרירט די קלאַסן-קאַמפּן אין פראַנקרײך.

קראַמשיטיקס בילדער באַוווּזן, אַז דער קינסטלער איז געגאַנגען מיט צוויי וועגן: דעם סעזאַניזם האָט ער פאַרכונדן מיטן רעאַלן אינהאַלט. דער דאָזיקער דואַליזם: סעזאַנס עקספּערײַמענטאַליזם געפאַרט מיט טעמאַטישקייט לויט דעלאַ-קרואַ, — שלאָגט זיך זייער דייטלעך דורך אין קראַמשיטיקס שאַפונגען.

דער איינגעטלעכער דעביוט פון ראַמאַן קראַמשיטיקן אויף דער וואַרשעווער אויסשטעלונג פון דער „זאַכענטאַ“ איז אויסגעפאַלן אין יאָר 1909. אויף דער דאָזיקער אויסשטעלונג האָט קראַמשיטיק צוגעשיקט אַ פאַרטערט פון אַ מאַנאַ-פאַרשײן. אין יאָר 1911 האָט דער וואַרשעווער „שוואַט“ געבראַכט אין באַריכט פון זיין פאַרזיער קאַרעספּאַנדענט, וואַצלאָוו גאַנשערדאָוסקי, אַ ידיעה, אַז אין פאַריז האָבן זיך קראַמשיטיקס בילדער באַוווּזן גלייכצייטיק אויף צוויי אויסשטע-לונגען: אין האַרבסט-סאַלאָן און אויף דער גרויסער אַלגעמיינער אויסשטעלונג. קראַמשיטיק אַליין דאַקען רעכנט דעם אָנהייב פון זיין קינסטלערישער קאַריע-

דע פונעם יאָר 1912, ווען ער איז אַרויסגעטראָטן שוין מיט רייפּע אַרבעטן אויף די אויסשטעלונגען אין פאַרזי, בערלין און באַרצעלאָנע.

די יונגע פּוילישע פּלאַסטיקער, וועלכע זענען דעמלט געווען אויף דער עמי גראַציע אין פאַרזי, האָבן זיך פאַראייניקט און זענען צום ערשטן מאל אַרויס געטראָטן ווי אַ פּוילישע גרופּע. טייל פון די דאָזיקע מאָלער זענען שפעטער געוואָרן באַדימטע פאַרשטייער פון דער פּוילישער קונסט. צו דער גרופּע פּאָליאָקן, וועלכע האָבן אויסגעשטעלט פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה אין באַרצעלאָנע, האָבן געהערט פּאָלגנדיקע קינסטלער: אַלגאַ באַזאַנסקאַ, אַנטאָני בושעק, סטאַניסלאָוואַ צענטגערשאַווער, וויטאַלד גאָרדאַן, מיטטיסלאָוואַ יאַקוימאַק, וויטש, ראָמאַן קראַמשיטיק, מעלאַ מוטער, יוזעף מאַקאווסקי, יוזעף פּאַנקעוויטש, סטאַניסלאָוואַ זשעצקי, יאַן ראַבטשאַק, פעליציאַ שערער, עוגעניוש זאַק און דער סקולפּטאָר עלי גאָדעלמאַן.

ראָמאַן קראַמשיטיק האָט זיך באַזעצט אין פאַרזי אין יאָר 1910. פאַרזי איז אין יענער צייט פון דער צאָרישער רעאַקציע און פּרייסישן מיליטאַריזם פאַרוואַנדלט געוואָרן אין עפעס, וואָס מען האָט געהאַלטן פאַר דעם „קלענערן בייז“, און איז געוואָרן אַן אַזויס פאַר די שעפּערישע מענטשן פון פאַרשידענע אייראָפּעיִשע לענדער. אויך אין פּוילן האָט דעמלט געהערשט, פון איין זייט, — גרויסע גוים, דערנידערונג און פאַרגעוואַלריקונג פון דער מענטשלעכער ווירד דע פונעם אַרבעטס-מענטש און, פון דער צווייטער זייט, — ליידיקייט, טעמפּ קייט און חנפּהגען זיך צו דער אָקופּאַציע-מאַכט. די קונסט-אויסשטעלונגען אין פּוילן זענען דעמלט געשאַפּען אויף אַ זייער גידעריקע מדרגה. מער ערנסטע ווערק האָט מען אינגאַנצן אויסגעמיטן, ווייל זיי האָבן זיך נישט צוגעפאַסט צום געשמאַק פון בורזשאַזן באַזוכער. ס'איז דעריבער קיין שום וווגדער גישט, וואָס די ווערטפּולסטע פּוילישע פּלאַסטיקער האָבן גיכער געפונען פאַרשמענדעניש פאַר זייער קינסטלערישער שאַפונג אין אויסלאַנד, אין דער פרעמד, איידער אין אייגענעם לאַנד. דעריבער האָט קראַמשיטיק, אזוי ווי אַ סך אַנדערע פּוילישע קינסטלער אויף דעמזעלבן גיוואַ ווי ער, אויסגעשטעלט זיינע אַרבעטן אויף פאַרשידענע אינטערנאַציאָנאַלע אויסשטעלונגען, באַקומענדיק נישט איינמאל הויכע אויסצייכענונגען, אין דער צייט, ווען די זעלבע אַרבעטן זענען אין לאַנד קיים אָפּגעמערקט געוואָרן.

קראַמשיטיק האָט אין יענער צייט געהערט צו די קינסטלער, וועלכע האָבן דעם הויפּט-אַקצענט אין זייער שאַפונג געלייגט אויף באַרייכערן די פאַרם. און האָט ער האָט געזען און פיינט געהאַט אַלין, וואָס איז העסלעך, אוממענטשלעך, צביעותדיק, האָט ער דאָך נישט אויסגעדריקט זיין פּראָטעסט אין קיין אייגענעם פון זיינע מעמאַטישע בילדער. פון דער צייט עקזיסטירן בלויז קליינע סימנים,

וועלכע ווייזן אן דערויף, אז ער האָט מיטגעפילט די מענטשן פון עלנט און גוים.
ער ברענגט דאָס אַרויס בלויז אין אייניקע פּסיכאָלאָגישע טעמעס, וועלכע געמען
אַרום בלויז דעם גורל פון איינצלע מענטשן.

די ערשטע גרעסערע אויסשטעלונג אין לאַנד האָט קראַמשיק איינגעאַרדנט
אין יאָר 1913 גישט אין זיין געבוירן-שטאָט וואַרשע, נאָך אין קראַקע. אין דער
דאָזיקער שטאָט האָט די פּיעמעט פאַר קונסט געהאַט בעסערע טראַדיציעס, ווי
אין וואַרשע. קראַקע איז שוין דעמלט געווען דורכגעזאַפט מיט די נייע קונסט-
ווערטן פון סאַניטלאָזשן און וויספּיאַנסקין. יוליאַן פאַלאַט איז דעמלט גע-
ווען דער רעקטאָר פון דער קראַקעווער אַקאַדעמיע, און יוועף מיי האַפּער איז אַלץ
מער באַרימט און אַנערקענט געוואָרן. די אויסשטעלונג פונעם 28-יעריקן קראַמ-
שטיק איז געווען אַ גרויסע רעוועלאַציע. דעם קינסטלער איז געלונגען דאָ צונויפ-
צוזאַמלען איבער זיבעציק אייל-בילדער אויף פאַרשידענע טעמעס. קראַמשיק
האַט אויף דער דאָזיקער אויסשטעלונג דעמאָנסטרירט נייע קינסטלערישע ווערטן
און האָט באַוווּזן, אַז מ'קאָן באַרייכערן די מאַלעריי מיט נייע עלעמענטן, אַז
דאָס בילד קאָן און דאַרף זיין עפעס מער ווי אַז עפעספולע שפּיל פון קאַלירן.
עס איז דאָ בולט געקומען צום אויסדרוק, אַז די וויכטיקסטע אייגנשאַפט פון אַ
בילד איז גישט דער איינפאַל ווי אזוי אויסצודריקן די טעמאַטיק, נאָך די אינטענז
און די אויפריכטיקייט פונעם שעפּער, זיין פּולשטיענדיקע אָפּגעבן זיך זיין שאַפּונג.
אין קראַקע האָט קראַמשיק אויסגעשטעלט דעם פאַרטרעט פון לעאָפּאַלד גאַט-
ליב, אַ מיידל מיט בלומען, אַ גאַטור-בילד, לאַנדשאַפטן פון די טאַטערן און
אַנד. וואַרשע איז געוואָרן געוואָרן וועגן דעם דערפאַל פונעם קינסטלער פון
קראַקע. אויף קראַמשיקס יענער אויסשטעלונג האָט מען זיך שוין געקאַנט אַר-
יענטירן, אַז גישט קונדיק דערויף, וואָס דער קינסטלער לייגט גרויס אַכט אויף
די קאַלאָריסטישע פאַרמען, פאַרמאַנט זיין קונסט אויך עלעמענטן געזונטע,
גישט פאַרדאַרבענע דורך די דעמלטיקע דעפאַרמאַציעס. וואָס אַז אמת, האָט
אויך קראַמשיק עקספּערדימענטירט, אָבער ער האָט קיינמאַל גישט פאַרלוירן די
גרענעץ צווישן דער דערקענטעניש און דעם טרוים, צווישן דער פאַנטאַזיע און
דעם ענדגילטיקן ציל, וועלכער פירט צום פרינציפּ, אַז די קונסט דאַרף דינען
דעם מענטשן. די דאָזיקע אויסשטעלונג פון קראַמשיקס שאַפּונגען איז געווען
אַ צושטייער אינעם אַלגעמיינעם אוצר פון דער קונסט אין יענער צייט. קראַמ-
שטיקס בילדער זענען רעאַלע און גלייכצייטיק זייער דערהויבענע, זיי זענען קאָ-
לאָריסטיש און גלייכצייטיק אָרגאַניש אין זייער קאָנסטרוקציע.

ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה האָבן קראַמשיקס שאַפּונגען מיט זיך
פאַרגעשטעלט אַ ראַשיקן קאָנטראַסט לגבי די מיטלמעסיקייטן, וואָס האָבן דע-
מלט פאַרפלייצט די אויסשטעלונגען, און זענען געווען אַ פריידיקע דערשייגונג

פון אויפלעבנדיקן הומאניזם אין גייסט פון וואס נאָג. ביי דעם דאָזיקן גרויסן מאָלער איז די פאָרבי און די פאָרם אויסגעוואַקסן פון זיין שאַפונג ווי אַן אויס־דרוק פון די איידלסטע געפילן און גרויסער פאָראַנטוואַרטלעכקייט אַלס קינסט־לער.

האַרט פאָד דער ערשטער וועלט־מלחמה נעמט דאָמאַן קראַמשיק ווידער אָנטייל אין דער אויסשטעלונג אין בערלין. דאָסמאָל צוזאַמען מיט דער אַנט־שאַפונגער גרופּירונג „פרייע סעצעסיאָן“. אין דער אויסשטעלונג נעמען אָנטייל די אָנגעזעענסטע קינסטלער פון די אייראָפּעיִשע לענדער. צווישן זיי מאַטיס, הענאָר; פון די דייטשישע קינסטלער — מאַקס ליבערמאַן, קאַרינט, סלעפּאַנט, האַנס טאַמאַ. אין דער ערנסטער דייטשישער צייטשריפט, „קונסט און דעקאָראַציע“ איז אויף דער ערשטער זייט געווען אָפּגעהרוקט אַן אַרטיקל פון ד"ר וו. געאָרגי, וועלכער שרייבט וועגן דער דאָזיקער אויסשטעלונג, דערביי איז אויפן ערשטן אָרט געווען דערפאָדוואַרט קראַמשיקס פינאַנצן פון קאַסי. אינעם טעקסט פון דעם דאָזיקן אַרטיקל, אין דעם אָפּשינט, וווּ עס רעדט זיך וועגן קראַמשיקס שאַפן, ליינען מיר: „אַלסיד לע באַ און דאָמאַן קראַמשיק — ביידע פאָרשאַפן זיי אונדז אין זייערע פינאַנצן מיט דעם מינימאַלן באַנוצן זיך מיט לינעאַלע מיטלען און מיט דער זעלבשטענדיקייט אינעם אַרויסבאַקומען די פּערספּעקטיוו“. קראַמשיקס דערמאָנטער פינאַנצן פאָרמאָנט איינגשאַפן פון פאָרשאַפנדיקער אויפריכטיקייט. הויך דער ריינער מאָלערישער פּאַעזיע, פילט זיך דאָ איינגאַנצן דייטלעך די ווירקלעכקייט. דאָס דאָזיקע בילד איז נישט קיין אויס־דרוק פון צייטווייליקע עמאָציעס פונעם קינסטלער; דער פינאַנצן פון קאַסי איז טראַץ געוויסע פּסיכאָלאָגישע מאָמענטן אויך אַ סיגנעץ פון פאָראַיינפאַכונג פון דער פאָרטיילעכיקטער קאַנסטרוקציע. „טינאַדניק וואַרשאַווסקי“ פון יאָר 1915, ברעגט גענדיק אַ קאָרעספּאָנדענץ פון דער אויסשטעלונג פון פּוילישע מאָלער, וואָס איז דעמלט פאָרגעקומען אין פאָרז, מאַכט פּאָלגנדיקע באַמערקונגן: „נעבן שלעכטע אַרבעטן און אפילו נאָך שוואַכע האָט מען אויפגעהאַנגען אַ צענדליק לייזונגן פון דאָמאַן קראַמשיק פון ערשטקלאַסיקן ווערט“.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה שטרעבן געוויסע קינסטלער צו אַ נייער איבערשאַפונג פון די ביזאנטישע דעגראַדירונגען אויפן געביט פון דער קונסט. עס אַנטשטייען נייע גרופּירונגען. עס אַנטשטייט, צום ביישפּיל, אַ „גרופּע פון 5“, אין וועלכע עס גייען אַרײַן אַזעלכע גרויסע מאָלער, ווי ענגעלויש זאַק, סאַדעוויש פּרושקאָווסקי (דער שפּעטערדיקער דעקאָראַט פון דער וואַרשעווער קונסט־אַקאַדע־מיע), פּראָפּ. זינגמנט קאַמינסקי, מיטעלסטן מלאָדזשאַנאַווסקי און דאָמאַן קראַמשיק. די דאָזיקע גרופּע האָט אָבער נישט קיין איינהייטלעכען פּראָגראַם, ווייל יעדער פון אירע מיטגלידער איז געווען אַ צו באַזונדערע, שפּאַרקע אינדיווידואַליטעט. עס

האָט זײ פאַרבונדן אויסשליסלעך דער געמיינוואַמער האָס צום טעמפּן נאַטוראַ-
ליזם און צום עקלעקטיזם, וועלכער האָט זיך אַלץ שטאַרקער פאַרשפּרייט אין
פּוילן. אין יענער צײַט שאַפט קראַמשיטיק אַ בילד, וואָס שטעלט פאַר אַ דעגענע-
רירטן יוגן פּאַעט. דאָס איז געווען האַרט נאָך דער ערשמער וועלט-מלחמה, נאָך
דער פאַרוויסמונג פון דער פּוילישער ערד, וועלכע די פּיריאָריקע אימפעריאַליס-
טישע מלחמה האָט גורם געווען, ווען גאַנצע קאואַרטאַלן פון שטעט און הונדער-
טער קלענערע שטעטלעך און דערפער זענען אינגאַנצן חרוב געוואָרן. נאָך די
דאָזיקע יאָרן פון רואינען און תּלויות, עפּידעמיעס און הונגער — ווירקט דער
פאַרגעשטעלטער דורך קראַמשיטיקן פּאַעט גראַטעסקאַרטיק. דאָס איז אַ יונגער
מענטש מיט אַ קיילעכיק, אויסגעכאַליעט פּנים, אָנגעטאַן עלעגאַנט, מיט אַ פּרעכ-
טיקע פּריוור, ער ליינט אַ קליינטישן ביכעלע אין מיט דער צווייטער, פּריווער
האַנט זשעסטיקולירט ער מיט פּאַטאַס. דער מיט, בײַ וועלכן ער זיצט, מאַכט
אַן איינדרוק פון אַ שטיל-לעבן מיט פּרעכטיקע וואַזעס, צווישן וועלכע מע זעט
קאַרטן, אויסגעלייגט צו אַ פּאַסיאַנס. עס איז שאווער צו באַשטימען, צי קראַמ-
שיטיק האָט דעם דאָזיקן גראַמענטאַכער גענומען פון לעבן אָדער פון דער אייגע-
נער פּאַנטאַזיע. מיט דעם דאָזיקן בילד באַווייזט קראַמשיטיק, אַז ער הייבט אָן
צוצוגיין צו געוויסע טיפּן קריטיש און אַפילו מיט אַ געוויסן הומאָר. קורץ נאָכ-
דעם אַנטשטייט זײַן „קוואַרטעט“. דאָס דאָזיקע בילד איז שוין פון אַן אַנדערן
מין, דאָס איז שוין אַן ערנסטע קאַנצעפּציע. ער ווייזט אין אים מענטשן, וועלכע
זענען נישט בלויז קינסטלער, נאָך אויך מענטשן, וואָס מוזן זאָרן פאַר הויגה.
זײַ ווייסן, אַז זײַ האָבן קאַנקורענטן, און אויב זײַ וועלן זיך נישט דערווערבן קיין
גוטע מיינונג וועגן זיך, אָדער זײַ וועלן נישט האָבן קיין דערפאַלג — קאָנען זײַ
ווערן אַרבעטסלאָז. פּונדאָנען געמט זיך די פאַרזאָרגטקייט פון די מיטגלידער
פון קראַמשיטיקס, „קוואַרטעט“, זייערע ערנסטע פּנימער, פון וועלכע עס שמראַלט
פּונדעסטוועגן אַרויס די ליבע צו זייער קינסט.

צו די בילדער, וועלכע זענען דעמלט דורך קראַמשיטיקן געשאַפן געוואָרן,
געהערט אויך „דאָס אַראַפּגעמען די פּייגן“. קראַמשיטיק האָט, ווי אייניקע אַנדערע
מאָלער, געליטן אויף אַ מין איבערזעטיקונג מיט אייראָפּע און, ווי אַ רפואה קעגן
דעם, זיך אַרויסגעקליבן אין די ווייטע לענדער, וווּ עס האָט געלעבט דער פּרימיט-
טיווער מענטש. שוין די גרויסע פּראַנציוזישע מאָלער, דעלאַקרואַ אָדער גאָנען,
וועלכע האָבן באַזוכט די פּראַנציוזישע קאַלאָניעס, טרעטן העפּטיק אַרויס קעגן
דער פאַרשקלאַפונג פון די אַפּריקאַנער פּעלקער. אויך קראַמשיטיק, וועלכער האָט
זיך אויסגעקליבן אין די דאָזיקע אַפּריקאַנער קאַלאָניעס, גיט אונז אַ בילד, אין
וועלכן עס ווערט בולט אונטערגעשטראַכן דער ראַשיקער קאַנטראַסט צווישן דער
דייכקייט פון דער נאַטור און אַרעמקייט פון דעם עקספּלאַאָטירטן מענטשן.

אין יאָר 1922 איז אין וואַרשע אַנטשטאַנדן אַ גרופע א. ג. „ריטס“, צו וועלכער יעס האָבן געהערט: עוגעניש זאַק, סקאַטשילאַס, מאַדעניש פּרושקאַווסקי, באַראָווסקי, זימאָנט קאַמינסקי און די סקולפּטאָרן הענריק קאָנא און עדוואַרד לויטיג. „ריטס“ האָט געהאַלטן, אַז מ'דאַרף ענדערן געוויסע ווערטן, אָבער דאָס האָט גיכער געהאַט אַ שייכות צו ריין מאַלערישע ענינים. וואָס שייך דעם איג-האַלט, האָבן די מיטגלידער פון דער גרופע געהאַלטן, אַז יעדער קאָן האָבן זיין אייגענעם צוגאַנג. אַפילו די פּאַרם איז ביי זיי געווען אַ פאַרשידנאַרטיקע: פון אַ ריין פּאַלקסטימלעכער און פּרימיטיווער ביז שטאַרקער דעפּאַרמאַציע, וווּ עס האָט געהערשט אויסשליסלעך די מאַלערישע וויזיע. דעם עקסטרעמען סימבאָליזם מיט וויזיאָנערישער פּאַנטאַזיע האָט רעפּרעזענטירט עוגעניש זאַק. ער האָט געשאַפן משונהדיקע קאָמפּאָזיציעס, גענומען פון דער וועלט פון מעשהלעך. טיילמאָל איז שווער געווען פעסציאָשטעלן, צי די פּאַרנעשמעלעע דורך אים גאַטור-בילדער זענען גענומען פון דער ווירקלעכקייט, אָדער זיי זענען בלויז אַ רעזולטאַט פון דעם קינסטלערס פּאַנטאַזיע.

דאָמאַן קראַמשיטיק, דאַקעגן, איז אַוועק מיט אַן אַנדערן וועג, אַז ענלעכן צום וועג פון הענריק קאָנא. גישט אַפּוואַנגנדיק זיך פון די ריין-קינסטלערישע וואַ-לאָרן, באַמיען זיך ביידע קינסטלער גישט צו דערווייטערן זיך פון דער ווירקלעכ-קייט. דערבײַ זוכן זיי דעם וועג, וועלכער זאָל פאַרבײַנדן די ווירקלעכקייט מיט דער מאַדערניסטישער פּאַרם, וואָס איז גענען באַראַקמערסיטיש פאַר יענעם פּעריאָד. צווישן די דאָזיקע עקסטרעמען האָבן זיך אויך דורכגעלייגט אַ וועג אַזעלכע קינסטלער, ווי וואַלדיסלאָוו סקאַטשילאַס און זאַפּיאַ סטריענסקאַ, וועל-כע האָבן זיך אויסגעקליבן אַלס מעמאַטיק פּאַלקסטימלעך-פּאַלקלאָריסטישע עלעמענטן, איבערהויפּט פון לעבן פון די גוראַלעס, אַקצענטירנדיק די פאַרביקייט פון די קליידער אין פאַרשידענע געביטן פון פּוילן.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אויסשטעלונג פון די מאַלער פון דער גרופע „ריטס“, וועלכע איז פּאַרגעקומען אין יאָר 1924, לייענען מיר אין דער רעצענזיע וועגן די אַרבעטן פון קראַמשיטיק, וועלכער האָט אַנטוויילגענומען אין דער אויס-שמעלונג, פּאַלאַגנדיקס: „די דאָזיקע מעלה ביי אונדז פון אויספילן דעם מאַלע-רישן מאַטעריאַל רעפּרעזענטירט אויף דער אויסשטעלונג פון „ריטס“ דאָמאַן קראַמשיטיק. ער איז, אָן שום באַוואַרענישן, דער איינציקער רעאַליסט אין דער גרופע, ביי וועלכן עס טרעט אַרויס, איבער דעם קאָמפּאָזיציאָנעלן ריטם, איבער די דעקאָראַטיווע מעלות, די שטרעבונג דייפּלעך צו באַצייכענען דעם בלאַק און אַרויסברענגען די איינגשאַפטן פון דער פּלאַך. בכלל טראָגן אַרײַן קראַמשיטיק אַרבעטן אַ באַזונדערן אַקצענט אויף דער אויסשטעלונג פון „ריטס“.

האָט געהאַט אויף דער דערמאָנטער אויסשטעלונג דאָס בילד „דער מאַנדאַלי-
ניסט און לידל-זינגער“ (רעפּראָדוצירט אינעם קאַטאַלאָג) און אַנדערע בילדער.
אויף דער אַלגעמיינער אויסשטעלונג אין פּוילן אין יאָר 1929 האָט קראַמ-
שטיק אויסגעשטעלט 5 בילדער. נעמענדיק אין אַכט, אַז דאָס איז געווען איינע
פון די סאַמע ערנסטע אויסשטעלונגען אין פעריאָד צווישן ביידע וועלט-מלחמות,
איז דאָס אָנערקענען קראַמשיטיקס 5 בילדער אַ גרויסע אויסצייכענונג פאַרן
קינסטלער. איינס פון די 5 בילדער, „דאָס מיידעלע מיטן הונט“, איז רעפּראָדו-
צירט געוואָרן אין קאַטאַלאָג פון דער דאָזיקער אויסשטעלונג (טאַבעלע 65).

אין יאָר 1937 איז איינגעאָרדנט געוואָרן אין וואַרשע אַ יובילי-אויסשטע-
לונג פון קראַמשיטיקס בילדער, אין צוזאַמענהאַנג מיט דער 25-יעריקער פעסטי-
קייט פונעם קינסטלער. קראַמשיטיקן איז געלונגען צונויפצוזאַמלען אויף דער דאָ-
זיקער אויסשטעלונג איבער 60 אייל-בילדער און ביז 15 צייכענישע אַרבעטן.
די דאָזיקע קאַלעקציע איז געווען ווי אַן איבערבליק פון קראַמשיטיקס פינף-און-
צוואַנציג-יעריקער אַרבעט. ער האָט געגעבן אויף דער אויסשטעלונג דעם פּאָר-
טרעט פון דעם באַקאַנטן מאָלער דובוששאַק און דעם פּאָרטרעט פון ענגעליש
זאַק, וועלכן ער האָט געמאַלט אין יאָר 1919. פון די איבעריקע פּאָרטרעטן, וועל-
כע ער האָט אויסגעשטעלט, איז ווערט צו דערמאָנען דעם פּאָרטרעט פון ה. ג.,
דעם פּאָרטרעט פון דעם סקולפּטאָר הערמאַנדען, אַ שפּאַנישן עמיגראַנט אין
פאַריז, און דעם פּאָרטרעט פון באַשע. עס האָבן זיך דאָרט געפונען אויך טעמאַ-
טישע בילדער, אין וועלכע דער קינסטלער שטעלט פאַר אַ כינעזערין, אַ מולאַטקע
און אַ נעגערין. עס זענען אויך געווען פאַרשידענע נאַטור-בילדער פון פּראַנקרייך,
די באַקאַנטע קאַמפּאָזיציע „דער קאַנצערט“, „אַ נענער מיט אַ פייקע“, „אַ גע-
נער מיט אַ פלייט“ און אַ סך שמודיען פון פרויען און קינדער, ווי „דאָס מיידע-
לע מיטן פאַראַסאָל“, „פאַרוואַקען אין מחשבות“, „דער קריטיקער“, „דער קו-
כער“. אַזוי ווי די אויסגעשטעלטע בילדער האָבן געשטאַמט פון פאַרשידענע
פעריאָדן פון קראַמשיטיקס קינסטלערישער שאַפּונג, פאַרמאָגן טייל פון זיי
בלויז קאַלאָריסטישן פאַטאָם, אַנדערע דאַקענן, ווי צ. ב., „די מולאַטקע“, שוין
עפעס מער ווי בלוזע קאַלאָריסטישע עפעקטן. פון די צייטן, ווען ער האָט גע-
ריזט איבער דער פּראַנצויזישער קאַלאָניע אין אַפריקע, און די וועמע פון זיינע
אַרבעטן איז אַליז אָפּטער געוואָרן דער מענטש — האָט קראַמשיטיק געוויזן אַ נאַג-
צע ריי אַרבעטן מיט אַ זייער אייגנאַרטיקן אַקצענט. טייל פון זיי פאַרמאָגן אַן
אומהיימלעכן אויסדרוק. אַזוי, צ. ב., איז זיין לידל-זינגער אַ היפּלאָזער אומע-
טיקער ריז. די זעלבע שטימונג פילט מען אָפּ, ווען מען באַטראַכט זיין אַרעם
מיידעלע און אַנד. ענלעכע אַרבעטן. אינטערעסאַנט איז אויך דאָס בילד אויף
דער זעלבער אויסשטעלונג, וואָס שטעלט פאַר אַ קיכער. ער זיצט אין זיין ווייסן

קיטל מיטן ווייסן היטל אויפן קאפ און זיין פארזארגט פנים דריקט אויס פאר-
ביטערונג און אומעט. דאס דאזיקע בילד איז לויט זיין קלימאט זייער נאָענט צו
א בילד פון מאַלער סוטין, וואָס שטעלט פאָר אַ פולשטענדיק אויסגעשעפטן קעל-
נער, וועלכער טראַגט כסדר פאָנאָנדער די פייגסמע שפיין, און אַליין האָט ער
קוים אויף צו לעבן. קראַמשיקס צווייט בילד, „די אַלטע דעוואַקע“, שטעלט
פאָר אַ פרוי מיט נאָך אַ נענוג פרויש געזיכט, וואָס איז פאַרטיפט אין תפילה
טאָן. זי איז פֿיין אָנגעטאָן און לעבט געוויס אין ווילטאָג און זאָרעלאַזיקייט. ווי
מיר זען, איז די דאָזיקע יוביליי=אויסשמעלונג פון קראַמשיקס שאַפונג געווען
אַ זאַמלונג פון בילדער פון דער פאַרשידנסטער מעמאַטיק און האָט אָפגעשלאָסן
אַ פערטל יאָרהונדערט פונעם קינסטלערס טעטיקייט.

קראַמשיקס האָט אויך אַנטיילגענומען אין יאָר 1925 אין דער אויסשטע-
לונג אין רוים, אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט די מיטגלידער פון „ריטס“,
אין אייניקע ביענאַלן אין ווענעדיק, אין דער אינטערנאַציאָנאַלער אויסשמעלונג
אין גיו־יאָרק, און אין יאָר 1934 — אין דער אויסשמעלונג פון פּוילישע מאַלער
אין מאַסקווע. די סאָוועטישע רעגירונג האָט אויף דער דאָזיקער אויסשמעלונג
אָפגעקויפט קראַמשיקס בילד, „די ווייסע געגעריין“.

דאָס יאָר 1937 איז די צייט, ווען אין דייטשלאַנד הוליעט שוין פעסט זייט
אייניקע יאָרן די היטלעריסטישע בעסטיע. קראַמשיקס גיט זיך דעמלט אינגאַנצן
אָפ זיין קינסטלערישער טעטיקייט, ברענגט אַרום זייער ריכטיק די פאַרשידנסטע
געשטאַלטן, אָבער ער פאַרזעט אַזאָ לויכטיק פּראָבלעם, ווי דעם קאַמף קעגן פאַ-
שיזם. ער פאַרשטייט נאָך דעמלט גישט, אַז דער דאָזיקער קאַמף דאַרף שטיין
אויפן ערשטן אָרט.

דעם „קוכער“ האָט קראַמשיקס נאָך געמאַלט אין פאַרזיין קיין פּוילן קומט
דער קינסטלער צוריק האַרט פאַרן אויסברוד פון דער צווייטער וועלט=מלחמה.
ער אָרענטירט זיך גישט אין דער פאַמאַלער פּאָליטיק פון דער פּוילישע סאָנאַציע
און דערזעמ גישט די שווערע מלחמה=כמאַרעס, וואָס זאַמלען זיך אויפן האַרזאָנט.

עס קומט דער 1=טער סעפטעמבער 1939. אַ געוויסע צייט וווינט קראַמשיקס
אויף סמאָלנע גאַס אינעם פענסיאָנאַט פון פרוי פּשעוואַרסקאַ. ווי עס גיט איבער
דער מאַלער יוועף טאָם, האָט אין דעם זעלבן פענסיאָנאַט געווינט עפעס אַ הע-
כערער דייטשישער אָפיציר, וועלכער האָט גישט איינמאַל געהאַלפן קראַמשיקסן.
נאָך פּלוצעם זאָל האָבן אָנגעקומען פון בערלין אַ באַפעל צו אַרעסטירן דעם דאָ-
זיקן אָפיציר.

דעם ווייטערדיקן, לעצטן פּעריאָד פון זיין לעבן האָט קראַמשיקס פאַר-
בראַכט אין וואַרשעווער געמאַ. אין אַ האַלב=איינגעפאַלן הויז אויף שענגע האָט

קראמשיטיק, צוזאמען מיטן ארכיטעקט אין מאַלער יעזשי געלבאָרד, געמאַכט אַ ריי צייכענונגען, וואָס שמעלן פֿאַר בילדלעך פֿונעם לעבן אין וואַרשעווער גע-
מאָ. דאָס זענען געווען אייגנאַרטיקע אַרבעטן, סיי לויט דער פֿאַרם, סיי לויט דער
טעמאַטיק. דער קינסטלער האָט אין די בילדער פֿאַרנעשטעלט דעם גאַנצן גרויל
פֿונעם לעבן פֿון די אומגליקלעכע, וועלכע זענען צוגנויפֿגעפֿרעסט געוואָרן אין ענגן
שטח פֿון געמאַ, פֿאַרמשפּטע אויף אומפֿאַרמיידלעכן אומקום. די דאָזיקע לעצטע
שאַפֿונגען פֿון קראַמשיטיקן שוידערן אויף מיט דער קראַפֿט פֿון זייער אויסדרוק
און זענען אַ באַשולדיקונג קעגן דעם גרויליקן פֿאַשיזם. קראַמשיטיק איז שוין
דעמלט אַלט געווען 56 יאָר. אין געמאַ איז קראַמשיטיק אויסגעוואַקסן צו אַ פֿלאַ-
מיקן באַשולדיקער, וועלכער ווייזט די ליידן פֿון הונדערטער טויזנטער אומשול-
דיקע מענטשן. אויף איין צייכענונג שמעלט פֿאַר קראַמשיטיק אַן אויסגעצעהטן
ביו גאָר מאַנצפֿאַרשוין, וואָס זעט אויס ווי אַ זקן. אַ באַהוועסער און כמעט אַ
נאַקעטער, טראַגט ער אויפֿן אַרעם אַ קליין קינד. אַ צווייטס טראַגט ער אויף דער
פֿלייצע. מיט דער פֿרויער האַנט פירט ער אַ קליין יינגל, וואָס האַלט אַראָפֿגעלאָזט
דאָס קעפל און קוקט טעמפֿ אויף דער ערד. פֿון דער צווייטער זייט זעט זיך דאָס
קעפל פֿון אַ מיידעלע, וועלכע איז אַ ביסל עלטער פֿונעם יינגל. פֿון די אויגן פֿונעם
מאַנצפֿאַרשוין שרייט אַרויס אימה פֿאַרן גורל פֿון די קינדער. אַ צווייטע צייכע-
נונג שמעלט פֿאַר אַ פֿרוי, וועלכע, אַנשטאַט אַ קליידל, טראַגט זי צערויסענע אונג-
טער-וועש, דער קאָפּ איז באַדעקט מיט עפעס אַ שמאַטע, ביי דער זייט טראַגט
זי אַ צוגעבונדן טעפֿעלע. אויף דער פֿלייצע הענגט ביי איר אַ קליין קינד. דאָס
פנים פֿון דער פֿרוי דריקט אויס אויסערגעוויינלעכע ליידן, וועלכע גרענעצן זיך
מיט שאַען. אויף אַן אַנדערע צייכענונג זען מיר אַ קאָפּ פֿון אַ יונג מיידל מיט
צעשוויבערטע האָר, דאָס פנים טעמפֿ פֿון ליידן, אין די אויגן — פֿולשטענדיקע
רעזיגנאַציע. עס פֿילט זיך, אַז זי איז דערגאַנגען צו דער לעצטער מדרגה פֿון
אויסשעפֿונג.

קראַמאַן קראַמשיטיק איז געווען אין געמאַ אַ מין קינסטלערישער רעפֿאַהטער
פֿון די געשעענישן, וועלכע זענען דאָרטן פֿאַרגעקומען. קראַמשיטיקס דאָזיקע
אַרבעטן זאָגן עדות, אַז אַלס קינסטלער האָט ער פֿולשטענדיק איבערגעריסן מיט
זיין פֿאַרנאַנגענהייט; און העם דאָס זענען בלויז סקיצן-צייכענונגען, וועלכע זענען
אַפֿם נישט פֿאַרענדיקט, האָט ער זיי דאָך אין זין פֿון פֿלאַסטיק טראַקטירט צו-
גלייך מיט זיינע כעסטע אַרבעטן פֿון די צייטן פֿאַרן געמאַ. דאָס, וואָס קראַמ-
שיטיק האָט געשאַפֿן אין געמאַ, קאָן נישט אָפֿגעשאַצט ווערן בלויז לויט די געזעצן
פֿון דער קונסט. דאָ שמעלט זיך אויגדו קראַמשיטיק פֿאַר ווי אַ קינסטלער, וועלכער
האָט זיך אויפֿגעהויבן איבער די איינגעשמעלטע געזעצן פֿון דער עסמעטיק פֿון
יענער צייט, וואָס עס איז געווען דער באַראַקטעריסמישער שמריד פֿון זיין גאַנ-
צער פֿאַרשטאַנד.

צער ביזאצטיקער קינסטלערישער וועטיקייט. אים איז אין די צייכענונגען נישט
געגאנגען אינעם ארויסבאקומען די קווינטעסענץ פון די געשעענישן. קראמשיטיק
האָט אזויאָרום געהערט צו יענע געצייכלע פלאַסטיקער, וועלכע האָבן פאַרשטאַ-
נען, וואָס פאַר אַויפגאַבע זיי דאַרפן אויספירן אין די דאָזיקע אויסערגעוויינלע-
כע באַדינגונגען. אַ כאַראַקטעריסטישער שטריק פון די דאָזיקע געמאַצייכענונג-
גען איז אויך דער פולשטענדיקער מאַנגל אין זיי פון קינסטלערישער איבערטריי-
בונג. אין די לעצטע יאָרן האָט קראַמשיטיק געוויינט אין דער גאַנצער פון דעם
הויז אויף מילנע 9א, וווּ ס'האָט זיך אין דער צייט פון געטאָ געפונען דער „שאַפּ“
פון דעם הייפל יידישע פלאַסטיקער, וועלכע איז נאָך געבליבן לעבן. אַמאָל האָבן
זיך דאָרט געפונען די אַמעליעס פון וואַלדיסלאָוו ווייניטראָבין, אַברהם אָסטזשענאַן
און זיגמונט מעסער. אין דעם סקולפּטור-וואַרשטאַט פון אָסטזשענאַן, דעם מייס-
טער פון דער מצבה-קונסט, זענען געלעגן אַ סך שטייגער, מאַרמאָר און פאַר-
שידענע מאַטעריאַלן אויף מצבות. פון די דאָזיקע שטייגער האָט דער „שאַפּ“
אויסגעארבעט שטיינדלעך צו שאַרפן מעסערס און פּראָשעק צו רייניקן מעטאל.
די קינסטלער, וועלכע האָבן אָנטייל גענומען אין דער דאָזיקער פּראָדוקציע, האָבן
געמיינט, אז זיי וועלן אזויאָרום אָפּראַטעווען זיך און זייערע משפּחות. קראַמ-
שיטיק פלעגט אָפט אריינקומען אין דעם דאָזיקן שאַפּ. אלע קינסטלער האָבן זיך
באצויגן צו אים מיט גרויס אַכטונג. אינעם מאָג פון דער שרעקלעכער „אַקציע“
אין וואַרשעווער געטאָ, ווען מ'האָט אויך די דאָזיקע לעצטע קינסטלער פון מילנע
9א אַרויסגעטריבן אויפן אומשלאַג-פּלאַץ, בעת דער שוידערלעכער, ווילדער גע-
שיסעריי פון די עס-עס-לייט, איז קראַמשיטיק שווער פארווונדעט געוואָרן אויף
דער גאַס. דער איינציקער לעבנסגעבליבענער עדות פון יענע געטאָ-געשעענישן
דערציילט, אז ווען ער האָט, גאַכדעם ווי מ'האָט זיך אַ ביסל באַרוואַקט אויף דער
גאַס, געזוכט קראַמשיטיקן דאָרט, וווּ ער האָט זיך לעצטנס אויסבאהאַלטן, האָט
מען אים געזאָגט, אז קראַמשיטיק איז שטערבלעך פארווונדעט, און אז ער ליגט
אין איינעם פון די גאַנצסטע כּונקערס. ער איז דאָרט אוועק און האָט אים גע-
פונען אין אַ טיפּן קעלער, ליגנדיק אויף אַ ביסל שטרוי, זייער אַ בלייבן און אין
גרויסער היץ. דאָרט איז דער עדות געוואָרן געוואָרן גענויערע איינצלהייטן וועגן
קראַמשיטיקס לעצטע איבערלעבונגען. דער קינסטלער האָט געהאַט פאַרנעסן זיינע
קרעטלעך און איז געגאַנגען אין דער ריכטונג צו זיין וווינונג, ווען אויף דער
גאַס האָט זיך אָנגעהויבן די שיסעריי, וועלכע האָט תמיד באַגלייט די „אויסזיד-
לונגס-אַקציעס“. אַ קויל האָט געטראָפן דעם קינסטלער אין די לינגען. ער איז
אומגעפאַלן אויף דער ערד, באַגיסנדיק זיך מיט בלוט. ער איז געלעגן אזוי לאַנג,
ביזוואַנען דאָס שיסעריי האָט אויפגעהערט. דעמלט האָבן די יידן, וועלכע זענען
געווען באַהאַלטן אין דעם גאַנצסטע כּונקער, אריינגעטראָגן אים אין זייער קע-

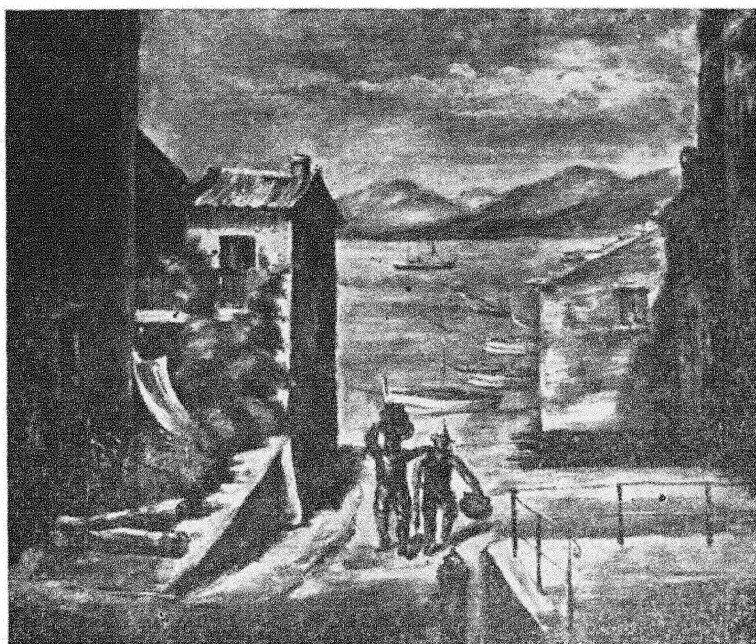
לער. נישט קוקנדיק אויף דער הילף, וואָס עס האָט אים געגעבן דער דאָקטאָר, וועלכער האָט זיך געפונען אויפן אָרמ, איז שוין נישט געלונגען קראַמישטיקן אָפּ צוראַטעווען. ער איז געשטאָרבן דעם 6טן אויגוסט 1942. זינע לעצטע ווערטער זענען געווען אַן אַפּעל צו אַלע קינדער-פּלאַסטיקער, זיי זאָלן קינדמאַרל נישט פאַרנעסן די באַרבאָרדי, וועלכע דער הוימלערישער פּאַשיזם האָט מיט זיך גע- בראַכט, און זאָלן אומשטום און שטענדיק ארויסברענגען די שוידערלעכע פאַר- ברעכנס, וועלכע ער איז באַאָנען איבער שרעלאָזע אומשולדיקע מענטשן.

פאררעט פונעם קינסטלער אויגען זאק

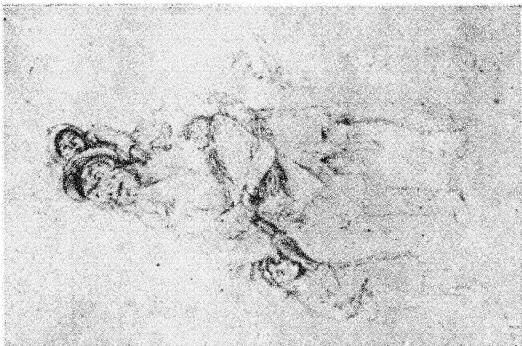
ראמאז קראמשיק

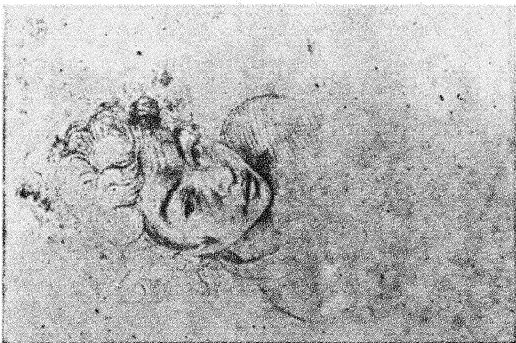
א דרום-פיוזאזש

ראמאן קראמשטיק

רמזי קרמטיק

סיפן פון הארישקווער גנשא

יוסף גאבאָוויטש

יוסף גאבאָוויטש איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1862 אין קאַלנע הינטער לאַמזשע. ווען ער איז גאָר געווען א קליין יינגל, איז אים געשטאַרבן דער פאָטער, און די מוטער, בלייבנדיק אָן מיטלען צו לעבן, האָט געמוזט פירן א שווערן קאמף פאר דעם שטיקל ברויט פאר איר משפחה. צו 10 יאָר איז שוין דער קליין גער יאָסל אָנגעוויזן געוואָרן אויף זיין אייגענעם באַראָט. ער האָט זיך איינגע-אַרדנט ביי פארשידענע ארבעטן, אבי צו פארדינען אויף צו לעבן. אין דער פריער צייט האָט ער זיך פארנומען מיט קלעפן פארשידענע פיגורלעך פון ליים אָדער ברויט. ער פלעגט טיילמאַל אויך שניצן פון האַלץ די דאָזיקע פיגורן. א געוויסער באאמטער פון דער יידישער קהילה אין לאַמזשע האָט אייניקע פון די פיגורלעך איבערגעשיקט קיין ווארשע צו מאטריאס בערסאָנען, דעם שפעטערדיקן שעפער פונעם מוזיי אויף זיין נאָמען ביי דער ווארשעווער קהילה.

אלס ענטפער האָט בערסאָן צוגעשיקט א קליינע געלט-סומע אויף ריזנע-הוצאות קיין וואַרשע. אויפן וועג האָט מען ביי יוספן אַרויסגענובעט דאָס געלט, און ער האָט זיך געמוזט דערקלייבן קיין וואַרשע צופוס.

אין וואַרשע הייבן זיך אָן ביי אים נייע דאנות. ער דינגט זיך אָן צו א באַל-מעלאַכע אויף לער. דער באַלמעלאַכע, אַנשטאַט אים צו לערנען דאָס פאר, נוצט אים אויס צו שטוביקער ארבעט, און דערצו גיט ער אים נישט צו עסן. איינמאַל האָט אים א ווארשעווער דאָקטאָר געפונען אין זאקסישן גאַרטן א האַלב פאר-חלשטן.

פון דעמלט אָן הייבט זיך אָן פאר גאבאָוויטשן א ביסל א בעסערע צייט. מ'האָט זיך פאראינטערעסירט מיט דעם פעיקן יינגל. ער קומט אָן אין דער באַרימטער צייכן-שול פון וויטשער גערסאָן, ווו ער לערנט זיך סקולפּטור-אַרבעט ביי קוסאַטשעוויסקין.

ווען גאבאָוויטש איז אלט געוואָרן עטלעכע און צוואנציק יאָר, איז ער אָנגע-נומען געוואָרן אין דער פעטערבורגער קונסט-אקאדעמיע, וועלכע ער האָט געעג-

דיקט אין יאָר 1893 מיט א זילבערנעם מעדאל. ער האָט אויך אַנטייל גענומען אין די אויסשטעלונגען, וועלכע זענען איינגעאָרדנט געוואָרן אין דער אקאדעמיע. די פעטערבורגער און מאַסקווער פרעסע האָט זיך גישט איינמאַל פארנומען מיט נאכאָוויטשעם שאפונגען. אין אן ענגן קרייז פון זיינע אָנהענגער האָט מען אים צוגערעדט צו שמדן זיך, ווייל דעמלט ערשט וועט ער דערגרייכן דעם רום, אויף וועלכן ער פארדינט. אָבער אַנשטאַט אָנצוגעמען די עצות פון זיינע פריינד, פאָרט נאכאָוויטש אָפּ קיין פאָרין. דאָ טרעפט אים אַ גרויס גליק: דער גרויסער סקולפּ= מאָר ראָדען געמט אים אָן אין זיין אטעליע. נאכאָוויטש ארבעט דאָ א געוויסע צייט. ער האָט אָבער, ליידער, ווייניק גענאָסן פון די עצות פון דעם גרויסן מייסטער.

יוסף נאכאָוויטש האָט געהאט אין זיך עפעס פון א ווונדער=קינד. ער איז געבליבן שטיין אויף א געוויסער שטופע פון אנטוויקלונג, פון וועלכער ער האָט גישט געקאָנט ארויס און זיך אויפהייבן העכער.

אין זיין שאַפונג קאָן מען אונטערשיידן אייניקע גרופן ווערק: קאָמפּאָזיציע= מאַטיוון, פאָרטרעטן און טעמאַטישע סקולפּטורן.

נאכאָוויטש האָט גישט געפונען קיין געהעריקן צוגאנג צו זיינע קאָמפּאָזי= ציע=ארבעטן. זיי זענען אין גרויס גישט פארשטענדלעך, ווייל זיי זענען גישט קיין רעזולטאט פון עפעס א נויטווענדיקייט. זיי מאכן דעריבער אן איינדרוק פון נאטוראליסטישע, סענטימענטאלע, כמעט קינדערשע שאפונגען. אין זיין קאָמ= פּאָזיציאָנעלער טעמאַטיק באווייזן זיך אזעלכע סקולפּטורן, ווי „צוויי הינדעלעך“, „א ייגל מיט א ווענדקע“ און אנד. די אלע סצענעס זענען טראקטירט זייער אויבנאויפיק. עס איז צו באוונדערן, ווי אין די קאָמפּאָזיציאָנעלע ארבעטן פון נאכאָוויטשן איז אינגאנצן גישט פאראן קיין דינאמיק. אָט דאָס פאָסמאקעווען זיך פון נאכאָוויטשן אין דער דאָזיקער טעמאַטיק קאָן מען אפשר אויסטייטשן דערמיט, וואָס אין זיינע שאפונגען האָט זיך אויסגעלאָדן די גישט אויסגעלעבטע קינדהייט פונעם קינסטלער, דאָס איז געווען אזוי ווי א פארגיטיקונג פאר די טרויעריקע, ביטערע קינדער=יאָרן. די דאָזיקע כלומרשט פריידיקע מאַטיוון האָבן באדארפן דינען אויף צו פארשענערן דאָס לעבן. אויך אזעלכע טעמעס, ווי „דער דורשטיקער“, „די לעצטע טראָפנס“, „ברויט“, „זעלבסטשוי“, וואָס באזירן שוין אויף פארשירענע לעבנס=דערשיינונגען, האָבן ווייניק געמיינזאמעס מיטן לעבנס= אמת. די סקולפּטור „זעלבסטשוי“, צום ביישפיל, שמעלט פאָר אַ נאָקטען מאַן, וועלכער שטייט אויף א בערגל און ווארפט אראָפּ שטיינער אויף א שלאנג, וואָס וויקלט זיך צופוסנס פון בערגל. „ברויט“ שמעלט פאָר אַ געפענטעטן גאָקטען מאַנצפארשוין, וועלכער בייגט זיך אראָפּ, כדי אויפצוהייבן פון דער ערד אַ ברייטל. „די לעצטע טראָפנס“ איז אַ האַלב=רעאַליסטישע סקולפּטור. זי שמעלט

האָט גאָבאָוויטש געקאָגט אַרויסברענגען אױך דאָס געזעלשאַפּטלעכע פּונעם לעבן, וואָס האָט אים אַרומגערינגלט.

אין דער צווייטער אַרבעט, וואָס טראָגט דעם נאָמען „מוטערשאַפּט“, שטעלט גאָבאָוויטש פֿאַר אַ פּרוי מיט אַ 2—3 יעריק קינד, וואָס טוליעט זיך צו אירע קני. די גאַנצע סקולפּטור אַטעמט מיט דעם גרויסן גליק פון מוטערשאַפּט.

חױז פּאַרשידענע קאָמפּאָזיציעס האָט אױך גאָבאָוויטש געשאפּן פֿאַרטעטן פון פּאַרשידענע פּערזענלעכקייטן. אין די ערשטע יאָרן פון דעם היינטיקן יאָר-הונדערט האָט ער געשאפּן אַ ביוסט פון שאַפּענען און אַ ביוסט פון מאַגיושאַק. צו די גרעסערע פֿאַרטעטן-ווערק זיינע געהערט דער פֿאַרטעט פון צאָדעק קאַ-האַן — אַ פּראַנציוזישן געלערנען און אױבערראַבינער פון פּאַריז. פאַר די עספּעראַנטיסטן פון דער שטאָט אנטווערפן האָט גאָבאָוויטש געשאפּן דעם ביוסט פון לודוויק זאַמענהאַף.

די פֿאַרטעטן, וועלכע גאָבאָוויטש האָט געשאפּן, זענען אױסגעהאַלטן אין אַ זאַלעכען סטיל, אָן ספּעציעלער אַקאַדעמישער סטיליאַציע.

גאָבאָוויטש האָט אױך געשאפּן סקולפּטורן פון טעאַטער-לעבן. די דאָזיקע סקולפּטורן זענען נישט נאָר פּלאַסטיש, נאָר פּאַרמאַגן אױך אַ ריטם אין אױס-דרוק. מיר אָבסערווירן דאָ אַן אינטערעסאַנטע דערשיינונג. די סצענישע גע-שטאַלטן, וועלכע גאָבאָוויטש שאַפט אין זײַן אַטעליע, זענען זייער דינאַמיש, וואָס שייַדט זיי אַזוי שטאַרק אױנטער פון זיינע סקולפּטורן גענומענע פון לעבן. איינע פון די געשטאַלטן שטעלט פֿאַר באַלעסלאַוו לעדנאַווסקין אין דער ראָל פון האַמלעטן, אַ צווייטע שטעלט פֿאַר באַלעסלאַוו לעשטשינסקין אַלס מאַזעפּאַ. די דאָזיקע סקולפּטורן פּאַרמאַגן נישט נאָר די פיזישע ענלעכקייט צו די אַקטאָרן, נאָר דריקן אױך אױס דעם פּסיכישן צושטאַנד פון דער געשטאַלט און די קול-טור פון די געשאפּענע ראָלן. מען מוז דערביי באַמערקן, אַז דאָס אַרויסבאַקן-מען אַן אַקטאָר אין דער סקולפּטור איז אַ סך אַ קאָמפּליצירטערע ענין, ווי אין דער מאַלעריי. צו די אַרבעטן, וואָס זענען פּאַרבונדן מיטן טעאַטער, געהערט אױך דער מעדאַל, וואָס גאָבאָוויטש האָט געשאפּן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער ערשטער אױסשטעלונג פון פּוילישן טעאַטער, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין יאָר 1902. דער דאָזיקער מעדאַל פּאַרמאַגט אױף אײַן זייט די קעפּ פון סלאָוואַקיי, פּרעדראָ און מאַגיושאַק, דאָס הייסט פון די שעפּער, וואָס זייערע פּיעסן ווערן צום אָפּפּסטן געשטעלט אין טעאַטער, און אױף דער צווייטער זייט פּאַרמאַגט ער אַן אַרנאַמענט, וועלכער באַפּיצט די דאַמעס פון דער 200 יעריקער עקזיסטענץ פון טעאַטער.

אין יאָר 1904, בעת ער איז געווען אין דרוסקעניק, האָט זיך גאָבאָוויטש באַקאַנט מיט עליזאַ אָזשעשקאָוואַ און געשאפּן דריי מעדאַלן מיטן ביוסט פון

דער גרויסער שרייבערין. אין יאָר 1906 האָט דער קאָמיטעט צו פייערן דעם 40-יעריקן יוביליי פון דער שרייבערין עליזא אָזשעשקאָווא באשטעלט ביי גאָ- באַוויטשן א מעדאל.

יוסף גאָבאָוויטש האָט אויסגעשטעלט זיינע ארבעטן און פארשידענע צעג- מערס פון אייראָפּע. די ערשטע ארבעט זיינע, וואָס האָט זיך באוויזן אויף דער פארויזער אויסשטעלונג אין יאָר 1898, איז באלוינט געוואָרן מיטן מעדאל „מעג- סיאַן האַנגאַראַבעל“. אין יאָר 1899 האָט גאָבאָוויטש באקומען אויפן ליטערא- ריש-קינסטלערדישן קאָנקורס א פרעמיע און א מעדאל פאר זיין ארבעט. אין יאָר 1901 האָט זיך גאָבאָוויטש אומגעקערט קיין פּוילן. פונדאנען איז ער אָפּגע- פּאָרן קיין פעטערבורג, ווו ער האָט אָנטייל גענומען אין די אויסשטעלונגען, וואָס זענען דאָרט פּאָרגעקומען. וואָס ער האָט געהאט גוטע רעצענזיעס וועגן זיינע ארבעטן, האָט די צארישע מאכט אים נישט דערלויבט צו בלייבן אין פעטער- בורג. גאָבאָוויטש האָט זיך אומגעקערט קיין ווארשע און דאָ אויסגעשטעלט זיינע אַרבעטן אויף דער אויסשטעלונג אין זאַכענטאָ. צווישן אַנדערע האָט ער געשאַפן א ביוסט פון שאַפּענען פאר דער מוזיק-געזעלשאַפּט א. ג. פון פרידעריק שאַפּען.

אין יאָר 1903 האָט דער בורזשואזער פּאָרגעשריטענער חודש-זשורנאַל „ווענדראָוויעי“ אָפּגעדרוקט א גרעסערן ארטיקל וועגן דער שאפונג פון יוסף גאָבאָוויטשן. דער האַזיקער ארטיקל, וואָס איז אילוסטרירט געווען מיט פאר- שידענע רעפּראָדוקציעס פון גאָבאָוויטשעס שאפונגען, האָט געטראָגן דעם טיטל „פער אספּערא אד אסטרא“. דער מחבר באשרייבט דאָ זיינע איינדרוקן פונעם באזוך אין אטעליע פון קינסטלער און רופט זיך אָפּ זייער פּאָזיטיוו וועגן זיינע ארבעטן. די צייטשריפט „קראיי“, וואָס איז דערשינען אין פעטערבורג, האָט אין איר ביילאגע, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען „דאָס לעבן און די קונסט“, דער- מאַנט אָפּט וועגן גאָבאָוויטשעס ווערק „דער לעצטער טראָפּן“. אין יאָר 1905 איז דאָרט אָפּגעדרוקט געוואָרן א רעצענזיע וועגן דער פעטערבורגער אויסשטע- לונג אין צוזאמענהאנג מיט די אויסגעשטעלטע ארבעטן פון פּוילן. אין דער רעצענזיע ליינען מיר: „אין דער אָפּטיילונג פון סקולפּטור איז די אַממייסטן אידישע אַרבעט „דער קאַמף פאַר ברויט“ פון יוסף גאָבאָוויטשן“. אין יאָר 1909 באווייזן זיך גאָבאָוויטשעס סקולפּטורן אין ענגלאַנד, און אין יאָר 1910 — אין בריסל. אין ליווערפּויל האָט מען איינגעקויפט פאר דעם דאָרטיקן מוזיי די סקולפּטור „דער דורשטיקער“, און פאר די זאַמלונגען פון בריסלער מוזיי האָט מען איינגעקויפט זיין סקולפּטור „דער פישער“. די סקולפּטור „זעלבסטשוין“ האָט אָפּגעקויפט דער קעניג פון סיאָם פאַרן מוזיי אין באַנגאַק. אין יאָר 1915 האָט גאָבאָוויטש איינגעאַרדנט אין מאַסקווע אַ גרעסערע אויסשטעלונג פון זיינע ארבעטן. אין יאָר 1921 האָט זיך דער קינסטלער באזעצט אויף שטענדיק אין

ווארשע. ער האָט דאָ ווייטער געארבעט אין אקאדעמישן סטיל. זיינע סקולפטורן זענען, וואָס אַן אמת, געשטאנען טעכניש אויף אַ הויכן גיוואָ, אָבער די טעמעס פון זיינע שאפונגען האָט ער אויף אַ מאָדנעם אופן פאבוליאריזירט. אין זיינע שאפונגען קומען אַן שום ספּק צום אויסדרוק די שטאַרקע ווירקונג פון מאַרק אנטאָקאָלסקים קונסט, אָבער גאבאָוויטש איז דאָך אוועק מיט אנדערע וועגן, ווי דער גלענצנדיקער שעפער פון „איוואַן גראָזני“, „פיאַטער דער 1=מער“ אָדער „שפינגאַזאַ“. אין גאבאָוויטשעם שאפונגען קומט צום אויסדרוק אַ ריין עלעגישע באַפאַרכונג, וואָס קאָלידירט אין דעם געביט פון קונסט מיט דער קראַפט, וואָס עס דאַרף אויסדריקן די סקולפטור.

אין יאָר 1923 האָט גאבאָוויטש אויסגעשמעלט אין ווארשע זיין סקולפטור „די באַפרייונג“, און אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דאָזיקער סקולפטור האָבן זיך באוויזן אין דער צייטשריפט „שוויאַט“ באַמערקונגען פונעם מאָלער וולאדיסלאָוו וואראַנקע, וועלכער דריקט זיך אויס, אז גאבאָוויטשעם ארבעטן זענען דעאליסטישע און גוטע. אין יאָר 1924 ליינען מיר אין דעם זעלבן צייטשריפט, אז צווישן די אָנגעזעענע ווערק פון די היינטיקע סקולפטורן געפינט זיך גאבאָוויטשעם ארבעט „דער אָפּגרוגט“.

יוסף גאבאָוויטש האָט געהערט צו דער קליינער גרופע יידישע קינסטלער=פלאַסטיקער, וואָס זענען די ערשטע ארויסגעטראָטן מיט זייערע קונסט=ארבעטן אין דער יידישער סביבה. אין יאָר 1911 האָט ער איינגעאָרדנט צוזאַמען מיט די מאָלער מאַוריצי טרעמבאַטש און יאַקוב וויינלעז אן אויסשטעלונג אין לאָקאַל פון קרינסקיס גימנאַזיע. די דאָזיקע אויסשטעלונג איז געווען אן אויסדרוק פון פראָטעסט קעגן די פּוילישע רעאַקציאָנערע קרייזן, וועלכע האָבן זיך באַמיט צו פאַרשמעלערן די מעגלעכקייטן פון די יידישע קינסטלער ארויסצושמעלן זייערע ארבעטן. די דאָזיקע אויסשטעלונג איז געווען אַ גרויסע געשעעניש אויף דער יידישער גאַס, און עס האָבן זי באַזוכט מאַסן ארבעטער און פּאָרגעשריטענע פּוילישע אינטעלליגענטן, ווילנדיק אזויארום דעמאָנסטרירן זייער פראָטעסט קעגן דער אומווירדיקער האַנדלונג פון דער פּוילישער רעאַקציע.

אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן האָט דער קינסטלער אָפּט געקענקט. ער האָט געווינט אינעם הויז פון דער יידישער קהילה אויף שליסקע=גאַס, און די יידישע קהילה האָט אָפּט געדראַקט דעם קינסטלער מיט אן עקסמיסיע פאַרן נישט באַצאָלן דיה=געלט. אין יאָר 1939 איז יוסף גאבאָוויטש געשאַרבן. אַ געקראַך לאַג וועגן טויט פונעם קינסטלער האָט אָפּגעדרוקט דער מאָלער פעליקס פּריד=מאַן אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ אין נומער פון 29=טן מערץ 1939.

יוסף גאבאָוויטש איז געווען אין אַ געוויסער מאָס אַ דאָמאַנטיקער און פאַ=בוליאריסט. אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער, וואָס אן אמת, דערגרייכט אַ

סקולפטארישע רוטיון, עם האָט אים אָבער אויסגעפעלט די פעיקייט ארויסצו=
ברענגען שטארקע עמאָציעס און פארטיפן די באארבעטע טעמאטיק. נאכאָוויטש
האָט טראַקטירט די סקולפטור=שאַפונגען צו ליטעראַריש און דערמיט האָט
ער דערגרייכט אַ פאַרקערטן רעזולטאַט, ווי ער האָט געוואָלט. ס'פלעגט טרעפן,
אז דער ליטעראַרישער אינהאַלט האָט אינגאנצן פארטוישט די געפאסטקייט פון
דער נעגעבענער קאָמפאָזיציע. גענטער צום לעבנס=אמת זענען זיינע אַרבעטן
„דער דורשפיקער“, „דער לעצטער טראַפן“, „דער פישער“, וואָס זאָגן ערות, אז
דער קינסטלער האָט זיך אָפגעקערט פון זיין טרוקענעם אקאדעמיזם און האָט
מער אויפמערקזאַמקייט געווידמעט דעם רעאַליסטישן אמת.

די פרוי פון יוסף נאכאָוויטשן האָט איבערגעלעבט איר מאן. בעת דער היט=
לער=אַקופאציע איז זי געווען אין ווארשעווער געטאָ. דאָרט האָט איר אָפט בא=
זוכט איר אייניקל, וואָס האָט געוויינט אויסער דעם געטאָ, ווייל זיין פאָטער איז
געווען א קריסט. בעת דער שוידערלעכער אויסזידלונג אין געטאָ זומער 1942
האָט דאָס יינגל נישט געוואָלט פארלאָזן זיין כאָבען און איז צוזאמען מיט איר
אוועק קיין טרעבלינקע.

דער לעצער טראַפּן

יוסף גאַבאַרטיט

א בריוו פון אמעריקע

יוסף גאבאוויטש

הענריק האַכמאַן

הענריק האַכמאַן שמאַמט פון לובלין, א שטאָט, וועלכע פארמאָנט אן אלטן שלאָס, נישט ווייט פון וועלכן עס האָבן זיך געפונען 2 אלטע שולן — פון מהר"ם און פון מרש"ל — און וווּ די אלטע רענעסאַנס-קאַמיועניצעס (לובלין איז אַמאָל געווען אַ סייס און פריבונאַל-שטאָט) האָסן געוועקט דערינערונגען פון פאר-נאַנענע צייטן. אין דער נאַנצער שפעטערדיקער שאַפונג פון דעם סקולפּטאָר האָט זיך דייטלעך געפילט די ווירקונג פון דער אַרכיטעקטור, וואָס האָט אים אַרומגע-רנגלט פון זיינע ייגנסטע יאָרן..

האַכמאַנס שאַפונגען באַזירן אויף דער שטרעבונג צו האַרמאָניזירן די פאַרגאַנגענהייט מיט דער היינטיגקייט — אויסצופילן די קלאַסישע פאַרמען מיט אַ ווייניגער אַינזעטיקן אַינהאַלט. די מיטלען, מיט וועלכע האַכמאַן האָט זיך בא-נוצט, האָט ער אַינגאַנצן אונטערגעוואָרפן די פאַרערונגען פון דער פאַרם, וועלכע דער קינסטלער איז געוויינט געווען אויסצופאַקן ביז די קלענסטע אַיינצלעייטן.

הענריק האַכמאַן איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1881. זיינע שטודיען האָט ער אָנגעהויבן אין וואַרשע, ביי פּאָוועל ראָזענע, אַ מאָלער, וואָס איז היינט שוין אַינגאַנצן פאַרגעסן געוואָרן. וואַרשיינלעך איז דאָס געווען דער זעלבער ראָזען, וועלכער האָט צוזאַמען מיט וויינלעזן געמאַכט די לעבעדיקע בילדער אויפן פּורים-באַל, וואָס איז דורך י. 5. פּרעזן אַיינגעאַרדנט געוואָרן דעם 6טן מערץ 1900 אין דעם שווייצער-שטאָל אין וואַרשע, און וועלכן ס'האַבן אָנגייל גענומען ביז 2000 פּערזאָן. האַכמאַן האָט זיך שנעל אַריענטירט, אַז ער וועט זיך אַמ-בעסטן אויסדריקן אין האַרטן מאַטעריאַל, דאָס הייסט אין דער סקולפּטור. אין זיין געבוירן-שטאָט לובלין האָט ער זיך שטאַרק אַינטערעסירט מיט די פאַרשי-דענע אַלפּערטימלעכע קאַמיועניצעס, וואָס האָבן זיך געפונען אויפן אלטן מאַרק, מיטן קאָשטשאַל, מיטן שלאָס, מיט די שולן פון מהר"ם און מרש"ל און איבער-הויפט מיטן בית-עולם, וווּ עס האָבן זיך געפונען אַלמע מצבות. שוין דעמילט האָט האַכמאַן אַרויסגעווייזן אַ גרויסע פּילבאַרקייט פאַר יעדן מין שטאָף, וואָס האָט זיך געלאָזט פאַר-מירן.

די באַראַקמער־מישסמע איינגשאַפט פון האַכמאַנס שאַפונגען איז זייער אויסערנעוויינלעך איידעלער אויסדרוק. דער דאָזיקער שטריך וואַרפט זיך אין די אויגן אפילו ביי אַ בלוז אויבנאויפיקן איבערבליק פון זיינע אַרבעטן. עס איז דאָס דיינסטע געפיל, וואָס באַקומט זיין אויסדרוק אין יעדן מאָטיוו פון זיין שאַפונג.

אין יאָר 1900 איז הענריק האַכמאַן אָנגעקומען אין דער קונסט-אקאדעמיע אין קראָקע, וווּ ער האָט געאַרבעט אונטער דער לייטונג פון פראָפּעסאָר לאַשטש-קא. שוין אין דריטן יאָר פון זיינע שטודיען האָט ער זיך אַזוי אויסגעצייכנט, אַז ער האָט באַקומען אַ זילבערנעם מעדאַל. אין יאָר 1903 דעביוטירט ער אלס 22-יעריקער יונגעראַן אויף דער אויסשטעלונג פון דער קראָקעווער קונסט-געזעלשאַפט מיט זיין סקולפּטור „דער בלינדער“. אין אַ יאָר אַרום שיקט ער אַרום אויף דער אויסשטעלונג „אַ קאַפּ פון אַ מאַנעפּאַרשוינ“, אויסגעפירט אין מעראַ-קאַמע. אין יאָר 1904 באַווויזן זיך האַכמאַנס סקולפּטורן אויף די וואַר-שעווער אויסשטעלונגען. אויף דער ערשטער יערלעכער אויסשטעלונג אין זאַ-כענטאַ שמעלט ער אויס 5 אַרבעטן: „שלאָפּנדיקע קינדער“, „אַ פּאַרטרעט פון אַ פּרוי“, „אַ שטודיום“, „די מידע“ און „אין פאַרטראַכטונג“.

בלויז די טעמאַטיק אליין באַווויזט, אַז האַכמאַנס סקולפּטורן זענען זייער ליריש אין זייער שפּיימונג. אין יאָר 1905 נעמט האַכמאַן אַנטייל אין דער אויס-שמעלונג פון דער קראָקעווער געזעלשאַפט „שטוקאַ“, אין דער אויסשטעלונג אין זאַכענטאַ, אויף וועלכער זיינע סקולפּטורן רופן אַרום גרויסע פאַראַינטערע-סירונג אין די קונסטלערישע קרייזן פון וואַרשע. האַכמאַן ווערט דעמלט דער-מאַנט צוזאַמען מיט אַזעלכע באַדייטנדיקע סקולפּטאָרן, ווי פּיזשע, שמשעפּ-קאָוסקי, שימאַנאָוסקי, לאַשמשקאַ.

אין האַכמאַנס פּריסטע אַרבעטן קומט שוין צום אויסדרוק די לירישקייט, די האַרמאָניע פון דער פּאַרם און אויך דער ריטם אין דער סטרוקטור. קודם-באַ-שמעלט דער קינסטלער דעם טראָפּ אויף דער אָרגאַנישער סטרוקטור פון די פּאַר-מען. האַכמאַן האָט געהערט צו די קינסטלער, ביי וועלכע דער שכל איז שמענט-דיק געשטאַנען אויף דער וואַך, אַז די פּאַנאָזיע זאָל נישט פאַרפירן צו ווייט. ער האָט די אַמתע מענטשלעכע געפילן אויסגעדרוקט אין דער געהעריקער פּאַרם און גלענצענדיק איבערגעגעבן דאָס אייגנאַרטיקע פון יעדן פון זיינע מאָדעלן. אין זיינע אַרבעטן איז האַכמאַן פינקטלעך, אַז עס דערנייט אָפּט צו פּעדאַנטישקייט. דערביי האָט זיך האַכמאַן נישט אָפּגעזאָגט פון זוכן גייע קינסטלערישע וועגן. דער בעסטער באַווויזן דערויף איז דער ביוסט פון אַלאַג באַזאַנאַנסקאַ און יוליאַן פּאַלאַט. די גייע קינסטלערישע וואַלאָרן, וואָס האַבן געענדערט די ביזאַנטיקע

סטאטיק אין דינאמיק, האָבן באַדארפן אַרײַנבראַנגן א באַזונדערן אױסדרוק, װעלכע
 בער זאָל אָפּשפּיגלען די הױבטצײטיקײט. די שאַפּונג פּון האָכמאַנען און פּון א
 נאַנצער רײ אַנדערע אָנגעזעענע קינסטלער פּון יענער צײַט האָט פּונדעסטװעגן
 נישט דערגרײכט די דײַפקײט צו אָפּשפּיגלען די קלאַסן־קאַמפּן פּון דער רעװאָלוציע
 אין יאָר 1905. האָכמאַן איז נישט געװען קײן סקולפּטאָר פּון מאָנומענט־
 טאַלע װערק, ער האָט נישט געהאַט די פּעיקײטן צו שאַפּן אױף מאַטײון, װעלכע
 יכע האָבן געפּאָדערט א גרויסן חוש פאַר קאַמפּאָזיציע, דרײַסקײט און גרויסע
 פיזישע אָנשטרענגונגען. מ'קאָן אָבער פּעסטשטעלן, אז פּון יאָר צו יאָר װערן
 די סקולפּטורן פּון האָכמאַנען אלץ רײנער, דורכזיכטיקער, אז דער קינסטלער
 פאַרשענערט אלץ מער זײן שעפּערישע פּאַרם. האָכמאַן האָט זײער גוט געקאָנט
 די אלטע ארכײטעקטור און קלאַסישע סקולפּטור. אדאַנק דעם איז זײן שאַפּונג
 פּריי פּון יעטװעדער פּוסטער אײבערטרײבונג.

אין דער װײנער אױסשטעלונג איז „האַנעבונד“ — אײנע פּון די אממײסטן
 פּאַרנעשרײטענע קונסט־פאַרבאַנדן אין עסטרייך (אזױ װי די „סעצעסיע“ אין
 בערלין), שטעלט האָכמאַן אױס צוזאַמען מיט דער קראַקעװער „שטוקאַ“ זײן
 סקולפּטור — „א יוד, װאָס איז מתפלל“. די דאָזיקע טעמע, װעלכע איז גענוג
 מען פּון לעבן פּון דער אָפּגעשאַטאַנענער אַרעמקײט, איז נישט קײן גלאַד־פּיאַציע
 פּון דער רעליגיע. דאָ האָט דער קינסטלער גיכער געװאָלט אױסדרײקן די גײסטיקע
 אַרעמקײט פּון מענטשן, װעלכע לעבן אין גױט אין װעלכע קאָנען נישט געפּינען
 קײן װעג אױסצודריקן זײערע גײסטיקע בענקענישן, און אױך נישט קײן באַזע
 פאַר זײער מאַטעריעלער עקזיסטענץ.

די אױסשטעלונג פּון דער קראַקעװער „שטוקאַ“ אין דעם װײנער „האַנעבונד“
 בונד“ האָט געהאַט אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג צװישן די קולטור־קרייזן פּון װײן. אין
 דער אױסשטעלונג האָבן אַנטייל גענומען די אָנגעזעענסטע פּוילישע מאַלער און
 סקולפּטאָרן, װאָס זײערע װערק באַשײנען אײצט די מוזײען אין לאַנד און אין
 אױסלאַנד. אױף דער דאָזיקער אױסשטעלונג האָט זיך אױך באַװיזן דאָס באַ-
 דימטע װערק פּון בעלמאַנסקין — „דער געשפּאַן פּון פּיר פּערד“, װיספּיאַנסקיס
 אַ קאַרטאָן צו א װײטראַזש אין מאַריאַצקע־קאָשטשײאָל — „די הײליקע סאַלף־
 מעצ“, און אַ פּראַכטפולער פּאַרטרעט פּון דער מומער פּון יוזעף פּאַנקעװײטש, גע-
 מאַלן דורך אים אַלײן. דאָ האָט אױך געװיזן זײנע זאַפּטיקע פּײַזאַזשן פּערד־נאַנד
 רױשמישן, עס זענען דאָרט געװען אױך די װערק פּון יוליאַן פּאַלאַסן, קאַראַל מיכּו,
 פּאַװיש. פּון די יידישע מאַלער האָבן דעמלס אױסגעשטעלט אַרמור מאַרקאָװײטש
 און אַבּהאַם גײמאַן, פּון די סקולפּטאָרן — הענריק גליצענשטיין. עס האָבן אױך
 אױסגעשטעלט זײער װערק קאָנסטאַנטי לאַשטשאַק, יאַן שטעפּקאָװסקי און

הענריק קונאָ. די יינגסטע צווישן דער דאָזיקער גרופע קינסטלער זענען געווען
הענריק האַכמאן און הענריק קונאָ. פאר דעם יוגן האַכמאן איז די איינלאדונג
אַנטיילצונעמען אין דער אויסשטעלונג געווען אַ גרויסער כבוד.

* * *

אין יאָר 1910 איז אין קראָקע פאָרגעקומען די ערשטע אויסשטעלונג פון
סקולפטור, אין וועלכער עס האָבן אַנטיילגענומען 16 אַנגעזעענסמע פּוילישע
סקולפטאָרן.

צו די אממייסטן באקאנטע האָבן געהערט: קסאווערי דוניקאָווסקי, וועלכער
האָט אויסגעשטעלט א ריי דרייסיגע ארבעטן אין פאָלקס-סמיל, הענריק גליצענ-
שטיין, וועלכער האָט געגעבן אן ארבעט אויף אן אבסטראקט-רעליגיעזער טעמע,
לאשטישאָ (האַכמאנס פראָפעסאָר), וועלכער האָט אויסגעשטעלט סקולפטורן,
לואיס זענען נאָענט לויט זייער כאַראַקטער צו דער פּוילישער פאָלקסטימלעכער
טראַדיציע. דערלאַנדיק צו דער דערמאָנטער אויסשטעלונג 4 אַרבעטן פונעם
יונגן האַכמאנען, האָט מען שוין דערמיט אלײן אים פאררעכנט צו די ערנסטע
קינסטלער. אין איינער פון די דאָזיקע סקולפטורן — אינעם ביזסט פונעם
שרייבער גזשענאָזש גלאַס — פילט זיך אַ שטאַרקע קראַפט, וועלכע פילט אויס
די דאָזיקע גאנצע שאפונג. די איבעריקע סקולפטורן זענען געווען צו פאראייניג-
פאכט און געהאלטן אין קלאסישן סמיל. די שענסטע פון די דאָזיקע ארבעטן איז
געווען א סקולפטור אויכאעפירט אין גראַניט, וועלכע שמעלט פאָר א יונג מיידל.
די דאָזיקע פיגור דריקט אויס דעם טרוימף פון דער יוגנט, זי איז האַרמאָניש
און ריטמיש, און איר געזיכט דערמאָנט מיט דער שיינקייט פון דער פאָרם די
טויט-מאָסקע פון דער אומבאַקאַנטער דערמאָנטער מיידל אין דער סעקוואַנע,
לועמענס הערלעך פנים איז געוואָרן דער סיגנאַל פון סובטעלער שיינקייט. די
דאָזיקע סקולפטור איז אן אומבאַשטרייטבארער באַווײַז, וווּ ווונדערבאר האַכמאן
האָט באהערשט די געזעצן פון דער סקולפטור-קונסט. אינעם זעלבן יאָר האָט
דער קינסטלער געשאפן פאָר דער געביידע פון דער יידישער קהילה אין קראָקע
א באַרעליעף אין דער פאָרם פון אן אַנדענק-פּאַוול. נישט קוקנדיק דערויף, וואָס
דער באַרעליעף פארמאָנט אין זיך א סך סובטעלקייט, איבערהויפט אין דעם
ארויסברענגען די פאָרגעשטעלטע אין אים פיגורן, איז ער דאָך צופיל סמילי-
זירט, צו אַלענאַריש פאָרמולירט, און זיינע פיגורן האָבן אַ קנאַפן שייכות צו
דער געשיכטלעכער געשעעניש, וועלכע זיי דארפן פאָרשטעלן. וואַרשיינלעך האָט
זיך האַכמאן דאָסמאָל אונטערגעוואָרפן אינגאַנצן דעם געשמאַק פון דער קלערי-
קאלער פארוואַלטונג פון דער קהילה, וועלכע האָט ביי אים באַשטעלט די ארבעט.

אין דעמזעלבן 1910 יאָר האָבן זיך האַכמאנע סקולפּטורן באַוווּזן אויך אויף דער לעמבערגער אויסשטעלונג. א גוטן אייגנדרוק האָט דאָרט געמאַכט די סקולפּטור פון דער פּרוי פּ., וועלכע שטעלט פּאָר די פּרוי פונעם באַרימטן פּוילישן מאָלער יוליאַן פּאַלאַט. האַכמאַן האָט זי אויסגעפירט מיט אַ סך פּיעטעט, מיט אַ גרויסן געפיל פאַר ריטס און גלענצנדיק אַרויסגעבראַכט די פּסיכיק פונעם מאָדעל.

אין דריי יאָר אַרום, אין יאָר 1913, האָט האַכמאַן געוווּזן אַ פּאַרטרעט־ביוסט פון זיין חבּר, דעם מאָלער סטאַניסלאַוו פּליישמאַן, וועלכער איז גישט לאַנג צוריק געהאַט געשטאַרבן. די אויסשטעלונג גאַבן טויט פונעם קינסטלער איז דעמלט פּאַרדעקומען איז דעם אלגעמיינעם פאַרבאַנד פון פּוילישע קינסטלער. דאָס איז געווען דער ערשטער פּאַרבאַנד אויף דער פּוילישער עהר, וועלכער האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל צו פּראָפּאַגירן די קונסט צווישן פּאָלק. די דעמל־טיקע קראַקעווער געזעלשאַפט „שטוקאַ“ האָט צוגעפּאָמלעט בלוין געצייגלעט, גרעסעטע פּוילישע קינסטלער. הענריק האַכמאַן איז געוואָרן אַן אַקטיווער מיטגליד פון דער דאָזיקער גייער קינסטלער־פאַראייניקונג און האָט אויף איר אויסשטעלונג באַוווּזן דעם ביוסט פון פּליישמאַנען.

אין יאָר 1913 האָט האַכמאַן אָנטייל גענומען אין דער לעמבערגער אויסשטעלונג, דער איינקונפט פון וועלכער איז באַשטימט געווען אויף הילף פאַר אַרבעטלעזע, פאַר אלמנות און יתומים פון דער אַרבעטנדיקער אינטעליגענץ. אויף דער אויסשטעלונג האָט זיך באַוווּזן זיין אַרבעט אין גיפּס, וועלכע שטעלט פּאָר דעם ביוסט פון דער פּירשין סולקאַווסקאַ, און אויך אַ צווייטע סקולפּטור אין גיפּס א. ג. „דער חלום“.

אין יאָר 1914, אַ פּאָר חדשים פאַרן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט הענריק האַכמאַן אָנטיילגענומען אין דער אייגענע צייאָנאַלער אויסשטעלונג אין ווענעדיג. ער האָט אויך אויסגעשטעלט אין דער קראַקעווער קונסט־געזעלשאַפט, וועלכע האָט דעמלט געפייערט דעם 60־טן יאָרטאָג פון איר גרינדונג. אין דער דאָזיקער אויסשטעלונג האָבן אָנטייל גענומען די גרעסעטע פּוילישע קינסטלער, וועלכע האָבן דעמלט געלעבט אין לאַנד און אין אויסלאַנד, ווי יוזעף בראַנדט (מינבען), אַלאַג באַזנאַנסקאַ און וואַדיסלאַוו שלעוויונסקי (פּאַריז), קאַזימיעזש פּאַכּוואַלסקי (ווין), סטאַניסלאַוו לעניץ און קאַנראַד קושיץ־זשאַנאָווסקי (וואַרשע). פון קראַקע האָבן צוגעשויקט זייערע אַרבעטן — מאַל־טשעווסקי, מעהאַפּער, פּאַלאַט און אַנד. אויף דער דאָזיקער אויסשטעלונג האָט הענריק האַכמאַן אויסגעשטעלט זיין אַרבעט אין דער ספּעציעלער אָפּטיילונג פון דעם באַקאַמטן „אַנשטאַלט פון וויטראַזשן, קינסטלערישע גלאַז־אַרבעטן און גלאַז־מאָזאיק“ פון י. ג. זשעלענסקי.

נאך דער ערשטער וועלט-מלחמה, אין דער צייט פון ווידערגעבורט פון דער פוילישער מלוכה, האָט דער פּאַרמאַליזם אין דער קונסט, די פּלאַנע קאָנסטרוקציע-פּראָבלעמאַטיק און טאַנירונג, גענומען די אויבערהאנט, דעם אינהאַלט דאַקעגן האָט מען איבערגעלאָזט אויפן לעצטן אָרט. עס האָבן זיך באוויזן סקולפּ-טורן, דעפּאַרטירטע ביז דעם פּולשטענדיקן פּאַרלירן די ענגלעכקייט צום אָרי-גינאַל. האָכמאַנס סקולפּטורן באוויזן, אז דער קינסטלער איז געווען גענוג שטאַנד-האַפּטיק קעגן די דאָזיקע נאַטאַרלישע ריכטיגען אין דער קונסט. זיינע סקולפּ-טורן פון יענער צייט פאַרמאָגן א סך ווירדע, אפילו דערהויבנקייט. האָפּמאַנס יעדע באזונדערע שאפונג איז פאַרשידן נישט נאָר אין אירע שטריכן, נאָר אויך אין ריטם פון דער גאַנצער פּאַרגעשטעלטער געשטאַלט. עס איז כאַראַקטעריסטיש, אז האָכמאַן האָט אויסגעהאַקט זיינע סקולפּטורן איבערהויפט אין מאַרמאָר. דאָס באווייזט, אז אויך אין דער דאָזיקער הינזיכט האָט ער זיך נישט לייכט געמאַכט די ארבעט.

אין צענטער פון הענריק האָכמאַנס שאפונג דאַרף מען אוועקשטעלן זיינע פּאַרטרעטן, איבערהויפט די כיוסמן פון יוליאַן פּאַלאַמן אין מאַרמאָר און אַלאַט באַזאָנאַנסקא אין טעראַקאָט. אין די ביידע סקולפּטורן פילט זיך עפעס אן איג-טימיקייט פונעם קינסטלער אין באצוג צו די מאַדעלן און א טיפער פּסיכאָלאָגישער אַנאַליז. דער קאָפּ פון באַזאָנאַנסקא ווירקט אויפּרייסלענדיק מיט זיין מענטש-לעכן אויסדרוק. מעכטיק איז די אויסשפראך פון זיין באוועגונג. די עלעמענטן פון דער דאָזיקער פּלאַסטיק לאָרן גלענצנדיק אויס די דינאַמיק פון גייסט, מיט וועלכן די גאַנצע שאפונג איז באהויבט. די דאָזיקע סקולפּטור שמעלט פאָר דעם מענטשן אין זיין גאַנצער גרויסקייט און זיין גאַנצער מענטשלעכער טראַגישקייט. אַלאַט באַזאָנאַנסקא איז געווען א גרויסע קינסטלערין און א גרויסע הומאַניסטיין, אַ מענטש מיט אַ קרישטאַל-רייגעם כאַראַקטער. כדי אַרויסצוברענגען די דאָ-זיקע פּרעכטיקע געשטאַלט, האָט האָכמאַן זיך באנוצט אויך מיט דער טעכניק פון פּאַליכראָמיע, אדאַנק וועלכער עס איז אים געלונגען ארויסצובאַקומען די גאַנצע טיפּקייט פון וויברירונג און רירנדיקער שטימונג.

דער מאַרמאָרנער כיוסמן פון יוליאַן פּאַלאַטן איז שוין אַנדערש פּאַרמירט. אויב באַזאָנאַנסקאַס כיוסמן איז מער באַראַקמעסיק, זענען די נייסימיקע שטריכן אין פּאַלאַטס כיוסמן דיסקרעט פאַרקאָמפּאַנירט. אויך דער פּאַטאָס איז א מער באַהערשטער. פּאַלאַט פון האָכמאַנען — דאָס איז אַ שווינגנדיקע, שטאַרק איג-דיווידועלע פּערזענלעכקייט, וועלכע, נישט קונדליק אויף דער כלומרשטער קאַלט-קייט, רודערט אויף מיט איר עמאָציאָנעלע קייט.

שויל פון האָכמאַנס סקולפּטורן פאַרמאָגן אן אויסערגעוויינלעכע עקספרע-סיוויקייט, וועלכע לאָזט זיך נישט אַלעמאַל אין ערשטן אויגנבליק אנטפּלעקן. האָכ-

מאָנס פיגורן מאַכן אָפּט דעם איינדרוק פון פאַרטראַכטע געשטאַלמ, וואָס זענען פארטיפט אין זיך, פארהאלטטע און פולע מיט עפעס א גרויסער בענקשאפט. האָס זיינע ארבעטן, וואָס האָבן זיך כאַווין אויף די אויסשטעלונגען, זענען שטענדיג דיך געווען א געשעעניש, פלעגן דאָך אנדערע סקולפטאָרן, וואָס האָבן אויסגעשטעלט א סך שוואכערע זאַכן, באַקומען אין דער ברוזשואזער פּרעסע א סך לויב־רעצענזיעס, דאַקעגן האָכמאַן איז כמעט אינגאַנצן פאַרשוויגן געוואָרן. דאָס זענען געווען די צייטן, ווען אין סאַנאַציע־פּוילן איז אַלץ שטאַרקער געוואָרן דער פאַשיזם און דער אַנטי־סעמיטיזם, וואָס איז געווען א פּועל־יוצא פון אים .

אויף דער אלגעמיינער לאַנד־אויסשטעלונג אין פּוילן אין יאָר 1929 האָבן האָכמאַנס סקולפטורן ארויסגערופן גרויסע אַנערקענונג אין דער פאַרנעשריטע־גער פּרעסע און אין די קינסטלערישע קרייזן. ער באַקומט דעמלעט פאַר זיינע ארבעטן א גרויסן זילבערנעם מעדאַל.

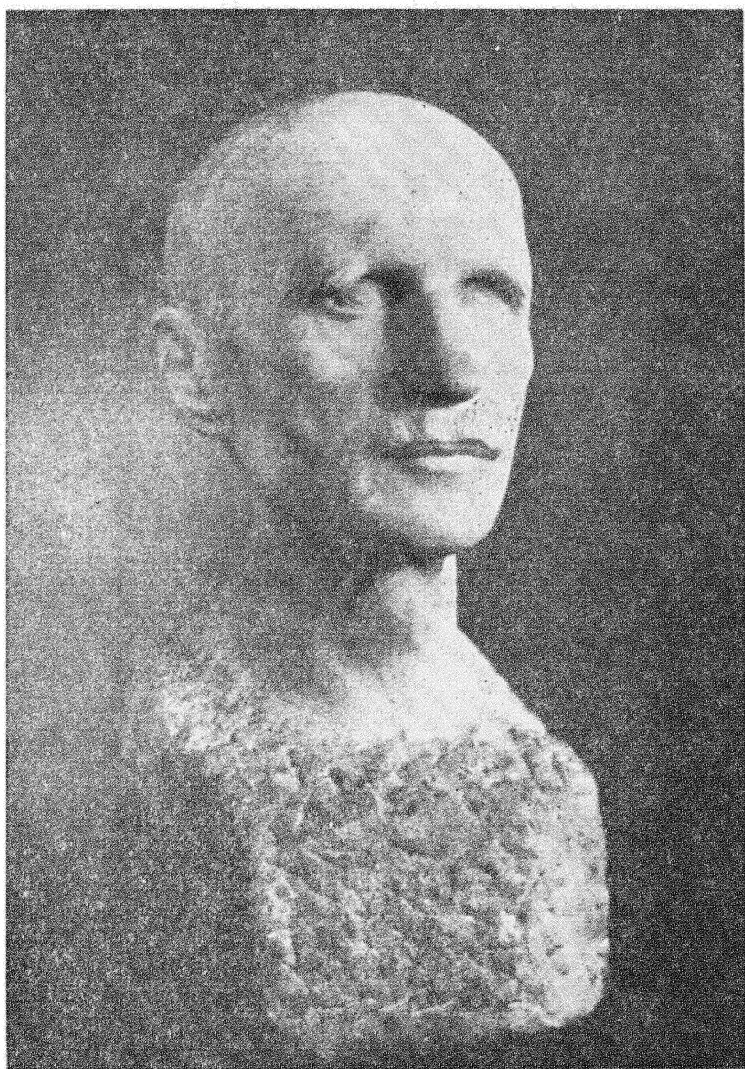
אין א יאָר ארום שטעלט האָכמאַן אויס אין קראַקע צוזאַמען מיט דער גרופע „שטוקאַ“ דעם זעלבן פאַרטערט פון יוליאַן פאַלאַט אין מאַרמאָר, הויז דעם א פאַרטערט פון ט. ג. אין בראַנז, און אויך א פרויען־קאַפּ אין מאַרמאָר. איינעם זעלבן יאָר נעמט דער קינסטלער אַנטייל אין דער אויסשטעלונג פון דער יידישער קונסט־געזעלשאַפּט, וועלכע איז איינגעאָרדנט געוואָרן אין קראַקע, אין יידישן אקאַדעמישן הויז.

אין יאָר 1934 שטעלט האָכמאַן אויס אין קראַקעווער סאַלאָן, וועלכער האָט צוגעפונעזאַמלט ביז 150 ארבעטן פון די קינסטלער פון נאַנץ פּוילן, זיין סקולפּ־טור „דער חלום“. די דאָזיקע ארבעטן שטעלט פאַר א פרויען־געזיכט, א רואיק און מילד פנים פון א מענטשן, וואָס איז פאַרוונקען אין שלאַף. צו האָכמאַנס געלונגענע ארבעטן געהערט אויך דער ביוסט פון א יונגער פרוי אין מאַרמאָר, וואָס האַלט אונטער מיט דער רעכטער האַנט די געדיכטע כוואַליע פון אירע האַר. דער קאַפּ פון דער פרוי איז חנעוודיק גענייגט אין אַ זייט, דאָס געזיכט פרוימעריש פאַרטראַכט, און די פינגער פון דער האַנט קלויבן איבער די רייכע האַר־כוואַליעס. הענריק האָכמאַן האָט אויך אין שפּעטן עלטער געשאפן א סך סקולפטורן, וואָס זענען פול מיט פּאַעטישן חן, ריטמישע, זאָרנפּעליק אויסגעפירטע, מאָדע־לירטע מיט א געשמאַק. יעדע פון זיינע פיגורן איז איינגאַרטליך לעבט אין איר אייגענער שטימונגס־ספּערע.

האָכמאַן איז געווען א מיטגליד פון דער קונסט־געזעלשאַפּט „שטוקאַ“. ער האָט געהערט צו די סקולפטאָרן פון דעם צווישן־מלחמהדיקן פּעריאָד, וועלכע האָבן געשאפן אויפריכטיק און פאַראַנטוואָרטלעך, דעריבער רירן זיינע סקולפּ־טורן תמיד זייער פּיף. אין סאַנאַציע־פּוילן, ווו עס האָבן דעצידירט אנדערע קרי־טעריעס, ווי די אמתע שאַפּונג, איז האָכמאַנס קונסט געווען אין שאַטן. א סך

פֿון זײַנע אַרבעטן זענען בעת דער אָקופּאַציע פּאַרלוירן געגאַנגען. דער קינסט-
לער אליין איז געוואָרן דערמאַרדעט. די אַרבעטן, וועלכע זענען געבליבן נאָך
דער צווייטער וועלט-מלחמה, גיבן בלויז אַ נישט פול בילד פֿון זײַן שאפונג. נישט
קונגדיק דערויף, שטעלן מײַט זיך פֿאַר די איינצליגע אַרבעטן, וואָס זענען דאָ
און דאָרט ניצול געוואָרן פֿון פּאַרניכטונג, אַ ווערטפולע פּאַזיציע אין דער סטראָפּ-
טור-קינסט. זײ פּאַרמאָגן נישט נאָר אַן איידעלע פּאַרם, נאָר אויך אַ טיפֿן הוי-
מאַניסטישן אינהאַלט.

יוליאן פאלאט

הענריק האבמאן

אלגא באזאנארה

הענריק האכמאז

אינהאלט:

זייט	
5	פארווארטס
15	הערשקע לייבאווויטש
29	אלעקסאנדער לעסער
55	הענריק רעדליך
75	אלעקסאנדער סאָכאָטשעווסקי
89	מאָריצי נאָמליב
151	שמואל הירשענבערג
173	מאָריצי פּרעמבאַטש
189	מאָריצי מינקאָווסקי
211	ארטור מאַרקאָוויטש
229	אברהם ניימאַן
245	משה אָפּעלבוים
257	רעגנע מונדליאָק
267	ראַמאַן קראַמשיק
285	יוסף גאַבאָוויטש
295	הענריק האַרמאַן

